

Комунальний заклад вищої освіти
«Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

АКАДЕМІЧНІ СТУДІЇ

СЕРІЯ «ГУМАНІТАРНІ НАУКИ»

Випуск 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Білоус Петро Васильович, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри філології, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Гудзенко Олена Георгіївна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії та філософії, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Добродум Ольга Вікторівна, доктор філософських наук, професор, професор кафедри культурології та філософської антропології, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова;

Кралюк Петро Михайлович, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, Національний університет «Острозька академія»;

Коляда Еліна Калениківна, кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри практики англійської мови, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Міріца Стефанія-Крістіна, доктор філософії, Університет «Dunarea de Jos», м. Галац, Румунія;

Чижевський Фелікс, професор, доктор габілітований, професор, Університет Марії Кюрі-Скłodовської (UMCS), м. Люблін, Польща;

Яновець Анжеліка Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної та української філології, Луцький національний технічний університет.

*Ілюстрація на обкладинці – картина із серії «Квіти – радість життя»
луцької художниці Світлани Костукевич (використана за згодою автора).*

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради
29 червня 2022 р., протокол № 9

Науковий журнал «Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»
zareєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 24805-14745P від 21.04.2021)

Офіційний сайт видання: www.academstudies.volyn.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

УДК 811.161.2'373.611'373.7

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.1>

Т. П. БІЛОУСОВА

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри слов'янської філології та загального мовознавства,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна
Електронна пошта: bilousova@kpnpu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-6247-0476>

ФРАЗЕОЛОГІЧНА УНІВЕРБАЦІЯ ЯК МОВНЕ ЯВИЩЕ

У статті універбацію розглядаємо як явище вторинної номінації, результат дериваційного процесу. Суть універбації – перетворення складного найменування в просте, однослівне, семантично еквівалентне твірному сполученню. Перейменування може відбуватися на базі одного, двох і більше компонентів твірному сполученню (слово-сполучення або сполучення слів). Серед первинних одиниць чимало стійких, фразеологізованих, що дає підставу розглядати фразеологічну універбацію як специфічну ділянку загальномовного продуктивного процесу згортання надслівного найменування в слово.

Універбацію фразеологізмів підтримують: відносна формально-семантична автономність його компонентів, які можуть наслідувати цілісне фразеологічне значення; відсутність чітких кордонів між лексичною та фразеологічною підсистемами мови, що виявляється, з одного боку, в існуванні мінімальних (однорешинних) фразеологізмів, з іншого, – слів-комполітів із переносно-образним значенням, подібним до фразеологічного; постійний взаємоперехід мовних одиниць з однієї підсистеми в іншу, яскравим свідченням якого є відфразеологічний словотвір; ізоморфізм дериваційних процесів на фразеологічному та лексичному рівнях, що дозволяє досліджувати фразеологічні універби в структурі фразеодериваційних гнізд – складних утворень, елементи яких пов'язані дериваційними зв'язками.

Фразеологічна універбація здійснюється як афіксальними, так і неафіксальними способами (зрощення, складання основ компонентів, аббревіація, субстантивіація тощо). Фразеологічним універбам притаманні посилені ідіоматичність, контекстуальна зв'язаність, експресивність. Вони належать переважно до розмовного стилю, мають знижений характер. Успадкована від фразеологізму та набута в процесі універбації експресивність є основою багатьох емоційно-оцінних (як правило, пейоративно-оцінних) можливостей цих слів, що утворюють конотативний компонент їх значень.

Ключові слова: фразеологічна універбація, універб, фразеодериваційне гніздо, відфразеологічний словотвір.

Постановка проблеми. Термін *універбація* (лат. *unus* – один, *verbum* – слово) використовується для однослівного перейменування того, що вже має в мові стійке неоднослівне найменування: з двома руками > дворукий, міська рада > міськрада. У науковій літературі цей спосіб творення має й інші назви: *семантична конденсація (компресія), включення, стягнення, згортання* та ін., але найчастіше вживається саме слово *універбація*.

Доводиться констатувати, що наразі не існує спільної думки щодо сутності описуваного явища, визначення кола твірних одиниць, арсеналу способів. Енциклопедія «Українська мова» тлумачить універбацію лише як різновид суфіксального способу словотворення: *записна книжка > записник, залікова книжка > заліковка*. Основою похідного слова стає атрибут

мотивуючого словосполучення, функцію іменника бере на себе суфікс із предметним значенням (-к-, -івк-, -ик-, -иц- та ін.); згортання словосполучення може відбуватись поступово: *спеціальний одяг > спецодяг > спецівка* [Українська мова : 749]. Статус фразеологічної універбації як мовного явища наразі не визначений.

Аналіз попередніх досліджень. Дослідники приділяють пильну увагу універбації як одному з проявів мовної компресії. Так, Іван Думчак описує перетворення «двослівного стійкого найменування в синонімічне, здебільшого стилістично марковане, слово-універб. Утворене похідне мотивується повною назвою, є тотожним їй за значенням (або відрізняється лише стилістичним забарвленням), але відмінне за формою» [Думчак 1998 : 6]. Результатом універбації автор називає суфіксальні похідні (*Марійський палац >*

Марійнка), еліптичні субстантиви (*контрольна робота > контрольна*), деякі типи абrevіатур (*медична сестра > медсестра*) та складних слів (*Добрий день > Добридень*) [Думчак 2011 : 28]. На думку вченого, універбалізації підлягають лексикалізовані словосполучення, яким притаманні «семантична цілісність, стійкість структури, визначений порядок компонентів, відтворюваність у мовленні» [Думчак 1998 : 6].

В'ячеслав Теркулов увів до наукового вжитку термін *номінатема* на позначення певної абстрактної мовної одиниці, що реалізується в будь-яких вербальних формах. Серед них не можна виділяти первинні або вторинні, їх співіснування засвідчує, з одного боку, продуктивність мов щодо творення одиниць номінації, з іншого, – універсальність моделей універбації. Вчений протиставляє універбацію і деривацію, вважає, що відношення в парах на кшталт *з двома руками > дворукий, міська рада > міська рада* і под. не можуть розглядатись як мотиваційні [Теркулов : 136, 242].

На думку Наталії Дьячок, прихильниці теорії номінатем, «між словосполученням та його словесним еквівалентом реалізуються словотвірні, але не зовнішні, дериваційні, а внутрішні, міжгосові мотиваційні відношення» [Дьячок : 20]. Універб для неї – слово, що виникло в результаті вербальної інтерпретації словосполучення, має абсолютно тотожне словосполученню лексичне і граматичне значення та синтаксичну функцію.

Олександр Стишов вважає, що універсальне явище універбації поєднується з іншими способами словотворення: усіченням, суфіксацією, композицією, юктапозицією, абrevіацією: *барсетна сумка > барсетка, інтенсивне вивчення мов > інтенсив, телевізійний магазин > телемагазин, пенсійний фонд > ПФ* та ін. При цьому семантична рівність із мотиватором не є для нього релевантною ознакою процесу, адже серед описаних ним універбів зустрічаємо слова, семантично складніші за твірні сполуки: *член сурту* «Кому вниз» > *кому/вниз-івець; той, хто ніколи не нападає > ніколи/не/нападай-ник* [Стишов : 123–165].

Отже, навіть побіжний аналіз джерел засвідчує складність описуваного мовного явища та відсутність єдиного підходу до його інтерпретації. Зробимо деякі попередні узагальнення.

1. Суть універбації – перетворення членованого найменування в нечленоване.

2. Семантика похідного слова еквівалентна семантиці мотивуючого сполучення (тотожна або дещо багатша за рахунок стилістичних обертонів).

3. Універбація здійснюється на базі одного, двох і більше компонентів мотивуючого сполучення.

4. Вихідне сполучення тяжіє до стійкості та відтворюваності.

5. Універби творяться різними способами, в тому числі за участі різноманітних суфіксів, які «кодують» семантику втраченого компонента.

6. Ідіоматичність універбів посилюється через формальні втрати, характер дериватора, розвинену омонімію, тож їх творення і функціонування неможливі без відповідних фонових знань і контекстної підтримки.

7. Універби обслуговують переважно розмовний стиль, мають знижений характер. Успадкована від фразеологізму й набута експресивність є основою багатих емоційно-оцінних можливостей цих слів.

Мета нашої статті – обґрунтувати дослідження фразеологічної універбації як окремої та специфічної ділянки словотвору, що виявляє єдність лексико-фразеологічної системи мови.

Виклад основного матеріалу. На користь виокремлення та спеціального вивчення фразеологічної універбації свідчать наступні факти.

1. Невизначеність самого базового поняття «фразеологічна одиниця», «фразеологізм». Розуміння об'єкта фразеології, як відомо, залежить від комплексу ознак фразеологічної одиниці, що висуваються на перший план або оцінюються як абсолютні: семантична цілісність, лексична неподільність (Л. А. Булаховський); відносна стійкість, відтворюваність, експресивність, цілісність значення (В. М. Мокієнко); образність, семантичне перетворення, експресивність (А. Р. Назарян); конотативність, семантична тотожність слову (О. І. Федоров); відтворюваність, часткова чи повна цілісність значення, стійкість, структура словосполучення (В. П. Жуков) тощо.

Беручи до уваги повторюваність ознак, **фразеологічною одиницею** (ФО) називаємо ідіому (фразеологічне зрощення, фразеологічну єдність), фразему (фразеологічне сполучення, фразеологізоване терміносполучення, перифраз) і паремію (прислів'я, приказку, крилатий вислів). Всі ці одиниці нарізнооформлені, відносно стійкі, відтворювані, поліфункціональні, експресивні. Додатковим свідченням їх фразеологічного ста-

тусу вважаємо узуалізацію в одному з відомих фразеологічних або тлумачних словників.

2. Словний характер компонентів ФО. Визначним у науці фактом є відносна формально-семантична автономність компонентів і, як наслідок, членованість фразеологізмів. Ступінь і характер членованості залежать від ступеня «семантичної злитості», кількості та граматичної природи компонентів, синтаксичної структури одиниці, наявності / відсутності у неї синонімів та антонімів, побудованих за тією ж чи подібною моделлю тощо (О. Д. Райхштейн, А. М. Мелерович, О. І. Смирницький, В. П. Жуков та ін.).

На думку дослідників, навіть компоненти зрощень зберігають ознаки слів. Так, Дмитро Шмельов, аналізуючи ФО *ні бельмеса, з панталуку*, підкреслив: «Наскільки б не була затемнена “мотивованість” фразеологізму (мотивованість саме через вихідне словосполучення), вона ніколи не стирається настільки, щоб останній перетворився на повністю “позамовне” утворення. Загалом справа не доходить до того, щоб усі компоненти фразеологізму стали аж ніяк не зіставні зі “звичайними” словами» [Шмельов : 266]. Навіть компоненти високоідіоматичних одиниць сприймаються носіями мови як слова, про що свідчать близько 20 прийомів їх «обігравання», реінтерпретації форми і семантики: розширення і редукція компонентного складу, дистантне розташування, заміна компонентів, включення до нових синтагматичних зв'язків, контамінація двох і навіть трьох одиниць, подвійна актуалізація значення ФО та ін.

У процесі функціонування цілісна семантика фразеологізму «очевидно, під тиском системи мови часто перерозподіляється між компонентами <...>, у результаті встановлюється своєрідна симетрія між його планом висловлювання і планом змісту» [Назарян : 220]. Це створює передумови для смислового і – як наслідок – структурного відокремлення компонентів ФО, прояву «віддзеркаленого» значення в нових контекстах. Якщо це значення еквівалентне фразеологічному, – відбувається фразеологічна універбація: *валити з хворої голови на здорову > валити 'звинувачувати невинного'*.

3. «Кругообіг» одиниць лексичної та фразеологічної підсистем і словотвір на базі фразеології як один із його етапів. Учені повсякчас підкреслюють взаємозалежність і взаємоперехідність

одиниць зазначених підсистем, відстоюючи ідею постійного руху всередині мови від слів до фразеологізмів, і назад – від фразеологізмів до слів (В. В. Виноградов, М. Ф. Алефіренко, Є. А. Карпіловська, В. М. Мокієнко, Р. М. Попов та ін.).

Яскравим проявом взаємопереходу є відфразеологічний словотвір, що частково нівелює нетотожність денотативно-сигніфікативного змісту фразеологізму й слова, трансформує «суму значень компонентів ФО» в лексичну семантику. Через втрату членованості відбувається «згущення» змісту, звільнення від подробиць, ще більше «шифрування» первинного образу [Тараненко : 156].

Такий словотвір може бути спрямований і на означуване (нове слово, семантично багатше й складніше за ФО), і на те, що означає, тобто на слово-універб. Останнє засвідчує розмивання відмінностей між фразеологізмом і словом, виявляє «специфіку універбів як межі стійких нарізнооформлених лексем» [Ужченко : 72].

Отже, **фразеологічна універбація** – це створення слова, семантично еквівалентного фразеологізму, з використанням його компонентів як матеріальної бази, здійснюване різними морфемними і неморфемними способами. Результат фразеологічної універбації – **фразеологічний універб**: *ляпати* (від *ляпати язиком*), *шапкувати* (знімати шапку), *спантеличити* (збити з панталуку) й под. Ми не розглядаємо як універби слова, збагачені словотвірними значеннями 'особа' (*живоїд < живцем їсти*), 'об'єкт дії' (*головоломка < голову ламати*), 'ознака за дією' (*пустопорожній < переливати з порожнього в порожнє*) і под. (див. роботи В. і Д. Ужчєнків).

4. Дискусія щодо т. зв. «лексичних фразеологізмів» – складних слів з переносно-образним значенням. Їх виявляють в українській (О. Стишов), чеській (Ф. Чермак, П. Клетцєрова), угорській, фінській, німецькій, англійській, російській (О. Федосов) та інших мовах. Проміжний статус композитів *молокосос, живоглот, товстосум, кровопролиття, крутихвіст, божевільний* і под. засвідчував Юрій Солодуб: «За своєю структурою вони можуть бути визначені як слова, за структурою внутрішньою, що відображає образно-переносний характер їх значень та способи їх образної мотивації, вони вже тяжіють до фразеологізмів» [Солодуб : 290].

Навіть якщо науковці не мають достатніх підстав уважати їх фразеологізмами, тим не менш,

«вивчення семантичних і прагматичних властивостей і особливостей структурного оформлення і функціонування таких однослівних одиниць із фразеологічним значенням було б корисним при формуванні «тезаурусного» погляду на національну фразеологію» [Федосов : 557].

5. Наявність у мові так званих «мінімальних» ФО, співвідносних із прислівниками та прикметниками, побудованих за моделлю «прийменник + іменник»: *без душі, без краю, без пам'яті, до речі, не до ладу* тощо. Визнання їх фразеологізмами теж не свідчить на користь «полікомпонентності» ФО. Такі одиниці досить регулярно універбалізуються, в т. ч. на другому ступені деривації: *без душі > без/душ-н(ий) > бездушн-о, по силах > по/силь-н(ий) > посильн-о, не до ладу > не/до/лад-н(ий) > недоладн-о*.

6. Ізоморфізм дериваційних процесів на фразеологічному та лексичному рівнях і як наслідок – можливість дослідження та опису фразеологічної деривації «у її зв'язках та опосередкуваннях з процесами словотвору» [Шанський : 308]. Зокрема, дериватологи дедалі частіше звертаються до гніздової організації структурно-семантичних відносин між мотивуючою ФО та її похідними – словами і фразеологізмами. Ми поділяємо усталену й обгрунтовану думку, згідно з якою генетичний структурно-семантичний зв'язок похідних одиниць з одним і тим самим фразеологізмом і між собою дозволяє досліджувати їх об'єднання як словотворчі пари, ланцюжки, парадигми, гнізда. **Фразеодериваційне гніздо** визначаємо як упорядко-

вану мотиваційними відношеннями сукупність мотивуючого фразеологізму та його похідних – слів і ФО. Тематична єдність гнізда будується на загальній семантиці, конденсованій у вихідному фразеологізмі, а структурна єдність – на представленості в усіх похідних хоча б одного компонента (основи компонента) вихідного фразеологізму. У межах гнізда за участі способів і засобів слово- та фразеотворення успадкована фразеологічна семантика модифікується і мутує, зазнаючи дериваційного розвитку як у сфері фразеології, так і в сфері лексики.

Висновки. Наше дослідження підтверджує факт зближення слова і фразеологізму на шкалі засобів номінації, помітне розхитування критерію «цільно / нарізнооформленість» щодо цих мовних одиниць. Одним із проявів стирання кордонів є фразеологічна універбація, зумовлена, перш за все, тенденцією до мовної економії. Згортання фразеологізму в слово засвідчує знання носіїв про систему мови, про можливості та ономазіологічні рамки окремих підсистем, усвідомлення та ефективне використання семантичних і формальних особливостей (переваг) одиниць фразеологічної, лексичної, словотворчої підсистем. Важливу роль відіграють і соціальні чинники: бажання мовців надати висловлюванню емоційності, не лише назвати явище дійсності, але й оцінити, охарактеризувати його.

Тож фразеологічна універбація являє собою специфічне мовне явище, яке потребує подальшого всебічного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Думчак І. Суфіксальна універбація в текстах сучасної періодики. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко. Донецьк : ДонНУ, 2011. Вип. 23. С. 28–30.
2. Думчак І. М. Універбація в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова. Івано-Франківськ, 1998. 16 с.
3. Дьячок Н. В. Явище універбації як складова частина слов'янського лінгвального простору. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2017. № 26. Т. 1. С. 19–21.
4. Назарян А. Г. Фразеология современного французского языка. Москва : Высш. школа, 1987. 288 с.
5. Тараненко А. А. Языковая семантика в её динамических аспектах (основные семантические процессы). Київ : Наукова думка, 1989. 256 с.
6. Солодуб Ю. П. Языковые единицы со статусом лексико-фразеологической переходности. *Семантика языковых единиц* : доклады VI Международной конференции : в 2 т. Москва, 1998. Т. 1. С. 290–293.
7. Теркулов В. И. Универбализация в украинском и русском языках. *Актуальні проблеми слов'янської філології* : міжвуз. зб. наук. статей. Київ-Ніжин : Аспект-Поліграф, 2005. Вип. 11 : Лінгвістика і літературознавство. Ч. 1. С. 236–242.
8. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Творення слів на базі фразеологізмів. *Фразеологія сучасної української мови* : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. С. 72–76.
9. Українська мова : Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

10. Федосов О. Передвигаются ли границы фразеологии? (о т. н. «лексических фраземах» на материале русского, чешского и венгерского языков). *Новая фразеология в новой Европе* : матер. VI Междунар. науч. конф. / под ред. М. Алексеенко, В. Мокиенко, Х. Вальтера. Щецин-Грайфсвальд, 2002. С. 545–559.
11. Шанский Н. М. Деривация слов и фразеологических оборотов (к вопросу о сходстве и различии процессов словообразования и оборотообразования). *Русское и славянское языкознание*. Москва : Наука, 1972. С. 304–308.
12. Шмелёв Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка). Москва : Наука, 1973. 280 с.

REFERENCES

1. Dumchak, I. (2011). Sufiksalna univerbatsia v tekstah suchasnoii periodyky [Suffixational univerbation in the texts of modern periodicals]. *Lingvistychni studii: zb. nauk. prats* [Linguistic studies: collection of scientific works]. Donetsk : DonNU. V. 23. pp. 28–30. (in Ukrainian)
2. Dumchak, I. M. (1998). Univerbatsia v ukraiinskii movi: avtoref. diss... kand. filol. nauk : 10.02.01 – ukraiinska mova [Univerbation in the Ukrainian language]. Dissertation Abstract. Ivano-Frankivsk. 16 p. (in Ukrainian)
3. Djachok, N. V. (2017). Javyshche univerbatsiii jak skladova chastyna slovianskogo lingvalnogo prostoru [Phenomenon of univerbation as a component of Slavic languages space]. *Naukovyi Visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Filohiia* [Scientific Bulletin of International Humanitarian University. Philology]. № 26. V. 1. pp. 19–21 (in Ukrainian)
4. Nazarian, A. H. (1987). Fraseolohiia sovremennoho frantsuzskoho jazyka [Phraseology of modern French]. Moscow : Vysshaja shkola. 288 p. (in Russian)
5. Taranenko, A. A. (1989). Yazykovaiia semantika v yeio dinamicheskikh aspektah (osnovnyie semanticheskiie protsesy) [Language semantics in its dynamic aspects (main semantic processes)]. Kyiv : Naukova dumka. 256 p. (in Russian)
6. Solodub, Yu. P. (1998). Yazykovyie yedynitsy so statusom leksiko-frazeolohicheskoi perehodnosti [Linguistic units with the status of lexical-phraseological transitivity]. *Semantika yazykovykh yedynits : doklady VI Mezhdunarodnoi konferentsii* [Semantics of linguistic units: Reports of VIth International conference]. Moscow. V. 1. pp. 290–293. (in Russian)
7. Terkulov, V. I. (2005). Univerbalizatsiia v ukraiinskom i russkom yazykah [Univerbalisation in Ukrainian and Russian languages]. *Aktualnyie problemy slovianskoi filolohii* [Topical issues of Slavic philology]. Issue 11 (Linguistics and Literature studies). Part 1. Kyiv – Nizhyn : Aspect-Polygraph. pp. 236–242. (in Russian)
8. Uzhchenko, V. D., Uzhchenko, D. V. (2007). Tvorennia sliv na bazi frazeolohismiv [Word-formation from phraseologisms]. *Fraseolohiia suchasnoii ukraiinskoi movy* [Phraseology of modern Ukrainian language]. Kyiv : Znannia. pp. 72–76. (in Ukrainian)
9. *Ukraiinska mova: Entsyklopedia* (2004) [Ukrainian language: Eyclopedia] / Rusanivskiyi, V. M., Taranenko, O. O., Ziabliuk, M. P. (ed.). Kyiv : Ukraiinska entsyklopedia. 824 p. (in Ukrainian)
10. Fedosov, O. (2002). Peredvihaiutsa li hranitsy frazeolohii? (o t. n. “leksicheskikh frasemah” na material russkoho, cheshskoho i venherskoho yazykov). [Do the borders of phraseology move? (on so called ‘lexical phrasemes’ in Russian, Czech, and Hungarian languages)]. *Novaia fraseolohiia v novoi Yevrope* [New phraseology in new Europe]. Shchetsyn-Greifsvald. pp. 545–559. (in Russian)
11. Shanskiy, N. M. (1972). Derivatsiia slov i frazeolohicheskikh oborotov (k voprosu o shodstve s razlichii slovoobrazovaniia i oborotoobrazovaniia) [Derivation of words and constructions (similarity and differences in formation of words and constructions)]. *Russkoie i slavianskoie yazykoznaniiie* [Russian and Slavic linguistics]. Moscow : Nauka. pp. 304–308. (in Russian)
12. Shmelev, D. N. (1973). Problemy semanticheskoho analiza leksiki [Problems of semantic analysis of lexis]. Moscow : Nauka. 280 p. (in Russian)

T. P. BILOUSOVA

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at Department of Slavic Philology and General Linguistics,
Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University,
Kamianets-Podilsky, Khmelnytskyi region, Ukraine
E-mail: bilousova@kpnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-6247-0476>*

PHRASEOLOGICAL UNIVERBATION AS A LANGUAGE PHENOMENON

In the article we consider univerbation as a phenomenon of secondary nomination, a result of the derivation process. The essence of univerbation is a transformation of a complex name into a simple, one-word lexical unit, which is semantically equivalent to the initial combination. The process of renaming may occur on the basis of one, two or more

components of an initial combination (phrase or combination of words). Among the primary units there are many stable, phrase-like ones, what gives grounds to consider phraseological univertation to be a specific part of a common language productive process which suggests folding of a poly-component nomination into a word.

The univertation in phraseology is supported by: the relative formal-semantic autonomy of its components, which may inherit a holistic phraseological meaning; the lack of clear boundaries between lexical and phraseological subsystems of a language, what is manifested, on the one hand, in the existence of minimal (single-vertex) phraseological units, on the other hand, in the composite words with figurative meaning similar to a phraseological one; the constant mutual transition of language units from one subsystem to another, the vivid evidence of which is a phraseological word formation; the isomorphism of derivational processes at the phraseological and lexical levels, what allows to study phraseological univerts in the structure of phraseoderivational clusters – complex formations, the elements of which are connected by derivational relations.

Phraseological univerts can be formed in both affixational and non-affixational ways (fusion, compounding, abbreviation, substantivation, etc.). They are characterized by increased idiomaticity, contextual coherence, and expressiveness and belong mainly to a colloquial style with a pejorative coloring.

Inherited from a phraseological unit and acquired in the process of univertation, that expressiveness is the source of rich emotional-evaluative (usually pejorative-evaluative) features of these words forming a connotative component of their meanings.

Key words: phraseological univertation, a univert, a phraseoderivational cluster, phraseological word-formation.

УДК 82-311.6(1-88)

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.2>

Н. В. ГЕРАСИМЕНКО

кандидат філологічних наук,

старший науковий співробітник відділу української літератури ХХ ст.

та сучасного літературного процесу,

Інститут літератури Національної академії наук України імені Т. Г. Шевченка, м. Київ, Україна

Електронна пошта: n-gerasimenko@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-3095-9434>

АРХЕТИП ДОМУ В РОМАНІ С. ЖАДАНА «ІНТЕРНАТ»

Стаття присвячена образу Дому в романі сучасного українського письменника С. Жадана. Дослідниця визначила різні проєкції архетипу, схарактеризувала особливості найголовніших з них. Зокрема, зауважено, що у творі автор оприявнив дві площини архетипу. У первинному його вимірі – це просторове представлення Дому у локусі будинку – архетип постає як втілення оселі й родової пам'яті. Окрім цього, метафорично проартикульовано кризовий стан і душевну роздвоєність головного героя. Також авторка зазначає про ще одну площину архетипу – внутрішній, метафізичний Дім: цей вимір постає через думки, зустрічі, умовиводи і пізнання головним героєм самого себе. Бінарною опозицією до архетипу Дому в романі є «не-Дім», тобто тимчасовий притулок, інтернат. Ця проєкція у міркуваннях головного героя накладається на всю територію регіону: більшість персонажів почуються і поводяться як вихованці інтернату. Інфантильність підопічних прямого й метафоричного державного закладу, своєю чергою, призводить до колективного штучного сирітства і травмування та екзистенційного безпам'ятства. Також через призму модифікацій топоніму проаналізовано й моделі поведінки персонажів роману. Додатковим локусами в романі задля розкриття характерів, і зокрема, соціальної ініціації й ідентифікації головного героя виступають вокзал і сад. Такі проєкції архетипу Дому дають змогу авторові представити кількарівневий текст з гострими для суспільства концептами. Визначені в романі й ризики для соціуму, що нехтує своїми громадянами. У підсумку постулюється ідея: лише віднайдення власного внутрішнього «Я», свого метафізичного Дому – шлях до одужання, повернення внутрішньої цілісності й життя героїв у нових реаліях з новими цінностями, це надійний спосіб позбутися духовного сирітства.

Ключові слова: образ, топонім, міфопоетика, метафізичний дім, колективне безпам'ятство, мілітарна проза.

Постановка проблеми. Проблема дослідження архетипу Дому загалом в історії та теорії літературі не нова. Художнє моделювання світу через засоби просторової семіотики ґрунтовно висвітлювалося в академічних працях М. Бахтіна, Ю. Лотмана, В. Топорова та ін. Як зазначає Ю. Лотман, мотив Дому – серед найзатребуваніших у світовому фольклорі, зокрема, «протиставлення символу Дому» (свого, безпечного, культурного простору, який охороняють боги) й «Антидому», «лісового дому» (чужого, диявольського простору, місця тимчасової смерті, потрапляння до якого рівнозначне подорожі до потойбічного світу» [Лотман : 314].

Архетипу Дому присвячені й роботи українських науковців О. Бороня «Поетика простору в творчості Тараса Шевченка» [Боронь], О. Лілік «Архетип дому в ліриці Григорія Чубая» [Лілік], К. Шимоняк «Образ дому у творчості І. Ірлявського і Т. Шевченка» [Шимоняк], Л. Яшиної «Образ «Дому» у творчості В. Дрозда» [Яшина] та ін.

Разом із тим топонім Дому у прозі сучасних письменників не був предметом ані частих, ані комплексних наукових студій. Лише епізодично до цієї теми зверталися у своїх роботах літературознавці Н. Головченко [Головченко], А. Демченко [Демченко], Я. Кулінська [Кулінська], У. Федорів [Федорів]. Окремі аспекти проблеми розглядала у своїх попередніх публікаціях і я теж [Герасименко].

Однак таких розвідок недостатньо, архетип Дому, представлений зокрема у сучасній мілітарній прозі, потребує ретельного й системного опрацювання, оскільки повсякдень здобуває нові, додаткові наративи. Це й визначило актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну й методологічну основи дослідження склали праці з теорії питання М. Бахтіна, Ю. Лотмана, В. Топорова, Т. Гундорової, Н. Зборовської та ін. Крім того, у роботі використано результати досліджень літературознавців, що

спеціалізуються на вивченні вітчизняного сучасного літпроцесу та армійської прози.

Постановка завдання. Мета роботи – дослідити явище архетипу Дому, простежити його модифікацію та особливості втілення в сучасній мілітарній прозі, зокрема, в романі сучасного українського письменника С. Жадана «Інтернат»; проаналізувати природу походження та різні проєкції топосу через концептуальні моделі поведінки героїв твору, кожна з яких – прикметна реакція на підвиди архетипу і оприявнюється на різних текстових рівнях.

Матеріалом дослідження є художній твір, роман С. Жадана «Інтернат» (2017).

Виклад основного матеріалу. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «дім» трактується як «Будівля, призначена для житла або для розміщення різних установ; будинок; 2. Приміщення, в якому живуть люди; житло. 3. Приміщення, люди, що в ньому живуть, та їх господарство. А також на позначення «сім'ї або людей, що живуть в одному приміщенні» [Великий тлумачний словник української мови 2005 : 305].

Аналогічне визначення топоніму подане і в Словнику української мови (УЛЕ) [Словник української мови].

Натомість у виданні «Українська міфологія» архетип Дому (оселі, помешкання, хати) розглядається, передовсім, через призму міфологічно-релігійного світогляду народу: «Хата – матеріальне і духовне осердя сім'ї, родинне вогнище, місце перебування душ предків – охоронців від темних сил. Хата була малим відтворенням космосу» [Войтович : 557].

Схоже пояснення локусу Дому пропонує і літературознавець С. Андрусів. За нею, «ідея Дому – одна з домінуючих в українському Космосі – Дому як культури, що завше органічно вписується у природу... Дому як фізичного і духовного Житла, що захищає людину/родину від хаосу небуття» [Андрусів : 97].

Про дім як сакральний спосіб передавання «архетипної гіпердуховності національного коду» нашого народу міркує і відома українська літературознавиця Н. Зборовська [Зборовська : 277].

Одразу слід зауважити, що в романі С. Жадан «Інтернат» автор вибудовує складний і особливий часопростір. Первинним його виміром є *просторове, конкретне втілення архетипу*

Дому у локусі будинку, житла головного героя Павла Івановича, вчителя української мови та літератури пристанційної середньої школи чи Паші, як він сам себе називає. «Паша любив цей будинок, жив тут ціле своє життя, збирався жити далі. Його побудували німецькі полонені відразу після війни. Була це доволі простора будівля на дві родини. Друга вулиця від залізничної станції, густозаселений приватний сектор, в якому жили переважно станційні робітники. Все їхнє селище й будувалося довкола станції: вона давала роботу, вона ж давала й надію, подібна на чорне від паровозного диму серце, що прокачує кров довколишніх балок і лісосмуг...» [Жадан : 7–8].

У будинку на станції жили три покоління сім'ї: старий, батько Павла, сам Паша, і син сестри, онук старого. Невдовзі десятилітнього Сашка віддали в інтернат, бо хлопець хворий на епілепсію. Епізодично на сторінках роману з'являється сестра Паші, провідниця потягу, яка постійно кричить і постійно в дорозі, також згадуються мати й цивільна дружина. А отже, можемо говорити про Дім, в якому є пам'ять і спадковість поколінь.

Як зазначає Г. Башляр, «крипта рідного дому... це вісь, навколо якої обертаються інтерпретації мрії думкою та навпаки, інтерпретації думки мрією... Перед нами нерозривна єдність образу і спогадів, функціональна суміш уяви і пам'яті» [Башляр : 35]. Дім також здатний викликати й множити спогади героя, приміром, про колишній сімейний затишок: «Новорічної ночі вони – ще всією родиною – сиділи у великій кімнаті, до безкінечності перемикаючи канали <...> слухав, як мама торохкотить посудом на кухні, як старий виходить надвір, щось забрати з подвір'я, як потому повертається, і свіжий дух синього нічного перетікає помешканням, торкається шкіри ...» [Жадан : 285–286].

Головними прикметами оселі Павла Івановича є телевизор, що працює цілодобово: «Він у них, наче вічний вогонь: горить не так для втіхи живих, як у пам'ять про померлих...» [Жадан : 7]; старі крісла й канапа, що «...прострілені пружинами, як сухе гілля в скаутському багатті. Меблі в домі старі, але живучі: теперішніх господарів напевне переживуть. Сестра пропонувала бодай перетягнути крісла, Паша відмахувався...» [Жадан : 7]. А також запах газу

«Паша підходить до плити, відразу ж ловить солодкавий запах газу. У Паші він завжди асоціюється з бадьорим ранковим прокиданням. Щоранку збираючись на роботу, покидавши до портфеля учнівські зошити й підручники, вибиратись на кухню, дихати солодким газом, пити міцний чай, заїдаючи його чорним хлібом <...> Цей запах супроводжує його все життя, у нього навіть апетиту немає, коли випадає прокидатися не вдома, бракує домашньої ранкової плити, що відгонить пропаленими конфорками...» [Жадан : 13].

Перед Пашею стоїть непросте завдання: він має забрати з інтернату свого племінника додому, оскільки наші війська відступають, і місцевість, де розташований заклад, постійно обстрілюють.

Учитель вирушає в путь – і ця фізична мандрівка перетворюється для нього на ментальну, на екзистенційне пізнання і дорогу до самого себе: так з'являється ще один різновид архетипу – *внутрішній, метафізичний Дім* головного героя, через проєкцію якого простежуються й інші персонажі твору.

Павло Іванович – типовий представник пересічного жителя Донбасу, який свідомо й підсвідомо уникає будь-якого конфлікту й будь-якої відповідальності, і загалом намагається жити так, щоб не привертати нічиєї уваги. Вчитель української мови – він ніколи не говорив українською поза класом; а на запитання бойовиків, який саме предмет викладає, передбачливо уникає прямої відповіді. « – Ти взагалі – хто такий?...> – Учитель, – важко ковтнув слину Паша. Головне подумав, аби не питали, який саме предмет. – І чого ти вчиш? – мовби почув його побоювання безносий. – Та всього потроху, – відповів Паша...» [Жадан : 42]; чи, скажімо, коли почалася російська агресія, тоді «... малий усе допитувався в Паші, за кого він, що робитиме, у кого стрілятиме. Паша, як завжди, неохоче відповідав, що його це не стосується, що його ніхто не влаштовує, що він ні за кого...» [Жадан : 124]; та й загалом «... жив так, ніби коїв тяжкий злочин безпосередньо на очах потенційного свідка, який свідчитиме потім безжалісно й холодно-кровно, не забувши жодної деталі, не пропустивши жодного епізоду...» [Жадан : 128].

Зауважимо, що у романі С. Жадана, як і в житті, все взаємообумовлено і взаємопов'язане: оця

душевна двоїстість і полохливість Павла Івановича відбита в авторському зображенні просторового, фізичного Дому: «Будинок вони все життя ділили з якимось залізничним працівником. Півбудинку належало йому, пів – дружній Пашиній родині: татові, мамі, Паші, сестрі. Років п'ятнадцять тому, коли ще всі жили разом, залізничний працівник свою половину спалив...> Спалену половину будинку просто завалили, побілили стіну, жили далі. Зовні будинок нагадував половину хліба на магазинній полиці. Старий завжди так і купував – половину, аби не платити зайвого...» [Жадан : 9].

Протилежним до архетипу Дому-будинку як власного захищеного простору (Дому-фортеці) в романі С. Жадана виступає казенний Дім, інтернат, бюджетна державна установа, тимчасовий притулок для дітей. Його вихованці позбавлені батьківської опіки й тепла, вони назавжди сироти при живих батьках і заручники свого виховання.

Оце несправжнє сирітство й трактування державного закладу як начебто Дому в романі підкреслюються образами несправжніх дорослих, нафарбованих, ніби клоуни, дітей: «І погляди такі у всіх (дівчаток – Н. Г.) важкі. І тіні під очима такі чорні, глибокі. І Паша спершу не розуміє, у чому річ, аж раптом до нього доходить: вони, всі троє, нафарбовані. Густо, виключно, як тут фарбуються дорослі жінки <...> їхні батьки, що кинули їх тут, мов кроликів у зачинених клітках: живіть, скільки зможете. І як зможете <...> І все це має такий дивний вигляд тут, у цьому підвальному коридорі: Паша з його мертвими пальцями, малий, що зачинився від цілого світу в бомбосховищі, ці ось дівчатка з неприродним, якимось клоунським гримом, що стоять і починають нити. Мовби юні клоуни прийшли до старого клоуна скаржитися на труднощі професії. А старий клоун сам готовий розплакатися і не плаче лише тому, що йому соромно плакати перед розмальованими дітьми...» [Жадан : 147].

Ще одним тимчасовим і вимушеним Домом-прихистком є в романі і образ переповненого вокзалу: «...насправді забитий народом, що вони там сидять усередині, мов у церкві в обложеному місті, думають, що там їх не дістануть, дивляться крізь вікна на світ, який безупинно звукується...» [Жадан : 61]. «Паша кидається в натовп,

амагається проштовхатися і відчуває цей жіночий дух, що обступив його звідусюди, дихання й запах сотні жінок, запах покинутого житла й поспіхом зібраних клунків, запах істерики та претензій, які нема кому висловити...» [Жадан : 63].

Усі атрибути й атмосфера локусу казенного Дому в романі С. Жадана із вузького топосу будівлі інтернату розширюється географічно і накладається на весь регіон, на всю малу батьківщину головного героя. До таких невтішних висновків доходить у своїх міркуваннях Павло Іванович: «...Ми ж тут усі, якщо подумати, як в інтернаті живемо...» [Жадан : 147].

Тимчасовість і екзистенційну безпритульність персонажів С.Жадана підкреслює в творі й образ похмурого й непривітного саду біля інтернату, в якому лежить убитий український снайпер: «У тумані світиться неприбране листя, коли ступаєш на нього, мокро пружинить, так і здається, що з наступним кроком угрузнеш, провалишся до пояса, трапиш у яму чи відкритий люк. Потім доріжка взагалі зникає <...> З долини тягне димом, дим заплітається в туман, як темне пасмо в сивому волоссі померлого, й одразу ж повертається відчуття страху й небезпеки...» [Жадан : 132-133].

Літературознавець Я. Поліщук, зауваживши про весь «Донбас як інтернат» [Поліщук], водночас вважає, що метафора «Інтернату» в однойменному романі Жадана «окреслює той кризовий і роздвоєний стан, в якому – ніби тимчасово, але надовго, імовірно, на все життя – зависають персонажі твору. Інтернат – це насамперед психологічний комплекс, дитяча кривда, ресентимент» [Поліщук]. І зазначає, що вихованці закладу звикли до сирітства, тому й у дорослому житті уникають відповідальності, поведуться неадекватно й інфантильно [Поліщук].

Попри те, що Павло Іванович виріс у повній родині й ніколи не жив у сиротинці чи інтернаті, оце його душевна двоїстість і внутрішня безхатність призводять так само до інфантильної поведінки, а отже, життя й поведінка Паші нічим не відрізняється від інших вихованців цього закладу «...завжди відкладаю все на потім, завжди не вистачає часу на найважливіше, на найголовніше, завжди від усього ухилиюсь, відходжу вбік, не маю сміливості говорити, що думаю, і думати, що хочу, коли це все вже закінчиться, – питає Паша сам себе...» [Жадан : 61].

Саме з почуття відповідальності у Павла Івановича й починається соціальна ініціація. З'являється розуміння, що свої – це не завжди ті, хто нагодує (у романі, це, до речі, роблять бойовики), а ті, чий прапор зображений у паспорті (так міркує герой). Потому вчитель допомагає жінкам вибратися з вокзалу, забирає Сашка-небожа з інтернату взагалі «...давно слід було це зробити ...» [Жадан : 61], заносить пораненого армієця до шпиталю і навіть зважується асистувати хірургові.

Літературознавець У. Федорів вирізняє в романі С. Жадана три модифікації архетипу Дому: *Дім як мікрокосм/Внутрішній дім*; *Дім як макрокосм/Великий Дім*; і зрештою *Не-Дім/Втрачений Дім* [Федорів]. За дослідницею, перша площина – це оселя головного героя і пошук ним свого внутрішнього «Я»; друга – широка проекція на Україну як Батьківщину; а до третьої тобто «Не-дому/Втраченого Дому» науковець серед інших зараховує і інтернат – у вузькому значенні йдеться про будівлю, і в широкому – про територію: «... саме Донбас став таким не-місцем, у якому неможливо освоїтись чи вґрунтуватись. Він перетворився у статичний простір, де індивіди залишаються самотніми та бездомними, а згодом втрачають, чи навіть зрікаються своєї ідентичності...» [Федорів : 42].

Погоджуючись з визначення інтернату як не-Дому у традиційному значенні безпечного простору для родини, разом із тим, зауважимо, що вважати цей заклад Втраченим Домом, на нашу думку, не можна. Передовсім тому, що підопічні не почувуються в ньому захищеними, змалку знають про тимчасовість перебування в стінах інтернату і усіяко це підкреслюють своєю поведінкою. А отже, не можна втратити те, що не є твоїм ані по праву народження, ані соціального набуття, це не-Дім, а один з тимчасових притулків.

Натомість усі такі локуси не-домів сприяють пошуку внутрішнього метафізичного Дому-прихистку персонажів. І коли таке стається, як-от у Паші, змінюється відчуття і свого власного просторового дому: він більше не пахне солодкавим газом, а «свіжими простирадлами» [Жадан : 344].

Варто зазначити, що оцей мотив пошуку самого себе й свого внутрішнього духовного Дому головного героя роману С. Жадана прямо перегукується з іншими творами вітчизняних письменників і передовсім з «Домом на горі» В. Шевчука: там топонім дому теж набуває особливого значення,

філософського змісту і постає як «модель мікросвіту людської душі» [Боронь : 71].

Висновки. Підбиваючи підсумки, зазначимо: в українській культурі, і в літературі зокрема, архетипний образ Дому – один із найголовніших її символів, має потужну духовно-моральну складову, з ним корелюються усі найважливіші категорії художньої картини світу.

Про покоління С. Жадана відомий літературознавець Т. Гундорова зазначала: «Топографія міжчасся – ось час, у якому перебувають дев'ятдесятники. Їхній простір – станції відправлення та прибуття, їхні родичі – мандрівники, тобто особлива каста людей, бездомних і не вкорінених, яких власне, й зріднює їхня бездомність [Гундорова 2012: 205–206].

Однак у романі «Інтернат» герої письменника чи не вперше оприявнили й увиразнили

своє бачення Дому. Архетип у творі представлений у двох вимірах: просторовому (дім як житло, помешкання, оселя для родини, її захист від агресії зовнішнього світу, дім-фортеця) і внутрішньо-метафізичному (соціальна ініціація та ідентифікація головного героя).

Опозицією до топоніму Дому в творі С. Жадана виступає казенний Дім, що ґрунтується на ідеї тимчасового прихистку, він втілений в образах інтернату та вокзалу.

Обидві проєкції Дому в романі С. Жадана взаємопов'язані: за авторським задумом, вони покликані подолати душевну двоїстість головного героя і повернути йому внутрішню цілісність. І тим самим допомогти адаптуватися в новому житті з новими цінностями, щоб зрештою попрощатися зі штучним сирітством і екзистенційним безпам'ятством.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусів С. Модус національної ідентичності : Львівський текст 30-х років ХХ ст. Тернопіль : Джура, 2000. 340 с.
2. Бахтин М. Форми времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике. Вопросы литературы и эстетики. Москва. Художественная литература, 1957. 504 с.
3. Башляр Г. Избранное : поэтика пространства. [Електронний ресурс]. URL: https://platon.net/load/knigi_po_filosofii/psikhologija/bashljaj_g_izbrannoe_poehtika_prostranstva_per_s_franc/22-1-0-784 (дата звертання : 16.04.22).
4. Боронь О. Поетика простору в творчості Тараса Шевченка. Київ : Агентство «Україна», 2005. 152 с.
5. Войтович В. Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002. 662 с.
6. Воздвиженський К. «Інтернат» : війна тхне мокрою псятиною. Новий роман нарешті дорослого Жадана. [Електронний ресурс]. URL: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/79859/Internat_vijna_tkhne_mokroju_psatynoju_Novuj_roman (дата звертання: 10.04.22).
7. Герасименко Н. Сучасні письменники про війну на Сході України. *Вища школа*. Київ : Знання, 2021. №9. С. 70–85.
8. Головченко Н. Про «відмороженого» Пашу Сергія Жадана. *Буквоїд*. 24 травня. [Електронний ресурс]. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2018/05/24/072033.html> (дата звертання: 10.04.22).
9. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодернізм. Київ : Критика, 2013. 344 с. (Серія «Критичні студії»).
10. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми : статті та есеї. Київ : *Грані-Т*, 2012. 548 с. (Серія «De profundis»).
11. Демченко А. Поетика тріади «дім – не дім – антидім» у збірці Сергія Жадана «Життя Марії». *Сучасні літературознавчі студії. Феномен Дому в літературознавчій перспективі* : зб. наук. праць / гол.ред. Н. О. Висоцька. Київ, 2016. Вип.13. С. 207–216. [Електронний ресурс]. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/4910?show=full> (дата звертання: 10.04.22).
12. Дім. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. С. 305.
13. Дім. *Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980)* [Електронний ресурс]. URL: <http://sum.in.ua/s/dim#:~:text=%D0%94%D0%86%D0%9C%2C%20%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D1%83%2C%20%D1%87%D0%BE%D0%BB.,%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BC%D1%96%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%80%D1%96%D0%B7%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%3B%20%D0%B1%D1%83%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%BA>. (дата звертання: 12.04.22).
14. Дубровська А. Опозиція «Дім»/«Антидім» у романі В. Винниченка «Хочу!». *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2010, №4 (191). С. 135-143. [Електронний ресурс]. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/6455/1/%D0%9E%D0%BF%D0%BE%D0%B7%D0%B8%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%94%D1%96%D0%BC%20-%20%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%B4%D1%96%D0%BC%20%D1%83%20%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%96%20%D0%92.%20>

%D0%92%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%B0%20%D0%A5%D0%BE%D1%87%D1%83.pdf (дата звертання: 10.04.22).

15. Жадан С. Інтернат. Роман. Чернівці : видавництво «Меридіан Чернівці», 2017. 336 с.
16. Зборовська Н. Код української літератури. Проект психоісторії новітньої української літератури : монографія. Київ : Академвидав, 2006. 504 с.
17. Кулінська Я. «Сіра зона» як маркер громадянства (на матеріалі романів С. Жадана «Інтернат» та А. Куркова «Сірі бджоли»). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. [Електронний ресурс]. URL: <https://periodicals.karazin.ua/philology/article/view/16388> (дата звертання: 12.04.22).
18. Лілік О. Архетип дому в ліриці Григорія Чубая [Електронний ресурс]. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/181532/16-Lilik.pdf?sequence=1> (дата звертання: 10.04.22).
19. Лотман Ю. Семиосфера : культура и взрыв. Внутри мыслящих миров. Статьи. Исследования. Заметки. Санкт-Петербург : Искусство, 2000. 704 с.
20. Поліщук Я. Донбас як інтернат. [Електронний ресурс]. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2018/01/01/093332.html> (дата звертання: 12.04.22).
21. Топоров В. Пространство и текст. *Текст : семантика и структура*. [Електронний ресурс]. URL: http://ec-dejavu.ru/p/Publ_Torogov_Space.html. (дата звертання: 10.04.22).
22. Шимоняк К. Образ Дому у творчості І. Ірлявського і Т. Шевченка . *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Вип. 1(31). [Електронний ресурс]. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/774/1/%D0%9E%D0%91%D0%A0%D0%90%D0%97%20%D0%94%D0%9E%D0%9C%D0%A3%20%D0%A3%20%D0%A2%D0%92%D0%9E%D0%A0%D0%A7%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%86%20%D0%86.%20%D0%86%D0%A0%D0%9B%D0%AF%D0%92%D0%A1%D0%AC%D0%9A%D0%9E%D0%93%D0%9E%20%D0%86%20%D0%A2.%20%D0%A8%D0%95%D0%92%D0%A7%D0%95%D0%9D%D0%9A%D0%90.pdf> (дата звертання: 10.04.22).
23. Федорів У. Мотив (без)домності в романі Сергія Жадана «Інтернат». *Studia methodologica*. No. 49. 2019. [Електронний ресурс]. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/15433/1/FEDORIV.pdf> (дата звертання: 10.04.22).
24. Яшина Л. Образ «Дому» у творчості В. Дрозда. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Вип. XXIII. Ч. 4. [Електронний ресурс]. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/38391/08-Iashyna.pdf> (дата звертання: 10.04.22).

REFERENCES

1. Andrusiv, S. (2000). Modus natsional'noyi identychnosti: L'vis'kyy tekst 30-kh rokiv КХКН ст. [Modus of national identity: Lviv text of the 1930s.]. Ternopil : Dzura, 2000. 340 p. [in Ukrainian].
2. Bakhtyn, M. (1957). Formy vremeny u khronotopa v romane. Ocherki po istoricheskoy poetike. Voprosy literatury i estetiki. [Forms of time and chronotope in the novel. Essays on historical poetics. Questions of literature and aesthetics]. *Ocherky po ystorycheskoy poétyke. Voprosy lyteratury y éstetyky*. Moskva : Khudozh. lyt. 504 p. [in Russian].
3. Bashlyar, G. (2004). Izbrannoye : Poetika prostranstva. [Favorites: poetics of space]. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/psikhologija/bashljar_g_izbrannoe_poehtika_prostranstva_per_s_franc/22-1-0-784 (access date: 16.04.22). [in Russian].
4. Boron', O. (2005). Poetyka prostoru v tvorchosti Tarasa Shevchenka. [Poetics of space in the works of Taras Shevchenko]. Kyiv : Ahentstvo «Ukrayina». 152 p. [in Ukrainian].
5. Voytovych, V. (2002). Ukrayins'ka mifolohiya.. Kyiv : Lybid'. 662 p. [in Ukrainian].
6. Vozdvyzhens'kyy, K. (2017). «Internat» : viyna tkhne mokroyu psyatynoyu. Novyy roman nareshiti dorosloho Zhadana. URL: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/79859/Internat_vijna_tkhne_mokroju_psyatynoyu_Novyy_roman (access date: 10.04.22). [in Ukrainian].
7. Herasymenko, N. (2021). Suchasni pys'mennyky pro viynu na Skhodi Ukrayiny. [Modern writers about the war on the Skhodi Ukraine]. *Vyshcha shkola*. Kyiv : Znannya. No 9, pp.70-85. [in Ukrainian].
8. Holovchenko, N. (2018). Pro «vidmorozhenoho» Pashu Serhiya Zhadana. [About "frozen" Pasha Sergiy Zhadan]. *Bukvoyid*. 24 travnya. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2018/05/24/072033.html> (access date: 10.04.22). [in Ukrainian].
9. Hundorova, T. (2013). Pislyachornobyl's'ka biblioteka. Ukrayins'kyy literaturnyy postmodernizm. [Post-Chernobyl Library. Ukrainian literary postmodernism]. Kyiv : Krytyka. 344 p. (Seriya «Krytychni studiyi»). [in Ukrainian].
10. Hundorova, T. (2013). Tranzytyna kul'tura. Symptomy postkolonial'noyi travmy : statti ta eseyi. [Transit culture. Symptoms of postcolonial trauma: articles and essays]. Kyiv : Hrani-T. 548 p. (Seriya «De profundis»). [in Ukrainian].
11. Demchenko, A. (2016). Poetyka triady «dim – ne dim –antydim» u zbirtsi Serhiya Zhadana «Zhyttya Mariyi». [Poetics of the triad "home – not home – anti-home" in the collection of Sergei Zhadan «Life of Mary»]. *Suchasni literaturoznavchi studiyi. Fenomen Domu v literaturoznavchiiy perspektyvi : zbirnyk naukovykh prats'*. Hol. red. N. O. Vysots'ka. Kyiv. No 13. pp. 207–216. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/4910?show=full> (access date: 10.04.22). [in Ukrainian].
12. (2005). Dim. [House]. Velykyy tлумачnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy. Uklad.i holov. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin' : VTF «Perun». P. 305 [in Ukrainian].

13. (1971). Dim. [House]. Slovnyk ukrayins'koyi movy. Akademichnyy tlumachnyy slovnyk (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/dim#:~:text=%D0%94%D0%86%D0%9C%2C%20%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D1%83%2C%20%D1%87%D0%BE%D0%BB.,%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BC%D1%96%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%80%D1%96%D0%B7%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%3B%20%D0%B1%D1%83%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%BA.> (access date: 12.04.22) [in Ukrainian].
14. Dubrovs'ka, A. (2010). Opozytsiya «Dim»/«Antydim» u romani V. Vynnychenka «Khochu!»/ [Opposition "House" / «Antidim» in V. Vynnychenko's novel «I want!»] *Visnyk Luhans'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. 2010, No 4(191). pp. 135–143. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/6455/1/%D0%9E%D0%BF%D0%BE%D0%B7%D0%B8%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%94%D1%96%D0%BC%20-%20%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%B4%D1%96%D0%BC%20%D1%83%20%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%96%20%D0%92.%20%D0%92%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%B0%20%D0%A5%D0%BE%D1%87%D1%83.pdf> (access date: 10.04.22). [in Ukrainian].
15. Zhadan, S. (2017). Internat. Roman. [Boarding school]. Chernivtsi : Meridian Chernivtsi Publishing House. 336 p. [in Ukrainian].
16. Zborovs'ka, N. (2006). Kod ukrayins'koyi literatury. Proekt psykhoistoriyi novitn'oyi ukrayins'koyi literatury. Monohrafiya. [Code of Ukrainian literature. Psychohistory project of modern Ukrainian literature]. Kyiv : Akademydav, 504 p. [in Ukrainian].
17. Kulins'ka, Ya. (2020). «Sira zona» yak marker hromadyanstva (na materiali romaniv S. Zhadana «Internat» ta A Kurkova «Siri bdzholy»). [«Gray Zone» as a marker of citizenship (based on the novels of S. Zhadan «Boarding School» and A. Kurkov «Gray Bees»]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya «Filolohiya»*. URL: <https://periodicals.karazin.ua/philology/article/view/16388> (access date: 12.04.22) [in Ukrainian].
18. Lilik, O. (2021). Arkhetyp domu v lirytsi Hryhoriya Chubaya. [The archetype of the house in the lyrics of Grigory Chubay]. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/181532/16-Lilik.pdf?sequence=1> (access date: 10.04.22). [in Ukrainian].
19. Lotman, Yu. (2000). Semiosfera: Kul'tura i vzryv. Vnutri myslyashchikh mirov. Stat'i. Issledovaniya. Zametki. [Semiosphere: culture and explosion. Inside the thinking worlds. Articles. Research. Notes]. Sost. Yu. Lotman]. Sankt-Peterburg : Iskustvo. 704 p. [in Russian].
20. Polishchuk, Ya. (2018). Donbas yak internat. [Donbas as a boarding school]. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2018/01/01/093332.html> (access date: 12.04.22). [in Ukrainian].
21. Toporov, V. (1983). Prostranstvo y tekst. [Space and text]. *Tekst : semantyka y struktura*. URL: http://ec-dejavu.ru/p/Publ_Toporov_Space.html (access date: 10.04.22). [in Russian].
22. Shymonyak, K. (2014). Obraz Domu u tvorchosti I. Irl'yavs'koho i T. Shevchenka. Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya: Filolohiya. Sotsial'ni komunikatsiyi. No 1(31). URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/774/1/%D0%9E%D0%91%D0%A0%D0%90%D0%97%20%D0%94%D0%9E%D0%9C%D0%A3%20%D0%A3%20%D0%A2%D0%92%D0%9E%D0%A0%D0%A7%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%86%20%D0%86.%20%D0%86%D0%A0%D0%9B%D0%AF%D0%92%D0%A1%D0%AC%D0%9A%D0%9E%D0%93%D0%9E%20%D0%86%20%D0%A2.%20%D0%A8%D0%95%D0%92%D0%A7%D0%95%D0%9D%D0%9A%D0%90.pdf> (access date: 10.04.22). [in Ukrainian].
23. Fedoriv, U. (2019). Motyv (bez)domnosti v romani Serhiya Zhadana «Internat»/ *Studia methodological*. No 49. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/15433/1/FEDORIV.pdf> (access date: 10.04.22). [in Ukrainian].
24. Yashyna, L. (2010). Obraz «Domu» u tvorchosti V. Drozda. *Aktual'ni problemy slov'yans'koyi filolohiyi*. No XXIII. Part 4. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/38391/08-Iashyna.pdf> (access date: 10.04.22). [in Ukrainian].

N. V. HERASYMENKO

Candidate of Philological Sciences,

*Senior Researcher at the Department of Ukrainian Literature of the XX century and the Modern Literary Process,
Taras Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine*

E-mail: n-gerasimenko@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-3095-9434>

ARCHETYPE OF THE HOUSE IN S. ZHADAN'S NOVEL «BOARDING HOUSE»

The article is devoted to the image of the House in the novel by the modern Ukrainian writer S. Zhadan. The researcher identified various projections of the archetype, characterized the features of the most important of them. In particular, it is noted that in the work the author identified two planes of the archetype. In its primary dimension, it is a spatial representation of the House in the locus of the house – the archetype appears as the embodiment of the home and ancestral memory. In addition, the crisis state and mental dichotomy of the protagonist are metaphorically articulated. The author also notes another plane of the archetype – the inner, metaphysical House: this dimension arises through thoughts, meetings, conditions, conclusions and knowledge of the protagonist himself. The binary opposition to the archetype of the House in the novel is "non-House", ie a temporary shelter, boarding school. This projection in the thoughts of the protagonist is imposed on the entire territory of the region: most of the characters feel and behave like pupils of the boarding school. The infantilism of the wards of a direct and metaphorical state institution, in turn, leads to collective artificial orphanhood and trauma and existential forgetfulness. Models of behavior of the novel's characters are also analyzed through the prism of toponym modifications. Additional loci in the novel in order to reveal the characters, and in particular, the social initiation and identification of the protagonist are the station and the garden. Such projections of the archetype of the House allow the author to present a multi-level text with sharp concepts for society. The novel also identifies risks for a society that neglects its citizens. In the end, the idea is postulated: only finding one's own inner self, one's metaphysical Home – the way to recovery, return to inner integrity and life of heroes in new realities with new values, is a sure way to get rid of spiritual orphanhood.

Key words: image, toponym, mythopoetics, metaphysical house, collective forgetfulness, military prose.

УДК 821.161.2.09Шевченко Т.

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.3>

А. О. ГУДИМА

кандидат філологічних наук,

асистентка кафедри історії української літератури, теорії літератури і літературної творчості,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Електронна пошта: annaheidyma@knu.ua

<http://orcid.org/0000-0003-2081-0791>

ОБРАЗ ВЕРСТОВОГО СТОВПА У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ Т. ШЕВЧЕНКА

У творчому доробку Т. Шевченка образ верстового стовпа зустрічаємо на полотні «Катерина» (1842) та в повістях «Капитанша» (1855) і «Прогулка с удовольствием и не без морали» (1855–1856), образ верстового шляху – в поемі «Якби тобі довелося...» (1849) та у вірші «Ісаія. Глава 35 (Подражаніє)» (1859). Образ верстви не належить до часто вживаних, а швидше знаходиться на узбіччі образної системи митця, зважаючи на поодинокість його вжитку. Серед образів українського світу він аж ніяк не міг посісти визначальне місце, позаяк для справжньої України – Шевченківської України – такі стовпи є неавтентичними і неприродними.

На полотні «Катерина» мікрообраз верстового стовпа поруч із макрообразом офіцера виступають знаками «світу московсько-імперського зла» (В. Іванишин), що чинить наругу над українським дівоцтвом і народом загалом. Застосовуючи виражальні можливості образотворчого мистецтва, митець пише цей світ темним як протиставлення українському світу, що змальований осонцем.

У повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали», написаній на засланні, Т. Шевченко, згадуючи верстви, вдається до «езопівської мови». Більшою мірою йому доводиться говорити натяками: замість того, щоб приносити користь, верстви дезорієнтують українців, стають причиною пошкодження їхнього майна. Звідси й непотрібність, недоцільність верстових стовпів на українських шляхах – де б вони не пролягали: чи то серед степу, чи то серед лісу. Говорячи про природу, звертаємо увагу, Т. Шевченко висловлюється серйозно і піднесено, тут немає місця жартам, іронії. Навпаки, розмова про верстви – набуває зовні несерйозного, жартівливого відтінку, за яким проглядається внутрішнє неприйняття автором цих імперських знаків: від верстов у степу тісно; ті ж, що серед лісу, – «іродові версти», – немов сатана підсовує під екіпаж. Водночас сухі пні, через які так само ламаються вісі, як і через верстви, – «поставлені Богом».

У поетичних творах Т. Шевченка «Якби тобі довелося...» та «Ісаія. Глава 35 (Подражаніє)» верстовий шлях трактується як невольницький. Образ верстових шляхів у останньому вірші набуває універсального значення, виступаючи символом невольництва загалом, а не лише українського.

Ключові слова: Т. Шевченко, образ верстового стовпа, образ москаля, український пейзаж, полотно «Катерина».

Постановка проблеми. Образ верстового стовпа, вперше виявлений у творчому доробку Т. Шевченка в малярстві – полотні «Катерина» (1842), також відображений у прозі й поезії, не належить до часто вживаних, а швидше знаходиться на узбіччі образної системи митця, зважаючи на поодинокість його вжитку. Проте цей образ, без сумніву, несе потужні смисли, з огляду вже на першу його знакову появу – на знаменитому полотні – й відіграє символічну роль. А присутність образу верстового стовпа

в різних видах творчості дає цікавий матеріал для компаративних і міждисциплінарних студій. Тож своїм завданням бачимо проаналізувати сенси образу-символу верстового стовпа/шляху на полотні «Катерина» та в наступних творах, зокрема повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали» (1855–1856), а також поетичних: «Якби тобі довелося...» (1849) та «Ісаія. Глава 35 (Подражаніє)» (1859), та порівняти їх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед шевченкознавчих праць, дотичних

до предмета нашого дослідження, варто відзначити насамперед розвідку В. Іванишина про полотно «Катерина» [Іванишин], присвячене її образно-символічному аналізу, зокрема й образу верстового стовпа. Серед праць про ідейно-тематичне наповнення, поетику повістей Т. Шевченка звертаємося до низки студій [Білецький], [Ласло-Куцюк], [Боронь] та про пейзаж у прозі Т. Шевченка [Демчук].

Виклад основного матеріалу. Образ верстового стовпа не належить до базових Шевченкових образів. Серед образів українського світу він аж ніяк не міг посісти визначальне місце, позаяк для справжньої України – Шевченківської України – такі стовпи – імперський послід – є неавтентичними і неприродними. Це один із видимих знаків, що демонстрували належність України до загальноросійського імперського простору; виявляв підневільне становище України, що являє зокрема полотно «Катерина». Семантично цей образ дотикається мотиву отечества, престолу в поетичних творах, антитетичного до мотиву України.

Тож верстовий стовп постає на полотні поруч із зеленим дубом, могилами, вітряком, широким степом та небом над ним як один із мікрообразів українського пейзажу – «немов устромлений у <...> ідилічний пейзаж: смугастий *верстовий стовп* (виділення В. Іванишина. – А. Г.) – неприродний і чужий у цьому українському світі, як і той москаль на коні» [Іванишин : 15]. Проникливий інтерпретатор полотна «Катерина» В. Іванишин звертає увагу, що «їх казенна однотипність і схожість підкреслюється ще й спільністю кольорів – у малюнку стовпа та в одязі офіцера» [Іванишин : 15]. Московщина тут дає про себе знати як наруга над українським дівочтвом та народом загалом. Застосовуючи виражальні можливості образотворчого мистецтва, митець пише «світ московсько-імперського зла, знаками якого виступають макрообраз *офіцера* і мікрообрази *верстового стовпа* та похідної *колоні москалів*» (виділення автора. – А. Г.) [Іванишин : 17] темним як протиставлення українському світу, що змальований осонцем.

В академічному «Словнику української мови» верстовий стовп тлумачиться як «один із стовпів, які ставилися біля дороги на віддалі верстви один від одного для визначення

відстані між певними пунктами» [Словник], а верстовий шлях – як «шлях, на якому стовпами відзначені верстви» [Словник]. Загалом верстові стовпи служили дорожніми знаками, що стояли уздовж найважливіших шляхів імперії і показували верстви, були орієнтирами для мандрівників. Встановлені за Катерини ІІ, за царя Миколи І вони набули однакового вигляду – чорно-білого. Тож у Т. Шевченка верстовий стовп – саме часів Російської імперії. Смугасті верстви виділялися на місцевості, привертаючи до себе увагу. В. Іванишин наголошує, що встановлення верстових стовпів в Україні в часі «збіглося з остаточним закріпаченням українських селян, для яких ці дорожні знаки стали символами поневолення України і ненависного кріпацтва. Відомі випадки, коли селяни, інстинктивно вловлюючи тут певну причинну взаємозалежність, потай сплювали, звалювали, викрадали ці стовпи, наївно сподіваючись, що з ними зникне і московська неволя» [Іванишин : 15]. Існували верстви із зображеннями двоголових орлів – імперського герба, чого, однак, не спостерігаємо на верстовому стовпі, що на полотні «Катерина».

У прозовій спадщині, створюваній на засланні, зважаючи на обставини і призначення творів до друку, а відтак і постійну оглядку на цензуру, вільного висловлення Т. Шевченком своїх міркувань – бути не могло. «У письменника багато фактів, про які йому хотілось би розповісти; у нього є визначене ставлення до цих фактів, яке йому хотілося б висловити, хоч він добре усвідомлює труднощі прямого висловлювання. ... Але зате ми широко і всебічно, незважаючи на неминучу “езопівську мову”, впізнаємо одну особу, яка присутня майже всюди, – особу самого автора, головного героя цих повістей – самого Тараса Григоровича Шевченка» [Білецький : 230].

У повістях згадки про верстви (верстові стовпи) зустрічаємо в «Капітанши» та в «Прогулке с удовольствием и не без морали». У повісті «Капітанша» увагу наратора привертають верстви на навдивожу рівній поверхні: «Я посмотрел вокруг, думал, что и в самом деле где-нибудь увижу хоть маленькую горку, – ничего не бывало: равнина, однообразная равнина, перерезанная черною полосой почтовой дороги, утыканной кой-где ракишником

и пестрыми столбами, именуемыми верстами» [Шевченко 2003в : 293]. Тут хіба дізнаємося про верстові стовпи як такі, що розташовувалися уздовж поштової дороги, їхній зовнішній вигляд, а також те, що вони на рівнині неабияк виділялися. Наратор при цьому подорожує російською місцевістю, й перед нашим зором постають типові «декорації» російського пейзажу, відмінні від українського: суцільна рівнина (натомість українська земля всіяна могилами), ракітник (натомість – розлогі верби), верстви (яких, попри те, що повісті нагадують дорожні замітки, на рідній землі Т. Шевченко не змальовує, за єдиним випадком, про який поведемо мову далі), а також «серые бревенчатые избы» [Шевченко 2003в : 294] (натомість – біленькі хатки); та й «костюм, язык, физиономии – совершенно все другое» [Шевченко 2003в : 294], – немов підсумовує Т. Шевченко.

Значно більший інтерес викликає в цьому разі повість «Прогулка с удовольствием и не без морали». З огляду на це на ній варто зупинитися детальніше. Тож розповідач, охочий зустріти «прекрасную украинскую весну где-нибудь подалее от города», покидає золототерхий Київ заради «самого живописного уголка Киевской губернии, верстах в трех от местечка Лысянки» [Шевченко 2003г : 208] – за двісті верстов від Києва – села Гнилі Будища. Що прикметно, на цьому шляху до кінцевої мети поїздки в тексті повісті ніде верстові стовпи не зринають. Київська губернія, якою подорожує розповідач, – саме ті місця, де «не пройдете версты поля, не украшенного высокой могилой, а иногда и десятком могил» [Шевченко 2003г : 267] «и не увидите ни одной развалины» [Шевченко 2003г : 267] – як простір свободи. «...моя прекрасная, могучая, вольнолюбивая Украина, – промовляє Т. Шевченко, – туго начиняла своим вольным и вражьем трупом неисчислимые огромные курганы. Она своей славы на *поталу* не давала, ворага деспота под ноги топтала и свободная, нерастленная умирала» [Шевченко 2003г : 267].

На сторінках повісті зустрічаються пейзажі, що викликають замилювання в розповідача-художника та змальовувані ним на полотні, як-от: Гнилий Тікич, вітряки, молодий березовий гай, «любимый пригорок, осененный

дубовым крестом» [Шевченко 2003г : 258–259] – «божественная природа» [Шевченко 2003г : 253], яку розповідач полюбляв споглядати поблизу маєтку свого родича в різному освітленні. Дорогою до молодят Курнатовських розповідач милується на «едва позеленевшее поле, уставленное изредка суховерхими дубами» [Шевченко 2003г : 266] – «райскою местностью» [Шевченко 2003г : 266]. А вже поруч із обійстям Курнатовських із благоговінням зупиняється перед «старым, сухим огромным кленом», що «распустил свои обнаженные ветви, как патриарх седой воздел дряхляющие руки над чадами чад своих, моля о благословении Вездесущего» [Шевченко 2003г : 289] або милується «суховерхим патриархом», «широковетвистым Мафусаилом» [Шевченко 2003г : 312] – старим дубом; «очаровательной картиной» [Шевченко 2003г : 301] суміжних із Курнатовськими земель; «прекрасной, величественной картиной» Дніпра ранньою весною і гігантмосту [Шевченко 2003г : 325].

Говорячи про природу, звертаємо увагу, Т. Шевченко висловлюється серйозно і піднесено, тут немає місця жартам, іронії. «Красота на меня, – промовляє автор у творі, – в чем бы она ни проявлялась, в существе ли живущем или прозябающем, всегда имеет одинаковое и благодетельное влияние. Под ее благим влиянием я чувствую себя другим, обновленным человеком, чем-то вроде старого младенца» [Шевченко 2003г : 261]. З-під пера автора, коли йдеться про зображувані пейзажі, постає «ідеальний образ України, пам'яттю про яку він жив» [Ласло-Куцюк : 259]; «приціл його – прекрасне, головно краса всього, що знаходиться на його рідній землі» [Ласло-Куцюк : 262], за такими принципами зображується природа.

Навпаки, розмова про верстви – набуває зовні несерйозного, жартівливого відтінку, за яким проглядається значимий підтекст. Власне, в цьому разі вкрай доречними є прояснення самого Т. Шевченка: «Земляки мои, в том числе и я, самую серьезную материю не могут не проткать хоть слегка, хоть едва заметной шуточкой» [Шевченко 2003г : 298]. Розмова про верстви продовжує міркування автора про колись свободолюбиві Київщину і Полтавщину та покірні Волинь і Поділля: про значення могил та руїн замків і палат. Йдучи за

текстом повісті, необхідно зазначити, що образ верстового стовпа зринає, коли мова торкається труднощів і перешкод у дорозі. Розповідач наводить бувальщину про свого земляка, який, заснувши на шляху, ухитрився зламати вісь серед білого дня серед широкого степу через нову верству край дороги. На це простакуватий і наївний українець (за Т. Шевченком – «непорочний» земляк [Шевченко 2003г : 269]) «с расстановкою проговорил: “Проклятая нимота що наробыла, доброму чоловікови и в степу тисно стало!”» [Шевченко 2003г : 268]. І хоча в описаному епізоді саме сонливість і неухважність земляка були причиною «катастрофи», коментар аж надто промовистий. На нашу думку, тісно в широкому українському степу від верстов – саме Т. Шевченкові, таким є його внутрішнє відчуття.

На противагу, коли посеред «бархатной дороги» «как нарочно, сухой пень выйдет из лесу, как разбойник Гаркуша» [Шевченко 2003г : 268], через що декілька поколінь українців ламають свої вісі, вони, українці, до цього ставляться терпляче: «Хоть бы зарубка, хоть бы тень намерения уничтожить этого сокрушителя осей. Ничего, ни малейшего знака. “Пускай стоит себе, где его Бог поставил”» [Шевченко 2003г : 268]. Такими, отже, є міркування про доречність верстових стовпів у степу.

У цілому наратив твору «становить монолог розповідача, крізь суб'єктивне сприйняття й оцінку якого подано зображувані події» [Боронь : 66]. Однак, наскільки слушними верстами є в лісі, дізнаємося з міркувань візника: «Вот тебе и версты! Они только помеха в лесу, ничего больше» [Шевченко 2003г : 267]; «Заглядишься на его, *ирода размалеванного* (виділення наше. – А. Г.), а пень или ухабина как тут. Будто сам сатана, не при нас сказано, – и он перекрестился, – подсунет под экипаж. Вот вам и версты. Вам-то, разумеется, ничего. Вы любуетесь ею, сколько хотите, читаете себе цифру и ничего больше. А нашему брату так не под стать этим делом заниматься. Слава Богу, что я неграмотный, а то бы часто доставалось мне за эти *иродовы версты* (виділення наше. – А. Г.). И кто их повывдумывал? Верно, москали, чтобы в поход ходитъ было веселее. Больше некому выдумать такую штуку.

Проговоривши остроумное заключение, он достал из-за пазухи трубку, огниво и стал высекать огонь» [Шевченко 2003г : 268].

Прикметно, що «іродовий» – один із епітетів, вживаних автором щодо російських військових, як-от у повісті «Княгиня»: «Да и драгуния ж это была! Чтобы она к нам никогда не возвращалась. Да, таки дала знать себя эта проклята драгуния! Не одна чернобрывка умылася слезами, провожавши эту *иродову драгунию* (виділення наше. – А. Г.)» [Шевченко 2003г : 166]. Тож спосіб називання автором верстов іродом розмальованим, іродовими верстами, погоджуємося з Н. Демчук, говорить «не так про світ, який змальовує автор, як про самого автора» [Демчук : 25], його ставлення до зображуваного.

Тож таким способом, резюмуємо, Т. Шевченко промовляє, що у степу тісно від верстових стовпів, та і в лісі вони заважають, і тільки. «Іродові верстви», – ті, що серед лісу, – немов сатана підсовує під екіпаж. Водночас сухі пні, через які так само ламаються вісі, як і через верстви, – «поставлені Богом».

У цитованому розлогіму уривку повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали», звертаємо увагу, винуватцями появи верстов на українських землях, попри жартівливий наратив, названі «проклята німота» і москалі, що відображає загалом Шевченкову позицію, висловлену зокрема в листі до Я. Кухаренка 1844 р., але вже в інший – серйозний – спосіб: «Був я уторік на Україні – був у Межигорского спаса. І на Хортиці, і скрізь був і все плакав, сплюндрували нашу Україну катової віри німота з москалями; щоб вони переказилися» [Шевченко 2003б: 32].

Звертаючись до поетичних творів у тому аспекті, що цікавить нас, – хочемо висловити припущення щодо образу стовпа в поемі «Юродивий» (1857), присвяченій «викриттю імперської тиранії... на всіх рівнях – держ., громадському, духовному, нац.» [Барабаш : 1044]:

О зоре ясная моя!

Ведеш мене з тюрми, з неволі,

Якраз на смітничок Миколи,

І світиш, і гориш над ним,

Огнем невидимим, святим,

Животворящим, а із гною

Встають стовпом передо мною

Його безбожні діла... («Юродивий») [Шевченко 2003а : 515].

Образ стовпа, що уособлює злочинні діла Миколи І, особливо зважаючи на доцентровий рух ліричного героя із неволі заслання до сто-

лиці імперії – «смітничка Миколи», – а в такій подорожі Т. Шевченкові довелося споглядати сотні верстових стовпів – може набувати обрисів верстового стовпа.

У поетичних творах Т. Шевченка верстовий шлях з'являється в поемі «Якби тобі довелось...» (написаній у Раїмі) як невольницький шлях з України до Сибіру для скутих путами арештантів, серед яких – «месник безталанний» [Шевченко 2003а : 191], що безстрашно просадив вилами панича-гвалтівника. Можливо, в автора таким чином спрацювала асоціація смугастих верстов з арештанською роботою. А в поезії «Ісаїя. Глава 35 (Подражаніє)» (Петербург), провіщаючи майбутній земний рай, верстові шляхи автор знову-таки розуміє як невольницькі, на зміну яким «вольнії, широкії, / Скрізь шляхи святії / Простеляться» [Шевченко 2003а: 285], якими прийде відродження й життя зокрема й в українські села, а раби позбудуться свого рабства:

...і не найдуть
Шляхів тих владики,
А раби тими шляхами
Без гвалту і крику
Позіходяться докупи,
Раді та веселі.
І пустиню опанують
Веселії села [Шевченко 2003а : 285].

І. Огієнко у своєму перекладі Біблії – 35 глави Книги пророка Ісаї – говорить про «биту дорогу» – святу дорогу, якій котрась інша – несвята – не протиставляється: «І буде там бита дорога та путь, і будуть її називати дорога свята, не ходитиме нею нечистий» [Біблія]. Т. Шевченко натомість вводить у свій текст антонімічний до вольних, святих шляхів образ шляхів верстових; й у цьому вбачаємо приклад еруптивності підсвідомості митця. Образ верстових шляхів, відтак, набуває універсального значення, виступаючи символом невольництва загалом, а не лише українського.

Висновки. Ще до свого відвідування України 1843 р. Т. Шевченко зобразив московщину серед українського світу через образи москаля та верстового стовпа, вкопаного в рідну українську землю на полотні «Катерина». Верства для Т. Шевченка є зовнішньою ознакою московської присутності в Україні – «на нашій, не своїй землі...».

Сенси, пов'язані з образом верстового стовпа, на полотні «Катерина» та в повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали», перегукуються: верстові стовпи – знаки неволі на місцевості, де раніше витала свобода. Свідченням цього є могили – на полотні й у повісті, у якій автор недаремно висловлює свої міркування про те, що ж означають численні могили на українських землях, а розповідь про верстові стовпи безпосередньо слідує після відомих міркувань митця про значення могил на колись свободолюбивих Київщині і Полтавщині та руїн замків і палат на Волині і Поділлі. У повісті Т. Шевченко – у можливий за тих умов – несерйозний – спосіб – досить прозоро обвинувачує поневолювачів України: «прокляту німоту» та москалів-військових, поєднуючи, як і на картині образи москаля та верстви. Більшою мірою йому доводиться говорити натяками: замість того, щоб приносити користь, верстви дезорієнтують українців, стають причиною пошкодження їхнього майна. Звідси й непотрібність, недоцільність верстових стовпів на українських шляхах – де б вони не пролягали: чи то серед степу, чи то серед лісу. Загалом спостерігаємо внутрішнє неприйняття митцем цих імперських знаків у повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали».

Насамкінець, вбачаючи смисловий зв'язок між полотном «Катерина» та поезією «Ісаїя. Глава 35 (Подражаніє)», зауважимо: якщо на полотні ми бачимо два полярні світи: темний – злочинний московський – і осончений – скривджений український, то в поезії – два стани світу: перший – що в ньому панує неправда і неволя, і саме там верстові шляхи, і другий – що в ньому запанує Господня правда і простеляться вольні, святі – не верстові – шляхи. Тож одним із сенсів твору є перейденість московщини і відродження України, тим паче, що всі біблійні тексти, осмислені Т. Шевченком, завжди стосуються України.

Тож у поезії «Ісаїя. Глава 35 (Подражаніє)» Т. Шевченко висловлює віру в те, що Україна і світ загалом позбудуться рабства, уособленням якого є і верстові шляхи. Цей образ, відтак, набуває вселюдського масштабу. Останній текст, без сумніву, є кульмінаційним у Шевченковому творчому доробку в інтерпретації образу верстов, власне верстового шляху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барабаш Ю. «Юродивий». *Шевченківська енциклопедія* : в 6 т. Т. 6 : Т–Я. Київ : Наукова думка, 2005. С. 1042–1050. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Shevchenkivska_entsyklopediia/Tom_6_T__Ya.pdf? (дата звернення: 20.04.2022)
2. Біблія / в пер. І. Огієнка. Лондон : УБТ, 1962. URL: <https://only.bible/bible/ubio/isa-35/> (дата звернення: 26.04.2022)
3. Білецький О. Російська проза Т. Г. Шевченка. *Білецький О. Зібрання праць* : у 5 т. Т. 2. Київ : Наукова думка, 1965. С. 219–242. URL: <http://sites.utoronto.ca/elul/Shevchenko/Shevchenkoznavstvo/Biletskyi-Shevchenko-prose.pdf> (дата звернення: 24.04.2022)
4. Боронь О. Поетика повісті Тараса Шевченка «Прогулка с удовольствием и не без морали» (текст, контекст, інтертекст). *Слово і Час*. 2019. № 3. С. 59–69. URL: <https://il-journal.com/index.php/journal/article/view/699> (дата звернення: 5.04.2022)
5. Демчук Н. Пейзаж у прозі Шевченка. *Шевченківська енциклопедія* : в 6 т. Т. 5 : Пе–С. Київ : Наукова думка, 2005. С. 23–26. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Shevchenkivska_entsyklopediia/Tom_5_Pe__S.pdf? (дата звернення: 20.04.2022)
6. Іванишин В. Непрочитаний Шевченко. Дрогобич : Відродження, 2001. 32 с.
7. Ласло-Куцюк М. Російські повісті Шевченка. *Ласло-Куцюк М. Творчість Шевченка на тлі його доби*. Бухарест : Мустанг, 2002. С. 257–280. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/18986/file.pdf> (дата звернення: 27.03.2022)
8. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення: 25.03.2022)
9. Шевченко Т. Повне зібрання творів : у 6 т. Т. 2 : Поезія 1847–1861 / редкол. : М. Г. Жулинський (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2003. 784 с.
10. Шевченко Т. Повне зібрання творів : у 6 т. Т. 6 : Листи до різних осіб. Київ : Наукова думка, 2003. С. 11–56. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev601.htm> (дата звернення: 15.04.2022)
11. Шевченко Т. Капітанша. *Шевченко Т. Зібрання творів* : у 6 т. Т. 3 : Драматичні твори. Повісті. Київ : Наукова думка, 2003. С. 290–340. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev309.htm> (дата звернення: 8.04.2022)
12. Шевченко Т. Княгиня. *Шевченко Т. Зібрання творів* : у 6 т. Т. 3 : Драматичні твори. Повісті. Київ : Наукова думка, 2003. С. 152–177. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev306.htm> (дата звернення: 9.04.2022)
13. Шевченко Т. Прогулка с удовольствием и не без морали. *Шевченко Т. Зібрання творів* : у 6 т. Т. 4 : Повісті. Київ : Наукова думка, 2003. С. 208–326. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev403.htm> (дата звернення: 3.04.2022)

REFERENCES

1. Barabash Yu. (2005). “Iurodyvyi” [“Iurodyvyi”]. *Shevchenkivska entsyklopediia* : v 6 t. – *Shevchenko’s encyclopedia in 6 vol.* Т. 6 : Т–Я. Kyiv : Naukova dumka, 2005. pp. 1042–1050. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Shevchenkivska_entsyklopediia/Tom_6_T__Ya.pdf? (data application: 20.04.2022) [in Ukrainian]
2. Bibliya [Bible] (1962) / v per. I. Ohienka. London : UBT. URL: <https://only.bible/bible/ubio/isa-35/> (data application: 26.04.2022) [in Ukrainian]
3. Biletskyi O. (1965). Rosiyska proza T. H. Shevchenka [The Russian prose of T. H. Shevchenko]. *Biletskyi O. Zibrannia prats : u 5 t.* – *Biletskyi O. The collection of works in 5 vol.* Т. 2. Kyiv : Naukova dumka. pp. 219–242. URL: <http://sites.utoronto.ca/elul/Shevchenko/Shevchenkoznavstvo/Biletskyi-Shevchenko-prose.pdf> (data application: 24.04.2022) [in Ukrainian]
4. Boron O. (2019). Poetyka povisti Tarasa Shevchenka “Prohulka s udovolstviem i ne bez morali” (tekst, kontekst, intertekst) [The poetics of the novel “The Walk with Pleasure and not without Morality” (text, context, intertext)]. *Slovo i Chas. – The Word and Time.* № 3. pp. 59–69. URL: <https://il-journal.com/index.php/journal/article/view/699> (data application: 5.04.2022) [in Ukrainian]
5. Demchuk N. (2005). Peizazh u prozi Shevchenka [The landscape in the Shevchenko’s prose]. *Shevchenkivska entsyklopediia* : u 6 t. – *Shevchenko’s encyclopedia in 6 vol.* Т. 5 : Пе–С. Kyiv : Naukova dumka. pp. 23–26. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Shevchenkivska_entsyklopediia/Tom_5_Pe__S.pdf? (data application: 20.04.2022) [in Ukrainian]
6. Ivanyshyn V. (2001). Neprochytanyi Shevchenko [The unread Shevchenko]. Drohobych : Vidrozhennia. 32 p. [in Ukrainian]
7. Laslo-Kutsiuk M. (2002). Rosiyski povisti Shevchenka [The Russian novels of Shevchenko]. *Laslo-Kutsiuk M. Tvorchist Shevchenka na tli yoho doby. – Laslo-Kutsiuk M. Shevchenko’s creative work and the background of his time.* Bukharest : Mustanh. pp. 257–280. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/18986/file.pdf> (data application: 27.03.2022) [in Ukrainian]
8. Slovnyk ukraïnskoyi movy : v 11 t. (1970–1980) [The Dictionary of the Ukrainian Language in eleven volumes]. Kyiv : Naukova dumka. URL: <http://sum.in.ua> (data application: 25.03.2022) [in Ukrainian]
9. Shevchenko T. (2003). Poeziya 1847–1861 [The poems of 1847–1861]. *Shevchenko T. Povne zibrannia tvoriv : u 6 t.* – *Shevchenko T. The complete collection of works in six volumes.* Т. 2. Kyiv : Naukova dumka. 784 p. [in Ukrainian]
10. Shevchenko T. (2003). Lysty do riznykh osib [The letters to different people]. *Shevchenko T. Povne zibrannia tvoriv : u 6 t.* – *Shevchenko T. The complete collection of works in six volumes.* Т. 6. Kyiv : Naukova dumka, 2003. pp. 11–56. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev601.htm> (data application: 15.04.2022) [in Ukrainian]

11. Shevchenko T. (2003). Kapitansha [Captain]. *Shevchenko T. Povne zibrannia tvoriv : u 6 t. – Shevchenko T. The complete collection of works in six volumes*. T. 3. Kyiv : Naukova dumka. pp. 290–340. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev309.htm> (data application: 8.04.2022) [in Russian]
12. Shevchenko T. (2003). Kniahynia [Kniahynia]. *Shevchenko T. Povne zibrannia tvoriv : u 6 t. – Shevchenko T. The complete collection of works in six volumes*. T. 3. Kyiv : Naukova dumka. pp. 152–177. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev306.htm> (data application: 9.04.2022) [in Russian]
13. Shevchenko T. (2003). Prohulka s udovolstviyem i ne bez morali [The Walk with Pleasure and not without Morality]. *Shevchenko T. Povne zibrannia tvoriv : u 6 t. – Shevchenko T. The complete collection of works in six volumes*. T. 4. Kyiv : Naukova dumka. pp. 208–326. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev403.htm> (data application: 3.04.2022) [in Russian]
-

A. O. HUDYMA

Candidate of Philological Sciences,

Assistant at the Department of History of Ukrainian Literature, Theory of Literature and Literary Creativity, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

E-mail: annahudyma@knu.ua

<http://orcid.org/0000-0003-2081-0791>

THE IMAGE OF THE VERST PILLAR IN THE CREATIVE WORK OF T. SHEVCHENKO

In T. Shevchenko's creative work the image of the verst pillar is found on the canvas "Kateryna" (1842) and in the novels "Captain" (1855) and "The Walk with Pleasure and not without Morality" (1855–1856). The image of the verst path is also available in the poem "If you had to..." (1849) and in the poem "Isaiah. Chapter 35 (Imitation)" (1859). The image of the verst does not belong to the frequently used ones, but rather is on the sidelines of the artist's image system, given the loneliness of its use. Among the images of the Ukrainian world, it could not occupy a decisive place, because for real Ukraine – Shevchenko's Ukraine – such pillars are inauthentic and unnatural.

On the canvas "Kateryna" the micro-image of the verst pillar along with the macro-image of the officer are signs of "the world of Moscow-imperial evil" (V. Ivanyshyn), which harms the Ukrainian young ladies and the people in general. Using the expressive possibilities of fine art, the artist writes this world as dark as a contrast to the Ukrainian world, which is depicted as sunny.

In the novel "The Walk with Pleasure and Not Without Morality", written in exile, T. Shevchenko, recalling the versts, uses "the Aesopian language". To a greater extent, he has to speak with the hints: instead of benefiting, the versts disorient Ukrainians and cause damage to their property. From here comes the uselessness and inexpediency of the versts on Ukrainian roads – wherever they run: either in the steppe or in the woods. Speaking of the nature, we pay attention that T. Shevchenko speaks seriously and sublimely. There is no place for jokes and irony. On the contrary, the conversation about the versts acquires an outwardly frivolous, humorous connotation, which shows the author's internal rejection of these imperial signs: the versts in the steppe are close; the same ones in the middle of the forest are "Herod's versts" – as if Satan lays them under the crew. At the same time, the dry stumps, through which the axes break in the same way as through the versts, are "set by God".

In the poetic works of T. Shevchenko "If you had to..." and "Isaiah. Chapter 35 (Imitation)" the verst path is interpreted as slavery. The image of the verst paths in the last verse acquires universal significance, acting as a symbol of slavery in general, rather than only Ukrainian one.

Key words: T. Shevchenko, image of verst pillar, image of Muscovite, Ukrainian landscape, canvas "Kateryna".

УДК 81'36:81'374.423:81'367.365

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.4>**І. Ф. ДЖОЧКА***кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри української мови,**Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, Україна**Електронна пошта: iryua.dzhochka@pnu.edu.ua**<http://orcid.org/0000-0002-6524-356X>***СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМПОНЕНТІВ ОМОКОМПЛЕКСУ
«ЩЕ (ІЩЕ)» В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ**

У статті проаналізовано семантико-прагматичні, морфологічні й синтаксичні параметри лексеми «ще (іще)», яка, залежно від контексту та функцій, може виступати в ролі прислівника, частки або сполучника. Зацікавленість дослідників у сучасному мовознавстві питаннями, пов'язаними з граматичною омонімією слів, зумовлює актуальність пропонованого дослідження. Зміна морфологічного статусу окремих лексем, неоднозначність структурно-семантичних характеристик, які виникають внаслідок зміни синтагматичного оточення, зумовлюють появу граматичних омонімів або морфологічних синкретичних одиниць. Частки як граматичний клас службових слів є компонентами багатьох омокомплексів в українській мові. Найпродуктивнішою базою творення омонімії слів є похідних часток виступають прислівники. Встановлено зміни семантико-функційного навантаження лексеми «ще (іще)», пов'язані з особливостями синтагматичного оточення, синонімії ряди компонентів зазначеного омокомплексу, синтаксичні функції, позиційну закріпленість у складі синтаксеми.

У граматичній сфері прислівника аналізоване слово виступає в придієслівній позиції, виражаючи низку темпоральних значень: 'додатково до того самого' (синоніми – *знову, заново, повторно*), 'часова послідовність вияву певних подій' та 'тривалість дій' (синоніми – *до цих пір, до цього часу, поки що*), 'передчасність реалізації певної дії стосовно інших' (у сполученні з часовими актуалізаторами). Втрата здатності називати непроцесуальну ознаку іншої ознаки та виконувати обставинну синтаксичну функцію спричиняє перехід прислівника *ще (іще)* у функціональну сферу часток. Окрім семантичної ознаки додатковості та градаційності, аналізована частка (найчастіше у складі стійких конструкцій – *та ще й, от (ото, оце, се) ще, ще (іще) б пак, ще б не так* та ін.) є виразником різноманітних семантико-прагматичних смислів: 'негативна оцінка певного явища', 'уведення додаткового компонента', 'впевнене підтвердження чого-небудь', 'категоричне заперечення певної інформації'. Як компонент стійких конструкцій *ще й, а ще, а ще й, та ще, та ще й* лексема *ще*, залежно від контексту, може потрапляти в синтаксичну сферу сполучника і ставати виразником градаційних семантико-синтаксичних відношень, поєднуючи однорідні члени речення або предикативні частини як сполучники.

Ключові слова: омокомплекс, граматична омонімія, прислівник, сполучник, частка.

Постановка проблеми. Незважаючи на полярність трактувань значення й сутності омонімії в мові, лінгвальні одиниці, які збігаються за звучанням і написанням, й надалі залишаються в центрі уваги сучасних мовознавців (А. Головня [Головня], О. Кушлик [Кушлик], С. Соколова [Соколова], С. Шипнівська [Шипнівська] та ін.). Різноманітність термінів на позначення омонімів зумовила той факт, що й на сьогодні кваліфікація та класифікація омонімії мовних одиниць не є остаточно з'ясованою. За лексико-граматичними параметрами більшість лінгвістів виокремлюють лексичні, лексико-граматичні та граматичні омоніми. Тривалий період у центрі уваги дослідників, зокрема М. Кочергана [Кочерган], Л. Лисиченко [Лисиченко] та ін., були лексичні омоніми, часто омо-

німія ставала предметом дослідження в зіставленні з полісемією слова. Натомість наприкінці ХХ – початку ХХІ століття все частіше об'єктом зацікавлення мовознавців стають граматичні омоніми, які теж мають неоднозначне трактування в наукових розвідках.

Термін «граматичний омонім» трактуємо як родові поняття стосовно міжчастиномовних, морфологічних (або омоформ) і синтаксичних омонімів. Погоджуємося з думкою О. Тараненка, який слова або їхні граматичні форми, що зберігають семантичні зв'язки на рівні лексичних значень, водночас набуваючи різних граматично-категоріальних значень, зараховує до міжчастиномовних омонімів [Тараненко : 402]. У царині уваги лінгвістів і граматичний синкретизм слів, пов'язаний з неоднозначністю

морфологічних і структурно-семантичних ознак частин мови та рухомістю морфологічного статусу окремих слів у різних синтаксичних умовах [Висоцька, с. 41].

Аналіз попередніх досліджень. Омонімія як системна категорія мови й на сьогодні перебуває в центрі уваги багатьох науковців, оскільки немає однаковості в поглядах як на кваліфікацію, так і класифікацію різних типів омонімів, які варіюються залежно від лінгвістичної теорії, обраної тим чи тим дослідником. Проблеми граматичної (лексико-граматичної) омонімії в українському мовознавстві привертають увагу таких учених, як Н. Глібчук [Глібчук, Добосевич], І. Данилюк [Данилюк], У. Добосевич [Глібчук, Добосевич], О. Кушлик [Кушлик], С. Соколова [Соколова], О. Шипнівська [Шипнівська] та ін. Водночас ґрунтовного аналізу потребують омокомплекси, що засвідчують явища партикуляції в сучасній українській мові. Пропонована розвідка є продовженням низки студій, у яких розглянені функціональні особливості таких одиниць [Джочка]. Незважаючи на те, що частка *ще (іще)* вже була об'єктом дослідження в наукових розвідках Ф. Бацевича, О. Кушлик, В. Труба, чимало питань, пов'язаних із розмежуванням цих одиниць з омонімійними прислівниками та сполучниками, потребують розв'язання та уточнення [Бацевич, Кушлик; Труб].

Мета статті – встановити семантико-прагматичні і синтаксичні ознаки зазначених граматичних омонімів. Для досягнення поставленої мети потрібно з'ясувати лексико-семантичну структуру, прагматичні характеристики, синтаксичні властивості лексеми *ще (іще)* у функції прислівника, частки (її еквівалентів), сполучника.

Виклад основного матеріалу. Термін «омокомплекс» позначає «звуковий комплекс», представлений словом в усному мовленні, і є позначенням заголовної назви групи функціональних омонімів і слів зони синкретизму. Омокомплекс «ще (іще)» як заголовна назва групи омоніміїних одиниць репрезентований у корпусах таких лексикографічних праць: «Словник української мови: в 11 томах. Том 11» [СУМ, XI : 575], «Словник міжчастиномовних омонімів сучасної української мови» [СМО : 591–592] і «Словник часток: матеріали і статті» [СЧМС : 284–286]. Ґрунтовно узагальнено й описано граматичні функції сполучника *ще й* у «Грамматичному слов-

нику української мови: сполучники» [ГСУМ : 277–278]. Окрім зазначених словників, функціонування лексеми *ще (іще)* у граматичній сфері партикул стало предметом аналізу в наукових розвідках О. Кушлик «Особливості функціонування вторинних часток *ще* і *вже* в українській мові» [Кушлик], В. Труба «Про специфіку значення речень з реалізованими темпоральними валентностями часток *ще* та *вже*» [Труб], Ф. Бацевича «Семантика і прагматика межового стану (частки *вже (уже)*, *ще (іще)*)» [Бацевич : 236–240]. Водночас функціонування лексеми *ще (іще)* в тотожній синтаксичній позиції в указаних джерелах часто відмінне.

Опираючись на систему критеріїв стосовно розмежування однакових звукових одиниць, яку запропонував Ю. Леденьов, встановимо зміни категорійно-семантичного значення вказаного звукокомплексу, наявність / відсутність синоніміїних рядів, особливості синтаксичного оточення, зміну синтаксичних функцій, позиційну фіксованість у межах певної синтаксеми, функціональну фразеологізацію як чинник утворення еквівалентів службових слів (виникнення складених сполучників і часток) [Леденьов : 32–34].

Лексема *ще* у функції прислівника типово стосується предикатної частини речення і виражає низку обставинних значень. На позначення дій, які повторюються, вказана лексема може експлікувати семантику 'додатково до того самого', вступаючи в синоніміїні зв'язки з прислівниками *знову, заново, повторно*, наприклад: «... Сюжет стрімко ускладнювався, ширячись по інстанціях, відгалужуючи нові, дедалі фантазмагоричніші колінця, тільки батько *ще* продовжував до кожної нової петиції докласти свої початкові доповідні на користь скаліченого проекту» [Забужко]. Синоніміїним до вказаного є й еквівалент прислівника *ще (іще) один раз*, наприклад: «Треба було скліпнути *ще раз*, і *ще* кілька разів – доки знімок не потемнів до нормального стану» [Забужко]. Указуючи на послідовність вияву певних дій, ситуацій, однорідність чи схожість предметів, що виникають одне за одним, прислівник *ще* також поєднується з предикатним компонентом, виражаючи інтервальність певних явищ, наприклад: «...ціпка *ще* куриться після пострілу, ширячи майже рідний дух пороху й паленого металу,

і рука *ще* пружинить відлунням відбою...» [Забужко].

Часові значення реалізує прислівник *ще*, позначаючи тривалість дії, вступаючи в синонімічні відношення з темпоральними сполуками *до цих пір, до цього часу, поки що*, наприклад: «Схоже, я *все ще* в ролі дівчинки – а в ролі дорослого цим разом ти» [Забужко]; «*Ще* не вмерла Україна, і слава, і воля» (П. Чубинський). У таких синтаксичних конструкціях обов'язковим є семантична сполучуваність прислівника з предикатним компонентом, найчастіше вираженим дієсловом (як матеріально, так й імпліцитно). У складносурядних реченнях, компоненти яких виражають протиставно-часові або протиставно-допустові відношення, прислівник *ще* поєднується з дієсловом, що позначає дію, яка не реалізована на момент розгортання іншої дії, названої в іншій частині, наприклад: «*Ще* сонце не сходило, а на другім боці Бугу в селі заворушилися люди» (П. Феденко) [Кушлик : 89]. У такого типу реченнях прислівникові *ще* в одній частині зазвичай відповідає прислівник *вже* в іншій, а предикатне дієслово переважно вживається з часткою *не*, наприклад: «*Ще* й риби не піймали, а *вже* заходилися юшку варити» (Народна творчість).

Указівку на попередній час або пору, далеке чи віддалене місце виражає прислівник *ще* в поєднанні з обставинними синтагмами на позначення часу чи місця, наприклад: «Мою вдачу знають *ще* відтоді, коли я працював в управлінні завідуючим складом...» [Іваничук]; «Щоб почути, що Багдад і досі *ще* бомблять» [Забужко]. На завчасність вияву певної дії щодо інших свідчить уживання після прислівника *ще* часових актуалізаторів, які вказують на проміжок часу, який передував тій чи тій ситуації (найчастіше у поєднанні з прийменниками *до* і *за*), наприклад: «Колись він мав псевдо “Звір” – давно, *ще* за німців. Потім, коли за “Звірем” стало шукати емгебе, псевдо довелося змінити...» [Забужко].

На такий семантичний обсяг прислівника *ще* вказують і мовознавиці О. Кушлик, Н. Глібчук, У. Добосевич [Кушлик : 89; СМО : 591–592]. Натомість Ф. Бацевич, В. Труб та А. Загнітко темпоральні значення лексеми *ще* визначають як функційний вияв частки [Бацевич : 236; Труб; СЧМС : 284]. Саме наявність адвербіального

значення – темпоральності – та пов'язаність з предикатною частиною засвідчує, вважаємо, належність слова *ще* до класу прислівників.

На думку авторів «Словника української мови» та «Словника міжчастиномовних омонімів сучасної української мови» лексема *ще*, поєднуючись з прикметниками і прислівниками або числівником *багато* у формі компаратива, належить до лексико-граматичного розряду прислівників [СУМ, XI : 575; СМО : 592]. На противагу такому погляду О. Кушлик зазначає, що в такому вживанні лексема *ще* підкреслює міру вияву ознаки, і тому трактує як частку. Аналізуючи валентність транспонованих прислівників, Н. Костусяк констатує: «Градаційну конкретизацію ступеньованих компонентів, найчастіше компаративів, за посередництвом можуть здійснювати інтенсифікатори *багато, значно, набагато, небагато, трохи, ще* тощо. Вони не становлять окремої граматичної форми ступеня порівняння, а лише уточнюють та посилюють його значення більшої або меншої міри. Аналітичні компоненти *значно, набагато, (багато)* і под. вказують на значну відмінність міри вияву ознаки у двох зіставляваних предметах: Навіщо ж декламація? Все *значно* і *важче*, і *складніше* (Л. Костенко); ...а *набагато важче* було жонам і дітям їхнім... (В. Малик)» [Костусяк : 250]. Саме функція уточнення й підсилення є найхарактернішою й найбільш узагальненою для часток як класу дискурсивних слів. Зважаючи на сказане, компонент *ще* в прикомпаративній позиції виступає у функційній сфері часток, наприклад: «Ближче. *Ще* ближче. (Ще мить – і рука в руці...)» [Забужко].

Як прислівник автори зазначених раніше словників трактують компонент *ще* в конструкціях, де вказано на наявність достатніх умов чи можливості здійснення чого-небудь. Мовець такі ймовірні дії сприймає як небажані, неприйнятні або ставиться до них іронічно, наприклад: «Сказав би щось про Квачана такого – І що воно й до чого, – Та цур йому – бо *ще* порве» (Л. Глібов) [СУМ, XI : 575]; «– Знай своє діло. Чого зв'язуєшся? – похмуро буркнув від плуга Тимко. – Не можу я, брате, коли такі товстонижечки поряд. – Подрочись по степену, може, втихомиришся. – Хай йому грець! *Ще* іржати стану» [СМО : 592]. Натомість вживання компонента *ще* в реченнях, у яких вира-

жене передчуття чогось поганого, побоювання чого-небудь ('а раптом', 'може трапитися') далі в словниках потрактоване як належність цього слова до класу часток. У цьому випадку підтримуємо погляд Ф. Бацевича, згідно з яким частка *ще (іще)* «вносить семантико-прагматичний комунікативний смисл можливого настання нової (як правило, для мовця неприйнятної, межової ситуації Р при збереженні існуючої ситуації не-Р» [Бацевич : 237]. Проаналізуємо приклад Лесі Українки: «– Чого ти так голошиш, аж моторошно, справді? Не годиться, *ще* хтось почує!» [СУМ, XI : 575] Конструкція «ще хтось почує» уводить у висловлення побоювання, передчуття можливої небажаної ситуації Р (*хтось почує*), проте в поточному розгортанні пропозиції (*дівчина голосить*) збережена ситуація не-Р (*голосіння не чують*).

Найпродуктивнішим класом слів, який є джерелом утворення похідних часток, виступає, як відомо, прислівник. Прислівник сьогодні як поповнюється новими елементами, так і сам стає базою для виникнення нових граматичних класів слів. За втрати здатності називати ознаку іншої ознаки й виконувати синтаксичну обставинну функцію, відбувається партикуляція прислівників, а похідне слово стає засобом вираження різноманітних семантико-прагматичних смислів.

Будучи генетично пов'язаною із семантикою прислівника та допустового сполучника *ще (іще)*, досліджувана частка, поєднуючись із частками *все, і, ой, та, так, як, от*, виражає низку семантико-прагматичних смислів найчастіше у складі стійких конструкцій (еквівалентів): *а ще, а ще й, та ще, та ще й, от (ото, оце, се) ще, ще (іще) б, ще (іще) чого, ще (іще) б пак, ще б не так, ще б пак не, ще що за* та ін.

Уносячи разом з іншими компонентами конструкції семантичну ознаку додатковості щодо наявного обсягу певної спільної інформації для мовця й слухача, частка *ще* водночас є одним із засобів вираження прагматичної ознаки оцінки – від слабо вираженої позитивної до значною мірою посиленої негативної [Бацевич : 237–238].

Поєднуючись із займенниковими словами та прислівниками, частка *ще (іще)* підсилює значення певного слова чи речення, надаючи виразності висловленню, наприклад: «[Текля:] Давайте скупаємось, дівчата! [Дівчата:] Отакої *ще* вигайдай! [Соломія:] Хіба не чула, що тут

по захід сонця раз у раз водяник бовтається» (М. Кропивницький) [СМО : 592].

Досліджувана частка самостійно, а частіше як елемент ідіом (*ще й, а ще, оце ще, от ще, ще що за, ще чого* та ін.) здебільшого слугує засобом вираження:

1) негативної оцінки (*от (ото, оце, се) ще, ну <, > от ще, а ще й, та ще й, та ще мало того, та ще й мало того, ще й який (яка, яке, які), та ще й як, ще що за*), зокрема докору, осуду, наприклад: «*От іще* бракувало зараз розревтися, – зціпивши зуби, Дарина коротко й часто сопе носом» [Забужко]; «– ...*В якій іще* кароокім барі? – пригнічено питає Ольга Федорівна» [Забужко]; «*Держава ще та* лишилася, і поки що зарано йти з нашим золотом кудись до урядовців» [Кокотюха ШС];

2) уведення додаткового елемента (синоніми *до того ж, крім того*), наприклад: «Є, правда, *ще* варіант – нехай несе гроші, скільки скажуть, тоді не чіпатимуть, приймуть викуп» [Кокотюха, ТКС]; «*Ти ще* плакатик напиши і на своїй конторі повісь: “Я охоче сплачую податки!”» [Кокотюха, ШС];

3) підтвердження чого-небудь з відтінком впевненості, що інакше й бути не могло (*ще б пак, ще б не, ще б пак не*), наприклад: «– *Ще б не* ясно, – зітхнув Богдан. – Серйозний ви народ, справжні хазяї. Ну, будемо знайомі. – І, зробивши крок до Гайдамаки, простяг руку» [Кокотюха, ТКС]; «*Розбишаки* трималися впевненіше і якимось нахабніше: *ще б пак*, всі їх тепер боятися повинні, вони ж тепер офіційно поганими хлопцями називаються» [Кокотюха, ТКС];

4) заперечення будь-чого, що вважається категорично неприйнятним, наприклад: «До того ж вони страусів бояться. Звичайних птахів, тільки з довгою шиєю. Хіба треба таких боятися? *Ще чого!*» [Кокотюха, ТКС].

Окрім проаналізованих значень та функцій, компонент *ще* у складі ідіом може виражати семантико-синтаксичні зв'язки між предикативними частинами або однорідними членами речення. Поєднуючись із сполучником *й* або одночасно зі сполучником *й* (у постпозиції) та підсилювальними частками *а* чи *та* (у препозиції), компонент *ще* формує стійкі конструкції *ще й, а ще, а ще й, та ще, та ще й, які*, залежно від контексту, можуть виконувати або підсилювальну функцію як частки, або

служити виразником градаційних семантико-синтаксичних відношень, поєднуючи однорідні члени речення або предикативні частини, як сполучники. Порівняймо: «А я була перед ними смертна – мені заледве сповнилося вісімнадцять, і я тоді *ще й* жінкою, по правді сказавши, не була» [Забужко]; «Тобто, жодної такої блискавичної прив'язки, зімкнення образу з тим, котрий мене цікавив (го, *ще й як* цікавив!)» [Забужко]; «На ганку чоловік стоїть, одягнений у погане, *та ще й* латане» [Тютюнник]; «– Тобі дали в сапатку за діло, і ти не ображайся, *а ще й* спасибі скажи: хто ж з'являється перед офіцером босий?» [Тютюнник]. У перших двох реченнях частки *ще й*, *ще й як* підсилюють емоційно-експресивну характеристику особи, дії, а у двох останніх – сполучники *та ще*, *а ще й* виступають виразниками приєднувальних і градаційних відношень між членами речення й предикативними частинами.

А. Лучик у «Словнику еквівалентів української мови» наводить приклади еквівалентів сполучників з компонентом *ще* у їхньому складі: *ще хай (нехай) би*, *ще коли б*, *ще хоч би*, які, на думку вченої, приєднують підрядну частину зі значенням умовно-передбаченого допущення, наприклад: *Ще хай би* гарну освіту одержав, тоді б керував [Лучик : 194]; *Ще хоч би* сам прочитав цю книжку, тоді б і розповідав, а то тільки чуток про неї знає [Лучик : 201]; *Ще коли б* виграли цей матч, стали б переможцями [Лучик : 201]. Наявні сполучники відсутні в алфавітному покажчику сполучників, унесених до реєстру «Граматичного словника української мови: сполучники» К. Горо-

денської [ГСУМ : 324–328], однак, уважаємо, це пов'язано з низькою частотністю вживання таких одиниць й обмеженою сферою функціонування (розмовним стилем).

Висновки. Отже, компоненти омокомплексу «ще (іще)», залежно від синтаксичної позиції, лексико-семантичних та прагматичних ознак, функціонують у сфері трьох граматичних класів – прислівника, частки та сполучника. Характерними для прислівника *ще (іще)* є типова придієслівна (припредикатна) позиція в синтаксемі, здатність називати непроцесуальну ознаку дії, стану чи іншої непроцесуальної ознаки, вступати в синоніміїні відношення з іншими (найчастіше з темпоральним значенням) прислівниками. Змінюючи синтаксичне оточення та втрачаючи здатність виконувати номінативну функцію, лексема *ще (іще)* потрапляє у функційне поле часток і стає виразником низки комунікативних функцій, зокрема виокремлення, підсилення, ствердження, запевнення з відтінками схвалення або осуду, впевненості або категоричності щодо змісту повідомлення. У складі ідіом *ще й*, *та ще й* та ін., виконуючи функцію поєднання однорідних членів речення або частин складного речення, лексема *ще* належить до сполучників і є виразником приєднувальних або градаційних семантико-синтаксичних відношень. Подальшого дослідження потребують омокомплекси, компонентами яких є вторинні партикули, з метою встановлення визначальних парадигматичних та синтагматичних ознак їхніх компонентів, що дасть змогу розмежувати граматичні омоніміїні одиниці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. Частки української мови як дискурсивні слова. Львів : ПАІС, 2014. 288 с.
2. Бондаренко Л. В. Склад та комунікативні функції вторинних часток : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Кіровоград, 2005. 20 с.
3. Высоцкая И В. Синкретизм в системе частей речи современного русского языка. Москва : МПГУ, 2006. 304 с.
4. Глібчук Н., Добосевич У. Проблеми міжчастиномовної омонімії в сучасній українській літературній мові. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Випуск 50. Львів, 2010. С. 386–403.
5. Головня А. И. Омонимия как системная категория языка: монография. Минск : БГУ, 2007. 132 с.
6. Данилюк І. Г. Синкретизм у системі частин мови : автореф. дис. ... на здобуття канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк, 2006. 20 с.
7. Джочка І. Семантичні та функціональні особливості граматичних омонімів ТАМ і ТУТ в українській мові. *Українознавчі студії*. 2019. № 20. С. 81–92.
8. Костусяк Н. М. Структура міжрівневих категорій сучасної української мови: монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 452 с.
9. Кочерган М. П. Слово і контекст. Львів, 1980. 184 с.
10. Кушлик О. Особливості функціонування вторинних часток ШЕ і ВЖЕ в українській мові. *Гуманітарний вісник. Серія: Іноземна філологія*. Число 12. Черкаси : ЧДТУ, 2008. Т. 2. С. 88–91.

11. Леденев Ю. И. Состав и функциональные особенности класса неполнозначных слов в современном русском литературном языке: автореф. дисс. ... докт. филол. наук. Москва, 1973. 35 с.
12. Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української мови. Семантична структура слова. Харків : Вид-во при Харк. ун-ті «Вища школа», 1977. 114 с.
13. Соколова С. В. Транспозиційні передумови розвитку функціональної омонімії в українській мові (на матеріалі лексико-граматичного класу прислівників). Київ : «Альфа-М», 2010. 207 с.
14. Тараненко О. О. Омоніми. *Українська мова: енциклопедія*. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. С. 402.
15. Шипнівська О. О. Міжчастиномовна морфологічна омонімія сучасної української мови. Київ : «Центр учбової літератури», 2020. 192 с.

ДЖЕРЕЛА

1. СМО – Глібчук Н. М., Добосевич У. Б. Словник міжчастиномовних омонімів сучасної української мови. Львів : Априорі, 2016. 638 с.
2. ГСУМ – Городенська К. Г. Граматичний словник української мови : Сполучники. Київ – Херсон, 2007. 340 с.
3. Забужко – Забужко О. Музей покинутих секретів. <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2745> (дата звернення: 15.04.2021)
4. СЧМС – Загнітко А., Каратаєва А. Словник часток : матеріали і статті. Донецьк : ДонНУ, 2012. 381 с.
5. Іваничук – Іваничук Р. Бо війна – війною. <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=7151> (дата звернення: 15.04.2021)
6. Кокотюха, ТКС – Кокотюха А. Таємниця козацького скарбу. <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=17520> (дата звернення: 15.04.2021)
7. Кокотюха А. Шукачі скарбів. <https://coollib.com/b/287173-andriy-anatoliyovich-kokotyuha-shukachi-skarbiv/read> (дата звернення: 15.04.2021)
8. Лучик А. Словник еквівалентів слова української мови. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 174 с.
9. СУМ – Словник української мови: у 11 т. Т. 11: Х–Б. Київ : Наук. думка, 1980. 699 с.
10. Тютюнник – Тютюнник Г. Вир. <https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=464> (дата звернення: 15.04.2021)

REFERENCES

1. Batsevych F. (2014) Chastky ukrainskoi movy yak dyskursyvni slova [Particles of the Ukrainian language as discursive words]. Lviv : PAIS, 288 p. [in Ukrainian]
2. Bondarenko L. V. (2005) Sklad ta komunikativni funktsii vtorynnykh chastok [Composition and communicative functions of secondary particles]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Kirovohrad, 20 p. [in Ukrainian]
3. Vysotskaia Y. V. (2006) Synkretizm v systeme chastei rechy sovremennoho russkoho yazyka [Syncretism in the system of parts of speech of the modern Russian language]. Moskva: MPHU, 304 p. [in Russian]
4. Hlibchuk N., Dobozevych U. (2010) Problemy mizhchastynomovnoi omonimii v suchasni ukrainskii literaturnii movi [Problems of interparticle homonymy in modern Ukrainian literary language]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filolohichna*. Vypusk 50. Lviv, 386–403 [in Ukrainian].
5. Holovnia A. Y. (2007) Omonymyia kak systemnaia katehoryia yazyka [Homonymy as a system category of language]: monohrafiia. Mn.: BHU, 132 p. [in Russian]
6. Danyliuk I. H. (2006) Synkretizm u systemi chastyn movy [Syncretism in the system of parts of speech] : avtoref. dys. ... na zdobuttia kand. filol. nauk: 10.02.01. Donetsk, 20 p. [in Ukrainian]
7. Dzhochka I. (2019) Semantychni ta funktsionalni osoblyvosti hramatychnykh omonimiv TAM i TUT v ukrainskii movi [Semantic and functional features of grammatical homonyms THERE and HERE in the Ukrainian language]. *Ukrainoznavchi studii*. № 20. 81–92. [in Ukrainian]
8. Kostusiak N. M. (2012) Struktura mizhryvnykh katehori suchasnoi ukrainskoi movy [The structure of interlevel categories of the modern Ukrainian language]: monohrafiia. Lutsk: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky, 452 p. [in Ukrainian]
9. Kocherhan M. P. (1980) Slovo i kontekst [Word and context]. Lviv, 184 p. [in Ukrainian]
10. Kushlyk O. (2008) Osoblyvosti funktsionuvannia vtorynnykh chastok ShchE i VZhE v ukrainskii movi [Peculiarities of the functioning of secondary particles EVEN and ALREADY in the Ukrainian language]. *Humanitarnyi visnyk. Seriya: Inozemna filolohiia*. Chyso 12. Cherkasy : ChDTU. T. 2. 88–91. [in Ukrainian]
11. Ledenev Yu. Y. (1973) Sostav y funktsionalnye osobennosti klassa nepolnoznachnykh slov v sovremennom russkom lyteraturnom yazyke [The composition and functional features of the class of ambiguous words in the modern Russian literary language] : avtoref. dyss. ... dokt. fylol. nauk. Moskva, 35 p. [in Russian]
12. Lysychenko L. A. (1977) Leksykolohiia suchasnoi ukrainskoi movy. Semantychna struktura slova [Lexicology of the modern Ukrainian language. Semantic structure of words]. Kharkiv : Vyd-vo pry Khark. un-ti «Vyscha shkola», 114 p. [in Ukrainian]

13. Sokolova S. V. (2010) *Transpozyciini peredumovy rozvytku funktsionalnoi omonimii v ukrainskii movi (na materialii leksyko-hramatychnoho klasu pryslivnykiv)* [Transpositional preconditions for the development of functional homonymy in the Ukrainian language (based on the lexical and grammatical class of adverbs)]. Kyiv : «Alfa-M», 207 p. [in Ukrainian]
14. Taranenko O.O. (2000) *Omonimy. Ukrainska mova [Homonyms]: entsyklopediia*. Kyiv : Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana, P. 402. [in Ukrainian]
15. Shypnivska O. O. (2020) *Mizhchastynomovna morfolohichna omonimiia suchasnoi ukrainskoi movy [Interlingual morphological homonymy of the modern Ukrainian language]*. Kyiv : “Tsentr uchbovoi literatury”, 192 p. [in Ukrainian]

SOURCES

1. SMO – Hlibchuk N. M., Dobozevych U. B. (2016) *Slovyk mizhchastynomovnykh omonimiv suchasnoi ukrainskoi movy [Dictionary of interlanguage homonyms of the modern Ukrainian language]*. Lviv : Apriori, 638 p.
2. HSUM – Horodenska K. H. (2007) *Hramatychnyi slovyk ukrainskoi movy : Spoluchnyky [Grammar dictionary of the Ukrainian language: Conjunctions]*. Kyiv – Kherson, 340 p.
3. Zabuzhko – Zabuzhko O. *Muzei pokynutykh sekretiv [Museum of Abandoned Secrets]*. <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2745> (2021, April, 15)
4. SChMS – Zahnitko A., Karataieva A. (2012) *Slovyk chastok : materialy i statti [Dictionary of particles: materials and articles]*. Donetsk : DonNU, 381 p.
5. Ivanychuk – Ivanychuk R. *Bo vijna – vijnoi [Because war is war]*. <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=7151> (2021, April, 15)
6. Kokotiukha, TKS – Kokotiukha A. *Taiemnytsia kozatskoho skarbu [The secret of the Cossack treasure]*. <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=17520> (2021, April, 15)
7. Kokotiukha A. *Shukachi skarbiv [Treasure hunters]*. <https://coollib.com/b/287173-andriy-anatoliyovych-kokotyuha-shukachi-skarbiv/read> (2021, April, 15)
8. Luchyk A (2008). *Slovyk ekvivalentiv slova ukrainskoi movy [Dictionary of Ukrainian language equivalents]*. K. : Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 174 p.
9. SUM – *Slovyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]: u 11 t. T. 11: Kh–*. Kyiv : Nauk. dumka, 1980. 699 p.
10. Tiutiunyk – Tiutiunyk H. *Vyr [Whirlpool]*. <https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=464> (2021, April, 15)

I. F. DZHOCHKA

Ph.D., Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Language,

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

E-mail: irina.dzhochka@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-6524-356X>

SEMANTIC AND GRAMMATICAL FEATURES OF THE COMPONENTS OF OMOKOMPLEX "STILL" IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

The article deals with the semantic-pragmatic, morphological and syntactic parameters of the lexeme "still", which, depending on the context and functions, can act as an adverb, particle or conjunction. Changes in the morphological status of individual lexemes, the ambiguity of structural and semantic characteristics that arise due to changes in the syntagmatic environment, lead to the emergence of grammatical homonyms or morphological syncretic units. Particles as a grammatical class of functional words are components of many homocomplexes in the Ukrainian language. Adverbs are the most productive basis for the forming of homonymous derivative particles. Changes in the semantic and functional loading of the lexeme "still" related to the peculiarities of the syntagmatic environment, synonymous series of components of the analyzed homocomplex, syntactic functions, positional fixation of this lexeme as a part of the syntaxeme have been analyzed.

In the grammatical sphere of the adverb, the analyzed word appears in the adverbial position, expressing a number of temporal meanings: 'in addition to the same' (synonyms – again, repeatedly), 'time sequence of certain events' and 'duration of actions' (synonyms – until, so far), 'premature implementation of a certain action in relation to others' (in combination with temporal actualizers). Loss of the ability to nominate a non-procedural feature of another feature and perform an adverbial syntactic function leads to the transition of the adverb *still* into the functional sphere of particles.

Besides the semantic feature of additionality and gradation, the analyzed particle (most often in the structure of stable constructions – *still more*, *still again*, *still would again*, *still would not*, etc.) is an expression of various semantic and pragmatic meanings: ‘negative assessment of a certain phenomenon’, ‘introduction of an additional component’, ‘confident confirmation of something’, ‘categorical objection to certain information’. As a component of stable constructions, such as *still more*, *and still again*, *and still more again* the lexeme *still*, depending on the context can fall into the syntactic sphere of the conjunction and become an expression of gradational semantic-syntactic relations, combining homogeneous parts of a sentence or predicative parts as conjunctions.

Key words: omocomplex, grammatical homonymy, adverb, conjunction, particle.

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.5>

А. В. КОЛЕСНИК

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри українознавства та іноземних мов,

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

Електронна пошта: coalision@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0001-7812-0035>

НАТУРАЛІЗМ В ОПОВІДАННІ ДМИТРА МАРКОВИЧА «ІВАН З БУДЖАКА»

У статті здійснено аналіз оповідання Дмитра Марковича «Іван з Буджака» з метою виявлення в ньому натуралістичних ознак. В основі запропонованої наукової розвідки – визначення загальних характеристик зображення персонажів в оповіданнях малої прози, зокрема відповідно до основних вимог і домінант натуралізму, простеження відображення явищ життя з дотриманням об'єктивності, з поєднанням природних і соціальних складових. У статті проаналізовано виявлення цих ознак у зображенні життя головного персонажа вищезазначеного оповідання.

В результаті аналізу з'ясовано присутність у такому оповіданні, як «Іван з Буджака», рис натуралістичного зображення, серед яких такі важливі для натуралізму, як – правдивість відтворення подій відповідно до реального життя, поєднання у художньому зображенні природних і соціальних складових, опис повсякденності у первісному, натуральному стані, поєднання фізіологічних і соціальних чинників при змалюванні людей, правдиве й складне зображення життя головних героїв і його важкий перебіг. Також ми фіксуємо у проаналізованому оповіданні фактографізм опису життя головного персонажа, тобто детальний опис життя із фіксацією усіх дрібниць внаслідок наукової точності письменника, правдоподібність, об'єктивність відтворення подій в оповіданні та єдність при зображенні життя саме чабана Івана природних і соціальних чинників. У творі натуралістично, протокольоно чітко відтворено життєві події головного персонажа, спостерігаємо правдивість передання вчинків героя. Також бачимо вплив на життя Івана такого важливого чинника, як середовище, в якому фіксується його безпосереднє спілкування з оточуючими та вплив цього середовища на подальше життя героя. Правдивість зображення досягається завдяки використанню письменником елементів дрібнопису фізіологічних нарисів, на підставі чого і виникає фактографізм.

У результаті проведеного аналізу зроблено висновок, що за допомогою відтворення персонажів у натуралістичному стилі письменник зафіксував життя більшості українських робітників того часу, які виживали у складних умовах і долали великі соціальні труднощі. Письменник намагався за допомогою натуралізму довести велике значення людської душі, яка виявляється серед безлічі життєвих фактів і прагнув тим самим покращити та змінити тогочасне суспільство України.

Ключові слова: Д. Маркович, оповідання «Іван з Буджака», натуралістичні ознаки, натуралістичний стиль твору.

Постановка проблеми. Натуралізм як літературний напрям з'явився в українській літературі приблизно в 1870-х роках. І хоча основним його представником в українській літературі вважається Іван Франко, творчість якого насичена ознаками свідомого дотримання письменником вимог цього стилю, а художні твори мають такі властивості, як: фактографізм, детальний опис із фіксацією усіх дрібниць як наслідок наукової точності, правдоподібність, об'єктивність відтворення та єдність при зображенні природних і соціальних чинників. Водночас І. Франко постійно експериментував та прагнув знайти новий досконалий варіант літературного стилю, в якому поєднані різні, вже наявні стилі. Це давало можливість письменникові відшукати новий варіант літературної творчості. Поряд із І. Франком працювали

й інші письменники, які також дотримувалися вимог натуралізму зокрема це Тимотей Бордуляк, Стефан Ковалів та інші.

Важливим нашим завданням нині є реінтерпретація художніх творів відомих письменників, зокрема нині ми розглянемо творчість Дмитра Марковича, для визначення належності письменника до натуралістичного стилю. Аналіз творів Дмитра Марковича, з'ясування його свідомого ставлення до згаданого напрямку і узагальнення картини натуралізму в українській літературі становить актуальність представленої наукової розвідки.

Аналіз публікацій. Питання виникнення та розвитку натуралізму в українській літературі розглядали такі науковці, як Д. Наливайко [Наливайко : 118], В. Поважна [Поважна : 250]. Частина науковців звернула увагу на твор-

чість Івана Франка як основного представника напряму. Також й інші письменники були помічені науковцями. Наприклад, Р. Голод дослідив творчість таких митців слова, як Є. Гребінка, А. Свидницький, Панас Мирний, І. Нечуй-Левицький, зосередивши увагу на тому, що і до, і після І. Франка письменники зверталися до натуралістичних прийомів та засобів у художній творчості [Голод : 52]. Науковці Н. Венгринович [Венгринович : 112], М. Кебало [Кебало : 128], Н. Косило [Косило : 135], Н. Кобзей [Кобзей : 34] здійснили дослідження натуралізму за компаративістською методикою, порівнявши творчість письменників-натуралістів в українській, американській, німецькій літературних традиціях. Водночас потребує реінтерпретації та переосмислення, з огляду на наявність натуралістичних творів, саме творчість письменника-новеліста Дмитра Марковича, на яку було звернуто недостатню увагу науковців.

Метою статті є аналіз проявів натуралізму у творах Дмитра Марковича та визначення його головних рис.

Виклад основного матеріалу. Основним завданням натуралізму було визначено висвітлення представлених у художніх творах подій такими, якими вони були насправді. Філософською основою натуралізму були погляди позитивістів, раціональні ідеї О. Конта, визначення явищ, яке спиралося на поняття «раса», «середовище», «момент», запропоновані І. Теном, а також натурфілософія Г. Спенсера та соціалдарвінізм [Голод : 56].

Відповідно до поглядів представників позитивізму – будь-яке явище навколишньої дійсності можна пояснити причинами та обставинами, в основі яких лежать такі важливі та визначальні чинники, як раса, середовище, момент. При цьому до розуміння поняття «раса» належали такі особисті для кожного ознаки, які відрізняють одну людину від іншої з самого народження, наприклад індивідуальні риси характеру або зовнішні особисті ознаки. На думку натуралістів, на людину також впливає середовище, в якому вона перебуває постійно. Таким чином середовище виявляється другим чинником, який впливає на причини того чи іншого явища. Отож, певні соціальні обставини здійснюють вплив на особистість та на показники, дані їй з народження. Таким чином

поняття «середовище» відіграло у баченні позитивістів важливе значення, а потім впливало на розуміння поняття «раса» як таке, що містить головні ознаки будь-якої людини. На будь-яке явище також впливав певний історичний момент, що було узагальнено натуралістами в понятті «набута швидкість». Засновник натуралізму Е. Золя охарактеризував величезний вплив зазначених чинників на людину, її розум і почуття у теорії експериментального роману [Голод : 51–52].

Зазначені складові натуралістичного відтворення дійсності відобразились у ряді прийомів художнього зображення, що перейшли до арсеналу засобів письменників-натуралістів і надали їхнім творам відмінних рис, що відрізняли їх від інших письменників.

Серед художніх прийомів, які часто застосовували натуралісти, слід назвати: відтворення подій без вияву авторської особистості, коли нібито текст викладається сам собою, точність і науковість зображення явищ життя, завдяки ретельному дослідженню і спостереженню; поєднання на рівні художнього відтворення природних і соціальних складових; правдоподібне зображення подій відповідно до життя, на підставі чого виникає явище фактографізму та уподібнення зображених подій життєвому документу, детальне зображення повсякдення у найпершому (первісному) стані [Наливайко : 120].

Дмитро Маркович народився в м. Полтава у 1848 р. Працював судовим слідчим, мировим суддею в Бессарабії, на півдні України. Розпочав літературну діяльність в останній чверті 19 століття, на рубежі 1870–1880-х років, проте російською мовою. Перше українське оповідання написав у 1883 році.

Тривалий час письменник перебував під впливом ідей О. Кониського, який давав йому певні поради: «І завше пишійте те, що бачили, що чули; пишійте так, як говорите» [Маркович 3 давнього : 256], – такою настановою О. Кониського користувався Д. Маркович. Отож, як бачимо, Д. Маркович вже з самого початку літературної діяльності, зображував те, що бачив і те, що чув.

Звернемо увагу на оповідання Д. Марковича «Іван з Буджака», надруковане у 1881 році. І хоча це оповідання стосується переважно висвітлення проблем у важкому житті селян,

проте в ньому наявний опис життя чабана, тобто вільного від сільської праці найманого працівника, який зазвичай випасав овець.

Вже з самого початку оповідання читач спостерігає натуралістичний опис, в якому представлений головний герой оповідання, чабан Іван, який, до того ж, перебуває у тюрмі. У зазначеному описі наводиться переказ слів інших арештантів про Івана: «Іван з Буджака – звір, а все ж товариш добрий, а найголовніше – душа чоловік!» [Маркович : 28], – висловлювались арештанти, які орієнтувалися не стільки на обличчя арештанта, а скільки на його душу та поведінку, яку він виявляв стосовно інших в'язнів.

Протилежну думку мав прокурор, говорячи про Івана на суді, акцентуючи увагу на тому, що це «навіки пропавший чоловік» [Маркович : 28]. Також прокурор напряму, занадто натуралістично привертая увагу слухачів до завзятого мовчання Івана, яке супроводжувалося упертим, похмурым поглядом, що створювало для прокурора уявлення про Івана як про упертого злочинця. Хоча, описуючи зовнішність Івана, прокурор нібито підбивав підсумок власним описам: «зверніть увагу ... на його похмурий погляд – і страшений злочинець стане перед вами» – такий висновок з того, що ви бачите похмурий погляд, робив прокурор [Маркович : 28].

Подібну думку про Івана, як про злочинця, знаходимо у висловленні смирителя тюрми, який також натуралістично, з великим грубіянським складом лексики, висловлювався, що «цю бестію за одну пику ... треба б повісити – така мерзенна пика! Його виправить «хіба тільки шибениця та петля», – так казав смиритель тюрми, заслужений і шановний штик-юнкер в одставці» [Маркович : 28]. У його висловах вказується на соціальне становище чабана Івана, в результаті чого фіксуємо правдивість зображення відповідно до життя і фактографізм – одну з ознак натуралізму.

Але насправді, кожний, хто бачив Івана, обурювався на такі характеристики Івана, як «душогуб, найпослідуший між людьми» [Маркович : 28], які були зовсім недоречними характеристиками Івана, адже кожний бачив його могутню постать, що створювала інше враження, його сприймали як князя, від чого кожному ставало незрозумілим таке негативне ставлення до Івана.

В оповіданні натуралістично, протокольно чітко, але у поєднанні з реалістичним описом, відтворено події, через які Іван опинився в тюрмі: усі знали його як чабана з Буджака, знали, що він зарізав прикажчика за сім копійок, і що за це він був засуджений до каторжних робіт. Водночас Іван не називав свого роду і звання, а тому був засуджений як волоцюга. Проте письменник наводить лад в цій розповіді, стверджуючи, що Іван має звання – чабан, і що має ім'я. Поряд з цим письменник наводить відомості звідки взявся Іван: «...коли люди ватагами тікали від панів, біля тирла одного багатого булгарина в Буджаці знайшли хлопчика літ п'яти» [Маркович : 28]. Згодом цей хлопчина і став чабаном Іваном, про якого йде мова.

В подальшому знайомимося з характеристикою Івана як «вільного сина вільних степів» [Маркович : 29]. Наводиться коротка інформація як ріс Іван, що вдень він випасав вівці, а коли наступала темрява – то він проводив час у товаристві вівчарських собак. Отож, Іван представлений як парубок, який все життя був наймитом, звик до важкої вівчарської праці, але при цьому був переконаний, що матиме миску їжі, яку йому давали хазяї життя, його господарі, у яких він наймитував.

Ночував Іван у чабанському курені. Також зображено й інші речі, які давали йому господарі для виконання роботи: бачимо зображення одягу Івана – що він мав постолои, іршані штани, (тобто штани з овечої або козячої шкіри), лінтваревий кожух (також кожух, зроблений з овечої шкіри), смушеву шапку, а головне – йому зробили широкий шкурятяний пояс, щоб ховати ножі й інші речі.

Далі письменник відзначає, чим відрізнялося життя Івана – виявляється, він був такий, як усі, зиму й літо проводив на полі з вівцями та собаками в товаристві інших чабанів, а в селі він був один раз або двічі за двадцять п'ять років свого життя. Проте в цих деталях можемо прослідкувати поєднання в художньому зображенні натуральних (тобто природних) і штучних (тобто, соціальних) складових, які виявляються в зображенні важкої фізичної праці Івана та показі відмінної, штучної праці смирителя та директора тюрми, які виконували лише покладений на них об'язок, а при цьому

постійно лаяли Івана, проклинали його за порушення звичних для них порядків.

У постаті Івана бачимо поєднання зображення таких натуралістичних ознак-якостей, як правдивість вчинків, особливо у зображенні відповідно до життя, наприклад, коли Іван виявляється непоборним для урядовців, а частково й опис повсякдення в первісному стані, зокрема, коли ми спостерігаємо зусилля селян, які намагалися допомогти заарештувати Івана.

У результаті, ми можемо прослідкувати вплив середовища на життя Івана, тобто того, що впливало поза його волею – зовнішні обставини, які супроводжували його протягом життя. Також ми фіксуємо окреслення впливу історичного моменту на Івана: бачимо гурт селян, які стали свідками його злочину – вбивства прикажчика, як селянин Микита пішов у село, за п'ятдесят верств сповістити хазяїна, селян, які намагалися добитися його арешту й таки заарештували його, доправивши Івана до тюрми. Таким чином, Іван зазнав впливу історичного моменту – того чинника, який утворився в конкретних обставинах життя Івана та вплинув на подальші події у його житті.

Натуралісти сформувавши власний спосіб викладу тексту розповіді, відповідно до згаданих чинників. Текст у творах натуралістів відрізнявся від способу викладу тексту у решти письменників такими особливими рисами, як: об'єктивність відтворення дійсності, що вимагало від письменника створювати текст начебто без участі автора твору, тобто таким чином, щоб виклад наведеної історії відбувався нібито сам собою; усі зображувані явища відтворювалися з науковою точністю, що вимагало від письменника проводити постійне спостереження і ретельне вивчення їхньої сутності; об'єднання природних і соціальних чинників при зображенні певного явища; зображення явища правдоподібно, відповідно до життя, на підставі чого виникав фактографізм і створювалось враження документа про життя [Наливайко : 125]. Також натуралісти вдавалися до детального відтворення повсякденного життя таким, як воно було насправді.

При відтворенні життєвих подробиць Івана спостерігаємо зображення відповідно до життя з дрібнописом фізіологічних нарисів, на підставі чого можемо констатувати фактографіч-

ність: зображення життя Івана представлено дуже лаконічно: «жив Іван так само, як і всі чабани...» [Маркович : 29], але ця фраза відкриває читачеві цілий комплекс проблем, з якими стикався Іван щодня. Постать Івана охарактеризована як така, що постійно змушена до боротьби з холодом, дощами, вовками та степовими злодіями. Ця боротьба завжди була в житті селян та вівчарів, але мало хто виходив з такої боротьби переможцем. У результаті – така людина мала б відрізнитися від решти величезною силою та здоров'ям. Ось таким і виявився Іван. Завдяки цій боротьбі він став високим, струнким, з гострим поглядом, з піднятою вгору головою, з нерухливим засмаленим обличчям. Всі ці риси наганяли страх на млявих, викликали огиду у понівечених, у всіх пересічних мешканців села. Звичайний громадянин, який зник лише до дрібних каверз (тобто до дрібного обману), лукавства та облуди, мимоволі втрачав контроль над ситуацією, коли бачив Івана.

Натуралістично згадується про переваги Івана, який сам собі дав обітницю безшлюб'я і непорушно її доримувався. Також наводиться інформація про те, як жив Іван, що він мав плату, тобто отримував стільки грошей, скільки йому треба було, а треба було не багато – усього два-три карбованці на рік. Поряд з цим наводиться ситуація обману чабана, що відбулося випадково, коли Іван попросив у прикажчика, який зрідка приїздив у степ, 30 копійок, але отримав лише 23 копійки. Чабан знов звернувся до прикажчика. А у відповідь отримав категоричне «ні», «не дам!» [Маркович : 29], так, наче чабан просив не свої зароблені гроші. Але більше прикажчик не встиг нічого сказати, оскільки Іван його зарізав. Проте обставини такого вчинку Івана також наведені дуже коротко. Наведено лише те, що Іван попросив додатково ще 7 копійок, але прикажчик відмовив, грубо відправивши Івана «Геть к бісу! Сказано: не дам...» [Маркович : 29]. В подальшому дізнаємося, що Іван звалив прикажчика додолу й перерізав йому горло. Чотири чабани, які були свідками такого вчинку Івана, перелякано дивились на цю ситуацію, проте не могли зрозуміти навіщо Іванові знадобилися 7 копійок і навіщо він зарізав прикажчика. Проте необхідно звернути увагу на те, що справа була не в копійках, які вимагав Іван, а в дотриманні

справедливості: якщо даєш комусь гроші, то давай сповна, особливо важко зароблені гроші.

На питання за що він зарізав прикажчика, Іван відповідав, що той обіцяв дати гроші, але не дав.

Коли Івана намагалися арештувати, тобто з метою повести у місто і посадити до тюрми, то вийшло непорозуміння, внаслідок чого соцькі й десяцькі порозлігалися на всі боки з розбитими обличчями, але потім прибули селяни, які врешті зв'язали Івана та доставили його в тюрму. Іван – блідий, побитий, з набряклыми від мотузків руками й ногами, стояв мовчки перед смотрителем, який довго лаявся, а потім Іван тихо й спокійно пішов до камери. З глухим шумом зачинилися за ним двері, а разом з ними і двері вільного життя, які обірвали усі зв'язки Івана з навколишнім світом.

Тюрма в цілому представлена негативним описом, непривітно: «Темрява й туман обгорнули темний сонний повітовий городок, тільки на краю щось блищало. То, наче луна від потухоючої пожежі, виднілася тюрма, з ліхтарями навкруги...навіть надворі осінньої південної ночі з туманом здавалося тепліше» [Маркович : 30], аніж у тому будинку, де розміщувалася тюрма. Така атмосфера тюрми створювала у мешканців похмурий настрій, утворювала постійну тривогу та очікування чогось гіршого і страшнішого. І саме в цій атмосфері арештанти почули крики жінки, яка збиралася народити дитину, почули її болісні окрики, а точніше стогони. Такого стогону Іван ще не чув у своєму житті. Він намагався згадати те, що чув у житті, але жодна людина так не стогнала, йому жодного разу не давали почути такі крики ані лихий вітер, ані зимова хуга, ані слабкий чи помираючий чабан. Водночас інші арештанти мовчки слухали ці стогони, бо всі, окрім Івана, мали дружин або сестер, у всіх були хати і всі згадували як у результаті таких мук народжується нове життя, а також спільну радість.

Інші арештанти намагалися вгадати хто ця жінка, згадували як бачили її в прачечній, що

вона була худенька та бліда і це наводило арештантів на думку, що вона «з благородних» [Маркович : 31]. Але тут таки арештанти намагалися уявити її долю, як вона піде в Сибір з маленькою дитинкою на руках. І до того ж без грошей.

Врешті-решт, арештанти позасинали, не спав лише Іван, уявляючи цю жахливу ситуацію, коли жінка з дитинкою на руках, слабка, бліда, без копійки в кишені опиниться у важких умовах Сибіру. За допомогою такої натуралістичної, живої картини з життя людини Д. Маркович показує істинну душу Івана. Вранці Іван пішов до смотрителя і віддав гроші, які мав при собі, дитинці. Смотритель, конторщик і москалі стояли мовчки, здивовані, адже вони не зрозуміли вчинку Івана. А повернувшись до камери, Іван подивився на всіх, неначе йому оголосили помилування і він зараз вийде на волю і повернеться у рідний степ. Отож, фінал оповідання «Іван з Буджака» наголошує на первинному значенні душі людини й вторинному значенні усіх її фізичних досягнень.

Таким чином, у результаті аналізу твору Дмитра Марковича «Іван з Буджака», ми можемо зробити висновок, що цей твір повністю відповідає вимогам стилю «натуралізм». Письменник зображує життя чабана Івана з дотриманням основних вимог натуралізму. При зображенні ми фіксуємо такі основні особливості, як: фактографізм, детальний опис із фіксацією усіх дрібниць як наслідок наукової точності, правдоподібність, об'єктивність відтворення та єдність при зображенні у житті чабана Івана природних і соціальних чинників.

Подальші дослідження стилю натуралізм у творах української літератури дозволять з'ясувати тривалість звернення до цього стилю українських митців слова, з'ясувати причини використання натуралізму, визначити спільні стилістичні прийоми, які використовували українські письменники.

ЛІТЕРАТУРА

1. Венгринович Н. Р. Зооморфна образність у натуралістичній прозі Івана Франка та Френка Норріса. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2017. Одеса. № 27. Том 1. С. 112–115.
2. Голод Р. Натуралізм. *Дивослово*. 2012. № 4. С. 50–56.
3. Кебало М. С. Художній світ творів німецького та українського натуралізму. *Наукові записки ТНПУ. Серія : Літературознавство*. 2016. № 44. С. 128–137.
4. Кобзей Н. Поетика натуралізму у творах Івана Франка та Володимира Винниченка на кримінальну тематику: порівняльно-типологічний аспект. *Українське літературознавство*. 2010. Вип. 72. С. 33–42.

5. Косило Н. В. Типологічні особливості українського та англійського натуралізму в порівняльному аспекті. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2004. С. 135–138.
6. Маркович Д. Іван з Буджака. *Українська новелістика кінця XIX – початку XX століття: Оповідання. Новели. Фрагментарні форми (ескізи, етюди, нариси, образки, поезії в прозі) / упоряд. і прим. Є. К. Нахліка. К. : Наук. думка, 1989. С. 28–32.*
7. Маркович Д. З давнього минулого: Про Олександра Яковича Конисього. *Літературно-науковий вістник*. 1901. Том 15. № 7–8. С. 256–260.
8. Наливайко Д. Проблема натуралізму в українській літературі. *Літературознавство: Матеріали III конгресу Міжнародної асоціації україністів*. К., 1996. С. 118–130.
9. Поважна В. Розвиток української літературної критики у 80–90-х роках XX ст. (До проблеми критеріїв і методу). К., 1973. 268 с.

REFERENCES

1. Venhrynovych N. R. (2017) Zoomorfna obraznist u naturalistychnii prozi Ivana Franka ta Frenka Norrisa. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia : Filolohiia*. Odesa. № 27. Tom 1. P. 112–115. [in Ukrainian]
2. Holod R. Naturalizm (2012). *Dyvoslovo*. № 4. P. 50–56 [in Ukrainian].
3. Kebalo M. S. Khudozhnii svit tvoriv nimetskoho ta ukrainskoho naturalizmu (2016). *Naukovi zapysky TNPU. Seriia : Literaturoznavstvo*. № 44. P. 128–137. [in Ukrainian]
4. Kobzei N. Poetyka naturalizmu u tvorakh Ivana Franka ta Volodymyra Vynnychenka na kryminalnu tematyku: parivnialno-typolohichnyi aspekt (2010). *Ukrainske literaturoznavstvo*. Vyp. 72. P. 33–42. [in Ukrainian]
5. Kosylo N. V. Typolohichni osoblyvosti ukrainskoho ta anhliiskoho naturalizmu v porivnialnomu aspekti (2004). *VISNYK Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*. P. 135–138. [in Ukrainian].
6. Markovych D. Ivan z Budzhaka (1989). *Ukrainska novelistyka kintsia XIX – pochatku XX stolittia: Opovidannia. Novely. Frahmentarni formy (eskizy, etyudy, narisy, obrazky, poezii v prozi)*. Uporiad. i prym. Ye. K. Nakhlika. Kyiv : Nauk. Dumka. P. 28–32 [in Ukrainian].
7. Markovych D. Z davnoho mynuloho: Pro Oleksandra Yakovycha Konysoho (1901). *Literaturno-naukovyi vistnyk*. Tom 15. № 7–8. P. 256–260 [in Ukrainian].
8. Nalyvaiko D. Problema naturalizmu v ukrainskii literaturi (1996). *Proceedings of the III konhres Mizhnarodnoi asotsiatsii ukrainistiv*. Kyiv, 1996, p. 118–130 [in Ukrainian].
9. Povazhna V. Rozvytok ukrainskoi literaturnoi krytyky u 80–90-kh rokakh XIX st. (Do problemy kryteriiv i metodu). Kyiv, 1973. 268 s. [in Ukrainian].

A. V. KOLESNYK

*Candidate of Philological Sciences, Assistant Professor,
Head of the Department of Ukraine Study and Foreign Languages,
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, Ukraine
E-mail: coalition@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0001-7812-0035>*

NATURALISM IN THE WORK OF DMYTRIY MARKOVYCH “IVAN FROM THE BUDZHAK”

In the article the story of Dmitry Markovich "Ivan from the Budzhak" is analyzed in order to identify naturalistic features.

The basis of the proposed scientific research is to determine the general characteristics of the image of characters in short stories, in particular in accordance with the basic requirements and dominants of naturalism, tracing the reflection of life with objectivity, with a combination of natural and social components. The article analyzes the identification of these features in the image of the life of the main character of the story.

The analysis revealed the presence of features of a naturalistic image in such a story as "Ivan from the Budzhak". In addition, these features are manifested both in the image of the characters and in the image of nature. Among the main features of the naturalistic image in the story – the truth of the image of events in accordance with life, the combination of artistic and social components, the description of everyday life in its original state, the combination of physiological and social factors in the image of people, and also in the image of true and complex life.

We also see in the analyzed story a factual description of Ivan's life, a detailed description of the life of Ivan the shepherd with fixation of all the details due to the scientific accuracy of the writer, plausibility, objectivity of events in the story

and unity in depicting the life of Ivan the shepherd natural and social factors. In the story naturalistically, protocolically clear, but in combination with a realistic description, recreated events from the life of Ivan, we observe the truth of the transfer of actions that took place in the life of Ivan. And at the same time we record the veracity of the image of all events in accordance with life and the factualism of the description, with a statement of all events. We also see the influence of such a factor. In the story naturalistically, protocolically clear, but in combination with a realistic description, recreated events from the life of Ivan, we observe the truth of the transfer of actions that took place in the life of Ivan. And at the same time we record the veracity of the image of all events in accordance with life and the factualism of the description, with a statement of all events. We also see the influence of such a factor as the environment on the life of Ivan, we fix the image in accordance with life with a fine print of physiological essays, on the basis of which there is factuality.

Key words: D. Markovich, the story "Ivan from the Budzhak", naturalistic features, naturalistic style of the work.

УДК 81'42

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.6>

С. В. ЛАЗАРЕНКО

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін,

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,

м. Одеса, Україна

Електронна пошта: svetlana.lazarenko.35@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5460-290X>

ГІПЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ГАЗЕТНОГО ТЕКСТУ: СЕМАНТИЧНИЙ І СТРУКТУРНО-КОМПОЗИЦІЙНИЙ РІВНІ

Стаття присвячена дослідженню особливостей реалізації гіпертекстуальності на семантичному та структурно-композиційному рівнях газетного тексту. Виокремлено основні ознаки гіпертекстуальності, а саме: нелінійність організації; вертикальна та горизонтальна зв'язність між елементами; різноманітність семантико-структурних зв'язків; авторська непередбачуваність устанавлення зв'язків між компонентами та відкритість для постійного поповнення; можливість комп'ютерної репрезентації. Запропоновано кваліфікувати гіпертекст як нелінійно організований, відкритий для поповнення сукупність семантично і / або структурно взаємопов'язаних текстів, що перебувають у різноманітних взаємовідносинах, які реципієнт встановлює самостійно в довільно обраній послідовності. Проаналізовано реалізацію гіпертекстуальності на семантичному та структурно-композиційному рівні. Зокрема, встановлено, що на семантичному рівні газетного тексту гіпертекстуальність може бути реалізована ідейною та тематичною зв'язністю, остання ж має такі підвиди: суб'єктна, об'єктна, антетематична та надтематична зв'язність, залежно від розташування текстів відносно один до іншого зв'язність може бути безпосередньою та опосередкованою: ланцюгова зв'язність і радіальна зв'язність. З'ясовано, що на структурно-композиційному рівні газетного тексту репрезентантами його гіпертекстуальності найчастіше є єдність оформлення міжфразної зв'язності, тотожність композиції, схожість семантико-синтаксичної структури заголовків. При цьому відзначено вторинність гіпертекстуальності на структурно-композиційному рівні порівняно з гіпертекстуальністю на семантичному рівні, оскільки перша лише сигналізує про можливі міжтекстові зв'язки, натомість друга активізує когнітивну діяльність реципієнта на пошук і встановлення текстової парадигми.

Ключові слова: гіпертекстуальність, газетний текст, семантичний рівень, структурно-композиційний рівень, нелінійність тексту, зв'язність, текстова парадигма.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Постановка проблеми. У ХХ столітті науковці все частіше звертають увагу на те, що мислення людини виходить поза межі звичайної лінійної моделі і репрезентація його текстами виключно лінійної форми не є вичерпною. Тому в науці звертаються до вивчення текстів нелінійної структури, на позначення яких Т. Нельсон увів термін «hypertext», під яким розуміє «непослідовне письмо (writing)», текст, що розгалужується» та надає читачеві вибір [Nelson 1993: 56]. Незважаючи на чисельність досліджень гіпертексту, та широке використання гіпертекстових технологій, мусимо констатувати відсутність цілісної лінгвістичної концепції гіпертексту та його єдиної загальноприйнятої дефініції. Зокрема, гіпертекст кваліфікують як: 1) спосіб репрезентації інформації, релевантний нелінійному мисленню (О. Баранов, М. Візель,

Т. Віноградова, Ю. Воротникова, М. Субботін); 2) спосіб організації інформації в мережевому просторі (М. Гутнік, Г. Дуднікова, Л. Кочетова, І. Купер, С. Кушнерук, Н. Ларіонова, О. Левоненко); 3) спосіб організації художніх творів (О. Барст, М. Візель, К. Давидова, М. Конова, В. Схелтйенс); 4) спосіб пошукової оптимізації, спосіб організації довідникової літератури (І. Буяковська, І. Туласов, Н. Яшина); 5) нову лінгвістичну категорію – супрадискурс (Т. Галушко, Т. Дегтярьова, О. Дедова, О. Зикова, Л. Иванов, Н. Ковалева, Т. Літвіненко, М. Масалова, Т. Рязанцева, Н. Семчинська); 6) освітню технологію (Ю. Васильєва, О. Воронина, Н. Змановська, О. Константинова, Л. Лошакова).

Немає однастайності й у виокремленні суттєвих ознак гіпертексту. Так, М. Візель до таких ознак уналежнює дисперсність структури (інформація представлена блоками, сприймати

її можна у будь-якій послідовності); нелінійність (реципієнт самостійно обирає напрям читання, а відтак створює власний текст); різномірність і мультимедійність (одночасний вплив на реципієнта засобів різних сфер: літературних, видавничих, комп'ютерних тощо) [Визель]. Ю. Хартунг і Є. Брейдо серед ознак гіпертексту виокремлює такі: 1) можливість комп'ютерної репрезентації; 2) нелінійність; 3) множинність віртуальних структур; 4) незавершеність; 5) візуалізація інформації [Хартунг, Брейдо: 65]. О. Селіванова ознаками гіпертексту вважає: когезійну закритість, неієрархічність, іманентність, відкритість, мультимедійність, неоднорідність [Селіванова:]. О. Хакімова, П. Сергієнко та А. Прокopenко основною рисою гіпертексту вважають відсутність безперервності [Хакімова: 139], [Сергієнко: 15].

Проаналізувавши наявні в науковій літературі підходи до гіпертексту, пропонуємо власну дефініцію цього поняття, якою будемо послуговуватися в дослідженні: гіпертекст – це нелінійно організована, відкрита для поповнення сукупність семантично (тема, ідея, модальність тощо) і / або структурно (композиція, особливості синтаксичної організації тощо) взаємопов'язаних текстів, що перебувають у різноманітних взаємовідносинах, які реципієнт встановлює самостійно і в довільно обраній послідовності [Лазаренко: 14]. До його основних ознак гіпертексту уналежнюємо: 1) нелінійність організації; 2) вертикальну та горизонтальну зв'язність між елементами; 3) різноманітність семантико-структурних зв'язків; 4) авторську непередбачуваність установалення зв'язків між компонентами та відкритість для постійного поповнення; 5) можливість мати комп'ютерну репрезентацію.

З метою визначення особливостей реалізації гіпертекстуальності на семантичному та структурно-композиційному рівнях в газетному тексті, ми опрацювали тексти україномовних онлайн-видань. **Джерельною базою** дослідження послугували фрагменти газетного тексту та заголовки загальним обсягом понад 1600 одиниць, дібрані із українських газет «Дзеркало тижня», «День», «Вечірній Київ», «Голос України», «Поступ».

Виклад основного матеріалу. Газетний текст за своїми семантичними та структурно-композиційними ознаками відрізняється від звичайних текстів лінійної структури. Зокрема,

1) газетний текст містить сукупність текстів, структурно та семантично пов'язаних як у межах одного номера, так і в межах цілого газетного видання; 2) елементи газетного тексту є цілісними та інформативно завершеними, що зумовлює їхню структурно-семантичну рівнозначність і відсутність між ними ієрархічної послідовності та уможлиблює довільну послідовність сприйняття. Відсутність ієрархічної послідовності та можливість довільного сприйняття свідчать про нелінійність структури газетного тексту, а оскільки нелінійність є основною рисою гіпертексту, то можемо говорити про реалізацію в газетному тексті гіпертекстуальності. Принагідно зазначимо, що нам відомі погляди вчених, які кваліфікують будь-який газетний текст як гіпертекст [Нікіфорова: 89], які наділяють ознаками гіпертексту тексти лише мережевих ЗМІ [Самуляк: 237], [Стеблина: 180], і вчених, які виступають проти надання статусу гіпертексту газетному тексту з огляду на притаманні йому хронологічну впорядкованість між складовими, причинно-наслідкові взаємозв'язки всередині та між текстами, можливість визначення початку та кінця і пропонують тлумачити газетний текст як макротекст [Терехова: 119]. Уточнимо, що, визнаючи відмінність газетного тексту (маємо на увазі не текст окремої газетної статті, а газету як цілісність / єдність текстів, що входять до її складу) від звичайного лінійного тексту, ми жодним чином не кваліфікуємо його як гіпертекст (у вузькому розумінні цього терміну), ми лише говоримо про реалізацію у газетному тексті ознак гіпертексту, а відтак про можливість трактувати його як гіпертекстуальне утворення.

Простежимо реалізацію окреслених вище гіпертекстових ознак у газетному тексті.

Зв'язність між компонентами газетного тексту зумовлена їх підпорядкованістю загальному змісту газети, її ідейному спрямуванню, основній комунікативній настанові та репрезентована як на семантичному, так і на структурно-композиційному рівні. Указівку на те, що компоненти газетного тексту щільно пов'язані між собою, знаходимо в журналістико-кознавчих розвідках. Так, В. Іванов розкриває поняття «образ газети», сутність якого в тому, що газета, на думку дослідника, є єдиним організмом, елементи якого взаємопов'язані

в межах як одного номера, так і всього видання, що зумовлено єдністю вимог редакційного колективу до співробітників та їхніх матеріалів; взаємопов'язаністю матеріалів, що представлені в одній рубриці, на одній тематичній шпальті тощо; взаємозв'язком змісту й форми газети, зокрема між газетними жанрами, змістом, композицією й формою подачі матеріалів, кількістю газетних колонок, принципами добору шрифтів для набору заголовків і текстів, формами подачі ілюстрацій, відбивок, рамок [Іванов: 26]. Нелінійність газетного тексту виявлена в тому, що частини одного матеріалу можуть перебувати на різних сторінках номера або, взагалі, у різних номерах газети, проте таке розташування не перешкоджає цілісному розумінню його змісту. Нелінійність також репрезентована в тому, що взаємопов'язані матеріали можуть бути розміщені в різних номерах газети. Різноманітність взаємовідношень між компонентами газетного тексту реалізована різними видами взаємозв'язків між матеріалами, що входять до його складу (це можуть бути відношення доповнення, уточнення, заперечення, протиставлення, включення тощо). Непередбачуваність установа зв'язків між компонентами газетного тексту виявлена в тому, що кожен реципієнт самостійно проводить між текстові паралелі, відшукує текстові взаємозв'язки, самостійно вибудовує коло взаємопов'язаних текстів (текстові парадигми). Незавершеність газетного тексту вбачаємо в тому, що матеріал, який входить до його складу, є своєрідним імпульсом до написання інших матеріалів, а отже може знайти продовження в наступних номерах газети. Наявність усіх цих ознак забезпечує можливість репрезентації газетного тексту в комп'ютерному форматі. Невипадково більшість газет сьогодні представлені в мережі Інтернет. Реалізація усіх суттєвих ознак гіпертексту в газетному тексті підтверджує, що останній має гіпертекстуальний статус і його правильніше кваліфікувати як гіпертекстове утворення.

Вище було зазначено, що гіпертекстовий статус газетного тексту реалізований як на семантичному, так і на структурно-композиційному рівнях. Простежимо особливості такої реалізації.

Одним із видів реалізації гіпертекстуальності газетного тексту на семантичному рівні є **ідейна**

зв'язність, що характеризується наявністю спільних ідей у змісті статей як одного автора (автотекстуальність), так і різних авторів (інтертекстуальність). Реалізацію ідейної зв'язності в межах автотекстуальності можна проілюструвати текстами статей В. Портникова. Наприклад, його статті «Атака на міражі» (Дзеркало тижня. 2004. № 35), «Порожній храм» (Дзеркало тижня. 2004. № 36), «Умовно-дострокове поздоровлення» (Дзеркало тижня. 2004. № 48) об'єднані ідеєю: викриття спроби російського телебачення приховати справжнє життя в Росії. Ілюстрацією ідейної зв'язності в межах інтертекстуальності є тексти статей Ю. Стадніченка «Без відбудови Київ неможливий?» (День. 2004. № 112), Н. Мельник «Чи потрібно відновлювати Десятинну церкву? Хочеться, але...» (День. 2005. № 28), В. Герасимчук «Замість міста-саду – бетонний мішок» (День. 2005. № 52), що об'єднані ідеєю: засудження незаконного привласнення грошей, що мали б йти на відбудову Києва.

Разом з ідейною зв'язністю гіпертекстуальність газетного тексту на семантичному рівні широко реалізована **тематичною** зв'язністю. Оскільки тема – це змальована в тексті ситуацію, компонентами якої можуть бути суб'єкт, об'єкт, їхні динамічні або статичні ознаки, локальні та темпоральні показники, тематична зв'язність може бути реалізована декількома підвидами (залежно від того, який із зазначених її компонентів є стрижневим у репрезентації гіпертекстового зв'язку між текстами). Зокрема, виокремлюємо такі підвиди: 1) **суб'єктна** зв'язність: наприклад, статті П. Ямбурга «ВІНК: пряма із зигзагами» (Дзеркало тижня. 2004. № 37) і «Нафтогазова ВІНК: відрядження на війну» (Дзеркало тижня. 2004. № 38) – спільний суб'єкт – вертикальний інтегрований нафтовий контроль; або статті В. Коваленко «Небесне обличчя країни» (Дзеркало тижня. 2004. № 47) і Л. Ярової «Концерт «Антонов»: «Кулак авіабудування» чи стратегічна помилка?» (Дзеркало тижня. 2004. № 42) – наскрізний суб'єкт – авіабудівний концерт «Антонов»; 2) **об'єктна** зв'язність: наприклад, статті О. Вергунова «Чому ми забули Шіндлера» (Дзеркало тижня. 2001. № 41) і О. Мудрука «Мрія всього життя Камілла Шіндлера» (Дзеркало тижня. 2004. № 4) – спільний об'єкт – Камілл

Шіндлер; 3) **антетематична** зв'язність – наявність спільних темпорально-локальних показників у різних текстах: наприклад, тексти статей В. Овдіна «Сало вприглядку» (Дзеркало тижня. 2004. № 47), «Один день із життя судмедексперта» (Дзеркало тижня. 2004. № 35), «Лица різали ножем» (Дзеркало тижня. 2004. № 37) об'єднані антетемою – Дніпропетровськ, тексти статей Н. Вареник «Українські ВНЗ готують... бебісіттерів!» (Дзеркало тижня. 2004. № 37), «Після цінової «епідемії» виживуть лише... тролейбуси?» (Дзеркало тижня. 2004. № 43), «Комунальні тарифи: донна Філумена проти дона Доменіко» (Дзеркало тижня. 2004. № 38) мають спільну антетему – Черкаси; 4) **надтематична** зв'язність – зв'язність, зумовлена підпорядкуванням тем різних статей одній гіпертемі, що може бути виражена імпліцитно та експліцитно. Наприклад, реалізацію імпліцитно вираженої надтематичної зв'язності ілюструють тексти статей В. Чопенка «Хто «надкушує» кийвський хліб?» (Дзеркало тижня. 2005. № 21), «Зернова лихоманка» (Дзеркало тижня. 2005. № 27), «Цукрові голови» (Дзеркало тижня. 2005. № 31), «Зернові пазли» (Дзеркало тижня. 2005. № 40), «Поневірвання бідного хліба» (Дзеркало тижня. 2005. № 37), «Карамельна кара» (Дзеркало тижня. 2005. № 42) – тексти об'єднані імпліцитно репрезентованою гіпертемою «продукти». Реалізацію експліцитно вираженої надтематичної зв'язності спостерігаємо в текстах статей М. Пашкова та В. Чалого «Напередодні саміту, який так і не відбувся» (Дзеркало тижня. 2001. № 9) та «ГУУАМ в оцінках еліти та населення України» (Дзеркало тижня. 2001. № 21) – тексти об'єднані гіпертемою ГУУАМ, до того ж зв'язок між ними експлікований в лід-абзаці другої статті: «... ми вже писали («ДТ», № 9, 3 березня ц.р.)». Відзначимо, що експліцитно виражена надтематична зв'язність в аспекті гіпертекстуальності є слабшою, оскільки вона чітко окреслює коло текстів, що вступають у взаємозв'язки, позбавляючи реципієнта необхідності самому відшукувати нові можливі міжтекстові взаємодії, натомість імпліцитно виражена надтематична зв'язність є відкритою для текстової взаємодії, оскільки в цьому випадку реципієнт самостійно вибудовує текстову парадигму (коло взаємопов'язаних текстів), що в кожного буде своєрідною, від-

різняючись кількістю текстів, їхнім змістом, характером зв'язків, а все це зумовлює різноманітність інтерпретацій. Слушним вважаємо зауваження Н. Фатеевої: «парадоксально, але експлікація зв'язків між текстами не посилює «поліфонічності» та «багатоголосся» тексту, у якому ці зв'язки експліковані, а лише репрезентує, що він обертається навколо дуже обмеженого й замкненого кола текстів, на які посилається» [Фатеева: 11]. І далі: «За такої «імплантованої» інтертекстуальності, зникає основний естетичний зміст інтертекстуального відношення – «незрівнянна радість відкриття у втаємниченні» [Фатеева: 17].

Тематичну зв'язність газетного тексту можна також класифікувати залежно від розташування текстів один до іншого. Відповідно до цього виокремлюємо **безпосередню й опосередковану** тематичну зв'язність. Сутність безпосередньої тематичної зв'язності в тому, що тексти, які вступають у взаємозв'язки, знаходяться у безпосередній близькості один до іншого, тобто ТЕКСТ₁ безпосередньо пов'язаний з ТЕКСТОМ₂. Реалізацію безпосередньої тематичної зв'язності спостерігаємо між текстами статей Є. Гуцула «Чий інтерес лежить на дні яворівського кар'єру» (Дзеркало тижня. 2001. № 5) і «Усе поглинається карстом навколо» (Дзеркало тижня. 2001. № 23), зв'язок експліковано в лід-абзаці другого тексту: *На початку лютого нинішнього року в «ДТ» було опубліковано матеріал «Чий інтерес лежить на дні Яворівського кар'єру?»*. Опосередкована тематична зв'язність в газетному тексті здійснюється з опорою на текст-посередник, при цьому вона може бути реалізована двома різновидами.

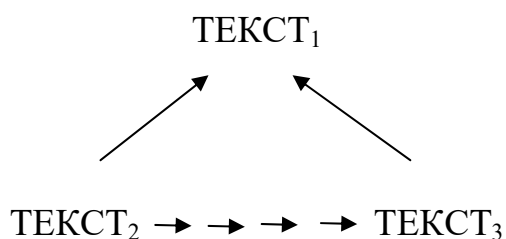
1. **Ланцюговий**: якщо ТЕКСТ₃ пов'язаний з ТЕКСТОМ₂, а ТЕКСТ₂ пов'язаний з ТЕКСТОМ₁, то ТЕКСТ₃ пов'язаний з ТЕКСТОМ₁, а ТЕКСТ₂ є посередником між ними. Схематично це виглядає так:

Реалізацію ланцюгового виду опосередкованої тематичної зв'язності спостерігаємо в такому випадку: стаття М. Череди «Доля іранських реформ» (Дзеркало тижня. 2000. № 36) є реакцією на лист з посольства ІРІ в Україні,

а останній – відповіддю на статтю М. Череди «*Кінець іранської перебудови?*» (Дзеркало тижня. 2000. № 34). Відтак, тексти статей М. Череди є взаємопов'язаними, а посередником між їхнім зв'язком є лист з посольства. Те саме спостерігаємо між текстами статей Л. Самойленка. Зокрема, текст його статті «*Куди везуть «дрова»?*» (Вечірні Київ. 2004. № 217) є реакцією на лист заступника генерального директора КП «Київпастрас» І. Новохацького, сам же лист зумовлений статтею Л. Самойленка «*Здичавілість*» (Вечірній Київ. 2004. № 11) – лист І. Новохацького є посередником зв'язку між текстами статей Л. Самойленка.

2. **Радіальний:** якщо ТЕКСТ₂ пов'язаний з ТЕКСТОМ₁ і ТЕКСТ₃ пов'язаний з ТЕКСТОМ₁, то ТЕКСТ₂ пов'язаний з ТЕКСТОМ₃, а ТЕКСТ₁ є посередником між ними. Схематично це виглядає так:

Реалізацію радіального виду опосередкованої тематичної зв'язності спостерігаємо між статтями С. Шангутова «*Не буде краще, як у нас в Україні*» (День. 2004. № 181) і Є. Зарудного «*Від держави та нації – до суспільства*» (День. 2004. № 181), що містять посилання на статтю О. Фельдмана «*Від держави та нації*» (День. 2004. № 168), яка й є посередником зв'язності між ними.

Під час реалізації гіпертекстуальності на семантичному рівні між текстами, які можуть бути включені до текстової парадигми, можуть виникати різні змістові відношення. Ці відношення реципієнт може встановлювати самостійно, проте іноді автори в своїх текстах самі їх визначають, що, звісно, полегшує реципієнтові встановлення міжтекстових зв'язків, проте позбавляє його задоволення від самостійного пошуку та утворення своєї власної оригінальної текстової парадигми. Як засвідчує аналіз, найчастіше між газетними текстами, що вступають у зв'язки на семантичному рівні, наявні такі змістові відношення.

1. **Доповнення** – відношення, за яких вторинний текст (текст-реакція), зберігаючи тему первинного тексту (тексту-стимулу), доповнює його рему. Відношення доповнення можна проілюструвати текстами статей М. Бондаренко «*Ми так не виживемо*» (Голос України. 2007. № 4) та М. Пушкар «*Вони не люблять самостійності України*» (Голос України. 2007. 16.02). При цьому в останній статті є маркер, що вказує на зв'язок між текстами та відношення між ними: *У № 4 «Голосу України» була надрукована стаття «Ми так не виживемо» Марини Бондаренко. Вона все написала абсолютно правильно, але мало. Тому я хочу трохи додати.*

2. **Конкретизація** – відношення, за яких текст-реакція уточнює не всю рему тексту-стимулу, а лише один з її аспектів. Саме такі відношення спостерігаємо між текстами статей Д. Іванческула «*Валерій Соколовський: Усі шахти небезпечні*» (Поступ. 2005. 06.09) та С. Тарасюка «*Орест Климович: Основне завдання – соціальний захист потерпілого*» (Поступ. 2005. 27.09). Другий текст містить маркер текстової зв'язності та змістових відношень між ними: *Шостого вересня 2005 року в «Поступі» було надруковано інтерв'ю [...], в якому йшлося про забезпечення шахтарям належних умов праці, способи уникнення травматизму на виробництві та компенсації, що їх надає держава в разі нещасних випадків на шахтах. Остання проблема зацікавила...*

3. **Градація** – відношення, за яких текст-реакція повертає увагу реципієнта до теми чи реми тексту-стимулу та вказує на більший його вияв. Наприклад: І. Крючкова «*Інвестиційний бум: зміна пріоритетів*» (Дзеркало тижня 2002 № 2) і «*Економіка-02: скільки платимо за вибори*» (Дзеркало тижня. 2002. № 12): *У попередній публікації («Інвестиційний бум: зміна пріоритетів») у «ДТ» № 2, 2002) ми вже писали про те, що в першому кварталі року відбудеться зниження інвестиційної активності, але навіть у найпесимістичніших прогнозах не припускали, що воно буде настільки різким.*

4. **Полеміка** – відношення, за яких текст-реакція заперечує рему тексту-стимулу, а відтак вступає з ним у суперечку / полеміку. Наприклад: І. Шуригін «*Завдання для майбутнього президента*» (День. 2004. № 206) і А. Замоцний

«Культура й декларації» (День. 2004. №211): 12 листопада на шпальті «Пошта «Дня» був опублікований лист Ігоря Шуригіна «Завдання для майбутнього президента». З основною думкою, висловленою в підзаголовку «Економічне диво неможливе без духовності, етики та моралі», я повністю згоден, тому мої зауваження стосуватимуться лише окремих моментів позиції автора.

На структурно-композиційному рівні гіпертекстуальність газетного тексту є факультативною, вона реалізована на поверхні текстової структури та не вимагає від реципієнта складної когнітивної діяльності порівняно з гіпертекстуальністю, репрезентованою на семантичному рівні. Репрезентантами гіпертекстуальності на структурно-композиційному рівні в газетному тексті найчастіше є такі.

Єдність оформлення міжфразної зв'язності. Як засвідчує аналіз газетних текстів, здебільшого цей репрезентант гіпертекстуальності функціонує в межах автотекстуальності, а сутність його полягає в тому, що один і той самий спосіб організації міжфразної зв'язності, регулярно повторюючись у текстах одного автора, стає експлікатором його індивідуально-авторської специфіки синтаксичної організації текстів. Так, наприклад, в статтях Н. Князев, спостерігаємо один і той самий прийом оформлення міжфразних зв'язків: кореферентність відношень між реченнями, використання повторів у їхній структурі та синтаксичного паралелізму. Наприклад: Н. Князев «*Так хочеться нагородити...*» (День. 2004. № 216): «*Мене ніколи нічим не нагороджували. Мені ніколи не давали відзнак. Не нагороджували ані повальною грамотою, ані іншого роду нагородою. Не відзначали також цінним чи просто подарунком*». Н. Князев «*Вірю у професійність ЦВК*» (День. 2004. № 181): «*День, важливий для всіх в українській державі. [...] День, який покаже, я далеко просунулось суспільство...*» Н. Князев «*Я багато чого навчилася із «Днем»*» (День. 2004. № 176): «*У газеті, де друкують найкращі ідеї. У газеті, яка миттєво реагує на всі ситуації, ... Отак колись взяла і написала. Отак колись взяли й надрукували. Отак у мене з'явилося бажання писати і ще раз писати... А якщо навчальний процес досягне принаймні одного навчального року? А якщо пощастить*

і закінчу школу «Дня», повчившись у нього всі дванадцять років? Я не проти вчитися всі дванадцять років. Я не проти деколи залишатися повторно, навіть у першому класі».

Тотожність композиції. Сутність цього репрезентанта гіпертекстуальності вчасемо в подібності розташування композиційних елементів у різних текстах. Так наприклад, статті «*Злочину не було*» (Дзеркало тижня. 2004. № 17) і «*Злочину не було*» (Дзеркало тижня. 2005. № 20), крім тотожності семантико-синтаксичної структури заголовків, мають схожу композиційну структуру, яку можна представити так: констатація факту – розкриття одного з аспектів справи – висловлення сумніву щодо інших аспектів справи. Тотожність композиції спостерігаємо також у статтях О. Примаченко «*Свій серед чужих*» (Дзеркало тижня. 2004. № 17) і «*Чужий серед своїх*» (Дзеркало тижня. 2005. № 20): презентація суб'єкта оповіді – біографічні факти – психологічна характеристика – окреслення змін, що може здійснити суб'єкт – опис чинників, що заважають суб'єкту реалізовувати зміни – аналіз місця діяльності суб'єкта.

Схожість семантико-синтаксичної структури заголовків. Цей репрезентант гіпертекстуальності газетного тексту може бути реалізований декількома видами.

1. Повна тотожність семантико-синтаксичної структури заголовків: П. Каліта «*Біль*» (Дзеркало тижня. 2004. № 44) і В. Симоненко «*Біль*» (Дзеркало тижня. 2002. № 45); В. Савченко «*Пастка для попелюшки*» (Дзеркало тижня. 2005. № 38) і Ю. Асєєв «*Пастка для попелюшки*» (Дзеркало тижня. 2005. № 27).

2. Часткова тотожність семантико-синтаксичної структури заголовків, зумовлена:

1) схожістю механізму творення одного з компонентів: А. Бондар «*... Плюс пиркалізація всієї країни*» (Дзеркало тижня. 2003. № 2), О. Рожен «*... Плюс докторизація всієї еліти*» (Дзеркало тижня. 2003. № 37), Є. Гоцуєнко «*...Плюс форумізація всієї країни*» (Дзеркало тижня. 2003. № 41);

2) спільністю прецедентного феномена у складі заголовка: А. Підлужна «*І один у полі воїн*» (Дзеркало тижня. 2001. № 17), В. Чопенко «*Не один у полі воїн*» (Дзеркало тижня. 2003. № 30); В. Пісковий «*Слово – не горобець*» (Дзер-

кало тижня. 2000. № 48), І. Бажал «Слово – не горобець: як вилетить, так і впіймаєш» (Дзеркало тижня. 2001. № 16).

Схожість семантико-синтаксичної структури заголовків як репрезентант гіпертекстуальності газетного тексту реалізує суперечність форми та змісту. Так, в одних текстах зв'язок між ними може обмежуватись лише схожістю заголовків, а в інших текстах – посилюватися також на змістовому рівні. В останньому випадку функціональне значення заголовкової тотожності в реалізації гіпертекстуальності зростає, оскільки вона у взаємодії з іншими репрезентантами забезпечує тіснішу текстову взаємодію, виступає її першим маркером, активізує читача на пошук зв'язків між текстами.

Висновки. Реалізація в газетному тексті суттєвих ознак гіпертексту, а саме: нелінійність організації; вертикальна та горизонтальна зв'язність між елементами; різноманітність семантико-структурних зв'язків; авторська непередбачуваність установа зв'язків між компонентами та відкритість для постійного поповнення; можливість мати комп'ютерну репрезентацію, засвідчує гіпертекстуальний статус газетного тексту та дозволяє витлумачувати його як гіпертекстове утворення. Гіпертекстуальність газетного тексту охоплює як семантичний, так і структурно-композиційний рівні. На першому рівні вона реалізована

такими видами: ідейна зв'язність і тематична зв'язність, остання має так підвиди: 1) залежно від стрижневого компонента змісту, що здійснює зв'язок між текстами: суб'єктна, об'єктна, антетематична, надтематична; 2) залежно від розташування текстів один до іншого: безпосередня та опосередкована (ланцюгова та радіальна). Відношення між текстами, що вступають у взаємозв'язки на семантичному рівні, можуть бути різними, серед них найактуальнішими є такі: доповнення, конкретизація, градація та полеміка. На структурно-композиційному рівні маркерами гіпертекстуальності газетного тексту є єдність оформлення міжфразної зв'язності, тотожність композиції, схожість семантико-синтаксичної структури заголовків. Відзначимо, що репрезентація гіпертекстуальності на структурно-композиційному рівні є вторинною та має формальний характер, вона лише сигналізує про можливі міжтекстові взаємозв'язки; натомість гіпертекстуальність на семантичному рівні є вагомішою, вона актуалізує когнітивну діяльність реципієнта на встановлення відношень між текстами. При цьому зауважимо, що кількість формальних показників гіпертекстуальності зворотньопропорційна інтенсивності її вияву, оскільки звужує коло текстів, які реципієнт може включити до текстової взаємодії, позбавляє його задоволення від самостійного пошуку текстової парадигми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Визель М. «Поздние романы Итало Кальвино как образы гипертекста». URL: [http:// librusec.pro/b/351590](http://librusec.pro/b/351590)> (дата звернення: 11.01.2021)
2. Іванов В. Ф. Техніка оформлення газети. Київ : Знання, 2000. 222 с.
3. Лазаренко С. В. Засоби та форми репрезентації зв'язності в газетному тексті : автореф. дис. ...канд. філол. Наук : 10.02.01. Одеса, 2007. 22 с.
4. Никифорова Ж. А. Самоорганізація печатного гіпертекста (на матеріалі газети «Комсомольская правда») : автореф. дисс. ...канд. філол. Наук : 10.02.19. Челябинск, 2011. 24 с.
5. Самуляк О. Детермінуючі риси мережевих ЗМІ. *Вісник Львівського університету. Серія : Журналістика*. 2011. Вип. 34. С. 237–241.
6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К., 2006. 716 с.
7. Сергиенко П. И. Лингвокогнитивные особенности электронного гипертекста (на материале английского языка) : автореф. дисс. ... канд. філол. наук : 10.02.04. М., 2009. 22 с.
8. Стеблина Н. Поява мультимедійності, гіпертекстуальності та інтерактивності на місцевих інформаційних сайтах, або Як одеські електронні видання опанували мережу (за матеріалами сайтів «Репортер» та «Думская» за 2005–014 роки). *Діалог: Медіастудії*. 2018. № 24. С. 180–209.
9. Терехова Л. В. Газетные тексты как целостность: свертхтекст / гипертекст / макротекст. *Записки з романо-германської філології*. 2019. Вип. 1. С. 113–122.
10. Хакімова О. Р. Особливості гіпертекстуальності в американському інформаційному Інтернет-просторі. *Перекладацькі інновації* : матеріали ІХ всеукр. студ. наук.-практ. конф., м. Суми, 14–15 березня 2019 р., м. Суми, 2019. С. 138–140.
11. Фатеева Н. Контрапункт интертекстуальности, или Интертекст в мире текстов. Москва : Комкнига, 2006. 280 с.

12. Харгунг Ю., Брейдо Е. Гипертекст как объект лингвистического анализа. *Вестник Московского университета. Серия 9. Филология*. 1996. № 3. С. 61–77.
13. Nelson, T. *Literary machines*. Sausalito, CA: Mindful Press, 1993. 147 с.

REFERENCES

1. Wiesel M. «Pozdnie romany Italo Kal'vino kak obrazy giperteksta» [“The late novels of Italo Calvino as images of hypertext”]. Retrieved from: <http://librusec.pro/b/351590> (accessed 01 November 2021)
2. Ivanov V. F. (2000) *Tekhnika oformlennja ghazety* [Technique of newspaper design]. Kyiv : Knowledge, 2000. (in Ukrainian)
3. Lazarenko S. V. (2007) *Zasoby ta formy reprezentaciji zv'jaznosti v ghazetnomu teksti* [Means and forms of representation of coherence in the newspaper text] (PhD Thesis), Odessa.
4. Nikiforova Zh. A. (2011) *Samoorganizatsiya pechatnogo giperteksta (na materiale gazety «Komsomol'skaya pravda»)* [Self-organization of printed hypertext (based on the newspaper "Komsomolskaya Pravda")] (PhD Thesis), Chelyabinsk.
5. Samulyak O. (2011) Determinujuchi rysy merezhevykh ZMI [Determining features of online media]. *Bulletin of Lviv University. Series: Journalism*, vol. 34, pp. 237–241.
6. Selivanova O. (2006) *Suchasna linghivistyka: terminologhichna encyklopedija* [Modern linguistics: terminological encyclopedia]. Poltava: Environment-K. (in Ukrainian).
7. Sergienko P. I. (2009) *Lingvokognitivnye osobennosti elektronnoho giperteksta (na materiale angliyskogo yazyka)* [Linguistic and cognitive features of electronic hypertext (on the material of the English language)] (PhD Thesis), Moscow.
8. Steblina N. (2018) Pojava muljtymedijnosti, ghipertekstualjnosti ta interaktyvnosti na miscevykh informacijnykh sajтах, abo Jak odesjki elektronni vydannja opanovuvaly merezhu (za materialamy sajtiv «Reporter» ta «Dumskaja» za 2005–2014 roky). [Emergence of multimedia, hypertextuality and interactivity on local informational sites, or like Odessa electronic media have opened up a network (based on the materials of the sites "Reporter" and "Dumskaya" for 2005-2014)]. *Dialogue: Media studio*, no. 24, pp. 180–209.
9. Terekhova L. V. (2019) Gazetnye teksty kak tselostnost': sverkh tekst / gipertekst / makrotekst. [Newspaper texts as integrity: supertext / hypertext / macrotext]. *Notes from Romano-Germanic Philology*, vol. 1, pp. 113–122.
10. Khakimova O. R. (2019) Osoblyvosti ghipertekstualjnosti v amerykansjkomu informacijnomu Internet-prostori. [Features of hypertextuality in the American information Internet space]. Proceedings of the *Translation innovations (Ukraine, Sumi, February 14–15, 2019)*, Sumi, pp. 138–140.
11. Fateeva, N. (2006). *Kontrapunkt intertekstual'nosti, ili Intertekst v mire tekstov* [Counterpoint of intertextuality, or Intertext in the world of texts]. Moscow. (in Russian).
12. Hartung Yu., Breido E. (1996) Gipertekst kak ob"ekt lingvisticheskogo analiza. [Hypertext as an object of linguistic analysis]. *Bulletin of Moscow University. Series 9. Philology*, no. 3, pp. 61–77.
13. Nelson T. (1993) *Literary machines*. Sausalito, CA: Mindful Press.

S. V. LAZARENKO

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Philology and Methods of Teaching Professional Disciplines,

SI “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky”, Odesa, Ukraine

E-mail: svetlana.lazarenko.35@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5460-290X>

HYPertextUALITY OF NEWSPAPER TEXT: SEMANTICAL AND STRUCTURAL-COMPOSITIONAL LEVELS

The article is devoted to the study of the peculiarities of the realization of hypertextuality at the semantic and structural-compositional levels of the newspaper text. Different views on hypertext and its essential features were analyzed in the article. The main features of hypertext were established, namely: nonlinearity of the organization; vertical and horizontal connectivity between elements; diversity of semantic-structural connections; author's unpredictability of establishing connections between components and openness to constant replenishment; possibility of computer representation. Accordingly, it was proposed to qualify hypertext as a nonlinearly organized, open to replenishment set of semantically

and / or structurally interconnected texts that are in various relationships that the recipient establishes independently and in a randomly selected sequence. The realization of hypertextuality at the semantic and structural-compositional level was analyzed. It was established that at the semantic level of a newspaper text hypertextuality can be realized by ideological and thematic coherence, the latter has the following subspecies: subjective, object, antetematic and supra-thematic coherence. connectivity can be direct and indirect: linear connectivity and radial connectivity. Texts that are part of the hypertext formation, can enter into different semantic relations, the most common of which are the following: additions, concretization, gradation, controversy. It was found that at the structural and compositional level of a newspaper text, the representatives of its hypertextuality are most often the unity of the design of interphrase coherence, the identity of the composition, the similarity of the semantic and syntactic structure of the headlines. It is noted that hypertextuality at the structural-compositional level is secondary when compared to hypertextuality at the semantic level, as the former only signals possible intertextual connections, while the latter activates the recipient's cognitive activity to find and establish a textual paradigm. It was established that the number of formal indicators of hypertextuality is inversely proportional to the intensity of its manifestation, as it narrows the range of texts that the recipient can include in the text interaction, deprives him of the pleasure of independent search for textual paradigm.

Key words: hypertextuality, newspaper text, semantic level, structural-compositional level, text nonlinearity, coherence, text paradigm.

УДК 801.631.5:82.21-С. Жадан

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.7>

І. П. МАМЧИЧ

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри підготовки іноземних громадян,

Державний вищий навчальний заклад

«Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»,

м. Дніпро, Україна

Електронна пошта: innatam11@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7921-5877>

МОВНОСВІТОГЛЯДНА СПЕЦИФІКА СИСТЕМИ ХУДОЖНІХ ЗАСОБІВ У ПОЕЗІЇ СЕРГІЯ ЖАДАНА

Останнім часом дослідники поетичного тексту зосереджують увагу на мовних засобах, які експлікують об'єктивну картину світу автора. Кожний поет вкладає в мовні формули особливості свого світосприйняття. Він не лише фотографує, інтерпретує світ засобами мовної символіки, а й створює власний ментальний портрет довкілля. Мовотворчість українського письменника Сергія Жадана вирізняється на тлі сучасного літературного процесу авторською майстерністю у створенні високохудожніх мовних засобів, широким семантичним навантаженням мовної картини світу та глибиною філософського розуміння концептуального навантаження поетичної системи мовотворення. Для мовотворчості С. Жадана характерне глибоке осмислення дійсності та неповторна репрезентація внутрішніх почуттів як рефлексій на зовнішній світ засобом індивідуальних, власне авторських художніх мовних засобів поетичного тексту. Словесний знак у поетичному тексті письменника постає сентенцією взаємодії реального та ірреального у свідомості митця.

Особливості художнього моделювання картини світу у творчому доробку С. Жадана особливо проявляються в специфіці семантичного наповнення індивідуально-авторських мовних засобів: епітетів, які постають характерною ознакою естетизації поетичної мови автора та мають складну логіко-семантичну основу; порівнянь, що ґрунтуються на зіставленні понять, паралелізмі уявлень, асоціативних зв'язках; метафор, що в поезії художника слова реалізують найбільшу продуктивність формування вторинних номінацій у процесі моделювання мовної картини світу та відтворюють найтонші та найрізноманітніші відтінки людської психіки.

Для концептуальної картини світу автора нетрадиційною є інтерпретація концепту *свобода*. *Свобода* у творчості С. Жадана набуває характеру відповідальності людини за свою долю, долю інших людей і людства в цілому.

Ключові слова: троп, епітет, порівняння, метафора, Сергій Жадан.

Упродовж останніх років на літературній карті нашої держави з'явилося чимало яскравих постатей, до них сміливо можна уналежити й Сергія Жадана.

Поставка проблеми. Художній текст С. Жадана – заплутана сукупність складних семантичних вузлів, виражених неповторними художніми засобами. Утім, ґрунтовних мовознавчих досліджень про специфіку тропів Сергія Жадана дотепер бракує. Маємо лише поодинокі розвідки про окремі тропи [Бондаренко 2015] або тропеїстику окремої збірки митця [Бондаренко 2017], [Марченко].

Свої почуття та мимовільні думки й асоціації письменник висловлює здебільшого в поетичних творах, передаючи їх читачам через поетичну медитацію за допомогою лаконічного підбору виражальних засобів. Через те актуальним видається дослідження мовностилістичних

функцій тропів поетичного рядка письменника, зокрема в таких збірках, як «Месопотамія» (2014), «Життя Марії» (2015) та «Тамплієри» (2016), які повноцінно репрезентують мовну картину світу автора.

Метою дослідження є з'ясування специфіки функціонування комплексу тропів через творче сприйняття і відображення світу у художньому доробку сучасного українського поета Сергія Жадана.

Виклад основного матеріалу. Для художнього тексту С. Жадана характерне глибоке й філософське осмислення того чи того об'єкта дійсності, неповторне висвітлення комплексу внутрішніх почуттів як рефлексій на зовнішній світ засобом індивідуальних, власне авторських художніх мовних засобів поетичного тексту.

Художнє слово в поезії письменника є сентенцією взаємодії реального та ірреального

у свідомості автора: «Головне – <...> не забридати до їхніх снів, не торкатись їхніх речей» (Месопотамія : 342); «В чому сутність поезії? <...> / Говорити / під місяцем, що висить / над нами, тиснучи всім своїм жовтим відлунням» (Месопотамія : 332); «Світло складається з темряви / і залежить лише від нас» (Месопотамія : 361). Особливість поетичного доробку С. Жадана виявляється в неочікуваних поєднаннях семантичних навантажень слів, у творенні якісно нового образного потенціалу мовних знаків: «Кожен простір повен своїми радіопередачами. / З кожного серця *ростуть водорості й квіти*» (Месопотамія : 355); «<...> в сухому повітрі й перестиглому ґрунті / знаходячи, наче свідчення, твій *опівнічний запах*» (Месопотамія : 357); «Це вона [любов. – І. М.] чередами жене *золоті заметлі*. / *Радій цій чорній любові* у власному тілі» (Життя : 53). Поєднання в поетичному рядку семантично непоєднуваних лексем передає індивідуально-авторську інтенцію систематизувати та впорядкувати різнорівневі категорії в одну систему понять: «Що було? – / *зелене тепло*, / *вечірнього неба* / *помаранчева тло*» (Месопотамія : 343); «Світи наді мною, *чорне сонце*, світи» (Тамплієри : 9); «Хапаємо сухими устами *гарячий сніг*, / хапаємо останній сніг, / *золотий*» (Життя : 75). Сповнену філософських спостережень глибоку думку поета про єдність протилежностей яскраво відбито в системі індивідуально-авторської картини світу: «Нам ніколи не повернутись до наших крамниць. / *Нам ніколи не пити з сухих криниць* / Нам ніколи більше не бачити знайомих облич» (Життя : 14).

Неповторність поетичного рядка С. Жадана полягає у смисловій дифузії почуттів та вражень, отриманих у процесі спостереження за довкіллям, тобто емоційна рефлексія ліричного переживання в поезії автора завжди постає результатом накладання експресивного навантаження на лексичне значення того чи того мовного засобу: «Йому підступає до ніг / *ніжності сутінковий сніг*, *Любові смарагдова течія*» (Месопотамія : 320); «*Любов* чоловіків і жінок – <...> / *Це занурення вітру в травневе волосся*» (Месопотамія : 334); «*Такі сніги* лежать, *холодні, як війни*» (Месопотамія : 353); «*Тому що кожна дорога* – це наші *радість і втома*, / *тому що кожна зупинка* – це наші *тиша й самотність*» (Месопотамія : 361).

Індивідуально-авторське моделювання картини світу виявляється в семантиці епітетів, які виражають художнє означення й надають образу характеристику предмету, явищу, особі: «*Виснажені* надвечір'я, *розламані* ранки, / *приголосні* твого шепоту, *настояні на алкоголі*» (Життя : 39); «<...> не розуміючи літер і слів, / *Чорних хвиль*, *вологих полів*, / *Болючих ключиць і повільних вен*» (Життя : 43). У поетичному рядку кольороназва *чорний* функціонує в прямому значенні, а в результаті семантичного зсуву метафоризується і підкреслює особливу непрозорість хвиль як символ страху перед незвіданим. За допомогою цих лінгвостилістичних засобів відтворюється авторське сприйняття світу.

Оскільки епітет – троп лексико-синтаксичний, то він виконує функцію означення чи обставини, ужитих не обов'язково в переносному значенні й обов'язково – з наявними емотивними або експресивними конотаціями, завдяки яким автор передає своє ставлення до означуваного: «Світ – *поштовий мішок*, / *защитий колючим дротом*. / Прорвеш – *полізуть із / дитячих сорочок та рушників / чорні жаби й вужі*» (Життя : 60); «*Підемо в сині сніги*, / *підемо в червону ніч*, / <...> *будемо поспішати до Страшного Суду*» (Життя : 73). Епітети є характерною властивістю поетичної мови С. Жадана. Вони мають складну логіко-семантичну основу, а тому потребують асоціативної розумової активізації реципієнта: «*В повітрі б'ється тисяча сердець*. / *Кожне з них невиліковне і тепле*, / *Кожне з них б'ється за тебе*» (Життя : 132); «*Нічні небеса*, *чорні підвали*, / *мертва тиша*, *сувора вітчизна*: / *нестерпно п'янка*, / *невимовно грізна*» (Життя : 118); «*І вітер відразу підхоплює / прапор твого волосся*, / *розтинає зсередини вологі волокна світу*, / *зрушує і розламає серцевину озону*» (Життя : 87). Подібні індивідуально-авторські епітети набувають у поезії С. Жадана гіперсемантизації, оскільки їхня експресивність є надзвичайно високою через власне метафоричне значення та потужну образність, забарвлену і генетично первинним значенням, і новим контекстуальним виявом.

Одним із засобів авторського пізнання світу в поетичному доробку С. Жадана є порівняння, що відбиває навколишні реалії через виявлення

зовнішніх та внутрішніх зв'язків і ґрунтується на зіставленні понять, паралелізмі уявлень, асоціативних зв'язках: «Тіло його стає ламке, мов хліб, а кров – суха, як вино» (Месопотамія : 323); «Море схоже на книгу з великою кількістю помилок» (Тамплієри : 18); «Скоро ніч. Дощі просвічуються промінням, як вітражі» (Тамплієри : 18). Категорія порівняння та її вербалізована репрезентація в С. Жадана постає результатом лінгвалізації пізнаних і творчо інтерпретованих властивостей об'єктивної дійсності, що становлять мовну картину світу поета: «Плед, у який вона загорталась, / був ніби соняшникове поле, / і ним ходили птахи, / визбируючи пізні зерна / ніжності» (Месопотамія : 333); «І коли вона гнівалась, / лютя підіймалась її венами, / наче волога стеблом троянди» (Месопотамія : 333). Порівняння розгортає авторські висновки про плінність усього суцього.

Емоційно-образною напругою вирізняються індивідуально-авторські порівняння, які відтворюють особистісне сприйняття світу, скажімо: «Яблука падають і лежать у траві, / ніби риби, яких викинуло на берег – ще не померлі, але вже не живі» (Тамплієри : 15); «Порожні легені, як порожні тюрми – / стільки місця для радості, стільки місця для щастя» (Життя : 39); «Піймана риба висить на веранді, мов на хресті» (Тамплієри : 19). Зримої пластики й глибини образів поет досягає особливим характером взаємодії конкретних та абстрактних понять у структурі порівняння. Більшість абстрактних понять у поезії – це слова на позначення почуттів людини, складників її духовного та емоційного життя. Простежимо цю особливість у порівняннях: «Чорна, ламана, зла, зимова / Ти що, як смерть, стоїш за дверима» (Життя : 22); «Всі наші страхи примарні, наче сніги» (Життя : 8); «Сніг входить до міста так, / як під шкіру входить любов. Глибоко. / До крові. / До сухожилів» (Життя : 50). Багаторівневі порівняння в поетичному тексті репрезентують високу творчу майстерність автора у відображенні глибокої та чуттєвої багатогранності мовної картини світу: «Ламка, мов березень, / зріла, неначе серпень, / любов підіймається тілом, / як гріта ртуть» (Життя : 52); «Серпневі яблука схожі на вагітних жінок: / за ніжністю шкіри чується твердість насіння»

(Життя : 49); «Вагітні жінки схожі на яблука восени: / не знати, чого в них більше – стиглості чи втоми» (Життя : 49).

Широке поле асоціативних зв'язків, зумовлених численними порівняннями, творить неповторний образ письменника-скептика й одночасно вимушеного заручника своїх філософських роздумів над плінністю буття та минучістю життя: «Життя випалює нас, як сірники, / виймає, мов скалки зі своєї руки» (Тамплієри : 21); «Наші діти <...> неприкаяні, як пірати – тимчасова адреса, країна напівжива» (Життя : 8); «Крізь сон чути, як у темряві формується батьківщина, / ніби хребет у підлітка з інтернату» (Тамплієри : 6); «Печаль випікає з середини вени, / і птахами кричать портові сирени» (Життя : 84).

Своєрідним є перебіг авторської думки в розгорнутих порівняннях, у яких деталізація сприяє формуванню ширшого уявлення про образи, що порівнюються. Поетичний рядок, ускладнений художнім порівнянням, сприймається як синтез складників, об'єднаних певними смисловими акцентами різних видів: «Ми будували так, ніби вивершували небеса. / Мов упорядкували висоту. / Ніби словами наповнювали мову пусту. / Ніби повертали речам імена. / До брили брила, до цвяха цвях, до стіни стіна» (Тамплієри : 9).

Найчастіше об'єктами порівнянь у мовотворчості С. Жадана стають явища природи. Порівнюючи природу із почуттями, емоціями чи явищами довкілля, автор синтезує зорову та почуттєву лінії сприйняття та відображення світу у свідомості реципієнта: «А лишилося небо – холодне, наче німецька сталь, / цей ранковий шепіт і тихий сміх» (Життя : 86); «Зранку тут падає сніг, ніби міняють лаштунки» (Життя : 87). Порівняння у С. Жадана – це різноманітний та багатоплановий інструмент зображення художньої дійсності. У мовній картині світу поета порівняння побутує не просто як художній засіб, а як один з неповторних прийомів передачі емоцій та вражень, отриманих під час спостереження за плінністю життя.

З позиції читача важливий не лише процес створення поетичного тексту, а і його сприйняття, асоціації, викликані метафоричним перенесенням. Метафора у поезії С. Жадана реалізує найбільшу продуктивність формування

вторинних номінацій у процесі моделювання мовної картини світу, яка своєю чергою, зумовлює специфічний погляд на світ та метафоричне позначення ідіостилістичних особливостей вербалізації світу: «Він все ж вимовляє її ім'я, / зіткане з приголосних і гірких голосних» (Месопотамія : 320); «Де б ти не кинув якір, де б не зійшов у порт, / тримай своє серце відкритим для всіх вітрів» (Месопотамія : 325); «Небо над нами розірвалось й пролилось» (Тамплієри : 18).

Через метафоричні асоціації у мовотворчості поета відкриваються нові зв'язки між явищами природи, нового змісту набувають звичні та буденні поняття. Метафора допомагає відтворювати найтонші та найрізноманітніші відтінки людської психіки, її внутрішнього стану: «Місто будували з сонця і глини, / замішували їх на вірі й надії» (Тамплієри : 10); «Дерева в тумані схожі на радіо: / Діляться бідами, / діляться планами» (Життя : 30).

Завдяки взаємодії мислення й мови як засобу мисленневих виявів та зображуваної дійсності в тексті поезії С. Жадана утворюється вербально-асоціативний потенціал метафори – зв'язок значення цього тропа з реальним змістовим наповненням: «Чорні ворони ходили сторожко по газону. / І пахли поразкою в роздягальні м'ячі розбиті» (Месопотамія : 327); «І ніхто – ні чоловіки в прокуреному одязі, / ні діти з сірниковими коробками, / де лежать золоті скорпіони непослуху – / ніхто не зуміє їх втішити» (Месопотамія : 334); «Буду гризти зубами сутінки кольорові» (Месопотамія : 357).

Індивідуально-авторські метафори постають як результат авторського сприйняття дійсності, але водночас митець дотримується меж базових і типових значень, адже це постає важливою умовою розуміння метафоричного значення: «І небу достатньо буде короткого подиху, / легкого руху всіма своїми пружинами, / щоб дістатись тебе» (Життя : 111); «Повітря в цей час розривається між сушею та водою» (Життя : 89); «Сонце над вами летить шкереберть» (Життя : 26).

Суб'єктивно-авторська метафора адекватно сприймається читачем на підставі наочно-чуттєвих образів, які зберігаються в його пам'яті. Особливо яскраво це виражається тоді, коли образність зумовлено будь-якими зафіксованими культурними або іншими фактами, коли

постання образно-асоціативного комплексу метафори зумовлено культурно-історичною інформацією: «Господь вдихнув життя в твій бойовий протигаз» (Життя : 20); «Головне, щоби ти ловила щоразу цей впертий ритм, / <...> маючи лиш <...> рваний солодкий опік громадянства свого, / Тримаючи небо в очах і повітря в руці» (Життя : 25); «Забагато їх сходило в британських портах, гублячи душі зеленими слізьми алкоголю» (Месопотамія : 330); «Зорі висять, / наче псячі серця. / Окремо – зорі Богасина, / Окремо – отця» (Життя : 122).

У тих випадках, коли асоціації вибудовуються на зв'язках між семантичними полями «людина» та «природа», у поезії С. Жадана з'являється метафорична персоніфікація. Декодуювання таких художніх засобів не викликає труднощів, але надзвичайно цікаве. Найчастіше в поезії автор застосовує метафоричні конструкції з ознаками персоніфікації, уособлюючи образи природних явищ: «Там вітер ховається в складках рибальських блуз» (Тамплієри : 14); «Зима торкається твоїх легень» (Життя : 139). Особливістю індивідуального стилю С. Жадана є неповторні персоніфіковані конструкції зі стрижневим семантичним образом неба: «Деся на початку осені з'являються тиша й міць, / так, немов небеса зачиняють свої майстерні» (Життя : 49); «Небо над містом – темне, як опік, / знає свій вік, знає свій облік, / торкається листя, торкається квітів, / жіночих облич, дитячих застуд» (Життя : 133); «Небо розглядає рибалок впритул» (Тамплієри : 18).

У поетичному тексті С. Жадана дійсність – це результат невиправних помилок минулого, за які потрібно нести відповідальність. Синкретизм природного з індустріальним, техногенним у навколишньому світі, який переосмислює у своїй творчості поет, викликає широкий спектр індивідуально-авторських сентенцій із семантикою страху, розчарування, які протиставлено втраченим надіям: «Коли стоїш під небесами зими, / І небеса розвертаються й відпливають геть, / розумієш, що жити потрібно там, де тебе не лякає смерть» (Тамплієри : 8); «В пекельній осінній пітьмі остигають поля і ріки. / Загасають під дощем багаття. / Замерзають серед ночі міста» (Життя : 75); «Нам з тобою неабияк пощастило – / завойовувати порожнечу» (Тамплієри : 41); «У кожного з нас

тепер у руці дорожня валіза, / у кожній валізі попіл, зібраний під прицілом, / *Тепер навіть в наших снах пахне горілим*» (Життя : 10). Цією ж роздвоєністю прагнень та суперечливістю сприйняття дійсності зумовлено і контрастність зображень, використання прийому антитези, часте вживання в поетичному рядку дієслів із заперечного часткою *не*, паралельні ряди протиставлених один одному речень зі складними метафоричними вузлами значень: «*Не* буде задимлених кухонь, *не* буде звичних посад, / *Не* буде сонного світла серед нічних осель, / *Не* буде зелених долин, заміських пустель» (Життя : 14); «*Буде розмазане сонце за плацкартним вікном. / Буде холерная ма, залита ванном. / Буде криваве взуття на жіночих ногах <...> / Підвішений за ребро священик із безжурним смішком / цвинтарна тиша <...>*» (Життя : 14–15). Таку ж авторську інтенцію відображення неприйнятності буття репрезентують художні лексичні та синтаксичні конструкції, побудовані у формі парадоксальних поєднань, здавалось би, не поєднуваних думок: «Найбільше вони бояться, що все це триватиме далі. / Найбільше вони бояться, що більше нічого не буде» (Життя : 45); «Тонко-тонко проходячи поміж вен, / ледь торкаючись лезом імен, / виснучи в порожнечі, / не маючи опертя, за крок від смерті, / за крок від життя» (Тамплієри : 43); «*Живеш із нею, тому що любиш, / помираєш тому, що живеш із нею*» (Життя : 67); «Тримаєшся берегів. / Між якими знаходиться все. / Між якими немає нічого» (Життя : 103). У формуванні таких художньо-словесних конструкцій з полярною семантикою автор відтворює власну стратегію розуміння дуалістичної природи буття: «Просто цей світ не може собі вмістити / такої кількості болю й такої кількості ніжності» (Життя : 39); «*Бог – це пільма. / Я бачив його, я говорив йому, що його нема*» (Життя : 113).

Поезія С. Жадана відтворює власне авторську позицію щодо сприйняття та розуміння всіх процесів навколишньої дійсності та ролі людини в них, а саме: особливості відчуття людиною своєї свободи у будь-якій сфері життя. Поет нетрадиційно інтерпретує концепт *свобода*, відходячи в поетичному тексті від загальноприйнятого його розуміння.

У житті кожної людини проблема свободи визначає становлення особистості й особли-

вості її індивідуальності, неповторності як індивіда. Категорія свободи так чи так зумовлює рівень духовності кожної особистості, визначає аксіологічні аспекти її буття та ставлення до суспільства. Вона породжує в людській свідомості думки, пов'язані з найважливішими світоглядними поняттями: вибору, відповідальності, провини, творчості та самовизначення. Поет акцентує, що свобода є не атрибутом якоїсь зовнішньої об'єктивної субстанції, а проявом індивідуальних форм людської життєдіяльності: «*<...> боронячи навіть тоді, коли не лишається сил, / мову своєї ніжності, яку розуміють усі, / межі своєї свободи, бачені звідусіль*» (Життя : 25); «*Кожен порт і кожен вокзал, / Кожен шосе, що лежить між полями, / Так само поєднує, як і розділяє. / Головне – це свобода / як моральний закон*» (Життя : 125).

Свобода у творчості С. Жадана усвідомлюється як відповідальність людини за все, що її оточує. Якщо цього не відбувається, то людина зраджує сама собі, своє людське призначення: «*Тому що вся твоя свобода / Складається з меж*» (Життя : 26); «*Доведеться змиритися з тим, / що все мине, / <...> доведеться боятись свободи, / триматися меж*» (Життя : 27); «*Свобода, мен, вона без меж. Хоча і з межею буває теж*» (Життя : 123). Як бачимо, концепт *свобода* у мовотворчості С. Жадана накладається у своєму лексичному значенні на відчуття неволі від цієї ж таки свободи: «*Свобода, зазвичай, у тому й полягає, / аби добровільно повернутись до тюрми*» (Життя : 132); «*Все, що в тебе є – це вибір померти за кожного з нас, / все, що в тебе є – це свобода загинути у бою*» (Життя : 20).

Власне, концепт *свобода* С. Жадан вербалізує в наскрізному для авторської поезики контексті роздумів над сучасним політичним та демократичним станом суспільства: «*Свобода відкрита своїм і чужим. / Тим більше – в Україні міняється режим*» (Життя : 121); «*Це в них [ровесників – І. М.] відбирали шахти й заводи, / Це вони говорили про запах свободи, / про офшорні зони і ринки Європи*» (Життя : 118); «*Свобода тримається на трьох китах: / ринок, демократія і кулі в животах. / Іноді просто на кулях в животі*» (Життя : 121). Отже, концепт *свобода* в поетичному доробку С. Жадана репрезентований своєрідно. Автор вербалізує його

в дуалістичній єдності семантичного значення протилежних за семантикою концептів неволі, залежності. Особливої художньої експресивності зазначеному концепту надає індивідуально-авторське розуміння світу як системи взаємозалежностей та несвободи.

Результати й висновки. Мовні засоби в поезії С. Жадана виразно специфічні, адже в основі семантичних процесів творення тропів лежить асоціативне мислення, що моделює і зумовлює кореляцію значення слова й естетико-понятійних уявлень автора. Осмислення взаємозумовленості цих уявлень спричиняє

появу нових, практично невичерпних зіставлень, співвідношень, протиставлень, асоціацій у творчості С. Жадана, впливає на мовне означення й витворення авторської художньої концепції світу. Як бачимо, у поетичному тексті С. Жадана тропи різноманітні, побудовані на новому лексичному матеріалі, на нових поетичних зіставленнях, породжених сучасною дійсністю, її незворотними змінами. У різних за змістом художніх засобах виявлялася сила творчої індивідуальності і майстерності поета, а ще точніше – його соціальні й філософські погляди, настрої та естетичні смаки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Л. Г. Порівняння у художньому мовленні Сергія Жадана (на матеріалі збірки «Цитатник»). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. «Лінгвістика»*: зб. наук. праць. Херсон: ХДУ, 2015. Вип. 22. С. 53–55.
2. Бондаренко Л. Г. Семантико-стилістичні функції епітетів і порівнянь у поетичній збірці Сергія Жадана «Месопотамія». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*: зб. наук. праць. Вип. 28. Херсон: ХДУ, 2017. С. 45–49.
3. Марченко М. А., Томбулатова І. І. Найістотніші тропи у збірці віршів та перекладів С. Жадана «Життя Марії». *Проблеми та перспективи реалізації та впровадження міждисциплінарних наукових досягнень*. Київ, 2020. Т. 2. С. 72–74. URL: <https://bit.ly/3xO8f9R> (дата звернення: 25.04.2022).

ДЖЕРЕЛА

1. Життя – Жадан С. Життя Марії. Книга віршів та перекладів. Чернівці : Книги – XXI ; Meridian Czernowitz, 2015. 184 с.
2. Месопотамія – Жадан С. Месопотамія : збірка оповідань та віршів. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2014. 368 с.
3. Тамплієри – Жадан С. Тамплієри. Поезії. Чернівці : Книги – XXI; Meridian Czernowitz, 2016. 120 с.

REFERENCES

1. Bondarenko, L. G. (2015) Porivniannia u hudozhniomy movlenni Sergiia Zhadana (na materialii zbirkuy «Tsyttatnyk») [Similes in the artistic speech of Sergiy Zhadan (on the material of collection «Collection of Quatations»)]. *Naukovyi visnyk Hersonskogo derzhavnogo universytetu. Ser. «Lingvistyka»*: zb. nauk. pratz. Herson: HDU, 2015. Vyp. 22. P. 53–55.
2. Bondarenko, L. G. (2015) Semantiko-stylistychni funktsii epitativ i pivivnian u poetychnii zbirtsi Sergiia Zhadana «Mesopotamiia» [Semantic-stylistic functions of epithets and similes in a poetic collection by Sergiy Zhadan «Mesopotamiya»]. *Naukovyi visnyk Hersonskogo derzhavnogo universytetu. Ser. «Lingvistyka»*: zb. nauk. pratz. Herson: HDU, 2015. Vyp. 28. P. 45–49.
3. Marchenko, M. A., Tombulatova I. I. (2020). Naiistotnishii tropy u zbirtsi virshiv ta perekladiv S. Zhadana «Zyttia Marii» [Most recent tropes in poetry collection and translations by S. Zhadan «Mariia's Life». *Problems ta perspektyvy realizatsii ta vprovadzhennya mizhdystyplinarnykh naukovykh dosiagnen*. Kyiv. V. 2. P. 72–74. URL: <https://bit.ly/3xO8f9R> (date of reference: 25.04.2022).

SOURCES

1. Zhadan, S. (2015). *Zhyttia. Zhyttia Marii, Knyha virshiv ta perekladiv*. Chernivtsi : Knyhy – XXI ; Meridian Czernowitz. 184 p.
2. Zhadan, S. (2014) *Mesopotamiia : zbirka opovidan ta virshiv*. Kharkiv : Knyzhkovyi klub «Klub simeinogo dozvil'ia». 368 p.
3. Zhadan, S. (2016). *Tampliery. Poezii*. Chernivtsi: Knyhy – XXI ; Meridian Czernowitz. 120 p.

I. P. MAMCHYCH

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Foreign Citizens Preparation,
Municipal Higher Educational Institution «Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering
and Architecture», Dnipro, Ukraine
E-mail: innamam11@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7921-5877>*

**THE LINGUISTIC WORLDVIEW SPECIFICS OF THE SYSTEM
OF ARTISTIC MEANS IN THE POETRY BY SERGEI ZHADAN**

Lately the poetic text researchers have been concentrated on the study of linguostylistic means that reflect an author's objective picture of the world. Every poet uses some certain linguistic peculiarities of his own world perception. He does not just take a photo, interprets the world with the help of linguistic symbols but creates his own mental picture of the surrounding. Linguostylistics of Ukrainian writer Sergiy Zhadan is an outstanding one within modern literary process due to its author's professionalism in artistic linguistic means creation, broad semantic meaning of the world picture and the depth of philosophic understanding of concept load of the poetic system creation. S. Zhadan's linguistic creativity is characterized by deep reality perception and specific representation of inner feelings as a reflection to the outer world by individual, true author's artistic language means of the poetic text. A language sign becomes a unity of real and unreal interaction in the author's mind.

In S. Zhadan's artistic world picture creation the specificity of semantic meaning of individual author's language means is vividly seen: epithets that are the peculiarity of aesthetic poetic language of the author have a complicated logical-semantic basis: similes based on the notions comparison, imagery parallelism, associational connections; metaphors which in the artist's poetry realize the biggest productivity of the secondary nominations in the process of the world picture creation and reflect the slightest and brightest hues of people's psyche.

Interpretation of the *freedom* concept is nontraditional for the conceptual author's world picture. In S. Zhadan's creative works *freedom* becomes an individual responsibility for his fate, other people's fate and the fate of the humanity on the whole.

Key words: trope, epithet, comparison, metaphor, Sergiy Zhadan.

УДК 811.121.2'271:305

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.8>

Л. М. МАРЧУК

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна
Електронна пошта: lyudmylamarchuk60@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-9022-2103>*

Я. В. ЖУРЕНКО

*аспірант кафедри української мови,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна
Електронна пошта: jzhzh0@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-4511-1199>*

НЕГАТИВНА ОЦІНКА ЯК ЗАСІБ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ

Актуальність дослідження зумовлюється загальною спрямованістю сучасної лінгвістики на інтеграцію лінгвокультурологічного підходу, необхідністю більш детального та глибокого опису гендерно маркованої лексики, яка є унікальним фрагментом мовної картини світу в плані семантичного наповнення та культурологічного значення.

Обрана проблематика в лінгвістиці на сьогодні є ще досить недостатньо дослідженим явищем, і гендерні ознаки мовної картини світу не завжди є очевидними, однак перехід мовознавства до нової наукової парадигми, для якої визначальним є людський чинник і особистість мовця як такого, зобов'язує мовознавців розширювати свої погляди на поліфункційність засобів мови у світлі гендерного феномена. Наявність тих чи тих характеристик, що є більш властивими для осіб чоловічої/жіночої статі саме в українській культурі, зумовлюється специфічними історичними, етнічними, культурними чинниками, під впливом яких формувалось уявлення про чоловічу/жіночу стать у різних соціумах. Гендер не є мовною категорією, однак, зважаючи на те, що дихотомія статей змодельована суспільством та культурою і віддзеркалена у мові, то його зміст може бути розкритий шляхом аналізу мовних явищ, що пояснює актуальність лінгвістичної компетенції для вивчення культурної репрезентації статі. Таким чином, одиниці мови, у семантиці яких вичленовується компонент «стать», можуть бути проаналізовані на засадах гендерного підходу. Тому цілком можлива кваліфікація лексичних значень слів, що виражають екзистенційний статус особистості і визначення, як відображається в самій інтерпретації лексичного значення гендерне уявлення про природну даність. Зміна поглядів на роль чоловіка/жінки в суспільстві спричинила і певну деформацію гендерних стереотипів, які набувають більше негативного ніж позитивного оцінного значення. Саме вербалізацію негативної оцінки в текстах сучасної української художньої літератури, що демонструють опис гендерних стереотипів, ми аналізували у дослідженні, будуючи градаційну картину світу.

Ключові слова: гендерний стереотип, оцінка, негативна оцінка, градаційна оцінка, лінгвокультурологічний аспект, уявлення, онтологія.

Постановка проблеми. Критерії мовленнєво-мисленнєвого моделювання релевантні вимогам, у витоках яких гіпотеза, що мовлення є одним із видів психічної діяльності людини, який відповідає певним завданням, що контролюється безпосередньо людиною. Мовленнєво-мисленнєва модель тексту є інтегральним відбиттям інтелектуальної діяльності з акцентуацією на комунікативному характері функціонування мови. Пошук засобів моделювання діяльності мовця на матеріалі сучасної української літературної мови, які віддзеркалюють

таку змістову сферу, як гендерні стереотипи та їх оцінне забарвлення, є завданням нашого дослідження.

Аналіз попередніх досліджень. Оцінна характеристика будь-якого твердження пов'язана зі сприйняттям та фондом еталонних знань носіїв мови, які мають комунікативну установку на повідомлення думки мовця про іншу особу, а, в нашому випадку, про гендерні установки, що були створені певною групою чи соціумом. Гендерні стереотипи розглядали на матеріалі різних мов та текстів. У праці

О. Гірняк проаналізовано відображення основних тенденції розвитку гендерних стереотипів в українських соціальних мережах [Гірняк], у статтях А. Сизоненко описано психологічні особливості гендерних стереотипів особистості та окреслено причини негативного впливу гендерних стереотипів на соціальну та психологічну сторону життя чоловіків і жінок [Сизоненко]. Особливості відображення гендерного стереотипу та його вплив на мовну діяльність особистості віддеркалено в працях Т. Кокнової та Л. Овчарової [Кокнова, Овчарова]. Гендерні стереотипи в сучасному українському масмедійному дискурсі в дисертаційному дослідженні розглянула Т. Кравець [Кравець]. Проте матеріал сучасної української художньої прози останніх десятиліть не підлягав аналізу саме в такому ракурсі.

Мета статті – пояснити співвідношення різних способів пізнання мовцем довкілля через ствердження або заперечення соціально сформованих гендерних стереотипів та номінативно-оцінного їх відображення через засоби сучасної української мови.

Виклад основного матеріалу. Услід за польським етнолінгвістом Є. Бартмінським сприймаємо стереотип як «уявлення про предмет, оформлене в певній суспільній рамці і таке, що визначає, чим цей предмет є, як він виглядає, як діє, як його трактує людина тощо, при цьому уявлення, закріплене в мові, доступне через мову і таке, що стосується колективного знання про світ» [Stereotyp...], проте застосовуємо його як сприйняття жінки та чоловіка через оцінне значення та через соціумну характеристику їх основних рис.

Реалізація градаційної оцінки знаходить свій вияв у стилістичних та зображальних засобах (за класифікацією І. Онищенко з огляду на їх онтологію). Дослідниця зазначає: «Якщо одні вже існують у мовній системі і мовці лише відтворюють їх у мовленні як готові засоби (стилістичні марковані елементи мови), то інші треба створити, застосувавши відповідні прийоми побудови (тропи)» [Онищенко : 13].

Функціонування стилістично знижених елементів (арготизми, жаргонізми) тісно пов'язане з жанрами досліджуваних стилів (повісті, новели, романи) та їх приналежністю до запитів сучасної постмодерної літератури, а також

залежить від виду гендерного стереотипу, який вони вербалізують. Градація стилістично зниженої лексики в аналізованих текстах використовується з метою вразити співбесідників яскравістю висловлення, показати свою зневагу до предмета розмови. У зображенні чоловіків заслуговують на увагу стереотипи, які передають узагальнені негативні риси: чоловіки – це *алкоголіки, розпусники, мамині синки* тощо, характеризують гендерну роль чоловіка в домашніх умовах та на роботі, вербалізуються в сучасному українському художньому тексті на лексичному рівні через:

– жаргонізми: «Прошу. Хоч сто порцій – пролепетав збитий з пантелику Крутов, – *алкашуга, алік, алкашист, білочник, почарквівець (типу – бухарін, бухайло, дрінкмен (репрезентант англomовної стихії), <...> зюзя, типу Зюльковський у юності, киряльник, кирюга, квасній, коняра, непросихайленко, потухлий, пивосрак, постспіритус, синяк, синько, синьоніс, спиртометр, фіолет-тріолет, ханига, хлебтух, чіп, чорнильник, чмурило і – як варіант: чурило, чуркіс, словом, повний шустов...» [Тарасюк 2006 а : 332]; «Крутов, безсовісний, ти – що шариш по моїх шухлядах? – хотіла обуритись Ганна Парфенівна. Але Крутов перебив: – Зачекай сваритися! Я ще не вичерпався: *самгоняра, газолін, бецманіст, чемеричник, чемергон, учасник дворової ригати...*» [Тарасюк 2006 а: 333]; «Ви мали на оці, жоно моя премудрая, духовну кризу окремо взятого індивідуума – *фуфлака чурки, сироти уральської, москаля недоби... недопитого Крутова*» [Тарасюк 2006 а : 333];*

– жаргонізми з прецедентними компонентами: «Переходжу на жаргон! А як вас: фольклорно-пісенне – *пияцюра, пиячисько?.. Га? «Мала я му-у-ужа пи-и-я-я-ка!»* – зафальшивив Крутов. – Альбо цей шедевр ностальгійно-радянський – *кавалер ордена «Три гички», почесний громадянин вино-водочного ларька, алконавт Водярин?...»* [Тарасюк 2006 а : 333]; «Нарешті, класично-поетичне, воістину Шевченкової наснаги – *мочиморда!* І потрясающіє, кров веселящие варіанти: *мочирило, мочипика, мочиписок...*» [Тарасюк 2006 а : 334];

– стилістично знижені лексеми з оказіоналізмами: «*Коли однокурсниці жили переважно інстинктами, вона одержимко гризла граніт науки, готувалась до аспірантури... Але ці хлопц... ця*

мужсва... ці штаноносії... хіба їм треба розумної порядної жінки?» [Тарасюк 2006 а : 320].

Опис чоловіка-алкоголіка осмислюється іронічно, а автор самого тексту вербалізує кілька гендерних стереотипів, серед яких і ті, які мають радянські коріння, що знижує образ чоловіка.

Ще один гендерний стереотип – чоловік немає жодного стосунку до домашньої роботи – простежуємо в такому тексті: «Вони пішли, лишивши немитий посуд і незаслані ліжка, а він, як завжди, не робив прибирання в хаті. Бо знав: як тільки станеш *хатньою господинею*, то так буде до кону. Він ще сподівався знайти собі гідне місце в цьому світі. Яке саме?» [Кононенко : 38]. Негативну оцінку авторка тексту підкреслює фемінітивною сполукою на означення чоловіка.

Метафора є ефективним оцінним засобом, який функціонує з метою надання певної оцінки соціальним стереотипам. Найчастіше в аналізованих текстах подибуємо такі різновиди метафори, які максимально широко вербалізують як поняття «чоловік», так і «жінка»:

1) генітивна: «*Двоє монстрів. Двоє нещасних самотніх калік. Двоє самогубців, пришитих одне до одного долею. По живому*» [Тарасюк 2006 а : 8]. Метафора негативно оцінює спотворені стосунки між чоловіком і жінкою, саме в текстовому уривкові через метафору вербалізує іронічну сполуку «двоє закоханих», або ж прислів'я: «Яке дибало, таке й здибало», «Які коні, такий віз, який їхав, таку й віз»;

2) прикметникова: «*Це вже потім з'ясувалося, що він просто з вулиці побачив двох веселих молодих дівчиць в оточенні зголоднілих чоловіків «за 50» і зайшов у бар*» [Карпа : 103];

3) дієслівна: «*Відтак, може, то і було ВОНО, але явно не те «воно», яке Богдана мала на увазі. Воно звалося Альбертом і мало нелюдські очі: бірюзові. Воно витерло об неї ноги, потопталося, попрало, випрасувало, наплювало, ще раз попрало і думало знов потоптати, але Богдана втекла в Париж*» [Карпа : 124].

З метою образного осмислення морально-етичної теми, дій і вчинків героїв тексту автори сучасної української художньої прози використовують прийом **оксиморону**: «Ну що подієш, не мама вона за характером, не ма-ма! Тим паче, всіляким... *великовозрастним недорослям!*» [Тарасюк 2006 а : 329].

Персоніфікація як виразний оцінний стилістичний засіб використовується в аналізованих текстах для підсилення опису гендерних ознак та створення колоритного протиставлення під час характеристики антиномій «чоловік / жінка»: «*А вдома ти був моською на задніх лапках, затичкою, старшим, куда пошлють, носієм, возієм, холуєм... І брав під козирок, і гнався, як гончак, і вертався, як ішак...*» [Тарасюк 2006 а : 12]; «*Негіднику... ти... ти... обговорюєш ці... ці питання з цією... говорячою сковородою? З цією пательнею?... З цією ... чорною чарою... задимленою покришкою?...*» [Тарасюк 2006 а : 329]; «*Бо я вас усім, чортам смаленим, покидькам цивілізації... зараз влаштую таке ток-шоу, що й мама рідна не впізнає...*» [Тарасюк 2006 а : 319].

Ще один із стереотипів щодо чоловіків є твердження, що всі чоловіки – геї. Авторка тексту не намагається спростувати цей стереотип, проте вживає його з негативно-нейтральною оцінкою: «*Секрет Ритиної популярності у паризьких космологічних колах був простий до смішного: Філіпова колишня і Кармен кололи свої ботокси в одного майстра. Геї чи не геї, а попліткувати цей бог жіночої краси любив*» [Карпа : 170], надає такому чоловікові жіночі риси. Але й уживає й знижену лексему-синонім до слова *геї* з негативною оцінкою: «*Так от, він залишив її й своїх дітей без копійки грошей. Уявляєш? Залишив помирати з голоду! А ще він *недераст**» [Карпа : 168].

Стилістичні та зображальні засоби надають виразного оцінного значення та виражають міру інтенсивності гендерної ознаки ознаки на шкалі градації.

Значна частина лексем з оцінним компонентом та градаційною побудовою, зафіксованих в аналізованих текстах, формується завдяки використанню морфологічних засобів. Морфологія як наука передбачає опис сукупності формальних засобів, закріплених за відповідними частинами мови та їхніми морфологічними категоріями, які на шкалі градації виражають зміну ознаки (негативна – нейтральна – позитивна).

Градаційна функція і семантика властиві як самостійним, так і аналітичним синтаксичним морфемам залежно від умов комунікації і логіко-психологічної суті їх значення.

Градація іменників часто трапляється в аналізованих творах для вираження потужної емоційно-експресивної оцінки гендерних стереотипних

ознак, що виражають сутнісні прояви пізнання світу крізь призму чоловічого й жіночого бачення та формують мовну картину світу. Зокрема, генітивні описи жінки здебільшого виражають долю жінки-страждальниці, її соціальну роль поряд із чоловіком: «У такі хвилини, а вони повторюються чи не щотижня, я перетворююсь на янгола, на сестру милосердя, на мамцю-вдупудуйку» [Тарасюк : 1]; «Атож, тоді вони щастя і чинів шукали, тепер – няньку, годувальницю, безкоштовну масажистку, жилетку – поплакатись на предмет радикуліту-простатиту, кольок у лівому боці та хронічного безсоння» [Тарасюк : 16]. Чоловічі риси набувають негативної оцінки в устах жінки: «Зрештою Рита плюнула і просто перестала йому відповідати. Метою цього дивного чоловіка (а дивним називають геть усіх, щойно від них йдеш) був, очевидно, банальний шантаж» [Карпа : 107]; «Ліпше б мені було крізь землю провалитися, ніж таке почути від дитини! А щоб тебе, сволоцюго, Калігуло проклятий, та калікою зробило!... Що за біда: покидьок на покидькові» [Тарасюк : 11].

Часто подибуємо в текстах прикладки, що мають емоційно-експресивний характер та констатують присутність в описі певного гендерного стереотипу з негативною оцінкою: «Батько-іноземець, згідно з українським законодавством, не повинен давати дозволу на вивезення дітей за кордон» [Карпа : 108]; «Маша вже встигла вивчити імена його племінників і дізнатися, що розпатланий бородань був музикантом-невдахою, одруженим із значно старшою за нього жінкою» [Карпа : 301]. В аналізованих текстах один із компонентів підкреслює певну стереотипну прикмету чи особливість, названу іншим компонентом, в результаті чого спостерігаємо оцінку градацію в контексті самого слова: «Христофорова сестра, обкладена трьома дітьми й п'яничкою-чоловіком, на перших порах чи не щодня навідувалася до неї, а після сороковин приходила раз на тиждень» [Матіос : 11]; «Вони говорили пошепки й майже одночасно двома схриплими голосами – мати й батько дівки-перестарка» [Матіос : 26]; «О, той хто на іншого гострить кинджали нібито якоїсь вищої своєї справедливості, не здогадується, що всі хірурги-різники насправді допомагають людям лише перед смертю» [Матіос : 45]; «І тепер, дивлячись на

своє згорьоване відображення у склі амбулаторних дверей, згадуючи розпростертого на ліжку смертельно хворого чоловіка, відчувала, що починає люто, зло ненавидіти цього молодого бугая-фельдшера, якого, певно, ще й зуб не заболів» [Матіос : 30].

Прикметники складають основну групу градаційної лексики та дають градаційну оцінку гендерним стереотипам. Як і іменники, прикметники є виразним оцінним засобом для створення портретної характеристики чоловіка та жінки. Зокрема, у новелах Г. Тарасюк їхня соціальна роль відтворена або майже нейтрально: «Чоловік поблажливо спостерігав за нею, гадаючи, що вона хоч і молода, але далекі не з легковажних. Радше з тих затурканих життям, одурілих від злиднів і самотності жінок, якими в наші дні хоч гать гати» [Тарасюк 2006 а : 50]; або з негативною оцінкою саме чоловіків, що ілюструє усталені стереотипні їх образи: «Звісно ж, їй, як і кожній, дуже хочеться зараз стрибнути в теплу ванну жалю до себе, посмакувавши наперед важкі будні самотньої матері трьох дітей, котру тепер точно звільнять з роботи під будь-яким приводом – всім-бо відомо, що її шеф, чванькуватий самодур, люто ненавидить дітей і все, що з ними пов'язане» [Карпа : 14]; «Мама завагітніла Евеліною. Про це знало все місто, бо про це знав священик, блаженний пришелепок, що всі новини своєї парафії – від виїденого мишами зерна до вагітностей прихожанок – розповідав на тій частині недільної служби, де священнику дозволено імпровізувати» [Карпа : 23].

Словотвірний спосіб – один з найпродуктивніших способів вираження оцінного значення. З урахуванням історичних особливостей утворення слів виділяють чотири основних загальних способи словотворення: морфологічний, морфолого-синтаксичний, лексико-семантичний, лексико-синтаксичний. Кожен з них дробиться на різновиди. Найбагатший та найпродуктивніший з них – афіксація. У аналізованих текстах префіксація якісно-оцінних прикметників виражає різний ступінь та характер оцінки залежно від стереотипу, який він передає, наприклад, префікс *за-* є виразником надмірної виконуваної дії, у цьому, відповідно, виражається негативна оцінка: «Я також зашорена, затовчена життям, як і ти, мій дорогий,

мій бідний Ліре...» [Тарасюк 2006 а : 12]; префікс *pid-* передає з іронією неповноту ознаки: « – Таж скільки ми будемо чекати?! – в черзі завжди є хтось, нечутливий до метафізичних речей та дивакуватих бабусь. Ну, або цей неголений *pidstarkuvatий* дядько в джинсах розумів, що свій втрачений час він не зможе забрати в жодному бюро знахідок» [Карпа : 30].

Суфіксальний словотвір є найпродуктивнішим різновидом афіксального способу, що виражається у широкому наборі суфіксів та їх варіантів, у розповсюдженні суфіксальної деривації на всі частини мови. Негативна оцінка в прикметниках виражається суфіксами на означення здрібнілості: *-ik-, -uk-*, наприклад: «Середнього зросту темношкірий *пупсик* в окулярах і в шотландському кілті, що поволочив було Богдану танцювати танго, не витримав її реготу і розімкнув обійми» [Карпа : 102]; « І хоч їй ця робота дуже швидко стала кісткою в горлі (вихідні в неділю й понеділок, робота з 10 ранку до першої ночі), Богдана, дещо втомившись від *panikів*, планувала набирати тут трохи грошей і звалити» [Карпа : 331].

Отже, морфологічні засоби вираження гендерних стереотипів виконують підсилювальну градаційну функцію залежно від умов комунікації та логіко-психологічної суті їх значення, у нашому випадку вербалізують гендерні стереотипи через передання негативного оцінного смислу.

Висновки. Шкали оцінної комунікації стосуються сфери загальних знань комунікантів, які актуалізуються в конкретних текстах, характеризуючи гендерні стереотипи. Виявлена широка полісемія інтенсифікаторів, які створюють негативну оцінку в основному щодо характеристики чоловіків. Проте засоби вербалізації таких стереотипів можуть взаємоперетинатися, демонструючи як характеристики чоловіків, так і жінок. Перспективи дослідження вбачаємо в побудові оцінної градаційної шкали вербалізаторів гендерних стереотипів щодо образів чоловіків, так і жінок, визначенні поняття оцінного еталону та створенні моделі когнітивних гендерних моделей, які трапляються в сучасних українських художніх текстах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гірняк О. Гендерні стереотипи у медійному інтернет-дискурсі. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2020. № 8. С. 40–45.
2. Кокнова Т. А., & Овчарова Л. А. Особливості відображення гендерного стереотипу та його вплив на мовну діяльність особистості. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*. 2019. Вип. 7(330), С. 20–29.
3. Карпа І. *Добрі новини з Аральського моря* : роман. Київ : Книголав, 2019. 592 с.
4. Кравець Т. Гендерні стереотипи в сучасному українському масмедійному дискурсі : автореф. дис. ... к.ф.н. Київ, 2021. 19 с.
5. Матіос М. *Москалиця; Мама Маріца – дружина Христофора Колумба*. Львів : ЛА «Піраміда», 2008. 64+48 с.
6. Сизоненко А. Психологічні особливості гендерних стереотипів особистості. *Проблеми сучасної психології* : збірник наукових праць. 2016. Вип. 31. С. 418–427.
7. Тарасюк Г. *Жіночі романи. Гаспид і Маргарита; Покоївка; Мій третій і останній шлюб; Хижачка*. Бровари : Відродження, 2006. 288 с.
8. Тарасюк Г. *Новели* : проза. Бровари : вид-во ПП «МН ТРК «Відродження», 2006 а. 416 с.
9. Stereotyp jako przedmiot lingwistyki : teoria, metodologia, analizy empiryczne / pod red. Janusza Anusiewiczza i Jerzego Bartmińskiego. Wrocław : Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, 1998. 335 s.

REFERENCES

1. Hirniak O. (2020) Henderni stereotypy u mediinomu internet-dyskursi [Gender stereotypes in online media discourse]. *Naukovyi zhurnal Lvivskoho derzhavnoho universytetu bezpeky zhyttiedialnosti «Lvivskiy filolohichnyi chasopys»*. No 8. pp. 40–45.
2. Koknova T. A., Ovcharova L. A. (2019) Osoblyvosti vidobrazhennia hendernogo stereotypu ta yoho vplyv na movnu diialnist osobystosti [Peculiarities of gender stereotype reflection and its influence on a person's language activity]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filolohichni nauky*. Vol. 7(330). pp. 20–29.
3. Karpa I. (2019) *Dobri novyny z Aralskoho moria* [Good news from the Aral Sea]. Kyiv : Knyholav. (in Ukrainian).
4. Kravets T. (2021) *Henderni stereotypy v suchasnomu ukrainskomu masmediinomu dyskursi* [Gender stereotypes in modern Ukrainian mass media discourse] (PhD Thesis), Kyiv : Institute of Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine.
5. Matios M. (2008) *Moskalytsia; Mama Maritsa – druzhyna Khrystofora Kolumba* [Muscovite; Maritsa's mother is the wife of Christopher Columbus]. Lviv : Piramida. (in Ukrainian).

6. Syzonenko A. (2016) *Psykholohichni osoblyvosti hendernykh stereotypiv osobystosti* [Psychological features of gender stereotypes of personality]. *Problemy suchasnoi psykholohii* : zbirnyk naukovykh prats. Vol. 31. pp. 418–427.
7. Tarasiuk H. (2006) *Zhinochi romany. Haspyd i Marharyta; Pokoivka; Mii tretii i ostannii shliub; Khyzhachka* [Women's novels. Gaspid and Margarita; Chambermaid; My third and last marriage; Hut]. Brovary : Vidrozhennia. (in Ukrainian).
8. Tarasiuk H. (2006 a) *Novely* [Novels]. Brovary : Vidrozhennia. (in Ukrainian).
9. Anusiewicz Ja., Bartmiński Je. (ed) (1998) *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki: teoria, metodologia, analizy* [Stereoype as a subject of linguistics: theory, methodology, analyzes]. Wrocław : Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej. (in Poland).

L. M. MARCHUK

*Doctor of Philology, Professor,
Head of the Department of Ukrainian Language,
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University,
Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine
E-mail: lyudmylamarchuk60@gmail.com
orcid.org/0000-0002-9022-2103*

YA. V. ZHURENKO

*Postgraduate Student at the Department of Ukrainian Language,
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University,
Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine
E-mail: jzhjzh0@gmail.com
orcid.org/0000-0002-4511-1199*

NEGATIVE ASSESSMENT AS A MEANS OF INTERPRETATION OF GENDER STEREOTYPES

The relevance of the study is determined by the general focus of modern linguistics on the integration of linguistic and cultural approach, the need for a more detailed and in-depth description of gender-marked vocabulary, which is a unique fragment of the linguistic picture of the world in terms of semantic content and cultural significance.

The chosen issues in linguistics are still insufficiently studied, and gender features of the linguistic picture of the world are not always obvious, but the transition of linguistics to a new scientific paradigm, for which the human factor and the personality of the speaker as such is decisive, obliges linguists to expand their views on polyfunctionality means of language in the light of the gender phenomenon. The presence of certain characteristics that are more characteristic of male/female in Ukrainian culture is determined by specific historical, ethnic, cultural factors, under the influence of which the idea of male/female sex was formed in various societies. Gender is not a linguistic category, due to the fact that the dichotomy of articles is modeled by society and culture and reflected in the language, its content can be revealed by analyzing linguistic phenomena, which explains the relevance of linguistic competence for studying the cultural representation of gender. Thus, the units of the language, in the semantics of which the “gender” component is singled out, can be analyzed on the basis of the gender approach. Therefore, it is quite possible to qualify the lexical meanings of words that express the existential status of a person and definitions, as reflected in the very interpretation of the lexical meaning of the gender idea of natural reality. The change in views on the role of a man/woman in society also caused a certain deformation of gender stereotypes, acquiring more negative than positive evaluation value. It is the verbalization of negative assessment in the texts of modern Ukrainian fiction, that demonstrates the description of gender stereotypes, that we analyzed in the study, building a gradation picture of the world.

Key words: gender stereotype, assessment, negative assessment, gradation assessment, linguistic and cultural aspect, representation, ontology.

УДК 811.163.1'373.46:811.161.2"15/16"

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.9>

Ю. В. ОСІНЧУК

кандидат філологічних наук,

старший науковий співробітник відділу української мови,

Інститут українознавства імені І. Крип'якевича Національної академії наук України,

м. Львів, Україна

Електронна пошта: osinchuk@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4045-1044>

ДЕРИВАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНІЗМІВ В УКРАЇНСЬКИХ ПАМ'ЯТКАХ XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.

У статті на матеріалі різножанрових і різностильових українських писемних пам'яток (акти, судові документи, заповіді, грамоти, описи замків, універсали гетьманських канцелярій, документи церковних і шкільних братств, літописи, твори релігійної, полемічної та художньої літератури, пам'ятки наукової і навчальної літератури, богослужбова література, епістолярна спадщина та ін.), що увійшли до джерельної бази «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.» простежено функціонування церковнослов'янізмів на позначення осіб чоловічого роду, утворених суфіксальним способом. Схарактеризовано основні словотвірні моделі церковнослов'янської лексики у староукраїнській мові. З'ясовано, що високу частотність уживання досліджуваних лексем документують тексти церковно-релігійної, богословської, полемічної літератури та пам'ятки ділового й наукового стилів. Нечисленні деривати зафіксовано в художній та хронікально-літописній літературі. Виявлено, що найпродуктивнішими в деривації церковнослов'янських слів на позначення чоловічих осіб були суфікси -никъ, -ець (-ець), -тель; непродуктивними – словотвірні типи із суфіксами -арь (-арь), -ица (-йца), -инь, -атай, -икъ.

Серед суфіксальних назв осіб у досліджуваній період зафіксовано низку складних (двокомпонентних) церковнослов'янізмів. Першим компонентом складних слів могли виступати основи іменника (найчастіше), прикметника, займенника, числівника. У творенні назв осіб чоловічого роду частотними є композити зі суфіксами -никъ, -ець, -тель. У досліджуваній період церковнослов'янським суфіксальним композитам, які надають позитивної оцінки особі, часто протиставлено композити, що надають негативної характеристики.

Деякі із досліджуваних церковнослов'янізмів в українській мові XVI – першої половини XVII ст. розширили свою семантичну структуру. Одиначні слова набули переносного значення. Поодинокі лексеми входили до розряду антропонімів.

Ключові слова: композит, лексема, пам'ятка, суфікс, церковнослов'янізм.

Постановка проблеми. У лексичній системі української мови XVI – першої половини XVII ст. серед запозичень важливий відсоток посідають церковнослов'янізми, які функціонували не тільки в релігійних писемних пам'ятках того часу, а й у діловому, художньому і науковому письменстві, а також в полемічній та літописній літературі. Найпродуктивнішим способом поповнення церковнослов'янізмів є суфіксальне словотворення, яке було і є активним процесом творення різноманітних слів у всіх слов'янських мовах.

Актуальність дослідження вбачаємо в тому, що церковнослов'янську лексику на матеріалах різножанрових писемних пам'ятках XVI – першої половини XVII ст. ще належно не вивчено.

Аналіз досліджень. Деякі церковнослов'янські лексеми, зафіксовані у різножанрових пам'ятках XVI – першої половини XVII ст.,

зокрема їх семантика та словотвір, не раз проаналізовано у працях українських та зарубіжних мовознавців: П. Білоусенка [Білоусенко], В. Задорожного [Задорожний], О. Кровицької [Кровицька], Ю. Осінчука [Осінчук], В. Передрієнка [Передрієнко], Л. Полюги [Полюга], А. Стаменової [Стаменова] та ін. Однак ці праці не вичерпують проблем, пов'язаних із вивченням словотвору церковнослов'янської лексики староукраїнського періоду, зокрема на матеріалах Лексичної картотеки «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.».

Мета статті – виявити і простежити словотвірні особливості церковнослов'янізмів у писемних пам'ятках української мови XVI – першої половини XVII ст. **Завдання** – зібрати церковнослов'янізми із писемних пам'яток XVI – першої половини XVII ст., які увійшли до корпусу джерел «Словника української мови

XVI – першої половини XVII ст.»; схарактеризувати словотвірні моделі церковнослов'янської лексики у староукраїнській мові; виділити продуктивні й непродуктивні словотворчі суфікси церковнослов'янізмів досліджуваного часу. У статті звернено основну увагу на словотвір іменників (церковнослов'янізмів), які відображають загальні тенденції функціонування назв осіб у досліджуваних текстах.

Виклад основного матеріалу. Староукраїнські писемні пам'ятки фіксують низку церковнослов'янізмів на позначення осіб чоловічого роду (*nomina personalia*). Розвиток категорії *nomina personalia* «проходив у тісному зв'язку з функціонуванням словотвірних типів та словотвірних моделей, які в різні періоди розвитку мови виявляли неоднакову активність, регулярність та продуктивність у межах аналізованої категорії» [Кровицька: 67].

Із-поміж словотворчих формантів, за допомогою яких утворено церковнослов'янізми категорії назв осіб чоловічого роду в українській мові XVI – першої половини XVII ст., найпродуктивнішим був суфікс **-никъ** (< *-**п-іко-**), що «виник на базі суфікса **-икъ** шляхом перерозкладу прикметникових і дієприкметникових основ на **-н-**» [Гумецька: 79].

У Картотеці «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.» виявлено 90 церковнослов'янських дериватів із цим суфіксом та його графічними варіантами: **-нікъ**, **-ныкъ**. За спостереженнями О. Кровицької, похідні іменники із суфіксом **-никъ** входять до складу двох словотвірних моделей, а саме: іменникової твірної основи + **-никъ**, дієслівної твірної основи + **-никъ** [Кровицька: 104–105]. Церковнослов'янізми із цим суфіксом представлені в різних писемних жанрах досліджуваного часу. Найчастіше їх документують тексти церковно-релігійної та богословської літератури: *вратникъ* (Перло¹ 49 зв.); *вѣстникъ* (ПЄ 259); *затворникъ* (Лим. 3 нenum. 245); *клеветникъ* (НЄ 224); *книжникъ* (Проп.р. 211 зв.; УЄ Кал. 401); *кормникъ* (Жел. П. 6–6 зв.); *отметникъ* (Перло 28 зв.–29); *работникъ* (Перло бнenum.); *угодникъ* (Зерц. 49); *язычникъ* (УЄ № 31, 98–98 зв.; УЄ № 5, 259–259 зв.).

Високу частотність церковнослов'янських лексем із суфіксом **-никъ** засвідчуємо у поле-

мічних творах: *бѣдникъ* (Виш. Кн. 273); *воздержникъ* (Перест. 30); *грѣшникъ* (Кл.Остр. 223); *заступникъ* (Кл.Остр. 217); *наслідникъ* (Коп.Пал. 856); *подвижникъ* (Перест. 30); *прелестникъ* (Посл. до лат. 5); *преступникъ* (Коп. Пал. 688); *пустинникъ* (Коп.Пал. 805) тощо.

Серед світських пам'яток староукраїнської мовиактивневикористанняцерковнослов'янізмів із суфіксом **-никъ** засвідчено в текстах ділового стилю: *законникъ* (ДМВН 217); *искусникъ* (АрхЮЗР 3/IV, 268–269); *кошунникъ* (ЛСБ 87); *мечникъ* (ЦДІАЛ 181, 2, 3149, 2); *ненавистникъ* (ЛСБ 157); *послушникъ* (КМПМ II, 236).

Тексти наукової літератури, зокрема лексикони XVI ст., також документують досліджувані слова: *войникъ* (ЛС 101); *волишебникъ* (ЛБ 20; ЛС 328); *елейникъ* (ЛС 290); *келейникъ* (ЛБ 234); *крамолникъ* (ЛС 366); *плѣтникъ* (ЛБ 138); *скудельникъ* (ЛС 318).

Значно менше іменники із суфіксом **-никъ**, що позначають назви осіб чоловічого роду, репрезентують твори художньої літератури (вірші): *мученикъ* (Укр.п. 88); *намѣстникъ* (Укр.п. 82); *наставникъ* (Укр.п. 88); *проповѣдникъ* (Укр.п. 82). Спорадично ці лексеми фіксує хронікально-літописна література: *должникъ* (Крон. 21); *священникъ* (Остр. л. 131).

Як бачимо, різножанрові тексти досліджуваного періоду, окрім безпрефіксних іменникових та дієслівних основ із суфіксом **-никъ**, часто фіксують церковнослов'янізми відпрефіксальних основ. Особливою активністю відзначаються аналізовані слова з такими префіксами, як **без-**, **воз-**, **за-**, **ис-**, **на-**, **по-**, **при-** тощо. Окрім наведених вище прикладів, назвімо ще такі: *безвѣрникъ* (1646 Перло 147); *беззаконникъ* (Проп.Д. 12 зв.); *безмолвникъ* (ЛК 424); *безумникъ*, *безумнікъ* (Відп. ПО 1103); *воздержникъ* (ЛС 394); *возлюбленникъ* (Дух.б. 230); *заступникъ* (ЛС 173); *защитникъ* (ЛС 293); *исповѣдникъ* (Пит. 22); *подвижникъ* (Виш.Зач. 209); *причастникъ* (Кл.Остр. 225); *причетникъ* (ЛСБ 11).

У матеріалах писемних джерел I половини XVII ст. спорадично фіксуємо церковнослов'янізми із названим суфіксом в ономастичному матеріалі, зокрема у двочленних антропонімах: Логѣвинъ блу(д)никъ (РЗВ 194); Максима Исповѣдника (Коп. Пал. 659); Тарасу Местнику (АрхЮЗР 3/IV, 471–472); Прокопъ ме(ч)никъ (ЛСБ 1043, 2).

¹ Умовні скорочення цитованих джерел див.: Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. Список використаних джерел. Львів, 1994. 329 с.

Із суфіксом **-никъ** активно використовувано складні церковнослов'янські на позначення осіб чоловічого роду. Першим компонентом складних слів із зазначеним суфіксом могла виступати основа іменника. Такі композити найчастіше фіксують пам'ятки релігійної та полемічної літератури, рідко – наукового стилю: *богочорчменникъ* перен. 'той, хто має світське, неканонізоване розуміння церковних норм' [Словник II: 140] (Виш.Кн. 290 зв.); *богоугодникъ* (Виш.Кн. 227); *братоненавистникъ* (Лґк. 125); *бѣсоначалъникъ* (Тр. 293); *законоположникъ* (Апокр. 191; ЛС 253); *законопреступникъ* (З.Каз. 75–75 зв.).

На позитивні риси осіб указували композити з першими прикметниковими компонентами **благо-**, **добро-**: *благовѣстникъ* (Коп. Пал. 661); *добропобѣдникъ* (ЛБ 214). Названим церковнослов'янським протиставлено композити із компонентом **зло-**, що надають негативної характеристики особі: *зловѣрникъ* (Перло 128); *злочалникъ* (ЦДІА Лен. 823, 3, 67, 6).

Неодноразово в полемічних творах фіксуємо композити із першим компонентом **єдино-**: *єдиновластникъ* (Апокр. 95); *єдиноволникъ* (Коп.Пал. 613–614; *єдиномислникъ* (Кл.Остр. 202); *єдиноначалникъ* (Апокр. 93 зв.).

Пам'ятки релігійного (здебільшого), наукового та ділового стилів документують серед іншого складні церковнослов'янські із першою основою займенника **ино-** (<*(j)inъ), що «первісно означало 'один', а згодом розвинуло значення 'інший', яке й закріпилося за названою одиницею [Коца: 96]»; напр.: *иновѣрникъ* (АЗР IV, 33; УЄ № 31, 100 зв.; О тайн. 43); *иноплеменникъ* (УЄ № 29519, 70; ЛБ 40; УЄ № 29515, 370).

Досить поширеними (73 слова) у пам'ятках XVI – першої половини XVI ст. були церковнослов'янські із суфіксом **-ецъ (-ецъ, -ец)**. За походженням це праслов'янський суфікс, який утворився «від індоєвропейського **-іко**, від сполучення **-ко** з голосним переднього ряду основи, відбулося чергування **k/c**» [Ліпич: 94; Кровицька: 80–81].

У полемічних і художніх творах, у пам'ятках ділового та наукового стилю засвідчено такі однокореневі іменники з дієслівною твірною основою + суфікс **-ецъ (-ецъ)**: *борецъ* і *борецъ* (Виш.Кн. 252 зв.; ЛБ 214); *видецъ* (ЛБ 175); *жрецъ* і *жръцъ* (ЛС 260; Виш.Кн. 261); *лестецъ* і *лестецъ* (Виш.Кн. 248 зв.; ЛС 318); *при-*

шелець (ЛСБ 39, 1 зв.); *творецъ* (Бер.В. 83); *чтець* (ЛСБ 496).

Тексти ділового та наукового стилю (здебільшого), рідше – літописи, полемічна та художня література документують відприкметникові однокореневі деривати із цим суфіксом: *близнецъ* (ЛС 207; ЛК 428); *истецъ* (AS IV, 154); *старецъ* і *старецъ* (ПДПІ, 182, 64; Перест. 40; ЛСБ 520, 2 зв.); *чернецъ* і *чернецъ* (Остр.л. 129; ЛСБ 123).

Спорадично у світських староукраїнських пам'ятках з аналізованим суфіксом фіксуємо церковнослов'янські з основами іменників (із цим суфіксом пов'язане творення назв молодих істот [Білоусенко: 37]): *агнецъ* (Укр.п. 76); *телець* (Хрон. 101); *юнецъ* (ЛС 248). Окрім цього, за допомогою суфікса **-ецъ (-ецъ)** утворено віддіеприкметникові та відчислівникові назви людей: *беглецъ* (Виш. Поз.мысл. 244); *первенець* (Перло 144).

Серед складних (двокореневих) церковнослов'янських іменників із суфіксом **-ецъ (-ецъ)** фіксуємо слова, у яких найчастіше першим компонентом виступає іменникова основа. За допомогою компонента **бого-** утворено такі композити: *богоборець* (Аз.В. 71); *боговидецъ* (Перло 164 зв.); *боголюбецъ* (Укр.п. 75); *богомалець* (ЛСБ 13); *богословець* (Виш.Поз.мисл. 240) тощо. Друга частина цих слів – дієслівна, рідко іменникова твірна основа.

Оказіонально текст ділового стилю XVII ст. фіксує композит із першим компонентом **благо-** та ускладненим суфіксом **-енець**: *благовѣщенецъ* 'член братства, що при церкві на честь Благовіщення' [Словник II: 95] (ЛСБ 1049, 6).

У творах І. Вишенського та староукраїнських лексиконах, засвідчено складні церковнослов'янські із препозитивною основою **мир-** (другий компонент – дієслівна основа): *миродержецъ* (Виш.Зач. 224); *миролюбецъ* (Виш.Кр.отв. 183); *миротворецъ* (ЛС 297). За словотвірною моделлю «іменник + о + дієслівна основа + ець» утворено складні слова з першим компонентом **добро-**: *добродавецъ* (Хрон. 8 зв.); *добротисецъ* (ЛБ 205); *добротворецъ* (ЛБ 187). За цією схемою також утворені й інші композити, другим компонентом яких виступав корінь **-твор-**: *книгтворецъ* (МІКСВ 83); *чудотворецъ* (ЦДАДА 124, 3, 32).

Продуктивним в утворенні складних церковнослов'янських був корінь **-люб-**.

Церковнослов'янізми із цим коренем виражали як і позитивну, так і негативну семантику. У складних словах корінь **-люб-** міг бути не тільки у пре-, а й у постпозиції: *грѣхлюбѣць* (Перло 169 зв.); *златолюбѣць* (Виш. Кн. 277 зв.); *лжєлюбѣць* (Виш.Зач. 225); *любомудрець* (Коп.Пал. 317); *сребролюбѣць* (ЛСБ 87); *христолюбѣць* (ЦНБ 476 П/1736, 44); *человѣколюбѣць* (ЛСБ 120) тощо.

Із препозитивними компонентами **-дар-**, **жив-** засвідчено складні церковнослов'янізми (другий компонент – дієслівна твірна основа), що виражають поняття, пов'язані з Богом: *дародавець* (Виш.Зач. 230), *живодавець* (О обр. 61). Окрім цього, із дієслівною основою зафіксовано кілька складних композитів, що вказують на шанованих осіб, які своїми діями і вчинками пропагують християнське вчення: *златословець* (Коп.Каз. 40), *крестоносець* (Виш.Зач. 225), *страстотерпець* (Коп.Пал. 849).

Невелику кількість дериватів складають слова, у яких препозитивними основами могли виступати займенники **все-**, **сам-** та числівники **двоє-**, **мног-**: *всевидець* (1646 Перло 128), *самовидець* (Бер.В. 70), *самодержець* (Перест. 26), *двословець* (ЦНБ 476 П/1736, 50 зв.), *многожєнець* (Перест. 43).

Поодинокі лексеми із суфіксом **-ець** входили до складу двочленних антропонімів: *Ивань Близнець* (РЗВ 159); *Ивань Старець* (РЗВ 320), *Юско Че(р)нець* (РЗВ 430).

Продуктивним й поширеним суфіксом творення церковнослов'янізмів був суфікс **-тель** (**-тель**), який має праслов'янське походження і «континує індоєвропейський *-tel*, що ускладнився на праслов'янському мовному ґрунті суфіксом *-jь*» [Білоусенко: 51]. У досліджуваних текстах виявлено понад 60 слів із цим формантом. Із суфіксом **-тель** «основну дериваційну базу для творення похідних іменників – назв осіб становлять дієслівні твірні основи, які семантично об'ємніші, ніж іменникові» [Кривицька: 114].

Староукраїнські пам'ятки різних стилів та жанрів із суфіксом **-тель** та його варіантами **-итель**, **-атель** документують найменування осіб чоловічого роду здебільшого із двома словотвірними значеннями: «назви виконавців дії (за сталим чи тимчасовим заняттям або професією)», «назви осіб за характеризуючою дією,

тобто назви осіб носіїв процесуальної ознаки, що визначає їх поведінку, погляди» тощо [Білоусенко: 52–53]; напр.: *блзнитель* (Коп.Пал. 942); *блоститель* (ЛСБ 408, 1); *боритель* (ЛС 258); *владелец* (Виш. Кр. отв. 171); *властитель* (УЄ № 29515, 100); *возитель* (ЛС 408); *гонитель* (ЛСБ 83; ЛК 440); *грабитель* (Укр.п. 71); *дѣлатель* (КА 173); *жатель* (ЛК 446); *изобрѣтатель* (ЛБ 68); *кормитель* (Відп. ПО 1075); *мучитель* (Укр.п. 82).

В аналізованих пам'ятках засвідчено низку церковнослов'янізмів на позначення осіб, утворені з формантами **воз-**, **из-**, **ис-**, **со-** та кінцевим **-тель**: *воздатель* (ЛНБ 4, 1136, 2, 30, 1); *избавитель* (Укр.п. 76); *изводитель* (КАЗ 600); *искуситель* (Апокр. 157); *исполнитель* (Проп.р. 243 зв.); *исправитель* перен. 'наставник' [Словник XIII: 188] (Проп.р. 243); *испитатель* (ЛС 365); *совершитель* (О тайн. 31); *создатель* (Перло 29 зв.).

Серед іншого писемні джерела досліджуваного періоду (здебільшого церковно-богословські та полемічні тексти) містять двочленні складні найменування із суфіксом **-тель**: *благодатель* (См.В. 7; Апокр. 1 зв.); *всєдержитель* (ЛСБ 12; Отп.КО 10); *добрѣлюбитель* (ЛБ 214); *законоучитель* (Перест. 50; ЛС 253); *лжєсвѣдатель* (Зерц. 70); *лжєучитель* (Виш.Зач. 200–201).

Нечисленними церковнослов'янськими дериватами на позначення особи (здебільшого назви осіб за професією) у досліджуваних текстах є слова із суфіксом **-арь** (**-арь**). Цей суфікс, на думку дослідників, запозичено з германських мов, у яку потрапив із латинської [Білоусенко: 61; Кривицька: 73].

У Лексичній картотеці «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.» із суфіксом **-арь** засвідчено 10 церковнослов'янізмів. Ці слова вживано переважно в релігійно-богословських та наукових творах; спорадично вони трапляються у ділових документах, хронікальній, полемічній та художній літературі: *варварь* і *варьварь* (НЄ 67; ЛК 431); *вертоградарь* (ЛК 432); *винарь* (Хрон. 336); *градарь* (ЛК 440); *кесарь* (УЄ Трост. 65); *ключарь* і *ключарь* (Укр.п. 78; Жел.П. 6); *мытарь* (ЛСБ 399; Виш. Зач. 221; Зерц. 64 зв.; Перло 28 зв.–29).

Зауважмо, що деякі лексеми із досліджуваним суфіксом у староукраїнській мові розши-

рили свою семантику (окремі з них набували переносних значень): *виноградарь 1* ‘виноградар’ [Словник IV: 68] (ПЄ 308); *2* *перен.* ‘проповідник Божого слова, душпастир’ [Словник IV: 68] (Злат. Н. 127 зв.); *владарь* і *владарь 1* ‘(той, хто очолює державу, край і т. ін.) володар, правитель, цар’ [Словник IV: 86] (ПЄ 117; УЄ Вол. 51); *2* ‘(той, хто має владу над ким-, чим-небудь) володар, велитель’ [Словник IV: 86] (ЛБ 16; Траг. п. 165); *3* ‘(власник майна) володар, господар’ [Словник IV: 86] (АрхЮЗР 8/III, 133); *вратарь* і *вратарь 1* ‘(сторож при воротах) вратар’ [Словник IV: 235] (Жел.П. 8; ЛК 437); *2* *перен.* ‘проповідник вчення Христа’ [Словник V: 12] (Перло 43 зв.).

В українській мові XVI – першої половини XVII ст. спорадично функціювали церковнослов’янськи чоловічого роду із суфіксом *-ица (-йца)*, який мав праслов’янське походження та утворився завдяки поширенню суфіксального елемента *-і-* за допомогою структурного форманта *-ка* [Білоусенко: 40; Кровицька: 98].

У релігійних пам’ятках (спорадично в полемічній та науковій літературі) досліджуваного періоду фіксуємо шість іменників із названим суфіксом. Відзначмо, що ці слова – складні (двокореневі) утворення, що надають негативної характеристики особам: *богоубійца* (З.Каз. 37); *братоубійца* (УЄ Кал. 14); *винопийца* і *винопийца* (ПЄ 243–243 зв.; Кл. Остр. 223; ЛС 268); *дѣтоубійца* (УЄ Кал. 866); *кровопийца* (Прич. отех. 12); *любодѣйца* (ПЄ 92).

Невеликою кількістю в досліджуваних текстах представлена група назв осіб із суфіксом *-инь* (<*-*инь*, який походить від *-но* [Білоусенко: 47]).

П. Білоусенко зауважив [Білоусенко: 47–48], що іменники із досліджуваним суфіксом передавали декілька словотвірних значень: назви осіб за етнічною приналежністю або належністю до якої-небудь території, місцевості: *жидовинь* (ПЄ 353 зв.; Хрон. 64 зв.); *гражданинь* (ЛСБ 399; Перло 49); назви осіб, що вказують на релігійну належність або пов’язані із церковними посадами: *поганинь* (Укр.п. 86; Елег. 152; *крилошанинь* (Кир.Н. 15); назви осіб за зовнішніми ознаками: *исполинь* (Проп.р. 181 зв.; ЛС 217); назви осіб за соціальним статусом: *людинь* (Кр.Стр. 78 зв.); *бояринь* ‘(вельможа, знатний і багатий сановник при дворі володаря) боярин’ [Словник III: 45] (Хрон. 421). Зауважмо,

що в українських пам’ятках XVI – першої половини XVII ст. слово *бояринь* і його фонетичні та графічні варіанти *боаринь*, *боарыннь*, *болгаринь* реалізували кілька значень: ‘(у Російській державі службовий чин, а також особа, якій надано такий чин) боярин’; ‘(у Литовській державі – представник дрібної службової шляхти, який на ленному праві володів землею, відбуваючи визначені сюзереном служби) боярин’; ‘(у Молдовському князівстві – великий землевласник або службовець, які займали високе суспільне становище) боярин’ тощо [дет. див.: Словник III: 43–45]. Окрім цього, досліджуваний іменник входив до структури двочлених власних назв (антропонімів): Андрея боярина (АрхЮЗР 6/I, 428); Івань бояринь (РЗВ 370).

До цієї групи зараховуємо і багатозначну лексему *господинь 1* ‘господар, пан’ [Словник VII: 52] (АС III, 68; ЛК 440); *2* ‘(титул вищих світських і духовних достойників) пан’ [Словник VII: 52] (АС III, 206; АЮЗР III, 11).

Із формантом *-инь* полемічна й наукова література документує церковнослов’янським *властелинь*, який зберіг давню семантику у староукраїнській мові – ‘(той, хто очолює державу, край і т.ін.) володар, верховний правитель’ [Словник IV: 100] (Виш. Кн. 240 зв.–241; ЛБ 14; ЛС 217).

Аналізовані тексти (діловий, науковий стилі, літописна література) репрезентують три церковнослов’янські іменники із суфіксом *-чий (-чий)* тюркського походження [Кровицька: 128]. Деривати із цим суфіксом вказують на професію чи посаду: *книгочий* (Хрон. 154 зв.); *кормчий перен.* ‘управитель, керівник’ [Словник XV: 22] (ЛС 212); *ловчий* (ЛНБ 5, III 4054, 1 зв.–2).

До непродуктивних словотвірних типів у староукраїнській мові належать церковнослов’янськи із суфіксами *-атай* (<*-*атай* [Білоусенко: 54]) та *-икъ* (<*-*икъ* [Білоусенко: 24; Кровицька: 86]); напр.: *возатай* (ЛЗ 37; ЛК 433); *ходатай* (Виш. Кр.отв. 165); *духовникъ* (ЛСБ 265; Мог.Тр. 946); *злюбникъ* (Жел.П. 4 зв.). Більшість цих слів виражають позитивні риси особи.

Висновки. В українських писемних джерелах XVI – першої половини XVII ст. засвідчено понад 250 церковнослов’янських дериватів на позначення осіб чоловічого роду, утворених суфіксальним способом. Високу частотність уживання досліджуваних лексем документують тексти церковно-релігійної, богословської, полемічної

літератури та пам'ятки ділового й наукового стилів. Нечисленні деривати зафіксовано в художній та хронікально-літописній літературі. Найпродуктивнішими в деривації церковнослов'янських слів на позначення осіб чоловічого роду були суфікси **-никъ, -ець (-ець), -тель**. Малопродуктивними – словотвірні типи із суфіксами **-арь (-арь), ица (-йца), -инъ, -атай, -икъ**. Серед назв осіб у досліджуваній період фіксуємо низку складних

церковнослов'янзмів (двокомпонентні), що доповнюються суфіксацією. Деякі досліджувані слова у староукраїнській мові мали розгалужену семантику. Інші ж входили до розряду власних назв, зокрема антропонімів.

Перспективним вважаємо подальше детальне вивчення функціонування іменників – назв осіб жіночого роду в писемних пам'ятках української мови XVI – першої половини XVII ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоусенко П. І. *Історія суфіксальної системи українського іменника (назви осіб чоловічого роду)*. Київ : КДПІ, 1993. 215 с.
2. Гумецька Л. Л. *Нарис словотвірної системи української актової мови XIV–XV ст.* Київ : Вид-во АН УРСР, 1958. 298 с.
3. Задорожний В. До проблеми української мовної адаптації церковнослов'янських іменників на позначення абстрактних понять із суфіксом -иє (продовження). В кн. : *Єдиними устами: Бюлетень Інституту богословської термінології та перекладів*. Львів, 2000. № 4. 42–62.
4. Коца Р. О. Динаміка лексико-словотвірних типів складних прикметників в українській мові. Ужгород, 2021. 593 с.
5. Кровицька О. *Назви осіб в українській мовній традиції XVI–XVIII ст. Семантика і словотвір*. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. 213 с.
6. Ліпич В., Правда Н. Нариси з історії українського словотворення (композитно-суфіксальна деривація іменників) / відп. ред. Білоусенко П. І. Бердянськ, 2014. 240 с.
7. Осінчук Ю. Церковнослов'янська лексика зі семантикою 'Бог; Божа особа' у староукраїнських текстах. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*. Budapest, 2019. Volume 64, Number 2. P. 385–398.
8. Передрієнко В. А. Українська і церковнослов'янська лексика в «Розмові» – рукописному розмовнику другої половини XVI ст. В кн. : *Магістеріум. Мовознавчі студії*. Вип. 50. 2013. С. 64–68.
9. Полюга Л. М., *Українська абстрактна лексика XIV – першої половини XVII ст.* Київ, 1991. 238 с.
10. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / відп. ред.: Д. Гринчишин, М. Чікало. Львів, 1994–2017. Вип. 1–17 (видання не завершене).
11. Стаменова А. *История лексических древнеболгаризмов в украинском литературном языке*. София, 2017. 536 с.

REFERENCES

1. Bilousenko P. I. *History of the suffix system of the Ukrainian noun (names of masculine persons)*. Kyiv : KDPI, 1993, 215.
2. Humetska L. L. *Essay on the word-forming system of the Ukrainian act language of the XIV-XV centuries*. Kyiv: Publishing House of the USSR Academy of Sciences, 1958. 298 p.
3. Zadorozhnyi V. *On the problem of Ukrainian linguistic adaptation of Church Slavonic nouns to denote abstract concepts with the suffix – yie(–ує) (continued)*(4th ed.). In: *Unified Mouth: Bulletin of the Institute of Theological Terminology and Translation*. Lviv, 2000. pp. 42–62.
4. Kotsa R. O. *Dynamics of lexical and word-forming types of complex adjectives in the Ukrainian language*. Uzhgorod, 2021. 593 p.
5. Krovytyska O. *Names of persons in the Ukrainian language tradition of the 16th-18th centuries. Semantics and word formation*. Lviv, 2002. 213 p.
6. Lypych V. & Pravda N. *Essays on the history of Ukrainian word formation (composite-suffix derivation of nouns)*. Berdiansk, 2014. 240 p.
7. Osinchuk Y. *Church slavonic lexemes meaning 'God; God's face' in old ukrainian texts*. In: *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*. Budapest, 2019. Volume 64, Number 2. P. 385–398.
8. Peredrijenko V. *Ukrainian and Church Slavonic vocabulary in "Conversation" – a manuscript phrasebook of the second half of the 16th century*. In: *Magisterium. Linguistic studies*. Volume 50. 2013. pp. 64–68.
9. Polyuga L. *Ukrainian abstract vocabulary of the 14th – first half of the 15th century*. Kyiv, 1991. 238 p.
10. *Dictionary of the Ukrainian language 16th – first half of the 17th century*. Hrynchyshyn D., & Chikalo M. (Ed.). Volume 1–17 (edition not completed). Lviv, 1994–2017.
11. Stamenova A. *The history of lexical ancient Bulgarians in the Ukrainian literary language*. Sofia, 2017. 536 p.

YU. V. OSINCHUK

Candidate of Philological Sciences,

Senior Researcher at the Department of Ukrainian Language,

Institute of Ukrainian Studies I. Крпукевич of National academy of sciences of Ukraine, Lviv, Ukraine

E-mail: osinchuk@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4045-1044>

DERIVATIVE FEATURES OF CHURCH SLAVONIC IN UKRAINIAN MONUMENTS OF THE 16TH – FIRST HALF OF THE 17TH CENTURY

The article traces the functioning of Church Slavonic language to denote males, formed by the suffix method. The article is based on the material of different genres and styles of Ukrainian monuments (acts, court documents, wills, deeds, descriptions of castles, universals of hetman's offices, documents of church and school brotherhoods, chronicles, works of religious, polemical, and fiction literature, monuments of scientific and educational literature, liturgical literature, epistolary heritage, etc.) included in the sourcedatabase "Dictionary of the Ukrainian language of the 16th – first half of the 17th century." The main word-forming models of Church Slavonic vocabulary are characterized in Old Ukrainian language. It was found that usage of the studied lexems is frequently documented in the church-religious texts, theological, polemical literature, and monuments of business and scientific styles. A few derivatives are recorded in the fiction and chronicle literature. It was found that the most productive in derivation of Church Slavonic words to denote males, were suffixes -нук (-никъ), -ets' (-ецъ, -ець), -tel' (-тель); unproductive – word-forming types from suffixes -ar' (-арь, -аръ), -itsa (-ица, -йца), -ун (-инъ), -атау (-атай), -ук (-икъ).

In the researched period, a number of complex (two-component) Church Slavonic words were recorded among the person suffix names. The first component of compound words most often could be the basics of the noun, adjective, pronoun, numeral. Composites with suffixes -нук(-никъ), -ets' (-ецъ), -tel' (-тель) are frequent in the creation of the masculine nouns. In the period under study, the Church Slavonic suffix composites that provide positive assessment of the person, often opposed to composites that provide negative characteristics.

Some of the studied Church Slavonic words in the Ukrainian language of the 16th– first half of the 17th century, expanded their semantic structure. Single words have become figurative. Single lexems were included in the category of anthroponyms.

Key words: composite, lexem, monument, suffix, Church Slavonic.

УДК 811.161.2'373'276

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.10>

Л. М. ПРИБЛУДА

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри гуманітарних дисциплін,

Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

Електронна пошта: Smoloskyr-5@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-3858-7324>

ПЕРВИННА ТА ВТОРИННА НОМІНАЦІЯ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ СТАТУС

У науковій праці схарактеризовано терміни «номінація», «первинна номінація», «вторинна номінація», з'ясовано їх лінгвістичний статус. Зазначено, що термін «номінація» розуміють як процес утворення мовних одиниць, які характеризуються номінативною функцією і слугують для називання, розчленування фрагментів навколишньої дійсності та формування відповідних понять про них у формі слів, словосполучень, фразеологізмів та речень, а також як процес добору зі словникового складу мови таких лексичних засобів, значення яких відповідає уподобанням мовця. Зауважено, що явище номінації не є самодостатнім, оскільки тісно пов'язане з граматичною та синтаксичною організацією мовлення. Установлено, що номінативний процес є фіксацією в матеріальній оболонці звука певного змісту.

Зазначено, що терміни «первинна» та «вторинна» номінація витлумачено недостатньо чітко. З'ясовано, що первинна номінація – основна, вихідна функція того, що називає мовець, а вторинна номінація – це похідне найменування, утворене в результаті зміни семантики мовного засобу. Зауважено, що первинна номінація відображає у свідомості людини фрагмент об'єктивної дійсності, який уперше одержав функцію називання. Первинна номінація, що є первинним позначенням мовних одиниць, є основною і насамперед характеризує мову. Вторинна номінація, яку розглядають як модифіковане лексичне явище, є поверхневою та характерна для мовлення. Первинна номінація відображається в слові або словосполученні, вторинна номінація реалізується в реченні.

З'ясовано, що вторинну номінацію часто називають стилістичною номінацією. В основі стилістичного значення лежить здатність людського мислення асоціативно пов'язувати предмети та явища навколишнього світу, бачити спільні ознаки та якості різних предметів у результаті спільності або близькості вражень, створених ними. Зазначено, що повною мірою вторинна стилістична номінація реалізується лише в контексті. Функціонування кожної одиниці мови у висловлюванні визначається саме тим контекстом, який встановлює однозначність відповідної одиниці, наприклад, слова, словосполучення або цілого речення.

Ключові слова: номінація, номінатема, первинна номінація, вторинна номінація, лексичне значення.

Постановка проблеми. Однією з важливих проблем сучасної лінгвістики є дослідження номінативного аспекту мови, адже називання будь-якого об'єкта навколишньої дійсності є результатом пізнавальної діяльності людини. Мовознавче функціонування номінативних засобів, утворених різними способами. Однак і досі зміст терміна «номінація» в сучасній мовознавчій літературі лишається багатозначним, що призводить до плутанини у вивченні цього мовного явища. Неоднозначно витлумачуються терміни «первинна» та «вторинна» номінація. Подекуди зміст цих понять у дослідників визначено недостатньо чітко. З огляду на це наукова розвідка теоретичного характеру є актуальною.

Аналіз попередніх досліджень. Теорія номінації – складне та багатоаспектне явище.

Насамперед воно пов'язане з вирішенням проблеми створення, закріплення, розподілу найменувань між різними фрагментами об'єктивної дійсності. Сутність номінативних процесів привертають увагу багатьох сучасних мовознавців. Так, загальні питання теорії номінації досліджували вітчизняні й зарубіжні лінгвісти, зокрема Е. Азнаурова, І. Арнольд, Н. Арутюнова, Ж. Вардзелашвілі, О. Габинська, В. Гак, К. Головенко, Т. Журавльов, О. Кубрякова, М. Рут, Ю. Степанов, А. Таран, Л. Шутак та ін. Вагомий внесок у теорію вторинної номінації зробили А. Вежбицька, К. Жоль, О. Земська, Є. Карпіловська, Дж. Лакофф, Г. Колшанський, Т. Кісс, В. Москвін, І. Плаксина, О. Тараненко, В. Телія, С. Хахалова та ін. Досліджено мовознавчу природу та сутність процесу називання, типологію найменувань тощо.

Метою статті є розмежування первинної та вторинної номінації, визначення їх статусу в сучасній лінгвістиці.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан дослідження явища лексичного називання вирізняється наявністю великої кількості класифікацій типів номінації. Так, теорію найменування протягом тривалого часу студіювали з парадигматичного погляду. Античні мислителі додержувалися матеріалістичної теорії під час з'ясування механізму номінації та обґрунтували складні співвідношення між словом, предметом об'єктивної дійсності та самим поняттям. У межах ономазіологічного та семасіологічного підходів науковці під час вивчення явища номінації наголошували на наявності умовної межі між категоріями значення та позначення за відсутності системного опису того чи того слова. Празький лінгвістичний гурток доповнив теорію найменування витлумаченням мови як системи певних знаків, які використовуються для реалізації мовцем конкретної мети.

Л. Шутак підкреслює: «Розвиток та збагачення словникового складу мови, що забезпечує мовну форму людського мислення в усіх комунікативних процесах, триває безперервно. Нині однією з особливостей цього процесу є вироблена тривалою номінативною практикою можливість виражати невідоме, нове через відоме, позначати те, що знову утворилося, за допомогою наявних у мові знаків, лексем, удаючись лише до мінімальних модифікацій словесного коду, переосмислюючи те, що вже давно вживане в мовленні» [Шутак : 70]. Такі процеси, як зазначає Є. Карпіловська, засвідчують спроможність мови задовольнити нові когнітивні та комунікативні потреби спільноти за рахунок своїх внутрішніх ресурсів [Карпіловська : 29].

Залежно від того, як співвідносяться між собою поняттєві форми мислення, як створюються, розподіляються закріплюються ті чи ті найменування між явищами навколишньої дійсності сучасні лінгвістичні студії репрезентують велику кількість класифікацій типів номінації. Попри те, що в сучасних лінгвістичних працях термін «номінація» вживаний досить широко, його зміст і на сьогодні однозначно не потрактований. Так, у мовознавчих студіях для називання різних видів номінації функціонує низка термінів, як-от: *пряма та непряма номінація* (В. Телія), *первинна та вторинна номінація* (О. Азнаурова, О. Кубрякова, Г. Хмара), *автономна та неавтономна номінація* (В. Телія), *гли-*

бока та поверхнева номінація (В. Гак), *основна та модифікована номінація* (В. Гак), *синтаксична та семантична транспозиція* (А. Білецький, Є. Карпіловська, О. Соколов) тощо.

В. Телія зазначає, що термін *номінація* – це процес утворення мовних одиниць, які характеризуються номінативною функцією і слугують для називання, розчленування фрагментів навколишньої дійсності та формування відповідних понять про них у формі слів, словосполучень, фразеологізмів та речень [Телія : 33]. Т. Булигіна тлумачить номінацію як процес добору зі словникового складу мови таких лексичних засобів, значення яких відповідає особистісним уподобанням мовця [Булигіна : 138]. На думку Г. Колшанського, номінація є закріпленим за мовним знаком поняттям, тобто сигніфікатом, який відображає характерні ознаки денотата, зокрема властивості, якості та відносини предметів і процесів матеріально-духовної сфери діяльності людини [Колшанський : 101].

Слід зазначити, що явище номінації не самодостатнім, адже тільки в поєднанні з граматичними складовими й синтаксичною організацією, номінація здатна реалізувати ту чи ту думку мовця. Н. Косенко зазначає: «Завдання того, хто говорить, у найзагальнішому вигляді полягає не в тому, щоб назвати предмет чи ситуацію, а в тому, щоб надати про них те чи інше уявлення. Слово ж за своїм статусом не може відобразити цілу ситуацію, не може одночасно вказувати й на координати ситуації і на її учасників, на відношення зв'язку між ними та на саму систему зв'язків, оскільки засоби мовного вираження думок черпаються тим, хто говорить, із двох сфер мови: синтаксису та словника. Перший передбачає правила вторинного означування в рамках предикативних одиниць, другий – самі одиниці первинного означування» [Косенко : 18]. Дослідниця переконана, що в номінативному реманенті є слова, здатні за самим характером свого значення нести інформацію не лише про те, що позначено ними, але перш за все, про той емоційний стан суб'єкта мовлення, який він переживає, що й знаходить своє відображення в певних засобах мовного вираження, зокрема у виборі того чи того слова, яке вказує на цей стан суб'єкта) [Косенко: 18].

Номінація як лексичне явище має соціально-культурну природу. Провідна ланка в процесі

називання – об’єкт номінації. К. Головенко переконана, що без потреби номінувати якийсь об’єкт дійсності номінатор не здійснив би й самого акту номінації. У моделі конкретної номінації, на думку дослідниці, представлений акт вибору ознаки номіната, адже під час називання суб’єкт часто виділяє в об’єктові найважливішу або найбільш виразну ознаку, що й лягає в основу номінації [Головенко : 137]. Номінативний процес розглядають як фіксацію в матеріальній оболонці звука певного змісту. У центрі теорії номінації наявні проблеми вибору мовних засобів для позначення того або того явища чи поняття, проблеми співвідношення різних способів і засобів найменування, питання суб’єктивного та об’єктивного в мові тощо [Жуйкова : 32].

У сучасній теорії номінації розроблено багато типологій, у яких номінація класифікується за різними аспектами. Найповнішою з-поміж них є типологія, розроблена В. Гаком, який брав до уваги багато параметрів цього складного явища. Так, одним із найбільш важливих критеріїв, за яким будується типологія номінацій, є характер вказівки імені на об’єктивну дійсність. Відповідно до цієї характеристики номінацію поділяють на первинну та вторинну.

Первинна номінація – це основна, вихідна функція того, що називає мовець. Вторинна номінація – похідна номінація, що утворена як результат зміни семантики мовного засобу. Первинну лінгвістичну номінацію тлумачать як співвідношення фрагмента дійсності поза мовного ряду, що відображується у свідомості людини, та звукоряду, який уперше одержав функцію найменування. Так, у результаті мовної асиметрії одна й та сама форма може застосовуватися для визначення інших об’єктів або виконання інших функцій, водночас, з другого боку, цей об’єкт одержує нове найменування [Уфімцева : 73]. Досліджуючи первинну та вторинну номінації, О. Кубрякова зазначає, що номінативний потенціал підмета значно більший та вагоміший, аніж номінативні можливості другорядних членів речення, які відіграють тут допоміжну роль. Первинна номінація, на думку дослідниці, одержує свою реалізацію через мовний знак, який виконує синтаксичну функцію підмета, а вторинна номінація реалізується завдяки словам, що використовуються

як другорядні члени речення – предикати, означення, додатки, обставини [Кубрякова : 122]. Досить цікавою й оригінальною стосовно використання первинних та вторинних найменувань у межах тексту є думка В. Гака, який первинні та вторинні номінації витлумачує як «основні» та «модифіковані», «глибокі» й «поверхневі». Лінгвіст наголошує на тому, первинна номінація, тобто первинне позначення мовних одиниць, є основним, глибоким і характеризує насамперед мову. Вторинна номінація є модифікованою, поверхневою та характерна для мовлення. Основна й глибока номінації, зауважує В. Гак, реалізуються в слові чи словосполученні, а модифікована та поверхнева знаходить своє відображення в реченні [Гак : 243].

А. Журавльов розмежовує первинну та вторинну номінації так: первинна номінація – це акт привласнення мовного значення імені об’єктові, що лише чекає на нього, вторинна номінація – надання нового імені вже поійменованому об’єктові навколишньої дійсності [Журавльов : 50]. Такої ж думки дотримується О. Тараненко, який наголошує на тому, що вторинна номінація є наданням об’єктові ще однієї назви із певною спеціальною метою. Вторинну номінацію мовознавець також розглядає як трансформацію попередньої назви об’єкта [Тараненко : 386].

Вторинну номінацію часто називають стилістичною номінацією. О. Александрова зауважує, що її «суть полягає в тому, що вона характеризується подвійною та одночасною співвіднесеністю із денотатом. Денотат стилістично маркованої одиниці, на відміну від денотату, що закріплений шляхом первинної номінації, постає як складне, комплексне явище, де співвіднесеність із кваліфікативними сферами «відбивається» крізь ознаку найменування предмета, що виділена мовним колективом. Ця ознака стає яскраво вираженою, провідною в процесі осмислення об’єкта реальної дійсності засобами номінації. Саме на основі цієї ознаки відбувається «переосмислення» об’єкта перейменування крізь призму оцінювального або образного уявлення. Стилістичне значення ґрунтується на здатності людського мислення асоціативно пов’язувати предмети та явища навколишнього світу, бачити спільні ознаки та якості різних предметів у результаті спільності або близькості вражень, створених ними [Александрова : 609].

С. Колшанський наголошує на тому, що повною мірою вторинна стилістична номінація реалізується в контексті. Функціонування кожної одиниці мови у висловлюванні визначається саме тим контекстом, який встановлює однозначність відповідної одиниці, наприклад, слова, словосполучення або цілого речення. Взаємозв'язок одиниць мови в семантичному плані й визначає контекст як необхідну умову організації та функціонування мови. Одиниці мови у зв'язному тексті вступають у певні синтаксичні сполучення [Колшанський : 15].

Розрізняють два різновиди вторинної номінації: автономну та неавтономну, яку ще називають непрямую. Автономна номінація – це вторинні значення слів, що здобувають самостійну номінативну функцію та називають той чи той фрагмент об'єктивної дійсності, його ознаку або дію автономно, на базі одного імені. На думку В. Гака, у такому випадку закономірності вибору та комбінації лексичних одиниць залежать лише від властивого для них значення

[Гак : 23]. Л. Шутак підкреслює, що однослівна, чи автономна номінація, менш продуктивна, ніж неавтономна. Що стосується питомої лексики, то автономній вторинній номінації, внутрішня форма якої є прозорою для носіїв мови, передують вторинна, неавтономна, контекстуально залежна номінація [Шутак : 70].

Висновок. Отже, номінація є процесом утворення мовних одиниць, що виконують функцію називання. Первинна номінація – основна, вихідна функція того, що називає мовець. Вторинна номінація є похідною. Вона утворена внаслідок зміни семантики вже готового мовного засобу. Первинна номінація є актом привласнення мовного значення імені об'єктові, що лише чекає на нього, вторинна номінація – це надання нового імені вже поійменованому об'єктові навколишньої дійсності. Явище вторинної номінації є надзвичайно складним, адже відповідні мовні одиниці не є результатом прямого відображення об'єктивної дійсності, а спираються на лексичне значення вихідного слова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александрова О. В. Современный английский язык для филологов. Москва : Высшая школа, 1988. 224 с.
2. Булыгина Т. В. Особенности структурной организации языка как системы и методы ее исследования. Москва : Наука, 1991. 216 с.
3. Гак В. Г. К типологии лингвистической номинаций. Языковая номинация: общие вопросы. Москва : Наука, 1977. С. 230–293.
4. Гак В. Г. Языковые номинации в гендерном аспекте. Москва : Просвещение, 2004. 186 с.
5. Головенко К. В. Вторинна номінація та внутрішня форма слова. *Наукові записки. У 2 ч. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. Вип. 105(1). С. 137–140.
6. Журавлев А. Ф. Технические возможности русского языка в области предметной номинации в современном русском языке. Способы номинации в современном русском языке. Москва : Наука, 1982. С. 45–109.
7. Жуйкова М. В. Генеза образної предикації в етнолінгвістичному аспекті : дис. ... д-ра. філол. наук : 10.02.01. Київ, 1998. 168 с.
8. Карпіловська С. А. Вторинна номінація в сучасній українській мові: тенденції розвитку. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. праць. Київ, 2010. Вип. 20. С. 28–32.
9. Колшанский Г. В. Коммуникативная функция и структура языка. Москва : Наука, 1984. 174 с.
10. Колшанский Г. В. Лингво-гносеологические основы языковой номинации. Языковая номинация: Общие вопросы. Москва : Наука, 1977. С. 101–168.
11. Косенко Н. Функціонування одиниць повторної номінації у художньому тексті. *Проблеми загального і слов'янського мовознавства*. 2018. № 2. С. 16–24.
12. Кубрякова Е. С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира: монография. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
13. Тараненко О. О. Номінація. Українська мова : Енциклопедія / редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія», ім. М. П. Бажана, 2007. С. 385–387.
14. Телия В. Н. Вторичная номинация и ее виды. Языковая номинация. Виды наименований. Москва : Наука, 1977. С. 129–221.
15. Уфимцева А. А. Лингвистическая сущность и аспекты номинации. Москва : Наука, 1977. С. 7–98.
16. Шутак Л. Вторинна номінація як проблема сучасного теоретичного мовознавства. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Сер. : Філологія (мовознавство)*. 2014. Вип. 20. С. 68–74.

REFERENCES

1. Alexandrova, O. V. (1988). *Sovremennyy anglijskij jazyk dlja filologov* [Modern English for philologists]. Moscow : Nauka. 224 p.
2. Bulyhina, T. V. (1991). *Osobennosti strukturnoi orhanyzatsyy yazyka kak systemy y metody ee yssledovaniya* [Features of the structural organization of language as a system and methods of its research]. Moskva : Nauka. 216 p.
3. Hak, V. H. (1977). *K typolohyy lynhvystycheskoi nomynatsyi* [To the typology of language nomination], Moskva : Nauka. P. 230–293.
4. Hak, V. H. (2004). *Yazykove nomynatsyy v hendernom aspekte* [Language nomination in the gender aspect]. Moskva : Prosveshchenye, 186 p.
5. Holovenko, K. V. (2012). *Vtorynna nominatsiia ta vnutrishnia forma slova* [Secondary nomination and internal form of the word], *Naukovi zapysky*. P. 137–140. [in Ukrainian].
6. Zhuravlev, A. F. (1982). *Tekhnicheskiye vozmozhnomy russkogo yazyka v oblasti predmetnoi nomynatsyy v sovremennom rusakom yazyke. Sposobu nomynatsyy v sovremennom ruskom yazuke* [Technical capabilities of the Russian language in the field of subject nomination in modern Russian. Methods of nomination in modern Russian]. Moskva : Nauka. P. 45–109.
7. Zhuikova, M. V. (1998). *Heneza obraznoi predykatsii v etnolinhvistychnomu aspekti* [Genesis of figurative predication in the ethnolinguistic aspect]. Kyiv. 168 p. [in Ukrainian].
8. Karpilovska Ye. A. *Vtorynna nominatsiia v suchasni ukrainskii movi: tendentsii rozvytku* [Secondary nomination in the modern Ukrainian language: development trends]. *Linhvistychni studii*. 2010. P. 28–32.
9. Kolshanskyi, H. V. (1984). *Kommunikatyvnaia funktsiia y struktura yazuka* [Communicative function and structure of language]. Moskva : Nauka. 174 p.
10. Kolshansky, G. V. (1977). *Lynhvo-hnoseolohycheskiye osnovy yazukovoi nomynatsyy* [Linguo-epistemological bases of language nomination]. Moskva : Nauka. P. 101–168.
11. Kosenko N. *Funktsionuvannia odynyts povtornoii nominatsii u khudozhnomu teksti* [Functioning of re-nomination units in a literary text]. *Problems of general and Slavic linguistics*. P. 16–24 [in Ukrainian].
12. Kubryakova, E. S. (2004). *Yazuk y znanye. Na puty polucheniya znanyi o yazyke: chasty rechy s kohnytyvnoi tochky zrenyia. Rol yazuka v poznany myra* [Language and knowledge. On the way to gaining knowledge about language: parts of speech from a cognitive point of view. The role of language in cognition of the world]. Moskva. 560 p.
13. Taranenko, O. O. (2007). *Nominatsiia. Ukrainska mova* [Nomination. Ukrainian language]. Kyiv. P. 385–387 [in Ukrainian].
14. Telyia, V. N. (1977). *Vtorychnaia nomynatsiia ta yii vydu. Yazukovaia nomynatsiia. Vydu naymenovanyi* [Secondary nomination and its types. Language nomination. Types of names]. Moskva : P. 129–221.
15. Ufymtseva, A. A. (1977). *Lynhvystycheskaia sushchnost y aspektu nomynatsyy* [Linguistic essence and aspects of nomination]. Moskva : Nauka, P. 7–98.
16. Shutak, L. (2014). *Vtorynna nominatsiia yak problema suchasnoho teoretychnoho movoznavstva* [Secondary nomination as a problem of modern theoretical linguistics], *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho*. P. 68–74 [in Ukrainian].

L. M. PRYBLUDA

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Humanities,
National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine
E-mail: Smoloskyp-5@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-3858-7324>*

PRIMARY AND SECONDARY NOMINATION: LINGUISTIC STATUS

The scientific work characterizes the terms «nomination», «primary nomination», «secondary nomination», clarifies their linguistic status. It is noted that the term «nomination» is understood as a process of formation of linguistic units, which are characterized by nominative function and serve to name, dissect fragments of the surrounding reality and form relevant concepts about them in the form of words, phrases, phrases and sentences. the composition of the language of such lexical means, the meaning of which corresponds to the preferences of the speaker. It is noted that the phenomenon of nomination is not self-sufficient, as it is also closely related to grammatical components and syntactic organization. Nominative process is the fixation in the material shell of sound of a certain content.

It was found that the terms «primary» and «secondary» nomination were not interpreted clearly enough. It has been found that the primary nomination is the main, original function of what the speaker calls, and the secondary nomination is a derived name formed as a result of changing the semantics of the language tool. It is noted that the primary nomination reflects in the human mind a fragment of objective reality, which first received the function of naming. The primary nomination, which is the primary designation of language units, is the main and primarily characterizes the language. Secondary nomination, which is considered as a modified lexical phenomenon, is superficial and characteristic of speech. The primary nomination is reflected in the word or phrase, the secondary nomination is realized in the sentence.

It has been found that the secondary nomination is often called the stylistic nomination. Stylistic significance is based on the ability of human thinking to associatively connect objects and phenomena of the world, to see the common features and qualities of different objects as a result of common or close impressions created by them. It is noted that the full secondary stylistic nomination is realized only in context. The functioning of each unit of language in an utterance is determined by the context that establishes the uniqueness of the corresponding unit, such as a word, phrase or whole sentence.

Key words: nomination, nominate, primary nomination, secondary nomination, lexical meaning.

УДК 821.161.2/82-1:82.09

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.11>

І. Л. ПРИЛІПКО

доктор філологічних наук, доцент,

старший науковий співробітник відділу шевченкознавства,

*Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка Національної академії наук України,
м. Київ, Україна*

Електронна пошта: iprylipko@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-8743-7851>

«НЕОФІТИ» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В КРИТИЧНІЙ РЕЦЕПЦІЇ ЄВГЕНА ЗГАРСЬКОГО

У статті висвітлено особливості інтерпретації поеми Тараса Шевченка «Неофіти» в праці Євгена Згарського «“Неофіти” Тараса Шевченка» (1868), що є першою літературно-критичною рецепцією поеми. З'ясовано, що Є. Згарський на основі уважного текстового аналізу, зі залученням історичного, біблійного, біографічного контексту, суспільно-політичних реалій 40–60-х рр. XIX ст., а також фактичного матеріалу, щоденникових записів, листування висвітлив ідейні, жанрові, сюжетні, образні, зображально-виражальні особливості Шевченкового твору. В розвідці Є. Згарського накреслено вектори для подальших тлумачень поеми «Неофіти», визначено головні тенденції її дослідження, що знайшли продовження й поглиблення у подальших працях шевченкознавців. Констатовано, що проникнення в ідейний зміст твору дозволило критику зробити вмотивований висновок про ключове значення автобіографічних, патріотичних і християнських мотивів у поемі. Акцентовано, що інтерпретація Є. Згарського позбавлена необґрунтованих та суб'єктивних суджень, хоча подекуди автор не уникав емоційних висловлювань, зокрема в контексті аналізу образів матері Алкіда, імператора Нерона. Зроблений висновок, що Є. Згарський писав свою літературно-критичну розвідку для широкого кола читачів, адже прагнув зацікавити їх твором Т. Шевченка, а також хотів донести зміст поеми до тих, хто, можливо, не читав чи не має змоги ознайомитися з текстом безпосередньо. Праця Є. Згарського є проникливою інтерпретацією поеми «Неофіти», в ній знайшли висвітлення й тлумачення головні особливості змісту й форми твору, що стало важливим орієнтиром для тогочасного читача Шевченкових текстів, а також основою для подальших інтерпретацій та шевченкознавчих вивчень «Неофітів».

Ключові слова: літературно-критична рецепція, інтерпретація, поема, ідея, образ, алегоризм.

Постановка проблеми. Поема Тараса Шевченка «Неофіти» (завершена 8-го грудня 1857 р. у Нижньому Новгороді) неодноразово була об'єктом наукового вивчення та критичної інтерпретації (праці Михайла Возняка, Сергія Єфремова, Євгена Згарського, Юрія Івакіна, Володимира Мовчанюка, Омеляна Огоновського та ін.). У контексті наявних інтерпретаційних варіантів цього історіософського твору окреме місце належить розвідці Євгена Згарського (1834–1892) «“Неофіти” Тараса Шевченка» (1868). Євген Якович Згарський відомий як письменник, критик, історик, педагог. Після закінчення Львівського (1857) та Віденського (1865) університетів вчителював, зокрема у гімназіях Тернополя та Львова. 1877 р. видав збірку «Поезії», писав також прозу, ліро-епічні твори, історичні, етнографічні та літературознавчі розвідки. Його студія «“Неофіти” Тараса Шевченка» стала першою літературно-критич-

ною працею про поему, започаткувавши певні інтерпретаційні вектори твору.

Мета статті – аналіз основних ідей, викладених у праці Є. Згарського, а також поглиблення уявлення про ідейно-художній зміст поеми «Неофіти» та її критичну рецепцію

Виклад основного матеріалу. Увага літературознавців до поеми «Неофіти» пов'язана з особливим місцем та значенням цього твору в творчо-світоглядній парадигмі Т. Шевченка. Тому доцільно спершу зупинитися на самій поемі.

«Неофіти» присвячені Михайлу Щепкіну (1788–1863) – відомому актору, другу Т. Шевченка, який відвідав його в кінці грудня 1857 р. у Нижньому Новгороді, був там шість днів (з 24-го по 29-те грудня), виступав у місцевому театрі. Т. Шевченко хотів почути думку про написану поему М. Щепкіна та П. Куліша, про що свідчать щоденникові записи від 8-го грудня 1857 р. та 4 січня 1858-го [Шевченко 2003. Т. 5 :

132, 141]. З листування також відомо, що письменник мав намір допрацювати «Неофіти» й не поспішав з друком твору [Епістолярій : 57, 61, 81].

У поемі Т. Шевченко звертається до історії перших християн, зокрема часу гонінь на них у Стародавньому Римі у I ст. н. е. Представником таких перших християн-мучеників у творі є Алкід, який сприйняв серцем проповідуване апостолом Петром «слово нове» та християнські цінності («Любов, і правду, і добро, / Добро, найкраще на світі, / То братолюбіє» [Шевченко 2003. Т. 2 : 248]) і разом з іншими пішов за ним у катакомби. Доля його матері, що повсякчас розгортається як паралель до долі Божої Матері, є центральною лінією у творі: поет не лише розкриває її трагедію, а й виражає свій біль, ставлення, що виявляються у формі звертання, коментування її почуттів, дій. Надзвичайно проникливо й переконливо передано горе, сподівання, радість, розчарування, відчай матері, врешті, відродження її до нового життя («І спас / Тебе розп'ятий Син Марії. / І ти слова Його живії / В живую душу прийняла. / І на торжища і в чертоги / Живого істинного Бога / Ти слово правди понесла» [Шевченко 2003. Т. 2 : 257]). Згодом інтерпретацію цього образу Т. Шевченко поглибив у поемі «Марія» (1859).

Історіософський зміст твору розкривається в площині алегорій та часопросторових проєкцій. Акцентуючи на «езопівській мові» Т. Шевченка, Ю. Івакін вважав, що «поема в цілому є вдалим зразком його політичного тайнопису» [Івакін : 158], водночас слушно наголошуючи на широкому художньому узагальненні образів, значення яких «виходить за рамки миколаївського царювання» [Івакін : 150]. У «Неофітах» за зовнішнім сюжетом проступають виразні паралелі зі Святим Письмом (образи Алкіда, його матері й образ Христа й Матері Божої) та сучасним поету часом: Римська імперія й Росія; Скіфія і Сибір; римський імператор Нерон і російський цар Микола I. В образі неофітів утілені риси всіх поборників правди й свободи, які зазнали за це гонінь – ними були і декабристи, і кириломефодіївці.

У творі багато особистого, автобіографічного. За слушним твердженням В. Мовчанюка, «християнський зміст поеми органічно впливає з особистісного екзистенційного досвіду

поета-засланця» [Мовчанюк : 531]. У пролозі Т. Шевченко мовить про свою неволю («Давно вже я сижу в неволі, / Неначе злодій взаперті <...>» [Шевченко 2003. Т. 2 : 244]), викладає власні роздуми про Христа, зокрема про сенс його жертви, розп'яття й воскресіння. Мотив жертвності проєктується як на долю неофітів, так і на долю самого поета, який пережив, перестраждав десять років неволі. Значення мучеництва й жертвності, що розкрито в образах героїв, полягає в утвердженні правди, любові, волі.

Т. Шевченко звертається до Матері Божої з проханням сили для своїх слів: «Скорбящих радосте! Пошли, / Пошли мені святеє слово, / Святої правди голос новий! / І слово розумом святим / І оживи, і просвіти! / <...> Подай душі убогій силу, / Щоб огненно заговорила, / Щоб слово пламенем взялось, / Щоб людям серце розтопило. / І на Україні понеслось, / І на Україні святилось / Те слово, Божее кадило, / Кадило істини. Амінь» [Шевченко 2003. Т. 2 : 245–246]. Для поета лише те слово сильне й дієве, яке правдиве і богонатхненне. Тут, на думку Івана Дзюби, виявилося його відчуття власної апостольської місії, «великість якої може бути досягнута тільки через велике слово вселюдської істини. Але – і це найважливіше, це інтимно-Шевченкове! – він над усе хоче, щоб таке вселюдське слово йшло з України!» [Історія : 566].

Властиве поету гостре відчуття несправедливості, ненависть до всіх проявів тиранії яскраво втілилися в образі Нерона (37–68; роки правління: 54–68) – римського імператора, який увійшов в історію як жорстокий гонитель християн, а в літературу – як «архетип всіх царів» [Грабович : 148]. Т. Шевченко спрямовує йому свої гнівні інвективи, пророкує безславний кінець: «Нероне лютий! Божий суд, / Правдивий, наглий, серед шляху / Тебе осудить. <...> / А ти собака! Людоїд! / Деспот скажений! <...> / Не громом праведним, святим / Тебе уб'ють. Ножем тупим / Тебе заріжуть, мов собаку, / Уб'ють обухом» [Шевченко 2003. Т. 2 : 249]. Образ Нерона фігурує й у творі «Холодний Яр» (1845) – в ньому, як і в «Неофітах», вгадується цар Микола I (1796–1855; роки правління: 1825–1855). Цей образ, а також «обмовки» Т. Шевченка про Росію та Сибір виявляють

виразне антиімперське спрямування поеми, адже поет, який сам страждав від царської сваволі, постійно пересвідчувався у недоцільності й злочинності самодержавства. З огляду на це, Т. Шевченко усвідомлював, що друкувати поему в той час не варто. Так, у листі до М. Щепкіна від 17 січня 1858 р. він писав: «Незабаром получиш ти од Куліша мої “Неофіти”. Тільки се така штука, що друкувати її тепер не можна, а колись згодом її ще треба доробить» [Епістолярій : 57]. В цитованому фрагменті звучить намір поета допрацювати поему, про це він писав і в листі до Михайла Лазаревського від 20 січня того ж року: «Возьми у Куліша та прочитай мої “Неофіти”. Вони ще не викончені» [Епістолярій : 59]. Про те, що друкувати «Неофіти» не бажано, адже твір може негативно сприйняти наступник Миколи І-го – Олександр II-й, що ускладнить повернення поета на волю, писав Т. Шевченку Пантелеймон Куліш: «Твої “Неофіти”, брате Тарасе, гарна штука, да не для друку! Не годиться нагадувати доброму синові про ледачого батька, ждучи від сина якого б ні було добра. <...>. Так не тільки друкувати сю вещь рано, да позволь мені, брате, не посилають її Щепкіну, бо він з нею всюди носитиметься, і піде про тебе така чутка, що притьом не слід пускати тебе у столицю» [Епістолярій : 59]. У листі від 26 січня того ж року Т. Шевченко відповів П. Кулішу: «Який там тобі нечистий казав, що я приготував свої “Неофіти” для друку? І гадки, і думки не було. Я послав їх тобі тільки прочитати <...>» [Епістолярій : 61].

У поемі Т. Шевченко осуджує зло, несправедливість, він прагне помсти тиранам і, водночас, актуалізує мотив всепрощення. Найвиразніше це виявляється в епізоді звернення до Нерона: «О Нероне! / Нероне лютий! Божий суд, / Правдивий, наглий, серед шляху / Тебе осудить. Припливуть / І прилетять зо всього світа / Святіє мученики. Діти / Святої волі. Круг орда, / Круг смертного твого предстануть / В кайданах. І... тебе простять» [Шевченко 2003. Т. 2 : 249]. Таке співіснування правди-помсти і правди-прощення в ідейно-художньому світі поета І. Дзюба пояснює так: «Шевченко то поривається до однієї, то втишує свою стражденну душу другою. І не можна цього ставити йому на карб, як негоже абсолютизувати одне або друге; в тому й вічна правда Шевченкова, що його сум-

ління розіп’яте на хресті оцих двох волінь: кара Божа й людська і всепрощення Боже й великодушність людська. Якби він застиг в одному, він не був би великим поетом уселюдської міри, відкритим трагізмом світового буття» [Історія : 566]. С. Єфремов розглядав мотив всепрощення у творчості Т. Шевченка як важливий чинник загального гуманістичного характеру творчості й світогляду поета, слушно зазначаючи про те, що всепрощення є наслідком утвердження цінностей правди, любові, волі, братерства й у «Неофітах», зокрема у візії Божого суду над Нероном, всепрощення доведене «до найвищої міри, на яку людська натура може знятись» [Єфремов : 191].

Контекст відтвореного в поемі дає поету привід до філософських роздумів та узагальнень, зокрема про причину людського горя, страждань. Вони – в самій людині, яка здатна «проспати рай» [Шевченко 2003. Т. 2 : 256]. Краса зображеного пейзажу («<...> Тихо, тихо віє / Із-за Тібра, із Альбано / Вітер понад Римом. / А над чорним Колізеєм, / Ніби із-за диму, / Пливе місяць круглолиций. / І мир первозданний / Одпочив на лоні ночі» [Шевченко 2003. Т. 2 : 256]) виразно контрастує з тим, що відбувається з людьми – нащадками Адама.

Поема «Неофіти» багатопланова і за тематикою (біблійна й християнська теми, суспільно-політична проблематика, мотив трагічної долі матері), й за хронотопом (події початку 1-го століття нашої ери на рівні підтексту актуалізують суспільно-політичний контекст сучасної поету дійсності). Водночас саме у християнській тематичній площині акумульований ідейний зміст твору, адже християнські цінності стають тим критерієм, що визначає й пояснює сенс страждання, мучеництва, жертвності й уможлиблює перемогу добра, правди й оновлення світу та людини.

Як уже зазначалося, важливу роль у розкритті ідейно-художнього змісту та естетичного значення поеми «Неофіти» мала перша за часом появи її літературно-критична рецепція – розвідка Є. Згарського (повна назва: «“Неофіти” Тараса Шевченка критично пояснив и оцінив Євгеній Згарський»¹), яка друкувалася частинами у львівському часописі «Правда» за

¹ Особливості правопису джерела надалі зберігаю і в цитуванні аналізованої розвідки, але назву поеми подаю в «лапках» і не відтворюю кінцевий «ъ».

1868 р. (№ 19–23). У «Передньому слівці» до своєї праці Є. Згарський розмірковує про роль поезії як дзеркала народного духу, наголошує на її значенні як запоруці буття народу. Автора турбує питання доцільності політичних мотивів у поезії: «Було чей мало політичних поетів, що в своєму часі довіршувалися великої слави; нині вірші їх мають тільки историчну стійність: сами вони пішли в непам'ять» [Згарський № 19 : 223]. Водночас він визнає, що така поезія доцільна тоді, коли вона «не в службі лицемірної політики», а проповідує «найвисчі добра – правду и волю» й через неї «одушевлятися має народ справдешнім, гарячим патризмом» [Згарський № 19 : 223]. Автор констатує, що в буремному ХІХ ст. європейська поезія «більше, як давніше, пишеться політичною барвою» [Згарський № 19 : 224]. Хоча з часом відбуватиметься переосмислення написаного, проте, наголошує Є. Згарський, лише та поезія належатиме майбутнім поколінням, яка акумулювала в собі народний світогляд, любов до рідної землі. Маючи намір розкрити основну ідею «Неофітів» Т. Шевченка, автор розвідки цілком вмотивовано розпочинає з огляду жанрової природи твору, означуючи його як політичну поему «під историчною покривкою» [Згарський № 20 : 234]. На переконання Є. Згарського, Т. Шевченко дуже вдало й майстерно використав историчний антураж, що дало можливість виразити власне ставлення до суспільно-політичних подій, висловити правду, яку в ті часи не можна було сказати прямо.

Важливим для Є. Згарського є пролог, який є своєрідним дороговказом для читача, ключем до ідейного змісту поеми, адже тут поет натякає, про що його твір. Критик наголошує на патріотичному спрямуванні «Неофітів»: «Земля та, по котрій надіється поет безсмерт'я для своєї думи, то Україна. Задля неї прохає у Пречистої вдихнення; то ж и нагадка про розпинателів народніх, грядущих тиранів стягається до України» [Згарський № 20 : 235]. У поемі виразним є поетове прагнення правди, її торжества, актуалізоване епіграфом (слова пророка Ісаї) й виражене в рядках: «Моліться Богові одному / Моліться правді на землі, / А більше на землі нікому / Не поклоніться. Все брехня – / Попи й царі...» [Шевченко 2003. Т. 2 : 251]. «Про яку ж то правду наміряє звіщати кобзарь Україні?», – ставить запитання Є. Згар-

ський і шукає на нього відповіді. Актуалізуючи контекст написання твору, він слушно акцентує на стражданнях, яких зазнав Т. Шевченко на засланні. Несправедливо осуджений, страждаючи за правду, поет, на переконання автора, саме в той час гостро відчув потребу утвердження справедливості, усвідомив сенс правди («Чим більшу моральну муку переніс, тим ясніша становилась у душі його сеся правда» [Згарський № 20 : 235]), можливість її утвердження через віру й жертвність. Саме віра, на думку Є. Згарського, стала рятівною силою для Т. Шевченка, не давши йому втратити надію, власти у відчай. Більше того, з цієї віри постали «Неофіти»: «В таким терпінню спокріпити и сподвигнути може тільки одна віра. Таку потіху найшов и наш поет, а плодом її – “Неофіти”» [Згарський № 20 : 235]. Це дає підстави автору розвідки накреслити паралелі: Христос, апостоли, перші християни-неофіти порівнюються зі всіма тими, хто проголошує правду, бореться за справедливість і зазнає за це гоніння – серед таких і сам поет, віра, правда, слова якого не загинуть, як і не загинула наука Христа і його послідовників. Звідси – віра в незнищенність правдивого, богонатхненного слова.

Аналізуючи поему, Є. Згарський повсякчас повертається до образу України, наголошує на патріотизмі Т. Шевченка: «Ідеї свободи, рівноуправління, братолюб'я, що лише заявилися межі свічними людьми на Україні, а вже ж їх гонять, утискають. Кобзарь наш кріпко увірений, що ті ідеї не погинуть, зазиває земляків до спізнання тої правди, за котору він сам страдає. Образ терплящих за віру мучеників, християнських нововірців, нехай буде ім великим святим приміром» [Згарський № 20 : 235]. Автор розвідки підкреслює, що, вболіваючи за страждених за правду, потерпаючи сам від несправедливості, поет проте не закликає до насильства, а, натомість, апелює до християнських цінностей і вірить у їх торжество, чим засвідчує власну силу духу: «Ні жовчею, ні местию не дише зболіле серце нашого віщого. Не зазиває він земляків своїх до кровавої пімсти на розпинателях, а до непоколебимої віри в правду. <...> Не подужали страсти позбавити його людських чувств, любви ближнього. <...> В подібній порі властива серцям людей ненависть, жажда мести, незасмітила Тарасового духа. Рабські тільки душі – палають местию и ненавистю, проти своїх

гнобителів. Здоровий, непрокажений духом ще не ступив кобзарь наш на волю, а вже ж по так великих муках вступила велика душа його» [Згарський № 20 : 235–236].

Звернення Т. Шевченка до сюжету гонінь перших християн Є. Згарський пояснює тим, що саме ця історія якнайкраще дала можливість йому висловити свої роздуми, переживання, висновки – і в індивідуально-особистісному вимірі, і в суспільно-політичному. Автор розвідки вказує на політичний підтекст поеми. Багатоплановість, майстерне поєднання зовнішнього історичного плану й підтексту з його суспільно-політичною основою забезпечує твору позачасову актуальність: «<...> скриваючи політичну ціль під образом Неофітів, багацько тим робом підніс стійність тої поеми. Хотяй нескоро пропадуть розпинателі народні і грядущі Тирани, завсігди “Неофіти” для самої великої вещи своєї і глибоких мислей позістануть у нашій літературі дорогоцінною поемою. Не одна зболіла душа, не одно зболіле серце в далекім нашім поколінню найде у них пільгу та й спокріпитця вічною великою правдою» [Згарський № 20 : 236]. Зовнішній сюжет, сформований на основі відомих з історії подій, дозволив «розвинути цілий багатий образ лютоючої ложи, сліпоти, в борбі з вічною, непорочною правдою» [Згарський № 21 : 247]. Пишучи, що Алкід втілює «живу, здоровезну, молоду, незруйновану силу» [Згарський № 21 : 248], Є. Згарський згадує бога Геркулеса, який мав ще одне ім'я – Алкід, таким чином підкреслюючи духовну силу, непохитність героя Шевченкової поеми: «Самим живим образом такої незапропашеної сили, єсть Алкід. <...> Щоби перенести тяжкі муки, гонення за-для правди, конечно велика, здоровезна сила душі незасміченої: образ такої сили – Алкід» [Згарський № 21 : 248].

В образі матері Алкіда Є. Згарський вбачає втілення України: «За гоненнями и муками так численних синів, погибає, мертвіє порою мать Україна; тільки в новій вірі своїх мучеників оп'ять проживає и поклоняєтця правді. <...> скрізь образ сеї Алкидової матери говорить кобзарь наш: не пропадають жертви за правдою: за ними скріпляєтця, оживає новою вірою мать Україна» [Згарський № 21 : 248]. Далі автор вказує й на подібність образу матері Алкіда до Божої Матері, яка стала джерелом художнього образу: «Божественний образ болі-

ючої Христової матери, сплотив у душі поета думку про матер Алкидову: єсть вона неначе копя Пречистої Матери <...>» [Згарський № 22 : 260]. Важливим є твердження Є. Згарського, яке згодом буде акцентоване і в працях наступників, про головну роль в образній та ідейній системі поеми постаті матері, адже попри невимовні страждання вона виявилася здатною прийняти в душу Христову правду й понесе її далі, таким чином перемагаючи тиранів і зло, яке вони втілюють: «Та страждуща мати Алкидова, стаєтця героинею поеми. По скількім горю и сердешних муках приймає в живу душу живу правду, звіщає побіду. На ній указує кобзарь, куди повертаєтця жорстоке гоненне <...>. Як живою лишилася Христова мати, після роспняття Сина Божого, так и жива мати Алкидова. Скільки мук не перенесе чоловік за правдою: побідить вона лютих ворогів» [Згарський № 22 : 261].

Узагальнюючий характер, на переконання критика, має й образ імператора Нерона, який сприяє увиразненню ідейного змісту твору: «Живе зіставління важніщих прикмет римського імператорства в лицю Нерона, робить сей образ повним. Тим понятніща ділаєтця ціла мизерия лютоючого деспотизму в очах читателя, тим святіща, чистіща гонима, угнетаема правда. <...> Такий був Нерон гонитель християнських Неофітів; такі суть розпинателі народні – грядущі тирани» [Згарський № 22 : 259].

У своїй величч, стражданні, любові постає в поемі образ Спасителя. Його жертва, вчення, заповіді – предмет роздумів для Т. Шевченка, джерело складних запитань і шляхи пошуку відповідей на них. Як слушно зазначає Є. Згарський, важливе значення тут має пролог, в якому поет акцентує сенс жертви Христа. Проникаючи в мислення митця, критик ніби продовжує його міркування: «Тому замученому Христові за правду, за братолюб'є молимося, ставляємо на храмах його хрести златоковані, а творимо на браттях наших те саме беззаконне, як та люта погань» [Згарський № 22 : 259–260].

Важливими є спостереження Є. Згарського про роль принципу контрасту в позиціонуванні образів поеми, часових і просторових пластів. Вказавши на цю особливість в образах головних героїв, він не оминув увагою й протиставлення поганського бога Фавна й апос-

тола Петра: «Таким зіставленєм розкриває реч в цілій повноті перед душею читателя. За Фавном змислова розв'язність, гільтайство, за Петром праведність, чистота, чеснота, братолюб'є» [Згарський № 22 : 260]. Врешті, цінності, проповідувані апостолом, перемагають, а сам Петро та його послідовники зазнають мучеництва. Принцип контрасту уважний автор статті помітив і в описових картинах: чудовий пейзаж нічного Риму виразно контрастує з відтвореними картинами звірств по відношенню до послідовників Христа.

Аналізуючи форму поеми, Є. Згарський підкреслює її цілісність, вказує на виразність зображальних засобів. Водночас, покликаючись на листи Т. Шевченка до Я. Кухаренка та М. Щепкіна [Згарський № 23 : 270], які на той час були опубліковані в журналі «Основа», критик наголошує на тому, що поет, очевидно, мав намір допрацювати поему, але так цього й не зробив, з чим пов'язує деяку її «невикінченість», проте знаходить і пояснення: на його думку, твір є «неначе сміливий, геніяльний, живописний начерк, на якому невикінчені деякі постаті. <...> Який-то поквап видно у цілім оповіданню; квапився кобзарь під впечатліннями Новопетровської неволі, доки ще в душі та й серцю живі сліди її не затерлися з впливом так довго вижиданої, в половині полученної свободи. То понятно, що розположенне творця нашого, коли десятилітні пута з душі його спадати почали, було доволі живе. Ще не зняли зовсім кайдани з него, а вже почув у собі вільного духа. З глибини страждущої душі, сміливим полетом списав її страсть у “Неофітах”» [Згарський № 23 : 270]. Підсумовуючи свій аналіз Шевченкового твору, Є. Згарський визнає його високу мистецьку вартість, глибину ідейного змісту, алегоричність: «Признати однако ж належить, що попри тую невиробленість, самим надібнішим одлич'єм тої поеми єсть її словесна ядренність и велике багатство коротко висказаних глибоких мислей, згортаючих на стільки розмаїтих живих образів у тісних окладах» [Згарський № 23 : 270]. Автор статті дає оцінку й мові твору: «Ціле оповіданне написане віршом плавним, язиком гладким. Тільки на однім місці не коньче гарно висловляється, роздумуючи над нуждою дітей адамових <...>. Не поетична сеся нагадка про маслак смердячий, видається нам

неначе охляпка на великім краснім образі цілої поеми» [Згарський № 23 : 270–271].

Висновки. Отже, у контексті літературно-критичного осмислення поеми «Неофіти» Т. Шевченка, цього багатопланового історіософського твору, що акумулює історичний, біблійний, філософський, автобіографічний виміри, важливе значення має розглянута праця Є. Згарського. У цій першій інтерпретації поеми накреслені вектори для подальших тлумачень твору, визначено головні тенденції його дослідження, що знайшли продовження й поглиблення у подальших працях шевченкознавців. Є. Згарському вдалося розкрити основні особливості жанрової, ідейної, образної систем поеми «Неофіти», простежити розгортання й реалізацію задуму поета, висвітлити специфіку зображально-виражальних засобів. Проникнення в ідейний зміст твору дозволило зробити вмотивований висновок про ключове значення патріотичних і християнських мотивів, адже любов до України й дієвість заповіданих Христом цінностей правди, любові, волі були онтологічними орієнтирами для поета, в яких він вбачав шлях до оновлення людини й світу. Важливо, що Є. Згарський розглянув твір в широкому контексті, обґрунтовуючи свої міркування цитатами з аналізованої поеми, зі Щоденника поета (цитує його за першодруком в журналі «Основа» за 1861–1862 рр.), його листування. Інтерпретація Шевченкової поеми позбавлена необґрунтованих та суб'єктивних суджень, хоча подекуди автор не уникав емоційних висловлювань, зокрема в контексті розгляду долі матері Алкіда, жорстокості Нерона. Відчувається, що Є. Згарський писав свою розвідку для широкого кола читачів, хотів зацікавити їх твором Т. Шевченка, цим можна пояснити те, що він майже точно відтворив сюжет (подекуди занадто детально), очевидно й прагнув донести зміст поеми до тих, хто, можливо, не читав чи не має змоги ознайомитися з текстом безпосередньо. Праця Є. Згарського є проникливою інтерпретацією поеми «Неофіти», в ній знайшли висвітлення й об'єктивне тлумачення головні особливості змісту й форми тексту, що стало важливим орієнтиром для тогочасного читача Шевченкових творів, а також основою й поштовхом для подальших літературознавчих студій у цьому напрямі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Возняк М. Шевченків Алкід і його мати. *Шевченко*. Харків, 1930. Річник другий. С. 49–69.
2. Грабович Г. Поет як міфотворець. Семантика символів у творчості Тараса Шевченка. Київ : Критика, 1998. 206 с.
3. Епістолярій Тараса Шевченка : у 2 кн. / упоряд. С. А. Гальченка, Г. В. Карпінчук ; наук. ред. О. В. Боронь ; комент. В. С. Бородіна, В. П. Мовчанюка, М. М. Павлюка та ін. Кн. 2 : 1857–1861. Харків : Фоліо, 2020. 667 с.
4. Єфремов С. Поезія всепрощення. *Єфремов С. Літературно-критичні статті*. Київ : Дніпро, 1993. С. 186–191.
5. Згарський Є. «Неофіти» Тараса Шевченка критично пояснив и оцінив Євгеній Згарський. *Правда*. 1868. № 19. С. 223–224 ; № 20. С. 234–236 ; № 21. С. 247–248 ; № 22. С. 259–261 ; № 23. С. 270–271.
6. Івакін Ю. Стиль політичної поезії Шевченка. Етюди. Київ : Видавництво Академії наук Української РСР, 1961. 280 с.
7. Історія української літератури : у 12 т. Т. 4 : Тарас Шевченко. Автор : Іван Дзюба. Київ : Наукова думка, 2014. 782 с.
8. Мовчанюк В. «Неофіти». *Шевченківська енциклопедія : у 6 т. Т. 4: М–Па* / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; редкол.: М. Г. Жулинський (гол.) [та ін.]. Київ, 2013. С. 527–538.
9. Огоновський О. Критично-естетичний погляд на декотрі поезії Тараса Шевченка. III. «Неофіти». *Правда*. 1873. № 4. С. 166–172 ; № 5. С. 197–201 ; № 6. С. 227–232.
10. Шалата М. Згарський Євген Якович. *Шевченківська енциклопедія : у 6 т. Т. 2: Г–З* / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; редкол.: М. Г. Жулинський (гол.) [та ін.]. Київ, 2012. С. 716.
11. Шевченко Т. Неофіти. *Шевченко Т. Повне зібрання творів : у 12 т. Т. 2: Поезія 1847–1861*. Київ : Наукова думка, 2003. С. 244–257.
12. Шевченко Т. Щоденник. *Шевченко Т. Повне зібрання творів : у 12 т. Т. 5 : Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. «Букварь южнорусский». Записи народної творчості*. Київ : Наукова думка, 2003. С. 11–187.

REFERENCES

1. Vozniak M. (1930) Shevchenkiv Alkid i yoho maty [Shevchenko's Alcid and his mother]. *Shevchenko*. Kharkiv. Richnyk druhyi. pp. 49–69. (in Ukrainian)
2. Hrabovych H. (1998) *Poet yak mifotvorets. Semantyka symboliv u tvorchosti Tarasa Shevchenka* [The poet as a myth-maker. Semantics of symbols in the works of Taras Shevchenko]. Kyiv : Krytyka. (in Ukrainian)
3. *Epistoliarii Tarasa Shevchenka : u 2 kn.* (2020) / uporiadk. S. A. Halchenka, H. V. Karpinchuk ; nauk. red. O. V. Boron ; koment. V. S. Borodina, V. P. Movchaniuka, M. M. Pavliuka ta in. Kn. 2 : 1857–1861 [Epistle of Taras Shevchenko : in 2 books]. Kharkiv : Folio. (in Ukrainian)
4. Yefremov S. (1993) Poeziia vseproshchennia [Poetry is forgiving]. *Literaturno-krytychni statii*. Kyiv : Dnipro. pp. 186–191. (in Ukrainian)
5. Zharskyi Ye. (1868) “Neofity” Tarasa Shevchenka krytychno poiasnyv y otsyniv Yevheniy Zharskyi [Taras Shevchenko's “Neophytes” was critically explained by Evhen Zharsky]. *Pravda*. № 19/ pp. 223–224 ; № 20. pp. 234–236 ; № 21, pp. 247–248 ; № 22. pp. 259–261 ; № 23. pp. 270–271. (in Ukrainian)
6. Ivakin Yu. (1961) *Styl politychnoi poezii Shevchenka. Etiudy* [Shevchenko's style of political poetry. Etudes]. Kyiv : Vydavnytstvo Akademii nauk Ukrainiskoi RSR. (in Ukrainian)
7. *Istoriia ukrainiskoi literatury : u 12 t. T. 4 : Taras Shevchenko*. Avtor: Ivan Dziuba. (2014) [History of Ukrainian literature : in 12 vol. Vol. 4 : Taras Shevchenko. Author : Ivan Dziuba]. Kyiv : Naukova dumka. (in Ukrainian)
8. Movchaniuk V. (2013) “Neofity” [“Neophytes”]. *Shevchenkivska entsyklopediia : u 6 t. T. 4 : M–Pa* / NAN Ukrainy, In-t l-ry im. T. H. Shevchenka; redkol. : M. H. Zhulynskiy (hol.) [ta in.]. Kyiv. pp. 527–538. (in Ukrainian)
9. Ohonovskiy O. (1873) Krytychno-estetychniy pohliad na dekotri poezii Tarasa Shevchenka. III. “Neofity” [A critical and aesthetic view of some of Taras Shevchenko's poetry. III. “Neophytes”]. *Pravda*. № 4. pp. 166–172 ; № 5. pp. 197–201 ; № 6. pp. 227–232. (in Ukrainian)
10. Shalata M. (2012) Zharskyi Yevhen Yakovych [Zharsky Evhen Yakovlevich]. *Shevchenkivska entsyklopediia : u 6 t. T. 2 : H–Z* / NAN Ukrainy, In-t l-ry im. T. H. Shevchenka ; redkol. : M. H. Zhulynskiy (hol.) [ta in.]. Kyiv. P. 716. (in Ukrainian)
11. Shevchenko T. (2003) Neofity [Neophytes]. *Povne zibrannia tvoriv : u 12 t. T. 2 : Poeziia 1847–1861*. Kyiv : Naukova dumka. pp. 244–257. (in Ukrainian)
12. Shevchenko T. (2003) Shchodennyk [Diary]. *Povne zibrannia tvoriv : u 12 t. T. 5 : Shchodennyk. Avtobiohrafii. Statti. Arkheolohichni notatky. “Bukvar yuzhnorusskyi”. Zapysy narodnoi tvorchosti*. Kyiv : Naukova dumka. pp. 11–187. (in Ukrainian)

I. L. PRYLIPKO

*Doctor of Philology, Associate Professor,
Senior Researcher at the Department of Shevchenko Studies,
Shevchenko Institute of Literature of National Academy of Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
E-mail: iprylipko@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-8743-7851>*

**“NEOPHYTES” OF TARAS SHEVCHENKO IN THE CRITICAL RECEPTION
OF EVHEN ZHARSKY**

The article highlights the peculiarities of Taras Shevchenko’s interpretation of the poem “Neophytes” in the work of Evhen Zharsky ““Neophytes” of Taras Shevchenko” (1868), which is the first literary-critical reception of the poem. It was found that E. Zgarsky on the basis of careful textual analysis, involving historical, biblical, biographical context, social and political realities of 40–60 years of XIX century as well as factual material, diaries, correspondence highlighted the idea’s, genre, plot, figurative, pictorial and expressive features of Shevchenko’s work. E. Zgarsky’s research outlines vectors for further interpretations of the poem “Neophytes”, identifies the main trends in its study, which were continued and deepened in the subsequent works of Shevchenko’s scholars. It is stated that the penetration into the idea’s content of the work allowed the author to draw a motivated conclusion about the key importance of autobiographic, patriotic and Christian motives in the poem. It is emphasized that the interpretation of E. Zgarsky is devoid of unfounded and subjective judgments, although in some places the author did not avoid emotional statements, particularly in the context of analyzing the images of the mother of Alcide, emperor Nero. It is concluded that E. Zgarsky wrote his literary-critical research for a wide range of readers, because he sought to interest them in the work of Taras Shevchenko, and also wanted to convey the content of the poem to those who may not have read or can not read the text directly. It is emphasized that E. Zgarsky’s work is a penetrating interpretation of the poem “Neophytes”, it highlighted and comments the main features of the content and form of the work, which became an important reference point for the then reader of Shevchenko’s works, as well as a basis for further interpretations and Shevchenko studies.

Key words: literary-critical reception, interpretation, poem, idea, image, allegory.

УДК 821.161.2.09

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.12>

О. П. САВЕНКО

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання,

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, Україна

Електронна пошта: bpv1953@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0002-0117-0103>

**АНАЛОГІЯ ЯК ПРИЙОМ ТА ПРИНЦИП МОДЕЛЮВАННЯ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ
У «СКАЗАННІ І СТРАСТІ, І ПОХВАЛІ СВЯТИМ МУЧЕНИКАМ БОРИСУ ТА ГЛІБУ»**

У статті розглядається аналогія як прийом та принцип моделювання художнього світу у відомому творі доби українського Середньовіччя – «Сказанні і страсті, і похвалі святим мученикам Борису та Глібу». Актуальність дослідження полягає в тому, що досі у вітчизняній медієвістиці приділялося мало уваги особливостям моделювання художнього світу у середньовічних літературних пам'ятках, тому метою статті є аналіз одного із поширених засобів такого моделювання – аналогії (на прикладі «Сказання»). Невідомий автор «Сказання», розповідаючи про муки і смерть блаженних, перших руських святих Бориса та Гліба, вдається до художнього прийому аналогії, основним принципом якого є зіставлення за подібністю чи асоціацією предметів, понять, явищ. Вони зіставляються за значенням, призначенням, формальними ознаками, функцією і метою художнього вираження. Мотив братовбивства розкривається на основі двох різновидів аналогії, які розрізняються відповідно до джерел походження, а саме історичної (літописної) аналогії та біблійної аналогії. Історична аналогія формується середньовічним автором на основі синтезу художніх засобів порівняння та алегоричних образів, які за своєю суттю є алюзійними. Окреслено у тексті «Сказання» і біблійну образну аналогію, яка простежується на зіставленні образу Святополка з біблійним образом Каїна. Тип аналогічного мислення середньовічного автора кардинально змінюється у моделюванні художнього образу блаженного князя Гліба. Така аналогія формується на основі символізації дійсності. У «Сказанні» середньовічний автор моделює художній текст і образну систему на основі художнього прийому аналогії. Використаний прийом має у тексті різну генезу: історичну (літописну), біблійну, міфологічну. Простежуються також засоби моделювання аналогії, серед яких виділяються порівняння, метафора, алюзія, алегорія. Метафоричність мови досліджуваної пам'ятки породжує у тексті XII ст. такі види персоніфікації, як фітоморфізми та зооморфізми. У «Сказанні» в цілому переважає образна аналогія, що увиразнює оповідь та надає нових семантичних відтінків художньому універсуму літературного твору.

Ключові слова: аналогія, моделювання, порівняння, метафора, алюзія, алегорія, «Сказання», Борис і Гліб.

Постановка проблеми. В українській медієвістиці художній світ давніх літературних пам'яток вивчено недостатньо, на відміну від московських та петербурзьких науковців, тому актуальне завдання нині надолужувати втрачене і не зроблене. Якщо тематика, проблематика, історична основа, мова давніх творів більш-менш досліджувалася, то художності українського Середньовіччя приділено мало уваги. Пильної уваги заслуговують ті твори, які відіграли у давньоукраїнській літературі промітну роль – літописи, житія, повчання, хоження та ін.

Аналіз попередніх досліджень. «Сказання і страсть, і похвала святим мученикам Борису та Глібу» вивчилося такими вітчизняними медієвістами, як М. Возняк, Д. Чижевський, О. Александров, П. Білоус, О. Сліпушко та ін. Науковці зосереджували свій дослідницький інтерес зде-

більшого на питаннях авторства твору, на історичних причинах та обставинах виникнення твору, на його численних редакціях. Лише останнім часом звернуто увагу на його композицію, символіку, жанр та стиль. Але поза увагою дослідників залишалася проблема художніх прийомів зображення у «Сказанні». На основі аналізу образної структури твору було виявлено, що художній світ літературного тексту вибудовується переважно завдяки аналогії.

Виклад основного матеріалу. Аналогія як прийом та принцип у літературному тексті виділяв Н. Фрай: «Певні форми аналогії були необхідними, бо інакше не існувала б дійсність, «замість» якої виникає людська мова, і нікому було б наполягати, що людська мова є повністю відповідною, щоб ту дійсність передавати» [Фрай:41]. Та все-таки концепція реалізація

цього прийому у літературознавстві досі залишається не розробленою.

Невідомий автор «Сказання», розповідаючи про муки і смерть блаженних, перших руських святих Бориса та Гліба, вдається до художнього прийому аналогії, основним принципом якого є зіставлення за подібністю чи асоціацією предметів, понять, явищ. Вони зіставляються за значенням, призначенням, формальними ознаками, функцією і метою художнього вираження.

Мотив братовбивства розкривається на основі двох різновидів аналогії, які розрізняються відповідно до джерел походження, а саме історичної (літописної) аналогії та біблійної аналогії.

Історична аналогія формується середньовічним автором на основі синтезу художніх засобів порівняння та алегоричних образів, які за своєю суттю є алюзійними. Так, у тексті відзначено, що історичною аналогією сюжету про вбивство за намовою Святополка його братів князів Бориса і Гліба у змаганнях за київський престол є літописне сказання з «Повісті минулих літ» про вбивство князя Олега його братом Ярополком у боротьбі за владу: «Помышляше же въ умѣ своемъ: «Аще пойду въ домъ отца своего, то языци мнози егда превратятъ сердце мое, яко прогнати ми брата моего, яко же и отецъ мой прежде святого крещенія, славы ради и княженія мира сего, иже все мимоходить и хуже паучины, – то камо имамъ прийти по отшъствию моемъ отсюду?» [Повість: 7]. Образ Ярополка уподібнюється до образу Святополка на основі ознаки їх родинних зв'язків (батько й син), що у вступній частині «Сказання» відзначено: «Володимерь же погань еше убивъ Яропѣлка, и поятъ жену его непраздну суццю; отъ нея же родися сии оканьный Святопѣлкѣ. И бысть отъ дѣвою отцю и брату суццю; тѣмъ же и не любляше его Володимерь, акы не отъ себе ему суццю» [Сказання: 6].

Окреслено у тексті «Сказання» і біблійну образну аналогію, яка простежується на зіставленні образу Святополка з біблійним образом Каїна: «Видѣвъ же дияволъ и искони ненавижда дѣбра человѣка, яко всю надежу свою на господа положиць есть святыи Борисъ, начать подвижнѣи бывати, и обрѣтъ, яко же прежде Каина на братоубийство горяща, тако же и Святопѣлка, по истинѣ въторааго Каина, улови мыслью: яко да избиеть вся наследники отца

своего, а самъ прииметь всю власть единый» [Сказання: 5]. Літературний образ Святополка моделюється завдяки художньому засобу порівняння, а саме «зіставлення двох чи більше явищ, предметів та понять за їхньою спільною ознакою з наголосом на провідній прикметі, притаманній порівнювальним об'єктам» [Словник: 136]. Стосовно провідної прикмети цих двох образів, на основі яких вибудовується аналогічний тип мислення середньовічного автора, є братовбивство, гріховність. Ця риса у «Сказанні» є домінуючим, магістральним мотивом, який сприяє витворенню ефекту психологізації та драматизації оповіді. У творі Святополк – це особистість «въторааго Каина», тобто фраза формується за аналогією до виразу «Київ – другий Єрусалим, Дніпро – другий Йордан». Такий погляд стає досить розповсюдженим у добу середньовіччя [Шумило: 8]. Власне вказана аналогія відтворюється за певним типом, який подається у синтезі художніх засобів порівняння та алегоричного образу Каїна і в результаті відображає алюзію на старозавітну легенду про вбивство Каїном Авеля, що була відомою і зрозумілою людям середньовіччя: «І сталося, як були вони в полі, повстав Каїн на Авеля, брата свого, – вбив його» (Буття 4:8). Цей тип аналогії не тільки унаочнював, пояснював сутність описаного і зображеного у тексті, а й утверджував приналежність українського православ'я, яке тільки поставало на теренах Русі, до європейського релігійного руху. Ім'я Каїна під впливом Біблії стало називним для злої людини, яка здатна на підлість і навіть убивство рідних по крові людей. Автор однозначно потрактував образ Святополка через призму розуміння біблійного образу Каїна, підступного, підлого вбивцю своїх братів.

Невідомий автор уводить у текст образну аналогію для пояснення та увиразнення художнього образу блаженного Бориса: «Помышляшетъ же мучение и страсть святаго Никиты и святаго Вячеслава, подобно же сему убиену бывъшю, и како святѣи Варварѣ отъць свои убиенца бысть» [Сказаніє: 25]. Завдяки поетичному засобу порівняння встановлюється подібність між руським князем та християнськими святими як чоловічої, так і жіночої статі: Вацлавом, Варварою Іліпольською та Микитою Бесогоном, котрі загинули від рук своїх родичів. Аналогічне мислення середньовічного автора є частковим, воно лише

відтворює та репрезентує фрагментну схожість, подібність життєвих фактів. Князь Борис уподібнюється до Вацлава (мається на увазі Вацлав Богемський, князя Богемії в 921—935 роках) за такими ознаками, як соціальний стан, що виражається у категорії князь; способом вбивства від рук свого брата (у 935 році група шляхтичів на чолі з його молодшим братом Болеславом вчинили проти Вацлава змову і у місті Брандіс-над-Лабем: на нього напали три шляхтичі і після того, як він впав від ударів кинджалами, Болеслав заколов Вацлава списом. А князя Бориса закололи списом «Путьша, Тальць, Єловичь, Ляшько» за намовою його брата Святослава). Князь Борис уподібнюється до образу Варвари Іліопольської (римська свята) за такими ознаками, як ревна прихильність до християнства, загибель від рук близьких родичів (Варвара була страчена власним батьком, який відтяв її голову мечем: «Діоскор же твердосердий, святої Варвари батько, не лише не болів серцем, бачачи великі муки доньки своєї, – таким зробив його жорстоким біс, – але й сам бути її спекулятором не посоромився, бо одною рукою взяв доньку, а другою оголений меч і вів її на місце усікновення, воно ж було призначене на одній горі за межами міста» [Повість: 42]. А Борис був убитий за наказом брата Святополка). Князь Борис уподібнюється до образу Микити Бесогона (ранньохристиянський святий, ймовірний син імператора Максиміліана) за тим, щоб був ревним християнином і загинув від рук родичів (цар Максиміліан намагається вбити свого сина, але це йому не вдається; убивство князя Бориса задумав його брат і зреалізував злодіяння).

Тип аналогічного мислення середньовічного автора кардинально змінюється у моделюванні художнього образу блаженного князя Гліба. Така аналогія формується на основі символізації дійсності. У текст «Сказання» вводяться латентні порівняння з фітоморфізмами та зооморфізмами. Сутність цього засобу формується на основі персоніфікації, підвиду метафори, для якого характерне перенесення рис з одного об'єкта та інший, і навпаки. У творі автор вдається до такого виду аналогії, який може мати подвійну генезу – як міфологічну, так і біблійну: «Не пожьнете мене, отъ жития не съзьрѣла! Не пожьнѣте **класа**, не уже съзьрѣвъша, нѣ **млеко** безълюбия носяща! Не порѣжете **лозы**, не до

конецъ, въздратьша, а плодъ имуща! Молю вы ся и миль вы ся дѣю. Убоитеся рекѣшааго усты апостольскы: «не дѣти бывайте умы, зълубиємъ же младеньствуите, а умы съвършени бывайте» [Сказання: 15]. У цьому уривку виокремлюються символи, які безпосередньо асоціюються з образом князя: колос, молоко, лоза. Колос і лоза є фітоморфізмами, що увиразнюють завдяки порівнянню прикметну споріднену рису символу рослинного світу та зображуваного образу. Колос – символ, ймовірно, має біблійну генезу новозавітного канону: «Бо родить земля сама з себе: перше вруна, потім колос, а тоді повне збіжжя на колосі» (Мк. 4:28). Цитування теж носить символічний смисл, що потрактовується як етапи життя людини: дитинство, юність, зрілість. Колос – це етап юності, а зрілість, за біблійними уявленнями, наступає у 30 років, коли людина може і має право навчати інших. Так, у Новому Заповіті відзначено, що «Сам Ісус, розпочинаючи, мав років із тридцять...» (Лк. 3:23). Колос як образна аналогія Гліба увиразнює така риса, як молодість, тобто йдеться по людину, яка не досягнула зрілості, тобто 30 років. Це підтверджується і літописними фактами про князя, що був убитий у віці 25 років (990 – 1015). Фітоморфізм «лоза» у «Сказанні» також має новозавітне, символічне тлумачення. В останній бесіді з учнями Ісус Христос сказав: «Я виноградина правдива, а Отець Мій – виноградар. Я виноградина, ви гілки. Хто перебуває в Мені, і Я в ньому, той приносить багато плоду» (Ін. 15: 5). Лоза – це гілка, а учні Ісуса – гілки, відтак образ князя Гліба є образом учня й послідовника вчення Ісуса Христа.

При описі та характеристиці князя Гліба середньовічний автор уводить у текст зооморфізм: «Поваръ же Глѣбовъ, именьмъ Търчинъ, изъмъ ножъ и имъ блаженааго и закла, яко агня безлобливо, мѣсяца сентября въ 5 днь, въ понедѣльникъ» [Сказання: 17]. Порівняння з ягням одного з центральних образів відповідає принципам аналогічного мислення, що за своєю генезою є біблійною. Семантичне значення символу «ягня» уособлює ідею жертви для Бога в ім'я відпущення гріхів. У Біблії жертва персоніфікує Ісуса Христа: «Наступного дня Іван бачить Ісуса, що до нього йде, та й каже: Оце Агнець Божий, що на Себе гріх світу бере!» (Ін. 1: 29). Отже, автор «Ска-

зання» зіставляє образ Ісуса Христа з образом руського князя Гліба, яких об'єднує спільна та домінуюча прикмета – жертвність. Але у творі вживається слово «ягня», тобто молода вівця. Знову підкреслює автор та натякає таким чином на молодість Гліба, його недосвідченість та безгрішність. У Біблії ж писано: «І принесе він Господеві жертву свою, одне безвадне однорічне ягня на цілопалення, і одну безвадну однорічну вівцю на жертву за гріх, і одного безвадного барана на жертву мирну» (Чис. 6: 14).

Висновки. У «Сказанні» середньовічний автор моделює художній текст і образну сис-

тему на основі художнього прийому аналогії. Використаний прийом має у тексті різну генезу: історичну (літописну), біблійну, міфологічну. Простежуються також засоби моделювання аналогії, серед яких виділяються порівняння, метафора, алюзія, алегорія. Метафоричність мови досліджуваної пам'ятки породжує у тексті XII ст. такі види персоніфікації, як фітоморфізми та зооморфізми. У «Сказанні» в цілому переважає образна аналогія, що увиразнює оповідь та надає нових семантичних відтінків художньому універсуму літературному твору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бакаєва М. Персоніфікація як підвид метафори: історико-таксономічний підхід. URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/10700/1/202008.pdf>.
2. Біблія, або Книга Святого Письма Старого й Нового Завіту / пер. Івана Огієнка. Київ : Українське біблійне товариство, 2005.
3. Словник тропів і стилістичних фігур / автор-укладач В. Ф. Святовець. Київ : Академія, 2011.
4. Повість временних літ. URL: <http://litopys.org.ua/pvlyar/yar.htm>
5. Сказаніє і страсть, і похвала святым мученикам Борису та Глібу. URL: <http://litopys.org.ua/oldukr/borhlib.htm>
6. Туптало Д. Життя Святих (Четї Мінеї). Том. IV / з давньоукр. перекл. Д. Сироїд. Львів : Свічадо, 2007.
7. Фрай Н. Великий код: Біблія і література / з англ. перекл. Ірина Старовойт. Львів : Літопис, 2010.
8. Шумило С. В. Уявлення про Київ як «другий Єрусалим» в церковно-суспільній думці Русі-України : зб. матеріалів всеукраїнської наукової конференції. Київ, 2013. С. 196–227.

REFERENCES

1. Bakaieva M. (2008) Personifikatsiia yak pidvyd metafory: istoryko-taksonomichniy pidkhid [Personification as a subspecies of metaphor: a historical-taxonomic approach]. Retrieved from: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/10700/1/202008.pdf> (accessed 10 January 2022).
2. Ohiienko I/(tr.) (2005) Bibliia, abo Knyha Sviatoho Pysma Staroho y Novoho Zavitu [The Bible, or the Book of Scripture of the Old and New Testaments]. Kyiv : Ukrainske bibliine tovarystvo.(in Ukrainian)
3. Sviatovets V. F. (2011) Slovyk tropiv i stylistychnykh fihur [Dictionary of trails and stylistic figures]. Kyiv. (in Ukrainian)
4. Izbornik (2001) Povist vremennykh lit [Tale of Bygone Years]. Retrieved from: <http://litopys.org.ua/pvlyar/yar.htm> (accessed 10 January 2022).
5. Izbornik (2001) Skazaniie i strast, i pokhvata sviatym muchenykam Borysu ta Hlibu. [Passion and praise to the holy martyrs Boris and Gleb]. Retrieved from: <http://litopys.org.ua/oldukr/borhlib.htm>(accessed 10 January 2022).
6. Tuptalo D. (2007) Zhyttaa Sviatykh (Cheti Minei) [Lives of the Saints (Four Minas)]. Lviv : Svichado. (in Ukrainian)
7. Frai N. (2010) Velykyi kod: Bibliia i literatura [Big code: Bible and literature]. Lviv : Litopys. (in Ukrainian)
8. Shumylo S. V. (2013) Uiavlennia pro Kyiv yak «druhyi Yerusalym» v tserkovno-susplnii dumtsi Rusi-Ukrainy [The idea of Kyiv as the "second Jerusalem" in the church and public opinion of Russia-Ukraine]. Zb. materialiv vseukrainskoi naukovoii konferentsii. Kyiv. pp.196–27.

O. P. SAVENKO

Candidate of Philological Sciences,

*Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Literature and Methods of their Training,
Ivan Franko Zhytomyr State University, Zhytomyr, Ukraine*

E-mail: bpv1953@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0002-0117-0103>

**ANALOGY AS A RECEPTION AND PRINCIPLE OF MODELING
THE ART WORLD IN "STORIES AND PASSION, AND PRAISE TO THE HOLY
MARTYRS OF BORIS AND DEEP"**

The article considers the analogy as a technique and principle of modeling the art world in the famous works of the Ukrainian Middle Ages – "Tales and passions, and praise to the holy martyrs Boris and Gleb." The relevance of the study is that so far in domestic medieval studies little attention has been paid to the peculiarities of modeling the art world in medieval literary monuments, so the aim of the article is to analyze one of the common means of such modeling – analogy (for example, "Legends"). The unknown author of "Legends", talking about the suffering and death of the Blessed, the first Russian saints Boris and Gleb, resorted to the artistic technique of analogy, the main principle of which is the comparison by similarity or association of objects, concepts, phenomena. They are compared by meaning, purpose, formal features, function and purpose of artistic expression. The motive for fratricide is revealed on the basis of two types of analogy, which differ according to the sources of origin, namely the historical (chronicle) analogy and the biblical analogy. The historical analogy is formed by a medieval author on the basis of a synthesis of artistic means of comparison and allegorical images, which are inherently allusive. The text "Legends" also outlines the biblical figurative analogy, which can be traced in the comparison of the image of Sviatopolk with the biblical image of Cain. The type of similar thinking of the medieval author changes dramatically in the modeling of the artistic image of Blessed Prince Gleb. This analogy is formed on the basis of symbolization of reality. In "Legend" the medieval author models the artistic text and image system on the basis of artistic reception of analogy. The technique used has different genesis in the text: historical (chronicle), biblical, mythological. Means of modeling analogy are also traced, among which comparisons, metaphors, allusions, and allegories stand out. The metaphorical language of the studied monument is generated in the text of the XII century. such types of personification as phytomorphisms and zoomorphisms. the "Legend" as a whole is dominated by figurative analogy, which emphasizes the story and gives new semantic nuances to the artistic universe of the literary work.

Key words: analogy, modeling, comparisons, metaphors, allusions, allegories, the "Legend", Boris and Gleb.

УДК 821.161.2.09-055.2"19/20"

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.13>

Ж. А. ТЕРНОВА

*завідувачка лабораторії «Країнознавство» при кафедрі романської філології,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро, Україна
Електронна пошта: 0811janna@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-7342-4555>*

ЛІНГВОМЕНТАЛЬНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЖІНОЧОГО ОБРАЗУ «УСПІШНА ЖІНКА» НА МАТЕРІАЛІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «ПРОФЕСІЯ» В УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Мета статті – відтворити лінгвоментальну модель жіночого образу успішної жінки на матеріалі лексико-семантичного поля «професія» в українській художній літературі кінця ХХ – початку ХХІ ст. У результаті проведеного дослідження отримано такі висновки.

Лінгвоментальна інтерпретація образів успішних жінок в українськомовній художній прозі кінця ХХ – початку ХХІ ст. перебуває на межі міждисциплінарного підходу, в якому авторська вербалізація актуалізується в контексті культурного, соціального та історичного розвитку українського народу на межі століть. Лінгвоментальний складник актуалізується в особливостях вербалізації певної ситуації, створюваної жінкою, не фрагменту буття, в якому вона бере участь або у відчутті, що вона (жінка) здатна викликати. У межах лексико-семантичного поля **професія**, наявний субконцепт «ділова жінка», що складається з кількох образів: «бізнес-леді», «дрібна торгівка», збірного образу «жіночі професії», що має кілька складників образу (перекладачка, бібліотекарка, секретарка, активістка, зоозахисниця, нетворкінгша, журналістка, начальниця, науковиця, творча особистість). Усі вони є частиною макроконцепту **успішна жінка**. Така психологічна дискретність має декілька переваг для створення образу успішної жінки у межах лексико-семантичного поля **професія** на онтологічному рівні. По-перше, вона є звичною, оскільки походить із актуальної суспільної культури українців, по-друге, вона зрозуміла, оскільки дискретне і динамічне є рухомим, а по-третє – дає змогу справжньої комбінаторики характерологічних одиниць і слугує технічною основою для створення усередненої моделі української жінки досліджуваного періоду, що називають «сучасною особистістю». Психологічною особливістю такої жінки є те, що вона є узагальненою сутністю кількох характеристик, жінка, яка може бути усім і одразу. У суто аналітичному плані цей жіночий тип являє собою узагальненість накопичення, а не синтезу випадкових одночасностей.

Ключові слова: успішна жінка, лінгвоментальна модель, лексико-семантичне поле, професія, концепт, субконцепт, макроконцепт.

Постановка проблеми. Для сучасної лінгвістичної парадигми особливого значення набувають мова і дискурс як результат мовленнєвої діяльності людини, підвищується значення мовної особистості. Антропоорієнтований підхід у мовознавстві зумовив появу гендерної лінгвістики, що дає змогу простежити, яким чином гендер проявляється в мові і якими мовними засобами він конструюється. Гендерні дослідження в мовознавстві охоплюють широке коло питань, серед яких конструювання жіночої ідентичності розробляється на сучасному етапі досить інтенсивно. У центрі лінгвістичної уваги опинився детермінований певною культурою користувач – суб'єкт, який пізнає світ, мислить, оцінює, відчуває.

Мета дослідження – відтворити лінгвоментальну модель жіночого образу успішної жінки на матеріалі лексико-семантичного поля **про-**

фесія в українській художній літературі кінця ХХ початку ХХІ ст. Основними завданнями започаткованого дослідження є: розробити методологію відтворення лінгвоментальної моделі інтерпретації жіночих образів; виокремити рівні інтерпретації лінгвоментальної моделі успішної жінки; представити інтерпретацію жіночих образів лексико-семантичного поля «професія» в українській художній літературі кінця ХХ початку ХХІ ст.

Актуальним у межах цього дослідження є виявлення взаємодії мови і гендеру в художньому тексті досліджуваного періоду з огляду на роль, яку художня література відіграє у створенні концептуальної картини світу, культури і конструюванні соціальної реальності. Художній текст відрізняється змогою активно впливати на формування світовідчуття народу у певний період часу, невід'ємною частиною якого

є стереотипне уявлення про сучасний образ ідеальної жінки.

Аналіз попередніх досліджень. Питання про лінгвоментальну модель жіночого образу української жінки займало центральне місце у роботах Т. Сукаленко (2009), А. Сніжко (2009) та І. Кукуленко-Лук'янець (2010), які досліджували образи українських жінок на різних мовних рівнях. Зазначимо, що у процесі написання статті було використано наукові доробки О. Федіної (2020), присвячені специфіці гендерних ознак в соціумі та культурі, інтерпретативні підходи М. Нікітіна (1988), Н. Кондратенко (2004) та О. Селіванової (2002).

Виклад основного матеріалу. На думку О. Федіної, гендерні ознаки – це продукт соціуму і культури. Вони є основою для психічного та соціального становлення кожної особистості. Гендерні стереотипи сприймаються як певні стереотипи у масовій свідомості людей, які, власне, визначають соціальні норми. Гендер виступає як чинник, який зумовлює поляризацію культурних, психологічних і соціальних явищ у людській свідомості та в мові. Сукупність гендерно маркованих концептів утворює гендерну концептосферу, де наявні субмікроконцепти **чоловік** та **жінка** як складники концепту **людина** [Федіна : 9].

Активістка, мати, кохана, коханка, медіа-зірка, бізнесвумен – всі ці «імена», свого роду природні епітети, слугують для того, що можна назвати «буттям жінки», тому логічним є те, що ті сфери реалізації жінки, є досліджуваними нами у формі лексико-семантичних полів, вони характеризують цю сферу не сутнісно, а за допомогою ситуації, що створюється цими жінками, наприклад, секретарка – це не жінка, яка працює за комп'ютером, відповідає на телефонні дзвінки тощо, а привілейована істота, наближена до керівництва і така, що має стосунок до його важливих справ.

На нашу думку, субмікроконцепт **жінка** (термін О. Федіної) можна розкрити глибше, якщо з одного боку долучити до його аналізу певні гендерні ролі: мати, дружина, кохана тощо, а з іншого – застосувати різні підходи, що здатні забезпечити комплексний аналіз цих ролей-образів. Йдеться насамперед про семантичну, концептуальну та онтологічну інтерпретацію жіночих портретів в українській художній літературі кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Усі перелічені підходи, на нашу думку, не суперечать один одному, оскільки концепт як ментальне утворення у свідомості індивіда є фіксацією колективного досвіду, який стає надбанням індивіда за допомогою різних типів інтерпретації. Хоча ці підходи різняться за своїми векторами щодо особистості жінки, вони взаємодоповнюють один одне та дозволяють змалювати цілісну картину жіночого образу.

Семантичний рівень інтерпретації дозволяє поєднати ментальні одиниці різних типів та побудувати семантичну структуру жіночого образу. Семантична система – це система закрита, коли вона розкривається через конотацію, вона стає транзитивним засобом, що передає зміст, «наповнює» зовнішній світ, переважується та перероджується щоб здолати глибоку антиномію, яка існує між семантичною системою та зовнішнім світом.

Концептуальний рівень інтерпретації жіночих образів успішних жінок передбачає застосування певних когнітивних критеріїв у вигляді культурних моделей, пов'язаних з поняттями успішності у свідомості українців. Для з'ясування понятійного боку досліджуваного концепту в ролі чітко вимірюваного критерію пропонуємо такі культурні моделі: 1) суспільне схвалення, емпатія, симпатія, бажання бути схожим; 2) особиста упевненість у своєму успіху, у своїй правоті, незважання на думку оточуючих; 3) результативність, наявність фінансової або моральної винагороди, мить слави героїні; 4) метафоричність опису, що апелює до архетипів, культурних кодів тощо.

Онтологічний рівень інтерпретації дає можливість: 1) окреслити коло базових понять для опису окремого образу успішної жінки в певній сфері; 2) побудувати причинно-наслідкові, часові та інші зв'язки між поняттями та лексемами, що їх передають; 3) побудувати схему взаємодії між основними поняттями успішності всередині лексико-семантичного поля та між лексико-семантичними полями; 4) відтворити логічні зв'язки між різними предметними галузями стосовно поняття «успішна жінка»; 5) створити понятійну модель концепту **успішна жінка**, змодельовану з образів, ситуацій, психологічних станів тощо.

Визначаючи текст за О. Селівановою як структурно-семантичний комплекс вербальних знаків,

об'єднаних на підставі семантико-комунікативних зв'язків (цілісна знакова форма організації мовлення) [Селиванова : 28] і протиставляючи його дискурсу як тексту в ситуації, вважаємо, що, представлення лінгвоментальної моделі образів успішних жінок має враховувати семіотичний аспект, що є складником семантики тексту, психолінгвістичний аспект, базований на онтологічному рівні інтерпретації та власне когнітивний, покладений в основу концептуального аналізу.

Застосування когнітивного підходу до тексту дозволяє поглибити семантичний аналіз. На думку Н. Кондратенко, говорячи про семантику, потрібно розмежувати два поняття, що є основними складниками семантичного боку тексту – зміст і значення: зміст є ширшим і загальнішим поняттям, що характеризує цілісний текст, тоді як значення – компонент змісту [Кондратенко : 40].

Говорячи про семантику тексту, таким чином, маємо на увазі зміст, проте і ця категорія потребує певних уточнень. М. Нікітін зазначає, що розмежування значення і змісту різняться в логіці та лінгвістиці: логічна наука пов'язує значення з екстенсіоналом знака, а зміст – з інтенсіоналом; мовознавство і психологія інтерпретує значення як спільний компонент семантики для всіх носіїв мови, як соціально закріплену категорію мови, зміст як

індивідуально-особистісне варіювання семантики вербального знака [Никитин : 38–39].

Отже, застосовуючи терміни «змісту» і «значення» ми тлумачимо їх саме так як мовознавство та психологія: «значення» відповідає *денотату* в лінгвістиці, а *екстенсіоналу* в логіці та актуалізується в змісті, що відповідає *конотату* в лінгвістиці, а *інтенсіоналу* в логіці.

Пропонована модель образу «успішна жінка» має таку структуру: жіночий образ ґрунтований на певному психотипі, складники лінгвокультурної моделі, що є певною первинною структурою, матрицею цієї моделі; рівні аналізу – *семантичний*, що передбачає урахування семіотичного аспекту з відповідними складниками, *онтологічний*, що передбачає урахування психолінгвістичного аспекту з відповідними складниками та *концептуальний*, що передбачає урахування власне когнітивного аспекту з відповідними складниками. Представимо власну психоментальну модель інтерпретації образів успішної жінки з урахуванням усіх вищезазначених аспектів (табл. 1).

Незважаючи на нечисельний набір професійних моделей серед жіночих портретів в українськомовній художній прозі кінця ХХ – початку ХХІ ст. колекція психологічних сутностей серед останніх є багатою та представлена жіночими образами, несхожими між

Таблиця 1

Психоментальна модель інтерпретації образу «успішна жінка» на матеріалі українськомовної прози кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Жіночі образи								
Портрети / психотипи	бізнес-леді	коханка	активістка	аферистка	модель	журналістка	мати	...
Складники лінгвокультурної моделі								
матриця/первинна структура	вербальна (риторична) діяльність автора		індивідуальна особистість жінки			ментальне усвідомлення оточуючими		
рівні аналізу	семантичний		онтологічний			концептуальний		
аспекти	семіотичний		психолінгвістичний			когнітивний		
складники	↓ денотат (екстенсіал) → конотат (інтенсіонал) = фрагмент дійсності ↓ зміст → значення → текст = мисленневий образ дійсності		↓ – причинно-наслідкові зв'язки – схема взаємодії всередині ЛСП – логічні зв'язки – урахування міжпредметних галузей – понятійна модель образ – психологічний стан – антропоцентрична орієнтація на мовну особистість (адресант <=> адресат)			– культурні моделі – суспільне схвалення – ставлення до себе – результативність – екстралінгвістичні ознаки з орієнтацією на мову		

собою і, навіть, які є суцільними протилежностями: бізнес-леді, дрібна торгівка, секретарка, художниця, журналістка, ворожка, студентка та ін. Жінка, що захоплена певною діяльністю має змогу передати через комунікативну ситуацію діяльності свій характер, своє ставлення до власної справи, реалізуючись при цьому через інших дійових осіб.

Оповідь про ту чи іншу жінку в сучасній українській прозі містить як правило висвітлення таких тем стосовно її професійної діяльності як «кар'єра», «шлях до успіху», «високе становище в суспільстві», «стосунки з чоловіком або мужчиною, батьками, друзями та дітьми», «наявність грошей», «здатність фінансового самозабезпечення». Класифікація виділених тем та образів за частотністю та масштабу висвітлення на сторінках художньої прози дозволила виділити наступні вихідні семи: кар'єра, самовідчуття в контексті життя, стосунки з чоловіком, відповідальність за свою родину, жіночність. Проаналізований матеріал дозволяє виокремити субконцепти концепта «успішна жінка» всередині лексико-семантичних полів та їх тематичних рядів. Розглянемо, як розкриваються ці центральні семи досліджуваного концепту в окремих жіночих образах, що трапляються в межах лексико-семантичного поля **професія**.

Жінка успішна в професії – це віяло окремих дрібних сутностей, що дуже схожі з ампула в класичному театрі. І це не випадково, оскільки в професії жінка грає певну роль у сценічному сенсі і, відтак, буденна особистісна якість, що висловлюється у формі прикметника, починає передавати «спосіб дії». Уявлення про кар'єру позиціонується в художній літературі як невід'ємна ознака успішності, її обов'язковий супутник. Досліджуваний матеріал дозволяє говорити про кар'єру як про вагому характеристику успішності сучасної жінки. При цьому вид кар'єри неважливий, головне – суспільна зайнятість жінки, її потреба суспільству.

Для ілюстрації лінгвоментальної моделі образу жінки, що має успіх у професії, представимо кілька жіночих образів, але зазначимо при цьому, що палітра цих образів є набагато більш розгалуженою.

«Бізнес-леді». На думку Ю. Любавської, можна говорити, що на сучасному етапі в укра-

їнській мовній картині світу відбулося (і продовжує відбуватися) формування концепту «жінка, яка займається бізнесом». Авторка зазначає, що, на відміну від радянського дискурсу, в структурі цього концепту виокремлюються два субконцепти, які умовно можна назвати «бізнес-леді» та «роздрібна торгівка» Любавська : 131].

Значимо, що у цьому разі прикметники *стримана, респектабельна, відома, стрімка* характеризують не те, «що», а те, «як» вона це робить, а слова *чарівна, вишукана, вродлива, красива, доглянута, гарна, гарно вбрана*, які більше стосуються лексико-семантичного поля **індивідуальність особистості**, утворюють зони перетину та набувають іншого значення, наприклад: *Знайомі їй порадили звернутися до Андріани – відомого у місті ландшафтного дизайнера, запевнивши, що попри молодий вік ця дівчина володіє сучасними розробками. Андріана, вишукана, красива, доглянута й гарно вбрана чорнявка з довгим волоссям, радо зустріла Мирославу* [Талан : 131].

У цьому разі субконцепт «бізнес-леді» пов'язаний із концептами **успіх, кар'єра**. Такий образ широко представлений у сучасній українській прозі. У контекстах лексичні засоби на позначення жінки, яка займається бізнесом, сполучуються з такими прикметниками, як *респектабельна, доглянута, стримана, зосереджена, успішна, вольова*, наприклад: *Вона – тридцятидвохрічна респектабельна жінка, в якій на плечах процвітаюча будівельна фірма і якій ніколи не вистачає часу для особистого життя, і яка взагалі не пам'ятає, коли востаннє собі дозволяла таку нерозважну вільність. <...> Ніколи за всі роки блискучої кар'єри вона не дозволяла собі скористатись службовим становищем з особистою метою. <...> Вона – як завжди, підтягнута, стримана, зосереджена, але бісики в очах прозраджували її. І Він – щойно спечений молодий працівник перспективної фірми, права рука чарівного шефа* [Андрусів : 43].

Авторський текст характеризується наявністю дієслів, що пришвидшують дію, надають їй якомога більше динаміки, змальовуючи темп в якому існує героїня, наприклад: *якій ніколи не вистачає часу, яка взагалі не пам'ятає, коли востаннє собі дозволяла, не дозволяла собі скористатись*

службовим становищем з особистою метою. Як бачимо в тексті наявні дієслова зворотньої дії, що підкреслюють самостійність героїні відносно самої себе (*собі дозволяла, не дозволяла собі*). Цей опис динамічний, невимушений та разом з тим естетичний, по жіночому грайливий, наприклад: *бісики в очах прораджували її*.

Метафоричність висловів має на меті підкреслити контраст, що утворюється завдяки протизв'язі молодого віку та вантажем відповідальності, що її обтяжує, наприклад: *вона – тридцятидвохрічна респектабельна жінка, в якій на плечах процвітаюча будівельна фірма, зважаючи на те, що й використовувана лексика має стосунок радше до чоловіка ніж до жінки (тримати на своїх плечах)*.

У наступному прикладі образ жінки успішної в кар'єрі змальовується через чоловіка, що знаходиться поряд:

Вони разом дочитували Сартра, слухали Стінга і Він жодного разу її не спитав, чому Вона, вродлива і успішна, досі залишилась самотньою. <...> До їхньої зустрічі Надя абсолютно чітко бачила перед собою майбутнє – стрімка кар'єра, цілковита присвята себе роботі, адже місця будь-яким почуттям до чоловіків, здавалось, у серці вже нема і бути не може [Андрусів : 45].

Портрет героїні розкривається через психологічну межу «до-після». Усі професійні прагнення жінки усвідомлюються через її стосунки з чоловіком, через її інстинктивне розуміння власної жіночої ідентичності як істоти, яка реалізовуючи свої ймовірні професійні успіхи, є дієвою, активною, впевненою, такою що її не примусити відмовитись від себе «діячки», наприклад: *чітко бачила перед собою майбутнє – стрімка кар'єра, цілковита присвята себе роботі*.

«Дрібна торгівка». Реалізація жінки у дрібному бізнесі часто супроводжується психологічною перевагою над чоловіком, що передається через змалювання критичного ставлення одне до одного. Прозорою тут видається і авторська позиція, що проглядається в іронічній манері змалювання їхніх стосунків. Сама ж комунікативна ситуація постає як контраст між буденністю життя з боку жінки і мріями про життя з боку чоловіка. Вони ніби міняються місцями.

Михайло в той рік почав писати, і нічого більше для нього не існувало. А Діана почала працювати з поставками. Якимось чином

всунулася до тої структури, де законно гребууть незаконні гроші. Згодом купила квартиру неподалік Андріївської церкви і будиночок за містом <...>. Мабуть, саме тому Діана ніколи не обминала найменшої можливості десь урвати копійчину. Пильно стежила за літературними успіхами Михайла Семиока, вимагаючи грошей на сина з усіх його доходів. Навіть з гонорарів у журналі БЕРЕЗІЛЬ. <...> Ексдружина на світліні млосно підвела очі, дивиться в стелю і ледь посміхається. Всі, хто заходить до них, одразу звертають увагу: ой, яка жінка! [Кононенко : 30–31].

Авторський текст містить ознаки суспільного схвалення героїні, наприклад: *Всі, хто заходить до них, одразу звертають увагу: ой, яка жінка!* Ставши «дрібною торгівкою», жінка «тримає поводи» по кільком напрямкам – власний бізнес (*почала працювати з поставками, не обминала найменшої можливості десь урвати копійчину*), стежить за «успіхами» колишнього чоловіка, що перебуває у творчих літературних пошуках (*вимагаючи грошей на сина з усіх його доходів. Навіть з гонорарів у журналі БЕРЕЗІЛЬ*) та дбає про матеріальне забезпечення родини (*згодом купила квартиру неподалік Андріївської церкви і будиночок за містом*). Як бачимо, тематичний ряд «матеріальне забезпечення» лексико-семантичного поля **професія** перетинається з лексико-семантичним полем **родинні стосунки**.

«Жіночі професії» (перекладачка, бібліотекарка, секретарка, активістка, зоозахисниця, нетворкінгша, журналістка).

Бібліотекарка. Традиційною жіночою професією вважається бібліотекарка. Ця професія є ніби назавжди «закріпленою» за жінками, є синонімом жіночності, вишуканості, приналежності до світу розумного, світлого та доброго, наприклад:

А Тетяна, здобувши нарешті можливість нормально одягнутися й не приховувати своїх статків, навпаки являла собою зразок стриманої, стильної жінки, яка чудово знає собі ціну [Овсяннікова : 257].

У наведеному уривку, бібліотекарка не скромна жінка, що має нарешті *можливість нормально одягнутися, а й не приховувати своїх статків*, вона має соціальну прогресію, а саме є зразком стриманої, стильної жінки,

яка чудово знає собі ціну. Цей авторський опис має стосунок скоріше до зображення зовнішності героїні ніж до її професійної діяльності, однак, видається, що це свідомо авторська позиція – показати красу жінки крізь її жіночу професію. В наступному уривку, героїня характеризується словами «благополучна», «розкішна жінка», «від якої точиться дух заможності і безпроблемного існування»: *Після цих слів Неля Павлівна прискіпливіше обдивилася свою співрозмовницю, помітивши нарешті, що має справу з цілком благополучною людиною, навіть більше того – з розкішною жінкою, від якої точиться дух заможності й безпроблемного існування. Вона беззвiтно потягла носом, вдихаючи приємні пахощі Тетяниних парфумів, після чого насупилася, аби не показати замішання, яким перейнялася [Овсяннікова : 257].* Зазначимо, що цей опис надається через слова іншої жінки-споглядачки чужого успіху.

Журналістка. Журналістика одна із так званих професій унісекс. Журналістка це подекуди критик, подекуди письменник, подекуди політик, що сприймає дійсність і саму себе крізь призму критики та самоіронії. Вона має бути сміливою, зухвалою, обов'язково успішною і безстрашною, наприклад:

– *Вибач, що перебуваю, – а ти взагалі малою з хлопчиками більше бавилась чи все-таки з дівчатками? Бо є версія, що соціально успішні жінки – то завжди продукт, що називається, чоловічого виховання, ті, кого школено на хлоп'ячий лад... [Забужко : 34].*

Сприйняття жінки як «продукту» з вуст героїні – це професійний погляд з боку, що передає самоіронію, самокритику, свідчить про професійний підхід до самої себе. Нежіночий погляд на жіночу професію. «Соціальна успішність жінки» розкривається через соціальну затребуваність, що, на думку героїні, є більш притаманною жінкам, які чинять на чоловічий лад, наприклад: *ті, кого школено на хлоп'ячий лад.* У наведеному прикладі яскраво проявляється зміна ролі жінки, що її зазнало українське суспільство на межі досліджуваного періоду.

Висновки. Лінгвоментальна інтерпретація образів успішних жінок в українськомовній художній прозі кінця ХХ – початку ХХІ ст. перебуває на межі міждисциплінарного підходу, в якому авторська вербалізація актуалізується в контексті культурного, соціального та історичного розвитку українського народу на межі століть. Лінгвоментальний складник, актуалізується в особливостях вербалізації певної ситуації, створюваної жінкою, а не фрагменту буття, в якому вона бере участь або у відчутті, що вона (жінка) здатна викликати.

У межах тематичного ряду «професія», наявний субконцепт «ділова жінка», що складається з кількох образів: «бізнес-леді», «дрібна торгівка», збірного образу «жіночі професії», що має кілька складників образу (перекладачка, бібліотекарка, секретарка, активістка, зоозахисниця, нетворкінгша, журналістка, начальниця, науковця, творча особистість). Усі вони є частиною макроконцепту **успішна жінка**. Така психологічна дискретність має декілька переваг для створення образу успішної жінки у межах лексико-семантичного поля **професія** на онтологічному рівні. По-перше, вона є звичною, оскільки походить із актуальної суспільної культури українців, по-друге, вона зрозуміла, оскільки дискретне і динамічне є рухомим, на відміну від зв'язаного архетипного та символічного, як у лексико-семантичному полі **родинні стосунки**, а по-третє – дає змогу справжньої комбінаторики характерологічних одиниць і слугує технічною основою для створення усередненої моделі української жінки досліджуваного періоду, що називають «сучасною особистістю». Особистість тут не складна, а багатоскладна, успішна жінка в професії – це кількісне поняття. Психологічною особливістю такої жінки є те, що вона є узагальненою сутністю кількох характеристик, жінка, яка може бути усім і одразу. У суто аналітичному плані цей жіночий тип являє собою узагальненість накопичення, а не синтезу випадкових одночасностей. Жінка від природи гарна, кохана або щаслива в шлюбі не задовольняється цією даністю, вона – діячка, носій набутих професійних якостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кондратенко Н. В. Організація семантичного поля тексту: текстовий та інтерпретаційний зміст : зб. наук. праць. Одеса : Докса, 2004. Вип. 6 : Мова, текст, культура. С. 40–49.
2. Кукуленко-Лук'янець І. В. Психологічний образ жінки в українській літературі. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. 2010. Вип. 8. С. 546–554.

3. Любавська Ю. С. Концепт жінка, яка займається бізнесом, в українській мовній картині світу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2017. №30. Т.2. С. 130–133.
4. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения. Москва: Высшая школа, 1988. 168 с.
5. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. Киев: ЦУЛ «Фитосоцицентр», 2002. 336 с.
6. Сніжко А. М. Концепт *успішна людина* в українській і англійській мовах. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського*. 2009. Вип. 10. С. 178–183.
7. Сукаленко Т. М. Метафоричне вираження концепту ЖІНКА в українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук 10.02.01. Київ, 2009. 20 с.
8. Федіна О. В. Фразеосемантичне поле концепту ЛЮДИНА в російській мові: функційно-прагматичний аспект. Автореф. ... канд. філол. наук 10.02.02. Дніпро, 2020. 26 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Андрусів В. Фізіологія жіночої депресії. Літрес, 2014. 157 с.
2. Забужко О. Музей покинутих секретів. Київ : Факт, 2009. 829 с.
3. Кононенко Є. Кат. Новели. Львів: Видавництво Анети Антоненко, 2014. 124 с.
4. Овсянникова Л. Аферистка. Дніпропетровськ, 2008. 273 с.
5. Талан С. Замкнене коло. Харків: Клуб сімейного дозвілля. 2012. 320 с.

REFERENCES

1. Kondratenko, N. V. (2004). Orhanizatsiia semantychnoho polia tekstu: tekstovyi ta interpretatsiinyi zmist [Organization of semantic field of the text: textual and interpretative content] : zb. nauk. prats. Odesa : Doksa. Vyp. 6 : Mova, tekst, kultura, 40–49. [in Ukrainian].
2. Kukulenko-Lukianets, I. V. (2010). Psykholohichniy obraz zhinky v ukrainkii literaturi [Psychological portrait of a woman in the Ukrainian literature]. *Problemy suchasnoi psykholohii* : zb. nauk. prats KPNU imeni Ivana Ohienka, Instytutu psykholohii im. H. S. Kostiuca APN Ukrainy. Vyp. 8. 546–554. [in Ukrainian].
3. Liubavska, Yu. S. (2017). Kontsept zhinka, yaka zaimaietsia biznesom, v ukrainkii movnii kartyni svitu [The concept of the businesswoman in the Ukrainian-language worldview]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser. : Filolohiia*. № 30. T. 2. 130–133. [in Ukrainian].
4. Nikitin, M. V. (1988). Osnovy lingvisticheskoy teorii znacheniya [Basics of the linguistic theory of meaning]. Moskva : Vysshaya shkola. [in Russian].
5. Selivanova, E. A. (2002). Osnovy lingvisticheskoy teorii teksta i kommunikacii [Basics of the linguistic theory of text and communication]. Kiev : CUL «Fitosociocentr». [in Russian].
6. Snizhko, A. M. (2009). Kontsept uspishna liudyna v ukrainkii i anhliiskii movakh [Concept “successful woman” in the Ukrainian and English languages]. *Komparatyvni doslidzhennia slovianskykh mov i literatur. Pamiati akademika Leonida Bulakhovskoho*. Vyp. 10. 178–183. [in Ukrainian].
7. Sukalenko, T. M. (2009). Metaforychne vyrazhennia kontseptu ZHINKA v ukrainkii movi [Metaphoric representation of the concept WOMAN in the Ukrainian language] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk 10.02.01. Kyiv. [in Ukrainian].
8. Fedina, O. V. (2020). Frazeosemantychne pole kontseptu LIUDYNA v rosiiskii movi [Phraseosemantic field of the concept HUMAN in the Russian language]: funktsiino-prahmatychnyi aspekt : avtoref. ... kand. filol. nauk 10.02.02. Dnipro. [in Ukrainian].

SOURCES

1. Andrusiv, V. (2014). Fiziolohiia zhinochoi depresii [Physiology of the female depression]. Litres. [in Ukrainian].
 2. Zabuzhko, O. (2009). Muzei pokynutykh sekretiv [The museum of the abandoned secrets]. Kyiv: Fakt. [in Ukrainian].
 3. Kononenko, Ye. (2014). Kat. Novely. Lviv: Vydavnytstvo Anety Antonenko [Executor. Novelettes]. [in Ukrainian].
 4. Ovsianyukova, L. (2008). Aferystka [Adventuress]. Dnipropetrovsk. [in Ukrainian].
 5. Talan, S. (2012). Zamknene kolo [Coterie]. Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia. [in Ukrainian].
-

ZH. A. TERNOVA

*Head of Laboratory «Country Studies»,
Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine
E-mail: 0811janna@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-7342-4555>*

**LINGUOMENTAL INTERPRETATION OF THE FEMALE IMAGE
«SUCCESSFUL WOMAN» ON THE BASIS OF THE LEXICO-SEMANTIC FIELD
«PROFESSION» IN UKRAINIAN PROSE
OF THE END OF THE XX – BEGINNING OF THE XXI CENTURIES**

Purpose of the article is to recreate the linguomental model of the female character of a successful woman on the basis of the lexico-semantic field «profession» in the fiction of the end of the XXth – the beginning of the XXIst centuries. The following conclusions have been drawn on the basis of the given research.

Linguomental interpretation of the images of successful women in the Ukrainian-language fiction of the end of the XXth – the beginning of the XXIst centuries is on the verge of interdisciplinary approach within the framework of which the author's verbalization is actualized in the context of cultural, social and historical development of the Ukrainian people on the boundary of centuries. Linguomental constituent, is actualized in the peculiarities of verbalization of a certain situation created by a woman, but not the fragment of existence she participates in or in the feeling, that she (woman) is able to arouse. Within the framework of theme line «profession», the subconcept «business woman» is found, which consists of a few images: «business-lady», «vender», collective image «female professions», that has several constituents of character (translator, librarian, secretary, activist, animal rights activist, networker, journalist, boss, scientist, creative personality). All of them are parts of the macroconcept «successful woman». Such psychological discreteness has a few advantages for the image of successful woman creation within the framework of the lexico-semantic field «profession» at ontological level. Firstly, it is habitual, as is rooted in the actual public culture of Ukrainians, secondly, it is clear, as the discrete and dynamic is moving, and thirdly – forms ground for the real combinatorics of characteristic units and serves as the technical basis for creation of an average model of the Ukrainian woman of the period under investigation, known as «modern personality». The psychological feature of such woman is that she is generalized. The psychological peculiarity of such a woman is that she is an average representation of a number of personalities, she is the woman who can be everything at the same time. In terms of analytics, this female type is a generalized accumulation but not a synthesis of casual synchronisms.

Key words: successful woman, linguomental model, lexico-semantic field, profession, concept, subconcept, macroconcept.

УДК 81'373.611Стус

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.14>

Л. М. ШУСТ

кандидат філологічних наук,

викладач словесних дисциплін,

*Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради,
м. Луцьк, Україна*

Електронна пошта: lyud_mylka@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0001-6761-5497>

О. М. ГОНЧАРУК

кандидат педагогічних наук,

викладач словесних дисциплін,

*Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради,
м. Луцьк, Україна*

Електронна пошта: super_lenagoncharuk@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0001-8777-089X>

О. М. СТОЛЯРЧУК

викладач словесних дисциплін,

*Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради,
м. Луцьк, Україна*

Електронна пошта: olgastolarchuk546@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5778-1608>

СЛОВОТВІРНА СПЕЦИФІКА ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИХ НОВОТВОРІВ В. СТУСА: АФІКСАЦІЯ

Індивідуально-авторський словотвір впливає на розвиток образної системи поезії, збагачує поетичний лексикон, визначає перспективи творення нових номінативних одиниць за певними словотвірними типами, спонукає до подальшого активного використання виражальних мовних засобів. Лінгвістичні дослідження українських та зарубіжних мовознавців були присвячені вивченню різних аспектів оказіональних слів, зокрема: лексико-семантичного, словотвірного, лінгвостилістичного, лексикографічного, функціонального, прагматичного. У статті досліджено словотвірну специфіку індивідуально-авторських новотворів В. Стуса, зокрема афіксальні морфологічні способи словотвору.

Одним із засобів формування авторського стилю є застосування авторського словотвору. Авторські новотвори В. Стуса представлені чотирма основними частинами мови: іменники, прикметники, дієслова, прислівники. Основним способом утворення іменникових оказіоналізмів є морфологічний, у межах якого високою продуктивністю відзначається префіксально-суфіксальний спосіб творення, осново- та словоскладання, значно менше використовуються суфіксальний, префіксально-флексійний, безафіксний способи словотворення. Значно менше прикметникових оказіоналізмів, утворених суфіксальним, префіксальним та суфіксально-префіксальним способами. У деривації дієслівних оказіоналізмів активними способами є суфіксація, префіксація, а також префіксально-суфіксально-постфіксальний спосіб. Прислівникові оказіоналізми становлять незначну кількість й утворені в основному префіксально-суфіксальним способом.

Індивідуально-авторські новотвори відіграють важливу роль в образній картині творення світу письменником. Саме ці лексичні одиниці у В. Стуса несуть найбільше емоційне та стилістичне навантаження.

Ключові слова: індивідуально-авторські новотвори, афіксація, способи словотвору, деривація, лексичні одиниці.

Постановлення проблеми. Інтенсивне вивчення лексичних новотворів розпочинається з кінця минулого століття. Оказіоналізми в поетичному мовленні посідають помітне місце, а без їх усебічного вивчення неможливо

говорити про новаторство в поезії взагалі. Індивідуально-авторський словотвір впливає на розвиток образної системи поезії, збагачує поетичний лексикон, визначає перспективи творення нових номінативних одиниць за певними сло-

вотвірними типами, спонукає до подальшого активного використання виражальних мовних засобів. Особливого значення набуває аналіз фактів, що зумовлюють виникнення і функціонування авторських новотворів.

Аналіз попередніх досліджень. Перспективними щодо розвитку української неології вважають, зокрема, такі питання: вплив неологізмів на розвиток лексичної та словотвірної системи мови [Стишов; Нгомovenko]; виявлення характерних словотвірних тенденцій у національній мові певного хронологічного періоду, безпосереднім виявом яких є створення okazіоналізмів [Герман]; дослідження чинників, котрі впливають на появу індивідуально-авторських новотворів [Юрченко]; функціонування okazіоналізмів у текстах різних стилів і жанрів, а також у художніх творах окремих письменників [Жижома]; еволюційні процеси у сфері okazіональної номінації [Вокальчук] тощо. У зв'язку з цим лінгвістичні дослідження українських та зарубіжних мовознавців були присвячені вивченню різних аспектів okazіональних слів, зокрема: лексико-семантичного, словотвірного, лінгвостилістичного, лексикографічного, функціонального, прагматичного. Предметом представленого дослідження є словотвірна специфіка індивідуально-авторських новотворів В. Стуса.

Результати та дискусії. Одним із засобів формування авторського стилю є застосування авторського словотвору – оригінального комбінування різностилістичних узуальних морфем при творенні новотворів-іменників, прикметників, дієслів, прислівників тощо.

У мовознавчій науці існує два підходи до осмислення поняття okazіонального словотворення:

1) okazіональне словотворення використовує не тільки наявні в сучасній українській мові способи творення слів, а й призначені лише для утворення okazіоналізмів;

2) okazіоналізми утворюються тільки за особливими «мовленневими» моделями, відмінними від «мовних».

Вважаємо, що okazіоналізми – різні відхилення від лексичної норми, але не її порушення, тобто вони виникають за загальноживаними моделями, допускаючи при цьому відхилення від них у тому чи іншому відношенні.

Проаналізувавши okazіоналізми В. Стуса з точки зору їх словотворення, можемо стверд-

жувати, що тут представлені майже всі способи українського словотвору. Проаналізуємо афіксальні морфологічні способи словотвору.

1. Префіксальний спосіб (70 лексем). Для творення нових лексем автор застосовує як українські префікси (у тому числі й давні, непродуктивні), так і запозичені з інших мов.

Інколи саме нагромадження однотипних префіксів створює ідейний зміст вірша: «*Антиббивця, антисзуїт, / Антидеспот, антиможновладець. / Чорну крешеш гору, і граніт / попід ноги сиплеться в безладді*» [Стус 2008 : 228]. І далі ми розуміємо, що лексемами з префіксом *анти-* автор позначає себе: «...не кажіть, що жив я без пуття, / задаремне вам із мене кпнути».

Префікс спорадично навіть змінює частини-мовну належність слова, напр., займенник себе за додавання префікса *анти-* стає іменником (*увійти в антисебе*). Префіксоїд *анти-* надає зображуваним реаліям значення несправжності.

Префікс *без-* автор використовує зазвичай для творення іменників (*безпуть, безліт*).

Афікс *ви-* уживаний переважно з дієсловами, позначаючи максимальну міру вияву ознаки: *виснити, вижовкнути* (а не просто пожовкнути), *вибавитись* (а не позбавитись), *виrozumіти* (а не зrozumіти). Часто префікс *ви-* замінює *за-*, позначаючи абсолютну ознаку, напр.: *виспокоїтись, витихнути, витухнути* (пор. *заспокоїтись, затихнути, затухнути*). Крім того, В. Стус використовує незвичні префікси для створення певної гри слів, глибшого поетичного змісту: «...це *вистане* мужності *вибути* вік, / це *виживу, вистою, викричу* я, / допоки поглине мене течія» [Стус 2003 : 168–169].

Дієслова з префіксом від- означають завершеність, доконаність дії. У новотворах В. Стуса такі слова мають відтінок приреченості, безповоротності: *відвірилося, відгаснути, віддаленити, відпрапорити* (останній, очевидно, утворений за зразком відмайоріти: *Відмайорів мій день. Відпрапорів...*). Іноді автор творить дієприкметники (*відвільглий, відринутий, відумерлий*).

Префікс *за-* в Стусовій інтерпретації найчастіше є заміною іншому, напр.: *зачичений* (від позичений), *запомогти* (від допомогти), *зажолобіти* (від пожолобіти). Оригінальним є використання цього афікса у прислівниках зі значенням максимального вияву ознаки: *зодосить, задуже*. Останній приклад підкреслює

антитезу: «...*ти замало був гордим / І задуже був гордим*» [Стус 2008 : 40].

Досить продуктивною для аналізованого матеріалу є новотвори іменників (подекуди прикметників) із словотвірними елементами *пів-, напів-*, що вказують на неповноту вияву ознаки: *півсебе, піввагання, напівбажання, напівступа* (ім.). Як відзначає Т. Берест, у поетичному мовленні В. Стуса функціонують новотвори із префіксом *пів-*, на який припадає основне експресивно-емоційне навантаження. Вони використовуються поетом при створенні метафоричної картини СРСР [Берест : 271]. Ці префіксоїди, вступаючи в незвичні словотвірні зв'язки, утворюють оригінальні, емоційно й семантично виразні оцінні лексеми. Утворені в такий спосіб слова є засобом сатиричної оцінки суспільного стану: «*О царство півсерць, півнадій, півпричалів, / півзамірів царство, півзмаг і півдуш!*» [Стус 2003 : 278].

Механізм творення поетичних неологізмів цілком зрозумілий, оскільки вони сполучаються в поетичному ряду з нормативними дериватами (*напівлюди, напівтьма*).

Загалом неологізми стають більш експресивними, якщо вони ампліфікуються, зокрема, за близькими словотвірними ознаками. Утворені за загальномовним зразком лексеми *півсерце, півнадія, півпричал, півзамір, напівміра* тощо виразно означають «півжиття» громадян тоталітарної держави.

Окремо варто розглянути використання давнього префікса *па-* в оказіоналізмах В. Стуса. За твердженням В. Складенко, префікс *па-* нині втратив свою актуальність, оскільки у ході розвитку слов'янських мов він був витіснений дієслівним префіксом *по-* [Складенко]. Нагромадження слів із однаковим префіксом в одному рядку ще раз підтверджує його стилістичне навантаження: «*Тут паверх, паниз, пажиття і паскін, / переступай лискуче лезо меж, / і рідні лиця за порожні маски / тобі здадуться з понадгірних веж*» [Стус 2003 : 332]. Очевидно, автор проводить паралелі зі старослов'янськими утвореннями типу *пасинок, пагорок*, у яких формант *па-* надавав значення «ніби, несправжній, подібний», а дериват у цілому значив «подібний до предмета, названого мотивуючим словом, але неідентичний з ним; несправжній предмет, названий мотивуючим словом» [Складенко].

Але деривати із префіксом *по-* у В. Стуса такого значення не мають, пор.: *поніч, поранній, поокремі, порозгаслі*.

У незвичній функції вжито і префікс *пере-*. Зазвичай він додається до дієслів і має значення «рух через певний простір» (перейти, перебігти, перепливти). Однак В. Стус використовує афікс для творення іменників (і не завжди віддієслівних): «*Світ залито густою смолою / передум, перезла, перемсти*» [Стус 2003 : 151].

Очевидно, автор використовує інше значення цього префікса – «кратність, надмірний вияв дії», хоча самої дії не представлено (пор. також *перехвилі, переплески, перечекання*).

Аналізуючи лексеми із префіксом *перед-*, висновуємо, що тут має місце контамінація, тобто зрощення прийменника з іменником, досить характерне для цих частин мови: *передліто, передсвіт, передкінець*. Це ж стосується й префікса *поза-*: *позапростір, позачас*.

Префікси *пра-, прото-* використані для підкреслення давності, автентичності поняття: *прапервні, протобажання*, що підтверджує контекст: «...*де та межа, котрою / вертається утрачена душа / у прапервні*» [Стус 2003 : 221].

Префікс *при-* у словах *призабуття, притуга, припочаток* означає, очевидно, частковість, неповноту дії, хоча теж використаний для творення іменників.

Дієслова та віддієслівні утворення із префіксом *роз-* мають значення всеохопності, надмірності, поширення дії у різних напрямках. У зафіксованих лексемах цей префікс має таку ж семантику: *роззичений, розповнювати, розпрокльони*.

Одиничними прикладами представлені префікси *над-* (*надзелень*), *про-* (*прогрішний*), *проти-* (*протипотік*). У деяких лексемах виокремлюємо два префікси: *безокрай, сприкрити, спроневіра, щонаймертвий* (останнє утворення семантично не характерне для української мови, оскільки слова з абсолютним виявом ознаки, у т. ч. мертвий, не творять ступенів порівняння).

2. Суфіксальний спосіб (46 одиниць).

Найчастіше суфіксальним способом серед оказіоналізмів В. Стуса творяться дієприкметники:

– активного стану за допомогою суфіксів:

- -л- (*утеклий* ← *утекти, пограблений* ← *пограблити, порідшаний* ← *порідшати, осклілий* ← *оскліти, обраділий* ← *обрадїти, ждалиий*

← ждати, *виголілий* ← виголіти, *витлілий* ← витліти);

- -н- (*спогадний* ← спогадувати, *скаржний* ← скаржитися, *забарний* ← забаритися);

- -іл- (*задавнений* ← задавненіти, *вигострілий* ← вигострити);

- -ом- (*зникомий* ← зникати);

- - пасивного стану із суфіксами:

- -ан- (*парламентований* ← парламентувати, *рабований* ← рабувати);

- -ен- (*вивласнений* ← вивласнити, *об'яснений* ← об'яснити, *прозорений* ← прозорити).

Активним є і зворотний процес – творення дієслів від прикметників: *більшити* ← більший, *воронити* ← вороний, *глухонімувати* ← глухонімиий, *єдинити* ← єдиний, *крихкотіти* ← крихкий, *лиловіти* ← лиловий, *просторити* ← просторий, *рожевити* ← рожевий.

Оказіональні іменники утворені переважно за допомогою таких суфіксів:

- -ник- (на позначення особи за властивістю чи ознакою, які визначають його ставлення до предмета, заняття): *печальники* ← печаль, *розрадники* ← розраяти, *самотники* ← самотній;

- -ість- (іменники жіночого роду для вираження узагальненої ознаки або властивості чогонебудь): *дробинність* ← дробинний, *незглибимість* ← незглибимий, *очужілість* ← очужілий;

- -анн-, -інн-, -енн- (віддієслівні іменники зі значенням узагальненої дії або продукту дії): *навикання* ← навикнути, *назнаменовання* ← назнаменувати, *повертання* ← повертатись; *сніння* ← снити, *чиніння* ← чинити, *віддячення* ← віддячити.

Поодиночними прикладами представлені суфікси -к- (*ласкавка*), -ин- (*голубиня*), -от- (*білота*). Лише один зафіксований прислівник утворений суфіксальним способом – *полохко* ← *полохкий*.

Різновидом суфіксального способу вважаємо постфіксальний (для творення дієслів): *алітеруватися*, *єдинітися*, *сталітися*.

Проаналізувавши цю групу okazіоналізмів В. Стуса, висновуємо, що часто вони творяться також від okazіоналізмів, напр., від таких лексем: *обрадїти*, *задавненїти*, *прозорити*, *навикнути* тощо.

3. Префіксально-суфіксальний спосіб (78 найменувань).

Один із найпродуктивніших в індивідуально-авторському словотворенні В. Стуса. Цим способом утворені okazіональні:

- прикметники: *висамотїлий*, *висліплий*, *випелений*, *вилітепелений*, *вигорбілий*, *виглухлий*, *безобрійні*, *вилюднілі*, *зашестованийий*, *звонений*, *зволохатїлі*, *змозолений*, *знекрилений*, *знелюднілі*, *зновародженна*, *зсамотїлий*, *зчужїлий*, *найвласнїший*, *напропадимий*, *напруглий*, *обвеселенї*, *обезголосоений*, *олїтнений*, *опонїчні*, *переглухлий*, *побожеволїлий*, *погорбатїлий*, *поєдинчий*, *понадгїрний*, *понадмірний*, *сколінений*;

- дієслова: *вивласнювати*, *виголіти*, *виголублювати*, *виїнакиувати*, *викопитїти*, *викружувати*, *вимертвити*, *випрозорїти*, *висклїти*, *долїтовувати*, *заботожїти*, *звіхолїти*, *зїнакиати*, *назнаменовувати*, *обмалювати* (← *малий*), *об'яснити*, *осклїти*, *погробити*, *порїзняти*, *прокопитити*, *розпелюстити*, *розпросторити*;

- дієприкметники: *вимїлілий*, *змаячений*, *обважнений*, *пограбілий*, *роз'єдинений*, *розбіглий*, *розверстий*, *розкущений*, *розлітаний*, *розпросторений*, *розхвилений*;

- дієприслівник: *одгетькуючи*;

- іменники: *безїмення*, *виглиблення*, *зненавида* (*зненавидь*), *надвивищення*, *надзїр'я*, *наднебєсєя*, *окорєнок*, *повечїр'я*, *подоцїв'я*, *привсюднїсть*, *присмокти*;

- прислівник: *безїскорно*.

Проаналізовані слова утворені як за традиційними в українській мові моделями, напр., *вивласнювати*, *виголублювати* (на кшталт *привласнювати*, *приголублювати*), *одгетькуючи* (за зразком *підтакуючи*), *надзїр'я*, *повечїр'я* (*узгїр'я*) тощо, так і оригінально: *найвласнїший* (від прикметника *власний* ступені порівняння не утворюються), *вимертвити* (як ми вже зазначали, префікс *ви-* уживаний переважно з дієсловами, позначаючи максимальну міру вияву ознаки, однак слово *мертвий* і так виражає максимальну міру вияву ознаки, тому додаткових префіксів не потребує) та ін.

Окремо розглядаємо лексеми, утворені **префіксально-суфіксально-постфіксальним способом** словотвору (9 дієслів): *вименишуватися*, *вжалитися* (← *жаль*), *залїститися*, *одзьобитися*, *опазуритися*, *опроститися*, *прорешечуватися*, *розліститися*, *розсвітається*.

4. Префіксально-флексійний спосіб (11 okazіоналізмів).

Слова, утворені цим способом, фіксуються спорадично і викликають певні дискусії

у мовознавців. Так, деякі лінгвісти, зокрема О. А. Земська, вважають, що прикметники типу безногий, безрукий і т. д. утворено способом префіксації у поєднанні з нульовою суфіксацією. Однак, крім зафіксованих прикметників – *безберегий, бездолий, безнебий*, – до цього способу творення, за нашими спостереженнями, належать також іменники: *бездоля, надгроззя, окрилля, охвиля, передчасся, підкрилля, подзвіння, узграниччя*. Вважаємо, що при їх творенні не брали участі суфікси (-л-, -з-, -с-, -н-, -ч-), а відбулося подовження, при якому подвоєні літери належать до однієї морфеми.

5. Безафіксний спосіб, або нульова суфіксація (15 іменників) застосовується в іменниках – назвах абстрактної дії, похідних від дієслів, і рідше – в назвах абстрактної якості, утворених від прикметників. За цими ж принципами утворені й okazionalizmi В. Стуса:

- віддієслівні: *виквіт* ← *виквітнути*, *достій* ← *достояти*, *жур* ← *журитися*, *мерехт* ← *мерехтати*, *натерп* ← *натерпитися*, *невитерп* ← *не витерпіти*, *невідь* ← *не відати*, *нестерп* (*стерп* (ім.)) ←

не стерпіти (*стерпіти*), *осорома* ← *осоромитися*, *перехлюп* ← *перехлюпувати*, *подум* ← *подумати*, *прóзим* ← *прозимувати*;

- відприкметникові: *близь* ← *близький*, *моторош* ← *моторошний*, *глиб* ← *глибокий* (зараховуємо цю лексему до okazionalizmів, бо, на відміну від літературної мови, вона має чоловічий рід: «...*А глибом / ворущиться сповите в сон коріння, / переганяє по старих судинах / застошний і збрезкотілий сік*» [Стус 2003 : 162]).

Висновки. Отже, за нашими підрахунками, найпродуктивнішим з-поміж афіксальних способів словотвору виявився префіксально-суфіксальний – 78 одиниць, що становить близько 34% від загальної кількості, префіксальний спосіб представлений 70 одиницями (30,5%), суфіксальний – 46 (20%), префіксально-суфіксально-постфіксальний – 9 (4%), префіксально-флексійний – 11 (5%), безафіксний – 15 (6,5%). Індивідуально-авторські новотвори відіграють важливу роль в образній картині творення світу письменником. Саме ці лексичні одиниці у В. Стуса несуть найбільше емоційне та стилістичне навантаження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берест Т. Лексичні новотвори у поезії Василя Стуса. *Лінгвістичні студії*. Донецьк : ДонДУ. 1999. Вип. 5. С. 312–318.
2. Вокальчук Г. М. Словотворчість українських поетів ХХ століття. Острог : Нац. ун-т «Острозька академія», 2008. 536 с.
3. Герман В. В. Індивідуально-авторські неологізми (okazionalizmi) в сучасній поезії (60–90-ті роки) : автореф. дис. ... кандид. філол. наук : 10.02.01, Київський університет імені Тараса Шевченка. К., 1999. 22 с.
4. Жижомо О. О. Індивідуально-авторські новотвори у поетичному дискурсі 80-90-х років ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк, 2003. 20 с.
5. Скляренко В. Г. Префікс па- в українській мові. URL : kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine25-15.pdf (дата звернення: 21.03.2022).
6. Стишов О. А. Динаміка лексичного складу сучасної української мови. Лексикологія. Лексикографія : навч. посіб. Біла Церква : Авторитет, 2019. 198 с.
7. Стус В. Палімпсест. Вибране. К. : Факт, 2003. 432 с.
8. Стус В. Поезія. Зібрання творів у 12 томах. Т. 4 : Вірші 1960-х років (поза збірками), вірші початку 1970-х років (поза збірками). К. : Факт, 2008. 480 с.
9. Юрченко Т. Г. Okazionalizmi у творчості Павла Загребельного: структурно-семантичний і стилістичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2003. 18 с.
10. Hromovenko, V. (2020) Thematic Groups of Political Neologisms in English and Ukrainian: a Comparative Approach. *Science and Education a New Dimension. Philology*. VIII(66). Issue: 218. 31–34.

REFERENCES

1. Berest, T. (1999). Leksychni novotvory u poezii Vasyliya Stusa [Lexical innovations in the poetry of Vasyl Stus]. *Linhvistychni studii*. Donetsk : DonDU. Vyp. 5. P. 312–318 [in Ukrainian].
2. Vokalchuk, H. M. (2008). Slovtvorchist ukrainskykh poetiv KhKh stolittia [Word formation of Ukrainian poets of the twentieth century]. Ostroh : Nats. un-t «Ostrozka akademiia». 536 p. [in Ukrainian].
3. Herman, V. V. (1999). Indyvidualno-avtorski neolohizmy (okazionalizmy) v suchasni poezii (60–90-ti roky) [Individual-author neologisms (occasionalisms) in modern poetry (60–90s)] : avtoref. dys. ... kandyd. filol. nauk : 10.02.01, Kyivskiy universytet imeni Tarasa Shevchenka. K. 22 p. [in Ukrainian].
4. Zhyzhoma, O. O. (2003). Indyvidualno-avtorski novotvory u poetychnomu dyskursi 80–90-kh rokiv XX stolittia : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Donetsk, 2003. 20 p. [in Ukrainian].

5. Skliarenko, V. H. Prefiks pa- v ukrainskii movi [The prefix pa- in the Ukrainian language]. URL : kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine25-15.pdf (Last accessed: 21.03.2022) [in Ukrainian].
6. Styshov, O. A. (2019). Dynamika leksychnoho skladu suchasnoi ukrainskoi movy. Leksykologhiia. Leksykohrafiia [Dynamics of lexical structure of modern Ukrainian language. Lexicology. Lexicography] : navch. posib. Bila Tserkva : Avtorytet, 2019. 198 p. [in Ukrainian].
7. Stus, V. (2003). Palimpsest. Vybrane [Palimpsest. Favorites]. K. : Fakt, 2003. 432 p. [in Ukrainian].
8. Stus, V. (2008). Poeziia. Zibrannia tvoriv u 12 tomakh. T. 4 : Virshi 1960-kh rokiv (poza zbirkamy), virshi pochatku 1970-kh rokiv (poza zbirkamy) [Poetry. Collection of works in 12 volumes. Vol. 4 : Poems of the 1960s (out of collections), poems of the early 1970s (out of collections)]. K. : Fakt, 2008. 480 p. [in Ukrainian].
9. Yurchenko, T. H. (2003). Okazionalizmy u tvorchoosti Pavla Zahrebelnoho: strukturno-semantychnyi i stylistychnyi aspekty [Occasionalisms in the work of Pavel Zagrebelny: structural-semantic and stylistic aspects] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Kyiv, 2003. 18 p. [in Ukrainian].
10. Hromovenko, V. (2020) Thematic Groups of Political Neologisms in English and Ukrainian: a Comparative Approach. *Science and Education a New Dimension. Philology*. VIII (66). Issue: 218. 31–34.

L. M. SHUST

Candidate of Philological Sciences,

Teacher of Verbal Disciplines,

*Municipal Higher Educational Institution “Lutsk Pedagogical College” of the Volyn Regional Council,
Lutsk, Ukraine*

E-mail: lyud_mylka@ukr.net,

<http://orcid.org/0000-0001-6761-5497>

O. M. HONCHARUK

Candidate of Pedagogical Sciences,

Lecturer of Verbal Disciplines,

*Municipal Higher Educational Institution “Lutsk Pedagogical College” of the Volyn Regional Council,
Lutsk, Ukraine*

E-mail: super_lenagoncharuk@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0001-8777-089X>

O. M. STOLIARCHUK

Lecturer of Verbal Disciplines,

*Municipal Higher Educational Institution “Lutsk Pedagogical College” of the Volyn Regional Council,
Lutsk, Ukraine*

E-mail: olgastolarchuk546@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5778-1608>

WORD-FORMING SPECIFICITY OF AUTHOR – INDIVIDUAL INNOVATIONS BY V. STUS: AFFIXATION

Author-individual word formation influences the development of the figurative system of poetry, enriches the poetic lexicon, determines the prospects of creating new nominative units for certain word-forming types, encourages further active use of expressive language. Linguistic research of Ukrainian and foreign linguists was devoted to the study of various aspects of occasional words, in particular: lexical-semantic, word-forming, linguistic-stylistic, lexicographic, functional, pragmatic. The article investigates the word-forming specifics of individual authorial innovations of V. Stus, in particular affix morphological ways of word formation.

One of the means of forming an author's style is the use of author's word formation. Author's innovations of V. Stus are represented by four main parts of speech: nouns, adjectives, verbs, adverbs. The main method of formation of noun occasionalisms is morphological, within which the prefix-suffix method of creation, base and word formation is marked by high productivity, much less suffix, prefix-inflectional, non-affix methods of word formation are used. There are much fewer adjective occasionalisms formed by suffixal, prefixal, and suffixal-prefixal ways. In the derivation of verbal

occasionalisms, the active methods are suffixation, prefixation, as well as the prefix-suffix-postfix method. Adverbial occasionalisms are insignificant and are formed mainly by prefix-suffix method.

Individual authorial innovations play an important role in the figurative picture of the creation of the world by the writer. These lexical units carry the greatest emotional and stylistic load in the works of V. Stus.

Key words: author-individual innovations, affixation, word-formation methods, derivation, lexical units.

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

УДК 81'255.4

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.15>

Н. А. ГАЙДУК

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувачка кафедри теорії та практики перекладу,

Маріупольський державний університет, м. Маріуполь, Донецька область, Україна

Електронна пошта: n.gaiduk@mdu.in.ua

<https://orcid.org/0000-0001-6292-6376>

А. О. ХАРАЧУРА

здобувачка вищої освіти ОС «Бакалавр»,

спеціальності «Переклад (українська, російська, польська)»,

Маріупольський державний університет, м. Маріуполь, Донецька область, Україна

Електронна пошта: akharachura@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6540-4100>

МОВНІ ЗАСОБИ ВПЛИВУ ПОЛІТИЧНОГО ПОЛЬСЬКОМОВНОГО ДИСКУРСУ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті систематизовано та проаналізовано основні засоби впливу, що зустрічаються у межах польськомовного політичного дискурсу. Дискурсивний аналіз виокремився у відмінну дисципліну лише на початку ХХІ століття, але вивчення дискурсивних стратегій набирає все більшої популярності, особливо у межах політичного дискурсу, що найактивніше функціонує у медійному мережевому просторі і характеризується наявністю цікавих впливових стратегій, які вимагають ретельного перекладацького підходу, інколи специфічних прийомів і тактик задля збереження основного комунікативного завдання текстів політичного дискурсу, а саме: не лише повідомлення нової інформації, але й прагнення викликати у адресата потрібні думки, переконати його у необхідності виконання ним певних політичних дій; або ж змінити його політичні прихильності, настанови; спонукати до тієї суспільно-політичної реакції, що є вигідною для оратора, саме тому для збереження адекватного комунікативного впливу при перекладі даних засобів, необхідно враховувати мету їх використання у тексті оригіналу і зважати на те, чи збігаються комунікативні завдання текстів оригіналу та перекладу, і, виходячи з цього, використовувати комплексний підхід, застосовуючи ти чи інші перекладацькі стратегії при перекладі польськомовного політичного дискурсу українською мовою. Слідуючи за думкою дослідниці І. В. Соколової, автори статті визначили, що у масовій комунікації вплив здійснюється за допомогою широкого асортименту засобів: лексико-семантичних, синтаксичних, структурно-композиційних, стилістичних, використання яких завдає прагматичного впливу на реципієнта з метою зміни його свідомості, і, притримуючись даного розподілу, окреслили приблизну класифікацію мовних засобів впливу у політичному дискурсі, що функціонує наразі здебільшого у медійному просторі, хоча, загальний спектр таких засобів може й не обмежуватися тими, що було наразі виокремлено та описано, і може слугувати матеріалом для подальших наукових студіювань.

Ключові слова: дискурс, політичний дискурс, комунікація, вплив, засоби впливу.

Постановка проблеми. Дослідження дискурсивного аналізу є наразі актуальним як у зарубіжній, так і у сучасній українській комунікативній лінгвістиці; поняття дискурсу, крім того, є предметом дослідження функціональної лінгвістики, і сугестивної, і зіставного мовознавства, до того ж, соціології, філософії, культурології, лінгвокультурології, семіотики тощо. Сьогодні завдяки зусиллям багатьох учених різних галузей знання дискурсивний аналіз можна класифікувати взагалі як особливий науковий напрям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням аналізу проблематики окремо політичного дискурсу присвячено праці Т. ван Дейка, Е. Бенвеніста, Ю. Хабермаса, П. Серіо; вивчення проблем теоретичного, методичного та практичного аспектів політичного дискурсу висвітлювали А. М. Баранов, Д. Болінджер, Т. ван Дейк, Дж. Даймонд, В. І. Карасик, Ю. М. Караулов, О. М. Паршина, О. О. Попов, Г. Г. Почепцов, А. П. Чудінов, М. Шадсон, О. І. Шейгал та інші; проблему мовного, мов-

ностилістичного, мовнофункційного аналізу та особливості перекладу політичних промов представлено у наукових працях таких лінгвістів, як І. В. Арнольд, Н. Д. Арутюнова, А. Д. Белова, М. О. Васильєва, В. С. Виноградов, А. А. Залевська, В. Н. Комісаров, А. А. Маркович, Т. В. Юдіна та ін.

Основною комунікативною метою політичного дискурсу є вплив на суспільство шляхом впровадження в масову свідомість певної системи цінностей, і здійснюється цей вплив шляхом розповсюдження політичних текстів засобами масової комунікації, зокрема новітніх мережових засобів. Дослідження таких вітчизняних вчених, як Г. Батюк, А. Дудатьєв, Л. Компанцева, В. Попик та інших присвячено, зокрема феномену формування суспільної думки за допомогою масових засобів впливу, поширюваних мережею Інтернет. Вважаємо, що **актуальність** нашої роботи обумовлена недостатньою кількістю наукових праць, які б висвітлювали саме проблеми перекладу близькоспорідненою мовою засобів впливу, що функціонують у політичному польськомовному дискурсі.

Постановка завдання. Важливість використання вірних перекладацьких тактик при перекладі мовних засобів впливу підкреслює думка І. В. Соколової, яка наголошує, що «масова комунікація – систематичне поширення повідомлень серед чисельно великих розосереджених аудиторій з метою впливу на оцінки, думки і поведінку людей» [Соколова : 215]. А, отже, **метою** даної роботи є вивчення різноманітних засобів впливу, що зустрічаються у межах польськомовного політичного дискурсу. Матеріалом дослідження стали текстові промови та новини, що стосуються головного політика Республіки Польща, взяті з польськомовної інтернет-сторінки політичної спрямованості – офіційного сайту діючого президента Республіки Польща Анджея Дуди <https://www.prezydent.pl/>.

Виклад основного матеріалу. Термін «дискурс» у сучасній науковій думці потрактовується неоднозначно. Вважається, що сучасна теорія дискурсу виникла і сформувалася у окрему галузь в середині 60-х років ХХ століття, проте визначити даний термін науковці намагалися ще понад дві тисячі років тому: термін існує у значенні «діалог», «міркування». Передусе визначення дискурсу як лінгвістичного терміну

публікація статті американського лінгвіста З. Харріса «Аналіз дискурсу» в 50-і рр. ХХ ст., який «назвав так метод аналізу зв'язного мовлення, призначений для виведення дескриптивної лінгвістики за межі одного речення в даний момент часу і для співвіднесення мови та культури» [Макаров : 83 – 90]. Ще у ХІХ столітті у до появи сучасної теорії дискурсу, в Словнику німецької мови Якоба Вільгельма Грімма «Deutsches Wörterbuch» 1860 р можна знайти наступні дефініції терміну «дискурс», а саме: 1) діалог, бесіда; 2) мова, лекція, а з французької слово «discours» означає «діалогічна мова». Обмежитися такими визначеннями цього поняття неможливо. Вважається, що відправним обґрунтуванням для лінгвістичного трактування цього терміну є лаконічне визначення нідерландського вченого Т. А. Ван Дейка: «...дискурс – це складне комунікативне явище, що включає, крім тексту, ще й екстралінгвістичні фактори (знання про світ, установки, цілі адресанта), необхідні для розуміння тексту» [Dijk : 7].

В сучасному соціумі боротьба за політичну владу приймає форми дискурсивної – політики, політичні партії вдаються до найрізноманітніших способів впливу на електорат задля отримання якомога більшої підтримки виборців, саме тому основним комунікативним завданням політичних промов є функція впливу на реципієнта, при цьому політичний діяч чи представник певної партії у такому випадку виступає у функції т. зв. «лідера думок». Промова політика повинна привертати до себе увагу, приковувати думку слухача або читача, і для потужного впливу на адресата політик у своєму дискурсі використовує безліч технологій на різних рівнях мови. Вищезначені тези мають значення і для вузького розуміння поняття політичного дискурсу як усної або письмової промови певного політичного діяча, так і для широкого розуміння суспільно-політичного дискурсу. За визначенням В. Петренка, політичний дискурс у широкому розумінні – це слово про політику, система суджень, наповнених політичним змістом. Згідно з вузьким розумінням, політичний дискурс – це лише дискурс політиків. Його складають урядові обговорення, парламентські дебати, партійні програми та виступи політиків» [Петренко : 20]. Крім того, дослідниця наголошує, що «поняття «дискурс» – це один

з найбільш багатозначних термінів, які використовуються в гуманітарних науках, що прямо чи опосередковано вивчають функціонування мови» [Петренко : 18].

Мовний вплив, як зазначає І. В. Соколова, «у масовій комунікації здійснюється за допомогою широкого асортименту засобів: лексико-семантичних, синтаксичних, структурно-композиційних, стилістичних, використання яких завдає прагматичного впливу на реципієнта з метою зміни його свідомості» [Соколова : 216]. За думкою І. В. Соколової, «частотне використання усіх цих засобів свідчить про упередженість журналістів у процесі висвітлення подій, що обмежує критичність мислення реципієнтів... масова комунікація є потужним засобом впливу на свідомість реципієнтів, що робить її інструментом маніпуляції» [Соколова : 216]. Спираючись на вищезначену класифікацію, будемо аналізувати мовні засоби впливу у польськомовному політичному дискурсі.

Отже, серед групи синтаксичних засобів впливу виділяємо:

1. Використання незвичного порядку слів у реченні, наприклад:

Текст оригіналу (далі – ТО): «*Jednym z priorytetów zagranicznej polityki, realizowanej przez Prezydenta RP Andrzeja Dudę jest współpraca z ponad 20-milionową społecznością Polaków żyjących poza granicami kraju naszego*» [Duda]. Текст перекладу (далі – ТП): «*Одним із пріоритетів політики закордонної, яку реалізує президент Республіки Польща Анджей Дуда, є співпраця з понад 20 мільйонами поляків, що проживають за кордонами краю нашого*». Слід зауважити, що польський звичний порядок слів нерідко не збігається із звичним порядком слів української мови, задля збереження комунікативного впливу оригіналу, в українській мові також необхідно вживати незвичний порядок слів, і якщо він не співпадає з польським, перекладачеві необхідно вживати перестановки.

2. Чергування простих речень, що складаються із одного (двох слів) із довгими, наприклад: ТО: «*Potem ja chciałbym pojechać do Brazylii. Po co? Nie mamy wielkich wspólnych strategicznych interesów w znaczeniu bezpieczeństwa, ale mamy wielki potencjał gospodarczy i bardzo bym chciał, by dla polskiego biznesu, dla polskiej gospodarki ten potencjał był wykorzystany. Będziemy nad tym*

pracować» [Duda]. ТП: «*Після цього я хотів би поїхати до Бразилії. Для чого? Ми не маємо великих спільних стратегічних інтересів з точки зору безпеки, але ми маємо великий економічний потенціал, і я дуже хотів би, щоб цей потенціал був використаний для польського бізнесу та польської економіки. Ми будемо над цим працювати*». Просте речення змінюється коротким питанням, на яке президент одразу ж дає розгорнуту відповідь, уміщену в складне речення.

3. Уживання питальних, умовних та спонукальних речень (у тому числі ужиток питальних речень у якості риторичних запитань, що залишаються без відповіді, або ж політик може одразу дати таку відповідь на поставлене питання, яку потенційно очікує слухач), неповних речень, що посилюють експресивність та динаміку політичної промови: ТО: «*Bardzo bym chciał, by Polacy byli przede wszystkim razem, by tworzyli pewną jedność. Wiadomo, że jedność zawsze tworzy siłę*» [Duda]. ТП: «*Я дуже хотів би, щоб поляки, перш за все, були разом, аби утворювали певну єдність. Відомо, що сила в єдності*». Даний приклад містить умовне речення, політик визначає, як було б добре «якщо б...», при цьому уживається слово «*bardzo*», тобто «*дуже*», що підсилює сказане. Крім того, дані речення можна розцінювати як гасло, заклик. До того ж, використовується сталий вираз «*jedność zawsze tworzy siłę*».

Лексико-семантичні засоби впливу представлені наступними групами:

4. Кліше (здебільшого офіційно-ділової або дипломатичної спрямованості): ТО: «*Eżeli uważamy za naczelną zasadę „nic o nas bez nas”, to uczestnictwo w spotkaniach i relacjach międzynarodowych, które dotyczą bezpieczeństwa w naszym regionie, ma dla nas absolutnie pierwszoplanowe znaczenie*» [Duda]. ТП: «*Якщо ми беремо «нічого про нас без нас» за керівний принцип, участь у зустрічах і міжнародних відносинах, які стосуються безпеки в нашому регіоні, має для нас надзвичайно важливе значення*».

5. Сталі вирази (у т.ч. і крилаті): ТО: «*Wiadomo, że jedność zawsze tworzy siłę*» [Duda]. ТП: «*Відомо, що сила в єдності*». В оригіналі буквально маємо «*єдність завжди породжує силу*», але українською маємо сталий відповідник, який і використовуємо: «*сила в єдності*».

6. Скорочення, аббревіатури: ТО: *10 mln, NATO, ONZ, KE, RP*. ТП: *10 мільйонів, НАТО, ООН, Європейська комісія, Республіка Польща тощо*. Інколи польські аббревіатури перекладаються українською повною назвою, як *KE – Європейська комісія, RP – Республіка Польща*, або навпаки, наприклад: *Rada Europejska – ЄС, w Stanach Zjednoczonych – у США*. Але у кожному з випадків аббревіатури або скорочення та їх відповідники є загальновідомими.

7. Власні, зокрема топографічні назви: ТО: *Organizacji Narodów Zjednoczonych, General Assembly, Nowy Jork, w Stanach Zjednoczonych, z Prezydentem Brazylii, panem Bolsonaro, w Warszawie, w Polsce, Rada Bezpieczeństwa*. ТП: *Організація Об'єднаних Націй, Генеральна Асамблея, Нью-Йорк, у Сполучених штатах, з президентом Бразилії паном Болсонаро, у Варшаві, у Польщі, Рада Безпеки тощо*. При цьому декілька власних назв можна зустріти у вузькому контексті на кшталт «...z Prezydentem Brazylii, panem Bolsonaro, na którego czekamy w Warszawie by odbyć wizytę dwustronną i spotkanie – oficjalną wizytę w Polsce» [Duda]. – «...з Президентом Бразилії паном Болсонаро, якого ми чекаємо у Варшаві для двостороннього візиту та зустрічей – офіційний візит до Польщі». Ні аббревіатури, ні власні назви не викликають труднощів при перекладі, адже усі відповідники активно функціонують в українській мові, проте перекладачеві не слід забувати, що скорочення та аббревіатури ущільнюють когнітивну інформацію політичного тексту, а власні назви складають його когнітивне ядро, і тому дані елементи тексту будуть виступати одними з домінант перекладу.

У третій групі розглянемо структурно-композиційні засоби впливу:

8. Різного роду повтори, термінологічні ланцюжки: ТО: «*Bardzo się cieszymy, że mogliśmy przyjechać. W zeszłym roku ze względu na pandemię koronawirusa spotkanie Organizacji Narodów Zjednoczonych – General Assembly – było tylko wirtualne. Natomiast w tym roku – jak powiedziałem – wszyscy bardzo cieszymy się, że mogliśmy się spotkać bezpośrednio. No i cieszymy się, że możemy być znów w Nowym Jorku*» [Duda]. ТП: «*Ми дуже раді, що змогли приїхати. Минулого року через пандемію коронавірусу засідання Генеральної Асамблеї ООН було лише*

віртуальним. Проте цього року – як я вже сказав – ми всі дуже раді, що змогли зустрітися безпосередньо. І ми раді повернутися в Нью-Йорк». У цьому прикладі бачимо не просто повтор, а експресивний повтор «*bardzo cieszymy się*», що буквально означає «*ми дуже раді*», що явно демонструє ставлення президента до ситуації, до другого повтору також додається акцент «*як я вже казав*». У наступному прикладі тричі повторюється назва країни: ТО: «*Gruzja jest naszym sąsiadem, Gruzja jest naszym przyjacielem, Gruzja jest naszym sojusznikiem*» [Duda]. ТП: «*Грузія – наш сусід, Грузія – наш друг, Грузія – наш союзник*». Щодо даного прикладу, то хотілося б зауважити, що в українському варіанті відбувається стягнення, адже ми не перекладаємо польське «*jest*» українським «*є*», адже «*Грузія є нашим сусідом*» звучало б не зовсім українською, саме тому «*jest*» трансформується в українському варіанті у тире, що, на наш погляд, ще більше надає реченню експресії.

У наступному прикладі розглянемо термінологічний ланцюжок: ТО: «*Terapeuci mówili o zajęciach organizowanych dla mieszkańców w formie grupowej oraz terapii indywidualnej. Dla osób w gorszej kondycji prowadzona jest terapia przyłóżkowa*» [Duda]. ТП: «*Терапевти розповіли про заходи, організовані для мешканців у формі групової та індивідуальної терапії. Для людей у гіршому стані терапія надається прямо у ліжку*».

Останню групу становлять різноманітні стилістичні засоби, а саме:

9. Експресивні (метафора, метонімія, порівняння, гіпербола, літота, синекдоха тощо): ТО: «*Gdyby Polacy byli jednością i w związku z tym razem występowali w pewnych sprawach – i politycy amerykańscy mieliby świadomość, że polskiego człowieka to głos, które pójdą w tym albo innym kierunku – myślę, że nasza siła oddziaływania w Stanach Zjednoczonych byłaby znacznie większa, niż jest dzisiaj*» [Duda]. ТП: «*Якби поляки були одним цілим і виступали разом в певних справах – тоді американські політики розуміли б, що це голос польської людини, котра рухатиметься в тому чи іншому напрямку – вважаю, що наш вплив у США був би вагоміший, ніж сьогодні*». Якщо асоціація, зв'язок предметів при власне метонімічному перенесенні здійснюється через співвідношення якісних

ознак, то в синекдосі співвідносяться кількісні ознаки, «голос людини» в даному прикладі несе змістове навантаження «голосу усієї польської спільноти». Оригінальна польська синекдоха зберігається і в українському перекладі.

10. Емоційно-емфатично забарвлені: невластиві контексту жаргонізми, розмовні, діалектні вирази, сленг, неологізми, евфемізми тощо: ТО: «*Komunikat był jednoznaczny: jakiegokolwiek niepokoję z gospodarczego punktu widzenia są Chinom nie na rękę*» [Duda]. ТП: «*Повідомлення було зрозумілим: будь-які занепокоєння з економічної точки зору не влаштувують Китаю*». У польському варіанті маємо розмовне, що буквально перекладається «не на руку», проте вважаємо, що краще в українському варіанті буде «не влаштовує».

11. Використання комічних елементів: ТО: «*Jakiegokolwiek spory w obrębie Unii Europejskiej są wodą na młyn dla przeciwników jedności europejskiej. Powinniśmy nie dawać im pożywki, a jak najszybciej zamknąć wszystkie spory. To się w ostatnim czasie dzieje – mówił Andrzej Duda*» [Duda]. ТП: «*Будь-які суперечки всередині Євросоюзу – це вода на млин для противників європейської єдності. Ми не повинні їх годувати, а якомога швидше припинити всі суперечки. Це відбувається нещодавно, – сказав Анджей Дуда*».

Висновки. Таким чином, ми розглянули та запропонували варіанти перекладу українською мовою різноманітних груп засобів мовного впливу, що зустрілися нам у текстах

політичного дискурсу з польськомовного офіційного сайту президента Республіка Польща Анджей Дуди. Як бачимо, такі засоби впливу існують на усіх мовних рівнях: починаючи з фонетичного, потім – на лексичному рівні, морфологічному, і найбільше – на синтаксичному та структурному рівнях. Найявні численні засоби експресії, влучні та крилаті вирази. Усі ці засоби, безперечно, підпорядковуються основній меті тексту політичного дискурсу – виконати функцію впливу на адресата. Усі засоби впливу достатньо легко піддаються перекладові українською мовою, і не вимагають якихось специфічних перекладацьких прийомів чи трансформацій, усі вони вписуються у рамки загальновідомих. Але не можна не наголосити, що для успішного перекладу таких типів текстів, як політичні та суспільно-політичні, перекладач повинен володіти не лише бездоганними знаннями мови оригіналу та перекладу, а й фоновими знаннями, задля того, щоб комунікативна компетенція перекладача цілком співпадала із комунікативною компетенцією автора оригінального тексту і перекладач без змістових та контекстних втрат міг передати як форму, так і основний сенс тексту оригіналу. Задля цілісного аналізу комунікативної ролі і особливостей взаємодії засобів вербалізації масових стратегій впливу на слухача в організації змісту та плану вираження прагматичного спрямування текстів політичних промов, необхідно використовувати комплексний підхід.

ЛІТЕРАТУРА

1. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. М. : Гнозис, 2013. 280 с.
2. Петренко В. Особливості визначення політичної мови. *Політичний менеджмент*. 2007. № 2. С. 16–24.
3. Соколова І. В. Мовні засоби впливу у масовій комунікації. *Тези доповіді XIV Наукової конференції з міжнародною участю*. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна. 2015. С. 215–216.
4. Dijk T. A. van. What is political discourse analysis. *Politikal linguistics*. Amsterdam, 1998.

ДЖЕРЕЛА

1. Duda A. Oficjalna strona Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. Режим доступу: <https://www.prezydent.pl/> (дата звернення 10.02.2022).

REFERENCES

1. Makarov M. L. (2013) *Osnovy teorii diskursa* [Fundamentals of the theory of discourse]. Moscow : Gnozis. (in Russian).
2. Petrenko V. (2007) *Osoblyvosti vyznachennja politychnoji movy* [Features of the definition of political language]. *Politychnyi menezhdment*. Vol. 2. pp. 16–24.
3. Sokolova I. V. (2015) *Movni zasoby vplyvu u masovij komunikaciji* [Linguistic means of influence in mass communication]. *Proceedings of the XIV Naukova konferencija z mizhnarodnoju uchastju*. Kharkiv : KhNU im. V. N. Karazina. pp. 215–216 (in Ukrainian).
4. Dijk T. A. van (1998) *What is political discourse analysis*. *Politikal linguistics*. Amsterdam (in English).

SOURCES

1. Duda A. Oficjalna strona Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej [The official website of the President of the Republic of Poland]. Retrieved from: <https://www.prezydent.pl/> (accessed 10 February 2022).

N. A. HAIDUK

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Acting Head at the Department of Theory and Practice of Translation,
Mariupol State University, Mariupol, Donetsk region, Ukraine
E-mail: n.gaiduk@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0001-6292-6376>*

A. O. KHARACHURA

*Bachelor's Degree Student, Specialty «Translation (Ukrainian, Russian, Polish)»,
Mariupol State University, Mariupol, Donetsk region, Ukraine
E-mail: akharachura@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6540-4100>*

LINGUISTIC MEANS OF IMPACT IN POLISH POLITICAL DISCOURSE AND THEIR TRANSLATION INTO UKRAINIAN

The article classifies and explores principal means of impact which are found within the frameworks of Polish political discourse. Discourse analysis was only differentiated as a separate discipline at the beginning of the 20th century but the study of discourse strategies becomes even more popular, notably within the frameworks of political discourse which functions most actively in the media network space and is characterized by interesting impact strategies which require thorough translation approach and sometimes specific methods and tactics in order to preserve basic communicative objective of texts belonging to political discourse, namely: not only to transmit new information but to evoke necessary ideas with a receiver and persuade them in the necessity to perform certain political actions or to change their political commitment and paradigms; to provoke such socio-political response which is advantageous for the speaker. Therefore, to preserve adequate communicative impact of these means during their translation, it is necessary to take into account the purpose for their use in the source text and to consider whether communicative objectives of the source and target texts coincide and to use on this basis combined approach applying one or another translation strategy during the translation of Polish political discourse into Ukrainian. Following the researcher I.V. Sokolova, the authors of the article have determined that in mass communications impact is made with the help of a wide range of means: lexical and semantic, syntactic, structural and compositional, stylistic, the use of which makes pragmatic impact on a recipient with the purpose of changing their conscience. Adhering to this classification, the authors have outlined approximate classification of the linguistic means of impact in political discourse which is functioning at the present time primarily in media space, although the general range of such means may not be limited to those which are now classified and described and may be used as a material for further scientific studies.

Key words: discourse, political discourse, communication, influence, means of influence.

КЛАСИЧНІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

УДК 811.112.2'373.7

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.16>

Л. В. ВОДЯНА

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри романо-германської філології та німецького перекладу,

Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

Електронна пошта: vodyanaya2016@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-3304-1293>

СИМВОЛІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ СОМАТИЗМІВ У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ ЛАТИНСЬКОЇ, НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Мета статті – порівняти фразеологічні одиниці з соматичним компонентом латинської, німецької й української мов та з'ясувати їх символічне значення.

Методи дослідження: у роботі домінували елементи лінгвокраїнознавчого та описового методів, методів синтезу та порівняння. Етнолінгвістичний аналіз застосовано з метою визначення національного значення соматизмів у мові.

Результати. Доведено, що фразеологізми з соматичним компонентом належать до найдавнішого пласта будь-якої мови та мають символічну характеристику. Аналізуючи фразеологічні системи порівнювальних мов, визначено частотність вживання лексем-соматизмів.

З'ясовано, що ступінь частотності вживання соматизмів істотно різниться. Виокремлено та проаналізовано чотири лексеми: око, серце, голова, рука. Зафіксовано найчастотніше вживання та найширший діапазон значень у людському існуванні соматизму рука / Hand / manus. Виявлено, що рука – це символ опори руху і захисту як фізичного так і соціального характеру; мірило людської сили. Лексема-соматизм око / Auge / Ohr несе зорове сприйняття світу та виражає емоції і почуття (кохання), а також відображає красу. Визначено, що соматизм голова / caput / Kopf у латинській мові менш активний. Виражає: поміркованість, розумові здібності, тупість та моральне зубожіння, а також виступає у значенні Всесвіту. Лексема серце / Herz / cog відтворює внутрішній світ людини, його позитивні та негативні риси, а також її виваженість та поміркованість.

Висновки. У науковій розвідці зроблено висновок, що виразнішими та чисельнішими виявились українські та німецькі фразеологічні одиниці.

Аналіз фразеологізмів з соматичним компонентом підтвердив, що семантичною основою формування фразеологізмів є символ. Синтез частин тіла (рука, голова, серце, око) у мовних системах показав, що найпродуктивнішими соматизмами є рука та око. Лексеми-соматизми голова та серце в латинській мові не всі мають відповідники.

Ключові слова: соматизм, символ, фразеологізм, лексема, компонент, фразеологічна одиниця, антропоцентризм.

1. Вступ. Соматична лексика стала предметом пильної уваги мовознавців наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття. Фразеологізми як ознаки вторинної номінації постають важливим матеріалом для вивчення людського фактора в мові. Це пов'язано з тим, що фразеологія, а саме соматична фразеологія (СФ), належить до давніх шарів лексики і відображає особливості національної мовної культури, традиції, менталітет, багатомікову історію етносу, формує своєрідність мовної картини народів.

Інтерес до фразеологічних одиниць з соматичними компонентами пояснюється кількома причинами:

– їх провідне місце у фразеології будь-якої мови;

– частини людського тіла та органи, ознаки яких є соматичними компонентами, представляють загальне поле відліку для різних мов, що лежить в основі формування таких мовних одиниць;

– їх чітка, прозора внутрішня форма, пов'язана з конкретними фізичними властивостями та функціями органів та частин людського тіла.

Актуальність дослідження полягає у порівнянні фразеологічних одиниць трьох мов: української, німецької та латинської. Порівняльний аналіз фразеології із соматичним компонентом у семантичній та етнокультурній площині зумовлений необхідністю з'ясувати механізми створення фразеологічних одиниць із соматичним символом у структурі фразеології, визначити його специфіку та вплив на творення соматичної фразеології.

Соматичні фразеологічні одиниці (СФО) неодноразово ставали предметом дослідження українських та зарубіжних мовознавців. І. Грицюк, І. Тараба, К. Пальм, А. Gondek, G. Grciano, E. Pirainen та ін. сконцентрували свою увагу на структурно-семантичному рівні дослідження соматизмів німецької мови; А. Вежицька, А. Кунін, О. Левченко, Ю. Степанов, І. Тимченко та ін. української мови. Аналізу нерозчленованих словосполучень латинської мови присвятили наукові розвідки О. Лазер-Паньків, І. Штиченко, Л. Мойсеєнко. Усупереч значній кількості наукових праць у галузі фразеології, комплексний аналіз семантики і функціонування фразеологічних одиниць латинської, німецької та української мов ще недостатньо вивчений.

Мета статті – порівняти фразеологічні одиниці із соматичним компонентом латинської, німецької й української мов та з'ясувати їх символічне значення. Мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) проаналізувати поняття «соматичні фразеологічні одиниці» та визначити культурно-національний компонент; 2) розглянути фразеологізми з соматичним компонентом «частини тіла» трьох мов; 3) простежити й зіставити символічне значення цих стійких словосполучень.

Характер поставлених завдань передбачає застосування певних **методів**: метод синтезу та порівняння; лінгвокраїнознавчий та описовий методи; етнолінгвістичний аналіз та лінгвістичний опис.

2. Соматичні фразеологічні одиниці: теоретичний аспект. У сучасній науці фразеологія має як мінімум 4 значення: розділ мовознавства, сукупність фразеологізмів, засоби вираження думок, сукупність неширих висловів. Проте беззаперечним та безапеляційним є те, що як знакова мовна система вона позначає емоційно-експресивну сферу. Фразеологія предметом свого існування, що склалось відповідно до народного буття, вибрала ті сфери дійсності, котрі пов'язані з людиною, з її баченням, з емоційним, психічним та фізичним станами. За ідеографічною характеристикою фразеології, найчисельнішу групу складають фразеологічні одиниці, у центрі мовотворчості яких перебуває саме людина та її тіло. І це не випадково, адже «Тіло людини – це форма існу-

вання індивідуальності, яке є не лише проявом матеріального та фізичного, але й належить до сфер емоцій і почуттів» [Чаєнкова : 142].

Фразеологізми відображають в основному людське буття та існування, а тваринний, рослинний світ та деякі явища природи характеризуються обмеженою кількістю. Саме це і пояснює виокремлення мовознавцями тематичного поля «людина», з надзвичайно розгалуженою тематичною групою з назвами частин людського тіла – соматизмами.

У фразеологічній науці поняття «соматизм» активно застосовується з другої половини ХХ століття. Фундатором цього терміну вважається дослідник фразеологізмів Ф. Вакк, який, розглядаючи фразеологізми естонської мови з назвами частин людського тіла, назвав їх «соматичними».

У свою чергу сучасна дослідниця фразеології Т. Тонечук зазначає: «Під фразеологічною одиницею з компонентом-соматизмом розуміємо ФО, провідним або залежним компонентом якої є слово, що позначає зовнішні фізичні форми організму людини (голова, рука, ніс тощо) та елементи серцево-судинної, нервової й інших систем (кров, мозок, печінка)» [Тонечук : 8].

Наскільки розмаїті визначення фразеологізму з соматичним компонентом, настільки ж різноманітні погляди науковців на лексико-семантичну класифікацію органів людини. Це систематика Р. Халліга і В. фон Вартбургма, Ю. Апресяна, Н. Лугової, А. Кочеваткіна та ін. У своєму дослідженні зупиняємось на класифікації останнього, котрий виділяє групи, що залежать від характеру об'єкта номінації: соматонімічна лексика (послугують для позначення частин людського тіла); остеонімічна лексика (найменування кісток людського тіла та їхніх сполучень); спланхтонімічна лексика (назви внутрішніх органів); ангіонімічна (номінації кровоносної системи людського організму); сенсонімічна (позначають органи чуття) та лексика на позначення хвороб і недуг людського організму [Кочеваткин : 35]. Хоча дана класифікація не охоплює всі функціональні та семантичні характеристики фразеологізмів з соматичним компонентом, проте вона є базовою у вирішенні питання.

Фразеологізми з соматичним компонентом, що називають частини, органи тіла людини,

належать до найдавнішого пласта будь-якої мови, а зокрема прамови романо-германських мов – латинської. Проте така подібність саме цього класу фразеології з фразеологією споріднених і неспоріднених мов (зокрема латинської та німецької з українською) пояснюється своєрідним відображенням у них багатовікової людської мудрості в освоєнні й перебудові навколишнього світу.

Характерною рисою фразеологізмів німецької й української мов із компонентами тіла, на думку О. Решетова, є їх «подвійний антропоцентризм» – походження й функціонування [Решетова : 68]. І це не випадково, адже антропоцентричне сприйняття світу людиною якнайкраще розкривають фразеологізми з соматичним компонентом.

Соматичні компоненти фразеологізмів передають не тільки буквальне значення, але й мають символічну характеристику. Символічність соматизмів у кожній конкретній мові зумовлена подібною психічною та фізичною будовою людини. Проте соматизми поряд зі своєю подібністю можуть мати і нове значення та вживання. Спробуємо проаналізувати фразеологічні одиниці з соматизмами та їх символічні значення у складі ФО латинської, німецької та української мов.

3. Соматизми у фразеологічних системах порівнювальних мов

Аналізуючи фразеологічну систему латинської, німецької та української мов, визначено частотність вживання лексем-соматизмів. З'ясовано, що у різних мовах ступінь частотності соматизмів з відповідними компонентами істотно різниться. У латинській мові найуживаніші (*manus, oculus, auris, os, caput, corpus*), у німецькій (*Hand, Ohr, Kopf, Augé, Nase, Zunge*), в українській (око, серце, голова, рука, язик, ніс). Така ступінь частотності використання соматичних компонентів у будові фразеологічних одиниць не випадкова, по-перше, опосередковано відтворює підсвідомий зміст як психічного стану людини, так і культури в цілому; по-друге, залежить від осмислення потреби та від ступеня задіяності окремих органів та частин тіла у житті людини.

Вивчаючи соматичні компоненти фразеологізмів, вважаємо необхідним аналізувати їх символічне значення. У сучасній фразеології

визначається п'ять груп фразеологізмів зі словами-соматизмами, що мають такі символічні значення: 1) голова – осередок розуму; 2) голова – вимірювач моральних ознак; 3) серце – вимірювач внутрішнього стану людини; 4) рука – мірило вправності; 5) мова очей, утроба, горло – вимірювач внутрішніх ознак.

Найчастотнішим та найширшим діапазоном значень та функціональності у людському існуванні, на думку О. Пилипів, є рука. І це не випадково, адже «ця мовна одиниця – полісемічна» [Пилипів : 144]. Так, наприклад, / *Hand / manus* – символ праці, функціонування, допомоги, влади, могутності, заступництва, добробуту. Рука як орган тіла людини реалізовує дуже важливу функцію. Це символ опори руху і захисту як фізичного призначення, так і соціального статусу та характеру. Наприклад: *Multe manus onus levant / wir wollen jetzt in di Hände spucken* / багато рук полегшують працю, працювати непокладаючи рук; *Ubi dolet / alle Hände voll zu tun haben* / старатись з усіх сил; *Manu military / mit eiserner Hand durchgreifen* / твердою рукою наводити порядок; *Nec manus nuda nec intellectus sibi permissus multum valet / an Hand* / все робиться за допомогою засобів.

У багатьох народів рука означає захист, щедрість: *Larga manu / immer die and in der Tasche haben* / бути щедрим. Проте існує й інша сторона щедрості – скупість: *An nescis longas regibus esse manus / die Hand legen* / накласти руку на що-небудь, прибрати до рук. З давніх часів у культурі народів лексема «рука» була мірилом людської сили, що виражала жадність (*Lupi fauci manum ne commite / wenn man j-m den kleinen Finger gibt, nimmt er die ganze Hand* / не клади палець в рот, а то й всю руку відкусить); віру в свої сили (*Do manus / die Hand für j-n ins Feuer legen* / ручатись головою). Відтінок зневаги передається через негативні людські взаємини: *Manus manum lavat / eine Hand wäscht die andere* / рука руку мие); через байдужість (*Ne manum quidem vertere / keine Hand rühren* / не ворухнути і пальцем, *compressis manibus / die Hände in den Schoß legen* / сидіти склавши руки).

Лексема-соматизм *oculus / Ohr* / око виступає символом розуму, краси, кохання, а також символом світла. Вченими встановлено та визначено, що майже 90 відсотків усієї інформації людина сприймає саме через органи зору.

Тому цей соматизм у складі фразеологізмів несе, по-перше, зорове сприйняття: *gaude os, aperi oculus / ein Auge geworden haben*/ відкрий очі; *oculis magis habenda fides / ihm gingen die Augen auf* / очам більше довіряй; *plus vident oculi quam oculus* / два ока бачать більше ніж одне. По-друге, є виразником емоцій і почуттів, як наприклад, кохання: *in oculis ferre aliquem / keine Auge von j-m abwenden* / не відірвати очей; *aliquem plus oculis amare / mit Augen verschlingen* / кохати когось більше за власні очі.

Існують фразеологічні одиниці з компонентом очі, що відображають красу. Але варто зазначити, що соматизм у цьому значенні у фразеологізмах не є показовим та чисельним. Наприклад, *passere oculos aliqua re / das Auge konnte sich nicht satt daran sehen* / насолоджуватись видовищем; *mundi oculus / j-m zu tief ins Auge gesehen*/ світло очей моїх!

Соматизм *caput / Kopf* / голова у латинській мові на відміну від німецької та української менш активний. «Словник символів культури України» визначає голову як «символ розуму; духовного життя; управління, контролю; символ світу... водночас – символ зневаги» [Словник : 59]. Основне емоційно-оцінне значення соматизму – поміркованість та розумові здібності з однієї сторони: *ut patet capitis / einen klaren Kopf haben* / мати ясну голову; *custodire in caput altum / den Kopf hochhalten*. А з іншої – їхня відсутність: *pulicula in caput / j-m schwirrt der Kopf*/ каша в голові. Досить часто *caput / Kopf* / голова набуває функції контролю: *perdidit capitis / den Kopf verlieren*/ втратити голову; *caput mortuum / den Kopf hängen lassen* / мертва голова (про щось, що втратило сенс). Також «голова» має значення Всесвіту у фразеологізмах: *Caput mundi, caput orbis* / голова світу. Оцінне значення з соматизмом голова спостерігаємо у таких фразеологізмах: *A pedibus usque ad caput / von Kopf bis Fuß* / з ніг до голови; *A capite ad calcem / von Kopf bis Fuß* / з голови до п'ят.

Наступна група фразеологізмів семантичного поля «частини тіла» з компонентом *cor / Herz* / серце символізує центр світу, людини, життя, любов та ніжність. У фразеологізмах лексема-

соматизм «серце» використовується для відтворення внутрішнього світу людини, його позитивних та негативних рис: *cor aureum / j-n hat ein goldenes Herz* / золоте серце; *cor frigidum / j-n hat ein kaltes Herz* / холодне серце; *cor calidum / j-n hat ein warmes Herz* / гаряче серце.

Фразеологічні одиниці, що пов'язані з поняттями «радість», «любов», містять алегоричні уявлення людини про серце як орган кохання: *corda felle sunt sita / sich das Herz schwer machen*/ на серці жовч; *corde amare / sein Herz an j-n verloren haben* / любити серцем. Досить часто соматизм серце має значення «вваженості та поміркованості», проте висока частотність характерна для німецької та української мов: *cor habere* / бути розсудливим; (лат відсут.) / *j-n hat ein weites Herz* / людина широких поглядів; *sursum corda / j-m schlägt das Herz höher* / натхнений (досл. піднесемо серця).

Аналізуючи фразеологізми з соматизмом серце, визначаємо, що латинська мова поступається частотністю вживання даної лексеми німецькій та українським мовам.

4. Висновки. У дослідженні керувались принципом відповідності та наявності фразеологізмів у трьох мовах. З'ясовано, що виразнішими та чисельнішими виявились українські та німецькі фразеологічні одиниці.

Аналіз фразеологізмів з соматичним компонентом у порівнювальних мовах підтвердив, що семантичною основою формування фразеологізмів є символ. Це вказує, з одного боку, на велику кількість переносних значень, а з іншого, їх культурно-національну спрямованість, що формувалася протягом розвитку мовної системи. Синтез частин тіла (рука, голова, серце, око) у різних мовах показав, що найпродуктивнішими соматизмами у фразеології трьох мов є рука та око. У німецькій та українській мовах лексема голова має більше значень ніж у латинській мові. Проте не всі фразеологізми з соматизмом серце української мови мають латинські та німецькі відповідники.

У перспективі фразеологізми з соматичним компонентом являють собою ґрунтовне джерело лінгвістичних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чаєнкова О. Фразеологічні одиниці із соматичним компонентом голова. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Філологія. Соціальні комунікації*. Київ : Гельветика, 2020. Т. 31(70). № 2. Ч. 3. С. 141–146.

2. Тоненчук Т. Структурно-семантичний, ідеографічний та функційний аспекти соматичних фразеологізмів у сучасній англійській мові : автореферат дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Чернівецький національний ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2016. 20 с.
3. Решетова О. Фразеологічні одиниці з соматичним компонентом у мовній картині світу. *Нова філологія*. 2014. № 65. С. 67–71.
4. Кочеваткин А. Соматическая лексика эрзянского языка. Саранск : Красный октябрь, 2001. 200 с.
5. Пилипів О. Соматизми у фразеології латинської мови. *Іноземна філологія*. 2010. Вип. 122. С. 141–147.
6. Словник символів культури України / за ред. В. П. Коцура. Київ : Міленіум, 2002. 259 с.

REFERENCES

1. Chayenkova O. (2020). Frazeolohichni odynytsi iz somatychnym komponentom holova [Phraseological units with the somatic component head]. *Vcheni zapysky Tavriys'koho natsional'noho universytetu imeni V. I. Vernads'koho*. Filolohiya. Sotsial'ni komunikatsiyi. [Scientific notes of Tavriya National University named after V. I. Vernadsky. Philology. Social communications]. Kyiv. pp. 141–146.
2. Tonenchuk T. (2016). *Strukturno-semantychnyy, ideohrafichnyy ta funktsiynyy aspekty somatychnykh frazeolohizmiv u suchasniy anhlis'kiy movi* [Structural-semantic, ideographic and functional aspects of somatic phraseology in modern English]. (Extended abstract of candidate's thesis). Chernivets'kyi natsional'nyy Universytet im. YU. Fed'kovycha. Chernivtsi. 20 p.
3. Reshetova O. (2001). Frazeolohichni odynytsi z somatychnym komponentom u movniy kartyni svitu [Phraseological units with a somatic component in the linguistic picture of the world]. *Nova filolohiya* [New philology]. Zaporizhzhia. pp. 67–71.
4. Kochevatkin A. (2001). *Somaticheskaya leksika erzyanskogo yazyka* [Somatic vocabulary of the Erzya language]. Saransk : Krasnyy oktyabr'. [in Russian].
5. Pilipiy O. (2010). Somatizmy vo frazeologii latynskogo yazyka [Somatisms in Latin phraseology]. *Inozemna filologiya* [Foreign philology]. Lviv. pp. 141–147.
6. Kotsura V. (2002). *Slovnnyk symboliv kul'tury Ukrayiny* [Dictionary of symbols of Ukrainian culture]. Kyiv : Milenium. [in Ukrainian].

L. V. VODYANA

*Ph.D. in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at Department of Romano-German Philology and German Translation,
Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine
E-mail: vodyanaya2016@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-3304-1293>*

SYMBOLIC MEANING OF SOMATISMS IN LATIN, GERMAN AND UKRAINIAN LANGUAGES

The purpose of the article is to compare phraseological units with the somatic component of Latin, German and Ukrainian languages.

Methods. The work was dominated by elements of linguistic and descriptive methods, methods of synthesis and comparison. Ethnolinguistic analysis is used to determine the national significance of somatisms in language.

Results. It is proved that phraseological units with a somatic component belong to the oldest layer of any language and have a symbolic characteristic. Analyzing the phraseological systems of comparative languages, the frequency of use of tokens-somatisms is determined.

It was found out that the degree of frequency of somatism use differs significantly. Four tokens: eye, heart, head, hand was singled out and analyzed. The most frequent use and the widest range of values in the human existence of somatism рука / Hand / manus are recorded. It was found that the hand is a symbol of support of movement and protection of both physical and social nature; a measure of human strength. The token-somatism of the око / eye / Ohr carries the visual perception of the world and expresses emotions and feelings (love), as well as reflects beauty. It is determined that the somatism голова / caput / Kopf in Latin is less active.

Expresses moderation, mental abilities, stupidity and moral impoverishment, as well as advocates the definition of the universe. The token серце / heart / cor reproduces the inner world of man, his positive and negative traits, as well as his balance and moderation.

Conclusions. In the scientific investigation it was concluded that the Ukrainian and German phraseological units turned out to be more expressive and numerous. Analysis of phraseology with a somatic component confirmed that the semantic basis for the formation of phraseology is a symbol. The synthesis of body parts (hand, head, heart, eye) in speech systems has shown that the most productive somatisms are the hand and the eye. The token-somatisms head and heart in Latin do not all have equivalents.

Key words: symbol, phraseology, token, component, phraseological unit, anthropocentrism, somatism.

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

УДК 821.82-31-1687

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.17>

Т. Й БАНДУРА

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української та зарубіжної літератур,

*ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
м. Одеса, Україна*

Електронна пошта: tatyanabandura03@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-9999-0523>

НАРАТИВНА СТРАТЕГІЯ В РОМАНІ ПЕРА ПЕТТЕРСОНА «ВЕРХИ НА КРАДЕНИХ КОНЯХ»

У статті досліджується своєрідність наративної стратегії в романі Пера Петтерсона «Верхи на крадених конях». Зазначається, що референтна компетенція наратора в романі є основним критерієм, за яким доцільно досліджувати оповідну картину світу в межах створеного автором художнього простору, що змінюється з огляду на те, хто перебирає на себе роль наративної інстанції. Наголошується, що у творі функціонує гомодієтетичний тип наратора, який, безсумнівно, відповідає природі жанру роману-сповіді. Роль оповідача акумулюється в головному героєві роману, який розширює оповідне полотно стратегічно зумовленими ретроспективними вставками.

Акцентується увага на тому, що співіснування сучасного й минулого, об'єктивного й суб'єктивного в романі є сюжетогенним і виражається не лише в ідейному змісті тексту, а й у специфіці жанру, композиції й оригінальному використанні форм наративної стратегії. У даному романному контексті говоримо про експліцитного наратора, який характеризується об'єктивністю (в тексті мінімалізуються лексичні показники, що вказують на особисте ставлення оповідача до певного персонажа чи події), умотивованістю факту нарації, всеобізнаністю в межах заявленого хронотопу.

Стверджується, що наративна складова роману є досить різновекторною, тому сприяє фіктивна нульова фокалізація, що є мотиватором постмодерної гри автора з реципієнтом. Для хронотопу властива внутрішня фокалізація, оскільки значна частина оповіді – це спогад і рефлексія героя-наратора.

Встановлено, що наративна стратегія роману детермінує численні радикальні потрактування художніх ситуацій, надає ознак притчевості творові, створює ефект хиткості, примарності буття, стимулює реципієнта до самостійного пошуку істини. Художня розповідь не залежить від хронології, складові елементи оповіді мають інверсивний, сегментний характер, який дозволяє транслювати більш об'ємну картину художнього простору й тенденцій його функціонування. Репрезентовані форми наративу в романі актуалізують «онтологічну інтригу», засновану на відтворенні індивідуальних міфопоетичних моделей, співіснування яких найповніше розкриває сюжет руху до істини.

Ключові слова: наратив, наратор, фокалізація, постпостмодернізм, роман-сповідь.

Поставлення проблеми. Пер Петтерсон – сучасний норвезький письменник, творчість якого набула широкої популярності на Батьківщині автора й далеко за її межами. Написаний у 2003 році, роман «Верхи на крадених конях» став літературною сенсацією, а в 2007-му він увійшов у десятку кращих книг за версією «The New York Times Book Review». Того ж року роман відзначено престижною Дублінською літературною премією, що присуджується за найкращий прозовий твір. Очевидним є те, що секрет успіху роману Пера Петтерсона полягає у неперевершеній стилістичній манері, оригінальності нара-

тивної техніки. Його поетичний стиль у прозі заворожує, демонструє авторську зацікавленість естетичними маркерами й новаторськими спробами в контексті «неканонічних» жанрових моделей, фіксує експериментаторський дискурс в постпостмодерному симбіозі «проміжних», «межових» оповідних форм.

Роман «Верхи на крадених конях» в аспекті жанрової специфіки й особливостей наративної стратегії у вітчизняному літературознавстві не розглядався. У нашій розвідці об'єкт дослідження детермінований оригінальними формами авторських фокалізацій у художньому

комплексі наративної стратегії роману-сповіді з ретроспективними елементами. Актуальність дослідження полягає у важливості аналітичного підходу до вивчення наративної організації художнього тексту, де оповідна інстанція пропорційно залежна від авторської інтенції і є фактором трансляції ідейного змісту твору. Водночас система художніх засобів і стилістичних прийомів, яка використовується наратором в організації сюжету, безпосередньо визначає оповідну стратегію тексту.

Аналіз попередніх досліджень, дотичних до цієї праці. В українському літературознавстві теорії наративу й авторських інтенцій, а також їхній практичній визначеності в художніх текстах присвячено низку ґрунтовних праць науковців, зокрема М. Гірняк, Т. Кушнірова, В. Остапчук, О. Петрусь, Н. Римар, М. Рябченко та ін. Проблеми наратології досліджувались у системно-концептуальних монографіях Д. Дроздовського, В. Тюпи, В. Шміда.

У працях багатьох дослідників наративну стратегію розглядають у двох ракурсах: як систему оповідних технік і як художню інтерпретацію певної співвіднесеності авторських фокалізацій і художнього матеріалу з альтернативним смислом, баченням митцем світу. Поділяємо концепцію дослідниці В. Остапчук, яка вважає, що «наративна стратегія відбиває цілісність художньо-філософської концепції автора» [Остапчук : 3].

Метою нашої статті є дослідження наративної стратегії в жанровій структурі роману Пера Петтерсона «Верхи на крадених конях».

Виклад основного матеріалу. У вітчизняному літературознавстві категорія стратегії художнього тексту розглядається як фундаментальна. Зокрема визначається, що оповідна техніка базується на специфіці організації поезики з метою досягнення того чи іншого сугестивного ефекту на реципієнта, а також формування пафосного стрижня тексту. На художню природу оповідної манери неабияку роль справляє жанрова специфіка, маркери стильової естетики. Переконаливою в цьому відношенні є дослідниця Т. Кушнірова: «Доречним при аналізі наративних стратегій у літературному творі окреслювати жанрово-стильові особливості, що впливають на романні акценти у творі і витворюють різновид романної форми» [Кушнірова : 17].

Референтна компетенція наратора в романі П. Петтерсона «Верхи на крадених конях» є основним критерієм, за яким доцільно досліджувати оповідну картину світу в межах створеного автором художнього простору, що змінюється з огляду на те, хто перебирає на себе роль наративної інстанції. У творі визначаємо гомодієтетичний тип наратора, який, безсумнівно, відповідає природі жанру роману-сповіді. Роль оповідача акумулюється в головному героєві роману Труннові Сандеру, який розширює оповідне полотно стратегічно зумовленими ретроспективними вставками. Такі структурні елементи-спогади з дитинства вивершують розгалужену композиційну канву, де чергуються розділи про сучасність – відлюдницьке життя в далекому селищі Трунна в похилому віці та осмислення ним пережитого – та розділи-історії з дитинства Трунна, в яких формується сюжетна лінія післявоєнного складного буття сім'ї головного героя. Співіснування сучасного й минулого, об'єктивного й суб'єктивного в романі є сюжетогенним і виражається не лише в ідейному змісті тексту, а й у специфіці жанру, композиції й оригінальному використанні форм наративної стратегії. У даному романному контексті говоримо про експліцитного наратора, який характеризується об'єктивністю (в тексті мінімізуються лексичні показники, що вказують на особисте ставлення оповідача до певного персонажа чи події), умотивованістю факту нарації, всеобізнаністю в межах заявленого хронотопу.

Приміром, на початку роману констатуємо рефлексію героя-оповідача про життєвий час, що концентрується для Трунна в глухому, забутому людьми місці серед надзвичайно прекрасної природи, де розширюється простір для польоту його старечої думки й розкривається безмежне тло для відродження сакральних спогадів дитинства. Екзистенційною мотивацією стимульований медитативний роздум гомодієтетичного розповідача: «Я ж волю розпоряджатися часом. Можна собі уявити, наскільки він тепер важливий для мене. І не тим, як той час минатиме – швидко чи повільно, а тим, що він просто час, у якому я житиму, заповнюючи його природними речами й діяльністю; я можу ним із кимось ділитись, тоді він стане для мене очевидним і не зникатиме безслідно» [Петтерсон : 7]. Альтруїстична позиція героя-оповідача втілює ідейну константу тлінності життя й шляхетне

переосмислення його на невідворотному фіналі. Саме цей фактор імплементує в наративній техніці інтенцію ретроспективної оповіді.

Трунн стає на шлях інтерпретації минулого через призму осмислення мудрої людини, яка має тривалий життєвий досвід, і оглядається на своє дитинство з позиції стороннього, неупередженого споглядача. Можемо стверджувати про наративний вияв внутрішньої фіксованої фокалізації (за Ж. Женнетом [Женнет : 219]).

Стратегічно вмотивованим є роздум оповідача як акт ініціації про відчуття трансцендентності образу волі-простору: «Мені не звикати до темряви. Не можу пригадати, щоб я колись її боявся, хоч, напевно, боявся, але тепер вона сприймалася природно, безпечно й насамперед зрозуміло, попри те, що в ній усе-таки багато чого чайлося. Та це не мало значення. Ніщо ніколи не зрівняється з рухливістю і свободою людини, ніяка визначена висота, ніяка подолана дистанція, бо нічого цього в темряві немає. Там є лише великий простір, у якому можна обертатися» [Петтерсон : 9]. Новаторською є дефініція волі-простору в асоціації з темрявою як достоту небезпечною (ранній відрізок життя, себто боязнь темряви в дитинстві) і природною в зрілому, близькому до духовного й фізичного переродження моменті існування людини. Такий наративний прийом переконливо увиразнює жанрові ознаки сповідального характеру романної оповіді.

Яскравою стильовою ознакою в романі П. Петтерсона є ліризація, що експлікує оригінальну авторську модель оповіді: «Потім ми зіпнулися на невеличкий схил... і почимчикували вздовж загорожі з колючого дроту, що оточувала луку, де росла висока трава, вкрита тонесеньким росяним серпанком; незабаром усі ці отави скосять і розвісять сушитися на вішалах, де сонце висушить їх на сіно. Здавалося, наче я бреду по самий пояс у воді, не відчуваючи жодного спротиву, мовби уві сні. Мені часто снилася вода, я з нею на дружній нозі» [Петтерсон : 17]. Поетизуючи степовий локус, митець відтворює свій психологічний стан повної гармонії у зв'язку з незайманою природою. Архетип води оприявнює відчуття оліризованого героя себе часткою цієї блаженної імпліцитної субстанції, що перероджує його, телепортуючи у світ дитинства.

Розширенню оповідної структури сприяє сюжетна лінія про Ларса Гауга, якого зустрічає Трунн у глухій місцині, де усамітнюється з собакою Лірою на життєвій стадії фінального переосмислення буття. Спостерігаємо ефект «множинності реальності», яку задекларував у постпостмодерній естетиці літературознавець Д. Дроздовський [Дроздовський : 72]. Ларс виявляється сусідом головного героя і своєрідним тригером у ретроспективному зануренні Трунна у світ дитинства. Загострюється наративна ситуація в романі сюжетним поворотом в історію самотнього перебування Ларса, якого Трунн впізнає після багатьох років розлуки. Він у дитинстві став випадковим вбивцею брата-близнюка. Невміння жити з цією особистісною драмою й спричинило відхід бідолахи в це безлюдне, далеке від соціуму місце.

Поява Ларса спричинила спогад про його старшого брата Юна, який був товаришем Трунна і з яким він переживав цікаві пригоди-ритуали крадіжки коней у місцевого заможного господаря Баркальда. Саме Юн був частково винуватцем вбивства в сім'ї Гаугів, оскільки не доглядив за малими братами, залишивши їх удома із зарядженою рушницею. Ця ситуація стала вирішальною в долі Юна: залишивши рідний дім, він намагався в самотності знайти порятунк для себе, забути про цю страшну подію.

Трунн згадує далекий 1948 рік, йому виповнилось 15 років, авантюрний запал підлітка вирував у ньому нестримно. Юн також ініціював такі вилазки за кіньми як акти виривання на волю всіх прихованих максималістських юнацьких потягів до особистісних звершень, ковбойських подвигів: «Ми збиралися красти коней і знали, що по нас це видно. Ми йшли на злочин. А злочин змінював людей – щось змінював у їхньому погляді та в їхній ході настільки, що годі було те приховати. І немає більшого злочину, ніж красти коней. Ми знали закон «Захід для Пекоса» (Пекос Білл – супергерой Дикого Заходу), бо ж читали про ковбоїв у газетах, і навіть якщо хтось із нас міг би сказати, що ми були сходом для Пекоса, дуже далеким сходом, і щиро запропонував би повернутися назад, оскільки все-таки багато важило, яку дорогу людина вибирає для пізнання світу, той закон не мав милосердя. Якщо ти вкрав коня, то опинився просто на дереві з мотузом на

шиї» [Петтерсон : 19]. Екзистенційна рефлексія розповідача відіграє імагологічну роль і продукується в амбівалентному ракурсі: юнацький бунт, зумовлений особистісною зухвалою суттю, перемагає страх, водночас усвідомлення скоєного гріха ставить героя в позицію морального вибору в межовій ситуації.

Прикметною в романній оповіді є паралельна проєктованість крадіжки хлопцями коней і трагічної історії стосунків Труннового батька, який повернувся з війни героєм, і Юнової матері, яка після трагічних обставин випадкового вбивства одним сином іншого кидається у вир забороненого кохання. Жертвами цього зухвалого кохання стають члени двох сімей, і кожен із них по-своєму трагічно переживе цей розрив родин. Крадіжка чужої дружини, втрата Трунном батька, якого дуже любив, вбивство сином брата-близнюка – концентрація наративної інтриги акумулюється в метафоричній дихотомії безтурботності дитинства «верхи на крадених конях» – вкрадені долі зухвалим, відчайдушним, раптовим коханням «на межі» відірваних від власних сімей людей. Заголовок роману оприявнює метафоричну дефініцію – життя у багатьох героїв цієї історії триває «на крадених конях». У позначеній метафорі виділяємо натяк на можливу щасливу альтернативу життя означенням «на крадених». А коні – символ швидкого руху й тлінності буття, в якому це щастя не судилось. Саме тому в кінці роману головному героєві приходить розуміння того, що він проживав чуже життя. Семантика «чужого» надає оповідній структурі сакральної тональності екзистенційної самотності: «І я здогадався, що з цієї латочки каменя на бруківці, на якій я стояв, навсібіч розходились лінії, як у ретельно накресленій діаграмі, посередині якої я стояв, і хоч від того дня минуло понад п'ятдесят років, я можу заплющити очі й чітко побачити ті лінії, схожі на світляні стрілки, і якщо я й не міг так само чітко побачити їх тієї осінньої днини в Карлстаді, то все одно знав, що вони там були, я був того певен. І ті лінії були дорогами, по яких я міг би піти, і якби я таки вибрав одну з них, то з гуркотом опустилася б гратована брама, і хтось підняв би звідний міст, і розпочалася б ланцюгова реакція, яку ніхто не зміг би зупинити, і я втратив би можливість розвернутися й піти назад по

своїх слідах» [Петтерсон : 186]. Символ життєвої діаграми з лініями-долями автор вписує в оповідь у постмодерній манері гри. Грапошук своєї долі, помилкова життєва стежка, проживання чужого життя – наративні стратегії ейдологічного дискурсу. Можемо стверджувати, що наративна складова роману є досить різновекторною, тому сприяє фіктивна нульова фокалізація, що є мотиватором постмодерної гри автора з реципієнтом. Для хронотопу властива внутрішня фокалізація, оскільки значна частина оповіді – це спогад і рефлексія героя-наратора.

В інтерпретації мотиву «чужого життя» також письменник використовує постмодерністичну інтертекстуальність. Так, донька, яка приїздить відвідати батька Трунна в глушині, згадує батьків улюблений роман Чарльза Дікенса «Девід Копперфілд». Вона ностальгічно цитує роман: «Чи стану я героєм своєї життєвої історії, чи це місце посяде хтось інший, мають показати ці сторінки». А далі продовжує: «Мені завжди від цього початку робилось трохи моторошно, оскільки він наводив на думку, що насправді ми не можемо бути головними дійовими особами свого власного життя. Я не розуміла, як це може так бути: виходить, ніби я живу мов той привид, що бачить лише одну-єдину особу, яка зайняла моє місце; мабуть, я ненавиділа ту особу до смерті й заздрила їй у всьому, але була безсила з тим щось удіяти, оскільки в певний момент випала зі свого життя, як із сидіння літака» [Петтерсон : 159]. Очима доньки автор проєктує екзистенційну ситуацію відомого роману на життя Трунна, який споглядає на себе підлітка під фокусом зрілого, мудрого погляду, розуміючи абсурдність зміни ролей у суб'єктних модифікаціях декількох життів – його власного, батькового, матиного, Юнового, Ларса, Юнових матері й батька.

Приєм сну неодноразово компонує оповідну структуру роману. В одному зі снів, де наснилася Труннові його померла дружина, яка говорить, що «він один із багатьох», вирізняється авторська інтенція ризику стати тим, хто ніколи не усвідомить себе як неповторну особистість: «Я тоді заплакав, бо знав, що цей день колись настане, до того ж я зрозумів, що найдужче у світі боявся стати чоловіком із Магріттової картини, тим, хто дивиться на себе

в дзеркало і весь час бачить лише свою потилицю» [Петтерсон : 100]. Йдеться про бельгійського художника-сюрреаліста Ренне Магрітта і його картину «Заборонене зображення». На полотні зображена людина, яка стоїть спиною до глядача й дивиться в дзеркало, але відображається в дзеркалі знову таки потилиця й спина суб'єкта. Тобто те, що сам він собою являє, він не може побачити, це може споглядати тільки той, хто за ним слідкує. Мотив пошуку себе, проживання чужої долі оприявнюється через художній потенціал міфопоетичного прийому сну.

Функціонально важливим у творі постає рефрен – вислів Труннового батька «Від нас самих залежить, коли піддаватися болю», – який чоловік закарбував у своїй пам'яті на все життя. Ним автор закінчує роман, проповідуючи екзистенцію античного стоїцизму.

Результати й висновки. Отже, наративна стратегія роману П. Петтерсона «Верхи на кра-

дених конях» детермінує численні радикальні потрактування художніх ситуацій, надає ознак притчевості творові, створює ефект хиткості, примарності буття, стимулює реципієнта до самостійного пошуку істини. Художня розповідь не залежить від хронології, складові елементи оповіді мають інверсивний, сегментний характер, який дозволяє транслювати більш об'ємну картину художнього простору й тенденцій його функціонування. Репрезентовані форми наративу в романі актуалізують «онтологічну інтригу», засновану на відтворенні індивідуальних міфопоетичних моделей, співіснування яких найповніше розкриває сюжет руху до істини.

Наративна техніка Пера Петтерсона спрямована глибше осмислити зображену добу, розкрити психологію особистості, а оповідні прийоми – увиразнюють філософське наповнення роману, розширюють естетичні функції наратора, активізуючи інтелектуальний потенціал реципієнта.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дроздовський Д. Множинність реальності в англійському постпостмодерністському романі (філософська проблематика, жанри, наративні стратегії). Київ : Пульсари, 2018. 472 с.
2. Женнет Ж. Введение в архитекст. *Фигуры* : в 2 т. Москва : Изд-во им. Сабашниковых, 2019. Т. 2. 473 с.
3. Кушнірова Т. Наративні стратегії у романних формах кінця ХХ – початку ХХІ століття : монографія. Полтава : Видавництво «Сімон». 2019. 124 с.
4. Остапчук В. Наративна стратегія в романах-епопеях С. Жеромського «Ропіолю» і Л. Толстого «Война и мир»: компаративний аспект. Тернопіль, 2011. 22 с.
5. Петтерсон П. Верхи на крадених конях. Тернопіль : Богдан. 2010. 192 с.

REFERENCES

1. Drozdovskyi D. (2018) *Mnozhyhnyist realnosti v anghliiskomu postpostmodernistskomu romani (filosofska problematyka, zhanry, naratyvni stratehii)* [Plurality of reality in the English postpostmodernist novel (philosophical issues, genres, narrative strategies)]. Kyiv : Pulsary. (in Ukrainian)
2. Zhennet Zh. (2019) *Vvedeniye v arkhytektst [Introduction to architext]. Fyhuury [Figures] : v 2 t. Moskva : Yzd-vo im. Sabashnykovykh. T. 2. Pp. 139–327.*
3. Kushnirova T. (2019) *Naratyvni stratehii u romanynkh formakh kintsia XX – pochatku XXI stolittia* [Narrative strategies in novel forms of the late XX – early XXI century]. Poltava : Vydavnytstvo «Simon». (in Ukrainian)
4. Ostapchuk V. (2011) *Naratyvna stratehiia v romanakh-epopeiakh S. Zheromskoho «Popioľy» i L. Tolstoho «Voina y myr»* [Narrative strategy in S. Zheromsky's epic novels "Popioľy" and L. Tolstoy's "War and Peace": a comparative aspect] (PhD Thesis), Ternopil.
5. Petterson P. (2010) *Verkhy na kradenykh koniakh* [Out stealing horses]. Ternopil : Bohdan. (in Ukrainian)

T. Y. BANDURA

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Literature,
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky,
Odessa, Ukraine
E-mail: tatybandura03@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-9999-0523>*

**NARRATIVE STRATEGY IN PER PETTERSON'S NOVEL
«OUT STEALING HORSES»**

The article explores the uniqueness of narrative strategy in Per Petterson's novel «Out stealing horses». It is noted that the reference competence of the narrator in the novel is the main criterion by which it is advisable to explore the narrative picture of the world within the author's artistic space, which changes as one takes over the role of narrative instance. It is emphasized that the work has a homodiegetic type of narrator, which undoubtedly corresponds to the nature of the genre of the novel-confession. The role of the narrator accumulates in the protagonist of the novel, who expands the narrative canvas with strategically determined retrospective inserts.

Emphasis is placed on the fact that the coexistence of present and past, objective and subjective in the novel is plot-oriented and is expressed not only in the ideological content of the text, but also in the specifics of genre, composition and original use of narrative strategies. In this novel context, we are talking about an explicit narrator, who is characterized by objectivity (the text minimizes lexical indicators that indicate the personal attitude of the narrator to a particular character or event), motivation of the narrative, awareness of the stated chronotope.

It is argued that the narrative component of the novel is quite multi-vector, so it contributes to the fictitious zero focalization, which is the motivator of the author's postmodern game with the recipient. The chronotope is characterized by internal focalization, as a significant part of the story is the memory and reflection of the hero-narrator. The narrative strategies of the novel determine numerous radical interpretations of artistic situations, give signs of parable to the work, create the effect of shakiness, illusory existence, push the recipient to independently seek the truth. Fiction does not depend on chronology, the constituent elements of the story are inverse, segmental in nature, which allows you to broadcast a more comprehensive picture of the artistic space and trends in its functioning. The forms of narrative represented in the novel actualize the «ontological intrigue» based on the reproduction of individual mythopoetic models, the coexistence of which most fully reveals the plot of the movement to truth.

Key words: narrative, narrator, focalization, postpostmodernism, confessional novel.

УДК 81'316

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.18>

Г. А. БЕВЗО

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри загальноосвітніх дисциплін,
Українсько-американський університет Конкордія, м. Київ, Україна
Електронна пошта: halyna.bevzo@uacu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0003-3731-8867>*

А. Д. АЛИЄВА

*кандидат філологічних наук,
викладач кафедри іноземної та української філології,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: sep-tima@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0001-7888-9776>*

О. С. ПОЛІЩУК

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри спеціальної мовної підготовки,
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна
Електронна пошта: oleksandr_polishchuk@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0001-9306-617X>*

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Стаття присвячена аналізу структурних та семантичних особливостей англomовної військової термінології. Наукова новизна дослідження полягає у тому, що у роботі військова термінологія розглядається у розвитку під впливом соціальних процесів і явищ, що відбуваються у суспільстві. Доведено, що сфера вживання військової термінології давно не обмежується використанням її військовими фахівцями під час різних військових операцій та повсякденного життя армії. У сучасних умовах, коли засоби масової інформації мають доступ до участі та висвітлення різних політичних подій, у тому числі й військових конфліктів, військова термінологія регулярно використовується політиками, журналістами, дипломатами та ще цілою низкою фахівців, а також пересічними громадянами. Нові терміни аналізуються в плані їх відповідності вимогам щодо стандартизації; оцінюється вплив різних політичних подій та військових конфліктів на формування та функціонування англomовної військової термінології. У статті в аспекті частотності наведено список найбільш уживаних військових термінів, які актуалізувалися в англomовному медійному дискурсі під час російсько-української війни. Доведено, що загальноживана лексика переходить у статус військового терміна та навпаки під впливом опису гібридного перебігу війни англomовними журналістами. У ході аналізу англomовних медійних текстів про російсько-українську війну з'ясовано, що до військової термінології можна зарахувати не лише лексику, яка позначає зброю, амуніцію та військові дії, як це було раніше, але й номінативні одиниці, які позначають постраждалих та гуманітарні організації, а також дії, спрямовані на порятунок людей та відновлення миру.

Ключеві слова: афіксація, військова термінологія, запозичення, конверсія, словоскладання, термінотворення.

Постановка проблеми. Філософська концепція нашого часу передбачає абсолютний пріоритет інформації над іншими складовими буття, і як наслідок цього явища, вживання термінів у сучасних умовах більше не є прерогативою спеціалістів у тій чи іншій галузі. Це неми-

нуче впливає термінологічну суть спеціальної одиниці і призводить до появи нових закономірностей функціонування термінів.

Актуальність дослідження визначається роллю термінології у процесі наукового пізнання. Жодна галузь науки неспроможна

успішно розвиватися без термінології, що є відображенням її стану. Звернення до військової термінології актуальне нині у зв'язку з безпрецедентним її використанням у засобах масової інформації, у центрі уваги яких постійно опиняються воєнні конфлікти та подібна тематика. Військова термінологія регулярно використовується у різноманітні контекстів і перебуває у стані інтенсивного розвитку за умов сучасного технічного прогресу.

Аналіз попередніх досліджень. Термінологія як особливий пласт лексики допомагає організувати знання, систематизуючи, описуючи та транслуючи їх, тим самим створюючи умови для збереження вже існуючих наукових концепцій та накопичення нових знань на базі наявних. До вивчення термінологічної лексики та особливостей її функціонування зверталось багато вітчизняних лінгвістів (Л. І. Батюк, А. А. Бурячок, А. І. Генсьорський, П. Ковалів, В. Й. Горобець та ін.). Її окремі етапи розглядалися у монографії «Історія української мови. Лексика і фразеологія» [Ярошевич 2008].

Слід зазначити, що поза колом уваги дослідників залишається низка питань, які у міру зростаючих вимог суспільства набувають особливої важливості. До них можна віднести проблему теоретичного осмислення наявного військово-термінологічного матеріалу англійської мови, виявлення специфіки сучасних англійських військових термінів з погляду їхнього функціонування в широкому мовному контексті.

Метою цього дослідження є розгляд структурно-семантичних особливостей англійської військової термінології при її використанні в контекстах різних засобів масової інформації, у тому числі далеких від військової тематики. Поставлена мета вимагає для свого вирішення використання взаємодоповнюючих таких методів дослідження як описово-аналітичний метод (при вивченні теоретичних робіт дослідників), аналіз словникових дефініцій, порівняльний метод.

Виклад основного матеріалу. У лінгвістиці не існує єдиного трактування поняття «термін», тому узагальнюючи трактування вітчизняних та закордонних вчених, можна стверджувати, що термін – це одиниця будь-якої конкретної природної або штучної мови, що володіє стихійно або свідомо сформованим спеціальним термінологічним значенням, яке може

бути виражене в словесній формі або в тому чи іншому формалізованому вигляді, і досить точно і повно відображає основні, суттєві на конкретному рівні розвитку науки і техніки ознаки відповідного поняття.

Ми погоджуємося з думкою французького лінгвіста Ж. Мунена, який стверджував, що «окремо взятий термін сам по собі є фікція. Він існує лише в системі термінів, тобто поряд з іншими термінами, з якими він пов'язаний певними відношеннями» [Mounin 1990 : 135]. У цьому контексті для кращого розуміння будь-якої терміносистеми, у першу чергу, слід дослідити структуру та семантику термінологічних одиниць, що цю систему утворюють.

В якості матеріалу для дослідження використовувалися тексти новинних інтернет-джерел, присвячені інформації про військові дії та збройні конфлікти, в основному інтернет-версії газет The Guardian та The New York Times. Відбір фактичного матеріалу проводився з урахуванням показовості терміну з погляду його розвитку в термінологічній системі, тематичній приналежності термінів, їх частотності, а також у рамках розгляду відповідності терміна за визначенням.

Військова термінологія розглядається нами як частина активної загальномовної лексики, тому що поняття, які вона називає, є життєво важливими для сучасної людини [Baumann 2013 : 10]. Тому в якості матеріалу дослідження відбиралися такі термінологічні одиниці, які, з одного боку, були б пов'язані з військовими реаліями, а з іншого, були б присутніми у свідомості реципієнтів-нефахівців, тобто активно включалися у повсякденну лексику. Працюючи над матеріалом дослідження було використано загальні та спеціальні словники. Зі зрозумілих причин у текст статті увійшли в повному обсязі вивчені приклади.

Мовознавці виокремлюють п'ять способів термінотворення: семантичний, морфологічний, морфолого-синтаксичний, синтаксичний і запозичення. Доступний нам корпус фактичного матеріалу дозволив виявити в англійській військовій терміносистемі у структурному аспекті за кількістю компонентів такі одиниці: терміни-слова, або моноксеми, до яких можуть бути зараховані і складні терміни, утворені додаванням основ, які пишуться разом або

через дефіс; та терміни-словосполучення, або багатокомпонентні терміни. Останні розуміємо як поєднання слів, що мають структурну і семантичну єдність і є розчленованою термінованою номінацією. Критерієм розгляду словосполучення як однієї номінативної термінологічної одиниці є його використання для називання одного поняття.

Утворення військових термінів відбувається звичайними, характерними для англійської мови способами словотвору: морфологічним та лексико-семантичним, шляхом запозичення як з інших галузей науки і техніки, так і з інших мов, а також на основі словосполучень [Burne 2006; Zupan & Štefanič 2014]. Утворення термінів-слів відбувається здебільшого за допомогою афіксації.

Аналіз показав, що до найбільш продуктивних суфіксів, за допомогою яких утворюються військові терміни-іменники належать такі: *-age* (*barrage, espionage, stowage, damage, fuselage, camouflage, salvage*), *-al* (*official, corporal, admiral, arsenal, dispersal*), *-ant* (*sergeant, warrant, lieutenant, militant*), *-er* (*bomber, launcher, commander, officer, canister, gunner*), *-ier* (*carrier, grenadier*), *-ing* (*fighting, camouflaging, fueling, hardening*), *-(t)ion* (*ammunition, position, battalion, division, explosion, incursion, invasion, fortification*), *-ency* (*counterinsurgency, insurgency*), *-ance* (*ordnance, reconnaissance, surveillance, guidance*), *-ity* (*security, infectivity, lethality, mobility, modularity, survivability*). Найбільш уживаними у текстах англійських новинних повідомлень є префікс *counter-* (*counterinsurgency, counterair, counterattack, countermeasure, countermobility, counterscarp, countersign*) [Glossary; Military slang].

З-поміж суфіксів прикметників найчастіше траплялися такі: *-ary* (*military*), *-ic(al)* (*hypersonic, mobaric, tactical*), *-ty* (*safety, lethality*). До найбільш уживаних у медійних текстах префіксів прикметників належать *hyper-* (*hypersonic, hypervelocity*) та *anti-* (*anti-ballistic, antiarmor, antiaircraft, antipersonnel, anti-ballistic, anti-ship*). Дієслова з префіксами представлені малою групою: *de-* (*debrief, defend*), *re-* (*remove, reenlist, retire*), *in-* (*invade, incapacitate*).

До термінів-слів, утворених словоскладанням, тобто способом словотворення, за якого нове слово утворюється шляхом поєднання

основ двох або трьох слів належать такі іменники: *battlefield, rifleman, cockpit, countdown, field-expedient, Blackjack, warplane, firepower, stronghold, warship, Beyond-Line-of-Sight, bridge-erection, low-drag, fireball, firepower, hedgehog, helicopter* [Glossary; Military slang].

Конверсія – тип словотвору, у якому деякі існуючі слова, не змінюючи своєї вихідної форми, набувають значення іншої частини мови [Hodges 2014 : 87]. Методом конверсії утворюються дієслова (переважно від іменників), наприклад: *mortar – to mortar; shell – to shell; rocket – to rocket*. Можливий також процес утворення шляхом конверсії іменників від дієслів, наприклад, *to intercept – intercept, bomb – to bomb, defeat – to defeat, rebel – to rebel, rocket – to rocket, blockade – to blockade, to attack – attack* [Glossary; Military slang; Translating].

Скорочення – поширений спосіб морфологічного словотвору в англійській військовій лексиці, за якого відбувається скорочення певної частини звукової оболонки чи графічної форми слова. Безсумнівний вплив на інтенсивність і поширеність цього явища надають особливості стилю військових документів, які мають бути стислими. Багато термінів набувають статутного варіанта скороченого написання. Проте таке вживання скорочень у письмовій мові не є словотвором у прямому сенсі, оскільки у разі утворюються не нові слова, а лише використовується умовна система позначення вже існуючих лексичних одиниць. Графічні скорочення використовуються у писемному мовленні: *FA – Field Artillery*. Лексичні скорочення включають усічення, складноскорочені слова та аббревіатури. Звуко-буквенні аббревіатури є лексичними одиницями і реалізуються в мовленні алфавітним найменуванням букв, наприклад: *MG – machine gun; MP – military police* [Glossary].

У процесі аналізу англійських новинних повідомлень було виявлено такі скорочення: *illum(ination), (para)chute, arty* (*artillery*) – усічення частини основи; *medevac* (*medical evacuation*) – складання частин двох основ; *BDU* (*battle dress uniform*), *O-T* (*observer target*) – аббревіація [Glossary; Military slang].

Серед прикладів із зміною значення термінів у текстах англійських повідомлень було виявлено лише один термін – *surveillance* «спо-

стереження, розвідка спостереженням; спостереження за допомогою технічних засобів (радіолокаційних станцій, інфрачервоної техніки, тепловеленгаторів тощо)».

Терміни-словосполучення утворюються шляхом додавання до терміну, що позначає родове поняття, ознак, що його конкретизують. Такі терміни фактично підводять певне поняття під більш загальне і одночасно вказують на його специфічну ознаку. Таким чином, утворюються термінологічні гнізда, що охоплюють численні різновиди явища, що позначається.

За кількістю компонентів ці терміни поділяються на двох-, трьох-, чотирьох- і більш компонентні, наприклад: *intelligence officer*; *career management field*, *dual purpose improved conventional munition*, *multiple-integrated laser engagement system*. [The International Institute 2018 : 102, 108]. Нарощування компонентів може бути продовжено, але при великій кількості компонентів семантико-синтаксичні зв'язки всередині термінологічного ряду порушуються, і словосполучення розпадається на два та більше окремих сполучень. Тому для збереження семантико-синтаксичних зв'язків усередині сполучення окремі компоненти прийнято з'єднувати дефісом або відокремлювати комою. У доступному нам корпусі фактичного матеріалу було виявлено такий приклад – *landing craft, infantry* «флагманський десантний корабель».

У термінах-словосполученнях граматичне оформлення може виражатися: суфіксами (*motionless position*, *protective equipment*); прийменниками (*system of axes*, *system of conductors*); закінченнями (*multiple-integrated system*, *noncommissioned officer*); а також представляти нефлексивну атрибутивну конструкцію (*rifle division*, *night observation*).

Таким чином, нами були розглянуті основні структурно-семантичні характеристики військової термінології та способи її утворення на морфологічному, лексико-семантичному та синтаксичному рівнях.

Мета нашого дослідження полягала також у виявленні впливу російсько-української війни на зміни в англомовній термінологічній системі. Доступний нам корпус англомовних новинних повідомлень про війну в Україні показав, що найбільш уживаними є лексичні одиниці на позначення військової техніки, зброї та амуніції.

Виокремлені одиниці відображують потреби українських військових. Терміни-слова складають 21% аналізованої лексики та позначають, як правило, зброю та техніку (*javelin* – джавелін; *tank* – танк; *missile* – ракета; *shell* – снаряд; *drone* – дрон; *weapons* – зброя; *bomber* – бомбардувальник; *howitzer* – гаубиця), амуніцію та захист (*helmet* – шолом; *shelter* – укриття).

Терміни-словосполучення складають 79%, позначаючи зброю: *surface-to-air missile* – зенітно-ракетний комплекс; *fighter jet* – винищувач; *cargo plane* – вантажний літак; *anti-tank weaponry* – протитанкова зброя; *anti-aircraft (AA) warfare / air defense* – ППО (протиповітряна оборона); *rocket launcher/ RPG* – ракетна установка; *armoured personnel carrier (APC)/ vehicle* – бронетранспортер (БТР); *assault rifle* – автоматичний карабін; *surgical strikes* – точкові удари; *thermobaric bombs* – вакуумні бомби; *cluster bombs* – касетні бомби; *mounted machine guns* – кулеметна установка; *belt-fed machine guns* – кулемет з патронною стрічкою. Лише два терміна-словосполучення було виявлено на позначення захисту: *flak jacket / bulletproof vest* – бронежилет; *air raid siren* – повітряна тривога.

Друга група військових термінів містить номінативні одиниці на позначення військових дій, які вербалізує 17% термінів-слів (*invasion* – вторгнення; *morale* – бойовий дух; *withstand* – встояти; *rebuff* – давати відсіч; *capitulate* – здаватися, капітулювати; *curfew* – комендантська година; *ejection* – катапультивання; *withdrawal* – виведення військ; *looting* – мародерство) та 83% термінів-словосполучень (*go behind enemy lines* – відправлятися в тил ворога; *hold/ lose a position* – утримувати / втрачати позиції; *place tracking markers* – ставити мітки; *make / throw molotov cocktails* – робити / жбурляти коктейлі Молотова; *utter defeat* – повна поразка; *to get the knock* – зазнати поразки; *lay down one's arms* – складати зброю; *fire/ launch/ intercept a missile* – стріляти ракетою / запускати ракету / перехоплювати ракету; *hit/ miss/ destroy/ eliminate the target* – вдарити ціль / не влучити в ціль / зруйнувати ціль / знищити ціль; *attack civilian targets* – атакувати цивільні об'єкти; *hold off the enemy* – стримувати ворога; *beat back the enemy* – відбивати ворога; *to besiege the city* – оточити

місто; *be under threat of an aerial attack* – перебувати під загрозою повітряних ударів; *face a fierce rebuff from* – зіткнутися з жорсткою відсіччю зі сторони; *ground zero* – епіцентр; *guerrilla warfare* – партизанська війна; *cease the fire* – припинити вогонь; *disembarkation of troops* – висадка десанту; *to hold someone in captivity* – тримати у полоні; *to push forward* – просуватися; *retain a significant part of their fighting potential* – зберігати значну частину військового потенціалу).

До третьої групи належать номінативні одиниці на позначення людей та організацій. У цій групі переважають терміни-слова, що складають 87% аналізованої лексики (*invader* – загарбник; *intelligence* – розвідка; *hostages* – заручники; *casualties* – втрати; *fatalities* – смертельні втрати; *wounded* – поранені; *refugees* – біженці; *ally* – союзник; *checkpoint* – блок-пост; *chaplain* – капеллан; *looter* – мародер). У свою чергу терміни-словосполучення складають 13% аналізованої лексики (*Armed Forces of Ukraine* – Збройні Сили України; *territorial defense* – територіальна оборона; *death toll* – кількість жертв; *prisoners of war* – військовополонені; *guerrilla combatants* – партизани).

Четверту групу, що позначає переговори та мир, складають терміни, що не є кодифікованими, однак ми вважаємо, що вони будуть зарховані до військових термінів, адже яскраво від-

дзеркалюють воєнні події в Україні. У процесі аналізу англomовних новинних повідомлень було виокремлено такі терміни-словосполучення: *to close the Ukrainian airspace* – закрити повітряний простір над Україною; *evacuation routes for people* – евакуаційні коридори для людей; *to act as a mediator* – виступати посередником; *to bring the war to an end* – завершити війну; *to hold talks* – вести переговори; *to delay negotiations* – відкладати переговори; *to join efforts* – докладати спільних зусиль; *to ensure the safe evacuation of people* – забезпечити безпечну евакуацію населення; *to rescue people* – рятувати людей; *flee the country* – втекти з країни (негативний контекст); *flock to the railway station* – ринуть до залізничних вокзалів; *to stand one's ground* – відстоювати позицію, і лише одне термін-слово – *denazification* – денацифікація.

Висновки. Проаналізувавши тексти новинних повідомлень, ми дійшли висновку, що англomовна військова термінологія поповнюється шляхом актуалізації кодифікованих термінів, через появу неологізмів та включення до неї загальноновживаних номінативних одиниць під впливом змін в англomовному суспільстві та у світі, зокрема через війну в Україні. Виявлено, що найбільшу кількість термінів складають словосполучення.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні військових термінів-неологізмів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ярошевич Ірина Арнольдівна. Українська морфологічна термінологія XX – початку XXI ст. URL: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/341547.html>.
2. Baumann K. D. The interdisciplinary concept of translational ntertextuality, illustrated on the basis of LSP text networks. SYNAPS 29. 2003. Pp. 7–17.
3. Byrne J. Technical Translation. Dordrecht: Springer, 2006.
4. Glossary of Military Terms, Lexicon and Abbreviations. URL: <https://www.atsgroup.net/glossaries/glossary-lexicon-military.html>
5. Hodges A. Alan Turing: The Enigma. London : Vintage, Random House, 2014. 768 p.
6. Military slang. URL: www.howlingpixel.com
7. Mounin G. Les problèmes théoriques de la traduction. Paris : Gallimard, 1990. 296 p.
8. The International Institute for Strategic Studies. The Military Balance. London Office, 2018. 504 p.
9. Translating military slang terms from English. *Research on Humanities and Social sciences*. № 6(24). 2016. Pp. 52–62.
10. Zupan S., Štefanič M. Military jargon in the Slovenian translation of Hostile Waters. URL: <http://www.sdas.edus.si/Elope/PDF/ElopeVol11-1Zupan-Stefanic.pdf>.

REFERENCES

1. Yaroshevyeh, I. A. Ukrainiska morfolohichna terminolohiia XX- pochatku XXI st. Available at : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/341547.html>.
2. Baumann, K. D. (2013). The interdisciplinary concept of translational ntertextuality, illustrated on the basis of LSP text networks. SYNAPS 29. 7–17.

3. Byrne, J. (2006). *Technical Translation*. Dordrecht : Springer.
 4. Glossary of Military Terms, Lexicon and Abbreviations. Available at: <https://www.atsgroup.net/glossaries/glossary-lexicon-military.html>.
 5. Hodges, A. (2014). *Alan Turing: The Enigma*. London : Vintage, Random House, 768.
 6. Military slang (2019). Available at : www.howlingpixel.com.
 7. Mounin, G. *Les problèmes théoriques de la traduction*. Paris : Gallimard, 1990, 296.
 8. The International Institute for Strategic Studies (2018). *The Military Balance*. London Office, 504 p.
 9. Translating military slang terms from English. (2016). *Research on Humanities and Social sciences*. 6(24). 52–62.
 10. Zupan, S., & Štefanič, M. (2014). Military jargon in the Slovenian translation of *Hostile Waters*. Available at: <http://www.sdas.edus.si/Elope/PDF/ElopeVol11-1Zupan-Stefanic.pdf>
-

H. A. BEVZO

Ph.D. in Linguistics,

*Associate Professor at the Department of General Studies,
Ukrainian-American Concordia University, Kyiv, Ukraine*

E-mail: halyna.bevzo@uacu.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0003-3731-8867>

A. D. ALIYEVA

Candidate of Philological Sciences,

*Associate Professor at the Department of Foreign and Ukrainian Philology,
Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine*

E-mail: sep-tima@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0001-7888-9776>

O. S. POLISHCHUK

Ph.D. in Linguistics,

*Associate Professor at the Department of Special Language Training,
Military Institute of Kyiv National University named after Taras Shevchenko, Kyiv, Ukraine*

E-mail: oleksandr_polishchuk@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0001-9306-617X>

LEXICO-SEMANTIC FEATURES OF ENGLISH MILITARY TERMINOLOGY

The article is devoted to the analysis of structural and semantic features of English military terminology. The scientific novelty of the study is that the work of military terminology is considered in the development under the influence of social processes and phenomena occurring in society. It has been proven that the use of military terminology has long been limited to its use by military experts in various military operations and daily life of the army. In modern conditions, when the media have access to participation and coverage of various political events, including military conflicts, military terminology is regularly used by politicians, journalists, diplomats and many others, as well as ordinary citizens. New terms are analyzed in terms of their compliance with standardization requirements; the influence of various political events and military conflicts on the formation and functioning of English-language military terminology is assessed. In terms of frequency, the article lists the most commonly used military terms that have become relevant in English-language media discourse during the Russian-Ukrainian war. It is proved that the common vocabulary becomes a military term and vice versa under the influence of the description of the hybrid course of the war by English-speaking journalists. An analysis of English-language media coverage of the Russian-Ukrainian war revealed that military terminology included not only vocabulary denoting weapons, ammunition and military operations, as before, but also nominative units denoting victims and humanitarian organizations, as well as actions aimed at saving people and restoring peace.

Key words: affixation, military terminology, borrowing, conversion, word formation, term formation.

UDC 811.111'22'38:159.942

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.19>

V. M. BOICHUK

Ph.D. in Philology,

Senior Lecturer at the Department of Philology,

The Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council, Lutsk, Ukraine

E-mail: boichukvalia@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-9870-2195>

N. V. YEFREMOVA

Ph.D. in Philology, Associate Professor,

Associate Professor at the Conversational English Department,

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

E-mail: yefremova05@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-1476-1831>

**NON-VERBAL PECULIARITIES OF PESSIMISTIC UTTERANCES
(A STUDY OF THE 20TH–21ST CENTURY ENGLISH PROSE)**

The article highlights non-verbal peculiarities of pessimistic utterances in 20th–21st century English prose. It has been revealed that pessimistic utterances are supported by paralingual (phonatory, respiratory), kinesic (facial expressions, gestures, body postures) non-verbal means of communication, eye contact and silence. It has been proved that paralingual means of communication are typical for non-verbal support of pessimistic utterances (67%). We consider sound codes of non-verbal communication to be paralingual and divide them into phonatory and respiratory. A wide range of phonatory non-verbal means of communication in pessimistic discourse is determined by emotional and mental states of a pessimistic speaker, and non-lingual factors that affect his/her pessimistic worldview. The use of respiratory non-verbal means of communication is determined by the peculiarities of individual psychophysiological articulatory-acoustic reactions, such as sighs, whisps, moans, stutters, sobs.

It has been revealed that kinesic (facial expressions, gestures, body postures) non-verbal means of communication (12%), which support pessimistic utterances perform an expressive-regulatory function and codify the information about a speaker's pessimistic worldview.

It has been determined that eye-related non-verbal means of communication that accompany pessimistic utterances are less typical (6%). The regulation of the communication process, checking feedback, displaying cognitive activity, expressing emotions and confirming the nature of interpersonal relationships are the functions of visual contact. Silence as a non-verbal reaction of a pessimist is not frequent (5%). Conscious and deliberate use of silence by a pessimist indicates the need to use a pause to reflect on the situation, or to control emotions or regulate the communication process. It has been proved that kinesic, eye-related non-verbal means of communication and silence serve as additional means to convey speaker's pessimistic worldview and indicate situational character of speaker's pessimism.

The data show that pessimistic utterances may be accompanied by a set of non-verbal means of communication (10%). This indicates the intensity of expression of emotional, volitional and behavioral reactions of a pessimistic speaker. A number of lexical units that serve to verbalize non-verbal means of communication which support pessimistic utterances have been identified. The peculiar features of their use in English prose of the 20th–21st centuries have been found out.

Key words: pessimist, pessimistic utterance, paralingual non-verbal means of communication, kinesic non-verbal means of communication, eye-related non-verbal means of communication, silence.

Introduction. Due to the fact that speech is closely related to the semantics of gestures, facial expressions, eye contact, body postures and intonation, pessimistic utterances tend to be supported non-verbally, i. e. by means of specific signals associated with stereotypes formed in the minds of native speakers. These signals reflect the physical features of a speaker, characterize his/

her emotional state, materialize the fact of his/her rational and sensory cognition. Non-verbal information supports the pragmatics of the verbal part of the utterance and is functionally reliable [Seryakova : 8–9]. The exact meaning of words arises from a single set of verbal and non-verbal means the speaker chooses to express opinions in a particular situation.

Modern linguistics offers a significant number of classifications of non-verbal means of communication: facial expressions and eye behavior, gestures and postures, voice characteristics, touch, appearance, time and space during speech interaction [Bovee : 30–31]; body contact or touch, physical proximity, position, body posture, gestures of palms, hands and head, facial expression, eye movement and gaze [Argyle : 250–255]; paralingual, kinesic, eye-related, auscultatory, haptic, olfactory, proxemic, chronemic, systemological non-verbal means of communication [Krejdlin : 22]; gaze, gesture, distance, voice, smile, posture, artifacts [Seryakova : 102].

Though in recent years researchers have become increasingly interested in non-verbal means of communication which accompany various types of utterances involving psychological states and feelings [Durdubas; Ilgen; Knapp], the non-verbal means of communication which support pessimistic utterances and verbal means of their expression in English prose still remain unrevealed.

The purpose of this research is to define the peculiarities of non-verbal support of pessimistic utterances in the 20th–21st century English prose. The specific research objectives are as follows: 1) to reveal the non-verbal means of communication which accompany pessimistic utterances in English fiction; 2) to identify lexical units which verbally represent non-verbal means of communication in pessimistic discourse; 3) to establish the function of non-verbal means of communication in pessimistic narration.

Results and discussion. The research shows that pessimistic utterances are accompanied by the following non-verbal means of communication: paralingual (phonatory, respiratory), kinesic (facial expressions, gestures, body postures), eye contact and silence.

Paralingual means of communication turn out to be typical for non-verbal support of pessimistic utterances (67%). Following G. Yu. Krejdlin, we consider sound codes of non-verbal communication to be paralingual [Krejdlin : 22]. We divide them into phonatory (acoustic) and respiratory.

Voice and tone provide the utterance with modal characteristics, reveal the emotional state of a speaker, his/her attitude to the surrounding reality and the object of utterance. The strength

of the voice, its volume and timbre, rhythm and tempo of speech, range of tonality, peculiarities of diction and other vocal modulations are indices of the emotional and volitional state of a pessimist. As can be seen from the data, the tone of a pessimist's speech varies from calm, muted, even indifferent, to neutral and high.

Calm, muted, indifferent tone of a pessimistic speaker is verbalized by lexical units *to mumble, to murmur, to mutter, muffled complaint, to articulate without raising one's voice, to say in a quiet tone, to say with calmness*. For example:

She said as if inspired and with that calmness which despair often gives: "There is no money to go away with, papa" [Conrad 2008 : 171];

*The next day, Bert and Mary, already a month married, had Sunday dinner with them, and the matter came up for discussion. Bert was particularly pessimistic, and **muttered** dark hints of an impending strike in the railroad shops* [London 2014 : 85].

The neutral tone of a pessimistic speaker is conveyed by lexical units that are synonymous with the dominant *to say: to add, to answer, to ask, to caution, to comment, to continue, to declare, to interrupt, to predict, to remark, to reply, to sound, speak, to state*. For example:

*But he'd been under no illusions. "Odds-on it'll turn out to be a wild goose chase," he'd **predicted**, pessimistically, as they waited on the platform together* [Airth : 32];

*She was already unnaturally braced to receive them. As she occupied herself in laying forks severely straight by the side of knives, she heard a man's **voice saying** gloomily: "On a dark night one would fall down these stairs head foremost," to which a woman's **voice added**, "And be killed"* [Woolf];

*"Well, Mr Hempseed, and how is the fruit?" "Badly, my lord, badly," **replied** Mr. Hempseed dolefully, "but what can you 'xpect with this 'ere government favourin' them rascals over in France, who would murder their king and all their nobility"* [Orczy : 25];

*"Good, we'll start with them tomorrow. I shall make inquiries at the Police station and you do the same at the Employment office. The Vatican's introductory letters will be helpful," Michael **sounded** pessimistic* [Duke : 44].

The analysis shows that the high tone of speech is expressed by a limited number of lexical units:

to cry, to ejaculate, to howl, to wail, to yell, in a harsh tone. For example:

“But what’s the object? Are you thinking of keeping possession of the mine?” I asked him.

“Something of the sort,” he says. “I am keeping hold.”

“But all this is as dead as Julius Caesar,” I cried.

“In fact, you have nothing worth holding on to, Heyst” [Conrad 2017].

A wide range of phonatory non-verbal means of communication that support pessimistic utterances, in our opinion, is determined by emotional and mental states of a pessimistic speaker, and non-lingual factors that affect the implementation of his/her pessimistic worldview.

Singling out respiratory non-verbal means of communication is determined by the peculiarities of individual psychophysiological articulatory-acoustic reactions, in the production of which the respiratory system is actively involved. These are sighs, whispers, moans, stutters, sobs, cries. The analysis shows that respiratory non-verbal means of communication which support pessimistic utterances are represented by the lexical units *to sigh, to whisper, to groan, to moan, to stammer, to sob, to huff, to whimper, to cry*. For example:

“You’re not dying,” Trekell scolded lightly.

“At least not yet, so get some sleep. You’ve got a tutorial to attend tomorrow.”

“Sometimes I wonder why I bother,” Obsidyanna **sighed** pessimistically [Love : 196];

“Poor Giuliano,” she **groaned** pessimistically and gave gas as the light turned green [Schubiger : 260].

Kinesic (facial expressions, gestures, body postures) non-verbal means of communication (12%), which accompany pessimistic utterances perform an expressive-regulatory function. Facial expressions reflect a person’s mental state and his/her emotional and evaluative attitude to reality. The main characteristics of facial expressions are integrity and dynamism [Ilgen : 1001]. Kinemas of lips, the movements of which reflect pessimist’s internal state bear main informative pressure in the process of production of pessimistic utterances. At a lingual level, this kinema is nominated by lexical units *lips, mouth, smile (to smile)*, which are components of various word combinations: *a bitter smile, a melancholy smile, a nervous smile, a pained smile, a sad smile, to smile hesitantly, to*

smile sadly, to bite one’s lips, to compress one’s lips, to curve one’s lips, to force a grin, to shut one’s mouth/lips tightly, to tighten one’s mouth/lips, to twitch one’s mouth, the mouth set in a grim line, the corners of the mouth drooped, the corners of the mouth were depressed. For example:

“Gilbert looks very young for a doctor. I’m afraid people won’t have much confidence in him,” said Mrs. Jasper Bell gloomily. **Then she shut her mouth tightly**, as if she had said what she considered it her duty to say and held her conscience clear [Montgomery : 7];

“What is it, Mrs Roberts? What’s wrong?” Herbie asked pessimistically and **her lips curved upwards** into something approaching her old, bright self [Tanner : 383].

It has been found out that the change of the facial expression of a pessimistic speaker also plays an important role in the process of interaction. Verbalization of facial expressions is carried out with the help of following lexical units: *a moody expression, the stoical expression of anticipated sorrow, his face contorted in reconciling buried feelings, his expression was that of a man who has just discovered he lost something important*. For example:

“It’s happening to somebody: why shouldn’t it happen to me?” she would argue, **her face taking on the stoical expression of anticipated sorrow** [Woolf].

Although face is the main source of information about a person’s emotional state, in many situations it is much less informative than body, because facial expressions are consciously controlled much better than human body movements such as gestures and body postures.

Gestures, as an important means of personality diagnosing, convey important information not only about mental state, but mainly about the intensity of the experience of this state [Wood : 134-140]. Gestures that indicate pessimistic worldview of a speaker are represented by the following lexical units: *to shake one’s head, to raise one’s hands, to fling up one’s hands, to throw up one’s hands*. For example:

“We’ll have no help from the king,” another old man **shook his head**, pessimistic [Fields : 161];

Madame Haupt was pointing her cooking-fork at Jurgis persuasively; but her words were more than he could bear. He **flung up his hands** with

a **gesture** of despair and turned and started away. "It's no use," he exclaimed ... [Sinclair];

Steve Miller pessimistically eyed the stacks of paper that covered his desk, a nearby table, and climbing up his office walls. "How are we ever going to handle this?" he cried, **throwing up his hands** [Englade : 156].

The examples show that shaking the head indicates a speaker's doubts and uncertainty, raising the hands up is an indicator of emotional tension felt by a speaker. Supported within the lexical context by lexical units which identify pessimism, the nominations of gesture non-verbal means of communication indicate the intensification of speaker's pessimistic mood and emphasize the situationality of the expression of pessimism.

Pantomime non-verbal means of communication include significant body movements, posture and gait. Body posture is one of the least controlled forms of non-verbal behavior, its observation provides vital information about a person's state – his/her tension or looseness, willingness to communicate or desire to avoid communication [Durdubas : 125]. A pessimistic speaker's posture and body movements intensify the verbal expression of pessimism and identify it as a situational phenomenon. For example:

"Oh, it's only what's the matter with every one!" she exclaimed. "No one feels – no one does anything but hurt. I tell you, Helen, the world's bad. It's an agony, living, wanting – "

Here she **tore a handful of leaves from a bush and crushed them** to control herself [Woolf];

"How did he get away?" Johnson asked.

He was sitting on the side of his bunk, the whole pose of his figure indicating utter dejection and hopelessness [London 2012 : 99].

Thus, kinesic (facial expressions, gestures, body postures) non-verbal means of communication which support pessimistic utterances codify a significant layer of information about the pessimistic worldview of a speaker.

Eye-related non-verbal means that accompany pessimistic utterances are less typical (6%). The regulation of the communication process, checking feedback, displaying cognitive activity, expressing emotions and confirming the nature of interpersonal relationships are the functions of visual contact [Knapp : 194].

Nominations of visual contact (*to look (a look), to stare (a stare), to gaze (a gaze), to glance (a glance),*

to glare (a glare), to eye (eyes)) are the components of phrases, which indicate eye movement, duration, direction and nature of a pessimistic speaker's gaze: *to roll one's eyes, to hide one's eyes, to lower one's eyes, to look pessimistically/blankly/gloomily/sadly, to look down at one's hands, to stare in front of somebody, to gaze despondently, to eye pessimistically, to glare unhappily, to stare gloomily/grimly, a doubtful glance, suffering eyes, an anxious look.* For example:

"Why did you insist upon drugging me out to the springs, Roger?" Henry **cast a pessimistic glance at the overcast sky.** "We're likely to have to swim back to the manor" [Penman : 513];

Miss Wilson **looked pessimistically** at Coleen. "Without a 'person center' or a physically organized self, it's wonder that David understands his emotions at all," she said [Hurst : 355].

Although silence as a pessimist's non-verbal reaction is not frequent (5%), its informativeness should not be underestimated. Conscious and deliberate use of silence by a pessimist is a sign that indicates the need to use a pause to reflect on the situation, or to control emotions or regulate the communication process. For example:

"Well, that's over," **said Ridley after a long silence.** "We shall never see them again," he added, turning to go to his books. A feeling of emptiness and melancholy came over them; they knew in their hearts that it was over, and that they had parted for ever, and the knowledge filled them with far greater depression than the length of their acquaintance seemed to justify [Woolf];

Philip was silent again. He remembered that she had always liked Miller; he amused her; there was in his foreign birth an exotic charm which she felt unconsciously.

"I suppose it was inevitable," he **said at last.** "You were bound to accept the highest bidder. When are you going to marry?" [Maugham].

The act of silence, represented by the lexical units *silence* and *silent*, identifies pessimist's negative expectations, confusion, hopelessness and indicates the situational nature of the pessimistic worldview expressed in the pessimistic utterances "Well, that's over", "We shall never see them again", "I suppose it was inevitable".

The analysis shows that pessimistic utterances may be accompanied by a set of non-verbal means of communication (10%). This indicates

the intensity of expression of emotional, volitional and behavioral reactions of a pessimistic speaker. A certain regularity was identified in the combination of non-verbal means of communication. Usually pessimistic utterances are accompanied by the following set of non-verbal means of communication:

1) paralingual (phonatory) + kinesic (pantomime):
It looked one hell of a mess.

I rolled onto my back again and made my voice casual. "If you were going to kill yourself, how would you do it?" [Plath];

2) paralingual (respiratory) + kinesic (pantomime):
"If I could only get out of it!" she **moaned**. "I hate it so. I'm unfit for the life, I'm not the sort of girl for that /.../ Oh, I wish I was dead."

*And in pity for herself she broke down now completely. She **sobbed** hysterically, and her thin body was shaken* [Maugham];

3) paralingual (phonatory) + kinesic (gestures):
*But she **shook her head**, very much like an inconsolable child and very much with a child's complete pessimism she **murmured**, "Therese has told him"* [Conrad 2010];

4) paralingual (phonatory) + facial expressions (lips movements):

*Anna **forced a grin**. "Nothing'll happen...," she **whispered** pessimistically* [Berry : 53];

5) paralingual (phonatory) + facial expressions:

"That's what the coroner tells us. Maybe we'll find out he is also an imposter." Schumann **sounded pessimistic. His expression was that of a man who just discovered he lost something important, like his wallet** [Grosshans : 75];

6) paralingual (phonatory) + eye-related:

*Sasha **gazed** despondently at the new panelled walls, ceiling and tiled floor. "Well there's certainly no access in or out of here; apart from the door," she **muttered** pessimistically* [Berry : 111].

These examples show that non-verbal support of pessimistic utterances is carried out mainly by paralingual non-verbal means of communication. Kinesic, eye-related non-verbal components of communication and silence serve as additional means to convey speaker's pessimistic worldview.

Conclusions and prospects for further research.

Thus, the non-verbal means of communication which support pessimistic utterances indicate the pessimistic worldview of a speaker, supplement, reinforce and clarify verbal information about his emotional and volitional state. They not only contribute to the realization of the main qualitative features of pessimism, but also strengthen the general pessimistic background of pessimistic narration.

With all the findings, the current study needs to be further developed. The prospects touch upon the investigation of the phenomenon of pessimism in linguocognitive aspect.

BIBLIOGRAPHY

1. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика: язык тела и естественный язык. Москва : Новое лит. обозрение, 2004. 584 с.
2. Серякова И. И. Невербальный знак коммуникации в англоязычных дискурсивных практиках : монография. Київ : Изд. центр КНЛУ, 2012. 280 с.
3. Argyle M., Dean J. Nonverbal Communication in Human Social Interaction. *Nonverbal Communication* / ed. by R. A. Hinde. Cambridge : Cambridge University Press, 1972. P. 243–268.
4. Bovee C. L., Thill J. V. Business Communication Today. New York : McGraw-Hill, Inc., 1992. 659 p.
5. Durdubas D., Martin L. J., Koruc Z. An examination of nonverbal behaviours in successful and unsuccessful professional volleyball teams. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*. 2021. Vol. 19. No 1. P. 120–133. doi: 10.1080/1612197X.2019.1623284
6. Ilgen H., Israelashvili J., Fischer A. Personal Nonverbal Repertoires in facial displays and their relation to individual differences in social and emotional styles. *Cognition and Emotion*. 2021. Vol. 35. No 5. P. 999–1008. doi: 10.1080/02699931.2021.1877118
7. Knapp M. L., Hall J. A., Horgan T. J. Nonverbal Communication in Human Interaction. Cengage Learning; 8th edition, 2022. 528 p.
8. Wood A. A nonverbal signal of trustworthiness: An evolutionary relevant model. *Journal of Trust Research*. 2021. Vol. 10. No 2. P. 134–158. doi: 10.1080/21515581.2021.1922912

SOURCES

1. Airth R. The Reckoning Inspector. Pan Macmillan, 2014. 320 p.
2. Berry C. J. The Celestial Window. AuthorHouse, 2013. 244 p.
3. Conrad J. Chance. Ed. by Martin Ray. 2008. 384 p.

4. Conrad J. *The Arrow of Gold*. URL: <https://www.gutenberg.org/files/1083/1083-h/1083-h.htm> (Last accessed: 14.03.2021).
5. Conrad J. *Victory*. URL: <https://www.gutenberg.org/files/6378/6378-h/6378-h.htm> (Last accessed: 13.04.2022).
6. Duke D. *The Fall of Cardinal Giovanni Foscolo*. Strategic Book Publishing, 2008. 184 p.
7. Englade K. *Hot Blood: The True Story of an Heiress, a Gigolo, and a Shocking Murder*. St. Martin's Press, 1997. 368 p.
8. Fields O. *Her Heart's Liege*. Rogue Phoenix Press, 2015. 328 p.
9. Grosshans H. *Bullet of Revenge*. Lulu. com, 2012. 250 p.
10. Hurst B. *Sherwood*. iUniverse, 2011. 380 p.
11. London J. *Sea Wolf*. London : Urban Romantics, 2012. 250 p.
12. London J. *The Valley of the Moon*. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2014. 304 p.
13. Love S. P. *Trail of Time*. Lulu. com, 2012. 358 p.
14. Maugham W. Somerset. *Of Human Bondage* / W. Somerset Maugham. URL: https://www.e-reading.club/bookreader.php/80509/Maugham_-_Of_Human_Bondage.html (Last accessed: 23.03.2022).
15. Montgomery L. M. *Anne's House of Dreams*. SMK Books, 2011. 200 p.
16. Orczy E. *The Scarlet Pimpernel*. Oxford: Oxford University Press, 2018. 233 p.
17. Penman S. K. *Devil's Brood*. Penguin, 2008. 752 p.
18. Plath S. *The Bell Jar*. URL: letters.to.stephanie.gportal.hu/portal/letters.to.stephanie/upload/745843_1406744742_07068.pdf (Last accessed: 24.02.2022).
19. Schubiger C. *The Red Dress*. Magellan Books, 2004. 350 p.
20. Sinclair U. *The Jungle*. <https://etc.usf.edu/lit2go/77/the-jungle/1261/chapter-1/> (Last accessed: 29.03.2022).
21. Tanner J. *The Emerald Valley*. The Hillsbridge Quartet. Vol. 2. Macmillan, 2012. 608 p.
22. Woolf V. *The Voyage Out*. URL: <http://www.bosonbooks.com/boson/oldies/Voyageout.pdf> (Last accessed: 07.04.2022)

REFERENCES

1. Argyle, M., & Dean, J. (1972). *Nonverbal Communication in Human Social Interaction*. Cambridge : Cambridge University Press.
2. Bovee, C. L., & Thill, J. V. (1992). *Business Communication Today*. New York : McGraw-Hill, Inc.
3. Durdubas, D., Martin, L. J., & Koruc, Z. (2021). An examination of nonverbal behaviours in successful and unsuccessful professional volleyball teams. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*, 19(1), 120–133. doi: 10.1080/1612197X.2019.1623284
4. Ilgen, H., Israelashvili, J., & Fischer, A. (2021). Personal Nonverbal Repertoires in facial displays and their relation to individual differences in social and emotional styles. *Cognition and Emotion*, 35(5), 999–1008. doi: 10.1080/02699931.2021.1877118
5. Knapp, M. L., Hall, J. A., & Horgan T. J. (2022). *Nonverbal Communication in Human Interaction*. Cengage Learning; 8th edition.
6. Krejdlin, G. E. (2004). *Neverbalnaya semiotika: yazyk tela i estestvennyy yazyk*. Moskva: Novoe lit. obozrenie.
7. Seryakova, I. I. (2012) *Neverbalnyj znak komunikacii v anglozazychnyh diskursivnyh praktikah*. Kyiv : Izd. centr KNLU.
8. Wood, A. (2021). A nonverbal signal of trustworthiness: An evolutionary relevant model. *Journal of Trust Research*. 10(2). 134–158. doi: 10.1080/21515581.2021.1922912

SOURCES

1. Airth, R. (2014). *The Reckoning Inspector*. Pan Macmillan.
2. Berry, C. J. (2013). *The Celestial Window*. AuthorHouse.
3. Conrad, J. (2008). *Chance*. Ed. by Martin Ray.
4. Conrad, J. (2010). *The Arrow of Gold*. Retrieved from <https://www.gutenberg.org/files/1083/1083-h/1083-h.htm>
5. Conrad, J. (2017). *Victory*. Retrieved from <https://www.gutenberg.org/files/6378/6378-h/6378-h.htm>
6. Duke, D. (2008). *The Fall of Cardinal Giovanni Foscolo*. Strategic Book Publishing.
7. Englade, K. (1997). *Hot Blood: The True Story of an Heiress, a Gigolo, and a Shocking Murder*. St. Martin's Press.
8. Fields, O. (2015). *Her Heart's Liege*. Rogue Phoenix Press.
9. Grosshans, H. (2012). *Bullet of Revenge*. Lulu. com.
10. Hurst, B. (2011). *Sherwood*. iUniverse.
11. London, J. (2012). *Sea Wolf*. London: Urban Romantics.
12. London, J. (2014). *The Valley of the Moon*. CreateSpace Independent Publishing Platform.
13. Love, S. P. (2012). *Trail of Time*. Lulu. com.
14. Maugham, W. Somerset. (2019). *Of Human Bondage*. Retrieved from https://www.e-reading.club/bookreader.php/80509/Maugham_Of_Human_Bondage.html
15. Montgomery, L. M. (2011). *Anne's House of Dreams*. SMK Books.

16. Orczy, E. (2018). *The Scarlet Pimpernel*. Oxford: Oxford University Press.
 17. Penman, S. K. (2008). *Devil's Brood*. Penguin.
 18. Plath, S. (2016). *The Bell Jar*. Retrieved from [letters.to.stephanie.gportal.hu /portal/ letters.to.stephanie/upload/745843_1406744742_07068.pdf](http://letters.to.stephanie.gportal.hu/portal/letters.to.stephanie/upload/745843_1406744742_07068.pdf)
 19. Schubiger, C. (2004). *The Red Dress*. Magellan Books.
 20. Sinclair, U. (2018). *The Jungle*. Retrieved from <https://etc.usf.edu/lit2go/77/the-jungle/1261/chapter-1/>
 21. Tanner, J. (2012). *The Emerald Valley. The Hillsbridge Quartet*. Vol. 2. Macmillan.
 22. Woolf, V. (2008). *The Voyage Out*. Retrieved from <http://www.bosonbooks.com/boson/oldies/Voyageout.pdf>
-

В. М. БОЙЧУК

кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри філології,
Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради,
м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: boichukvalia@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-9870-2195>

Н. В. ЄФРЕМОВА

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри практики англійської мови,
Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: yefremova05@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-1476-1831>

НЕВЕРБАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕСИМІСТИЧНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОЇ ПРОЗИ 20-21 СТОЛІТЬ)

У статті виявлено, що песимістичні висловлення супроводжуються паралінгвальними (фонаційними, респіраторними), кінесичними (мімічними, жестовими, пантомімічними), окулесичними невербальними засобами комунікації, а також мовчанням. Паралінгвальні невербальні засоби комунікації є типовим невербальним супроводом у песимістичному дискурсі (67%). Паралінгвальними ми вважаємо звукові коди невербальної комунікації: фонаційні та респіраторні. Широкий діапазон фонаційних невербальних засобів комунікації, які супроводжують песимістичні висловлення, визначається емоційним і психічним станом мовця, а також позалінгвальними чинниками, які впливають на реалізацію його песимістичного світобачення. Виокремлення респіраторних невербальних компонентів комунікації зумовлене особливостями вияву індивідуальних психофізіологічних артикуляційно-акустичних реакцій, як-от: зітхання, шепіт, стогін, заїкання, схлипування, плач.

Виявлено, що кінесичні (мімічні, жестові, пантомімічні) невербальні засоби комунікації (12%), які супроводжують песимістичні висловлення, виконують виразно-регулятивну функцію та кодифікують інформацію про песимістичне світобачення мовця.

Встановлено, що менш типовими невербальними засобами, які супроводжують песимістичні висловлення, є окулесичні невербальні засоби комунікації (6%). Функціями візуального контакту є регулювання процесу комунікації, перевірка зворотного зв'язку, відображення когнітивної активності, вираження емоцій та підтвердження характеру міжособистісних стосунків.

Мовчання як невербальна реакція песиміста не є частотним (5%). Усвідомлене і навмисне використання мовчання песимістом є знаком, який вказує на потребу скористатись паузою для обдумування ситуації, що склалася, або для того, щоб проконтролювати свої емоції чи врегулювати процес спілкування. Доведено, що кінесичні й окулесичні невербальні компоненти комунікації та мовчання слугують допоміжними засобами репрезентації песимістичного світобачення мовця, які вказують на ситуативний характер песимістичного світосприйняття.

Аналіз ілюстративного матеріалу свідчить, що песимістичні висловлення супроводжуються декількома невербальними компонентами комунікації (10%). Це вказує на інтенсивність вираження емоційно-вольових і поведінкових реакцій мовця-песиміста. У ході дослідження встановлено низку номінацій, які слугують для вербалізації виокремлених невербальних засобів комунікації та виявлено особливості їхнього використання у англійській прозі 20–21 століть.

Ключові слова: песиміст, песимістичне висловлення, паралінгвальні невербальні засоби комунікації, кінесичні невербальні засоби комунікації, окулесичні невербальні засоби комунікації, мовчання.

УДК 811.111'42:82'38

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.20>

I. В. ВОЙТАНИК

викладач кафедри іноземних мов,

Навчально-науковий інститут міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Електронна пошта: iravoitanik@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-5350-9375>

I. З. ТЕРСІНА

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов,

Навчально-науковий інститут міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Електронна пошта: tersina_i@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0003-3167-1504>

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖАНРОВО-КОМПОЗИЦІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ АНЛОМОВНОЇ НАУКОВОЇ СТАТТІ У ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті висвітлюються особливості структурно-семантичної організації англomовної наукової статті у економічному дискурсі. У ній розглянуто поняття «економічний дискурс», «наукова стаття», представлені основні структурно-композиційні елементи. Соціально-економічні трансформації, перехід до інноваційної моделі розвитку і входження України до європейського освітнього простору вимагають від майбутніх економістів-міжнародників оволодіння не лише професійними знаннями, навичками та вміннями, а й іноземною мовою як засобом міжнародного спілкування, а також уміти створювати й обробляти інформацію. Реалізація цього завдання відбувається через формування у студентів дискурсивної компетентності, яка розуміється як сукупність знань, умінь, навичок, а також способів діяльності, пов'язаних з побудовою і ситуативним розумінням дискурсів як об'єктів реальної дійсності в процесі здійснення професійної діяльності. Дискурсивна компетентність включає володіння прийомами організації текстової інформації, засобами спілкування і жанрово-структурними елементами мови. Економічний дискурс визначається як сукупність мовних актів, які використовують під час визначення та характеристики економічних процесів. Основними ознаками економічного дискурсу вважають цілі та учасників. Основними жанрами економічного дискурсу можуть виступати наукові статті, інформаційно-аналітичні статті, економічні новини, доповіді, ділові листи, хроніка форумів/ конференцій і т.ін., а його основними типами – коментарі, реклама, інструкції, описи, пояснення, аргументація, графіки та діаграми, карти, таблиці, схеми. Поняття «наукова стаття» розглядається як завершене мовленнєве утворення, яке містить змістовну, структурно-граматичну єдність, що реалізується в усній або писемній формі. Розглядаючи стилі та підстили наукових статей виділяють дві групи: 1) економічні тексти публіцистичного стилю; 2) економічні тексти наукового стилю. Було доведено, що статті обох стилей характеризується замкнутістю, зв'язністю, різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку. Визначено, що наукова стаття є засобом спілкування у сфері науки, з певним рядом особливостей, серед яких виділяємо: попереднє осмислення вислову, монологічний характер, строгий відбір мовних засобів, тяжіння до нормованої мови.

Ключові слова: економічний дискурс, жанр, наукова стаття, економічний текст, організація тексту.

Вступ. Ринкове трансформування економіки України, розвиток міжнародних засобів масової комунікації та динамічність соціально-економічних змін вимагають від майбутніх економістів-міжнародників оволодіння не лише професійними знаннями, навичками та вміннями, а й іноземною мовою як засобом міжнародного спілкування. Аналіз професіограми

економіста-міжнародника дозволяє стверджувати, що діяльність економіста-міжнародника охоплює зовнішньоекономічну, валютно-кредитну, фінансово-підприємницьку та інші сфери, що він повинен знати аспекти розвитку світової економіки, управління компаніями, організаціями тощо, розуміти політичні, соціальні та культурні аспекти світового розвитку,

а також уміти створювати й обробляти інформацію. Реалізація цього завдання відбувається через формування у студентів дискурсивної компетентності, яка визначається вмінням сприймати, розрізняти, оцінювати, інтерпретувати, аналізувати, а також створювати власні різноманітні види та типи дискурсів, а також інтерпретувати різні види писемних текстів, відповідно до комунікативної мети та конкретного ситуативного контексту.

Вчені М. О. Кузнецова [Кузнецова : 2017], Т. В. Буяльська [Буяльська : 10] розглядають дискурс як комунікативну подію (ситуацію), яка покликана інтегрувати текст з позамовними, референційними, когнітивними і психологічними чинниками, що забезпечують взаємодію учасників спілкування, їхні мотиви, цілі та стратегії. Він дає підстави розглядати дискурс не тільки з погляду мовленнєвих актів, а й як особливу форму репрезентації різних видів знання, які визначають мовленнєві стратегії комунікації і впливають на вибір мовних форм у процесі формування дискурсу.

За такого розуміння дискурсу текст є комунікативною подією та характеризується структурністю, орієнтацією на продукт та віртуальністю, а створення та сприйняття тексту неможливе без ментальних процесів та соціального контексту, хоча він і має свою специфіку. Таким чином текст є вигідним дидактичним матеріалом, оскільки він почав сприйматися крізь призму цілісного та закінченого за формою і змістом зразка мовної комунікації [Малімон : 39–41], який містить у собі мовний матеріал, що вивчається, певну тему, яка стимулює ситуацію спілкування, а також мовленнєві формули (англ. *Functional language* або *Functions*), які сприяють формуванню загального іншомовного філологічного кругозору з одного боку, а з іншого – допомагають студентам набутися вторинної мовної особистості.

Через це стає актуальним **завдання** виявити та вивчити особливості мовного стилю сучасної наукової статті, а також провести аналіз характерних рис їхньої жанрово-композиційної організації у економічному дискурсі. Для досягнення цієї мети вивчено і проаналізовано лінгвістичну літературу з проблематики дослідження вітчизняних і закордонних вчених.

Виклад основного матеріалу. Під *економічним* дискурсом розуміють сукупність мов-

них актів, які використовують під час визначення та характеристики економічних процесів [Molodcha : 34], усні та письмові тексти або їхні фрагменти, які відображають реалії світу економіки і які створені професіоналами, аналітиками та журналістами [Льїн : 130]. Він містить в основі дві найголовніші ознаки: цілі та учасників. Мета економічного дискурсу полягає у встановленні взаємовигідних відносин та їх оптимізації у сфері економіки. Учасниками економічного дискурсу виступають фізичні та юридичні особи, які беруть участь в операції товарного обміну. З одного боку, це представники певного інституту, тобто фахівці зі сфери економіки, з іншого – соціум, люди, які звертаються до них [Kachmar: 82–83]. Звідси випливає, що залежно від сфери діяльності учасників економічного дискурсу тексти можуть бути фаховими, тобто розрахованими на спеціалістів у галузі світової економіки та масово-популярними або професійно орієнтованими, тобто розрахованими як на фахівців, так і на широку аудиторію. Залежно від сектору економіки в економічному дискурсі можна виділити такі його підвиди [Перегінчук : 111–114]: промислово-, фінансово- та торгово-економічний, податковий, підприємницький та ін. Залежно від підвиду економічного дискурсу його метою може бути:

- створення економічних теорій, дослідження напрямків розвитку економіки, експертний аналіз та оцінка економічного стану країни тощо (фаховий економічний дискурс);

- інформування читача/ глядача/ слухача про стан економіки, про події в економічному житті суспільства, формування його «економічного світогляду» тощо (масово-популярний економічний дискурс).

З огляду на це, основними жанрами економічного дискурсу можуть виступати наукові статті, інформаційно-аналітичні статті, економічні новини, доповіді, ділові листи, хроніка форумів/ конференцій і т.ін., а його основними типами – коментарі, реклама, інструкції, описи, пояснення, аргументація, графіки та діаграми, карти, таблиці, схеми тощо. Вони сприяють формуванню навичок і вмінь добору і ефективного використання системи письмових мовних засобів (дискурсу) у межах комунікативної ситуації. Схеми, графіки, рисунки тощо, з одного боку,

роблять текст естетично привабливим, підсилюють мотиваційну спроможність студентів (термін Л. П. Смелякової) до пояснення наукових понять та адекватного використання фахової лексики, а з іншого – забезпечують його доступність [Смелякова : 1992]. При цьому функціональний стиль фахового та масово-побутового економічного дискурсу відрізняється. Він може бути науковим, офіційним, комерційним, юридичним, публіцистичним, побутовим і т.ін.

Проблемі дослідження наукових статей економічного дискурсу присвячено низку робіт. Так, доволі значну кількість робіт присвячено аналізу загальної жанрово-композиційної організації наукової статті Л. К. Малімон [Малімон : 2008], В. Е. Чернявська [Чернявская : 2010], Т. А. Єщенко [Єщенко : 2009], текстів економічної публіцистики [Колегаєва : 1991], категоріальні ознаки тексту [Кухаренко : 1988, Кубрякова : 2001].

Сучасне розуміння наукової статті економічного дискурсу ґрунтується на розумінні її як одиниці мовлення, яка може бути зведена до короткого висловлювання – тези, а побудова тексту статті постає як процес розгортання цієї тези (тематичної смислової опори, ядра). Таким чином, стаття передбачає наявність *трьох сторін*: адресанта (автора), текстового матеріалу (усного або письмового) й адресата (реципієнта) [Кубрякова : 37].

Науковці В. Е. Чернявська, Т. А. Єщенко, Май Лікунь [Май Лікунь : 2008] стверджують, що англійська наукова стаття призначена для обслуговування сфери наукового спілкування; в ній продукуються й теоретично осмислюються об'єктивні знання про дійсність; їй властива низка особливостей: логічна побудова, абстрактність, точність, об'єктивність, інформаційна насиченість матеріалу, термінологічність, поняттєвість, узагальненість, однозначність, лаконічність, переконливість, аргументованість, аналітичність, які реалізуються за допомогою різноманітних мовних засобів. Вона має регламентовану структуру [Єщенко]:

- *заголовок* (англ. *title of the scientific paper*) – виражає основну ідею тексту;
- *інформація про автора* (англ. *author's affiliation*);
- *анотація* (англ. *abstract*) – коротке і вичерпне викладення змісту наукової статті;

- *ключові слова* (англ. *key words*) – слова або сполучення слів, які допомагають визначити тематику статті;

- *прийняті позначення* (англ. *notation*) – використовуються, коли існує ймовірність неоднозначного трактування певних термінів і понять;

- *вступ* (англ. *introduction*) – вступна частина статті є «оформленням фону» для основної проблеми статті і покликана зацікавити читача темою та забезпечити його потрібним для подальшого усвідомлення довідковим матеріалом;

- *основна частина* (англ. *body of the paper*) – текст, у якому розкривається тема статті, її мета, формулюються завдання й пропонуються шляхи розв'язання накреслених завдань;

- *висновки* (англ. *conclusions*) – текст-підсумок;

- *подяки колегам та установам* (англ. *acknowledgments*) – текст, у якому висловлюється подяка колегам за критичні зауваження, за надані інформацію або дослідний фактичний матеріал;

- *бібліографія* (англ. *references*) – перелік використаної літературних та інших джерел.

Відповідно до учасників та сфери спілкування виділяють відповідні стилі та підстили текстів наукових статей економічного дискурсу [Май Лікунь : 9–10]:

1. Економічні тексти публіцистичного стилю. Підстіль інформаційної економічної публіцистики (економічна хроніка, замітка, репортаж, інформаційна кореспонденція, інформаційне інтерв'ю, інформаційний звіт тощо); підстіль аналітичної економічної публіцистики (економічний коментар, огляд, рецензія, стаття, аналітичне інтерв'ю тощо).

2. Економічні тексти наукового стилю. Підстилі: власне науковий (економічна монографія, дисертація, наукова економічна стаття, доповідь, дипломна і курсова роботи з економічних спеціальностей); навчально-науковий (підручник, навчальний посібник, методичний посібник, вказівки, рекомендації, poradnik тощо); науково-інформаційний (економічний реферат і анотація більшого за обсягом наукового економічного тексту); науково-довідковий (енциклопедія, довідник, каталог, прейскурант, перелік із різних сфер економіки); науководіловий (патент, автореферат економічної дисертації, економічний науковий звіт, висновок економічної експертизи); науково-популярний

(нарис, економічна стаття та лекція, спрямовані на популяризацію економічних знань серед громадян) тощо.

Основна мета економічних текстів публіцистичного стилю доступно донести до адресата нефаківця результати складних наукових досліджень. Англійські економічні тексти публіцистичного стилю зорієнтовані на широкий загал читачів. Їм характерні: динамізм, конкретність, образність, діалогічність, активніша роль автора і його взаємозв'язок з читачем, суб'єктивно-об'єктивний характер викладу, чим і визначається його лексико-фразеологічне і морфолого-синтаксичні своєрідність: широке використання слів-уявлень і експресивно забарвлених засобів (зокрема метафор, епітетів, порівнянь, перифраз). У цих текстах максимально проявляється індивідуальний стиль автора, а також емоційно-експресивне забарвлення викладу наукових положень. Синтаксис економічних текстів публіцистичного стилю в також характеризується більшою розгорнутістю речень, спрощеністю конструкцій, пропуском логічних посилань і обґрунтувань. У економічних текстах публіцистичного стилю менше використовується термінологічна лексика і переважає загальнонаукова. Це зумовлено тим, що економічні тексти публіцистичного стилю орієнтовані на потенційного читача, який недостатньо володіє навичками наукового спілкування в певній галузі знань, тому автор приділяє більше уваги постулюванню тих чи інших положень, ніж їх поясненню, виведенню обґрунтуванню з використанням суто теоретичних і логічних методів. Таким чином говоримо про популяризацію наукового знання як когнітивного процесу обробки наукового знання при повторній його репрезентації. А саме, використання стратегії яка направлена на адаптацію рівнів знань адресата до рівня знань адресанта в процесі обробки наукової інформації [Варнавська : 46]. У таких текстах замість абстрактних формул і положень подається конкретний ілюстративний матеріал, використовується візуальні опори (графіки, діаграми, схеми, таблиці та ін.), вербальні та не вербальні знаки.

Економічні тексти публіцистичного стилю також мають регламентовану структуру:

– заголовок (title of the scientific paper) – виражає основну ідею тексту;

– інформація про автора (author's affiliation);
– вступ (introduction) – вступна частина статті є «оформленням фону» для основної проблеми статті і покликана зацікавити читача темою та забезпечити його потрібним для подальшого усвідомлення довідковим матеріалом;

– основна частина (body of the paper) – текст, у якому розкривається тема статті, її мета, формулюються завдання й пропонуються шляхи розв'язання накреслених завдань;

– висновки (conclusions) – текст-підсумок.

Як бачимо, не лише зміст, але й структура економічного тексту публіцистичного значно простіша.

Економічний текст наукового стилю призначений для вузького кола читачів – спеціалістів у певній галузі, які володіють необхідною сумою знань, певним досвідом, що дає змогу адекватно сприймати інформацію. Його функція полягає в тому, щоб довести, обґрунтувати, аргументувати інтелектуальну інформацію, привернути увагу читача до відповідної проблеми [Сурмін : 6–7]. З огляду на це науковий текст завжди заздалегідь продуманий і підготовлений. Він характеризується виразністю і логічністю, стислістю, точністю, нейтральною експресивністю. Синтаксис економічного тексту наукового стилю характеризується наявністю складних синтаксичних структур широким використанням символів, таблиць, формул, тощо, використанням безособових речень, пасивних конструкцій, композиційна складність викладу [Леонтьев : 31], використання економічних понять, термінів та категорій. На відміну від економічним тексту публіцистичного стилю, він не припускає спрощення і користується понятійним апаратом.

Слід відмітити, що наукові статті економічного дискурсу відносяться до писемної форми реалізації. Письмо відокремлене від ситуації спілкування і є контекстним. Таке письмо потребує досконалішого обдумування, щоб забезпечити вимоги правильності, адекватності змісту, відповідності темі, повноти висловлювання, чіткості викладу думки. Контекстна діяльність письма передбачає, що той, хто пише, здійснює цю діяльність довільно, сам активізує й контролює її, створює письмовий текст самостійно, перебираючи мовні засоби [Кузьмінський : 40]. На відміну від усного тексту, реалізація якого

відбувається швидше за письмовий текст і передбачає зворотній зв'язок, письмовий продукт не передбачає миттєвого зворотного зв'язку, тому має бути більш обґрунтованим, логічним, доказовим від початку його створення. Для письмового тексту діалог, тобто взаємодія учасників комунікації, починається зі сприйняття адресатом тексту адресанта. Якщо ментальні процеси та соціальний контекст обох учасників цього діалогу неадекватні, він буде малоефективним, малоімовірним або неможливим. Тому при створенні того чи іншого типу статті адресант повинен обов'язково зважати на контекст, у якому пишеться стаття, релевантні для сфери професійної діяльності функціональні цілі, з якими адресант та адресат залучаються до спілкування, тематику дискурсу, характер взаємодії та статусно-рольові відносини між комунікантами, їх спільним досвідом, а також підпорядковувати свої ментальні процеси вимогам, сформульованим для певного виду письмового твору [Єрченко]. До ментальних процесів ми пропонуємо залучити обсяг інформації (знань), яким володіє адресант, мотивацію та аргументи, які спонукають його до створення письмового твору, когнітивні та психологічні чинниками, які опосередковують взаємодію учасників спілкування, обсяг доступу адресанта до загального поля інформації, рівень смислового навантаження та прийнятності для цільової аудиторії, мети створення письмового тексту взагалі.

Характерною ознакою наукової статті є наявність економічних відносин, як суспільного інституту. Такий тип інституту (тобто фахівці зі сфери економічних відносин) містить сукупність властивих йому соціальних норм, зразків поведінки і діяльності, форм організації мовного матеріалу тощо.

Висновки. На підставі вище викладеного можна зробити наступні висновки. Економічний дискурс є комунікативним явищем, яке характеризується наявністю цілями та учасниками спілкування. Урахування функціонального призначення, учасників та ситуацій спілкування, прагматичного та соціального контексту, мети повідомлення у комплексі робить можливим виділення промислово-, фінансово- та торгово-економічний, податковий, підприємницький та ін. підвидів економічного дискурсу. Різні підвиди економічного дискурсу втілюються у різних жанрах. Наукова стаття віддзеркалює мовленнєву специфіку сфери наукового спілкування. Головне призначення наукової статті – систематизація знань, класифікація, доведення теорій, виклад матеріалу. Вона має регламентовану структуру. Мова наукової статті має свої особливості, такі як логічна побудова, абстрактність, точність, об'єктивність, інформаційна насиченість матеріалу, термінологічність, поняттєвість, узагальненість, однозначність, лаконічність, переконливість, аргументованість, аналітичність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буяльська Т. І. Вираження комунікативної підтримки в сучасному англomовному побутовому та психотерапевтичному дискурсі: когнітивно-дискурсивний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київський університет ім. Бориса Грінченка. Київ, 2016. 20 с.
2. Варнавська І. Специфіка опрацювання текстів наукового стилю економічного спрямування. *Витоки педагогічної майстерності. Серія «Педагогічні науки»* 2021. Випуск 27. С. 46.
3. Єрченко О. В. Структурно-композиційні та лінгвокогнітивні принципи наукової медичної статті та анотації [Електронний ресурс] : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2015. 269 с. URL: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/02/dis_yerchenko.pdf
4. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 264 с
5. Ільїн В. Метафізичний дискурс економічної теорії. *Філософська думка*. 2006. № 5. С. 127–142.
6. Колегаева И. М. Текст как единица научной и художественной коммуникации : монография. Одесса : Ред.-изд. отдел обл. управления по печати, 1991. 121 с
7. Конспект лекцій з дисципліни «Текст і текстова комунікація в аспекті перекладу» для магістрантів спеціальності 035 «Філологія», спеціалізації 035.04 «Германські мови та літератури (переклад включно)» усіх форм навчання / уклад. М. О. Кузнецова. Запоріжжя : ЗНТУ, 2017. С. 37.
8. Кубрякова Е. С. Про текст і критерії його визначення. *Текст. Структура и семантика*. Т. 1. М. : Вища школа, 2001. С. 72–81
9. Кузьмінський А. І. Методика навчання англійської мови в аспекті комунікативно-когнітивного підходу / А. І. Кузьмінський, О. І. Вовк. Черкаси : Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2011. С. 40.
10. Кухаренко В. А. Интерпретация текста. М. : Просвещение, 1988. 182 с.

11. Леонтьев А. А. Высказывание как предмет лингвистики, психолингвистики и теории коммуникации. Синтаксис текста / отв. ред. Г. Золотова. М. : Наука, 1979. С. 31.
12. Май Лікунь. Російський економічний текст у функціонально-стилістичному та соціолінгвістичному аспектах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. Таврійський нац. ун-т ім. В. І.Вернадського. Сімферополь, 2008. С. 9–10.
13. Малімон Л. К. Семантико-синтаксична характеристика мовленнєвого жанру наукової статті / Л. К. Малімон, А. Д. Шкаровецька. *Вісник ВНУ ім. Лесі Українки. Філологічні науки*. 2008. № 4. С. 38–41.
14. Перегінчук У. Д. Жанрова класифікація економічного дискурсу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія Філологічна*. 2012. Вип. 23. С. 111–114.
15. Смелякова Л. П. Художественный текст в обучении иностранным языкам в языковом вузе (теория и практика отбора) : монография. СПб. : Образование, 1992. 142 с.
16. Сурмін Ю. П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація : навч.-метод. посіб. К. : НАДУ, 2008. С. 6–7.
17. Чернявская В. Е. Интерпретация научного текста : учебное пособие. Изд. 5-е. М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. 128 с.
18. Kachmar O. Yu. Economic discourse as a type of institutional discourse. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 82–83.
19. Molodcha N. S. Systemic and Innovative Lexicon of the Economic Discourse. *Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*. Харків, 2016. Вип. 83(34). С. 122–128.

REFERENCES

1. Buialska T. I. (2016) Vyrzhennia komunikatyvnoi pidtrymky v suchasnomu anhlomovnomu pobutovomu ta psykhoterapevtychnomu dyskursi: kohnityvno-dyskursyvnyi aspekt [Expression of communicative support in modern English-language domestic and psychotherapeutic discourse: cognitive-discursive aspect] (PhD Thesis), Kyiv : Kyiv university of Borys Hrinchenko. (in Ukrainian)
2. Varnavska I. (2021) Spetsyfika opratsiuvannia tekstiv naukovoho styliu ekonomichnoho spriamuvannia [Specificity of elaboration of texts of scientific style of economic direction]. *The origins of pedagogical skills. Series "Pedagogical Sciences"*. Vol. 27, P. 46.
3. Yerchenko O. V. (2015) Strukturno-kompozytsiini ta linhvokohnityvni pryntsyipy naukovoi medychnoi statti ta anotatsii [Elektronnyi resurs] [Structural-compositional and linguocognitive principles of scientific medical article and annotation [Electronic resource] (PhD Thesis) (accessed 26 March 2021). Retrieved from http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/02/dis_yerchenko.pdf
4. Yeshchenko T. A. (2009) Linhvistychnyi analiz tekstu: navch. Posibnyk [Linguistic analysis of the text: teaching manual]. Kyiv : VTs «Akademiia». (in Ukrainian)
5. Ilin V. (2006) Metafizychnyi dyskurs ekonomichnoi teorii [Metaphysical discourse of economic theory.] *Filosofic thought*. Vol. 5. pp. 127–142. (in Ukrainian)
6. Kolehaeva Y. M. (1991) Tekst kak edynytsa nauchnoi y khudozhestvennoi kommunykatsyy: monohrafiya [Text as a unit of scientific and artistic communication: monograph]. Odessa : Red.-ydz. otdel obl. upravleniya po pechaty. (in Russian)
7. Kuznetsova M. O. (2017) Konspekt lektsii z dystsypliny «Tekst i tekstova komunikatsiia v aspekti perekladu» dlia mahistrantiv spetsialnosti 035 «Filolohiia», spetsializatsii 035.04 «Hermanski movy ta literatury (perekladvključno)» usikh form navchannia [Compendium of lectures on the discipline "Text and text communication in the aspect of translation" for undergraduates of specialty 035 "Philology", specialization 035.04 "Germanic languages and literatures (translation of inclusive)" of all forms of education]. Zaporizhzhia : ZNTU. P. 37. (in Ukrainian)
8. Kubriakova E. S. (2001) Pro tekst i kryterii yoho vyznachennia. *Tekst. Struktura y semantyka* [About the text and criteria for its definition]. *Text. Structure and Semantics*. Vol. 1. M. : Vyshcha shkola. pp. 72–81.
9. Kuzminskyi A. I., Vovk O. I. (2011) Metodyka navchannia anhliiskoi movy v aspekti komunikatyvno-kohnityvnoho pidkhodu [Methods of teaching English in the aspect of communicative and cognitive approach]. Cherkasy : Vyd-vo ChNU of. B. Khmelnytskoho. P. 40. (in Ukrainian)
10. Kukharenko V. A. (1988) Ynterpretatsiia teksta [Interpretation of the text]. M. : Prosveshchenye. (in Russian)
11. Leontev A. A. (1979) Vyiskazyivanie kak predmet lingvistiki, psiholingvistiki i teorii komunikatsii. Sintaksis teksta [Utterance as a subject of linguistics, psycholinguistics and communication theories. Text syntax]. M. : Nauka. P. 31. (in Russian)
12. Mai Likun. (2008) Rosiiskyi ekonomichnyi tekst u funktsionalno-stylistychnomu ta sotsiolinhvistychnomu aspektakh [Russian economic text in functional and stylistic and sociolinguistic aspects] (PhD Thesis), Simferopol: Tavriiskyi nats. un-t of. V.I.Vernadskoho.
13. Malimon L. K. (2008) Semantyko-syntaksychna kharakterystyka movlennievoho zhanru naukovoi statti [Semantic-syntactic characteristic of the speech genre of a scientific article]. *Visnyk VNU of. Lesi Ukrainky. Filolohichni. Nauky*. Vol. 4. pp. 38–41.
14. Perehinchuk U. D. (2012) Zhanrova klasyfikatsiia ekonomichnoho dyskursu Genre classification of economic discourse]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia».. Serii Filolohichna*. Vol. 23. pp. 111–114.

15. Smelyakova L. P. (1992) *Hudozhestvennyiy tekst v obuchenii inostrannym yazyikam v yazyikovom vuze (teoriya i praktika otbora): monografiya* [Literary text in teaching foreign languages in a language university (theory and practice of selection): monograph]. Saint Petersburg : Obrazovanie. (in Russian)
16. Surmin Yu. P. (2008) *Naukovi teksty: spetsyfika, pidhotovka ta prezentatsiia: navch.-metod. Posib* [Scientific texts: specifics, preparation and presentation: educational and methodical manual]. K. : NADU. pp. 6–7. (in Ukrainian)
17. Chernyavskaya V. E. (2010) *Interpretatsiya nauchnogo teksta: uchebnoe posobie. izd. 5-e* [Interpretation of a scientific text: a textbook. Vol. 5]. Moscow : Knizhnyiy dom «LIBROKOM». (in Russian)
18. Kachmar O. Yu. (2021) Economic discourse as a type of institutional discourse. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriya «Filolohiia»*. Vol. 11(79). pp. 82–83.
19. Molodcha N. S. (2016) Systemic and Innovative Lexicon of the Economic Discourse. *Visnyk Kharkiv. nats. un-t of V. N. Karazina. Inozemna filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov*. Vol. 83(34). pp. 122–128.
-

I. V. VOITANIK

*English Teacher at the Department of Foreign Languages,
Educational and Scientific Institute of International Relations Taras Shevchenko Kyiv National University,
Kyiv, Ukraine*

E-mail: iravoitanik@gmail.com

http://orcid.org/0000-0002-5350-9375

I. Z. TERSINA

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages,
Educational and Scientific Institute of International Relations Taras Shevchenko Kyiv National University,
Kyiv, Ukraine*

E-mail: tersina_i@ukr.net

http://orcid.org/0000-0003-3167-1504

STRUCTURAL AND SEMANTIC CHARACTERISTICS OF GENRE DESIGN OF ENGLISH SCIENTIFIC ARTICLE IN ECONOMIC DISCOURSE

The purpose of the present paper is to determine the characteristics of stylistic and semantic design of scientific articles written in the English language within the economic discourse. This study investigated the terms ‘economic discourse’, ‘scientific article’ and its basic structural components. Social and economic transformations, the transition to innovative development model and joining of Ukraine to the European educational area requires from future international economists not only professional knowledge and skills but also knowledge of a foreign language as a means of global communication as well as the skills to form and process the data. This task is realized through forming students’ discourse competence, which is considered as unity of knowledge and skills, and also ways of activities related to the design and contextual understanding of discourses as objects of real activities in the course of professional practice. Discourse competence includes skills at using relevant methods of designing the text, skills at using means of communication, and application of genre and structural elements of language. Economic discourse is defined as a combination of language acts used during the determination and characterization of economic processes. Purposes and participants are considered to be the main features of economic discourse. The main genres of economic discourse may be scientific articles, informative and analytical articles, economic news, reports, business letters, releases of forums | conferences and etc., as well as the main types of economic discourse may be comments, advertisement, instructions, descriptions, explanations, arguments, graphics and diagrams, maps, tables, schemes. The term ‘scientific article’ is considered as completed speech construction, containing contextual, structural and grammatical cohesion, that is realized in oral or written form of speech. Given the styles and sub-styles of scientific articles the findings showed that two groups of articles are distinguished: 1) economic texts of publicist style; 2) economic texts of academic style. From these findings it may be stated that the articles of both styles are characterized by cohesion and various types of lexical, grammatical, logical and stylistic discourse connection. The analysis also demonstrated that scientific article is a means of communication in the field of science, characterized by advance understanding of the utterance, by monologue features, fixed selection of figures of speech and tendency to terminology.

Key words: economic discourse, genre, scientific article, economic text, the design of the text.

УДК 811.111'25:34

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.21>

В. В. ГРОМОВЕНКО

доктор філософії (035 – Філологія), доцент кафедри іноземних мов професійного спілкування, Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса, Україна

Електронна пошта: gromovenkovikkos@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-6706-3231>

О. О. ОДІНЦОВА

старший викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування,

Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна

Електронна пошта: o.odintsova@donnu.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0001-5644-3394>

Л. В. СОЛОГУБ

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

Електронна пошта: Solorena17@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-9926-322X>

СУЧАСНІ СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОГО ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ

Переклад фахової лексики становить основу наукового перекладу, важливого засобу міжкультурної комунікації, і постійно привертає увагу дослідників. Особливо це стосується лексичних та термінологічних одиниць юридичної галузі, які за останнє десятиліття представлено великою кількістю лексикографічних видань, досліджень та публікацій. Від перекладача як посередника міжкультурної комунікації залежить її успіх. Безперечно, сучасні стратегії перекладу англomовного юридичного дискурсу – дуже відповідальне завдання для перекладача, яке потребує високого ступеня володіння ним обома мовами, багатогранного сприйняття мовної картини світу, а також відмінних знань тієї галузі науки, якої власне стосується переклад. Адже попри розширення міжнародних культурних й юридичних зв'язків у світі, використання сучасних засобів комунікації, на кшталт, світової мережі Інтернет, і пов'язане з цим взаємозбагачення різних мов і культур, перекладач повинен рахуватися з тим, що кожна мова – унікальна і розвивається самостійно. Їй притаманні власні мовні реалії, у ній закріплені власні культурно-історичні реалії, а також з'являються нові реалії та поняття, які ще не мають еквівалентів на момент перекладу їх на інші мови. Саме тому перекладач і виступає в ролі міжмовного посередника, який допомагає реципієнтам отримати необхідну для них інформацію, і в той же час, укорінює нові термінологічні лексичні одиниці у словниковому складі своєї рідної мови. Актуальність теми зумовила зростаючий інтерес сучасної лінгвістичної науки щодо вивчення концептуальних мовних явищ англomовного юридичного дискурсу, сприяла виявленню та систематизації засобів його мовної репрезентації. Аналізуючи приклади англomовного юридичного дискурсу, охарактеризовано універсальні закономірності та специфічні розбіжності.

Ключові слова: дискурс, текст, лексичні та граматичні особливості, адекватність.

Постановка проблеми. Питання глибокого розуміння концепцій та спеціальних термінів, що використовуються фахівцями для їх вираження вихідній та цільовій мовах як невід'ємної частини стратегії перекладу англomовного юридичного дискурсу, характеризують потреби професійних письмових перекладачів і включають в себе знання лексичних та граматичних особливостей обох мов у правовій сфері.

Актуальна проблема сучасних стратегій перекладу англomовного юридичного дискурсу – це переклад текстів юридичного спрямування, враховуючи його особливості лексичного, граматичного та стилістичного характеру. Цей різновид перекладацької діяльності став усе більш затребуваним і сьогодні складає основу наукового перекладу як важливий засіб міжкультурної комунікації, тому постійно привер-

тає увагу дослідників. Особливо це стосується лексичних і термінологічних одиниць юридичної галузі, що представлені інноваційним словотворенням, враховуючи асоціативно-порівняльну мотивацію.

Аналіз попередніх досліджень. Упродовж останнього десятиліття аналіз сучасної стратегії перекладу англomовного юридичного дискурсу представлений величезною кількістю лексикографічних видань, досліджень і публікацій, тому сьогодні теорія перекладу англomовного юридичного дискурсу міцно затвердилася як наукова дисципліна. Цьому сприяли усвідомлена потреба в науковому узагальненні перекладацької діяльності, розвиток мовознавства, теорії комунікації і інших галузей знання, що забезпечили наукову базу для вивчення перекладу, і, нарешті поява серйозних перекладацьких досліджень (С. Колісник, Г. Солганик, А. Шиленко, S. Lukits та ін.) Усе це переконливо довело можливість і перспективність створення наукового англomовного юридичного напрямку. Від перекладача як посередника міжкультурної комунікації в юридичній галузі залежить її успіх. **Актуальність дослідження** визначається необхідністю вивчення особливостей сучасної стратегії перекладу англomовного юридичного дискурсу.

Об'єктом дослідження є юридичні документи, їх асоціативно-порівняльна мотивація, а предмет дослідження – використання перекладацьких трансформацій у перекладі англomовних юридичних документів українською мовою.

Мета статті полягає в тому, щоб виявити суть стратегії перекладу англomовного юридичного спрямування як процесу міжмовної і міжкультурної комунікації, а саме використання перекладацьких трансформацій у перекладі англomовного дискурсу українською мовою.

Матеріалом дослідження були різноманітні словники у галузі юридичного права, наукові праці на предмет англomовного юридичного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Початку ХХІ століття характерна підвищена зацікавленість науковців питаннями когнітивної та дискурсивної лінгвістики, особлива увага при цьому приділяється активізації мовознавчих пошуків у вивченні дискурсу та його типів у комунікативно-прагматичному аспекті. Чис-

ленна кількість лінгвістичних праць присвячена вивченню дискурсу, хоча серед науковців дотепер відсутня єдність у трактуванні цього поняття [Зайцева 2021].

Існують різні визначення дискурсу. Відтоді як суттєво змістився фокус досліджень у сучасній лінгвістиці з формального аналізу тексту в напрямку не лише функціонального, а динамічного, термін «дискурс» набув неймовірної популярності.

У нашому дослідженні термін «дискурс» трактуємо широко, як все, що сказане і написано в рамках певної тематики його учасниками. Термін характеризує галузь дослідження – спілкування в правовому аспекті, мовну взаємодію господарюючих суб'єктів.

Термін «дискурс» (від французького слова discours – мовлення) на початку 50-х років ХХ століття запропонував американський структураліст, фахівець із методології лінгвістичних досліджень, спеціаліст в області математичної лінгвістики С. Херріс (1902–1992). У своїй статті, присвяченій аналізу рекламного дискурсу, науковець уперше вжив термін «дискурс» у розумінні «зв'язний текст» [Херріс 1962 : 194].

У нашому випадку юридичний дискурс – це сукупність мовних актів, які прийнято використовувати з метою визначення та характеристики юридичних процесів у різних галузях права. Вони усі відображають реалії юридичного простору. Використання лінгвокультурологічного підходу до дослідження сучасних стратегій перекладу англomовного юридичного дискурсу (на меті якого – визначити ментальні утворення, які за ними стоять, а також їхню специфіку) вважається загальноприйнятим, сприяючи доволі глибокому аналізу наукового спрямування лінгвокультурного концепту у юридичній галузі.

Безперечно, переклад англomовного юридичного дискурсу – відповідальне завдання для перекладача. Він вимагає високої міри володіння обома мовами, багатогранного сприйняття мовної картини світу, відмінних знань юридичної галузі, зокрема, юридичних механізмів правового захисту, особливостей юридичних осіб публічного права, юридичних фактів та складників злочинів, особливостей кримінального права та кримінально-процесуальних відносин. Не виключенням є судовий процес. Достемен-

ної уваги потребує англomовний дискурс господарського права та юридичних осіб як суб'єктів господарювання, правосуб'єктності юридичних осіб, а саме суб'єктів правової діяльності, особливостей прав інтелектуальної власності і всього, що з ним пов'язано. Особливості міжнародного права та міжнародно-правових норм теж знаходяться в полі зору перекладача. Можливі труднощі у разі перекладу особливостей трудового (договірного) права, а саме трудових відносин. Суттєві труднощі у процесі перекладу стосуються спадкового та імміграційного права, норм права на інтелектуальну власність. Складнощі виникають на етапі розбору видів права та відповідної лексики юридичного спрямування [Cherniuk 2021].

Перекладач повинен фокусувати свою увагу на проблемі як правової, так і лінгвістичної адекватності юридичної термінології, перекладаючи той чи інших матеріал юридичного спрямування. В такий спосіб підвищується рівень розвитку професійної комунікативної компетенції перекладача та змінюється його рівень знань з різноманітних галузей права. Перекладач зобов'язаний зважати на те, що кожна мова унікальна і розвивається самостійно.

Досвідчені перекладачі, працюючи над перекладом англomовного юридичного дискурсу, вибирають той спосіб перекладу, який найбільш підходить змісту контексту. Враховується спеціальна галузева одиниця, комбінуються різноманітні прийоми перекладу. Це необхідно для того, щоб якомога точніше і вдало передати лексичне значення контексту мовою перекладу, зберігши при цьому, наскільки це можливо, звукову форму і морфемну структуру кожної початкової лексичної одиниці. Тому, в результаті перекладу англomовного юридичного дискурсу можливі певні труднощі. У більшості випадків вони стосуються термінології. Перекладач не завжди обізнаний у сфері наукової інфраструктури, не володіє науковими термінами, і в результаті, він не здатен підібрати еквівалент в цільовій мові. Тому, перекладач стратегічно підходить до питання перекладу сучасного англomовного юридичного дискурсу, а саме ретельно вивчає правове питання, термінологію, яка його обслуговує, а також особливості англійської мови.

Звернемо увагу на те, що до перекладу англomовного юридичного дискурсу не можна

підходити лише з лінгвістичної точки зору. Важливим є ретельний аналіз усього тексту, і лише розуміючи, про що саме йде мова, розпочинати перекладати. В той же час, не слід покладатися лише на власні знання в цій галузі, нехтуючи лінгвістичним аналізом тексту. Перекладач зобов'язаний орієнтуватися в тих галузях науки, до яких відноситься література перекладу. У нашому випадку це розуміння стратегій перекладу англomовного юридичного дискурсу.

Сам процес перекладу установчих документів юридичного спрямування має структуровану форму: розуміння оригінального тексту, аналіз вихідного тексту, ситуації та довідкової інформації. Щодо перекладу, то він включає в себе синтез моделі перекладу, редагування та аналіз результатів перекладу; перевірку перекладу за моделлю з вихідним та цільовим контекстом (семантика, граматична, стилістична) [Velykodska 2015: 58].

У такий спосіб підвищуються практичні знання іноземної мови, освоюється теорія перекладу англomовної юридичної літератури. Також перекладач повинен орієнтуватися у питаннях словотворення та семантики.

Відмітна риса англomовного юридичного дискурсу як інституційного укладена в такому типі суспільного інституту, як юридичний, який включає сукупність властивих йому соціальних норм, зразків поведінки і діяльності. Під громадським інститутом розуміємо певну форму організації, регулювання, упорядкування суспільного життя, діяльності та поведінки людей; елемент соціальної структури суспільства.

Отже, стосовно сучасного суспільства вбачаємо можливим виділення юридичного дискурсу як одного з основних видів інституціонального дискурсу, оскільки юриспруденція пронизує всі сторони життя сучасної людини, задовольняючи людські потреби. Юридичну сферу прийнято вважати одним із найважливіших аспектів формування та розвитку сучасного суспільства. Юриспруденція є системою знань про право і державу та представляє суспільні науки. Право і держава розвиваються на основі загальних об'єктивних закономірностей розвитку суспільства, які ретельно вивчають різноманітні суспільні науки, в тому числі політологія, соціальна філософія, соціологія та інші суспільні науки.

Лінгвістичний аналіз тексту свідчить про те, що разом з граматиною, семантикою тексту і іншими аспектами його вивчення важлива роль належить і стилістиці тексту.

В основі стилю сучасного англійського юридичного дискурсу лежать норми англійської письмової мови з певними специфічними характеристиками, а саме [Лахмостова; Ходаковська 2013]:

1) **лексика.** Англійськомовний юридичний дискурс представлений величезною кількістю спеціальних термінів і слів не англосакського походження. Відбираються слова ретельно, щоб максимально точно передати думку. Особливої уваги потребують службові (функціональні) слова (союзи), а також та лексика, що забезпечує логічні зв'язки між окремими елементами висловлювань (говору). Лексика текстів англійськомовного юридичного характеру викликає істотну складність при перекладі, незважаючи на те, що відрізняється значною стандартністю і стереотипністю (вирази-кліше, блоки, які багаторазово повторюються в сталій формі в конкретних ситуаціях, закріплюються за ними і функціонують як словесні штампи), будучи невід'ємною її частиною. Не зважаючи на те, що така лексика складає чималу складність при перекладі, перекладач повинен знайти способи її перекладання на українську мову, якнайповніше, передаючи значення слів.

Ядром юридичного інституційного дискурсу є спілкування базової пари *адвокат (advocate, defence lawyer)– клієнт (client)*, наприклад, *тяжкий злочин (grave crime)– злочин (misdemeanor), вбивство (killing) – умисне вбивство (murder) – ненавмисне вбивство (manslaughter), грабіж (robbery) – вуличний грабіж (mugging) – крадіжка (theft) – крадіжка зі зломом (burglary), приносити присягу (swear an oath) – припинити присягу (abandon an action), дійти до суду за справою (come to trial) – порушити справу, подати позов (file a lawsuit)*. Ознаками типу інституційного дискурсу, згідно В. Карасик, є компоненти інституційного дискурсу: учасники, умови спілкування, ціннісні елементи, структура лінгвістичного концепту юридичного дискурсу та інше.

Офіційний і вузькоспеціальний контекст англійськомовного юридичного дискурсу значно полегшує завдання перекладача. Під час опра-

цювання термінологічної лексики міжнародних юридичних документів було виділено наступні способи перекладу: використання повного українськомовного еквіваленту; калькування; транскрибування та транслітерація. Описовий переклад, що використовується, коли термінологічна одиниця не має українськомовного еквіваленту, і навіть не запозичена за допомогою калькування або транскрибування.

Оскільки лексика міжнародних юридичних документів відрізняється значною стандартністю та стереотипністю, ділові стандарти є невід'ємною її частиною. Під час дослідження даного пласту лексики міжнародних юридичних документів було виділено такі способи перекладу: використання повного еквіваленту; калькування.

Під час вивчення міжнародних юридичних документів було також виділено групу англійськомовних запозичень, які функціонують в українськомовних міжнародних юридичних документах у вигляді кальок з оригіналу і українськомовних відповідників одночасно. Найпоширенішим способом перекладу інтернаціоналізмів у міжнародних юридичних документах є транскрибування, що свідчить про закріплення інтернаціональних лексичних одиниць в українському діловому дискурсі, так само як і в інших мовах. Наступний спосіб перекладу інтернаціоналізмів у міжнародних юридичних документах – описовий переклад.

2) **граматика.** Допустимо використовувати лише граматичні норми, що добре встановлені в писемному мовленні. Дуже широко поширені безособові, пасивні і невизначено-особисті конструкції. Дуже часто вживаються складно-сурядні і складнопідрядні речення, наприклад: *Викликаний повторно в судові засідання свідок Д. категорично відмовився від явки до суду, свідок В. відмовився від свідчень на суді, а свідок П. дав у судовому засіданні неправдиві свідчення. Яку відповідальність можуть нести свідки Д., В., П. за допущені ними правопорушення? – Called again in the court session of the witness D. Categorically refused to appear to court, evidence. I refused to testify in court, and P's case gave false testimony in the court session. What responsibility can be borne by the witnesses D., V, P. for the offenses committed by them?* У їхньому складі переважають прикметники, іменники,

неозначена форма дієслова. Логічне виділення часто досягається шляхом відступу від чіткого порядку слів (інверсії). Наведемо приклад:

За прогул без поважних причин технік Рожанов був звільнений з роботи за п. 4 ст. 40 КЗпП України. Вважаючи це стягнення надто суворим, Рожанов звернувся до районного суду із заявою про заміну суворого стягнення – звільнення з роботи, на менш суворе – догану. Свої позовні вимоги Рожанов обґрунтував тим, що ст. 149 КЗпП України передбачена необхідність врахувати при обранні стягнення ступінь тяжкості вчиненого проступку і заподіяну ним шкоду, попередню роботу працівника.

Чи може суд замінити дисциплінарне стягнення – звільнення, на менш суворе – догану?

Відповідно до ч. 1 ст. 147 КЗпП України за порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосовано тільки один з таких заходів стягнення: догана; звільнення.

Статтю 147 КЗпП України передбачено, що дисциплінарні стягнення застосовуються органом, якому надано право прийняття на роботу (обрання, затвердження і призначення на посаду) даного працівника.

Отже, суд може лише перевірити законність накладеного на працівника дисциплінарного стягнення (наявність підстав для застосування стягнення, дотримання процедури та порядку його накладення тощо) та визнати його, за наявності передбачених законодавством підстав, незаконним, проте в силу приписів ст. 147 КЗпП України позбавлений можливості самостійно застосовувати дисциплінарні стягнення, у тому числі – здійснювати заміну одного виду стягнення іншим.

Переклад: *For a walk without good reasons, the technician Rozhanov was dismissed from work for P. 4 tbsp. 40 KZPP of Ukraine. Considering this claim to be too strict, Rozhanov appealed to the district court with the request to replace the strict penalty – dismissal from work, less severe – disjery. Rozhanov justified his claim that the article. 149 the KZPP of Ukraine envisages the necessity to take into account the pre-work of the employee when choosing the degree of severity of the offense and the harm caused by it.*

Can the court replace disciplinary punishment – dismissal, less severe – disjustice?

According to the article 1. 147 the Code of Labor Code for violation of labor discipline to

the employee can be applied only one of the following measures:

- 1) *dogana;*
- 2) *dismissal.*

Article 147 of the Code provides that disciplinary penalties shall be applied by the body which is given the right to take a job (election, approval and appointment) of the employee.

Thus, the court can only check the legality of disciplinary penalty imposed on the employee (grounds for application of the penalty, observance of the procedure and the order of its imposition, etc.) and recognize it, if there are legal grounds, illegal, but because of the provisions of Art. 147 the SCCP is deprived of the possibility to independently apply disciplinary penalties, including – to replace one type of recovery with another.

3) спосіб викладу матеріалу. Основне завдання не лише англomовної юридичної літератури, а й наукової загалом – точно і чітко довести певну інформацію до читача. Для цього фактичний матеріал викладається логічно, без застосування емоційно забарвлених слів, виразів і граматичних конструкцій. Це формально-логічний спосіб викладу.

Тому, головний критерій точності перекладу англomовного юридичного дискурсу – тотожність інформації. Здебільшого, це проекція окремо взятої замкнутої термосистеми. При перекладі важлива не лише точність, але і логічність з об'єктивністю. В цілому, визнаний той переклад, в якому інформація передається рівноцінними засобами.

Для здійснення адекватного перекладу текстів угод юридичного характеру був використаний цілий ряд синтаксичних трансформацій: синтаксичне уподібнення; перехід від зворотного порядку слів до прямого, зміна предикатів при перекладі, заміна пасивних конструкцій активними, членування речення, об'єднання речень.

Синтаксичне уподібнення як перестановка, тобто зміна порядку (розташування у реченні) мовних елементів в тексті перекладу в порівнянні з текстом оригіналу. Заміна членів речення призводить до перебудови його синтаксичної структури.

У процесі перекладу з англійської мови текстів юридичної тематики зафіксовані вислови зі зворотним порядком слів. При їх перекладі перекладач вдається до переходу від зворот-

ного порядку слів до прямого. Ця синтаксична трансформація у текстах досліджуваних угод зустрічається рідко.

Аналіз перекладів текстів юридичних угод з англійської мови на українську свідчить про те, що в міжмовному спілкуванні зміна предиката – явище досить часте. Предикативна частина в українській мові може бути передана другорядними членами речення.

Оскільки англійській мові притаманні більш економні способи вираження думки, ніж це має місце в українській мові, це призводить до розширення обсягу перекладеного тексту. Членування речення – спосіб перекладу, при якому синтаксична структура речення в оригіналі перетворюється на дві і більше предикативні структури мови перекладу, є частим явищем у досліджуваних юридичних угодах.

Об'єднання речень як спосіб перекладу при якому складне речення англійської мови передається простим реченням української мови, або перетворення синтаксичної структури в оригіналі шляхом з'єднання двох або більше простих речень в тексті перекладу.

Суть стратегії перекладу англійського юридичного дискурсу полягає у інформативності (змістовності), логічності, точності та об'єктивності, ясності і зрозумілості, номінативності речень, конкретизації загальних понять, вживання переважно дійсного способу.

Ми дійшли висновку, що при перекладі текстів юридичного спрямування виникають труднощі в підборі точної перекладацької відповідності, що є необхідною умовою адекватного перекладу. Для повної передачі інформації необхідно враховувати як лексичні особливості юридичних англійських текстів, так і синтак-

сичні та граматичні. Перспективу подальшого розвитку тематики вбачаємо у дослідженні морфологічних та стилістичних особливостей текстів юридичних документів.

Висновки. З огляду на вищевказане підкреслимо важливість поєднання

теоретичних основ та практики письмового перекладу сучасних англійських юридичних текстів. Їх структура наступна: тема тексту; вивчення слів (термінів), які формують семантичне ядро; ключові слова з метою розуміння частин і тексту цілком; розуміння головної ідеї; читання тексту в наступному порядку: слово, речення, абзац, текст; після текстових завдань актуальним є деталізований лексичний аналіз, пропрацювання складних для перекладача граматичних аспектів.

Оцінка перекладу здійснюється на наступних принципах: 1) комунікативні прагматичні норми перекладу; 2) еквівалентні норми перекладу; 3) відсутність контекстуальних, культурних, функціональних, лексично-граматичних помилок.

У процесі детального аналізу з'ясувалися вимоги до професійних перекладачів. Вони включають в себе знання лексичних і граматичних особливостей обох мов у правовій сфері; глибоке розуміння концепцій, які використовуються фахівцями в певній галузі, і термінології, яка виражає поняття та їх взаємозв'язки в мові джерела і цільових мовах.

Нами проведений частковий аналіз юридичної термінології з метою визначення їх подальшого використання у процесі перекладацької практики залежно від стилістичних і жанрових особливостей текстів і одночасно кореляції інтерпретації юридичних термінів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зайцева М. О. Конгнітивно-комунікативні параметри англійського судового дискурсу в діячності (кінець XIX – початок XX століття) : дис. ... докт. філолог. наук за спец. 10.02.04 – германські мови. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2021. 502 с.
2. Лахмостова А. І. Структурні особливості англійських та німецьких складних термінів та їх переклад (на матеріалі текстів юридичної тематики). URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/168412244.pdf>
3. Херрис С. Совместная встречаемость и трансформация в языковой структуре. *Новое в лингвистике*. 1962. Вып. II. 686 с.
4. Ходаковська О. О. Стратегії перекладу англійського юридичного дискурсу. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Випуск 15. С. 61–65.
5. Cherniuk A., Voytko T. English legal discourse in the aspect of translation. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Філологія*. 2021. Випуск 1. С. 43–47.
6. Velykodska H. The Application of Translation Strategies in Written Translation Teaching Process. *Visnyk National Technical University of Ukraine Kiev Polytechnical Institute*. 2015. № 5. С. 54–64.

REFERENCES

1. Zajceva M. O. (2021). Konghnityvno-komunikatyvni parametry anghlomovnogho sudovogho dyskursu v diakhroniji (kinecj KhKh – pochatok KhKhIstolitija) : dys. ... dokt. filolog. nauk za specialnistju 10.02.04 – ghermansjki movy. Zaporizjkyj nacionalnyj universytet. Zaporizhzhja.
2. Lakhmostova A. I. Strukturni osoblyvosti anghlijsjkykh ta nimecjsjkykh skladnykh terminiv ta jikh pereklad (na materiali tekstiv jurydychnoji tematyky). URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/168412244.pdf>
3. Hjerris S. (1962). Sovmestnaja vstrechaemost' i transformacija v jazykovej strukture. *Novoe v lingvistike*. Vyp. II. 686 s.
4. Khodakovsja O. O. (2021). Strateghiji perekladu anghlomovnogho jurydychnogho dyskursu. *Zakarpatsjki filologhichni studiji*. Vypusk 15. S. 61–65.
5. Cherniuk A., Voytko T. (2021). English legal discourse in the aspect of translation. *Naukovi praci Mizhrehion-aljnoji akademiji upravlinnja personalom. Filologhija*. Vypusk 1. S. 43–47.
6. Velykodska H. (2015). The Application of Translation Strategies in Written Translation Teaching Process. *Visnyk National Technical University of Ukraine Kiev Polytechnical Institute*. № 5. C. 54–64.

V. V. HROMOVENKO

PhD (Philology),

Associate Professor at the Department of Foreign Languages for Professional Communication, International Humanitarian University, Odesa, Ukraine

E-mail: gromovenkovikkos@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-6706-3231>

O. O. ODINTSOVA

Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages for Specific Purposes, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

E-mail: o.odintsova@donnu.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0001-5644-3394>

L. V. SOLOHUB

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages for Sciences, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

E-mail: Solorena17@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-9926-322X>

CURRENT STRATEGIES FOR TRANSLATION OF ENGLISH LEGAL DISCOURSE

Translation of professional vocabulary is the basis of scientific translation, an important means of intercultural communication, and constantly attracts the attention of researchers. This is especially true of the lexical and terminological units of the legal field, which have been represented by a large number of lexicographical publications, research and publications over the last decade. Its success depends on the translator as a mediator of intercultural communication. Undoubtedly, modern strategies for translating English legal discourse are a very important task for a translator, which requires a high degree of mastery of both languages, a multifaceted perception of the linguistic picture of the world, and excellent knowledge of the field of science. After all, despite the expansion of international cultural and legal ties in the world, the use of modern means of communication, such as the World Wide Web, and the associated mutual enrichment of different languages and cultures, the translator must take into account that each language is unique and evolving independently. It has its own linguistic realities, it enshrines its own cultural and historical realities, as well as new realities and concepts that do not yet have equivalents at the time of their translation into other languages. That is why the translator acts as an interlingual mediator who helps recipients to obtain the information they need, and at the same time, introduces new terminological lexical items in the vocabulary of their native language. The urgency of the topic has led to the growing interest of modern linguistics in the study of conceptual linguistic phenomena of English-language legal discourse, contributed to the identification and systematization of its linguistic representation. Analyzing examples of English-language legal discourse, universal patterns and specific differences are characterized.

Key words: discourse, text, lexical and grammatical features, adequacy.

UDC 821.111

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.22>

YE. O. KONDRASHOVA

Postgraduate Student,

Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine

E-mail: lizidekond@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-4825-5817>

GETTING AROUND OBSTACLES IN TRANSLATION: D. THOMAS “THE HAND”

The article is devoted to the analysis of the reproduction of the D. Thomas' poetic world in the translation interpretation. During the work, artistic images are singled out, which play a key role in the perception of the Welsh poet's work. In some places, complex metaphors, non-standard associative images and deep philosophical content open and expand the author's artistic world to the reader.

In addition, the main problem is highlighted: a clear emotional reflection of the original content. Is it possible to adequately translate a poetic work? Usually, the four categories of translation adequacy assessment are helping out, namely the interpretation is considered on the basis of equirymicity, equirhythmicity, equilinearity and equivalence. The latter is the most demanding and important in the reproduction of original images, because, thus, it conveys the content and context to the reader. The main keys to successful translation are revealed.

D. Thomas is a Welsh poet and writer who has been and is studied by many linguists, literary critics and translators. Each of them sees special features in the author's work. G. Ionkis reveals mythological images, eternal themes of life and death, the identification of nature with consciousness as a rapprochement with English romanticism. However, at the same time, Thomas offers a radically new figurative perception. Thus, there is a combination of classic lines of romanticism and modernist innovation. In the opinion of M. Virozub, there are many complex allusions and rhythmic constructions in the work of the researched author, which complicates the possibility of adequate reproduction of interpretation. The translator believes that the unique melody and the sounds of the work can be fully felt only by the native speaker.

However, when studying the work of D. Thomas, it seemed doubtful that this alone was enough. The author's works are sometimes overintense with Welsh folklore and an incomprehensible associative series, which complicates the possibility of perception of the work even by the natives. After all, English and Welsh are completely different languages, so in order to feel the whole layer of metaphors you need to know the language and understand the cultural features of Wales.

The article explores linguistic content of D. Thomas' poem – “The Hand...”. Its uniqueness lies in the fact that it is the only military lyrics of the author. Thus, a lot of linguistic features such as metonymy, metaphors, personification are added to the symbolic layer. What exactly they symbolize is revealed at the research stage. The analysis of the translation itself proved that one hundred percent adequate reproduction is impossible, but the translator managed to reflect the desired mood and spirit of the selected poem. The analysis really helped in an attempt of own translation version. In future, it is planned to translate the same piece of work in native Ukrainian language.

Thus, the relevance of the poem remains very popular, because during the study it was possible to find only one interpretation of the poem in Ukrainian. This means that the author of the article should try to translate the work into her native language as soon as possible. Accordingly, more research is needed, because the world of D. Thomas is the infinite depth of the poetic universe and Ukrainian language is really full of melody itself!

Key words: poetics, stylistic originality, association, metaphorical image, linguistic features, Welsh poet, Dylan Thomas, adequacy of translation.

Introduction. If we describe the characteristic features of the poetry of D. Thomas in general, we can say with certainty that in each of the works prevails associative series. And these associations are probably not related to the personal life of the poet. Each work, each poem is a separate work of art, which is very often devoid of syntactic norms, and which at first glance may seem incomprehensible.

It is known that there are two levels of understanding of verses – wordless (subtextual) and verbal. At the second level, Thomas' poems

are usually very difficult to understand. To do this, you need to read them aloud several times and even better – listen. These seem to be isolated phrases that are unrelated. The impression creates darkness around most of his works. However, at the wordless level of understanding D. Thomas' poems are understood by most readers. They convey the strong feelings and emotions experienced by the poet during the process of creation.

Thomas published not many of his works – only about 93 poems. The other 130 remained only

in his drafts [Tomas : 190]. Some of them have clear structure and statement, plus they are classic in form. In the majority though it will be noticed the advantage of free verse.

Familiarity with the biography of Thomas makes you wonder where he gained some ideas to create such deep poems that leave almost no one indifferent. The legend of Thomas' existence represented him as a carefree spendthrift of life, who wrote works very easily and effortlessly as it should be. However, only a few knew that behind the curtains his life was often mixed with difficulties including the private life of the couple. Only later were Thomas' letters and notes published, which allowed researchers to spy on the author's literary work. It turned out that he worked on every word to achieve his own ideal of expression.

An outstanding researcher of English poetry G. Ionkis dedicated an honorary section of the work of D. Thomas in the publication "English poetry of the XX century" [Ionkis]. "Thomas from the very beginning showed independence in the development of eternal themes of birth, life, love and death, proposed a radically new image of them" [Ionkis : 175]. Welsh poet changed T. S. Eliot pessimistic conception of human existence and in the collection "18 Poems" proclaimed the victory of life over death and glorified it. He believed that man is the creator of everything that exists around. Man merges with nature, he is one with it, but he has an advantage over it.

New mythological images, mysticism, the pantheistic identification of nature with individual consciousness, the cosmic scale of Thomas' inspirations – all this brings him closer to the traditions of English Romanticism. "I follow Blake's path," he admitted in 1933, "but he is still so far that I can only make out the spurs on his boots" [Selected Letters : 23].

Thomas saw life as a struggle between two opposites. He liked things that were difficult to express in lexical units. However, it is important to note that the origins of Thomas' work are not books, but life itself. This is the Celtic folklore, and the mythology of the Druids, and the characters of the people of his native Wales. "In Thomas' poetry the Celtic basis is very much felt, it is in some imaginary irrationality of associations, often based on mystical images of Celtic culture, and in "Portrait of an Artist as a Young Dog" this Celtic basis is especially felt" [Tomas : 176].

D. Thomas' poems are very difficult to understand. The reason for this is the overintensity with metaphors and sometimes incomprehensible associative images:

"Flower, **flower the people's fusion**,
O light in zenith, **the coupled bud**,
And the flame in the flesh's vision.
Out of the sea, **the drive of oil**,
Socket and grave, the brassy blood,

Flower, flower, all all and all" [Thomas All]. 1934

In general, Thomas himself was aware that his poetry was complex and special. Here are some of his thoughts due to this fact: "My skewed, incomprehensible, clubfoot things are not the result of theorizing, but the result of a complete inability to explain one's opinion otherwise." "Every line of mine is meant to be understood, it is assumed that the reader will understand each verse thinking about it or experiencing it, but not absorbing it fully..." [Ionkis : 180].

His images are based on unexpected associations, the convergence of the most distant semantic series. He does not use clear, understandable metaphors. He is looking for those in whom the resemblance is barely perceptible, which would be based on contradictions. Apparently, none of the modern poets can match him in the richness of vocabulary and poetic ingenuity. For example, in one of his poems "A Saint About to Fall" (1939) he uses a number of similar comparisons: "*Wind – heeled foot in the hole of the fireball*", "*Sang heaven hungry and the quick*", "*skull of the earth is barbed with a war of burning brains and hair*". [Thomas A Saint].

Leslie Norris, who published a volume of D. Thomas' prose, concludes his preface with the following words: "One of my acquaintances told me that his mother did not want to read Thomas because he was such a terrible person. When she was persuaded, she changed her mind and is now convinced that he is a wonderful person. I agree with her." [Thomas 2000].

M. Virozub analyzes the fragments of some of Thomas' poems, comparing the original source with various translations. This might seem spectacular, because the translation of poetry is very ambiguous. According to the researcher, some translators missed many details, some made the translation too literal, thus losing the main meaning and emphasis of the poem. For instance, in

the poem **“Where Once the Waters of your Face”** the author of the review compares the translations of the last lines:

“There shall be corrals in your bed,
There shall be serpents in your tides,
Till all our sea-faiths die”.

S. Zolottsev’s translation is the first to fall into the critics:

«На ложе у тебе цвести кораллы станут,
А змеи – в гривах волн... пока не канут
Моря надежды нашей, став золой».

M. Virozub criticizes and accuses the translator of not being very attentive to the analysis of the text and the translation of simple words. “What does the translator get? And nonsense comes out, some crazy picture: corals on a bed with snakes, some seas of hope! And the word bed is just the bottom of the sea, where corals bloom. In addition, instead of the author’s energetic rhythm the translator made a sluggish elegy, which is stylistically incorrect. As well as brought unnecessary, diluting the text, details. And, finally, the seas that will become ash – how is it?” [Virozub].

G. Kruzhkov’s translation is a completely different matter. The researcher believes that he coped with the text of Thomas and was able to accurately convey the mood of poetry and not lose the necessary details of the work:

«И будут вновь светиться жемчуга
На дне, и змей всплывать у маяка,
Пока морская вера не умрёт.

That’s where the picture is made, everything is clear and everything is embodied absolutely correctly, but there it is – in the appendix, among the wrong and stubborn works” [Virozub]. Indeed, from the point of view of the reader-philologist, it can be seen that almost all the allusions were conveyed correctly, according to the realities of the English language that time.

Another of Thomas’ translators A. Shtypel once found a recording of the poet’s radio performances on the Internet and could now hear a Welshman. The impressions were unsurpassed. It becomes clear why there was an opinion that Thomas owed much of his popularity to his ingenious reading of works. And this despite the fact that “... special, a kind of “flashing” imagery and gloomy metaphysics of his poems are not so easy to perceive” [Shtypel]. The translator tried to convey in Russian the Thomas intensity of the sound of the poems,

and, if possible, to avoid the inevitable – meaningful losses and translation competition with the author.

So, what makes an adequate translation? After all, many translators try to recreate the motives of the original work, to convey as accurately as possible all the characteristics and details, and most importantly – the content. However, not everyone succeeds. Apparently, for a successful translation it is necessary not only to analyze the work, to reveal its linguistic and stylistic richness, structure, design, but also to have a rare talent. Therefore, the components for successful translation might be:

1. The desire to explore and fulfil the passion for the work and / or author.
2. Patience for the upcoming comprehensive analysis of a particular work.
3. The ability to connect all the facts received and implement your own version of the translation, using the data of the analysis.
4. Inspiration.

The main body. “**The Hand**” is not so well known and widespread among linguists who studied Welsh poet. However, it drew attention to the fact that it is the only poem by D. Thomas, which can be attributed to the political. In many sources, this work which is part of the collection “Twenty-Five Poems” (1936), belongs to the military lyrics.

The hand that signed the paper felled a city;
Five sovereign fingers taxed the breath,
Doubled the globe of dead and halved a country;
These five kings did a king to death.
The mighty hand leads to a sloping shoulder,
The fingers’ joints are cramped with chalk;
A goose’s quill has put an end to murder
That put an end to talk.
The hand that signed the treaty bred a fever,
And famine grew, and locusts came;
Great is the hand that holds dominion over
Man by a scribbled name.
The five kings count the dead but do not soften
The crusted wound nor stroke the brow;
A hand rules pity as a hand rules heaven;
Hands have no tears to flow.

The 1930s were indeed harbingers of World War II. The first signs of fascism were born, which did not seem dangerous to many. And some even saw in it the future of the nation. In the life of D. Thomas, it is difficult to see the insight into his political revolutionary spirit. The poet’s protest

was expressed, perhaps, only in the creation of literary texts, thus, he never followed the “right form”. This also applied to the philosophical and symbolic meaning embodied in a specific structure and syntax.

One reading is not enough to understand the deep essence of this verse, but even with repeated treatment, there are still many questions, the answers to which everyone finds for themselves. “*These five kings did a king to death*” – is it a threat to the life of another king, or the king signed the death sentence himself? “... *Felled a city*” – was it his home country and city and why did he decide to destroy everything? “*A goose’s quill has put an end to murder*” – what kind of murder? Perhaps he ordered an end to hostilities. Then between whom was the war? When looking for answers to these and other questions, keep in mind that the poet creates his poems from associations that might differ to everyone.

There are many interpretations of this verse. In some respects (including the interpretation of the associative series) researchers disagree. For example, G. Ionkis believes that Thomas “has an intolerable thought of violent death; he does not show the murderer, but only his hand – weak, crouched, but having terrible power” [Ionkis : 185]. And according to O. Kassel, “This poem brands any dictatorship from modern dictators to God himself” [Tomas : 223]. The author of *20th Century Poetry and War* explains: “he uses the stark tale to say something about the power and the ruthlessness of kings and rulers” [20th century]. However, in this poem there is a main leading idea, which is found in almost all poetic works of Thomas. We are talking about universal concepts – “power”, “life”, “non-freedom”. The work being analyzed is not about a specific event. It aims to awaken in people an understanding of how devalued our lives can be in other hands. It is not even about the life of one person, but about the lives of entire nations and peoples.

With regard to stylistic content, one can see the presence of various stylistic means among which **metonymy** is markedly prevalent. After all, it is through the metonymic images – “*The hand*”, “*Five sovereign fingers*”, “*These five kings*”, “*A mighty hand*”, “*A goose’s quill*” that lies the association with power and any dictatorship. In most phrases (“*The hand that signed the paper*”,

“*The hand that signed the treaty*”, “*Great is the hand that holds dominion over*”, “*A hand rules pity*”) the link “The hand – The power” is seemed. Nevertheless, why is such an identification emphasized by the author? After all, “Chairman – Power” is more common for such an association. It is in the head that thoughts are born and therefore the next steps, such as signing an agreement, starting or ending a war, come from these first newsletters. In my opinion, what Thomas chooses reveals the deep philosophy of the poem, because “Hand” symbolizes power that has no soul, does not intend to care about the fate of ordinary people, has no thoughtfulness and foresight for the future of the state and, consequently, for the future of the whole nation. It is noticeable in all of Thomas’ poetry that the poet, as a rule, does not use “simple” and “direct” comparisons. He wants us to re-read his works and feel the meaning at the textual level.

Epithets, although not many, reinforce the existential meaning of the poem. We can even say that they “hyperbolize” its meaning. Words like “*mighty*”, “*sovereign*”, “*sloping*”, “*scribbled*”, “*crusted*” glorify the meaning of such simple words as “*hand*”, “*fingers*”, “*shoulder*”, “*name*”, “*wound*”. There is a connection of words from different layers of language. In this case a combination of the formula “literary words + common vocabulary”. The above-mentioned stylistic devices help to trace the creation of the same associative series and observe the transformation of an ordinary dictionary into an artistically colored one with multifunctionality and a lot of content. Due to this, the poem is characterized by sublime vocabulary and aims to make a greater impression on the reader.

One of the expressive methods of embodying the philosophical idea of the poem is **hyperbole**. “*Five sovereign fingers... doubled the globe of dead*”. Authorities in the form of this “hand” doubled the crowds of the dead. “*The hand... felled a city*”. The hand ruined the city. “...*fingers taxed the breath*” – the fingers taxed the breath literally so no one can even breathe in without paying for this.

In addition to these, there are other stylistic devices in the work, such as: **polysyndeton** – “*And famine grew, and locusts came*”, **personification** – “*The five kings count the dead, but do not soften*”, **comparison** – “*A hand rules pity as a hand rules heaven*” and even a combination of stylistic features

(**personification and metonymy**) – “*Hands have no tears to flow*”. Repeated use of the conjunction “and” helps to enhance the impression with the help of gradation – “*And famine grew, and locusts came*”. The personification of the “five kings”, who are in fact the fingers of the hand, symbolizes the inability to empathize. They counted the dead; they did not soften. However, we know that the fingers cannot feel what is inherent to man. Thus, the author uses this technique in order to be able to give an emotional description of any government through the sensory characteristics of man. The last line quite clearly and unequivocally reveals to us the reasons for the brutality and impenetrability of the authorities. “*Hands have no tears*” – this truth is relevant today. The government first and foremost thinks of its own benefit, it is willing to make sacrifices even in the form of human life in order to achieve its goal.

The special melody of the poem is created by arranging consonants and vowels in words. This is facilitated by phonetic techniques such as **alliteration** and **assonance**. There are a lot of consonant selections and this is due to the fact that the author wanted to create a slender and clear rhythm. For example, the alliteration “t” emphasizes the irreversibility of the sentence: “*That put an end to talk*”. In other phrases it is as if a legato is played (a technique that is characterized by fluency and combines previous musical elements with subsequent ones). However, “smoothness” in this case does not mean “calm”. On the contrary, these “waves” prepare us for something terrible – “*The hand that signed the treaty bred a fever / And famine grew, and locusts came*”. It’s like breathing air before the next portion of the storm: “*A mighty hand leads to a sloping shoulder*”. The last alliteration, expressed by the letter “r”, sounds like a sentence. This line reveals the apogee of cruelty and steadfastness of the government of any power: “*The crusted wound nor stroke the brow*”. Unlike consonants, vowels were given less attention. And this is logical, because otherwise, the “melody of the poem” would not be so affirmative and confident. D. Thomas did not try to reproduce this effect, so from the assonances we see only two examples: “*stroke the brow*” and “*kings did a king*”. It is probable that the author singled them out exactly in those places where we need to stop and comprehend what we have read.

The most interesting in this work is the phenomenon of **inversion**. It is known that D. Thomas in his works did not follow the rules of syntax. It is very rare to find a sentence that is “correct” from this point of view. This effect contributed to the lack of a clear established form, which was characteristic of most poets of the time, such as E. Pound, T. S. Eliot. However, it was in this one exception that the poem acquired the characteristic of clarity mentioned earlier. Accuracy was achieved not only by stylistic means, but also by constructing the sentences in the work. Almost everywhere there is a direct order of words: “*The hand... felled a city*”, “*Five fingers taxed the breath*”, “*The hand leads to...*”, “*The joints are cramped with...*” etc. However, there is one place where we see the “real” D. Thomas: “*Great is the hand that holds dominion over man by a scribbled name.*” This inversion leads to another sign – irony. “Great” in this case has a condemning and contemptuous connotation. After all, in order to rule over a people oppressed and broken by a higher power, it is necessary to have only money (wealth) and a high position in society (status).

Note that the adjectives in the poem are almost absent. This makes the poet’s language dry, callous, which correlates with the emotional assessment of what is being said. Almost everything is occupied only by actions, for the description of which nouns and verbs are used. As mentioned above, this makes the structure clear, dimensional, reminiscent of the rhythm of the march. Power is only a mechanism, a machine. It has no compassion or pity. It has no soul.

From the various lexical components of language in D. Thomas poetry it can be found almost everything, but in its special combination and artistic function. I tried to find out what the ratio of different vocabulary is in the basis of this verse. It is noticed a clear exaggeration of the neutral vocabulary over other layers of English, but its combination with literary and poetic lexical elements creates the sublimity of the whole style and enhances the emotional perception of the reader. For example, poetic words such as “sovereign”, “globe”, “mighty”, “sloping”, used with some words from the “**Common English Vocabulary**”, create strong and accurate images, give a new color to ordinary things: “*sovereign fingers*”, “*globe of dead*”, “*mighty hand*”, “*sloping shoulder*”.

Other examples of poetic words are: “*cramped with chalk*”, “*crusted wound*”.

Conclusion and results. Thus, the poem by D. Thomas is filled with all the lexical means to convey the main idea of the work as clearly as possible. The average reader will not dwell on the analysis of the dictionary used by the author. However, he will feel it at the subtext level. This is the goal the poet has achieved. He used all the words in the ratio he needed, skillfully combining different layers of English vocabulary to enhance the effect.

The process of studying the poetic work of D. Thomas proved, first, that today the author is gaining popularity again. Even in domestic literary criticism where the poetry of the Welsh author was mentioned only sporadically, now interest in his work grows not only in the scientific circles of modern literary critics, but also linguists, researchers of foreign literature. A large number of translation attempts of selected works of Thomas, which are available both on the Internet and in various publishers, confirm the relevance of his work in the modern world. Hopefully, this work will help to spread the creative achievements of the poet and writer among our readers: students, youth, the older generation and other social and age groups. Unfortunately, there are not enough

translations into Ukrainian today. However, it might change with time. Already now on various forums it can be found attempts of young poets and writers who are appreciated by modern Internet users and readers.

Finally, I present to your discretion own translation version of “The Hand...”. Hopefully, this work will also be included in the classification of “adequate translations” and will become a good helper in perceiving the work of such an original and unique Welsh poet and writer D. Thomas!

«Рука»

Рука, послав последний росчерк, город погубила.
Квнтет перстов высокородных песню задушил.
Удвоив толпы мёртвых, длань страну разбила.
Бумажек вихрь и Короля сразил.
Рука Всевластия на плахе рубит шею,
И судорогой уж сведены суставы пальцев.
Спасут ли гуси нас в худое время?
Надежда молчалива у страдальцев.
Рука выводит вензеля, бросая лихорадки снасти,
Творя всемирный голод, саранчи набег.
Да только в чём же «мёд» от этой власти
Над тем, чьё имя похоронено навек?
При счёте мёртвых хладнокровном Высших пальцев
Точны движенья, устрашает тень безликих.
Скверна власть длани над толпою агнцев,
Не носит бремя слёз рука Великих.

BIBLIOGRAPHY

1. Ионкис Г. Э. Английская поэзия 20 века. Москва : Высш. школа, 1980. 200 с.
2. Вирозуб М. Большой и трудный Дилан Томас. *Prosodia*. 2016. № 5. URL: <http://magazines.russ.ru/prosodia/2016/5/bolshoj-i-trudnyj-dilan-tomas.html>
3. Томас Д. Собрание стихотворений 1934–1953 : собрание соч. / ред. Е. Кассель ; пер. В. Бетаки. Salamandra P.V.V., 2010. 258 с.
4. Штыпель А. Мой герой на руке своей оголяет нерв. *Новый мир*. 2010. № 4. URL: http://magazines.russ.ru/novyi_mi/2010/4/to8.html
5. 20th century poetry and war, part 7: responsibility (2019) Retrieved from: http://archive.ppu.org.uk/learn/poetry/poetry_responsibility1.html (accessed 16 April 2022).
6. Selected Letters of Dylan Thomas (1966) London.
7. Thomas D. A saint about to fall. Retrieved from: <https://www.poemhunter.com/best-poems/dylan-thomas/a-saint-about-to-fall/> (accessed 8 April 2022).
8. Thomas D. All all and all. Retrieved from: https://www.internal.org/Dylan_Thomas/All_All_and_All_the_Dry_Worlds_Lever (accessed 8 April 2022).
9. Thomas D., Norris L., Davies W. (2000) Collected Stories. London : Phoenix.

REFERENCES

1. Ionkis G. E. (1980) *Angliyskaya poeziya 20 veka* [English poetry of the 20th century]. Moscow : Vysch. Shkola. (in Russian)
2. Shtypel A. (2010) *Moy geroy na ruke svoey ogolyayet nerv* [My hero on his hand exposes the nerve]. *Novyy mir* [New world] (electronic journal). № 4. Retrieved from: http://magazines.russ.ru/novyi_mi/2010/4/to8.html (accessed 13 April 2022).
3. Tomas D., Kassel Ye (red.), Betaki V. P. (per.) (2010) *Sobraniye stikhotvoreniy 1934–1953* [Selected poems 1934–1953]. Salamandra P.V.V. (in Russian)

4. 20th century poetry and war, part 7: responsibility (2019) Retrieved from: http://archive.ppu.org.uk/learn/poetry/poetry_responsibility1.html (accessed 16 April 2022).
5. Virozub M. (2016) Bolshoy i trudnyy Dilan Tomas [Great and complex Dylan Thomas] Prosodia (electronic journal). № 5. Retrieved from: <http://magazines.russ.ru/prosodia/2016/5/bolshoj-i-trudnyj-dilan-tomas.html> (accessed 10 April 2022)
6. Selected Letters of Dylan Thomas (1966). London.
7. Thomas D. A saint about to fall. Retrieved from: <https://www.poemhunter.com/best-poems/dylan-thomas/a-saint-about-to-fall/> (accessed 8 April 2022).
8. Thomas D. All all and all. Retrieved from: https://www.internal.org/Dylan_Thomas/All_All_and_All_the_Dry_Worlds_Lever (accessed 8 April 2022).
9. Thomas D., Norris L., Davies W. (2000) Collected Stories. London : Phoenix.

Є. О. КОНДРАШОВА

аспірант,

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро, Україна

Електронна адреса: lizidekond@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-4825-5817>

ОБІЙТИ ПЕРЕШКОДИ В ПЕРЕКЛАДІ: Д. ТОМАС «РУКА»

Стаття присвячена аналізу відтворення поетичного світу Д. Томаса в перекладацькій інтерпретації. Під час твору виокремлюються художні образи, які відіграють ключову роль у сприйнятті творчості валлійського поета. Подекуди складні метафори, нестандартні асоціативні образи та глибокий філософський зміст відкривають і розширюють читачеві художній світ автора.

Крім того, виділяється основна проблема: чітке емоційне відображення оригінального змісту. Чи можна адекватно перекласти поетичний твір? Зазвичай допомагають чотири категорії оцінки адекватності перекладу, а саме переклад розглядається на основі еквіримічності, еквіритмічності, еквілінійності та еквівалентності. Остання є найбільш вибагливішою і найважливішою у відтворенні оригінальних образів, оскільки, таким чином, доносить до читача зміст і контекст. Розкрито основні ключі до успішного перекладу.

Д. Томас – валлійський поет і письменник, якого вивчали і вивчають багато лінгвістів, літературознавців і перекладачів. Кожен з них бачить особливі риси в творчості автора. Г. Іонкіс розкриває міфологічні образи, вічні теми життя і смерті, ототожнення природи зі свідомістю як зближення з англійським романтизмом. Проте в той же час Томас пропонує кардинально нове образне сприйняття. Таким чином, відбувається поєднання класичних ліній романтизму і модерністського новаторства. На думку М. Вірозуба, у творчості досліджуваного автора є багато складних алюзій та ритмічних конструкцій, що ускладнює можливість адекватного відтворення інтерпретації. Перекладач вважає, що неповторну мелодію та звуки твору в повній мірі може відчути лише носій мови.

Проте, вивчаючи творчість Д. Томаса, здавалося сумнівним, що лише цього буде достатньо. Твори автора інколи перенасичені валлійським фольклором та незрозумілим асоціативним рядом, що ускладнює можливість сприйняття твору навіть британцями. Адже англійська та валлійська – це абсолютно різні мови, тому, щоб відчутти весь пласт метафор, потрібно знати мову та розуміти особливості культури Уельсу.

У статті досліджується лінгвістичний зміст вірша Д. Томаса – «Рука...». Його унікальність полягає в тому, що це єдина військова лірика автора. Таким чином, до символічного шару додається багато мовних ознак, таких як метонімія, метафори, персоніфікація. Що саме вони символізують, розкривається на етапі дослідження. Аналіз самого перекладу показав, що стовідсотково адекватне відтворення неможливо, але перекладачеві вдалося відобразити бажаний настрій і дух обраного вірша. Аналіз дійсно допоміг у спробі власного перекладу. У майбутньому планується перекласти цей же твір рідною українською мовою.

Таким чином, актуальність вірша залишається дуже популярною, оскільки під час дослідження вдалося знайти лише одну інтерпретацію вірша українською мовою. Це означає, що автор статті намагатиметься якомога швидше перекласти твір рідною мовою. Відповідно, потрібні додаткові дослідження, адже світ Д. Томаса – це безмежна глибина поетичного всесвіту, а українська мова насправді дуже мелодійна!

Ключові слова: поетика, стилістична оригінальність, асоціація, метафоричний образ, мовні особливості, валлійський поет, Ділан Томас, адекватність перекладу.

UDC 81'23

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.23>

M. O. KUTS

Candidate of Pedagogical Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Foreign Philology, Ukrainian Studies and Social and Law Disciplines,

Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University of Economics and Trade,

Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine

E-mail: kuts_mo@donnuet.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-9419-5926>

L. V. VOROBIOVA

Candidate of Pedagogical Sciences,

Assistant at the Department of Foreign Philology, Ukrainian Studies and Social and Law Disciplines,

Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University of Economics and Trade,

Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine

E-mail: vorobiova_lv@donnuet.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-1001-1016>

COMPARATIVE ANALYSIS OF BORROWINGS IN ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

The article has compared the specifics of borrowings in English and Ukrainian languages. The aim of our study was to establish a comparative relationship between the specifics of borrowings in both languages. It has been found out that vocabulary and phonology are easier to borrow than morphology, syntax and stylistic features. Analytical review, generalization and concretization have been used during the theoretical research.

Types of lexical borrowings in Ukrainian and English languages have been described in the article. In the study, we have used the classification of types of borrowings by Charles F. Hockett who identified the following types of borrowings: borrowed word, transfer of borrowing, borrowed translation and a mixture of borrowings.

The connection between borrowings in English and Ukrainian has been analysed and as a result it has been established that Ukrainian language was formed mainly through borrowing and exchanging words with other languages. The history of borrowings in English is quite flexible, its vocabulary has been enriched over the centuries.

A comparative relationship between borrowings in English and Ukrainian has been revealed. Borrowing words in English and Ukrainian is an active process; languages borrow words, accept them in a certain way and rebuild them according to language standards. In English and Ukrainian there were borrowings from such languages as Latin, Greek, French, German, Arabic, Chinese and many others.

Based on the research, it can be concluded that the borrowed vocabulary in both English and Ukrainian contains common and distinctive features. Borrowings from different languages are common to both Ukrainian and English. The emergence of borrowings in these languages can be traced in the history of languages, contacts of peoples.

Key words: comparative analysis, comparative stylistics, borrowings, lexical borrowings, language system, linguistics, language phenomenon, types of lexical borrowings.

1. Introduction. In his work *The Discovery of Language* (1924) [Pedersen], Holger Pedersen documents the development of linguistics in the nineteenth century. In the eighteenth century, little attention was paid to similarity through borrowing rather than internal changes in languages. Much of the basic theory and practice of borrowing was developed over the next century. For example, Rasmus Rask [Hufnagel] helped to solve the linguistic problem by using the principle that languages tend to resist borrowing from certain areas of life. Deeply religious material is usually

transmitted in its original form, often for centuries. When a dispute arose over the relationship between Sanskrit and the Avesta, Rask [Hufnagel] noted that the special religious terms in Zoroaster's teaching were, without exception, not borrowed, indicating the coordinating status of the two languages.

In early works on the history of language doublets were found, i.e. the same word, borrowed at different times from the same source. Identifying borrowed words from Slavic, Italian, Greek, and Turkish was relatively simple. Borrowings

from Latin were much earlier and included words that had undergone numerous sound changes in Albanian over the centuries. Studies involving borrowings from and in German languages were widespread. Slavic and Celtic studies have also created etymological dictionaries that are still landmarks in this field. In addition to the study of the main language groups of Germanic, Slavic, Celtic and Romance, the study of other languages and language groups became sophisticated [Hoffer].

The purpose of the paper is comparative study of the specifics of borrowing in English and Ukrainian languages; identification of types of lexical borrowings; analysis of the relationship and determination of the comparative relationship between them.

2. Materials and Methods. The problem of borrowing was studied by such scientists as: O. I. Biletskyi, L. A. Bulakhovskyi, R. Ch. Rask, O. H. Espersen, F. de Saussure and many others. Thematic studies of languages, such as Espersen's study of the English language (1923) [Espersen 1946], summarised the knowledge gained in the previous century. Careful research has shown how previously borrowed words have undergone various sound changes in languages, so that dating of language contacts was possible. Research has identified the types of items that are borrowed. Vocabulary and phonology are easier to borrow than morphology, syntax and stylistic features. Languages also have different levels of resilience to borrowing or susceptibility to borrowing.

Trade or casual contacts lead to a relatively small number of loans. Direct contact for decades or centuries, as in the case of the Scandinavians in England, led to many borrowings. The dominance of one group, such as the French in England after 1066, usually has a one-sided effect over time. Contact with a prestigious language, whether or not there are a number of native speakers, often leads to borrowing by educated classes, which in turn may or may not distribute borrowed words through the general vocabulary. Latin phrases are still used in scientific publications in the West, a century after Latin was no longer the mother tongue of anybody. The work on the history of language and borrowing has resulted in several major dictionaries, such as the Oxford English Dictionary and the Grosse Wörterbuch.

Revealing the comparative relationship of borrowings in English and Ukrainian, we have con-

cluded that this is an active process; languages borrow words, accept them in a certain way and rebuild them according to language standards.

Based on the study, it can be argued that the borrowed vocabulary in both English and Ukrainian languages have common and distinctive features. Borrowings from different languages are common to both Ukrainian and English, and the emergence of borrowings in these languages can be traced back to the history of languages and contacts between peoples.

3. Theoretical background. Linguistic borrowings have been of interest to various branches of linguistics for some time (Whitney 1875, de Saussure 1915, Sapir 1921, Pedersen 1931, Haugen 1950, Lehmann 1962, Hockett 1979, Anttila 1989). Speakers have different opinions when confronted with new objects and ideas in another language. Ch. F. Hockett [Hockett 1958] organized the types of borrowings as follows:

1. **Loanword.** Speakers can accept the subject or idea and word of the source language for each. The borrowed form functions in ordinary grammatical processes, with nouns taking the plural and / or possessive forms of the new language, and verbs and adjectives also receiving native morphemes.

2. **Loanshift.** The process of adaptation of native words to new meanings. A good example of the early Christian era in England is Easter, which was previously used for the pagan holiday of the goddess of dawn. Other Loanshifts in English include *God, heaven, and hell*.

3. **Loan-translation.** Borrowed translation which occurs when the native language uses the primary version of the original for each version. The «borrowed word» itself is a borrowed translation, for example: from German *lehnwort, marriage of convenience* – from French, and *long time no see* – is a slightly modified version from Chinese. Examples of the earliest Christian era are the gospel (*gospel*), *good (good)* and *spella (story; book)*.

4. **Loan-blend** is a mixture of borrowings, a form in which one element is a borrowed word and the other is a native, as in the borrowed *preost* (priest) together with the native – *had* (hood) in Old English to obtain *preosthad* (priesthood).

Each of these four categories is relevant to the general study of the receptivity scale, but only the category of borrowed words is relevant.

Einar Haugen's Analysis of Linguistic Borrowings [Haugen 1950 : 210–231] is a major reference in the field of borrowing. His work has summarized and expanded previous research, and this is the basis for most of the later researches. Haugen's goal was to «more accurately define the terminology used in the linguistic analysis of borrowings and to establish certain hypotheses about the borrowing process» [Haugen 1950 : 210–231]. First, the use of language forms from two languages is not an accidental confusion. Rather, the speaker either switches quickly from one to the other language, or switches only to a word, phrase, or sentence. Later, the term code switching became a term for such behaviour. Second, the resulting language is not a hybrid against pure language, as the term is derogatory. All languages borrow and try to «cleanse» the language of foreign elements by mistake. Third, «borrowing» is in itself a misleading term, as it occurs without the consent of the lender and does not require repayment. However, it remained in the field as a technical linguistic term. Haugen defined borrowing as «an attempt to reproduce in one language patterns previously found in another» [Haugen 1950 : 210–231]. Types of borrowings are discussed in terms of the original pattern or model. The usual terms in the study of borrowing refer to the process, not the results. The borrowed word is the least accurate term because it includes almost all other terms. Other key terms include hybrid, which can be used where only part of the phonemic form is imported. Pennsylvania German imported American English «*plum pie*», but where «*pie*» is imported from English, Pennsylvania German has replaced its morpheme, meaning «*plum*». Examples of translations of borrowings, also known in French as tracing, are the German «*Wolkenkratzer*», the French «*gratte-ciel*», and the Spanish «*rascacielos*», following the English «*skyscraper*». When a value for an existing word is imported, a semantic loan is created. The American Portuguese added to his «*humeroso*» (whimsical) meaning «*joking*» from American English. The above definitions can be reworked as a division of borrowings according to the degree of morpheme substitution: none, partial or general.

4. Results and Discussions. The Ukrainian language was formed mainly through borrowing and exchanging words with other languages. Take

the example of our Slavic neighbours. According to statistics, 84% of Belarusian vocabulary is in the Ukrainian language. For example, words such as «*жлутко*» (wooden basin), «*дзьоготь*» (tar) and «*бадьорій*» (cheerful, lively) [Loanwords in Ukrainian] came to the Ukrainian language from Belarusian. The Ukrainian language also borrowed many words from the Polish language, for example: «*шлюб*», «*міць*», «*перешкода*», «*лялька*», «*обицяти*» [Loanwords in Ukrainian] and others. Due to the influence of the Church Slavonic language, which is based on the Bulgarian Ukrainian language gained such words as «*владика*» (ruler), «*глава*» (head), «*храм*» (temple) [Loanwords in Ukrainian].

Approaching the languages distant from the Ukrainian language, we can note many borrowings. In the last millennium, hundreds of words came into Ukrainian from German. This is especially true of vocabulary related to technology, military affairs and the arts, such as: «*буриштин*», «*дах*», «*шафа*», «*шухляда*», «*вантаж*», «*вага*», «*фарба*» and many other. It is not surprising that a large part of Ukrainian vocabulary comes from English: «*парламент*», «*спікер*», «*гаджет*», «*менеджер*» and so on. There are also borrowings from Dutch language: «*борт*», «*картаз*», «*вафлі*», «*швабра*», and from Italian: «*газета*», «*пальто*», «*палац*», «*оцет*» etc. [Loanwords in Ukrainian].

Referring to languages outside the Indo-European language family, we can note the Hungarian language: «*куліш*» (thick porridge of corn flour), «*хутір*» (small village), «*газда*» (master); Turkish language: «*козак*», «*кавун*», «*баштан*», «*Отмана*», «*чумак*», «*тютюн*», «*кобза*», «*шитані*», «*казан*», «*беркут*», «*Крим*» and other; Arabic: «*Майдан*», «*кава*», «*талісман*», «*алкоголь*», «*жасмін*» etc.

Despite the great distance and the lack of long-term connections, words from Chinese have reached Ukrainian. For example, the word «*чай*», in contrast to the English "tea" (derived from South Chinese dialects), is still widely used in Chinese: 茶 *cha* («*чха*») [Loanwords in Ukrainian].

The story begins with the Celtic carriers, which were conquered by the Romans about half a century BC. Latin was the language of England for centuries, until various Germanic tribes – English, Saxon and Utah – began to enter England in the V century. These German speakers borrowed

few Celtic words; other Celtic lexical borrowings (also called borrowed words or loans) appeared later, such as *clan*, *colleen*, *leprechaun*, *shillelagh*, and *slogan*. In the first centuries, German was transmitted in English, which already had identified borrowed words when it arrived in England. There were many Latin words in the vocabulary, such as *wine* (from Latin *vinum*) and *calic* (cripple) (from Latin *calicem*, now a bowl). The adoption of many words related to cooking implies a wide acceptance of Roman cuisine: *cook* (from the Latin *coquus*), *kitchen* (from the Latin *coquina*) and products such as *pear*, *peach*, *plum*, *beet*, *mint*, *pepper* and more.

The next great influence on English language came after St. Augustine went to England in 597 AD and Christianized the country. They included *church*, *minister*, *devil*, and *angel*. The terminology of the church system was adopted along with religion: *pope*, *bishop*, *priest*, *monk*, *nun*.

Over the following centuries, many toponyms, personal names and common vocabulary from the Scandinavian languages (Danish, Norwegian) were created. For example, the Old English *scyrte* («shirt») was borrowed as the Scandinavian *skyrta* («skirt»).

From 1066 AD, for several centuries, French became the language of government and the upper classes in English society. In addition, *king* and *queen*, like all modern English words related to government, are derived from French, including *govern* (*ment*), *reign*, *country*, and *state*. British English borrowed most of the titles: *duke*, *marquis*, *baron*, *countess*, *court*, and *noble*. The advanced military superiority of the French is reflected in the wholesale borrowing of military terms such as *war*, *peace*, *officer*, *lieutenant*, *sergeant*, *soldier*; and *admiral*.

5. Conclusions. The history of borrowing in linguistics is a great topic for reflection and research. To identify borrowed and distinguish them from inherited vocabulary, it is necessary to use a comparative linguistic method. It is worth mentioning the phenomenon of purism as an extraordinary manifestation of concern for the purity of literary language, culture, focus on compliance with rules, strict literary standards, protection of language from foreign borrowing, its purification from non-literary phenomena [Селіванова 2011 : 325].

Some experts continue to insist that the intensive process of borrowing will lead to the loss of identity in the mother tongue. However, according to experts, the number of borrowings in the Ukrainian language does not exceed 12%, so the statement about the dominant loanwords in our language is an exaggeration.

Most of the borrowed words in English were taken from Latin or French. Modern English is also known as New English, spoken since the Great Vowel Change in England, which began in the late 14th century until about 1550. According to the surveys, the percentage of modern English words derived from each language is 29% of French, 29% of Latin, 26% of German and 6% of Greek, 6% from other languages.

Thus, both in Ukrainian and in English, the history of borrowing is very long, which is the basis for many fruitful works of scientists. It may be noted that throughout the history of these incredible languages, many words have been borrowed that have come into use, or have remained in the past forever. Comparing languages, we see that they have much in common. Borrowings from Latin, Greek, French, German, Chinese and other languages took place in both Ukrainian and English.

BIBLIOGRAPHY

1. Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2011. 541 с.
2. Haugen E. *The analysis of linguistic borrowing*. Language 26, 1950. P. 210–231.
3. Hockett C. F. *A Course in Modern Linguistics*. New York : MacMillan Company, 1958. 621 p.
4. Espersen O. *Growth and Structure of the English Language*. New York : D. Appleton-Century Company, 1982.
5. Espersen O. *Growth and Structure of the English Language*. New York : Doubleday & Anchor, 1946.

SOURCES

1. Запозичення в українській мові. URL: <http://ukrgramota.kievpereklad.com.ua/zapozichennya/> (дата звернення: 22.04.2022).
2. Словник української мови. Академічний тлумачний словник. 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 12.04.2022).
3. Borkovska I.P. *The theory of borrowing in the linguistic literature*. URL: <file:///C:/Users/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D1%81%D0%B8%D0%BC/Downloads/131435-Article%20Text-282076-1-10-20180517.pdf> (дата звернення: 10.04.2022).

4. Cambridge Dictionary. URL : <https://dictionary.cambridge.org/ru/> (дата звернення: 23.04.2022).
5. Historical Linguistics : Loanwords and Borrowing. Birgit Ricquier. URL: <https://oxfordre.com/africanhistory/view/10.1093/acrefore/9780190277734.001.0001/acrefore-9780190277734-e-362> (дата звернення: 17.04.2022).
6. Hoffer B. L. Language Borrowing and Language Diffusion : an Overview. URL: <https://web.uri.edu/iaics/files/01-Bates-L.-Hoffer.pdf> (дата звернення: 22.03.2022).
7. Loanwords in Ukrainian. URL: <https://almaschool.com.ua/articles/loanwords-in-ukrainian> (Last accessed: 15.03.2022).
8. Oxford English Dictionary. URL: <https://www.oed.com/> (дата звернення: 12.03.2022).
9. Pedersen H., Spargo J. W. The Discovery of Languag. URL: <https://www.jstor.org/stable/25000191?seq=1> (дата звернення: 15.04.2022).
10. Prof S. Kemmer. Loanwords. Major Periods of Borrowing in the History of English. URL: <https://www.ruf.rice.edu/~kemmer/Words/loanwords.html#:~:text=in%20the%20History%20of%20English,language%20into%20their%20native%20language> (дата звернення: 15.04.2022).
11. Saussure F. de. Origin and development of his linguistic theory in western studies of language. P. 285–288. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/56367175.pdf> (дата звернення: 20.04.2022).

REFERENCES

1. Selivanova O. O. (2011). *Linhvistychna entsyklopediia* [Linguistic encyclopedia]. Poltava : Dovkillia-K [in Ukrainian].
2. Haugen E. (1950). The analysis of linguistic borrowing. *Language*. 26. P. 210–231.
3. Hockett, Charles F. (1958). *A Course in Modern Linguistics*. New York : MacMillan Company.
4. Espersen, O. (1982). *Growth and Structure of the English Language*. New York : D. Appleton-Century Company.
5. Espersen, O. (1946). *Growth and Structure of the English Language*. New York : Doubleday & Anchor.

SOURCES

1. Zapozychennia v ukrainskii movi [Borrowing in the Ukrainian language]. URL: <http://ukgramota.kievpereklad.com.ua/zapozichennya/> (Last accessed: 22.04.2022).
 2. Slovyk ukrainskoi movy. Akademichniy tлумachnyi slovyk. 1970–1980. [Dictionary of the Ukrainian language. Academic explanatory dictionary. 1970–1980]. URL: <http://sum.in.ua/> (Last accessed: 12.04.2022).
 3. Cambridge Dictionary [Electronic resource]. Retrieved from : <https://dictionary.cambridge.org/ru/> (Last accessed: 23.04.2022).
 4. Hufnagel Silvia. The library of the genius : The manuscript collection of Rasmus Christian Rask. URL: <https://journals.openedition.org/tabularia/2666> (Last accessed: 20.04.2022)
 5. Historical Linguistics : Loanwords and Borrowing. Birgit Ricquier [Electronic resource]. Retrieved from : <https://oxfordre.com/africanhistory/view/10.1093/acrefore/9780190277734.001.0001/acrefore-9780190277734-e-362> (Last accessed: 17.04.2022).
 6. Hoffer, Bates L. *Language Borrowing and Language Diffusion : an Overview*. [Electronic resource]. Retrieved from : <https://web.uri.edu/iaics/files/01-Bates-L.-Hoffer.pdf> (Last accessed: 22.03.2022).
 7. Loanwords in Ukrainian [Electronic resource]. Retrieved from : <https://almaschool.com.ua/articles/loanwords-in-ukrainian> (Last accessed: 15.03.2022).
 8. Oxford English Dictionary [Electronic resource]. Retrieved from : <https://www.oed.com/> (Last accessed: 12.03.2022).
 9. Pedersen, H., Spargo, John Webster. *The Discovery of Languag*. [Electronic resource]. Retrieved from : <https://www.jstor.org/stable/25000191?seq=1> (Last accessed: 15.04.2022).
 10. Prof. S. Kemmer. Loanwords. *Major Periods of Borrowing in the History of English* [Electronic resource]. Retrieved from : <https://www.ruf.rice.edu/~kemmer/Words/loanwords.html#:~:text=in%20the%20History%20of%20English,language%20into%20their%20native%20language> (Last accessed: 15.04.2022).
 11. Saussure, Ferdinand de. *Origin and development of his linguistic theory in western studies of language*. pp. 285–288. [Electronic resource]. Retrieved from : <https://core.ac.uk/download/pdf/56367175.pdf> (Last accessed: 20.04.2022).
-

М. О. КУЦ

кандидат педагогічних наук,

*старший викладач кафедри іноземної філології, українознавства та соціально-правових дисциплін,
Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна*

Електронна пошта: kuts_mo@donnuet.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-9419-5926>

Л. В. ВОРОБІЙОВА

кандидат педагогічних наук,

*асистент кафедри іноземної філології, українознавства та соціально-правових дисциплін,
Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна*

Електронна пошта: vorobiova_lv@donnuet.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-1001-1016>

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАПОЗИЧЕНЬ
В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ**

У статті порівнюється специфіка запозичень в англійській та українській мовах. Метою нашого дослідження було встановлення порівняльного співвідношення між специфікою запозичень в обох мовах. З'ясовано, що лексику та фонологію запозичувати легше, ніж морфологію, синтаксис та стилістичні особливості. Під час теоретичного дослідження використано аналітичний огляд, узагальнення та конкретизацію.

Описано типи лексичних запозичень в українській та англійській мовах. У дослідженні ми використали класифікацію типів запозичень Чарльза Ф. Хокетта, який виділив такі типи запозичень: запозичені слова, перенесення запозичення, запозичений переклад та суміш запозичень.

Проаналізовано зв'язок між запозиченнями в англійській та українській мовах. Встановлено, що українська мова формувалася переважно шляхом запозичення та обміну слів з іншими мовами. Історія запозичень в англійській мові досить гнучка, її словниковий запас протягом століть збагачується.

Виявлено порівняльний зв'язок між запозиченнями в англійській та українській мовах. Запозичення слів англійською та українською мовами – активний процес; мови запозичують слова, сприймають їх певним чином і перебудовують відповідно до мовних стандартів. В англійській та українській мовах були запозичення з таких мов, як латинська, грецька, французька, німецька, арабська, китайська та багатьох інших.

На основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що запозичена лексика як англійською, так і українською мовами містить спільні та відмінні риси. Запозичення з різних мов є спільними як для української, так і для англійської мови. Поява запозичень у цих мовах простежується в історії мов, контактах народів.

Ключові слова: порівняльний аналіз, порівняльна стилістика, запозичення, лексичні запозичення, мовна система, лінгвістика, мовне явище, типи лексичних запозичень.

УДК 801.82

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.24>

А. Я. МАКСИМОВА

кандидат наук з державного управління,

викладач кафедри соціально-гуманітарної роботи,

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

Електронна пошта: anna305@i.ua

<https://orcid.org/0000-0002-8332-4988>

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ ТА БІЗНЕСУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Фразеологія стала важливою галуззю чистих та прикладних досліджень у західноєвропейській та північно-американській лінгвістиці. Фразеологія – нечітка частина мови. Фразеологізм – стійкий вираз із самостійним значенням, близьким до ідіоматичного. Фразеологізм – це стійке поєднання слів, яке виражає цілісне значення і за функцією співвідноситься з окремим словом. У системі фразеологічних одиниць англійської спостерігаються самі явища, які властиві лексичному складу російської: 1) багатозначність; 2) омонімія; 3) синонімія; 4) антонімія

До складу фразеологізмів можна віднести всі сполучення слів, для яких характерні три основні параметри: приналежність до номінативного інвентарю мови, ознака повної або часткової ідіоматичності, а також властивість стійкості, що існує поряд з певною варіативністю, що проявляється в абсолютній або відносній відтворюваності сполучень слів в готовому вигляді. Наголошується на метафоричності фразеологізмів та їх експресивності. Особливе місце в фразеології займає сфера економіки та бізнесу, що є провідним словотворчим чинником, що обумовлено історичними подіями. Інноваційна американська фразеологія сфери економіки та бізнесу охоплює міжнародну торгівлю, банківські операції, морські, сухопутні та повітряні перевезення.

Розглядаючи фразеологізми доцільно розглянути сутність дефініції «інноваційна американська фразеологія» це новітні словотвірні форми та словосполучення, які нещодавно з'явилися у мові. Серед науковців філологів немає єдиного визначення сутності поняття «фразеологізм», оскільки у кожного науковця власний набір характеристик, що відрізняє фразеологізм від інших частин мови.

Ключові слова: інноваційна фразеологія, фразеологізм, фразеологічна одиниця, класифікація, інноваційна фразеологія сфери економіки та бізнесу.

Вступ. Мова це динамічна система, розвиток якої обумовлений науково-технічною революцією, що прискорили словотвірні процеси. Водночас пандемія коронавірусу сприяла прискоренню появи нових слів, оскільки стало поширеною праця вдома, спілкування через месенджери та Zoom. Ця подія вплинула на життєдіяльність малих дітей, школярів та на людей похилого віку та способи організації роботи, стиль життя працівників. Усе вищенаведені тенденції обумовили необхідність дослідження інноваційних фразеологізмів сфери економіки та бізнесу.

Аналіз попередніх досліджень. Науковцями повною мірою досліджено лише сутність фразеологізмів та їх класифікація. Це питання ґрунтовно вивчали у різних ракурсах вітчизняні І. К. Білодід, А. В. Боцман, Л. А. Булаховський, В. С. Виноградов, Ю. А. Зацний, А. В. Кунін, В. М. Телія, а також зарубіжні А. Бенгт, Б. Харальд, А. П. Коуї, М. Евераерт, А. Шенк,

Р. Шрейдер, Р. Глазер, Ш. Баллі, Д. Рушкульбек [Ryskulbek 2020 : 156] С. Оданова [Odanova 2021 : 123], Л. Кацюба [Katsyuba 2020 : 96], В. Левіна [Levina 2021 : 218].

У своїх працях вивчали питання особливості перекладу фразеологізмів вивчали Н. Н. Амосова, С. Л. Бархударов, В. П. Жуков, А. А. Реформатський тощо. Враховуючи велике число наукових праць за темою дослідження, саме інноваційні фразеологізми сфери економіки та бізнесу залишилися малодослідженою.

Мета статті полягає у спробі надати визначення дефініції «інноваційна фразеологія сфери економіки та бізнесу» та визначити її особливості.

Вступ. За останні двадцять років фразеологія стала важливою галуззю чистих та прикладних досліджень у західноєвропейській та північноамериканській лінгвістиці. Вона стала невід'ємною частиною життєдіяльності суспільства, і її застосування у процесі спілкування стало звичним для всіх. Щоденний динамічний розвиток науки

та техніки, обумовив словотворчі процеси, актуалізуючи потребу їх дослідження. Словник Ожегова трактує наступне формулювання фразеологізму: «Фразеологізм – стійкий вираз із самостійним значенням, близьким до ідіоматичного» [Ожегов 2005 : 857].

«Фразеологізм – це стійке поєднання слів, яке виражає цілісне значення і за функцією співвідноситься з окремим словом. У системі фразеологічних одиниць англійської спостерігаються самі явища, які властиві лексичному складу російської: 1) багатозначність; 2) омонімія; 3) синонімія; 4) антонімія» [Кунин 2001 : 55]

Я. А. Баран визначає фразеологізм як віртуальний знак мови, оформлений у вигляді словосполучення або речення, з повним або частковим переосмисленням компонентів, призначенням якого є вираження номінативно-експресивної функції [Баран 1997 : 77].

Власне визначення поняття «фразеологізм» запропонував вчений О. О Реформатський [Реформатський 1996 : 131–132]. Він назвав фразеологізмами слова та словосполучення, специфічні для мови різних груп населення, за класовою або професійною ознакою, для літературного напрямку або окремого автора. Він також наголошує на метафоричності фразеологізми та їх експресивності.

О. М. Галинська [Галинська 2011 : 72] розглядає фразеологізми як особливі мовні знаки, що використовуються для зберігання і передачі культурної інформації.

«Новий словник російської мови» Єфремової більш розширено трактує поняття фразеологізму, яке звучить наступним чином: «сталий зворот мови, притаманний певній мові і тому його не можливо перекласти дослівно на інші мови, що має самостійне значення, яке у цілому не є сумою значень слів, що до нього входять» [Єфремова 2000 : 1113].

Особливе місце в фразеології займає сфера економіки та бізнесу, що є провідним словотворчим чинником, що обумовлено історичними подіями, зокрема Великою депресією, зміною суспільних ролей в сім'ї, динамічне переформатування ділових відносин, посилення вимог до робочих умов, інформатизація та пандемія висунули дану сферу на перше місце, як таку, що має забезпечувати якісні умови для життєдіяльності. Інноваційна американська фразеологія сфери економіки та бізнесу охоплює між-

народну торгівлю, банківські операції, морські, сухопутні та повітряні перевезення.

Розглядаючи фразеологізми доцільно розглянути сутність дефініції «інноваційна американська фразеологія» це новітні словотвірні форми та словосполучення, які нещодавно з'явилися у мові. Серед науковців філологів немає єдиного визначення сутності поняття «фразеологізм», оскільки у кожного науковця власний набір характеристик, що відрізняє фразеологізм від інших частин мови.

Для фразеологізмів також притаманна експресивність, метафоричність та відносна стійкість.

Отже, фразеологізм є невід'ємним елементом і мовної системи і культури. Говорячи дуже часто замість слова фразеологізм люди та науковці застосовують термін фразеологічний оборот або мовний оборотом, під яким мається на увазі характерне стійке поєднання слів, значення якого не визначається значенням слів, що входять до звороту. Як наслідок окремо взяті слова, що входять до фразеологічного звороту, втрачають власне значення. Таким чином, фразеологізм вживається як ціле, готове словосполучення. Поєднанням значень назв слів є лексичні значення всього фразеологізму.

Інноваційна фразеологія в сфері економіки та бізнесу – це нові словосполучення з добре раніше нам відомих слів, утворюючи нове значення.

Основними властивостями інноваційної фразеології у сфері економіки та бізнесу є експресивність та метафоричність. Специфічність даної сфери обумовлена орієнтованістю на фінансове забезпечення, економічну складову діяльності підприємств, умови праці та оплати працівників, торгівлю та діяльність торговельно-розважальних центрів, магазинів

Вживання фразеологічної одиниці в економічному тексті залежить від зовнішніх і внутрішніх факторів. З одного боку, розвиток мови призвів до появи нових фразеологічних сполучень в економічній сфері, наприклад:

to play economics – *вдаватися до нечесних методів у господарській діяльності; вести нечесну економічну гру;*

З іншого боку, економіка активно використовує ті фразеологізми, які виникли з історії, культурних традицій тощо. Економічні тексти містять фразеологізми, які визначають гроші як економічну одиницю:

Purse full of money, the root of all evil (money), money burns a hole in my pocket, nor for love or money, to be stony-broke – to have no money, fry the fat out of (fry out fat) – obtain money by pressure or extortion [Aimenova 2019 : 230].

Гаманець, повний грошей, корінь усього зла (гроші), гроші пропалюють дірку в моїй кишені, ні за любов, ні за гроші, бути розбитим – не мати грошей, смажити сало з (висмажити сало) – отримати гроші шляхом тиску або вимагання. Термін «гроші» у фразеологізмах часто вживається в контексті незаконних економічних дій, наприклад:

trade-based money laundering – зловживання торгівлею для переміщення грошей через кордони. Іноді метою є ухилення від сплати податків, зборів або контролю над капіталом; часто це потрапляння брудних грошей у банківську систему [Aimenova 2019 : 230].

money laundering означає процес видмивання грошей, отриманих від злочинної діяльності.

Фразеологічними одиницями, які позначають, гроші, отримані злочинною діяльністю, є такі:

black money – великі багаті країни все це люблять зображати себе такими лідери боротьби з чорними грошима [Aimenova 2019 :230];

dodgy money – великі багаті країни часто звинувачують малі офішорні фінансові центри, такі як Джерсі та Кайманові острови, у тому, що вони діють як охочі провідники для химерних грошей;

bloody money – криваві гроші від тероризму на Північному Кавказі до залив засідань Москви, корупція – найбільша проблема Росії [Aimenova 2019 : 230].

Фразеологічні одиниці, які дають позитивне світло на гроші:

white-money – це мало стати частиною національної «стратегії білих грошей», яка все це формується, щоб раз і назавжди позбутися іміджу Швейцарії як податкової гавані. Критики підозрюють, що це димова завіса;

honest money – чого не усвідомлюють противники примату електронних грошей, так це те, що економічний критерій виготовлення електронних грошей є ключем до ліквідації інфляції та чесного фонду [Aimenova 2019 :230].

Нещодавно в економічному дискурсі з'явилося багато нових фразеологізмів, що позначають грошові одиниці, такі як веб-гроші, Інтернет-гроші, електронні гроші, наприклад:

electronic money – електронні гроші виправили б це, однак, зробивши неможливим переміщення грошей з форми, що підлягає негативним ставкам, – хіба що витрачаючи їх або інвестуючи їх у високододішний актив, що є саме стимулюючим результатом діяльності [Aimenova 2019 : 230].

Підсумовуючи, зі словом гроші утворено багато фразеологізмів як *electronic money, honest money, white money, bloody money, dodgy money, black money, money laundering, trade-based money laundering, money laundering*.

Висновки. Фразеологізм є невід'ємним елементом мовної системи і культури. Під фразеологізмом доцільно розуміти новотвірне слово або словосполучення, в якому окремі слова мають зовсім інший зміст. Говорячи дуже часто замість слова фразеологізм люди та науковці застосовують термін фразеологічний оборот або мовний зворот, під яким мається на увазі характерне стійке поєднання слів, значення якого не визначається значенням слів, що входять до звороту. Як наслідок окремо взяті слова, що входять до фразеологічного звороту, втрачають власне значення. Таким чином, фразеологізм вживається як ціле, готове словосполучення. Поєднанням значень назв слів є лексичні значення всього фразеологізму. Перспектив подальших наукових досліджень має стати класифікація інноваційних американських фразеологізмів у сфері економіки та бізнесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баран Я. А. Фразеологія у системі мови. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997. 176 с.
2. Галинська О. М. Фразеологізи як знаки культурної інформації *Проблеми зіставної семантики* : збірник наукових статей. Вип. 10 / відп. ред. Корольова А. В. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2011. Ч. 2. С. 72–76.
3. Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. Москва : Русский язык, 2000. 1233 с.
4. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь. 3-е изд., стереотип. Москва : Русский язык, 2001. 264 с.
5. Ожегов С. И., Шведов И. Ю. Современный толковый словарь русского языка. Москва: Аст, 2005. 1168 с.
6. Реформатский А. А. Введение в языковедение под ред. В. А. Виноградова. Москва : Аспект Пресс, 1996. 536 с.
7. Aimenova M, Ospanova A, Rakhimova A., Sarsembayeva A., Mazhit Z. Phraseological terminology in the English guage, in the dictionary, and in the computer. *De gryter mouton*. 2019. Vol. 3. P. 31–56 (Scopus).

8. Katsyuba L. B., Ismailova K. E., Bondareva O. V. Place of phraseology in the study of foreign languages (on the example of Russian as a foreign language). *European Scientific English Journal*. 2020. Vol. 13. Issue 2. pp. 92–101 (Scopus).
9. Levina V., Zubanova S., Ivanov A. Axiological linguistics and teaching of Russian as a foreign language in the context of distance learning against the backdrop of the pandemic. *European Scientific English Journal*. 2021. Vol. 14. Issue 1. pp. 212–227 (Scopus).
10. Odanova S., Nurzhanova B., Akkozina B., Kokanova Z., Sadyrbayeva B. Phraseological picture of the world in the texts of modern mass media. *European Scientific English Journal*. 2021. Vol. 14. Issue 2. pp. 120–128 (Scopus).
11. Ryskulbek D., Ermekova T., Alibekova L., Bektimirova S., Togzhanova L., Ziak P. Functional and parametric mapping of the semantics of phraseological units in intercultural space. *European Scientific English Journal*. 2021. Vol. 14. Issue 4 pp. 155–171 (Scopus).

REFERENCES

1. Baran Ya. A. (1997) *Phrazeolodgy v systemi movy* [Phraseology in the system of language]. Ivano-Frankivsk : Lileya-NV.
2. Galynska O. M. (2011) Phrazeologismy yak znaky kulturnoy informatsii [Phraseologisms as signs of cultural information] *Problems of comparative semantics*. Vol. 10. Part 2. pp. 72–76.
3. Efremova T. F. (2000) *Novyy slovar russkogo yazyka. Tolkovo-slovoobrazovatelnyy* [New dictionary of the Russian language. Cleverly derivational]. Moscow : Russkiy yazik.
4. Kunin A. V. (2001) *Anglo-russkiy phrazeologicheskiy slovar* [English-Russian Phraseological Dictionary]. Moscow : Russkiy yazik.
5. Ojegov S. I., Shvedov I. Yu. *Sovremenniy tolkoviy slovar russkogo yazyka* [Modern explanatory dictionary of the Russian language]. Moscow : Ast, 2005. 1168 c.
6. Reformatskiy A. A. (1996) *Vvedeniye v yazykovedeniye* [The introduction to linguistics]. Moscow : Aspect-Press.
7. Aimenova M, Ospanova A, Rakhimova A., Sarsembayeva A., Mazhit Z. (2019) Phraseological terminology in the English .language, in the dictionary, and in the computer. *De gruyter mouton*. Vol. 3. pp. 31–56 (Scopus).
8. Katsyuba L. B., Ismailova K. E., Bondareva O. V. (2020) Place of phraseology in the study of foreign languages (on the example of Russian as a foreign language). *European Scientific English Journal*. Vol. 13. Issue 2. pp. 92–101 (Scopus).
9. Levina V., Zubanova S., Ivanov A. (2021) Axiological linguistics and teaching of Russian as a foreign language in the context of distance learning against the backdrop of the pandemic. *European Scientific English Journal*. Vol. 14. Issue 1. pp. 212–227 (Scopus).
10. Odanova S., Nurzhanova B., Akkozina B., Kokanova Z., Sadyrbayeva B. (2021) Phraseological picture of the world in the texts of modern mass media. *European Scientific English Journal*. Vol. 14. Issue 2. pp. 120–128 (Scopus).
11. Ryskulbek D., Ermekova T., Alibekova L., Bektimirova S., Togzhanova L., Ziak P. (2021) Functional and parametric mapping of the semantics of phraseological units in intercultural space. *European Scientific English Journal*. 2021. Vol. 14. Issue 4. pp. 155–171 (Scopus).

A. YA. MAKSYMOVA

*Ph.D., Lecturer at the Department of Social and Humanitarian Work,
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, Ukraine*

E-mail: anna305@i.ua

<https://orcid.org/0000-0002-8332-498>

EVOLUTION OF THE CONCEPT OF INNOVATIVE PHRASEOLOGY IN THE FIELD OF ECONOMICS AND BUSINESS: THEORETICAL ASPECT

Phraseology has become an important field of pure and applied research in Western European and North American linguistics. Phraseology is a fuzzy part of speech. Phraseology is a stable expression with an independent meaning close to idiomatic. Phraseology is a stable combination of words that expresses a holistic meaning and is functionally correlated with a single word. In the system of phraseological units of English the phenomena which are inherent in lexical structure of Russian are observed: 1) ambiguity; 2) homonymy; 3) synonymy; 4) antonymy. Phraseologisms include all word combinations, which are characterized by three main parameters: belonging to the nominative inventory of language, a sign of complete or partial idiomaticity, as well as the property of stability, which exists along with some variability, manifested in absolute or relative reproducibility of word combinations in finished form. Emphasis is placed on the metaphorical nature of phraseology and their expressiveness. A special place in phraseology is occupied by the field of economics

and business, which is a leading word-forming factor due to historical events, including the Great Depression, changing social roles in the family, dynamic reformatting of business relations, increasing working conditions, informatization and pandemics. in the first place, as one that should provide quality living conditions. Innovative American phraseology of economics and business covers international trade, banking, shipping, land and air.

When considering phraseology, it is useful to consider the essence of the definition of "innovative American phraseology" are the latest word-formative forms and phrases that have recently appeared in the language. There is no single definition of the essence of the concept of "phraseology" among philologists, because each scientist has his own set of characteristics that distinguishes phraseology from other parts of speech.

Key words: innovative phraseology, phraseology, phraseological unit, classification, innovative phraseology of economics and business.

УДК 811.111'42'276.3

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.25>

А. А. МАРЧИШИНА

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри англійської мови,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна
Електронна пошта: allama@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0003-0430-176X>*

Т. В. МІТРОУСОВА

*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри англійської мови,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна
Електронна пошта: mitrousova.t@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-8961-9381>*

**ПАРАДИГМА ЖІНОЧОСТІ У КУЛІНАРНИХ КНИГАХ ХХ СТОЛІТТЯ:
ЛІНГВОСОЦІАЛЬНЕ ДЗЕРКАЛО**

*Жінкою не народжуються, нею стають.
Симона де Бовуар, «Друга стаття»*

У статті розглянуто вияви фемінної гендерної ідентичності у текстах кулінарних книг минулого століття, виданих англійською, російською та українською мовами. Окреслено проблематику тогочасних гендерних досліджень, у яких ролі жінки як суб'єкта соціокультурного життя спільноти відведено особливе місце. Жіночі студії упродовж аналізованого періоду перебували під впливом другої хвилі фемінізму, яка мала на меті вивільнити жінку з обмеженого простору домогосподарства й дати їй можливість увійти в суспільне життя на рівних з чоловіком правах. Сфера кулінарії опинилася осторонь цих прогресивних рухів та слугувала зразком патріархального сприйняття жінки в гендерно-статевій ієрархії. Описано традиційне змістове наповнення, структурні елементи й лінгвальні особливості текстів кулінарних книг. Фемінна маркованість аналізованого текстового матеріалу омовлена відповідними номінативними й дескриптивними одиницями. Парадигма жіночості розглянута в таких аспектах, як адресованість, номінація фемінної гендерної ідентичності, жіночі функції відповідно до текстової прагматичної настанови. Встановлено соціальну, культурну, стереотипну підпорядкованість жінки як особи певної статі від усталених приписів та традиційної моралі. Вказано на ігнорування особистісних уподобань, хисту, бажання жінки та відсутність альтернативи стосовно виконання роботи на кухні. Жінка представлена як залежна гендерована представниця соціально-біологічного виду, яка за природною статевою ознакою зобов'язана виконувати функції забезпечення продуктами, приготування їжі та сервірування столу в своїй сім'ї та суспільстві загалом. Досліджені тексти, з незначними відмінностями, демонструють схожість у ставленні до жінки та її суспільного образу.

Ключові слова: адресованість, жінка, кулінарна книга, номінація, текст, фемінна гендерна ідентичність, функція.

Постановка проблеми та огляд попередніх досліджень. Картата палітра суспільного життя ХХ століття стратифікована за різними ознаками, що, з одного боку, продовжило традицію гетерогенного вияву ідентичності в спільноті, а з іншого – засвідчило неможливість, навіть попри всеохопну глобалізацію, гомогенізації людства як єдності у розмаїтті (згадаймо, принагідно, так жваво дискутований слоган Євро-2012 “Celebrate Diversity”). Критеріями

розрізнення слугували вік, стать, етнос, культура, релігія, мова; одним із найбільш знакових в межах обраного історичного періоду вважаємо гендер – соціокультурний вияв статі, модус самоідентифікації та її суспільного сприйняття. Упродовж минулого століття відбувся як так званий гендерний «камінг-аут» (coming out), започаткований С. де Бовуар, Г. Геймансом, М. Мід, З. Фрейдом та продовжений К. Хорні, А. Фрейд, Е. Фроммом. Ці дослідження збіглися в часі

з першою хвилею фемінізму, маркованою політичними мотивами й вираженою у соціальних рухах, що мала на меті дискредитувати установлену кореляцію статевої діади (чоловік/жінка) та її гендерного представлення (маскулінність/фемінність). Книга Сімони де Бовуар «Друга стать» (1949) дала старт другій хвилі фемінізму й підірвала патріархальні засади жіночості як соціальної риси, приреченої на підлеглість, другорядність стосовно чоловіка. Прогресивна суспільна думка середини минулого століття голосно заявила про дискримінаційний розподіл праці, звільнила жінку від ув'язнення в домогосподарстві, десакралізувала її репродуктивне призначення, похитнувши таким чином світовий порядок співбуття, що існував не одне тисячоліття. Відтоді гендерологічні дослідження, що розійшлися широким спектром як проблематики, так і підходів до її розв'язання, стали невід'ємним складником світової наукової думки (див., напр., праці Дж. Батлер, О. Кісь, Р. Коннелл, Ж. Липовецького, С. Павличко, Е. Сіксу). Про те, що приготування їжі – фемінно маркована соціальна функція, свідчать не тільки суспільні стереотипи, культурні настанови й моральні приписи. Фемінізація кухні перебуває під цілком наукового зацікавлення, передусім своїм гендерним забарвленням. Вчені обговорюють щоденне приготування їжі як суб'єктивований досвід жіночої статі [Fürst]; роль технологічних інновацій у трансформації ролі жінки на кухні й у гендерній ієрархізації [Silva]; онтологічні основи фемінізації кулінарних книг і порушення просторових, географічних, часових меж у кулінарному мистецтві як запорука його розвитку й призначення [Leong].

Метою нашої короткої розвідки є встановлення особливостей лінгвального вияву жіночості у текстах кулінарних книг ХХ століття та з'ясування причин втечі жінки з кухні.

Матеріалом дослідження слугували тексти кулінарних книг, виданих у минулому столітті в США та СРСР (англійською, російською та українською мовами). Вінтажні видання, що часом уже перейшли у розряд раритетних книг, здатні пробудити інтерес не тільки дослідника-букініста, який полює за рідкісними екземплярами. Часто праці певного тематичного спрямування, окрім основного змісту, насичені соціокультурною інформацією, що відображає

дух епохи, соціальні норми і принципи, суспільну мораль та національні традиції. Такі емпіричні знаки зазвичай подаються побіжно, не навмисне, а як супровід до основного контенту. Однак смислове навантаження, часто не передбачене автором чи укладачами, іноді перевершує тематичний складник і становить об'єкт окремого аналізу (лінгвістичного й соціокультурного).

В межах окресленого матеріалу та оголошеної мети дослідження виконує такі **завдання**:

- з'ясування мовної специфіки текстів кулінарних книг ХХ століття;
- виявлення гендерно маркованих номінацій на позначення суб'єктів адресованості в кулінарних книгах;
- висвітлення фемінних функцій, імплікованих змістом аналізованих текстів.

Виклад основного матеріалу. Когнітосфера «Їжа» останнім часом привертає до себе все більше й більше дослідницької уваги [Їжа і філософія; Ковпик; Козирева; Ніколенко]. Цей інтерес підігрується засиллям кулінарних шоу на телебаченні, у кулінарних рубриках ЗМІ, у мережевих каналах, блогосфері. Однак теперішній «харчовий» ажіотаж спричинений дещо іншими чинниками й, відповідно, має іншу природу. Наша ж студія заглиблюється в онтологічні засади кулінарної книги: адресованість, функціональність, суспільна значущість та хронологічна релевантність. Усі ці чинники ретранслюються мовними одиницями, що загалом формують лінгвальний обрис кулінарної книги – її текст.

Мовне забезпечення кулінарних книг спрямоване, передусім, на візуалізацію компонентів і процесів, генерування культури приготування й споживання їжі, формування знань про фізичні, хімічні, смакові, комбінувальні й естетичні властивості харчових складників. Видання такого гатунку завжди адресно спрямовані, суб'єктно орієнтовані. Кулінарна книга – це багатофункціональний і багатосаровий текст, який, окрім інструктивної та інформативної функцій, наділений пізнавальними й емоційними ознаками.

Однак цінність аналізованого пласту друкованих видань, з дослідницької точки зору, виявилась ще і в специфіці наративу. Зокрема, адресованість, оповідна перспектива, соціо-

культурна стереотипізація, концептуалізація, імпліковані смисли та модальність становлять невичерпне джерело лінгвокультурної інформації, варті наукової уваги. Крім того, національна символізація й ідентифікація – невід’ємний складник путівників у кулінарних мандрах. Тому для нас в аналізованих книгах надзвичайно важливим є не сам опис інгредієнтів та процес приготування (рецепт), а тексти іншого прагматичного спрямування. У кулінарних книгах такими є розділи про основи раціонального харчування, про мистецтво кулінарії, організацію харчування сім’ї, облаштування кухні й підбір посуду, сервірування столу, санітарно-гігієнічні норми, способи зберігання продуктів, роботу закладів громадського харчування. Лінгвальне наповнення кулінарних книг середини минулого століття не зовсім вписується в те, що ми зараз називаємо *food discourse* [Burton] чи *culinary linguistics* [Culinary Linguistics]. Мова подібних видань – це лінгвальна інформація, що формує узагальнене уявлення про культуру приготування й споживання їжі; це надтекстове утворення, синхронічно зумовлене й історично залежне. Ключовий концепт розглянутих видань – «рецепт», однак у фокус теперішнього дослідження потрапив не сам кулінарний рецепт, а його виконавець, тобто особа, від якої автори й укладачі кулінарних книг очікують приготування й подачі страви, тобто адресат тексту.

У статті досліджуємо кулінарні книги, опубліковані в середині ХХ ст. у США та СРСР. Аналізовані видання адресовані передусім особам, які ведуть домашнє господарство, принаймні, господарюють на кухні. До середини минулого століття, до поширення другої хвилі фемінізму такими адресантами зазвичай були жінки. Про це читачі часто дізнаються уже із титульної сторінки: кулінарні книги навіть у своїй назві містили вказівку на адресата (див., наприклад, “*The American Woman’s Cookbook*”, “*The American woman’s meals without meat cook book*”). Іноді мета видання та його адресат вказуються в одному висловленні: *To assist the housewife in following recipes not giving oven temperatures, this table will prove helpful* [Good Meals: 252] (мета – допомогли у приготуванні за рецептом, адресат – домогосподарка); *Хочеться, щоб ця книжка стала добрим порадо-*

ником і помічником господині. Вона знайде тут відповіді на найрізноманітніші питання: як краще прийняти гостей, сервірувати стіл відповідно до того чи іншого торжества, які страви і напої подати тощо [Цвек: 2].

Адресованість позначається прямою номінацією: це, у російських текстах, «жінчина», «хозяйка» чи «мать» (*Разносторонние интересы наших женщин, участие их во всех сферах деятельности, творчества, общественной жизни настоятельно требуют экономно расходовать время и труд на домашнее хозяйство* [Книга: 25]; *Хорошо, если рабочий стол хозяйки освещен из окна с левой стороны или спереди* [Книга: 37]; *Много труда, времени экономят молодые матери* [Книга: 26]), хоча зустрічається і «повар»: *повар должен помнить, что одно только механическое выполнение даже идеально составленного рецепта не может дать должного успеха* [Кулинария: 107]; в українських – це, передусім, «господиня» (*Кожне прийняття гостей викликає у домі піднесений настрій, небуденні радощі й чимало приємних турбот. Найбільше їх у господині: адже вона повинна подумати і про заготівлю продуктів, і про приготування смачних страв, і про те, як розважити гостей* [Цвек: 2]), зрідка – «мати», «дочка», «подруга» (*Мати обіцяє дочці приготувати більш складні страви. Закуски і солодке іменинниця готує разом з подругами, а мама підказує, поправляє* [Цвек: 126]). Англійські кулінарні книги демонструють ширший спектр номінацій: від звичного фемінного маркера “woman” (*Women who depend on their own judgment of oven heat must necessarily expect baking failures at times, for the human senses are poor in gaging temperatures* [Good Meals: 212]) до типових номінацій соціального статусу “mother” (*Mothers will find that children who do not like milk or eggs as such will usually accept them eagerly in the form of custard* [Good Meals: 206]), “hostess” (*After family is seated, pass crackers from one to another, letting the hostess help herself first* [Good Meals: 241]) та “housewife” (*Oven thermometers approved by the Institute [Good Housekeeping Institute] are absolutely reliable, and will ensure uniformity in baling results unknown to the housewife who has not used one* [Good Meals: 212]).

Гендерно нейтральні лексеми на позначення суб’єктів дії отримують фемінну ідентифікацію

через особовий займенник “she” (*Every housekeeper delights in serving perfect cake to her family, but often she is proficient in making only one kind* [Good Meals: 203]; *The skill of the cook and the time she is willing to spend in turning the cheaper staple foods into attractive, well-cooked dishes, with a skillful combination of flavors and textures, play a large part in meal costs* [Good Meals: 224]). Проте стосовно гостя (*guest*) лексико-граматичне гендерування є протилежним: *The left hand service permits the guest to use his right hand in helping himself* [The American: 80]. Чітко прослідковується імплікований підтекст: куховарить зазвичай жінка (*she*), гостює – чоловік (*he*).

Дотичним до кулінарії є сервірування столу, до якого також залучаються особи жіночої статі – офіціантки (“waitress”), якими, як це бачать американські автори минулого століття, можуть бути лише фемінні персонажі (*If I waitress is serving, let her serve hostess first, then person to her right and so on around table in succession* [Good Meals: 246]). При цьому обидва іменники (*hostess, waitress*) мають гендерно марковані суфікси у своїй структурі, у той час як “lady” наділена фемінною семантикою в межах кореневого значення (*Second waitress serves lady guest of honor and to her right in turn* [Good Meals: 246]).

Трапляються випадки гендерно маркованої лексичної дихотомії, але лише в парному, антонімічному представленні. Такими парами зазвичай є чоловік-жінка (*Many business women and men too like to make their own dinners after business hours* [Good Meals: 227]) та їхні синоніми з семантикою суспільної шанобливості (*The former custom of serving all the ladies first and the gentlemen afterward is no longer in vogue* [The American: 80]), господарі (*In this service all the food is served at the table by the host, hostess, or both* [The American: 79]), батьки (*For Sunday dinner, therefore, we are giving father and mother individual apple pies and the children apple sauce* [Good Meals: 231]).

Кулінарні книги вимагають від жінки виконання певних функцій, що загалом відображають тогочасні соціальні очікування. Консервативне тлумачення залежності гендерної ролі від біологічної статі звужує поле індивідуального вибору й ретранслює стереотипну маскулінно-фемінну асиметрію, постулюючи її фіксованість

і заперечуючи «творення гендеру» (*doing gender*) [Butler 1990; Butler 1993] – довільне продукування тих відмінностей, які вважаються «природними» ознаками чоловіків і жінок. Зокрема, жінці приписують відповідальність за ведення усього домашнього господарства, тому в межах цієї сфери відповідальності вона може приймати певні рішення: *A hostess decides which method [of service] seems to her the easiest and most practical for her household, and directs her service accordingly* [The American: 80]. Як видно із прикладу, господиня (*a hostess*) вирішує, хто і як буде обслуговувати святковий стіл, при цьому вона повинна обрати найлегший і найбільш практичний спосіб (*the easiest and most practical*). І вона ж найбільше хвилюється: *Хватит еды или не хватит – вот стереотипный вопрос, который задают себе хозяйки, накрывая праздничный стол* [Книга: 48]. Зрозуміло, що зазвичай обслуговує гостей теж жінка: *господиня повинна обносити всіх стравами, господиня підносить гостеві супницю* [Цвек: 189].

Функціональне навантаження стає об’єктом статистичних підрахунків: *Подсчитано, что покупка продуктов и приготовление пищи занимают 2–3 ч., а часто и все 50% нерабочего времени женщины* [Книга: 25]. Як свідчить фрагмент, жінка повинна: 1) обов’язково бути зайнята на роботі; 2) у вільний від роботи час («нерабочее время») купувати продукти й готувати їжу.

Автори кулінарних книг апелюють до матерів з немовлятами і щиросердно вірять, що своїми рекомендаціями допоможуть спланувати приготування вечері, щоб уникнути метушні в останні хвилини: *These meals are planned to especially meet the needs of a mother with a small baby and other young children. We are assuming that the mother is busy with the baby during the half hour before dinner, and for this reason we have planned these menus to avoid last-minute preparation* [Good Meals: 231]. Як бачимо із прикладу, маючи малюка та ще кількох малолітніх дітей (*a small baby and other young children*), від обов’язку готувати їжу матір ніхто не звільняв.

Повноваження жінки можуть розширюватися, їй рекомендують виконати набагато більший та іноді несподіваний перелік функцій. Наприклад, господині радять, як для новорічного свята встановити ялинку (*обріжте стовбур гострим ножом* [Цвек: 3]), розвеселити

гостей дотепними висловлюваннями, написаними на аркушах паперу й розвішаними на стінах; для першотравня – **прибравши** квартиру, **гарно прикрасьте її квітами** [Цвек: 32], раз на тиждень спекти щось солодке до чаю або стежити за тим, щоб вдома завжди було магазинне печиво [Цвек: 169]. Озброєні знаннями й порадами з кулінарних книг, жінки-матері повинні слідкувати за здоровим харчуванням своїх дітей у школі: *Fortunately, many schools now serve good well-balanced hot lunches and mothers of the community should support all such undertakings through every possible cooperation with the school* [Good Meals: 228].

Окрім приготування частувань і сервірування столу, на господиню покладена відповідальність за розважання гостей: *If hostess alone is entertaining, place guest of honor at her right, with second guest of importance at her left. If both host and hostess are entertaining, let them sit at opposite ends of table* [Good Meals: 245]. Гості ж можуть прийти без попередження. У такому випадку вони виступають індикаторами, наскільки завбачливою є господиня. Як міркує Д. Цвек, щоб почастувати несподіваного гостя, можна *обійтися тими продуктами, які кожна господиня повинна мати вдома* [Цвек: 169], до яких, окрім традиційного сирно-ковбасного комплекту, належать **власноручно мариновані огірки, помідори, солодкий перець, гриби** [Цвек: 169] (нескладно здогадатися, хто власними руками маринував овочі й гриби). Настрій теж забезпечує фемінний персонаж: *Гість сідає, де йому зручніше, а господиня, накривши стіл, повинна якнайменше заглядати до кухні, не метушитися, тобто нічим не виказувати гостеві, що його прихід завдав їй клопоту* [Цвек: 170], інакше це зіпсує свято: *Никто за дружеским столом и не заметит отсутствия какою-нибудь деликатеса, но все без исключения увидят, как утомлена хозяйка, и многим именно это обстоятельство испортит настроение* [Книга: 45].

Жінка може залучати собі на допомогу інших членів сім'ї, передусім це діти: *The hostess or one of the children can serve and remove, as is necessary* [Good Meals: 241]; **Син одержує інші доручення: купити продукти, навести порядок у квартирі, накрити стіл** [Цвек: 126]. Іноді долучається чоловік, але, як це помітно із тек-

стів, лише перед прийняттям гостей (щоденну господарську роботу жінка виконує сама): *Обов'язково залучіть собі в помічники чоловіка і старших дітей* [Цвек: 184]; *Привычная картина предпраздничных дней: веселое оживление на улицах и в магазинах, женщины и мужчины с огромными сумками* [Книга: 45]. Все, що вимагається від цих «помічників» – зробити покупки в магазині, прибрати і провітрити помешкання, за необхідності – переставити меблі.

Полегшити життя жінці можна, на думку американських авторів, якщо запросити для сервірування столу офіціантку: *The host and hostess take no part in the service* [The American: 79]. Радянське ж видання пропонує кілька варіантів порятунку від кухонної рутини. По-перше, у пригоді жінці стане побутова техніка: *Множество трудоемких процессов ускоряет применение «кухонного комбайна»*; *Хозяйки по достоинству оценили все удобства, которые дает холодильник* [Книга: 26]. По-друге, це використання консервів та напівфабрикатів, які в середині минулого століття уже випускалися харчовою промисловістю країни та слугували *большим достоинством для молодых и неопытных хозяек* [Книга: 26]. Це дозволяло приготувати *аппетитное блюдо* за 10-15 хвилин і вивільняло трохи часу для втомленої після трудових буднів жінки. Наостанок, рекомендовано відвідувати (щоправда, виключно на свята і лише певним типам сім'ї) їдальню чи ресторан: *Большим семьям можно порекомендовать посещать столовую или ресторан в праздничный день, освобождая хозяйку от утомительной работы на кухне, хотя бы в праздник* [Книга: 27]. Найпростіший спосіб врятувати жінку від втоми, при цьому не зменшивши вимог до якісного приготування страв, – запропонувати їй готувати їжу сидячи: *Научившись работать сидя, хозяйка убедится, что результаты работы несколько не ухудшились, время затрачивается то же самое, а прежней усталости не чувствуется* [Книга: 35]. Популярний у ті часи принцип економії наклав відбиток і на принципи харчування, тому показовим за змістом є наступний фрагмент, де апофеозом антигуманної тоталітарної системи звучить навіть не заклик харчуватись в їдальні, а перелік громадян, які до цього вдаються: *С точки*

зрения экономии труда и времени бесспорным преимуществом пользуется обед в помещении предприятия общественного питания. Ему нередко и с полным основанием отдают предпочтение одиночки, молодожены, чета пожилых людей, бездетные семьи [Книга: 27]. Культова книга радянської кулінарії дискримінує сім'ю, жінку, та й загалом особистий соціальний статус, регламентує робочий і вільний час, формує уявлення про свято й будень, і все це – під гаслом покращення побутових умов і полегшення важкого життя жінки-трудівниці. Якщо попереднє популярне видання «Кулінарія» [Кулінарія] адресоване фахівцям (для повара, чтобы помочь ему в работе, поднят его квалификацию [Кулінарія: 5]; для мастера-кулинара [Кулінарія: 41]), які аксіоматично представлені номінаціями чоловічого роду, то «Книга о вкусной и здоровой пище» [Книга] – для побутового використання, тобто – для жінок.

Висновки. Текстова представлення жінки у кулінарних книгах відтворює сприйняття її у соціокультурному просторі. Текст кулінарної книги – це дзеркало, у якому відображена жінка минулого століття, позначена відповід-

ними номінаціями, обтяжена певними функціями, накладеними на неї виключно за ознакою статі й закріпленими у свідомості спільноти. Номінація фемінної гендерної ідентичності відбувається гендерно маркованими одиницями (за зовнішньої структурою) та лексемами, наділеними гендерними компонентами у своїй семантиці (внутрішня структура). Спектр функціонального призначення жінки, як його бачать автори та укладачі кулінарних книг, виданих у різних країнах та трьома різними мовами, варіюється від окремих дієслів дійсного та наказового способів до описових контекстів. Зміст текстів кулінарних книг через фемінні номінації, типи адресованості, змалювання функцій та рекомендацій щодо їх здійснення репрезентують соціальне становище жінки й суспільні очікування від неї. Традиційним адресатом повідомлення у кулінарних книгах є жінка – скрізь однакова, типова господиня, незалежно від віку, фаху, здібностей та уподобань. Уніфікований образ, створений виключно за ознакою статі, репрезентує необхідність оволодівати вміннями, мати бажання й хист готувати «смачну й здорову їжу».

ЛІТЕРАТУРА

1. Їжа і філософія: їжте, пийте і будьте щасливі (упоряд. Олгоф Ф., Монро Д., переклад Тарашук П.). Київ : Темпора, 2011. 346 с.
2. Книга о вкусной и здоровой пище. Москва : Пищевая промышленность, 1969. 448 с.
3. Ковпик С. Поетика густативів (на матеріалі сучасної української прози) : монографія. Київ : ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2018. 150 с.
4. Козирева З. Українська когнітосфера «Їжа» як предмет лінгвістичного дослідження. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Серія Філологія. Педагогіка. Психологія*. 2014. Вип. 29. С. 48–55.
5. Кулінарія. Москва : Госторгиздат, 1955. 960 с.
6. Ніколенко В. В. Гастрономічні детермінанти суспільного життя: соціологічний вимір : дис. ... д-ра соціол. наук : 22.00.01 «Теорія та історія соціології», 2015. 441 с.
7. Цвек Д. Я. До святкового столу. Львів : Каменяр, 1973. 198 с.
8. Burton K. L. You Are What You Eat: Investigating Food Discourse and Digitally-Mediated Identities. Open Access Dissertations. 2016. Paper 432. URL : http://digitalcommons.uri.edu/oa_diss/432
9. Butler J. Bodies That Matter: On the Discursive Limits of Sex. New York & London : Routledge, 1993. 288 p.
10. Butler J. Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity. New York : Routledge, 1990. 172 p.
11. Culinary Linguistics. The chef's special (Eds. Gerhardt C., Frobenius M., Ley S). Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2013. 347 p.
12. Fürst E. L. Cooking and Femininity. *Women's Studies International Forum*. 1997. Vol. 20(3). P. 441–449.
13. Good Meals and How to Prepare Them. New York : Good Housekeeping, 1928. 257 p.
14. Leong E. Collecting Knowledge for the Family: Recipes, Gender and Practical Knowledge in the Early Modern English Household. *Centaureus*. 2013. Vol. 55(2). P. 81–103.
15. Silva E. B. The Cook, the Cooker, and the Gendering of the Kitchen. *The Sociological Review*. 2000. Vol. 48(4). P. 612–628.
16. The American Woman's Cookbook (Ed. Berolzheimer R.). Chicago : Consolidated Book Publishers Ltd., 1939. 816 p.
17. The American woman's meals without meat cook book. Chicago : Published for Culinary Arts Institute, 1943. 48 p.

REFERENCES

1. Olhof, F. (ed) (2011) *Yizha i filosofii: yizhte, pyite i budte shchaslyvi* [Food and philosophy: eat, drink, and be happy]. Kyiv : Tempora. (in Ukrainian)
2. Food Industry (1969) *Kniga o vkusnoy i zdorovoy pishche* [A book of delicious and healthy food]. Moscow : Pishchevaya promyshlennost'. (in Russian)
3. Kovpik, S. (2018) *Poetyka hustatyviv (na materiali suchasnoi ukrainskoi prozy)* [Poetics of gustative nominations (the study of contemporary Ukrainian prose)]. Kyiv : Interservis. (in Ukrainian)
4. Kozyrieva, Z. (2014) *Ukrainska kohnitosfera «Izha» yak predmet linhvistychnoho doslidzhennia* [Ukrainian cognitive sphere “Food” as an object of linguistic investigation]. *Naukovyi visnyk kafedry Yunesko KNLU. Seriiia Filolohiia. Pedahohika. Psykholohiia* [Scholarly Newsletter Journal of Department of UNESCO in KNLU]. Vol. 29. Pp. 48–55.
5. Gostorgizdat (1955) *Kulinariya* [Cooking]. Moscow: Gostorgizdat. (in Russian)
6. Nikolenko, V. V. (2015) *Hastronomichni determinanty suspilnoho zhyttia: sotsiolohichni vymir* [Gastronomic determinants of social life: sociological aspect] (Doctoral Thesis), Dnipropetrovsk : Dnipropetrovsk Oles Honchar National University.
7. Tsvek, D. Ya. (1973) *Do sviatkovoho stolu* [To a festive table]. Lviv : Kameniar. (in Ukrainian)
8. Burton, K. L. (2016) *You Are What You Eat: Investigating Food Discourse and Digitally-Mediated Identities*. Open Access Dissertations. Paper 432. URL : http://digitalcommons.uri.edu/oa_diss/432
9. Butler, J. (1993) *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of Sex*. New York & London : Routledge.
10. Butler, J. (1990) *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York : Routledge.
11. *Culinary Linguistics* (2013) *The chef’s special* (Eds. Gerhardt C., Frobenius M., Ley S). Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company.
12. Fürst, E. L. (1997) *Cooking and Femininity*. *Women’s Studies International Forum*. Vol. 20(3). Pp. 441–449.
13. *Good Meals and How to Prepare Them* (1928) New York : Good Housekeeping.
14. Leong, E. (2013) *Collecting Knowledge for the Family: Recipes, Gender and Practical Knowledge in the Early Modern English Household*. *Centaurus*. Vol. 55(2). Pp. 81–103.
15. Silva, E. B. (2000) *The Cook, the Cooker, and the Gendering of the Kitchen*. *The Sociological Review*. Vol. 48(4). Pp. 612–628.
16. *The American Woman’s Cookbook* (1939) (Berolzheimer R., ed.). Chicago: Consolidated Book Publishers Ltd.
17. *The American woman’s meals without meat cook book* (1943). Chicago : Published for Culinary Arts Institute.

A. A. MARCHYSHYNA

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Head of the English Language Department,
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University, Kamianets-Podilskyi,
Khmelnyskyi region, Ukraine
E-mail: allama@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0003-0430-176X>*

T. V. MITROUSOVA

*Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the English Language Department,
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University, Kamianets-Podilskyi,
Khmelnyskyi region, Ukraine
E-mail: mitrousova.t@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-8961-9381>*

PARADIGM OF FEMININITY IN COOKBOOKS OF THE 20TH CENTURY: LINGVO-SOCIAL MIRROR

The paper considers specifics of feminine gender identity in cookbooks of the previous century published in English, Russian, and Ukrainian. The problems of gender research within the analysed period are stated as those claiming a woman as a subject of social and cultural life of a community with a special status. The so-called women-studies are influenced by the second wave of feminism aiming at liberating a woman from the limited space of a household enabling her to socialize as equal with a man. The culinary sphere appeared to stay away from these progressive movements and served an example

of patriarchal perception of a woman in the sex-gender hierarchy. Traditionally, cookbooks represent and visualize cooking components and processes, generate the culture of preparing and serving meals, share the information about physical, chemical, gustatory, and aesthetic components of food. In the present study, the texts of cookbooks are described from the point of view of their contents, structure, and lingual peculiarities. Feminine colouring of the text material in question is provided by the relevant nominative and prescriptive units. The feminine paradigm is investigated via such aspects as address, nominations of gender identity, feminine functions according to the text pragmatic implication. A woman is viewed as socially, culturally, stereotypically subordinated, as a representative of a definite sex dependent on deep-rooted principles and morals. A woman's personal likes, talents, wishes are ignored and there is no alternative for her work in the kitchen. A woman is described as a subordinated gendered individual of a social and biological species whose natural sex makes her fulfill functions of food provision, cooking and serving a table in her own family and the society in general. The English, Ukrainian, and Russian cookbook texts published in the United States and the Soviet Union in the 20th century possess slight differences in depicting the attitude towards a woman and her social image.

Key words: address, woman, cookbook, text, feminine gender identity, nomination, function.

УДК 821.112.2-047.44*Цвайг

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.26>

А. І. ПОКУЛЕВСЬКА

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземної філології, українознавства та соціально-правових дисциплін,

Донецький національний університет економіки та торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,

м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна

Електронна пошта: pokulevska@donnuet.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-2531-0430>

Н. В. РИБАЛКА

асистент кафедри іноземної філології, українознавства та соціально-правових дисциплін,

Донецький національний університет економіки та торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,

м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна

Електронна пошта: rybalka_n@donnuet.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-3804-6875>

АНАЛІЗ ГРАМАТИЧНИХ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ НОВЕЛИ СТЕФАНА ЦВАЙГА «ГУВЕРНАНТКА»

Стефан Цвайг – один з найяскравіших представників австрійської літератури. Письменника відносять до прихильників психологічного спрямування реалізму. Для нього зображення людини означало насамперед показ її внутрішнього світу. Це відбувалося нерідко через нехтування відображення навколишнього середовища, яке безпосередньо формує цей світ. У письменників, що належать до цієї течії, виявляється схильність до переходу від відтворення всього життєвого шляху героя до замальовки духовних криз, переломних моментів, що найбільш повно виявляють його внутрішній світ. В першу чергу увага зосереджується на фіксації душевного стану персонажів, на їхньому самостереженні, на докладному аналізі їхніх переживань. А Стефана Цвайг відомий саме як майстер художньо яскраво зображати психологічні переживання та душевні муки своїх героїв. Через це виникають певні труднощі в процесі перекладу його новел. Перед перекладачем стоїть задача не тільки якомога ближче до мови оригіналу передати текст, але й відтворити художніми засобами української мови динаміку твору, емоційне напруження, глибинний підтекст новел письменника. Простежити цей процес можна за допомогою аналізу використаних перекладачем перекладацьких трансформацій. У цій розвідці мова буде йти про аналіз саме граматичних трансформацій на матеріалі новели Стефана Цвайга «Гувернантка». Переклад з однієї мови на іншу неможливий без граматичних трансформацій. Граматичні трансформації – це в першу чергу перебудова речення, тобто зміна його структури. Незважаючи на те, що німецька та українська мови належать до різних груп мов, вони при цьому відносяться до однієї групи синтаксичної класифікації мов – до мов номінативної будови, для яких основною характеристикою є живання називного відмінка підмета, незалежно від того, чи є дієслово-присудок перехідним чи ні. Проте на відміну від німецької мови, для якої характерні строгі правила щодо порядку слів у реченні, українська мова є синтетичною. Це означає, що в нашій мові є відмінки слів, часові форми утворюються через зміни словоформ, а порядок слів у реченні може бути довільним. Саме тому видається цікавим дослідження різних перекладацьких трансформацій, які перекладач використовує в процесі перекладу українською мовою новели Стефана Цвайга.

Ключові слова: граматичні перекладацькі трансформації, Стефан Цвайг, німецька література, новела, перекладацький аналіз.

Новела «Гувернантка» Стефана Цвайга – це один із серії творів, де головними дійовими особами стають діти. Цю новелу можна описати як сумну розповідь про невеликий та незначний випадок в одній небідній родині. У творі майже немає героїв та подій, але є емоції та глибокі переживання. Головними героїнями новели є діти – дівчата-підлітки. Саме вони через від-

сутність життєвого досвіду гостріше за всіх відчувають, їх реакції чистіші та щиріші, ніж у будь-якого дорослого. Інші героїні – гувернантка і мати дівчаток. Чоловіки фігурують у сюжеті дуже мало. Вони безбарвні, не приймають рішень та завжди осторонь. У творі розказано просту та страшну історію загибелі дівчини-гувернантки, яку полишив молодий

спокусник і яку зацькувала його сім'я. Другою темою новели є крах дитячих ілюзій, руйнування дитячого світу. За маскою своїх батьків дівчата побачили лицемірство, жорстокість і боягузтво. Пережита травма, загибель любимої гувернантки, позбавили їх дитинства.

Постановка проблеми. Актуальним напрямком в українському перекладознавстві є на сьогоднішній день дослідження перекладів саме німецьких художніх творів. Труднощі, які виникають в процесі перекладу німецькомовної літератури, пов'язані з багатозначністю німецьких слів, зі складною побудовою речень тощо. А творчість Стефана Цвайга на відміну від інших видатних німецьких письменників дуже мало досліджена, особливо його новели. Саме стосовно цієї проблеми М. Зонненфельд писав наступне: «Незважаючи на те, що його твори були самими широко перекладеними в двадцяті роки нинішнього сторіччя, всі вони виявилися забуті масовим читачем, хоч і художня проза Цвейга, і його есе – результат такого проникнення в людську психіку, яке ніколи не застаріє, а сила почуття в його трудах не може залишити байдужим навіть самого витонченого читача, який рідко здатний захоплюватися емоціями інших» [Кайзер III : 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських дослідників, що вивчали творчу спадщину С. Цвайга в останні десятиріччя, слід назвати перш за все Юрія Клена, К. Шахову (1991) та О. Онищенко з його роботою «Письменники як дослідники: потенціал теоретичних ідей (О. Уайльд, Т. Манн, А. Франс, І. Франко, С. Цвейг): монографія» (2012).

Мета нашої розвідки полягає у тому, щоб проаналізувати, за допомогою яких граматичних перекладацьких трансформацій перекладачеві вдається відтворити психологічну змістовність новели Стефана Цвайга «Гувернантка», емоційне напруження та динаміку тексту.

В. Комісаров розглядає граматичні перекладацькі трансформації як «особливий спосіб перекладу, що передбачає не просто вживання в перекладі форм мови перекладу, а відмову від використання форм мови перекладу, аналогічних вихідним, та заміну таких форм на інші, що відрізняються від них за вираженим змістом (граматичному значенню)» [Комиссаров : 172]. Згідно класифікації граматичних перекладацьких транс-

формацій В. Комісарова існують наступні чотири види трансформацій: синтаксичне уподібнення, розчленування речення, об'єднання речень та граматичні заміни (форм слова, частини мови, частини речення) [Комиссаров : 172–173]. Застосування синтаксичного уподібнення або дослівного перекладу можна простежити на наступних прикладах:

„*Das Mädchen fängt plötzlich zu zittern an und kann nicht weiterreden vor Erregung*“ [Цвейг : 14]. – «Дівчинка починає раптом тремтіти і не може далі й слова вимовити через хвилювання» [Цвейг : 15].

„*Anscheinend ohne Ursache ist ihr Leben mit einem Male eine Krise geworden*“ [Цвейг : 18]. – «Здавалося б, без будь-якої причини в їхньому житті настала раптом криза» [Цвейг : 19].

Подібних прикладів можна знайти завжди багато, тому що перекладач намагається якомога ближче до мови оригіналу передати контекст. Як можна побачити з прикладів, в реченнях зберігаються при перекладі конструкції німецької мови. Проте при використанні синтаксичного уподібнення можуть виникати деякі зміни структурних компонентів речення, тобто зникають чи додаються дієслова-зв'язки, прийменники, числівники тощо.

„*Ganz vorsichtig mach' ich also die Tür auf*“ [Цвейг : 6]. – «Отож я обережно відчиняю двері...» [Цвейг : 7]. В українському перекладі змінений порядок слів у реченні згідно стилістичним особливостям української мови, а також відсутній переклад слова *ganz*, що у даному випадку не несе великого смислового навантаження. Ці зміни не впливають на загальний зміст речення.

Наступна трансформація – розчленування речення – передбачає перетворення простого речення в складне, або перетворення простого чи складного речень у два або більше самостійних речення [Комиссаров : 179]. Така трансформація є також досить розповсюдженою. Простежити застосування даної перекладацької трансформації можна у наступних реченнях:

„*Da plötzlich – ich bin furchtbar erschrocken – hör' ich jemand weinen und seh' auf einmal, daß sie ganz angezogen auf dem Bett liegt, den Kopf in den Kissen*“ [Цвейг : 6]. – «Коли це – я страх як злякалася! – чую, хтось плаче. Гульк – а то вона, цілком убрана, лежить на ліжку, сховавши голову в подушки» [Цвейг : 7].

„*Lauernd und beobachtend, nichts außer acht lassend, was sich im Umkreis ihrer Blicke rührt, hat eine in diesen Tagen, plötzlich ins Zimmer tretend, ein Wort aufgegangen*“ [Цвейг : 20]. – «*Отак вони чатують і стежать, не пропускаючи повз свою увагу нічого з того, що робиться навколо. І ось одна з них, зайшовши якомсь до кімнати, почула кілька слів*» [Цвейг : 21].

„*Und so jemandem habe ich die Erziehung meiner Kinder anvertraut, meiner Töchter, die Sie, weiß Gott wie, vernachlässigt haben...*“ [Цвейг : 22]. – «*Кому тільки я доручила виховання своїх дітей, своїх дочок! Бог його святий знає, як ви їх виховували!*» [Цвейг : 23].

Цю граматичну перекладацьку трансформацію застосовують з метою оптимізації якості перекладу, враховуючи стилістичні особливості української мови. Складнопідрядні речення в оригінальному тексті новели перекладаються двома реченнями, у другому випадку з дієприслівниковим зворотом. Це пояснюється тим, що для німецької мови характерним є прагнення передати всю інформацію одним реченням через ускладнення його структури, що не є характерною рисою української мови.

Третьою граматичною перекладацькою трансформацією є об'єднання речень. Сутність її полягає у тому, що синтаксична структура оригіналу перетворюється шляхом поєднання двох простих речень в одне складне і є оберненою до трансформації розчленування [Комиссаров : 180]. Застосування даної трансформації можна також знайти на сторінках новели Стефана Цвайга:

“*Die Kinder sehen nieder. Vorsichtig rühren sie sich an mit den Händen, wie um sich gegenseitig aufmerksam zu machen*“ [Цвейг : 10]. – «*Діти опускають очі і обережно торкаються одна одної руками, немов для того, щоб нічого не пропустити повз увагу*» [Цвейг : 11].

“*Sie stieben fort. In das Dunkel hinein*“ [Цвейг : 10]. – «*Дівчатка розбігаються по темних закомарках*» [Цвейг : 13].

Як бачимо, в цих реченнях ситуація навпаки. Перший приклад демонструє, як перекладач два речення німецького тексту перекладає одним складносурядним, що є ще ускладнене поширеною обставиною в українській інтерпретації. У другому прикладі два коротких речення, де друге взагалі словосполучення, перекладаються одним простим реченням. У мові оригі-

налу автор навмисно розділяє одну дію на два речення заради емоційного ефекту. Тим самим він уповільнює час, дає можливість читачеві заглибитись у психофізіологічний стан дівчат, проїнятися настроєм цього моменту. При перекладі одним реченням цей ефект втрачається. Проаналізувавши всю новелу Стефана Цвайга, можна висновувати, що саме цю граматичну трансформацію перекладач використовує не часто. Це можна пояснити тим, що структура німецької мови тяжіє до складних речень.

Найбільш поширеним і різноманітним видом перекладацької трансформації згідно класифікації В. Комісарова є граматичні заміни. Це такий спосіб перекладу, за яким граматична одиниця мови оригіналу перетворюється в одиницю мови перекладу з іншим граматичним значенням. Змінам може піддаватися граматична одиниця будь-якого рівня: словоформа, частина мови, член речення або речення певного типу [Комиссаров : 180]. Краще зрозуміти цю трансформацію можна на наступних прикладах:

„*Dunkel schimmert zwischen ihnen, nur von den Betten her kommt ein leiser weißer Schimmer*“ [Цвейг : 4]. – «*Між ними все поринуло в темряву, тільки ледь-ледь біліють їхні постелі*» [Цвейг : 5]. Цей приклад добре ілюструє застосування перекладачем граматичної заміни. В мові оригіналу використане словосполучення з іменником *ein leiser weißer Schimmer*, яке дослівно перекладається як «тихе, біле мерехтіння (слабке світло)», тоді як перекладач використовує словосполучення з дієсловом *тільки ледь-ледь біліють*.

„*Das Gespräch scheint zu Ende*“ [Цвейг : 8]. – «*Розмова начебто скінчилась*» [Цвейг : 9]. У цьому прикладі знову словосполучення з іменником *zu Ende* перекладач перекладає за допомогою дієслова *скінчилась*.

„*Und dann wird es still im Zimmer*“ [Цвейг : 8]. – «*А тоді в кімнаті настає тиша*» [Цвейг : 9]. Згідно цього прикладу, прислівник *still* (тихо, спокійно) трансформувався при перекладі в іменник *тиша*. Отже, граматичні заміни іноді застосовуються для надання художнього забарвлення, іноді через брак відповідного слова в українській мові, іноді це обумовлено стилістичними особливостями мови.

Висновки. Підсумовуючи, можна сказати, що граматичні, лексичні, стилістичні, семантико-синтаксичні, лексико-семантичні, лексико-граматичні трансформації є невід'ємною

частиною і головним інструментом досягнення адекватного і еквівалентного перекладу. Коли в мові оригіналу певна граматична форма не може бути дослівно передана в мові перекладу, перекладач вдається до граматичних трансформацій. В кожному реченні мови перекладу наявні різні трансформації або одразу декілька видів. Основна задача перекладача – досягти максимальної еквівалентності та адекватності

тексту, передати зміст тексту, його психологічну забарвленість. Твори Стефана Цвайга відрізняються особливою динамікою, емоційним напруженням, що ускладнює роботу перекладача. Він мусить зберігати мелодику та ритм оригінального твору. Досліджуючи різні трансформації в українському перекладі можна простежити, як перекладачеві вдається відтворити художніми засобами української мови німецький текст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кайзер III, Д. У. Стефан Цвейг: смерть современного человека = Stefan Zweig: death of a modern man : историко-лит. эссе / пер. с англ. А. Верникова. Москва : НИСО УРО РАН, 1996. 63 с.
2. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. Москва : Высшая школа, 1990. 253 с.
3. Цвейг С. Новели=Novellen. Нім. та укр. мовами. Худож.-оформлювачі Б. П. Бублик, С. І. Правлюк. Харків : Фоліо, 2006. 223 с.

REFERENCES

1. Kajzer III, D. U., (1996) Stefan Cvejg: smert' sovremennogo cheloveka = Stefan Zweig: death of a modern man : istoriko-lit. esse [Stefan Zweig: death of a modern man : historical and literary essay]. Moskva : NISO URO RAN. [in Russian]
2. Komissarov, V. N., (1990) Teoriya perevoda (lingvisticheskie aspekty) [Translation theory (linguistic aspects)] : ucheb. dlya in-tov i fak. inostr. yaz. Moskva : Vysshaya shkola. [in Russian]
3. Cvejg, S., (2006) Noveli=Novellen. Nim. ta ukr. movami. [Novellen = Novellen. In German and Ukrainian]. Harkiv : Folio. [in Ukrainian]

A. I. POKULEVSKA

*Ph.D. in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Philology,
Ukrainian Studies and Social and Law Disciplines,
Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University of Economics and Trade, Kryvyi Rih,
Dnipropetrovsk region, Ukraine
E-mail: pokulevska@donnuet.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-2531-0430>*

N. V. RYBALKA

*Assistant Professor at the Department of Foreign Philology,
Ukrainian Studies and Social and Law Disciplines,
Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University of Economics and Trade, Kryvyi Rih,
Dnipropetrovsk region, Ukraine
E-mail: rybalka_n@donnuet.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-3804-6875>*

GRAMMATICAL TRANSLATION TRANSFORMATIONS' ANALYSIS IN THE UKRAINIAN TRANSLATION OF STEVAN ZWAYG'S NOVELS "GOVERNOR"

Stefan Zweig is one of the brightest representatives of Austrian literature. The writer is considered as a supporter of the psychological direction of realism. The image of man meant primarily a display of his inner world for him and it happened due to neglect of the reflection of the environment that directly shapes this world. Writers belonging to this trend have a tendency to move from the reproduction of the whole life path of the hero to the sketch of spiritual crises, turning

points that most fully reveal his inner world. First of all, attention is focused on fixing the mental state of the characters, on their self-observation, on a detailed analysis of their experiences. Stefan Zweig is known as a master of artistically vividly depicting the psychological experiences and mental anguish of his characters. Due to this, there are some difficulties in the process of translating his short stories. The translator has a task not only to convey the text as close as possible to the original language, but also to recreate the dynamics of the work, emotional tension, deep subtext of the writer's short stories by artistic means of the Ukrainian language. This process can be traced by analyzing the translation transformations used by the translator. This exploration will be about the analysis of grammatical transformations on the material of Stefan Zweig's short story "The Governor". Translation from one language to another is impossible without grammatical transformations. First of all, grammatical transformations are reorganization of a sentence, i. e. change of its structure. Despite the fact that German and Ukrainian belong to different groups of languages, they belong to the same group of syntactic classification of languages to nominative languages, for which the main characteristic is the use of the nominative case of a predicate, regardless of whether the verb is transitional or not. However, unlike German, which is characterized by strict rules on word order in a sentence, Ukrainian is synthetic language. This means that in our language there are cases of words, temporal forms are formed due to changes in word forms, and the order of words in a sentence can be arbitrary. That is why it seems interesting to study the various translation transformations that the translator uses in the process of translating Stefan Zweig's short stories into Ukrainian.

Key words: grammatical translation transformations, Stefan Zweig, German literature, short story, translation analysis.

УДК 81`42

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.27>**А. Д. РЕШИТЬКО***викладач кафедри гуманітарних дисциплін,**Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ, м. Суми, Україна**Електронна пошта: annareshytko@gmail.com**<http://orcid.org/0000-0002-7891-7092>***МАГІЧНИЙ ДИСКУРС ЯК СУГЕСТИВНИЙ ТИП КОМУНІКАЦІЇ**

Стаття присвячена розглядові основних напрямів і завдань сучасної дискурсології як галузі лінгвістики на прикладі англomовного магічного дискурсу. Термін «дискурс» вживається у різних значеннях та є предметом вивчення різних напрямів. Мета статті – надати стислий огляд існуючих досліджень магічного дискурсу та окреслити перспективи його вивчення на матеріалі англійської мови. Актуальним у статті є описання магічного дискурсу як сугестивного типу комунікації. Виявлено особливості реалізації магічного дискурсу. Охарактеризовані відмітні ознаки чарівної казки та фентезі. Історико-культурна цінність феномену магія формувалася протягом багатьох тисячоліть і залишається серед ціннісних домінант всіх сучасних культур. Цей феномен, що виник як започаткування духовного життя стародавніх цивілізацій, означає чаклунські обряди та ритуали, пов'язані з вірою у здатність людини надприродним шляхом впливати на людей, тварин, явища природи, а також на уявних духів та богів. Магія нерозривно пов'язана з такими поняттями як містика, вигадка, чаклунство, що сягають до найвної картини світу та категоризуються у магічних текстах, що дозволяють психологічно протидіяти негативному впливу довкілля. Такі тексти та пов'язані з ними ритуальні дії відносяться до магічного дискурсу та актуалізуються в жанрах заклинання, заляття, змови, привороту / відвороту. Магічний текст має яскраво виражений сугестивний потенціал, символічно насичений і реалізує базові стратегії застереження, корекції та протекції. На зорі людства люди намагалися знайти ідеальні слова, породити цілющі тексти – змови, молитви, формули гіпнозу.

Найважливіші з них запам'ятовувалися, переписувалися, передавалися з покоління до покоління, і людина, яка професійно володіє ними, вважався чарівником, магом, відуном. Магічний дискурс як сугестивний тип комунікації функціонує у межах статусно-рольового спілкування, що реалізує протективну функцію нейтралізації побутових фобій за допомогою: магічної семіотики; магічної вербаліки; містичних ритуалів із сугестивною силою.

Магічний дискурс має яскраво виражений сугестивний потенціал, символічно насичений та реалізує базові стратегії застереження, корекції та протекції. Ключовими проблемами вивчення магічного дискурсу залишаються структура та стратифікація, встановлення його ознак, одиниць, категорій, типів; з'ясування способів організації різних дискурсивних інваріантів, вироблення методів і процедур його аналізу.

Ключові слова: магічний дискурс, сугестивна комунікація, казка, магія, фентезі.

Вступ. З найдавніших часів людство намагається осягнути сенс навколишнього світу, це стосується як природи, продуктів людської діяльності, так і слів, міміки, жестів. Однак найзагадковішим явищем, яке намагалися розгадати протягом тисячоліть видатні філософи, психологи та лінгвісти, виступає людська свідомість. Магія, як і релігія, є продукт людської свідомості. Інтелектуальна діяльність людини завжди відрізнялася креативністю, з її допомогою виділялося найневловиміше та незрозуміліше. Так, до вельми детальної концептуалізації з подальшою вербалізацією привели людини думки, за допомогою яких вона намагалася описати своє шосте відчуття – інтуїцію, передчуття, страхи, відчуття, пов'язані з недостатнім знанням про себе і навколишній світ. Людина замінювала та продовжує замінювати

їх вигадкою про магію і чаклунство, за допомогою яких нібито можна пояснити слабозрозумілі їй процеси і явища. Досвід дослідження магії пояснюється конститутивними ознаками магії як форми світорозуміння: старовиною походження, доброю розробленістю людського образу, зверненням до всіх сторін людської особистості, перш за все, до сфери несвідомого – почуттів, емоцій, фантазії, уяви, інтуїції. «Магія не тільки втілюється людиною, але і людяна за своєю спрямованістю» [Козачук].

Магія невіддільно пов'язана з релігією. Сутність релігії полягає у вірі людини в надприродне, що містить від моральних норм і типів поведінки, обрядів і культових дій. Віра виявляє те, що невидиме недоступне звичайному погляду, віра – це додаткове бачення світу, віра дарує нове одкровення буття. Область магії

також заснована на вірі: якщо немає віри, немає і магії. Спільність релігії і магії виявляється в їх меті – зверненні до віри в надприродне внаслідок емоційного стресу, складних життєвих ситуацій (так званих життєвих глухих кутів), коли дійсність не дозволяє людині знайти інший шлях. І магія, і релігія прямо спираються на міфологічну традицію, на чудесне очікування розкриття людині чудодійної сили. В релігії ця сфера наповнюється духами і душами, провидінням, надприродними покровителями роду і провісниками його таємниць; в магії – первісною вірою в силу чарівництва і магічного заклинання. Відмінності спостерігаються в засобах досягнення цієї мети. У сакральній сфері магія виступає як певне практичне мистецтво, що служить для виконання дій, кожна з яких є засобом досягнення певної мети; релігія ж є системою таких дій [Хабермас].

Виклад основного матеріалу. Феномен магії формувався протягом багатьох тисячоліть і залишається ціннісним домінантом усіх у сучасних культурах. Даний феномен, що з'явився як зачаток духовного життя стародавніх цивілізацій, означає чаклунські обряди і ритуали, пов'язані з вірою в здатність людини надприродним шляхом впливати на людей, тварин, явища природи, а також на уявних духів і богів. Магія нерозривно пов'язана з такими поняттями як містика, вигадка, чудо, які зводяться до найвної картини світу і категоризуються в магічних текстах, що дозволяють психологічно протидіяти негативному впливу навколишнього середовища. Такі тексти і пов'язані з ними ритуальні дії належать до магічного дискурсу і актуалізуються в жанрах заклинання, заляття, замови, зняття причини.

Магічний текст має яскраво виражений сугестивний потенціал, символічно насичений і реалізує базові стратегії застереження, корекції і протекції. На зорі людства люди намагалися знайти ідеальні слова, породити лікувальні тексти – замови, молитви, формули гіпнозу. Найвдаліші з них запам'ятовувалися, комунікувалися, передавалися з покоління в покоління, і людина, яка професійно володіє ними, вважалася чарівником, магом, відуном [Бехта : 50]. Для магічного дискурсу характерно навіювання (сугестія), звернене до логосу, пафосу і етосу, яке визначається такими ситуативними факто-

рами як низький рівень обізнаності та компетентності сугестантів, девіантні психічні стани, оскільки кінцевою метою будь-якого сугестанта є зміна поведінки сугестанта через вплив на його підсвідомість, а сугестивність зростає в стані сильного емоційного збудження, стресу, втоми, хвороби. Магічний дискурс як сугестивний тип комунікації функціонує в рамках статусно-рольового спілкування, що реалізує протективну функцію нейтралізації побутових фобій (страх хвороби, невдач, містичного негативного впливу оточення на долю людини і т. д.) за допомогою: магічної семіотики (обереги, амулети, талісмани, інструменти – *dummies, wax figure, bell, candle, magic recipe, brew, broth, needle, thread, philter, potion, jar, moly, wand, magic ring, magic mirror*); магічною вербаліка (тексти – змови, заклинання, прикмети і т. д., які використовуються з метою захисту від негативного впливу); містичних ритуалів із сугестивною силою.

Практичне мистецтво магії має певну застосовану в суворих межах техніку виконання: магічна семіотика, магічна вербаліка і магічні здібності виконавця створюють постійну триєдність, так званий магічний ритуал. Релігія в усьому розмаїтті її аспектів і цілей не має настільки прості техніки; її єдність не зводиться ні до системи формальних дій, ні прибрати навіть до універсальності її ідейного змісту, вона, скоріш, полягає у виконуваний функції і в ціннісному значенні віри і ритуалу. Вірування, властиві магії, відповідно до її практичної спрямованості, вкрай прості. Це завжди віра у владу людини досягати бажаної мети за допомогою магічного ритуалу. На відміну від релігійного дискурсу, що базується на сакральності як основі нейтралізації езотеричних фобій, магічний дискурс заснований на містичному змісті текстів [Адамчук]. Існує безліч визначень магії, але релевантним для нас є те, в якому відображена її сполученість з релігією.

Сфера магії визначається в культурології як «первісна форма релігії, чаклунство, система певних дій і слів, за допомогою яких, за уявленнями давніх народів з примітивною культурою, можна підпорядкувати собі так звані надприродні сили і з їх допомогою викликати чудесні видіння».

У релігійно-містичних уявленнях магія означає сукупність дій і слів, нібито володіють

чудодійними властивостями, здатні підкоряти надприродні сили і здійснюються з метою вплинути на явища природи, тварин і людей. Отже, магія – одна з найдавніших форм релігійності, пов'язана з вірою в здатність людини впливати на сили природи, долю окремих осіб або цілих народів за допомогою магічної семіотики (оберегів, амулетів, талісманів, інструментів і т. д.) і магічної вербаліки – текстів (змов, заклинань), які в сукупності утворюють магічний ритуал [Ячменьова].

У сучасному соціумі магічний дискурс представлений як різновид інституційного спілкування. Безумовно, в порівнянні з колишніми етапами розвитку соціуму, даний тип спілкування має тенденцію до зникнення. В середні віки «повсякденне і надприродне були відділені в селянській свідомості», чаклуни і чаклунки, знахарки і віщуни «були життєво необхідні для добробуту і нормального функціонування сільського колективу» і магією так чи інакше користувався кожен [Фенько]. Сучасна суспільна свідомість не пов'язує магічний дискурс з будь-яким конкретним соціальним інститутом. Як особлива культурна система він розчиняється в науковій, релігійній та медичній комунікації. Магічний дискурс виділяється на підставі системоутворюючих ознак, а також інтенцій учасників. Спілкування відбувається в заданих рамках статусно-рольових відносин [Горлова]. Метою магічного дискурсу є реалізація базових стратегій застереження, корекції і протекції. Учасниками виступають: клієнт – особа, яка звертається за допомогою, і герой – носій таємного знання, посередник, який здійснює спілкування між клієнтом і надприродними силами. Принципова нерівність учасників комунікації спеціально демонструється зовнішнім виглядом героя, його поведінкою, наявністю знакових атрибутів магічного процесу, специфічним способом проголошення магічних текстів. Про більш високий статус героя, його незвичайні здібності і можливості свідчать лексеми: маг, чарівник, чародій, чаклун, чудотворець зображені в мові великою кількістю найменувань для героїв магічного дискурсу [Бурбело].

Ключовими концептами магічного дискурсу виступають «чудо» і «таємниця», які зображають цінність надприродного дива як сили, що володіє необмеженими можливостями.

В основі магічного дискурсу сягаючи до наївної картини світу містика, вигадка, чудо, які вербалізуються в магічних текстах [Гнезділова : 70]. Вербальні знаки номінують героїв дискурсу, ресурси магічного процесу, дії його учасників, стратегії і види діяльності та об'єднуються в номінативні групи, відповідно до англосаксонського уявленням про тривимірну модель світу верх (світ богів) – середина (світ людей і ельфів) – низ (пекло).

1. Magic people (*Герої середнього світу, люди, що володіють таємними магічними знаннями*): Wizard – чаклун, чарівник; Warlock – чарівник, чаклун, маг; Witch – чаклунка, відьма; Sorcerer – маг, чарівник, чарівник, чаклун, чарівник; Conjuror – чарівник, чародій, чарівник; Charmer – чарівник, маг, чарівник і т.д. Лексема magic people семантизує сему магічних впливів.

2. Magic creatures (*Антропоморфні демонічні істоти – supernatural living beings*) також відносяться до героїв магічного дискурсу: а) герой нижнього світу: Demon – демон, спокусник, злий дух, біс; Fiend – диявол; демон; Devil – сатана; Incubus – міф. інкуб; Mara Dementors – Дементори, які ширяють скелети в балахонах, що живуть у темряві і приносять смуток і смерть; б) герої верхнього світу: Spirit – дух; духовне начало; душа; Ghost – привид, примара; дух; Whitelighter – ангел добра (зберігач); The Elders – вищі маги добра; Angel of Destiny – ангел долі; Banshee – ірл., шотл. банши, привид-плакальниці, яка передвіщає мешканцеві будинку смерть; в) герої середнього світу: Sprite – ельф; фея; Vampire – вампір, вовкулак; Ogre – велетень-людоджер; Dwarf – гоблін, гном; Troll – троль; Fairy – міф. фея; чарівниця; Hag – відьма, карга, чаклунка, чародійка, баба-яга.

3. Magic animals (*Герої середнього світу – зооморфні демонічні істоти*): Dragon – дракон; Griffin – грифон; Unicorn – единоріг; Centaur – кентавр; Mermaid – русалка, сирена; Nаяда; Merman – водяний; тритон; Werewolf – вервольф, перевертень.

4. Локативи які номінують магічні заклади: Hogwarts School of Witchcraft and Wizardry – школа чаклунства і чарівництва «Хогвартс»; Beauxbatons Academy of Magic – академія магії Шармбатона; Department of Magical Law Enforcement – Відділ забезпечення магічного

правопорядку; *Department of Magical Accidents and Catastrophes – Відділ магічних пригод і катастроф*.

5. Інструментати які номінують артефакти магічного процесу: а) магічні тексти (magic texts) і б) магічні атрибути (magic tools – wax figure, candle, magic recipe, potion, magic ring, magic mirror, magic herbs, amulet, talisman, The Book of Shadows, Tarot Card, Pentacles and Pentagrams, Altar Rugs, Brooms, Custom Witch Bottles, Rune, etc), за допомогою яких відбувається магічне дійство (різного роду магічні ритуали): заклинання, замовляння, закляття і т.д. Комунікативну групу magic texts представляють лексичні одиниці, що містять семи заклинання, замовляння, закляття: *Spell* – заклинання; *Charm* – заклинання, магічна формула; змова, наклеп; *Conjuration* – заклинання, замовляння; чаклунство, чари; *Oath* – обітниця; *Jinx* – прокляття, приворот; *Chant* – пісня, спів; наспів, хорал, монотонне проголошення тексту. Заклинання англосмовної казкової магії поділяються на: – побутові, спрямовані на нейтралізацію особистісних фобій, стану нервозності і для посилення магічних здібностей: *Shield Charm (Закляття Щита)* – закляття створює невидиму стіну, що захищає, чаклує від слабких заклинань; *Somnium* – Заклинання мрій занурює об'єкт в уявну ситуацію; – протективного, що нейтралізують загрозу з боку сил «Зла», за допомогою чарівної палички, націленої на жертву. Треба уявити лякаючу фігуру комічною і, направивши на привид паличку, вимовити магічне слово, що дозволить переміщатися в просторі, зміну вигляду і т.д *Invisibility* – чари, що роблять когось невидимим; *Apparate* – дозволяє з'явитися в потрібному місці, зворотне *Disapparate* – дозволяє переміщатися, зникаючи в одному і з'являючись в іншому місці; *Transfigio* – повертає предмету первісний вигляд. Заклинання побутової магії підрозділяються на наступні типи: захист від проклять (*purification spell to break a curse*); захист від лихослів'я (*anti-slander spell*); захист від ворога і ворога (*spell to make an enemy move away, spell against a trouble-maker*); захист від крадіжки (*spell to stop someone from stealing*); захист від підпалу (*fire protection spell*); захист чесного імені, репутації (*protection spell for reputation*); захист від психічного впливу (*spell*

to rid yourself of psychic attacks); захист від фізичної травми (*spell against physical harm*); захист будинку від недоброзичливців (*house protection spell*); лікування недуги (*spell against an illness*). Магічні тексти, вимовлені за особливими правилами і в особливих умовах, символічно насичені і мають стійку формально-змістовну структуру, яка відбиває особливості містичного (ірраціонального) свідомості. Автосугестія замови заснована на стилістичних прийомах – ритмічних повторах, транслітерації, римі, рекомбінаціях протективних лексем, простій і легко запам'ятовуваній синтаксичній структурі, імперативи, які нейтралізують страх, загрозу, стан нервозності (*If you are feeling nervous or threatened, repeat this chant quietly to yourself*): «*Divine Goddess, Goddess Divine; Divine God, God Divine; If evil dwells within this place, Please make it leave my space*». Композиційно замову складається з двох частин – позначення умов його проголошення і протективного тексту.

6. Процеси які позначають дії учасників дискурсу в магічному процесі. Дана група представлена наступними ЛЄ – а) active powers (активні сили): *anticipation* – передбачення; передбачення; *augury* – ворожіння, пророкування; *telekinesis* – телекінез (переміщення предметів на відстані); *pyrokinesis* – пирокінез (здатність керувати вогнем за допомогою сили думки); *teleportation* – телепортація; телекінез (переміщення матеріальних об'єктів зусиллям думки); б) inactive powers (статичні сили): *ability to take other forms and roles* – здатність змінювати форму і ролі; *ability to project oneself into the future and the past* – здатність переноситися в майбутнє чи у минуле; *ability to communicate with other gods and spirits* – здатність входити в контакт з духами і іншими потойбічними силами; *concentration or meditation* – медитація (*the magical power of the subconscious mind – магічна сила підсвідомості*).

7. Магічні ритуали як змішані знаки даного дискурсу припускають обов'язкове накладення символічних / семіотичних елементів на жорстку структуру події, визначають результативність містичної дії як основи магії. В ритуал залучаються знаки повсякденності, осмислені крізь призму містичної лінгвосеміотики, наділення істот / артефактів, дій і текстів корективними, попереджувальними і протективними

функціями. Магічний потенціал ритуалу підтримується наступними мовними знаками: колороморфними (*red venom, white venom, black venom, venom, yellow venom, etc*); зооморфними (*worm-blister*); натюрмортними (*water-blister, ice-blister*); нумерологічними (*nine horrors, nine venoms, nine poisons, three and thirty*); соматичними (*pain, blister, poison*); езотеричними (*devil's hand, witchcraft*); маніпулятивними (*deception*).

Магічний дискурс поділяється на казкову і побутову магію. Основою побутового типу магії є евристична вигадка, за допомогою якої здійснюється нейтралізація фобій, породжуваних побутовими забобонами внаслідок існування феноменів, суть яких незрозуміла людині [Могілей]. Особливе місце в побутовій магії займає магічний текст, який має яскраво виражений сугестивний потенціал, символічно насичений і реалізуючий базові стратегії застереження, корекції і протекції. Застереження спрямоване на попередження про можливі небезпеки, зафіксовані в етноспецифічній системі попереджувальних знаків. Корекція спрямована на зцілення недуг і нормалізацію девіантного психосоматичного стану через чітко алгоритмізовані, семіотично насичені обряди і замови. Протекція як захист від ворожих зовнішніх впливів здійснюється через заклинання і символічно насичені ритуали.

Результати й висновки. Казкова магія поєднує в собі маніпулятивний і естетико-художній типи вигадки, для передачі яких в дискурсивних культурах кожного соціуму сформувалася система дискурсивних засобів, що дозволяє обслуговувати різні потреби людини у вигадці і представляти їх у вербальній формі. Попри очевидні відмінності в мотивах і інтенції використання казкової вигадки, його створення (конструювання) пов'язане з типовими лінгвокогнітивними процедурами роботи уяви, що базуються на асоціативному характері мислення, і будь-які смислові зміни (спотворення, трансформації, модифікації) співвідносяться з процедурами перекатегоризації знань про світ і подальшим вираженням нових ідей у словесній формі.

Концептологічна вигадка спирається на категоріальну системність світу дійсного, пізнаного людиною, і представляється як процес вторинної концептуалізації, пов'язаної з осмисленням або переосмисленням ознак відомих понять,

з різними комунікативно-дискурсивними цілями, з встановленням нової системності і подальшим вираженням нових смислових утворень у вербальній формі. Джерелами казкової магії є тексти таких жанрів, як чарівна казка і фентезі – надзвичайно популярного у читачів, який викликає нині великий інтерес у дослідників.

Зупинимося докладніше на характеристиці цих жанрів. Деякі вчені вважають, що чарівна казка і фентезі – це один і той самий жанр художньої літератури. На мій погляд, це твердження абсурдне, оскільки, попри їх схожість, це принципово різні жанри. Семантику чарівної казки можна інтерпретувати, враховуючи її міфологічні джерела. Це все та ж сама міфологічна семантика, хоча вже відірвана від племінних вірувань, вона прийняла певну поетичну умовність, а також випробувала зрушення від космічного до соціального і індивідуального. Наприклад, найважливіша міфологічна опозиція «високий / низький» має в казці не космічний, а соціальний сенс.

Чарівна казка зображає найважливіші символи, мотиви і сюжети міфів. Основні процеси перетворення міфу в казку відбуваються за допомогою деритуалізації і десакаралізації, тобто ослаблення суворої віри в істинність міфічних «подій», розвитку свідомої вигадки, втрати етнографічної конкретності, заміни міфічних героїв звичайними людьми, міфічного часу – казково-невизначеним, за рахунок ослаблення або перенесення уваги з колективних доль на індивідуальні, з космічних на соціальні, з чим пов'язана поява ряду нових сюжетів і деяких структурних обмежень.

Фентезі як самостійний жанр художньої літератури сформувався на початку ХХ століття. Він являє собою вигадані ментальні конструкти, об'єктивовані в фантазійно-ігровій діяльності, яка демонструє необмежений політ авторської фантазії і є їх типологічними характеристиками. Ілюзорне невпізнання вигаданих конструктів визначається відсутністю у них денотата в навколишньому, дійсному світі.

Фентезі поєднує в собі ознаки як чарівної казки, так і міфу, але трансформовані, переосмислені лінгвокреативною особистістю. Переосягаємо ознаки, які дають змогу розмежувати поняття чарівної казки і фентезі:

1) в чарівній казці відбувається переосмислення реальності, передача в зашифрованому

вигляді стародавніх знань і народної моралі; фентезі декларує чистий відхід від реальності в уявний світ;

2) казкові герої в моральному плані мають чітке забарвлення – «добро» і «зло»; у фентезі це забарвлення розмите;

3) чарівна казка має в своїй основі чітку композицію (експозиція, зачин, розвиток сюжету, кульмінація, розв'язка) і сюжет; у фентезі така композиція відсутня;

4) казкові або міфологічні «сценарії», які використовуються у фентезі, не є сюжетом твору в цілому.

Перераховані вище ознаки дозволяють стверджувати, що чарівна казка і фентезі є самостійними жанрами магічного дискурсу, в основі яких лежить магія, фантазія і чари, вони будуються на вигадці, що реалізується в мові за допомогою системи архетипів, символів, персонажів і семантичних просторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адамчук Н. В. Традиційна міфологія як основа художньої концепції Валерія Шевчука : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2008. 18 с.
2. Бехта І. А. Дискурс наратора в англійській художній. Київ, 2004. 304 с.
3. Бурбело В. Б. Художній дискурс в історії французької мови та культури IX–XVIII ст. : автореф. дис. ... доктора філол. наук : 10.02.05 Київ, 1999. 32 с.
4. Гнезділова Я. В. Емоційність та емотивність сучасного англійського дискурсу: структурний, семантичний і прагматичний аспекти : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2007. 291 с.
5. Горлова О. В. Народ як протоперсонаж епічного висловлювання (на матеріалі романної прози Валерія Шевчука : автореф. дис. ... філол. наук : спец.: 10.01.06. Донецьк, 2008. 16 с.
6. Козачук Н. В. Поетика української інтелектуальної прози 1960–1990 рр. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец.: 10.01.01. Івано-Франківськ, 2008. 20 с.
7. Могілей І. Міфопоетичні параметри «магічного реалізму» у творчості американських письменників-романтиків XIX століття. *Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки»*. 2013. № 5(258). С. 77–85.
8. Фенько Н. М. Естетичні функції картин сновидінь у художніх творах українських письменників другої половини XIX–XX століть : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. : 10.01.01. Дніпропетровськ, 1999. 19 с.
9. Ячменьова М. М. Магічний реалізм як дискурс постмодернізму. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. 2006. № 26. С. 155–158.
10. Хабермас Ю. Комунікативна дія і дискурс – дві форми повсякденної комунікації. Київ, 1996. С. 84–90.

REFERENCES

1. Adamchuk N. V. (2008) *Tradyciynna mifolohiya yak osnova khudozhn'oyi kontseptsiiy Valeriya Shevchuka* [Traditional mythology as the basis of Valery Shevchuk's artistic concept] (PhD Thesis). Kyiv. pp. 18.
2. Bekhta I. A. (2004) *Dyskurs naratora v anhlovmovniy khudozhniy* [Narrator's discourse in English-language art.] Kyiv. pp. 304.
3. Burbelo V. B. (1999) *Khudozhniy dyskurs v istoriyi frantsuz'koyi movy ta kul'tury IX–XVIII* [Artistic discourse in the history of French language and culture.] (PhD Thesis). Kyiv. pp. 32.
4. Hnezdilova Y. V. (2007) *Emotsiynist' ta emotyvnist' suchasnoho anhlovmovnoho dyskursu: strukturnyy, semantychnyy i prahmatychnyy aspekty* [Emotionality and emotionality of modern English discourse: structural, semantic and pragmatic aspects.] Kyiv. pp. 291.
5. Horlova O. V. (2008) *Narod yak protopersonazh epichnoho vyslovlyuvannya (na materialy romannooyi prozy Valeriya Shevchuka)*. [The people as a proto-character of an epic utterance (based on Valery Shevchuk's novel prose)]. Donets'k. pp. 16.
6. Kozachuk N. V. (2008) *Poetyka ukrayins'koyi intelektual'noy prozy 1960-90 rr.* [Poetics of Ukrainian intellectual prose of 1960–90.] (PhD Thesis). Ivano-Frankivs'k. pp. 20.
7. Mohiley I. (2013) *Mifopoetychni parametry «mahichnoho realizmu» u tvorchosti amerykans'kykh pys'mennykiv-romantykiv KhIKh stolittya* [Mythopoetic parameters of "magical realism" in the works of American romantic writers of the XIX century] *Visnyk Cherkas'koho universytetu. Seriya «Filolohichni nauky»*. № 5(258). pp. 77–85.
8. Fen'ko N. M. (1990) *Estetychni funktsiyi kartyn snovydin' u khudozhnikh tvorakh ukrayins'kykh pys'mennykiv druhoyi polovyny XIX–XX st.* [Aesthetic functions of dream paintings in the works of Ukrainian writers of the second half of the XIX–XX centuries]. Dnipropetrovs'k, 1999. pp. 19.
9. Yachmen'ova M. M. (2006) *Mahichnyy realizm yak dyskurs postmodernizmu* [Magical realism as a discourse of postmodernism]. *Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho universytetu im. I. Franka*. № 26. pp. 155–158.
10. Khabermas Y. (1996) *Komunikatyvna diya i dyskurs – dvi formy povsyakdennoy komunikatsiyi*. [Communicative action and discourse are two forms of everyday communication.] Kyiv. pp. 84–90;

A. D. RESHYTKO

Lecturer at the Department of Humanities,

Sumy Branch of Kharkiv National University of Internal Affairs, Sumy, Ukraine

E-mail: annareshytko@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-7891-7092>

MAGICAL DISCOURSE AS A SUGGESTIVE TYPE OF COMMUNICATION

The article is devoted to the main directions and tasks of modern discourse as a branch of linguistics on the example of English magic discourse. The term "discourse" is used in different meanings and is the subject of study in different directions. The purpose of the article is to provide a brief overview of existing research on magical discourse and to outline the prospects for its study on the basis of English. Relevant in the article is the description of magical discourse as a suggestive type of communication. Peculiarities of magic discourse realization are revealed. Distinctive features of a fairy tale and fantasy are characterized. The historical and cultural value of the phenomenon of magic has been formed over many millennia and remains among the value dominants of all modern cultures. This phenomenon, which originated as the beginning of the spiritual life of ancient civilizations, means sorcery rites and rituals associated with the belief in the ability of man to supernaturally affect people, animals, natural phenomena, as well as imaginary spirits and gods. Magic is inextricably linked with such concepts as mysticism, fiction, witchcraft, which reach the naive picture of the world and are categorized in magical texts that allow to psychologically counteract the negative impact of the environment. Such texts and related ritual actions belong to the magical discourse and are actualized in the genres of spells, spells, conspiracies, spells. The magic text has a pronounced suggestive potential, is symbolically rich and implements basic strategies of warning, correction and protection. At the dawn of humanity, people tried to find the perfect words, to generate healing texts – conspiracies, prayers, formulas of hypnosis.

The most successful of them were remembered, corresponded, passed down from generation to generation, and a person who professionally owns them was considered a magician, magician and sorcerer. Magical discourse as a suggestive type of communication operates within the framework of status-role communication, which implements the protective function of neutralizing domestic phobias through: magical semiotics; magic verbal; mystical rituals with suggestive power.

Magical discourse has a pronounced suggestive potential, is symbolically rich and implements basic strategies of warning, correction and protection. The key problems in the study of magical discourse remain the structure and stratification, the establishment of its features, units, categories, types; finding out ways to organize various discursive invariants, developing methods and procedures for its analysis.

Key words: magical discourse, suggestive communication, fairy tale, magic, fantasy.

УДК 81'42:811.133.1

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.28>

I. A. SVIDER

*Ph.D. in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Language,
Kamianets-Podilskiy Ivan Ohienko National University,
Kamianets-Podilskiy, Khmelnytskyi region, Ukraine
E-mail: svider.iryna@kpnu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-1200-4215>*

N. I. FRASYNYUK

*Ph.D. in Philology, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of English Language,
Kamianets-Podilskiy Ivan Ohienko National University,
Kamianets-Podilskiy, Khmelnytskyi region, Ukraine
E-mail: frasyuk@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-3168-3591>*

CATEGORIES OF GENDER IN INTERACTION

The speech code theory investigates the manner in which groups of human beings communicate due to particular social, cultural, gender or other factors. Thus, every speech code contains the notion of what it means to be a male or female, it gives the patterns of speech behavior depending on the social roles of each individual.

The aim of the paper is to consider and analyze the characteristic features of gender relations in the implementation of intercultural communication and problems that arise in such interaction. The relevance of this issue lies in deepening and intensification of intercultural ties between the states, as well as intensifying the struggle for democracy principles and norms, which includes overcoming social problems and, in particular, problems of gender relations. Gender is an integral part of speech behavior, it determines the stereotypical forms of behavior, confirmed by language means (verbal and non-verbal) that allow a person to present himself or herself in the society.

The particular attention is paid to gossip as a social and speech phenomenon and unavoidable activity among women and men as well. Gender differences in gossiping are also still under examination.

Such means as hedging, boasting, talkativeness, intonation, interruption typical for gender interaction help us to specify gender roles in the society and characterize some nuances of communication and to dispel stereotypes. Also, the lexical peculiarities of female and male speech are analyzed.

From the gender point of view, the following outcomes have been noted. Women are interrupted more than men; they tend to provide feedbacks to the utterance of the other participants more than men; both women and men are talkative; women have the different choices and frequency of the lexical items comparing to men; the speech of women is full of redundancy; women tend to gossip more than men; women hedge their speech acts to avoid being direct and clear.

Key words: gender, speech, communication, behavior, interaction, stereotype, gossip.

Introduction. Gender is the range of physical, biological, mental and behavioral characteristics pertaining to and differentiating between masculinity and femininity. Depending on the context, the term may refer to biological sex (i.e. the state of being male, female or intersex), sex-based social structures (including gender roles and other social roles) or gender identity.

For some linguists gender is regarded as a notion, which is close to the speech and conversation. The reason of it is not due to a biological difference. We can say that such phenomenon results from their different social positions. Men and women do not

speaking exactly the same. D. Khaidar also supports this idea: "In line with modern linguistic research on gender, the overall goal is to study the correlation between the use of speech and the gender of the speaker. Gender is seen as a social construct created in communication and relatively autonomous from the biological sex" [Khaidar : 121].

Beyond that, "Gender differences are shown not only in verbal communication, but also in nonverbal. Gestures, facial expressions, postures, movements, looks are important for social interaction, especially when it comes to the demonstration of attitudes, assessments, emotions to others" [Kornieva : 111].

Sex differences might express the social hierarchy of a certain society. That is if women are inferior to men, they could not address them by their first names and vice versa. If men are more powerful, their spread and mobility would be greater and, consequently, their language could be affected during the whole period of their interaction with other groups. This statement is not applicable to women. That means if they are superior to men and perform greater interaction with others, their language would not be so vulgar as in the previous case. This happens due to the “inherent adaptability” of their language. Thus, male language could be easily affected in comparison with the language of women [Holmes 2013 : 166].

Such statements were widely-spread at the end of the 20th century. In the early 1970s, research on how women and men speak came to occupy the center of the study of discourses and genders. “In the Anglo-Saxon academic tradition, the emergence of interest in masculinity as an object of study, the genderization of androcentrism, and the prospect of incorporating the “male question” into the mechanism of gender studies which has already been launched date back to the second half of the 1970s” [Marchyshyna : 188]. In American linguistics the gender issue was popularized by Lakoff’s publication (“Language and Women’s Place”) in 1975, which is considered to be fundamental in the system of further gender linguistic research. Significant changes in the field of gender linguistic research took place in the early 90s of the last century after the publication of the work of D. Tannen “You just don’t understand : Women and men in conversation”.

Obviously, these achievements were later widely used in feminist linguistics, which aim was to expose the dominance of gender asymmetry in the language system that limits speech abilities of women [Lykova : 144–145].

Significant progress in gender research was carried out by the scientists P. Eckert, J. Corbett, B. Montdorf, D. Spender, E. Goffman, G. Rubin, O. Gorchenko, Y. Maslova, H. Mymchenko, A. Kyrylina, I. Kuznetsova, A. Skrypyk, L. Stavyska, O. Taranenko and others.

The objective of this research. The aim of the article is to find out the differences in gender interaction between male and female, to specify particular means and features of communication and to reveal the sources of distinctions.

Results and discussion. Today a lot of attention is paid to studying gender aspects in language and speech. This fact is determined not only by the prosperity of feminist movement, but also by the desire of linguistics to study the social conditions within communication, including the human factor.

Researchers note that “gender issues in linguistics are investigated in several aspects: the way how man and woman are depicted in language and whether there are differences in their speech. In the first case we deal mainly with language as a system, while in the second – with speech, speech activity, which is the implementation of language in practice” [Fomenko : 454].

In Lakoff’s opinion, there are four approaches to the study of gender and language: the deficit, dominance, difference and social constructionist approaches. Most linguists prefer to use the last one, which has to do with the interactions between the genders and puts emphasis on doing gender rather than being gender. That means people act as females or males based on their subjective decision rather than on their biological sex. In other words, a female can act as a male if she likes and a male can act as a female [Lakoff].

By a close analysis of women’s language, Lakoff has found that there are certain features that characterize the speech of women and are not found in the speech of men. The suggested features could be gathered under “hedging devices” and “boasting devices”. As the name suggests, the “hedging devices” are used to show confusion and uncertainty. The “boasting devices” are used to strengthen the meaning. To exemplify this, it was a bad day can express certainty by saying it was really a bad day. It can also show uncertainty by saying: it was a kind of a bad day. Lakoff argued that both kinds show the lack of confidence of the females. They only use the “boasting devices” to convince their addressee with their utterance [Lakoff : 198–200].

Zimmerman and West [Zimmerman 1975] propose the idea that hedges like *um*, *hmm*, *uh huh*, *yeah* are often used to indicate an active hearership, in that hearers continuously show interest in the speaker’s utterances. These hedges consequently overlap with the ongoing talk or subsequently occur after utterances produced by the speaker.

Lakoff noticed that there are certain words uttered only by women. These words may be related to color such as “mauve” and “chartreuse”. She says that

women also use adjectives, which are out of meaning and power as “divine” and “cute”. This is contrasted to the adjectives used by men such as “great” and “terrific”. However, we should pay attention to the fact that this study is based on introspection but not on empirical methods [Lakoff : 176].

Deborah Tannen introduces the notion of “rapport talk” – talking about personal experience in order to establish connections – as opposed to men’s “report talk” – that is exchanging information about impersonal topics [Tannen]. Women tend to see conversation as an opportunity to discuss problems, share experience and offer reassurance and support. For men the discussion of personal problems is not a normal component of conversation. Most women enjoy talk and regard talking as an important means of keeping in touch, especially with friends and intimates. They use language to establish, nurture and develop personal relationship. Men tend to see language more as a tool for obtaining and conveying information. Women are more likely to discuss inter relational topics and to personalize conversations, a discursive style that males satirically define as gossiping. Males have been found to keep their distance from relational and human issues by reducing them to theories and abstractions.

Researchers came up with another explanation for the incongruity between the belief that women talk more and the fact, proven by research evidence, that men are the ones to actually talk more. Dale Spender [Spender : 42] suggests that women’s talkativeness has not been measured in comparison with men’s talkativeness, but in comparison with silence. Therefore, a woman who does any talking at all is automatically considered talkative. It is also interesting to note that whereas the deficient language of women was studied by many linguists, including men, only women have pursued research in the area of male/female talkativeness.

In addition to intoning questions in declarative statements, women would hedge their speech acts to avoid being direct and clear. They often do this by adding certain fillers such as: *you know, sort of, you see*. They might also do this by adding a tag question to their locutionary acts. Sometimes they tag their question to avoid a direct request. In that respect, they use certain modifiers that show uncertainty such as: *kind of, you know what I mean*. This is because they want to get an approval from

the other participant. However, tag questions may be used to express anger or threat. For example, if a woman says “*So you think you can get away with that, do you?*” she does not mean avoiding being direct, but rather expressing her anger or threat [Wolfson : 177].

“Women use the modifiers *so, such, and very* to emphasize their utterances much more often than men do and that they combine this usage with an intensity of intonation out of proportion with the topic of the phrase” [Wolfson : 177]. As it has been mentioned before, they tend to emphasize their utterances because they feel from their inside that the addressee is not believing them. Thus, they use such “boasting devices” which in reality show their uncertainty [Holmes 2013 : 310].

The speech of women is full of redundancy. They often repeat what they have just said. On the other side, men are more likely to omit “non-essential” utterances more often than women.

Women tend to pretend to be of a higher status than they are indeed. Labov and Trudgill discovered that women of the “lower-middle class” are more likely to use words nearer to the “prestige norm”, because women (in the period of these experiments) were isolated. Hence, they are nearer to hypercorrection [Trudgill : 179].

Most studies prove the fact that while interacting with females, males are more likely to interrupt them. Men may pursue competitive speech style, so they may be more likely to interrupt others. That is to say women are more likely to be interrupted competitively than men. This assertion is in accord with the finding in most studies, such as Zimmerman and West’s and Coates’. Women generally tend to pursue cooperative conversation strategy and their interruptions are more to show interest, high-involvement, support and solidarity rather than disruption and dominance as confirmed by James and Clarke and Coates.

Women tend to provide feedbacks (like *mmm*) to the utterance of the other participants more than men. Another study shows that females tend to develop and widen the arguments of the other speakers. It is deduced that females are more “cooperative conversationalists”. On the other hand, men tend not to support but to compete with the other participant’s arguments [Holmes 2013 : 324].

The concept “gossip”, which in any language has a pejorative connotation as the opposite

of serious male conversation [Coates 2005 : 167] is often used in purely female interaction. The gossip of females has certain linguistic features. It contains intensifiers that show certainty. It also contains question tags that require the interference of the other participants. When all the participants are women, they complete their sayings. In other words, it expresses the “cooperative and positive nature” of the females talk [Holmes 2013 : 327].

As for gossiping, a very typical feature of women’s speech, Suzanne Romaine suggests that the fact that men labelled women’s talk as gossip, and the topics they cover (details, emotions etc.) as trivial, shows that women’s talk about social relationships represents a threat to male social order. She affirms, that “women’s talk can be fatal and therefore must be contained” [Romaine : 152.].

The fact that women’s conversations are continuously trivialized by terms such as *girl talk*, *bitching*, *bickering*, while the same type of talk with men is termed *shop talk* and is regarded as important/serious talk, clearly shows our society’s values regarding women and men.

The meaning of the word gossip changed throughout the years. It appears that the term gossip didn’t always have a negative connotation. Gossip was originally a god sip. Back then, this term did not have the restricted meaning it has today, but it referred to the large network of relationships a family had. During the Elizabethan period gossip referred to individual relationships, typically masculine, men’s drinking, gathering of male friends in bars, raising the glass. The female variant of gossip pointed to the gathering of family and friends during childbirth. When a woman gave birth, her female family and friends came together to give her support, and that is what gossip was about in the 19th century; meeting with family and friends, socializing with each other. By the end of the 19th century the connotation changed, gossip was redefined as “idle talk” and “tattling”, an action that did no longer refer to the social act of gathering, but to an ordinary, rather negative form of communication [Backer].

Deborah James defines gossip as “essentially talk between women in our common role as women” [James : 242]. Gossip describes the kind of relaxed in-group talk that goes on between people in informal contexts. It conveys information about people, events, but in the same time it has

a cohesive social function, binding together people belonging to the same group. It is not talking against, but talking about something.

We can’t but agree with the statement: “If two people engage in the same behavior, talking too much, the woman is likely to be called a gossip, while the man will not. Ironically, a man who talks too much is often called “an old woman”, a phrase that manages to blame womankind for man’s verbosity” [Rysman : 178]. Holmes notes down that it is agreed that women tend to be more «facilitative, affiliative and cooperative» in interaction while men tend to be rather competitive and control-oriented [Holmes 1988 : 455].

Eckhaus and Ben-Hador [Eckhaus] made a research on gender differences in gossiping habits, subjects, and attitudes by using a mixed methodology. This study proved that women were more engaged in gossiping about social issues and physical appearance and they were more likely to be positive in gossiping in contrary to man. As women friendship run deeper than men friendship, gossip in female group can provide more negative effects than males’ gossip particularly gossiping about physical appearance [Watson : 497–498]

Conclusions. In general, women’s language is described as a kind of language that avoids direct and forceful statements and relies on forms that convey hesitation and uncertainty. Men’s speech was identified as logical and concise, concerting important topics, whereas women’s speech was seen as emotional, flexible, chatty and uncertain.

Constructing one’s gender identity, according to K. West and D. Zimmermann is a permanent process that permeates all actions of individuals –social and speech behavior in particular [Zimmermann 1987 : 120]. Although researchers note that there are situations and contexts where gender does not play a key role in distinguishing between men and women, so gender should be given no more importance than other categories such as age, education etc.

There are no reasons to talk about the significant differences between male and female speech, or about the existence of separate languages, marked by gender differences, because the process of speech is determined by the situation and the topic of discussion rather than gender. The gender factor has no permanent manifestation in speech, that is can become visible with varying intensity or be neutralized depending on the situation.

BIBLIOGRAPHY

1. Корнева Л. М. Гендерний аспект комунікації. *Філологічні науки*. Полтава, 2013. Вип. 13. С. 106–113.
2. Ликова К. І. Гендерний аспект лінгвістичних досліджень художнього тексту. *Львівський філологічний часопис*. Львів : «Гельветика», 2019. № 6. С. 144–147.
3. Марчишина А. А. Маскулінність у постмодерністському тексті : поняття, ідентичність, образ. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Германська філологія*. Чернівці : Рута, 2021. Вип. 831–832. С. 187–198.
4. Фоменко О. С. Гендер і мова. *Основи теорії гендеру* / за ред.Скорик М. М. Київ, 2004. С. 453–576.
5. Хайдар Д. М. Гендерна специфіка комунікації. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород, 2018. Т. 1, вип. 7. С. 120–125.
6. Backer C. Like Belgian Chocolate for the Universal Mind. Interpersonal and Media Gossip from an Evolutionary Perspective. 2005. URL: http://www.ethesis.net/gossip/gossip_contence.htm (Last accessed: 25.04.2022).
7. Coates J. Women, men and language : A sociolinguistic account of gender differences in language. Harlow : Longman, 2004. 245 p.
8. Eckhaus E., Ben-Hador B. Gossip and gender differences : a content analysis approach. *Journal of Gender Studies*, 2019. Vol. 28(1). P. 97–108.
9. Holmes J. An introduction to sociolinguistics. New York : Routledge, 2013. 512 p.
10. Holmes J. Paying compliments : a sex-preferential politeness strategy. *Journal of Pragmatics*. 1988. № 12. P. 445–465.
11. James D., Clarke S. Women, Men, and Interruptions : A Critical Review. *Gender and Conversational Interaction*. New York : Oxford University Press, 1993. P. 231–280.
12. Lakoff R. Language and Woman's place. New-York : Harper&Row, 1975. 309 p.
13. Romaine S. Communicating Gender. Mahwah, NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 1999. 424 p.
14. Rysman A. How the gossip became a woman. *Journal of Communication*. № 27. 1977. P. 176–180.
15. Tannen D. You just don't understand : Women and men in conversation. New York : Ballantine Books, 1990. 352 p.
16. Trudgill P. Sex, Covert Prestige and Linguistic Change. *Urban British English of Norwich Language in Society*. Vol 1. No 2. Cambridge : Cambridge University Press, 1979. P. 179–195.
17. Watson D C. Gender differences in gossip and friendship. *Sex Roles*. Vol. 67(9–10). 2012. P. 494–502.
18. West C. and Zimmerman D. H. Doing Gender. *Gender and Society*. 1987. Vol. 1(2). C. 94–124.
19. Wolfson N. Perspectives : Sociolinguistics and TESOL. New York : Newbury House Publishers, 1989. 319 p.
20. Zimmerman, D. H. and West C. Sex roles, interruptions and silences in conversation. *Language and Sex: difference and dominance*. Rowley : Mass. Newbury House, 1975. P. 105–129.

REFERENCES

1. Kornieva, L. M. (2013). Hendernyi aspekt komunikatsii [Gender aspect of communication]. *Filolohichni nauky*. Issue 13. 106–113. [In Ukrainian].
2. Lykova, K. I. (2019). Hendernyi aspekt lnhvystychnykh doslidzhen khudozhnoho tekstu [Gender aspects of linguistic analysis of fiction]. *Lvivskiy filolohichniy chasopys*, Lviv : «Helvetyka». № 6. 144–147. [In Ukrainian].
3. Marchyshyna, A. A. (2021). Maskulinnist u postmodernistskomu teksti : poniattia, identychnist, obraz [Masculinity in postmodern text : notion, identity, image]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho natsionalnoho universytetu imeni Yurii Fedkovycha. Hermanska filolohiia*. Chernivtsi : Ruta. Issue 831–832, 187–198. [In Ukrainian].
4. Fomenko, O. S. (2004). Gender i mova [Gender and language]. *Osnovy teorii genderu* / ed. Skoryk M. M. Kyiv. 453–576. [In Ukrainian].
5. Khaidar, D. M. (2018). Henderna spetsyfika komunikatsii. *Zakarpatski filolohichni studii*. Uzhhorod. T. 1(7). 120–125. [In Ukrainian].
6. Backer, C. (2005). Like Belgian Chocolate for the Universal Mind. Interpersonal and Media Gossip from an Evolutionary Perspective. Retrieved from http://www.ethesis.net/gossip/gossip_contence.htm
7. Coates, J. (2004). Women, men and language : A sociolinguistic account of gender differences in language. Harlow : Longman.
8. Eckhaus, E., Ben-Hador, B. (2019). Gossip and gender differences : a content analysis approach. *Journal of Gender Studies*, 28(1). 97–108.
9. Holmes, J. (2015). An introduction to sociolinguistics. New York : Routledge.
10. Holmes, J. (1988). Paying compliments : a sex-preferential politeness strategy. *Journal of Pragmatics*. 12. 445–465.
11. James, D., Clarke, S. (1993). Women, Men, and Interruptions : A Critical Review. In *Gender and Conversational Interaction* (pp. 231–280). New York : Oxford University Press.
12. Lakoff, R. (1975). Language and Woman's place. New-York : Harper&Row.
13. Romaine, S. (1999). Communicating Gender. Mahwah, NJ : Lawrence Erlbaum Associates.
14. Rysman, A. (1977). How the gossip became a woman. *Journal of Communication*. 27. 176–180.
15. Tannen, D. (1990). You just don't understand : Women and men in conversation. New York : Ballantine Books.

16. Trudgill, P. (1979). Sex, Covert Prestige and Linguistic Change. *Urban British English of Norwich Language in Society*. Cambridge : Cambridge University Press. 1(2). 179–195.
17. Watson, D C. (2012). Gender differences in gossip and friendship. *Sex Roles*. 67(9–10). 494–502.
18. West, C. and Zimmerman, D. H. (1987). Doing Gender. *Gender and Society*. 1(2). 94–124.
19. Wolfson, N. (1989). Perspectives : Sociolinguistics and TESOL. New York : Newbury House Publishers.
20. Zimmerman, D. H. and West, C. (1975). Sex roles, interruptions and silences in conversation. In *Language and Sex: difference and dominance* (pp. 105–129). Rowely : Mass. Newbury House.
-

I. А. СВІДЕР

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна
Електронна пошта: svider.iryua@kpmi.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-1200-4215>

Н. І. ФРАСИНЮК

кандидат філологічних наук, доцент,
старший викладач кафедри англійської мови,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна
Електронна пошта: frasyuk@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-3168-3591>

КАТЕГОРІЇ ГЕНДЕРУ У ВЗАЄМОДІЇ

Теорія мовного коду досліджує спосіб спілкування груп людей, враховуючи певні соціальні, культурні, гендерні або інші фактори. Таким чином, кожен мовленнєвий код містить уявлення про те, що означає бути чоловіком чи жінкою, він надає моделі мовленнєвої поведінки залежно від соціальних ролей кожного індивіда.

Метою роботи є розгляд та аналіз характерних особливостей гендерних відносин у реалізації міжкультурної комунікації та проблем, що виникають у такій взаємодії. Актуальність цього питання полягає в поглибленні та інтенсифікації міжкультурних зв'язків між державами, а також загостренні боротьби за принципи і норми демократії, що включає подолання соціальних проблем і, зокрема, проблем гендерних відносин. Гендер є невід'ємною частиною мовленнєвої поведінки, він визначає стереотипні форми поведінки, підтверджені мовними засобами (вербальними та невербальними), що дозволяють людині позиціонувати себе в суспільстві.

Особлива увага приділяється пліткам як соціально-мовленнєвому явищу і неминучій активності серед жінок і чоловіків. Гендерні відмінності в плітках також все ще активно досліджуються.

Такі засоби, як хеджування, хвастощі, балакучість, інтонація, переривання, характерні для гендерної взаємодії, допомагають конкретизувати гендерні ролі в суспільстві, охарактеризувати деякі нюанси спілкування та розвіяти певні стереотипи. Також проаналізовано лексичні особливості жіночого та чоловічого мовлення.

Щодо гендерної характеристики взаємодії, ми прийшли до наступних висновків. Жінок переривають частіше, ніж чоловіків; вони мають тенденцію надавати зворотню реакцію на висловлювання інших учасників більше, ніж чоловіки; і жінки, і чоловіки однаково балакучі; жінки використовують різний вибір і частоту лексичних одиниць, порівняно з чоловіками; мовлення жінок сповнене надмірних елементів; жінки схильні до пліток більше, ніж чоловіки; жінки хеджують свої мовленнєві акти, щоб не бути різкими та уникнути двозначності.

Ключові слова: гендер, мовлення, спілкування, поведінка, взаємодія, стереотип, плітки.

УДК 811.111 (73) `27`06

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.29>

О. В. ХАРЧЕНКО

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри видавничої справи,

Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

Електронна пошта: ov.kharchenko@kubg.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-6263-4573>

КОГНІТИВНИЙ ПАТЕРН ЧІТКОГО КОНТРАСТУ І ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ ЧЕРЕЗ РІЗНОВИДИ СТИЛІСТИЧНОЇ ФІГУРИ NON SEQUITUR

Стаття присвячена аналізу лінгвостилістичних і когнітивних особливостей американського комедійного дискурсу, який визначається як об'єднаний відео-вербальний текст, що розгортається динамічно у ситуації гумористичного спілкування в ігровій манері. Об'єднаний єдиним топіком, сюжетом, ситуативним контекстом з його просторово-часовими характеристиками і персонажами, цілісністю й зв'язністю, єдиними глибинними інтенціями сміху, гри й профанації, та гумористичною чи сатиричною тональністю, американський комедійний дискурс характеризується використанням різноманітного арсеналу засобів комічного як лінгвістичного так і екстралінгвістичного характеру.

У статті розглядається такий когнітивний механізм комічного як когнітивний патерн чіткого контрасту, що є проміжною ланкою між фреймом і когнітивним упередженням контрасту. Основою цього когнітивного патерну становлять фрейми контрастних об'єктів і явищ, та ціннісна домінанта цікавості до всього незрозумілого. Залучення цього когнітивного патерну проявляється у тому, що контрастні денотати привертають більше уваги та краще запам'ятовуються аудиторією. Доведено, що актуалізація когнітивного патерну чіткого контрасту може відбуватися через різновиди такої стилістичної фігури як non sequitur, що супроводжується переключенням логічної інференції на неочікувану алогічну, комбінується з іншими стилістичними фігурами, включаючи антитезу, метафору, іннуендо, тощо, і застосовується в американському дискурсі комічного. В американському комунікативному просторі виявлені такі різновиди стилістичної фігури non sequitur як 'Non sequitur пробудження', 'Non sequitur – наживка і перемикач', 'Бездиханний non-sequitur', які застосовуються сучасними американськими авторами в американському комедійному дискурсі. Перераховані вище різновиди стилістичної фігури non sequitur змішують такі контрастні емоції, як хвилювання та нервозність, радість і огида, любов і ненависть, сміх і шок, тощо. Усі ці типи non sequitur являють собою актуалізацію не лише когнітивного патерну чіткого контрасту, але й механізму асоціативної провокації.

Ключові слова: американський комедійний дискурс, стилістична фігура, non-sequitur, антитеза, когнітивний патерн.

Актуальністю цієї статті постає необхідність встановлення взаємодії когнітивних та стилістичних механізмів сучасного американського гумору.

Об'єктом дослідження є сучасний американський комедійний дискурс. Матеріалом для аналізу слугували фрагменти дискурсу комічного з декількох кінокомедій США.

Предметом дослідження є когнітивний патерн чіткого контрасту та його актуалізація в американському комедійному дискурсі.

Мета статті – виявлення і загальна характеристика ряду різновидів стилістичної фігури non sequitur, що є проявом залучення когнітивного патерну чіткого контрасту.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Аналіз сучасного

американського комедійного дискурсу і комплексу проблем пов'язаних з ним.

Постановка завдання. Ідентифікація та аналіз різновидів стилістичної фігури non sequitur, які залучаються для створення комічного ефекту та переключенні серйозної тональності на комічну. Виявлення взаємодії між когнітивним патерном чіткого контрасту та стилістичної фігури non sequitur.

Аналіз останніх досліджень і публікацій базується на роботах В.О.Самохіної [Самохіна : 190–220], В.Я. Проппа [Пропп : 140–155], М.М. Бахтіна [Бахтін : 20 –25], які найбільш адекватно і глибоко дослідили проблеми дискурсу аналізу в цілому.

Наукові результати. У статті дається визначення та аналіз когнітивного патерну чіткого

контрасту і ряду різновидів стилістичної фігури *non sequitur*, проведено уточнення понять теоретичного аналізу дискурсу комічного.

Американський комедійний дискурс, на нашу думку, реалізується зазвичай у формі кінокомедій і телевізійних ситуативних комедій, складається з двох семіотичних систем: вербальної та невербальної візуальної системи, які органічно взаємодіють одна з одною і створюють єдиний відеовербальний текст, який динамічно розгортається у ситуації сміхової комунікації ігрового характеру. Об'єднаний єдиною темою, сюжетом, ситуативним контекстом з його просторово часовими характеристиками та персонажами, цілісністю й зв'язністю, єдиними глибинними інтенціями сміху, гри й профанації, та гумористичною чи сатиричною тональністю, американський комедійний дискурс характеризується об'ємністю, образністю, поліінформативністю, багатозаровістю і застосуванням різноманітного арсеналу засобів комічного як лінгвістичного так і екстралінгвістичного характеру.

У цій статті ми розглянемо лінгвокогнітивний патерн чіткого контрасту та його актуалізацію через таку стилістичну фігуру як *non sequitur*, яка використовується в американському комедійному дискурсі для створення комічного ефекту.

Когнітивний патерн чіткого контрасту (від *contrast effect bias*) [Hobbs :70–75]. В цілому, на нашу думку, когнітивний патерн є проміжною ланкою між фреймом та когнітивним упередженням і представляє собою декілька фреймів, що об'єднані навколо якоїсь ціннісної домінанти.

Когнітивний патерн чіткого контрасту ми подаємо у формі чорно-білої монади, полягає в тому, що контрастні денотати, розміщені поряд, привертають більше уваги і запам'ятовуються значно краще. Крім того, у аудиторії є схильність творчо розв'язувати завдання шляхом спонтанного пошуку контрастних концептів та моделювати ігровий парадокс сприйняття двозначного слова. Основу цього патерну становлять фрейми 'контрастних об'єктів і явищ' і ціннісна домінанта 'цікавості до всього незрозумілого.' Актуалізація цього патерну відбувається за рахунок використання різноманітних алогізмів (парадокс, парапродокіан, антитеза, оксюморон, хіазм, абсурд тощо).

Для ілюстрації використання когнітивного патерну чіткого контрасту візьмемо фрагмент дискурсу з комедії 'Annie Hall' [Allen, 1977]: "*Alvy Singer: Sun is bad for you. Everything our parents said was good is bad. Sun, milk, red meat... college.*" Рефреймінг логічної інференції на алогічну актуалізується через антитезу (*good is bad*) і парапродокіан (*Sun, milk, red meat... college*), супроводжується патерном чіткого контрасту (*good is bad*). Іннуендо робиться на те, що не лише батьки, але й коледж не навчать молодь так як треба.

Розглянемо ще один фрагмент з того самого фільму: "*Alvy Singer: A relationship, I think, is like a shark. You know? It has to constantly move forward or it dies. And I think what we got on our hands is a dead shark*" [Allen, 1977]. Рефреймінг логічної та образної, а потім образної та логічної інференцій, супроводжується застосуванням патернів мольберту й чіткого контрасту, при цьому іннуендо робиться на те, що подружні взаємовідносини чоловіка та його дружини перегоріли й закінчилися. У стилістичному плані комізм викликає комбіноване використання неочікуваного зооморфічного порівняння (*A relationship, I think, is like a shark*) та розширеної антитези (*a shark... a dead shark*). Патерн чіткого контрасту (жива – мертва акула) фокусує увагу аудиторії та сприяє комічному ефекту.

У романтичній кінокомедії 'The Shop Around the Corner' (1940), яка згідно з оцінкою Американського інституту кіномистецтв входить до списку 100 найкращих історій про кохання США XX сторіччя де посідає 28 місце, є наступний фрагмент дискурсу комічного: "*Hugo Matuschek: ...The word impossible is not in our vocabulary! Klara Novak: I'm looking for a job! Hugo Matuschek: That's impossible!*" [Lubitsch]. Під час діалогу між власником магазину та його майбутньою працівницею комічний ефект викликає антитеза, оскільки хазяїн суперечить тому, що сам сказав декілька секунд назад, що посилюється діакіпом (два рази повторюється *impossible*) і градацією. Спостерігається рефреймінг логічної та алогічної інференцій, залучення патерну чіткого контрасту, актуалізація інтенції агресії.

Актуалізація патерну чіткого контрасту приводить до зміни оцінних домінант (позитивна/негативна), порушення такої максими Грайса,

як ‘манера подачі інформації’. Залучення цього патерну, в першу чергу через фігури контрасту, з одного боку спантеличує аудиторію, а з іншого боку миттєво концентрує її увагу. Лексичними маркерами цього патерну в першу чергу є лексеми з контрастним, переважно антонімічним, семантичним значенням (*death – life, failure – success etc*).

Non sequitur – стилістична фігура синтаксичного плану, яка проявляється в тому, що під час діалогу один з комунікантів різко змінює тему розмови. Цей прийом часто трапляється в несподіваних алогічних відповідях на якісь запитання чи коментарях.

В американському комунікативному просторі, ця стилістична фігура має декілька клішованих варіантів, які застосовують американські автори.

‘Non sequitur пробудження’ ‘Waking non sequitur’ – різновид стилістичної фігури non sequitur, який полягає у тому, що один з персонажів комедії несподівано приходить до тьми або прокидається й говорить фразу, яка абсолютно не корелює з певним ситуативним контекстом. Так, у фільмі ‘Bananas’ (1971, режисер В. Аллен) головний герой Філдінг, якого грає Вуді Аллен, після втрати свідомості піднімається і каже зі стоном: “...no more Polish women!” [Allen, 1971]. Контраст напруженого ситуативного контексту й легковажна незв’язна фраза Вуді Аллена з сексуальним іннуендо посилює комічний ефект. Невідповідність дискурсу та ситуативного контексту проявля. Залучення когнітивного патерну чіткого контрасту з елементом асоціативної провокації.

‘Наживка й перемикач’ Bait and Switch – різновид стилістичної фігури non sequitur, який полягає у тому, що очікуваний вербальний жарт, чи трюк (біхейвіорема) не відбувається, а відбувається щось інше, зовсім неочікуване.

Наведемо приклад з кінофільму *The Shawshank Redemption* (1994, режисер Ф. Дарабонт). Знаходячись у буцегарні, Енді у своїй тарілці знаходить якусь личинку і розмірковує чи їсти цю страву. Старий в’язень Брукс розпочинає бесіду з ним: “Brooks: Are you going to eat that? Andy: Wasn’t planning on it. Brooks: [holds his hand out] Do you mind? [Andy hands it over skeptically] Brooks: [with a smile] Ahh, that’s nice and ripe. [He opens his jacket and gives it to a baby

raven in his pocket] Brooks: Jake says “Thank you” [Darabont]. У цьому фрагменті очікується, що старий в’язень викине тарілку з їжею, а він несподівано починає годувати маленького ворона. Комізм викликає застосування саме цього різновиду стилістичної фігури non sequitur, що супроводжується антитезою. Спочатку Брукс глузливо дивиться на їжу, а потім радісно вихваляє “Ahh, that’s nice and ripe”. Залучається когнітивний патерн чіткого контрасту з елементом асоціативної провокації.

Показовим є фрагмент дискурсу з американського телесеріалу *NUMB3RS* (2005, режисер Н. Фалаччі). Два математики обговорюють математичну проблему та коли заходить людина далека від математики, вони різко змінюють тему розмови: “Charlie: You’re wrong. Its structure lacks originality or integrity. Archrival: It’s a classic organization based on tested and proven elements. C: It’s a chain! It’s a chain with irregularities that come with maintaining complex matrices. A: Oh, so you propose that a single point mechanism provides superior output? (Fleinhardt walks in) Fleinhardt: Enough! Surely, two eminent mathematicians can find ways to calmly discuss theory.

C: ... We’re not discussing theory. A: No. We’re talking hamburgers. C: ‘Pie n’ Burger’s’ the best, man. There’s no question about it. A: ‘In and Out is far superior” [Falacci]. Комічний ефект діалогу викликає різновид стилістичної фігури non sequitur – ‘bait and switch’, що використовується у комплексі із застосуванням стилістичної фігури пастиш, оскільки математична лексика (*complex matrices, integrity*) несподівано переходить на побутову лексику (*hamburgers, ‘Pie n’ Burger’s’*), що застосовується у ресторанах швидкого обслуговування, а це у свою чергу виявляє глибинну інтенцію глузування математиків з Флейнхардта. Відбувається актуалізація когнітивного патерну чіткого контрасту з елементом асоціативної провокації. Перехід від математичної лексики до побутової контрастний та очевидний.

‘Бездиханий non-sequitur’ Breathless Non-Sequitur – різновид стилістичної фігури non sequitur, який полягає у тому, що один із комунікантів різко змінює тему розмови, або ж несподівано переходить на алогічне та шокуjące обґрунтування своєї точки зору, при цьому, комунікант застосовує буденну, без емоційну інтонацію.

Наведемо приклад з науково популярної кінокомедії *Sleeper* (1973, режисер В. Аллен). Головний герой кінострічки Майлз, незграбний очкарик, прокидається через 200 років (при цьому різко змінюється ситуативний контекст, логічні інференції замінюються на містично-фантастичні), закохується у красуню Луну, і стає ще більш кумедним та навіть небезпечним для суспільства: *“Miles: I’m a nice person! I have healthy life drives and good goals. I don’t drink. I don’t smoke. I would never force myself sexually on a blind person”* [Allen, 1973]. Комічний ефект викликає застосування різновиду стилістичної фігури *non sequitur* – *beathless non-sequitur* в останній пропозиції *“I would never force myself sexually on a blind person”*, яка пов’язана з попередніми пропозиціями алогічною інференцією. При цьому застосовується каламбур та асоціативний механізм асоціативного накладу двох асоціантів. У лексемі *blind* обігрується пряме значення ‘сліпа’ та ‘нерозумна’ (красуня Луна). Додатково робиться іннуендо сексуального плану із застосуванням когнітивних патернів контрасту й ілюзорної переваги та глибинної інтенції глузування. Інтенсифікаторами комічного виступають стилістичні фігури ізоколон (однакова довжина речень *‘I don’t drink. I don’t smoke’*), анафора (однаковий початок у зазначених вище реченнях), алітерація (*have healthy, don’t drink*).

У кінокомедії чорного гумору (1998, режисер Т. Гілліам), головний герой журналіст Рауль, що їде у Лас Вегас для написання статті про мотогонки, у стані галюциногенного марення, розмірковує: *“I was a relatively respectable citizen – a multiple felon, perhaps, but certainly not dangerous. And when the Great Scorer came to write against my name, that would surely make the difference”* [Gilliam]. Комічний ефект монологу викликає застосування різновиду стилістичної фігури *non sequitur* – *beathless non-sequitur* у першому реченні *“I was a relatively respectable citizen – a multiple felon, perhaps,*

but certainly not dangerous”. Перша пропозиція *“I was a relatively respectable citizen...”* робить ймовірну логічну інференцію *“I had never broken any laws.”* Але замість цього застосовується неочікувана алогічна інференція, що призводить до алогічної другої пропозиції *“a multiple felon”* (злочинець, що скоїв численні злочини). Саме тут відбувається актуалізація когнітивного патерну чіткого контрасту через *breathless non-sequitur*, а на асоціативному рівні механізму асоціативної провокації. Після цього знову вмикається алогічна інференція, що приводить до алогічної третьої пропозиції *“perhaps, but certainly not dangerous”*, у якій на стилістичному рівні спостерігається використання евфемізму, а на когнітивному – патерну страуса. Далі комізм посилює прецедентний антропонім *the Great Scorer* (Великий Рахівник, міфологічна істота із вірша Грантланда Райса *“Alumnus Football”*), при цьому відбувається переключення на містично-релігійну інференцію та когнітивний патерн екстраординарності.

Висновки. В результаті проведеного дослідження американського комедійного дискурсу було виявлено, що до одного з активних когнітивних механізмів комічного належить патерн чіткого контрасту, що є проміжною ланкою між фреймом і когнітивним упередженням контрасту. Основою цього патерну становлять фрейми контрастних об’єктів і явищ, та ціннісна домінанта цікавості до всього незрозумілого. Однією з головних рис цього патерну є те, що контрастні денотати привертають більше уваги та краще запам’ятовуються аудиторією. Реалізація цього когнітивного патерну супроводжується асоціативним механізмом провокації і може реалізуватися через різновиди такої стилістичної фігури як *non sequitur*, а саме *Waking non-sequitur, Bait and Switch, Breathless Non-Sequitur*. При наявності сміхової інтенції або ситуації, ці фігури можуть викликати комічний ефект.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса. М. : Мысль, 1979. 280 с.
2. Самохіна В. О. Сучасний англомовний жарт : монографія. Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2008. 355 с.
3. Пропп В. Я. Проблемы комизма и смеха. Ритуальный смех в фольклоре (по поводу сказки о Несмеяне). М. : Лабиринт, 1999. 288 с.
4. Allen W. (1997) *Annie Hall*. Comedy film. 93 Mn. United artists. USA. URL: <http://www.youtube.com/watch?v=K87ct7aP6J0&feature=fvst>

5. Allen W. (1971). Bananas. Comedy film. 82 Min-United Artists. USA. URL: <http://www.youtube.com/watch?v=rld8hqfoIoQ>
6. Allen W. (1973). Sleeper. Science fiction comedy film. 88Mn. United Artists. URL: <http://www.youtube.com/watch?v=t1shIHF0KJs&feature=related>
7. Darabont F. (1994). The Shawshank Redemption. Drama film .142Mn. Warner Bros. URL: www.youtube.com/results?Search-query=the+shawshank+redemption+part+1&oq=The+Shawshank+Redemption
8. Falacci N. (2005). NUMB#RS. Television serial. URL: <http://www.youtube.com/watch?V=cg7v>
9. Gilliam T. (1998). Fear and Loathing in Las Vegas. Black comedy film. 119Mn. Universal Pictures. URL: <http://www.youtube.com/watch?v=Zm7r491n-8o>
10. Hobbs T. (1958). Levithan. Parts One and Two. New York : The library of liberal Arts.
11. Lubitsch E. (1940). The Shop Around the Corner. Comedy film. 99Mn MGM. USA. URL: <http://www.youtube.com/watch?v=CELHxYj6Q3s>

REFERENCES

1. Bakhtin M.M. (1979). Creativity of Francois Rabelais and folk culture of the Middle Ages and the Renaissance. M. : Thought. 1979. 280 p [in Russian]
2. Samokhina V. O. (2008). Modern English Joke : monograph. Kharkiv : Kharkiv National University named after V. N. Karazin, 2008. 355 p. [in Ukrainian]
3. Propp V. Ya. (1999). Problems of comedy and laughter. Ritual laughter in folklore (about the tale of Nesmeyan). M. : Labyrinth, 1999. 288 p. [in Russian].
4. Allen W. (1997) Annie Hall. Comedy film. 93 Mn. United artists. USA. URL: <http://www.youtube.com/watch?v=K87ct7aP6J0&feature=mvst>
5. Allen W. (1971). Bananas. Comedy film. 82 Min-United Artists. USA. URL: <http://www.youtube.com/watch?v=rld8hqfoIoQ>
6. Allen W. (1973). Sleeper. Science fiction comedy film. 88Mn. United Artists. URL: <http://www.youtube.com/watch?v=t1shIHF0KJs&feature=related>
7. Darabont F. (1994). The Shawshank Redemption. Drama film .142Mn. Warner Bros. URL: www.youtube.com/results?Search-query=the+shawshank+redemption+part+1&oq=The+Shawshank+Redemption
8. Falacci N. (2005). NUMB#RS. Television serial. URL: <http://www.youtube.com/watch?V=cg7v>
9. Gilliam T. (1998). Fear and Loathing in Las Vegas. Black comedy film. 119Mn. Universal Pictures. URL: <http://www.youtube.com/watch?v=Zm7r491n-8o>
10. Hobbs T. (1958). Levithan. Parts One and Two. New York : The library of liberal Arts.
11. Lubitsch E. (1940). The Shop Around the Corner. Comedy film. 99Mn MGM. USA. URL: <http://www.youtube.com/watch?v=CELHxYj6Q3s>

O. V. KHARCHENKO

Candidate of Philological Studies,

Associate Professor at the Department of Publishing Studies,

Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine

E-mail: ov.kharchenko@kubg.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-6263-4573>

COGNITIVE PATTERN OF DISTINCT CONTRAST AND ITS REALIZATION THROUGH THE VARIETIES OF THE STYLISTIC FIGURE NON SEQUITUR

The article is devoted to the analysis of the linguistic and stylistic and cognitive features of the American comedy film discourse, which is considered to be a combined video-verbal text, dynamically developing in a situation of humorous conversation in a playful manner. Combined with a single topic, plot, situational context with its spatio-temporal characteristics and characters, integrity and coherence, common deep intentions of laughter, play and profanity, humorous or satirical tone, American comedy film discourse is characterized with a diverse arsenal of comic linguistic and extralinguistic nature.

The article considers such a cognitive mechanism of comism as the cognitive pattern of distinct contrast, which is an intermediate link between a frame and the cognitive bias of contrast. The basis of this cognitive pattern is formed with the frames of contrasting objects and phenomena, and the value dominant of interest in everything incomprehensible. The involvement of this cognitive pattern is manifested in the fact that contrasting denotates attract more attention and are

better remembered by the audience. It has been proven that the actualization of the cognitive pattern of distinct contrast can occur through such stylistic figures as the types of non sequitur, which are accompanied with the switching of logical and unexpected illogical inferences, combined with other stylistic figures as antithesis, metaphor, innuendo, etc., and are applied in American comedy film discourse. Non-sequitur stylistic figures such as 'Non sequitur awakening', 'Non sequitur – bait and switch', 'Breathless non-sequitur', which are used by modern American authors in American comedy film discourse, have been discovered in the American communicative space. The above types of non-sequitur stylistic figures mix such contrasting emotions as excitement and nervousness, joy and disgust, love and hate, laughter and shock, and so on. All these types of non sequitur represent the actualization not only of the cognitive pattern of distinct contrast, but also of the mechanism of associative provocation.

Key words: American comedy film discourse, stylistic figure, non-sequitur, antithesis, cognitive pattern.

УДК 811.11'36

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.30>**О. В. ШАПОЧКІНА**

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри германської філології,

Інститут філології Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

Електронна пошта: o.shapochkina@kubg.edu.ua<http://orcid.org/0000-0002-9575-0415>

**ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ
КАТЕГОРІЇ СТАНУ ГЕРМАНСЬКИХ МОВ
(НА МАТЕРІАЛАХ НІМЕЦЬКОЇ, ДАНСЬКОЇ, ФРИЗЬКОЇ, ШВЕДСЬКОЇ
ТА ІСЛАНДСЬКОЇ МОВ)**

У статті запропоновано до розгляду низку типологічних особливостей розвитку категорії стану (далі КС) сучасних германських мов: німецької, шведської, данської, фризської та ісландської. Проблемність в інтерпретації КС полягає в її опозиційності та змістовій незавершеності. Розмаїття станових форм у мовах однієї мовної групи спричинено різними факторами. Неоднозначність КС впливає з її подвійної синтактико-морфологічної природи. Труднощі, пов'язані з виокремленням станової конструкції у тексті полягають у тому, що граматичне значення є близьким за змістом до лексичної семантики дієслова. Це зумовлено тим, що станові конструкції належать різним рівням мови: морфологічному, синтаксичному і лексичному, на яких формуються складні станові конструкції, що експлікують суб'єктно-об'єктні відношення. Характерною ознакою парадигми категорії стану у досліджуваних германських мовах є морфологічна, синтаксична та семантична розбіжності конструкцій, які її реалізують. Особливістю є те, що досліджувані нами сучасні германські мови становлять V2-тип, де дієслово зазнає пересуву в другу позицію у реченні за умови заповнення ініціальної будь-яким іншим елементом речення, крім суб'єкта. Конвергентною для германських мов є основна ознака взаємного стану – симетричність. Два суб'єкти, що вжиті у конструкції такого типу, є комунікативно рівнозначними. Спільною також є наявність класичної моделі, за допомогою якої утворюється пасивний стан у германських мовах – AUX + PTCP II, та утворення зворотного й взаємного станів з обов'язковим вживанням займенників. Відтак, метою статті стало дослідження КС сучасних германських мов, визначення типологічних особливостей КС німецької, ісландської, шведської, фризської мов, виокремлення дивергентних та конвергентних ознак у парадигмі КС германських мов.

Ключові слова: стан, категорія стану, германські мови, лінгвістичні студії, дійсний стан, пасивний стан, зворотний стан.

Вступ (поставлення проблеми, аналіз попередніх досліджень, дотичних до цієї праці). У германському мовознавстві КС є однією із неоднозначно інтерпретованих через суперечливість її природи. Розуміння дуальної природи КС полягає в тому, що вона є водночас морфологічною, оскільки вимагає зміни флективних форм, і синтактико-семантичною, тому що (на відміну від категорій особи, числа, часу, виду дієслова) експлікує певні відношення між членами речення [Полховська: 2008].

Бракує також консенсусу щодо граматичного статусу цієї категорії. Вважають, що семантика дієслівних форм стану виходить за межі морфології і концентрується в лексичній сфері [Шапочкіна: 2016]. За Ю. Жлуктенком, вона репрезентує відношення дії, вираженої дієсловом, спрямованої до суб'єкта дії, який

може позначати виконавця дії (активний стан), може зазнавати дії на собі, бути носієм ознаки за дією, яка виконана стороннім діячем (пасивний стан), чи бути об'єктом власної дії (середній стан чи медіум, власне зворотний або рефлексив) [Жлуктенко: 1976].

Виклад основного матеріалу. У німецькій мові КС двокомпонентна: дійсний стан (*Aktiv*) та пасивний стан (*Passiv*). У німецькій мові дієслово має лише одну форму теперішнього часу (нім. *Präsens*), три форми минулого (нім. *Präteritum*, *Perfekt*, *Plusquamperfekt*) і дві – майбутніх часових форми (нім. *Futur I*, *II*). Активний стан утворюється від усіх часових форм. У всіх своїх часових формах активний стан акцентує увагу на виконавцеві дії (активному виконавці). Пасивний стан так само утворюється від усіх часових форм. Від активного він відрізняється

тим, що модель пасивного стану демонструє дію, спрямовану на агенса. Ще однією відмінною рисою є те, що в пасивній формі дійова особа не обов'язкова. Пасивний стан дає змогу зробити акцент на процесі дії і його результаті. Принагідно нагадаємо, що *Passiv* має дві форми – пасив дії (нім. *Vorgangspassiv*) і пасив стану (нім. *Zustandspassiv*). Перша (нім. *Vorgangspassiv*) позначає дію, процес або зміну стану. Утворюється за допомогою допоміжного дієслова *werden* (його особових форм) і РТРСЛ II основного дієслова. При цьому змінним є лише допоміжне дієслово: саме за його формою визначається часова конструкція словосполучення чи речення в цілому, напр.: нім. *Das Buch wird gelesen. (Vorgangspassiv Präsens)*. – *Das Buch wurde gelesen (Vorgangspassiv Präteritum)*. – *Das Buch ist gelesen worden (Vorgangspassiv Perfekt)*. – *Das Buch war gelesen worden (Vorgangspassiv Plusquamperfekt)*. Згадаймо також особливість *Vorgangspassiv* минулих часів *Perfekt* і *Plusquamperfekt*, оскільки тут вживається давня форма РТРСЛ II та AUX *werden / worden*, що є рудиментом більш ранніх етапів розвитку німецької мови. Така сама закономірність властива становій конструкції у *Futur II*. У німецькій мові пасив стану (нім. *Zustandspassiv*) позначає результат дії, стан предмета або особи. *Zustandspassiv* утворюється так само від усіх часових форм, як і пасив-процес за допомогою AUX *sein* 'бути' + РТРСЛ II. Зауважимо, що пасивні конструкції сучасної німецької мови поділено на три типи: 1) безособові пасивні конструкції, напр.: нім. *Es wird getaut*. 'Розтає'; 2) двоконпонентний пасив, напр.: нім. *Das Buch wird gelesen*. 'Книжка читається'; 3) триконпонентний пасив (із персоніфікованим або неперсоніфікованим компонентом), напр.: нім. *Das Buch wird von dem Studenten gelesen* 'Книжка читається студентом'. Дискусійним і нині залишається питання наявності зворотного та взаємного станів у сучасній німецькій мові. Кількість таких дієслів є значною і можливості їх реалізації КС дедалі зростають. Таким чином, виділяємо особливу групу дієслів зі зворотним значенням, напр.: нім. *Ich wasche mich*. 'Я вмиваюся' та взаємного стану, напр.: нім. *Sie küssen sich*. 'Вони цілуються'. Однак більшість граматистів не включає німецькі зворотні та взаємні дієслова до поля реалізаторів КС, а розрізняє їх за структурними та лексико-граматичними типами [Frank Slotta: 2011].

У сучасній ісландській мові існує п'ять основних станових значень: активне, власно-зворотне, медіальне, взаємне та пасивне. Власно-зворотний стан представлено зворотною конструкцією (перша та друга особи дієслова + особовий займенник у непрямому відмінку, третя особа дієслова + зворотний займенник) або ж так званою зворотною формою на *-st*, напр.: ісл. *Hann klæddi sig – hann klældist* 'він одягся'. Медіальний (середній) стан презентовано також зворотною конструкцією або зворотною формою, напр.: ісл. *Hann snýr sér* 'він повертається', ісл. *Jörðin snýst kringum sólina* 'Земля обертається навколо Сонця', ісл. *Setjast á stól* 'сісти на стілець', ісл. *Mér mistókst það* 'мені це не вдалося'. Взаємне значення реалізується зворотною формою або незворотною формою дієслова із взаємним займенником, напр.: ісл. *Þeir skrifast á* 'вони листуються', *þeir börðust* 'вони билися'. Пасивне значення репрезентовано конструкцією AUX *vera* 'бути' + РТРСЛ II, а також у деяких випадках зворотною формою. Ця конструкція має значення акціонального та статального пасиву, напр.: ісл. *bókin er skrifuð* означає два варіанти: 'книга пишеться', 'книга написана'. Значення вищенаведених конструкцій визначається контекстом. Зворотні форми КС ісландської мови мають перелік особливих значень пасивності: результативний (ісл. *Fréttast* 'стати відомою (про новину)'); якісно-пасивний (ісл. *Bletturinn þvæst ekki úr* 'пляма не відпирається'); можливості сприйняття (ісл. *sjást* 'ввижатися'). Пасивну конструкцію утворюють дієслова, які мають керування у непрямих відмінках (ACC, DAT та GEN), а також віддієслівні частки, напр.: ісл. *Hann er settur frá sem yfirmaður* 'його звільнено з посади керівника'. Нагадаємо, що ісландську пасивну конструкцію AUX *vera* 'бути' + РТРСЛ II слід відрізнити від омонімічної суб'єктно-результативної, напр.: ісл. *Hann er farinn* 'він пішов', та неозначено-особової, напр.: ісл. *Það er barið á dyr* 'у двері стукають'. Станові значення РТРСЛ II та INF також характеризуються своїми певними особливостями в ісландській мові, а саме: РТРСЛ I має активне значення, напр.: ісл. *sofandi* 'сплячий', і РТРСЛ II від неперехідних дієслів також, напр.: ісл. *kominn* 'той, хто прийшов'. РТРСЛ II має пасивне значення, напр.: ісл. *Kosinn* 'обра-

ний'. INF мають всі станові значення, напр.: ісл. *Bera* 'нести', *klæða sig* та *klæðast* 'одягтися', *talast við* 'розмовляти', *vera saminn* 'бути складеним' тощо [Берков: 2001].

КС сучасної фризської мови є традиційно двокомпонентною – актив та пасив. Однак існує також третя станова форма – рефлексив. В активному стані вживаються PRES, три форми минулого часу – IMPF, PERF та PLUSPERF, одна форма майбутнього часу – FUT. Фризська активна конструкція у PRES вживається для вираження дії, що відбувається у певний момент або протягом тривалого часу, напр.: фриз. *Wy dogge it wurk meiinoar*. 'Ми виконуємо цю роботу разом'; або для вираження дії, що трапляється завжди і не прилаштована до конкретного моменту або часу, напр.: фриз. *Hja hawwe fjouwer oanen*. 'У них чотири сини'. Також досить часто форми PRES у поєднанні із прислівником часу виражають майбутній час, напр.: фриз. *We geane moarn nei it gemeentehus*. 'Завтра ми підемо до мера'. IMPF вживається у висловленні, коли результат дії не пов'язаний із PRES, напр.: фриз. *Wy stiene yn de rein*. 'Ми стояли під дощем'. PERF (форма складного минулого часу фризської мови) вживається: 1) в усному мовленні (діалоги) при описі дії, що сталася у минулому, напр.: фриз. *Do hast my it silen leard*. 'Ти вчив мене плавати під парусом'; 2) у висловленні при описі дії, що трапилася у минулому, але пов'язана з теперішнім часом, напр.: фриз. *Ik haw al twa oeren efter it stjoer sitten*. 'Я за кермом уже дві години'. PLUSPERF (складний давньоминулий час) означає дію, що залишилася до початку іншої дії, яка описувалася у IMPF чи PERF, напр.: фриз. *Ik frege, wa't it dien hie*. 'Я запитав, хто це зробив'. FUT вживається на позначення одномоментної або повторювальної дії, яка має здійснитися у майбутньому, напр.: фриз. *Myn broer sil twouwe*. 'Мій брат буде одружуватися'. Цій формі також притаманні відтінки модального значення, що виражають умову, можливість або пропозицію, напр.: фриз. *Sille wy net earne in kopke kofje drinke?* 'А чи не випити нам по філіжанці кави?' У фризській мові модель пасивного стану утворюється поєднанням AUX *wurde* + PTCP II, напр.: фриз. *Dy bern wurde linne ritte*. 'Дітям дозволили побігати', і нагадує принцип утворення пасивного стану в німецькій мові.

Зокрема, від кожної часової форми активного стану можна утворити пасивний стан. Для утворення пасивного стану в часових формах PERF або PLUSPERF вживають також десемантизоване дієслово *weze*. Пор.: сильне дієслово *drage* 'носити' (PTCP II від *droegen*) має такі пасивні форми, PRES: *wurd, wurdst, wurdt, wurde droegen*; IMPF: *waard, waardest, waard, waarden droegen*; FUT: *ik sil droegen wurde*; PERF: *bin, bist, is, binne droegen*; PLUSPERF: *wier, wierst, wier, wieren droegen*; Konditional: *ik soe droegen wurde*. У пасивній формі можуть також вживатися й неперехідні дієслова, на зразок фриз. *Nei iten waard der wat kuire, en dan thedrongen*. 'Після обіду трохи погуляли, потім пили чай'. Фризьке рефлексивне дієслово відкриває позицію об'єкта, вираженого особовим займенником у непрямому відмінку, який узгоджується з морфологією суб'єкта, напр.: фриз. *jin fersinne* 'помилятися', *Ik fersin my altyd dat telefonnummer*. 'Я завжди набираю не той номер'. Фризьким дієсловам властиве рефлексивне значення. Пор. парадигми фризської мови, напр.: фриз. *hy wasket him* 'він миється'; *hy wasket de bern* 'він миє дитину' [Жлуктенко 1984:151–155].

Данська мова має класичну двокомпоненту КС: актив та пасив. У сучасній данській мові використовують пасивний стан, якщо суб'єкт виконує дію не сам, а хтось вчиняє над ним дію. В усіх інших випадках дієслово оформлено в активному стані. Існує два види пасивного стану. Найпростіший – це приєднання до дієслова *-s*, напр.: дан. *Butikken åbnes kl. 7*. 'Магазин відкривається о 7 годині'; *Bogen læstes af alle*. 'Книгою зачитувалися всі'. Для багаторазової дії зазвичай використовують перший спосіб. Аналізована форма не може вживатися з PERF, PLUSPERF і FUT. З цією формою можна також утворити безособову конструкцію з лексемами *det* або *der*, напр.: дан. *Der gøres meget for at redde dyrene*. 'Багато чого робиться, щоб врятувати тварин'; *Det fortælles, at forfatteren skriver en ny bog*. 'Розповідають, що письменник пише нову книгу'. Для одноразової дії (зазвичай у майбутньому часі) найчастіше вживають другу конструкцію. Пор.: *blive* в потрібному часі + дієслово у PERF, напр.: дан. *Huset bliver bygget*. 'Хату будують'. *Bogen blev skrevet*. 'Книгу писали'. Окрім цього, існує

так звана результативна конструкція. Її вживають, коли важливо не те, що над об'єктом вчиняють дію, як у наведених вище конструкціях, а як результат цієї дії: *er / var* + дієслово в PERF, напр.: дан. *Huset er bygget*. 'Будинок побудований'; *Stilen var skrevet for ferien*. 'Твір було написано до канікул'; *Udstillingen åbnes om torsdagen*. 'Виставка відкривається по четвергах'; *Udstillingen bliver åbnet på torsdag*. 'Виставку відкриють у четвер'; *Udstillingen er åbnet siden torsdag*. – 'Виставка відкрита з четверга'. Якщо у фокусі уваги перебуває виконавець дії, то конструкція оформлена прийменником *af*, напр.: дан. *Huset bygges af byggerne*. 'Будинок будується будівельниками'; *Bøger skrives af forfatterne*. 'Книги пишуться письменниками'. У цьому контексті звернімо увагу на зворотні данські дієслова, оформлені флексією *-s*. Зазвичай такі дієслова позначають взаємну дію двох або більше осіб, напр.: дан. *Vi ses!* 'Побачимось!'; *Vi kan træffes på mandag*. 'Ми можемо зустрітися в понеділок'. У данській парадигмі КС наявні два дієслова, які завжди вживаються з *-s* у кінцевій позиції: *synes* 'вважати, мабуть' і *lykkes* 'вдаватися', напр.: дан. *Jeg synes, du har ret*. 'Думаю, ти маєш рацію'; *Det lykkedes os at få adgang*. 'Нам вдалося отримати доступ'. Ці дієслова, на відміну від першої форми пасивного стану, можна вживати у PERF. Тоді вони будуть поєднуватися з AUX *have* в минулому часі, напр.: дан. *Jeg har altid syntes, at han var sød lige siden jeg lærte ham at kende*. 'Я завжди вважала його милим, з тих самих пір, як ми познайомилися'; *Det har aldrig lykkedes*. 'Це ніколи не вдавалося'.

У сучасній шведській мові є такі граматичні категорії: генус (*modus* або *utsägesätt*), час (*tempus* або *tidsform*) та стан або модус (*genus verbi* або *verbets huvudform*). Шведська КС включає групу дієслів, що експлікують відношення дієслова до суб'єкта та об'єкта дії. Внаслідок цього різні станові конструкції реалізуються перехідними дієсловами, які позначають дію, що спрямована на об'єкт. Шведське перехідне дієслово має два стани – дійсний (*aktiv huvudform*) та пасивний (*passiv huvudform*), які співвідносяться один із одним. Шведські речення із перехідними дієсловами оформлені двома способами. У першому суб'єкт збігається з реальним виконавцем дії (дійсний стан), напр.:

швед. *Modern väcker gossen*. 'Мати будить хлопчика'; у другому – з реальним об'єктом дії (пасивний стан), напр.: швед. *Gossen väckes av modern*. 'Хлопчика будить мати'. Реальний виконавець дії у другому реченні представлений прийменниковою фразою з *av*, проте може і не згадуватися, напр.: швед. *Föreläsningen har blivit uppskjuten*. 'Лекція була відкладена'. Пасивний стан шведських дієслів розподіляється на: 1) пасив дії або звичайний пасивний стан, що виражає дію, процес, напр.: швед. *Boken tryckes*. – 'Книга друкується'; 2) пасив стану (швед. *tillståndspassiv*), що виражає не дію, а стан, який є результатом завершеної дії, напр.: швед. *Boken är tryckt*. 'Книгу надруковано'. За своєю структурою пасивні конструкції поділяються на: трикомпонентний пасивний стан, в якому є вказівка на реально діючу особу (типу: *Huset bygges av arbetarna* 'дім будується робітниками'), та двокомпонентний пасив, де ця вказівка відсутня (типу: *Huset bygges*, тобто 'дім будується' або 'дім будують'). Існує також альтернативний поділ на чотири інших типи: флективний, або так званий 'пасив на *-s*', і три типи пасивного стану зі складеними формами, що утворюються за допомогою допоміжних дієслів *bliva*, *vara* і *varda*, так звані пасив із *bliva*, пасив із *vara*, пасив із *varda*. Форма шведського пасивного стану реалізується шляхом оформлення форми активного стану флексією *-s*, окрім РТСРЛ II, який є носієм станового значення. РТСРЛ II реалізує семантику активного стану, напр.: швед. *kallande* (російською дослівно: 'зовущий'), *läsande* (російською дослівно: 'читаючий'). В юридичному та діловому стилях деякі РТСРЛ II вживаються у пасивному значенні, напр.: швед. *hans ägande gård* – укр. 'маєток, яким він володіє'; і *avgivande räkning* – укр. 'у рахунку, що подається'. Пасивний стан зі складеними часами у шведській мові представлено моделлю AUX (*bliva*, *vara*, *varda*) + РТСРЛ II, який узгоджується у роді та числі із суб'єктом. Залежно від показників, що вказують на співвіднесеність з суб'єктом, шведські дієслова поділяються на три групи: 1) дієслова «активних флексій»(закінчень, характерних для дійсного стану), напр.: швед. *älska* 'кохати', *jag älskar* 'я кохаю'. Пор. перехідні дієслова активних флексій трансформовані «пасивними флек-

сіями», напр.: швед. *läses* ‘читатися’, *boken läses* ‘книга читається’; 2) дієслова «пасивних флексій» оформлені так само, як перехідні дієслова активних закінчень в одному з типів свого пасивного стану. Пор.: швед. *hoppas* ‘сподіватися’, *jag hoppas* ‘я сподіваюся’. Формально вони не належать до реалізаторів пасивного стану, оскільки це переважно неперехідні дієслова. Окремі перехідні дієслова пасивних закінчень, напр.: швед. *minnas* ‘пам’ятати’, *andas in* ‘вдихати’ (*ands in luft* ‘вдихати повітря’), не утворюють пасивного стану; 3) зворотні дієслова (*reflexiva verb*), напр.: швед. *glädja sig* ‘радіти’, подібні до дієслів активних закінчень з тією лише різницею, що вживаються зі зворотним займенником *sig* або з особовим займенником в непрямому відмінку, напр.: швед. *glädja sig* ‘радіти’, *han glädjer sig* ‘він радіє’, але *jag glädjer mig* ‘я радію’, *du glädjer dig* ‘ти радієш’. Дієслова активних закінчень становлять найбільшу групу у шведській мові. Зворотні дієслова в основному є неперехідними, напр.: швед. *glädja sig* ‘радіти’ – *Jag glädjer mig över dina framsteg*. ‘Я радий твоїм успіхам’; *resa sig* ‘підніматися’ – *Mot krigsanstiftarna reser sig en allt mäktigare, en kämpande fredsfront*. ‘Проти підбурювачів війни піднімається дедалі потужніший, бойовий мирний фронт’; *sätta sig* ‘сідати’ – *Vi satte oss i skuggan*. ‘Ми сіли в тіні’. Деякі зворотні дієслова є перехідними, напр.: швед. *erinra sig* ‘згадає’, ‘пригадає’ (*Jag erinrar mig hans utseende*. ‘Я пригадую його зовнішність’) [Маслова-Лашанська: 1996].

Результати й висновки. Отже, аналіз КС у німецькій, ісландській, данській, шведській та фризській мовах дає змогу виокремити спільні й відмінні ознаки. Щодо кількості станів, то в німецькій мові налічується два – активний та пасивний (пасивний стан

поділено на пасив-процес і пасив-результат), особливими становими конструкціями вважають комбінації зі зворотними й взаємними дієсловами [Goldberg: 2006]. В ісландській мові виокремлюють п’ять основних станових значень: активне, власно-зворотне, медіальне, взаємне та пасивне. КС фризської мови традиційно розглядають як двокомпонентну – актив та пасив, однак спорадично згадують про третю станову форму – рефлексив. Данська мова має класичну двокомпонентну КС – актив та пасив. Якщо агент не виконує дію сам, а її вчиняють над ним, використовують пасивний стан, в усіх інших випадках – активний. Шведське перехідне дієслово має тільки два стани – дійсний (*aktiv huvudform*) та пасивний (*passiv huvudform*). У реалізації КС німецької, данської, шведської, фризської мов важливою є така ознака, як перехідність. У німецькій мові пасивний стан має три типи: безособовий, агенсовий та трикомпонентний пасив. Окрім того, німецькі пасивні конструкції поділяються на пасив-процес та пасив-результат. В ісландській мові пасивний стан має лише два типи: акціональний та статальний. У шведській мові дієслова залежно від показників, що вказують на співвіднесеність з підметом, поділяються на такі групи: 1) дієслова «активних флексій», а перехідні дієслова активних флексій отримують в одному з типів пасивного стану інші, так звані «пасивні флексії»; 2) дієслова «пасивних флексій», що мають тільки ті флексії, які властиві перехідним дієсловам активних флексій в одному з типів свого пасивного стану; такі дієслова за своїм значенням не мають ніякого відношення до пасивного стану і переважна їх більшість належить до неперехідних. Для дієслів фризської та данської мов критично важливою є перехідність дієслова, завдяки якій формується повноцінна пасивна опозиція до активного стану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берков В. П. Исландский язык. Москва : Издательство «Астрель», 2001. 336 с.
2. Жлуктенко Ю. А. А. В. Двухжилов. Фризский язык. Київ : Наукова думка, 1984. 155 с.
3. Маслова-Лашанська С. С. Шведська мова. URL: <https://svspsb.net/bok/2-7-d.htm#h42> (дата звернення: 06.09.2021).
4. Маслова-Лашанская С. С., Толстая Н. Н. Учебник шведского языка. СПб. : Петро-РИФ, 1996. 272 с.
5. Полховська М. В. Принципи структурної організації екзистенційного речення ранньоніовангліської мови. *Вісник Київ. лінгвіст. ун-ту. Серія: Філологія*. 2008. Київ : Видав. центр КДЛУ. Т. 11, № 2. С. 80–86.
6. Шапочкіна О. В. Типологія категорії стану германських мов у сучасних граматичних студіях. *Молодий вчений*. Херсон, 2016. № 10(37). С. 208–211.
7. Goldberg A. *Constructions at work: The nature of generalization in language*. Oxford : Oxford Univ. Press, 2006. 234 p.
8. Slotka Frank. *Sprachwissenschaft auf den Punkt gebracht. Ein Skript*. WS Köln : Universität zu Köln. 2011. 123 p.

REFERENCES

1. Berkov V. P. Yslandskiy yazyk. [Icelandic] Moskva : Yzdatelstvo «Astrel», 2001. 336 s.
2. Zhluktenko Yu. A. A. V. Dvukhzhlyov. Fryzskiy yazyk. [Frisian]. Kyiv : Naukova dumka, 1984. 155 s.
3. Maslova-Lashanska S. S. Shvedska mova. [Swedish]. URL: <https://svspb.net/bok/2-7-d.htm#h42> (data zvernennia: 06.09.2021).
4. Maslova-Lashanska S. S., Tolstaia N. N. Uchebnyk shvedskoho yazyka. [Swedish language textbook]. SPb. : Petro-RYF, 1996. 272 s.
5. Polkhovska M. V. Pryntsyppy strukturnoi orhanizatsii ekzystentsiinoho rechennia rannonovoanhliiskoi movy. [Principles of structural organization of the existential sentence of the Early New English language]. *Visnyk Kyiv. lnhvist. un-tu. Seriya: Filolohiia*. 2008. Kyiv : Vydav. tsentr KDLU. T. 11, № 2. S. 80–86.
6. Shapochkina O. V. Typolohiia katehorii stanu hermanskykh mov u suchasnykh hramatychnykh studiiakh. [Typology of the category of the state of Germanic languages in modern grammar studies]. *Molodyi vchenyi*. Kherson, 2016. № 10(37). S. 208–211.
7. Goldberg A. *Constructions at work: The nature of generalization in language*. Oxford : Oxford Univ. Press, 2006. 234 p.
8. Slotta Frank. *Sprachwissenschaft auf den Punkt gebracht. Ein Skript*. WS Köln : Universität zu Köln. 2011. 123 p.

O. V. SHAPOCHKINA

Ph.D. in Pedagogy,

Associate Professor at the Department of Germanic Philology,

Institute of Philology of Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine

E-mail: o.shapochkina@kubg.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0002-9575-0415>

TYPOLOGICAL FEATURES OF THE CATEGORY OF VOICE IN THE GERMANIC LANGUAGES (BASED ON GERMAN, DANISH, FRISIAN, SWEDISH AND ICELANDIC)

This paper presents a number of peculiarities connected with typological features of the category of voice (CoV) in the modern Germanic languages, namely German, Swedish, Danish, Frisian, and Icelandic. The problem of interpretation of the CoV lies in its opposition and semantic incompleteness. The diversity of voice forms in the languages of the same language group has been caused by various factors. The ambiguity of the CoV results from its dual syntactic morphological nature. The difficulties connected with specifying the voice constructions in the texts are that grammatical meaning of the construction is semantically close to the lexical meaning of the verb. It is due to the fact that the voice constructions belong to the different language levels, e.g., morphological, syntactic and lexical. Based on these levels the complicated voice constructions, which present subject-object relations, are built. A distinct feature of the category of voice paradigm in the studied languages is its morphological, syntactic, and semantic diversity of analyzed constructions. It is to be noted that the mentioned above modern Germanic languages are of V2-type, where the verb moves to the second position in the sentence provided that the initial one is filled with any other sentence element besides a subject. Symmetry is a convergent feature for the reflexive voice in the Germanic languages. Two subjects used in such type of constructions are communicatively equivalent. Moreover, there are two more common features for the voice constructions. The first one is a classic model AUX+PTCPL II, according to which the languages are built. The second feature is a building of reflexive and reciprocal voices with the obligatory usage of pronouns. Thus, the paper aims at the study of CoV in the modern Germanic languages, specifying its typological features in German, Icelandic, Swedish, and Frisian, and distinguishing divergent and convergent features in the paradigm of the category of voice.

Key words: voice, the category of voice, Germanic languages, linguistic studies, active voice, passive voice, reflexive voice.

УДК 81'25:811.111

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.31>

D. S. SHCHYPACHOVA

*Lecturer at the Department of English for Engineering 1,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, Ukraine,
E-mail: dariashchipachova@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-4501-3131>*

**ENGLISH TRANSLATION DISCOURSE AS A RESULT OF THE IMPLEMENTATION
OF TRANSLATION STRATEGIES**

Oral simultaneous translation is the most complex type of cognitive and communicative activity, which is due to a number of reasons: the simultaneity of the processes of perception and analysis of the source information with the process of generating an utterance in the target language, the continuous-discrete nature of the process, the high speed of translation actions, the multi-channel nature of the information received for processing. The process of oral simultaneous translation can be complicated by destabilizing factors, both objective and subjective. An interdisciplinary approach to studying the features of the activities of simultaneous interpreters from the standpoint of psychology, psycholinguistics, translation studies, cognitive sciences and discourse studies is of great importance for improving the theory, methodology and didactics of oral translation. The didactics of interpreting is actively developing against the backdrop of an unabated demand for the training of professional translators.

The purpose of the article is to compare translated English-language texts as the results of translation activities in consecutive and simultaneous translations in order to find the main strategies for the translator's activity.

The theoretical understanding of the linguistic aspects of translation is carried out in the works of Soviet and foreign researchers (Barkhudarov 1975; Komissarov 1973; Retzker 1950; Schweitzer 1988; Fedorov 1983; Catford 1965; Nida 1969, etc.). However, along with linguistic research, the analysis of translation activity from the point of view of psychology is also developing (Artemov 1966; Belyaev 1963, 1965; Winter 1975, Lambert 1988, Dillinger 1994, etc.). This fact is evidence of "the fruitfulness of the linguistic study of translation" (Shiryayev 1979).

The scientific novelty lies in the fact that translation strategies were considered through the prism of transformations in relation to the search for the functional semantics of the elements of the statement; a comparison of priority interpreting strategies and tactics in simultaneous and consecutive interpreting was carried out.

The above allows us to conclude that consecutive and simultaneous translation, with the difference in the mechanisms of their implementation, have a fairly large number of similar characteristics in terms of problems of perception of the original message, which affects the choice of translation strategies.

Key words: interpretation, discourse, consecutive translation, simultaneous translation, translation strategies, translation transformations.

Introduction. In the modern world, due to the increase in the number of international contacts in various fields of activity, the role of interpretation is increasing, in particular, translation into English, which is the language of international communication. It is for this reason that the study of the mechanisms of oral translation is of interest.

Linguistic aspects of interpreting are reflected in the works of many Russian and foreign translators (L. S. Barkhudarov, V. N. Komissarov, R. K. Minyar-Beloruchev, Ya. I. Retzker, A. D. Schweitzer, A. V. Fedorov, E. Nida, J. C. Catford and others). Over time, the point of view has developed that interpretation should be considered at the intersection of various disciplines, since this type of activity includes many different aspects. Thus, studies have appeared that consider interpretation from

the point of view of psychology and cognitive aspects (V. A. Artemov, B. V. Belyaev, I. A. Zimnyaya, D. Gile, Y. Gambier, C. Taylor, S. Lambert, M. Dillinger and others), communicative linguistics (Z. D. Lvovskaya, O. Kade and others), intercultural communication (E. V. Breus, L. K. Latyshev, R. Setton, G. Scaglioni and others). The understanding of the mechanisms for the implementation of oral translation is also reflected in the works of translators-practitioners (P. Palazhchenko, A. Chuzhakin, L. Visson, etc.). The above works served as a theoretical basis for this study.

Nevertheless, either general issues of oral translation or the mechanisms that determine the functioning of simultaneous translation were studied (L. K. Latyshev, R. K. Minyar-Beloruchev, G. V. Chernov, A. D. Schweitzer, A. F. Shiryayev,

M. Lederer and others). Theorists previously paid much less attention to the issues of the mechanisms for implementing consecutive translation (E. V. Alikina, R. K. Minyar-Beloruhev, D. Seleskovitch, etc.).

However, at present, the demand for both types of interpretation, especially from and into English, is growing, as the number of topics and formats of events that require interpretation is increasing every year. In most cases, translators have to deal with spontaneous speech and be able to quickly make the necessary decisions. For this reason, during the interpretation of spontaneous speech, problems arise not only with the translation of grammatical structures and the use of appropriate grammatical transformations, but also with the translation of various realities, allusions, non-equivalent vocabulary, neologisms, jokes, etc., the implementation of communicative intentions, included in the original message.

All of the above features of oral translation are implemented within the framework of a translated discourse, which is understood as “a product of verbal communication in certain communicative conditions” (Yakobson 1975). In the present study, this is the result of translation activities.

At present, the appeal to the study of oral forms of translation is relevant for a number of reasons. Firstly, the very need of society to create quick forms of oral translated text, which are in demand by various media; secondly, the active development of translation studies at the present time in terms of creating theoretical models of oral translation. Finally, an appeal to the study of English translated discourse as a separate element of linguistic research, in connection with its wide circulation. These aspects determine the relevance of this study.

The purpose of this work is to compare translated English-language texts as the results of translation activities in consecutive and simultaneous interpretations in order to find the main strategies for the translator’s activity.

Theoretical ideas about oral translation and methods of its implementation.

This study examines the English-language translation discourse as a result of the implementation of translation strategies in consecutive and simultaneous interpretation. Discourse is understood as “a coherent text in combination with extralinguistic, pragmatic, sociocultural, psychological and other factors” (Arutyunova 1990).

Translation is considered as a process during which a speech work of the source language is re-created in the target language, and the result of this process is a new speech work in the target language (Fedorov 1983).

Translation as one of the types of human activity and a form of interlingual mediation can be implemented in two ways: in writing and orally. Both ways, as forms of interlingual translation, represent the interpretation of a verbal sign through its translation into another language (Jacobson 1966).

Interpreting is a process included in “communication using two languages” (Minyar-Beloruhev 1980). It assumes a one-time perception due to the non-fixed form of the texts of the source language and the target language (Komissarov 1990). The immaterial nature of the information received in the process of interpreting is one of the factors that make it difficult to implement this type of activity (Chuzhakin 2007).

There are two types of interpretation: consecutive and simultaneous.

In consecutive interpreting, the interpreter begins to voice the text of the target language only after the end of the speaker’s speech or part of it (Komissarov 1990). Thus, this type of translation can also have a paragraph-phrase implementation model and, if necessary, be accompanied by record keeping.

Simultaneous translation is carried out by the translator simultaneously (or with a slight delay) with the sound of the translated text (Nelyubin, Khukhuni 2006).

All types of interpreting are characterized by the combination of speech-thinking actions carried out. In simultaneous interpreting, the interpreter must simultaneously listen (perceive) information and speak, and in consecutive interpreting, he must keep notes while perceiving the translation and subsequently read the notes made in parallel with the reproduction of the translation. All types of interpreting involve the active involvement of mental mechanisms, as they require the interpreter to simultaneously implement different types of activities, make quick decisions, store large amounts of information in memory, a high degree of concentration and the ability to properly distribute attention.

Oral translation can be carried out at a level of understanding that is sufficient for communication, but does not correspond to

the formulation of the statement properly. Or, when translating, an idiomatic level can be achieved, when the translation is “completely adequate and sounds easy, natural, beautiful, with the right combination of words” (Chuzhakin 2007).

Implementation of strategies in English simultaneous and consecutive translation discourse. Translation strategies are a fairly common concept in translation studies, but there is no clear common definition of this term. Moreover, not all translators consider this concept a term. It, for example, is not enshrined in the "Explanatory Translation Dictionary" by L. L. Nelyubin (Nelyubin 2003). The English version of this translation strategy concept also does not have a separate article in the authoritative Dictionary of Translation Studies, but is often used in it. A distinction should be made between translation strategies and translation actions. Translation actions are a set of all possible actions for translation, and translation strategies are a consciously chosen algorithm of actions when translating one specific text (Alekseeva 2004). Most researchers, when referring to the topic of translation actions and the algorithm of their use (i.e. strategy), mean just written translation. German translator H. Krings divides translation strategies into macro-strategy and micro-strategy (Krings 1986). Macro-strategies are ways to solve several translation problems, and micro-strategies are ways to solve one problem. As part of the macro-strategy, the translation process includes pre-translation analysis, purely the translation process and editing the finished translation. A. D. Schweizer, considering translation as a decision process, divides it into two stages: the development of translation strategy (or program of translation actions) and defining a specific linguistic embodiment of this strategy, which includes the use of various specific techniques – translation transformations. At both stages, the decision is made taking into account this configuration of linguistic and extralinguistic determinants of translation in their relationship. The translation process consists of a series of choices (Schweizer 1996). At the first stage, the translator is faced with the choice of translation strategy. For example, preference may be given to textually accurate, close to literal, translation or, conversely, a translation that boldly departs from the formal structure of the original. In this choice, the genre

of the text, the purpose of translation and the social norm of translation, characteristic of a particular era, can play a decisive role. D.N. Shlepnyov defines strategy as a general program, installation or set of settings chosen by the translator to translate a specific text for a specific purpose in a specific situation. He believes that each strategy consists of a unique set of parameters. The researcher divides such parameters into three groups (Shlepnev 2018):

1. Nature of equivalence. The nature and extent of the relationship between the original language and the translated language must be determined. In this group the following parameters are distinguished: functions of completeness of translation, actual content, genre, style, any culturally specific elements, structure and composition, formal features of the text, special terminology and professional usage, nonverbal elements.

2. The nature of the processing of the translated text. It is necessary to determine what kind of processing is needed for the translated text to be able to function. Translation text processing can be as follows: adaptation to the proper functioning of translation, comprehension, adaptation to special conditions of the customer, degree of adaptation of the text to the culture of the language of translation or refusal admissibility and necessity of comments, explanations, omissions or additions of adaptation to technical requirements and restrictions, adaptation of legal requirements and restrictions to the information carrier.

3. Other behavior of the translator related to the translation of the text, the nature of the organization of work, consistency of professional and general ethics to ensure profitability for the translator acceptability, nature and degree of transparency or opacity of the members (translators or editors) the nature of relations with other participants in the translation.

According to I. S. Alekseeva, translation strategies are a set of specific actions of a translator when translating a specific text at each stage of translation. The translator's strategy, according to V. N. Komissarov, is based on the understanding that any part of the text may present explicit or implicit translation problems, which leads to respect for the original, the inadmissibility of thoughtless or superficial decisions (Komissarov 2002). In the mid-1990s, the American translation

theorist L. Venuti formulated two main strategies in translation: foreignisation and domestication (Venuti 1995). These terms have been borrowed by a number of scholars (for example, U. Eco), including Ukrainian ones, and are currently widely used in Ukrainian translation studies. Thus, I. Korunets and L. Kolomiets use the terms “foreignization” and “domestication” (Korunets 2012; Kolomiets 2006). They are also adapted to the Ukrainian language terms “domestication” and “alienation” (L. Andreyko, M. Ivanytska, M. Pylypchyk and others). So what are these strategies?

Ukrainian translator O. V. Rebrii notes that the strategy of domestication is focused on the most adequate transfer of meaning, i.e. is a strategy of meaning, and the strategy of alienation is focused on the transfer of features of form, i.e. is a strategy of form. By choosing a strategy of meaning, the translator consciously removes all obstacles to understanding the text, and therefore sacrifices those features of the form that can complicate the perception of the work by a foreign recipient. When choosing a form strategy, the translator, on the other hand, is often forced to sacrifice semantic transparency in order to reproduce non-trivial features of the original text, which can be both markers of individual authorial style and characteristic linguistic and stylistic features of the era or style (Rebrii 2012). At the same time, the researcher points out that these strategies in their pure form are ideal scientific constructs that exist only in the theory of translation. In the practice of translation, they are never realized in their pure form – the translator, even preferring one of them, usually intuitively seeks the “golden mean”, resorting at different points of translation to one or the other. Thus, the professionalism of a translator has many components, and first of all it is to develop your own translation strategy. In the most generalized and concise form, translation strategy can be defined as the order and essence of actions when translating a specific text. It includes three stages: pre-translation analysis of the original text, the actual translation process and post-translation editing of the translated text. One of the necessary conditions for a professional approach to translation is prior preparation for it. The translation strategy is undoubtedly determined by the personal qualities of the translator, who independently develops elements of his own strategy in practice. However, often the translator’s mistakes are explained by the wrong approach to

his work or complete disregard for the consideration of the translation strategy.

Simultaneous translation is characterized by simultaneous perception and reproduction of translation, a strict time limit and a linear development. The existing three main transformations in simultaneous translation are determined by the following features:

- The implementation of the transformation of omission concerns redundant and pragmatic elements of the utterance, and significant information is retained to a greater extent (with a possible violation of logical connections), which is due to the factor of simultaneous perception and speaking, in contrast to consecutive translation.

- The replacement transformation is determined by the time limit factor, which does not allow the translator to choose the best option in the target language.

- Addition transformation is the least common due to situational characteristics of simultaneous translation.

Consecutive translation is characterized by stages, which determines the high load on short-term and operative memory and the need to maintain an equivalent volume of statements in the source language and the target language. The existing three main transformations in consecutive interpreting are determined by the following features:

- The situational characteristics of consecutive interpreting provide more space for speech expansion, which manifests itself in the dominance of the transformation of the addition, which can serve as a means of replenishing the volume of the utterance or correcting errors.

- The omission in consecutive interpreting refers to significant information, but, unlike simultaneous interpreting, it does not lead to the violation of logical connections, which can be explained by a higher memory load.

- A small distribution of substitutions is due to the time factor that allows the translator to choose the best option in the target language.

Conclusions.

1. Consecutive and simultaneous translation, with the difference in the mechanisms of their implementation, have a fairly large number of similar characteristics in terms of problems of perception of the original message, which affects the choice of translation strategies.

2. Execution strategies are represented by the translation transformation application group. The main groups of these transformations are presented in both types of translation into English with full representativeness. However, the functioning of their various types and subtypes

is determined by the specifics of each type of interpreting.

3. Both types of translation into English are characterized by a tendency to a rather high degree of translation subjectivity and deviation from the principles of translation neutrality.

BIBLIOGRAPHY

1. Валуїцева І. І., Хухуни Г. Т. Емоції в звучущій речі: експериментальне дослідження. *Вопросы психолингвистики*. 2016. № 3(29). С. 45–55.
2. Гойхман О. Я., Надеина Т. М. Речевая коммуникация : учебник. М. : ИНФРА-М, 2003. 272 с.
3. Миньяр-Белоручев Р. К. Теория и методы перевода. М. : Московский Лицей, 1996. 207 с.
4. Прошина З. Г. Теория перевода : учебное пособие для вузов. 4-е изд., испр. и доп. М. : Изд-во Юрайт, 2019. 320 с.
5. Ширяев А. Ф. Синхронный перевод: Деятельность синхронного переводчика и методика преподавания синхронного перевода. М. : Воениздат, 1979. 183 с.
6. Nida E. A., Taber C. R. The Theory and Practice of Translation. Vol. VIII. Leiden : E.J. Brill, 1982. 218 p.
7. Paneth E. An Investigation into conference interpreting. *The Interpreting Studies Reader* / ed. by F. Pöchhacker, M. Shlesinger. London ; New York : Routledge, 1957. 2002. P. 31–40.
8. Pöchhacker F. The Role of Theory in Simultaneous Interpreting. *Teaching Translation and Interpreting. Training, Talent and Experience* / ed. by C. Dollerup, A. Loddegaard. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 1992. P. 211–220.
9. Shuttleworth M., Cowie M. Dictionary of Translation Studies. London ; New York : Routledge Taylor & Francis Group, 2014. 233 p.
10. Venuti L. The Translator's Invisibility. A History of Translation. London ; New York : Routledge Taylor & Francis Group, 2004. 353 p.

REFERENCES

1. Valujceva, I. I., Huhuni, G. T. (2016). Emocii v zvuchashej rechi: eksperimentalnoe issledovanie [Emotions in speech: experimental research]. *Voprosy psiholingvistiki*. № 3(29). P. 45–55. [in Russian]
 2. Gohjman, O. Ya., Nadeina, T. M. (2003). Rechevaya kommunikaciya [Speech communication]. Moscow : INFRA-M, 2003. 272 p. [in Russian]
 3. Minyar-Beloručev, R. K. (1996). Teoriya i metody perevoda [Theory and methods of translation]. Moskovskij Licej. 207 p. [in Russian]
 4. Proshina, Z. G. (2019). Teoriya perevoda [Translation theory]. 4th ed., Moscow : Yurajt. 320 p. [in Russian]
 5. Shiryaev, A. F. (1979). Sinhronnyj perevod: Deyatel'nost' sinhronnogo perevodchika i metodika prepodavaniya sinhronnogo perevoda [Simultaneous translation: activity of the interpreter and simultaneous translation teaching methodology]. Moscow : Voenizdat. 183 p. [in Russian]
 6. Nida, E. A., Taber C. R. (1982). The Theory and Practice of Translation. Vol. VIII. Leiden : E.J. Brill. 218 p. [in English]
 7. Paneth, E. (2002). An Investigation into conference interpreting. *The Interpreting Studies Reader* / ed. by F. Pöchhacker, M. Shlesinger. London ; New York: Routledge. P. 31–40. [in English]
 8. Pöchhacker, F. (1992). The Role of Theory in Simultaneous Interpreting. *Teaching Translation and Interpreting. Training, Talent and Experience* / ed. by C. Dollerup, A. Loddegaard. Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins. P. 211–220. [in English]
 9. Shuttleworth, M., Cowie, M. (2014). Dictionary of Translation Studies. London ; New York : Routledge Taylor & Francis Group. 233 p. [in English]
 10. Venuti, L. (2014). The Translator's Invisibility. A History of Translation. London ; New York : Routledge Taylor & Francis Group. 353 p. [in English]
-

Д. С. ЩИПАЧОВА

викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 1,

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна

Електронна пошта: dariashchipachova@gmail.com

http://orcid.org/0000-0003-4501-3131

АНГЛОМОВНИЙ ПЕРЕКЛАДНИЙ ДИСКУРС ЯК РЕЗУЛЬТАТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ СТРАТЕГІЙ

Усний синхронний переклад є складним видом когнітивно-комунікативної діяльності, що обумовлено низкою причин: одночасністю процесів сприйняття та аналізу вихідної інформації з процесом створення висловлювання мовою перекладу, континуально-дискретним характером процесу, високою швидкістю виконання перекладацьких дій, багатоканальністю інформації, що надходить на обробку. Процес усного синхронного перекладу може ускладнюватися дестабілізуючими чинниками як об'єктивного так і суб'єктивного характеру. Міждисциплінарний підхід у вивченні особливостей діяльності синхронних перекладачів з позицій психології, психолінгвістики, перекладознавства, когнітивних наук та дискурсології має велике значення для вдосконалення теорії, методології та дидактики усного перекладу. Дидактика усного перекладу активно розвивається і натомість не слабшає на фоні затребуваності у підготовці професійних перекладацьких кадрів.

Мета статті – порівняння перекладних англомовних текстів як результатів перекладацької діяльності при послідовному та синхронному перекладах для пошуку основних стратегій діяльності перекладача.

Теоретичне осмислення лінгвістичних аспектів перекладу проводиться у роботах радянських та зарубіжних дослідників (Бархударов 1975; Комісаров 1973; Рецкер 1950; Швейцер 1988; Федоров 1983; Catford 1965; Nida 1969 та ін). Проте, одночасно з лінгвістичними дослідженнями розвивається і аналіз перекладацької діяльності з погляду психології (Артемов 1966; Беляєв 1963, 1965; Зимова 1975, Lambert 1988, Dillinger 1994 та ін.). Цей факт є доказом "плідності лінгвістичного вивчення перекладу" (Ширяєв 1979).

Наукова новизна у тому, що було розглянуто перекладацькі стратегії через призму трансформацій щодо пошуку функціональної семантики елементів висловлювання; проведено зіставлення пріоритетних перекладацьких стратегій та тактик у синхронному та послідовному перекладі.

Вищесказане дозволяє зробити висновок про те, що послідовний і синхронний переклад, при різниці механізмів їх реалізації, мають досить велику кількість подібних характеристик з точки зору проблем сприйняття вихідного повідомлення, що впливає на вибір перекладацьких стратегій.

Ключові слова: усний переклад, дискурс, послідовний переклад, синхронний переклад, перекладацькі стратегії, перекладацькі трансформації.

РОМАНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

УДК 821.133.1.09(092)

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.32>

Л. М. СИПА

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри романської філології та компаративістики,

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,

м. Дрогобич, Львівська область, Україна

Електронна пошта: liliasypra@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1035-3104>

КОНЦЕПЦІЯ МИТЦЯ У ХУДОЖНЬОМУ БАЧЕННІ ЖОРЖ САНД (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ «ЗАМОК САМОТНОСТІ»)

Романтики, зробивши акцент на мистецтві, увиразнили постать митця як людини творчо обдарованої та такої, котра по-іншому сприймає оточуючу дійсність та здатна змінити її. Важливе місце відведено образу митця у художній спадщині Жорж Санд. Різні типи митців представлені у романі «Замок Самотності», що вийшов друком у 1851 р., однак, протягом тривалого часу залишався поза увагою дослідників.

Методологічним підґрунтям аналізу та інтерпретації концепції митця у художньому творі став тематичний підхід та способи присутності музики у літературі, увиразнені американським дослідником Девідом А. Пауелом, серед яких науковець виокремлює наступні: персонажі літературного твору пов'язані з музикою, або йдеться про музику загалом. Презентація музики у літературі проєктується також на живопис та театр.

У розвідці проаналізовано синтетичне поєднання мистецьких здібностей в особі оповідача Салантіні (художник, театральний критик, актор), еволюцію таланту вокаліста й актора Селіо, а також жертвовність та відданість співачки й акторки Сесілії. Проведено паралель з образом геніально обдарованої Консуело з однойменного роману Жорж Санд. Підкреслено вагомість ролі митця-педагога Боккафері щодо розвитку природного таланту, свободи вибору ролі для інтерпретації та розкриття актора як особистості. Визначено складові постулати митця на шляху до вдосконалення. Це вправління в мистецтві та ототожнення з образом, що відтворюється. Неабияке значення має почуття любові до мистецтва, до людини загалом та кохання зокрема. Здатність співпереживати, розуміти й допомагати іншим сприяє розкриттю нових граней власної обдарованості у романі Жорж Санд «Замок Самотності». Підсумовано, що жоржсандівська концепція митця характеризується романтичним баченням митця як людини виняткової, що покликана змінити світ за посередництвом мистецтва.

Ключові слова: романтизм, митець, живописець, вокаліст, актор.

Постановка проблеми. Актуальна для європейського романтизму тема мистецтва вирізняється значущістю у художній, літературно-критичній та автобіографічній спадщині Жорж Санд. Будучи безпосередньо знайомою, спілкуючись та дискутуючи із такими відомими митцями того часу як Фредерік Шопен, Ференц Ліст, Ежен Делакруа, Оноре де Бальзак, Генріх Гейне, перебуваючи в атмосфері творення чи то музики, чи то живопису французька письменниця художньо втілює власне бачення мистецької обдарованості та концепції митця як людини особливої.

Постать митця широко представлена у численних творах Жорж Санд. Назвемо передусім романи «Консуело» («Consuelo», 1842), «Графиня Рудольштадт» («La Comtesse de

Rudolstadt», 1843), «Майстри-дзвонарі» («Les maîtres sonneurs», 1853), «Остання з Альдіні» («La Dernière Aldini», 1837), «Сніговик» («L'homme de neige», 1859), «Лукреція Флоріані» («Lucrezia Floriani», 1846) та «Замок самотності» («Le Château des Désertes», 1851).

Аналіз попередніх досліджень. Зосередимо увагу на останньому з названих творів, з огляду на його малодослідженість та відсутність україномовного перекладу. Вивчення роману актуалізується на початку XXI ст. у Франції та Бельгії. Так, Олів'є Бара апелює до жоржсандівської презентації театральної проблематики [Bara a : 61–73], [Bara b : 225–236]. Роль драматичної гри у творі аналізує Клара Ван Ден Брук з Бельгії [Van Den Broek : 687–708], тоді як Паскаль Оре-Жонш'єр розглядає художню цілісність «Замку

Самотності» у поєднанні з іншим романом Жорж Санд «Лукреція Флоріані» та вивчає міфопоетику простору у зазначених творах [Augaix-Jonchière : 255–264].

Мета нашої розвідки полягає у розкритті образів різних типів митців, що уособлюють жоржсандівське розуміння ролі та призначення людини мистецтва.

Предметом дослідження постає роман Жорж Санд «Замок Самотності».

Об'єкт вивчення – образ романтичного митця у творі французької письменниці.

Виклад основного матеріалу. Постать митця займає центральне місце у романі Жорж Санд «Замок Самотності». Окрім того, що оповідач, від імені якого ведеться розповідь, є митцем, більшість персонажів (за винятком деяких епізодичних) теж займаються мистецтвом, або ж тією чи іншою мірою пов'язані з ним.

Образ оповідача Адорно Салантіні змальовано як цікавий та багатовекторний. Будучи сином оперного співака, той займається живописом та захоплюється театром. Він часто відвідує вистави, де спостерігає не тільки за грою акторів, а й за сприйняттям публікою театрального дійства. Художний безпосередньо спілкується з театральними митцями, й сам стає членом окремої трупи, виконуючи другорядні ролі. Салантіні показаний і як театральний критик, коли дає оцінку та корелює ролі у виконанні Селіо та Сесілії. Він тонко відчуває артистизм та вміння передати внутрішній світ персонажа, роль якого виконується. Відтворення ролі оповідач розглядає у безпосередньому поєднанні з духовним єством актора, в чому простежується проникливість Салантіні як митця. Він здатен бачити та передавати сутність як самого мистецтва, так і театральної гри митця.

Салантіні вірний своїм переконанням, амбітний та наполегливий. У двадцять сім років митець уже впевнений у собі та своєму таланті: «j'arrivais <...> à un certain talent sans trop craindre ni rechercher les conseils de personne, à une certaine satisfaction intérieure, car je me trouvais sur la route d'un progrès assuré, et je voyais assez clair dans mon avenir d'artiste» [Sand : 15] («я досягнув <...> певного таланту, не відчуваючи особливого побоювання та не шукаючи чийось порад, досягнув певного внутрішнього задоволення, оскільки прямував

шляхом очевидного поступу і досить чітко бачив своє мистецьке майбутнє») (тут і далі переклад з фр. наш. – Л. С.).

Салантіні багато працює над собою як художник. У цьому він знаходить втіху та розраду. Без праці, переконаний персонаж, неможливо досягти успіху. Вдосконалення, на думку Салантіні, необхідна умова розвитку митця. Тут, проведемо паралель з персонажем-митцем з іншого твору Жорж Санд, що присвячений мистецтву. Сумлінністю та завзятістю відзначається співак Консуело з однойменного роману. Своім прикладом дівчина доводить, що природну обдарованість, дану Богом, необхідно розвивати не лише для власного поступу, але й для того, щоб приносити користь іншим та досягти позитивного впливу на суспільство загалом. Отож, працьовитість, згідно з романтичною концепцією Жорж Санд, необхідна умова розвитку та становлення митця. Детальніше це питання ми аналізуємо у окремому дослідженні [Сипа : 36–51].

Свій успіх Салантіні як живописець вбачає і у товариськості та терпеливості, чого позбавлені, за його словами, запальні особистості, що втрачають голову від незначного досягнення, і про здобутки яких швидко забувають. Завдяки поміркованості, згідно з оповідачем, у нього не було суперників, хоч у думках визрівало бажання позмагатися з кимось заради порівняння.

Врівноваженість вдачі Салантіні у романі «Замок Самотності» протиставляється багатій уяві живописця. Навіть почуття кохання персонаж розцінює як відкриття нового горизонту мистецького бачення. Цікаво, що закохується художник теж в митця, співачку Сесілію під час її театральної гри.

Джерелом творчого натхнення та глибшого розуміння самого мистецтва для Салантіні стає усамітнення, а далі – бесіди з актором Боккафері. Відсутність повсякденних клопотів та надмір вільного часу, любов до мистецтва та його розуміння стають рушійною силою для створення композицій, а також вдосконалення імпровізаторської майстерності.

Поступово у Салантіні з'являються ідеї, що спонукають до нового творення прекрасного. А поважний віком митець Бокафері наголошує на акторських здібностях юнака: «Vous êtes un acteur très utile et très distingué par nature.

Je vous tiens, je ne vous lâche pas. Et puis, nous nous occuperons de peinture, vous verrez! La peinture en décors est la grande école de relief, de profondeur et de la lumière <...>» [Sand : 186] («Ви дуже корисний та обдарований природою актор. Я не відпущу вас. До того ж, ми займатимемося і живописом, побачите! Живопис в декорі є доброю школою рельєфу, глибини та світла <...>»). Таким чином, образ Салантіні презентує синтетичне поєднання мистецької обдарованості у художньому світі твору. Заняття одним видом мистецтва доповнюються та збагачуються вправлінням в іншому.

Окремо розглянемо ще одну постать митця у романі. Йдеться про Селіо, сина видатної у художній цілісності твору співачки Лукреції Флоріані. Юнак наділений природними здібностями до музики. Проте, після дебюту у Відні, виявляється, що вокальне виконання невід'ємне від проникнення в задум композитора, з одного боку, та діалогу з публікою, з іншого. Салантіні констатує, що Селіо «avait <...> du talent et une puissance incontestable : il ne jouait pas mal, et il chantait bien ; mais il était insolent dans l'âme, et cela perçait par tous ses pores» [Sand : 27] («був наділений талантом та безперечним потенціалом: він грав не погано, добре співав, але був нахабою в душі і це було видно неозброєним оком»). Хлопець бажав насамперед успіху, а не розвитку своїх мистецьких впадобиць, слави, а не вдосконалення. Згубною для нього виявилася й зневага до публіки. Лише згодом рятівними для Селіо стали театральні заняття у Замку Самотності під керівництвом Боккафері, завдяки якому Селіо формується не тільки як митець, але й людина. Вчитель переконаний, що становлення актора неможливе без клопіткої праці та морального й духовного росту. Важливою є також мотивація самого актора та його прагнення до змін, що спостерігаємо при виконанні ролі Дона Жуана в інтерпретації Селіо.

Вміле керівництво педагога та доброзичливість трупи сприяли творчому пробудженню та розквіту Селіо, розкриттю його істинного таланту. Юнак навчився робити висновки та черпати натхнення не тільки в позитивному прояві себе як актора, але й у професійній критиці родини та друзів. Останні намагалися стати в пригоді навіть тоді, коли не бачили себе акторами в майбутньому, як, до прикладу, Салантіні.

Уособленням образу митця-педагога у романі постає «геній з добрим серцем» («un homme de coeur et de génie») Боккафері. Він чудово розуміється на мистецтві та опікується юними акторами, пропагуючи водночас засади нового театрального мистецтва. В цьому аспекті викликає зацікавлення робота над театральною постановкою. Беручи за основу будь-який відомий твір, вчитель з учнями мали право внести в нього корективи з метою вірогіднішої передачі почуттів. Саме завдяки інтерпретатору, персонаж, якого той відображає, завжди унікальний та неповторний, впевнений маєстро. Актор стає творцем, а не інструментом відтворення тоді, коли розкриває на сцені свої мистецькі здібності у поєднанні з духовним багатством. Такими були, відповідно до задуму наставника акторів, ідеальні варіанти розвитку театру, що не залишилися теорією, а практично втілювалися в життя в мистецькій школі Замку Самотності, щоб згодом змінити театральне буття в Європі.

Боккафері безмежно цінує любов до прекрасного та увиразнює найменші прояви цього почуття. Поряд з цим він обмірковує та осмислює найдрібнішу деталь, пов'язану зі сценічною грою. Ніщо не позбавлене його уваги. Митець щиро переконаний у плідності своєї праці. «Vous êtes jeunes, vous comprenez l'art maintenant, et vous pouvez <...> tenter une rénovation.» [Sand : 161] («Ви молоді, тепер ви розумієте мистецтво і можете <...> сприяти його відродженню»), закликає вчитель акторів.

Зауважимо, що життя Боккафері – це також своєрідна гра. Його новостворений театр ще не був готовий для публіки, але й та не могла б зрозуміти призначення такого типу театру. Тому маєстро вважав необхідним до певного часу маскувати свою театральну школу в успадкованому маєтку Замку Самотності.

Додамо, що ставши заможним, Боккафері залишається близьким для оточуючих. Він не забуває про добродійність, якою займається разом з Сесілією. Така відданість та турбота ще більше наближає митця до простого люду. Він не відокремлюється від інших верств суспільства. Виступаючи реформатором, вчитель прокладає шлях майбутньому, яке вбачає у своїх учнях. Маючи лише одну дочку, у замку він стає багатодітним батьком, бо повчає своїх вихованців та відкриває їм нові обрії мистецтва.

Опорою та підтримкою для Боккафері стає Сесілія. Цей жіночий образ в романі характеризується, перш за все, жертовністю та відданістю іншим. Навіть на сцені дівчина намагається затьмарити себе, щоб вивищити Селіо. Акторка твердо переконана, що син Лукреції Флоріані гідний того, щоб бути визнаним. Це було його мрією і бажанням матері, чому Сесілія ніколи б не наважилася суперечити.

Дівчина обдарована вокальними даними, однак вбачає в цьому Божий промисел не для власного задоволення, а для допомоги оточуючим. На сцені віденського театру вона виконує другорядні ролі. Публіка немов би й не помічає Сесілії на сцені. Лише художник Салантіні зауважує щось особливе у грі дівчини. Він твердить: «Cette beauté suave, cette voix douce, ne sont pas faites pour les sens toujours un peu grossiers du public ; mais l'artiste qui les comprend devine des trésors de vérité sous cette expression contenue, où l'âme tient plus encore qu'elle ne promet» [Sand : 33] («Ця чарівна краса, цей ніжний голос не створені для пересічного глядача, але митець, який це розуміє, віднайде справжні скарби за стриманістю, за якою таїться більше, аніж видається»).

На початку свого професійного шляху дівчина розглядає театр як змогу заробити на прожиття батькові і собі. Вона ретельно виконує відведені їй ролі, проте, не відчуває особливого піднесення, або ж захоплення образом, який передає. Вона також не звертає абсолютно ніякої уваги на публіку, на відміну від Селіо. Зовсім в іншій іпостасі постає Сесілія як митець в театрі Замку Самотності. Її гра досконала, невимушена і завжди варта похвали як Бокафері, так й інших акторів. Дівчина стає відданою мистецтву заради самого мистецтва, заради любові до ближнього та заради кохання до Селіо.

Сесілія привертає увагу ще і як вміла майстриня. Дівчині чудово вдається повертати до життя старі речі – відновлювати костюми,

котрі вона знаходить в замку, щоб використувати їх у виставах. Творчий підхід та працелюбність Сесілії вражають. Саме завдяки підтримці дівчини Боккафері зміг реалізувати свої наміри, а Селіо – переродитися в добродішного та порядного актора і чоловіка.

Отож, майже всі персонажі роману різнобічно залучені до мистецтва: Салантіні – художник, театральний критик, а згодом і актор, Бокафері – актор, постановник, декоратор та театральний наставник, Селіо та Сесілія – вокалісти й актори. До того ж персонажі вже генетично наділені мистецькими здібностями. Так, батько Салантіні – оперний співак, мати Селіо – відома у творі співачка Лукреція Флоріані (головна героїня іншого однойменного роману Жорж Санд), батько Сесілії – не лише актор, а й педагог.

Висновки. Підводячи підсумок, зазначимо, що образ митця у романі представлений кількома типами: художника-актора (Салантіні), актора-вокаліста (Селіо, Сесілія, а також молодші діти Лукреції Флоріані) та актора-вчителя (Боккафері). Їх єднає любов до прекрасного, котра, своєю чергою, сприяє створенню гармонійної трупи театральної школи на чолі з Боккафері. Взаємодопомога та підтримка митців у творі – основа, що гарантує злагоджений процес становлення нового театру та нового актора в ньому.

Природну обдарованість митців у творі доповнюють працелюбність, прагнення розвиватися, вміння аналізувати та взаємодіяти з аудиторією. Персонажі у романі сповнені не лише зосередженістю на мистецтві, а й християнською любов'ю до ближнього та коханням. Ці почуття розглядаються як такі, що кличуть до освоєння незвіданих творчих горизонтів. Усамітнення у Замку Самотності відбувається з єдиною метою – вдосконалення актора як митця та особистості, щоб згодом своє мистецтво донести до широкого загалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сипа Л. М. Геній і талант у художній концепції Жорж Санд (на прикладі диалогії «Консуело» і «Графиня Рудольштадт»). *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія літературознавство*. 2009. Вип. 2(58). Ч. 3. С. 36–51.
2. Auraix-Jonchière P. Mythopoétique de l'espace sandien : Lucrezia Floriani et Le Château des Désertes. *George Sand. Pratiques et imaginaires de l'écriture / sous la dir. de B. Diaz et I. Hoog-Naginski*. Caen, 2006. P. 255–264. URL : <https://books.openedition.org/puc/9829>
3. Bara O. Le Château des Désertes de George Sand (1847-1851) : utopie théâtrale, fiction romanesque et «vie réelle». *Théâtre et Utopie*. 2014. № 2. P. 61–73. URL : <https://tropics.univ-reunion.fr/accueil/numero-2/i-theatre-et-utopie/olivier-bara>

4. Bara O. Prolongements romanesques des pratiques théâtrales de George Sand : «Le Château des Désertes», «L'Homme de Neige», «Pierre qui roule», ou le théâtre au miroir du roman. *George Sand. Pratiques et imaginaires de l'écriture* / sous la dir. de B. Diaz et I. Hoog-Naginski. Caen, 2006. P. 225–237. URL: <https://books.openedition.org/puc/9824>
5. Sand G. Le Château des Désertes. BeQ. 241 p. URL: <https://beq.ebooksgratuits.com/vents/Sand-desertes.pdf>
6. Van Den Broek C. «Le Château des Désertes» de George Sand, cours de jeu dramatique. *Revue belge de Philologie et d'Histoire*. 1998. P. 687–708. URL: https://www.persee.fr/doc/rbph_0035-0818_1998_num_76_3_4285

REFERENCES

1. Sypa L. M. (2009) Henii i talant u khudozhnii kontseptsii Zhorzh Sand (na prykladi dylohii *Konsuelo* i *Hrafynia Rudolshadt*) [Genius and talent in the artistic conception of George Sand (on the example of the novels *Consuelo* and *Countess of Rudolstadt*)]. *Naukovi zapysky Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. H. S. Skovorody*. Vol. 2(58). No. 71. pp. 36–51 (in Ukrainian).
2. Auraix-Jonchière P. (2006) Mythopoétique de l'espace sandien : *Lucrezia Floriani* et *Le Château des Désertes* [Mythopoeitics of Sandian space: *Lucrezia Floriani* and *The Castle of Desertes*]. *George Sand. Pratiques et imaginaires de l'écriture* [George Sand. Practices and imaginaries of writing]. Caen, Presses universitaires de Caen, pp. 255–264. Retrieved from: <https://books.openedition.org/puc/9829> (in French).
3. Bara O. (2014) *Le Château des Désertes* de George Sand (1847-1851) : utopie théâtrale, fiction romanesque et *vie réelle* [*The Castle of Desertes* by George Sand (1847-1851): theatrical utopia, romantic fiction and *real life*]. *Théâtre et Utopie*. No 2. pp. 61–73. Retrieved from: <https://tropics.univ-reunion.fr/accueil/numero-2/i-theatre-et-utopie/olivier-bara> (in French).
4. Bara O. (2006) Prolongements romanesques des pratiques théâtrales de George Sand : *Le Château des Désertes*, *L'Homme de Neige*, *Pierre qui roule*, ou le théâtre au miroir du roman. *George Sand. Pratiques et imaginaires de l'écriture* [George Sand. Practices and imaginaries of writing]. Caen, Presses universitaires de Caen. P. 225–237. Retrieved from: <https://books.openedition.org/puc/9824> (in French).
5. Sand G. *Le Château des Désertes* [The Castle of Desertes]. BeQ. Retrieved from: <https://beq.ebooksgratuits.com/vents/Sand-desertes.pdf> (in French).
6. Van Den Broek C. (1998) *Le Château des Désertes* de George Sand, cours de jeu dramatique [The Castle of Desertes by George Sand, a dramatic play]. *Revue belge de Philologie et d'Histoire*. Vol. 75, no. 3. pp. 687–708. Retrieved from: https://www.persee.fr/doc/rbph_0035-0818_1998_num_76_3_4285 (in French).

L. M. SYPA

Candidate of Philological Sciences,

Associated Professor at the Department of Romance Philology and Comparative Studies,

Drohobych Ivan Franco State Pedagogical University, Drohobych, Lviv region, Ukraine

E-mail: liliiasypa@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1035-3104>

THE CONCEPT OF THE ARTIST IN THE ARTISTIC VISION OF GEORGE SAND (ON THE EXAMPLE OF THE NOVEL «THE CASTLE OF DESERTES»)

The Romantics focused on art. They singled out the figure of an artist who is creatively talented and who perceives the surrounding reality differently and is able to change it. An important place is given to the image of the artist in the artistic heritage of George Sand. Different types of artists are represented in the novel «The Castle of Desertes», published in 1851, but for a long time remained unnoticed by researchers.

The analysis and interpretation of the artist's concept in the novel are based on a thematic approach as well as on the ways in which music is present in literature, which are emphasized by the American researcher David A. Powell. The scientist names the following options: the characters of literature are related to music, or it is about music in general. The presentation of music in literature is also projected on painting and theater.

In the article the synthetic combination of artistic abilities in the person of the narrator Salantini (artist, theater critic, actor), the evolution of the talent of vocalist and actor Celio, as well as the sacrifice and devotion of the singer and actress Cecilia are examined. The parallel is drawn with the image of the brilliantly talented Consuelo from the novel of the same name by George Sand. In the work the importance of the role of the artist-teacher Boccaferi in the development of natural talent, freedom of choice of role for the interpretation and disclosure of the actor as a person are emphasized. The components of the artist's progress on the way to perfection are determined.

It is a training for the development of artistic talent and identification with the image that is reproduced. The feeling of love for art, for people in general and love in particular are of great importance. The ability to empathize, understand and help others reveals new facets of one's own talent in George Sand's novel «The Castle of Desertes». It is summarized, that George Sand's concept of the artist is characterized by a romantic vision of the artist as an exceptional person, designed to change the world through art.

Key words: romanticism, artist, music, painter, vocalist, actor.

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

УДК 801.81+398.2(477)

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.33>

М. М. НАБОК

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мовної підготовки іноземних громадян,
Сумський державний університет, м. Суми, Україна
Електронна пошта: m.nabok.drl.sumdu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-9422-730X>

НОМІНАТИВНА ТА ІДЕНТИФІКАЦІЙНА ФУНКЦІЇ СИМВОЛІКИ В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ДУМАХ

У статті з'ясовуються джерела, особливості творення, вираження змісту образів-символів у різних словесно-художніх структурах українських народних дум. Виходячи з жанрових особливостей дум, наголошується на змістовому наповненні художнього образу, що слугує своєрідним поясненням ідеї та є символом певного образу, а образ – символом ідеї. На матеріалі дум героїчного циклу «Козак Голота», «Іван Коновченко» та «Сірчиха і Сірченки» з'ясовується змістове наповнення художнього символу, що виражає ідею боротьби українців за свою свободу та незалежність.

Найбільш виразно вмонтованими у художньо-образну систему народних дум є образи *Стену*, *Шляху*, *Дому*, які поглиблюють ідейно-художній зміст та відображають цілий ряд мотивів, художньо-естетичний зміст українських народних дум. У статті зазначено, що образи *Стену* та *Шляху* в думах представлені смисловою тріадою *Савур-могила – Долина – Стен (поле)*, яка є символічним генетичним кодом нації в якому поєднано минуле, теперішнє й майбутнє буття українців. Образ *Стену* в думах – це символ боротьби за власне незалежне Я-буття. Саме безкраї простори степу породили в українській психіці свободолюбство, соціальну рівність, нехіль до збагачення.

Символічний образ *Дому* ми розглядаємо не як символ сімейного благополуччя й багатства, а як сакральний ідеальний простір в якому виховується, утверджується, передається ідея боротьби за рідну землю від покоління до покоління, а також як архетип вкорінення й невикорінення духу воїнства у родині. Дім у думах широко представлений в образі *світлиці*, що є символічним образом зображення і вираження життєдайного простору, в якому виховуються на козацьких звичаях і традиціях майбутні воїни. Тому *Дім* і *світлиця* в українських народних думах – це психологічні синоніми у вираженні особливостей національного світосприйняття, світорозуміння, світоствердження і світовираження. Саме крізь призму Роду в думах зображено образи *Стену*, *Шляху*, *Дому*.

Ключові слова: українські народні думи, символ, ідея, світогляд, національна самосвідомість.

Постановка проблеми. Символіка – поняття загальнолюдське та виражається на рівні національної свідомості народу. Етимологія слова 'символ' бере початок від грецького іменника *symbolon*, що означає 'знак', 'прикмета', а дієслово з таким же коренем у перекладі означає «з'єднувати, зіштовхувати, порівнювати» [ЕССКУ-5 2015 : 738]. Таке потрактування свідчить про те, що у свідомості людини навколишній світ сприймався не лише у видимих формах, але й порівнювався, уподібнювався певним явищам, предметам, які її оточували. Власне, у символі відображено певні уявлення, почуття, думки, ідеї народу. Символіка, як поняття етногенетичне, у фольклорних творах допомагає нам зрозуміти спосіб мислення наших пращурів, їх моральні, духовні, етичні й естетичні ідеали.

В. Кононенко, зокрема, підкреслює, що такі морально-етичні ідеали, що їх передає символ, часто набувають яскраво вираженого національного характеру, адже «саме в символах нерідко відбиваються народні традиції, звичаї, обряди, вірування тощо, а зрештою, і національні риси характеру, рівень національної свідомості. Словесна символіка народу виступає важливим чинником творення національно-культурної картини світу; навіть індивідуальні символи, характерні для художньо-творчого осмислення дійсності, звичайно зумовлені особливостями національного мовного типу, мовної особистості» [Кононенко 1991 : 31]. Ці положення й лягли в основу нашої розвідки.

Аналіз попередніх досліджень. В українській фольклористиці питанню вивчення

природи, теорії символу та його вираженню в уснопоетичних творах присвячені роботи М. Максимовича, О. Бодяньського, І. Срезневського, А. Метлинського, М. Костомарова, О. Потебні, М. Сумцова, О. Братко-Кутинського, О. Вертія, М. Дмитренка, Я. Гарасима, С. Пилипчука, Т. Шестопалової, О. Кузьменко та ін. Так, М. Костомаров виходив з народознавчої концепції розуміння символу. У працях «Історичне значення руської народної поезії», «Слов'янська міфологія» вчений надавав символіці філософського, поетичного, історичного та етнографічного значення. Він підкреслював, що одухотворення навколишнього світу було суттю уявлень наших предків. У процесі освоєння світу і себе в ньому, людина відповідно до своїх потреб надавала предметам своє розуміння, значення і це було природним відображення внутрішнього світу людини. Така символізація навколишньої дійсності була першою реакцією людини на шляху естетичного пізнання світу. В одній із своїх праць М. Костомаров писав: «Характерною і панівною рисою поетичного уявлення в наших народних піснях є символізація природи. Під символом ми розуміємо образний вияв моральних ідей за допомогою деяких предметів фізичної природи, причому цим предметам надається більш-менш визначена духовна властивість» [Костомаров : 64–65]. Таку народознавчу концепцію, «народний дух», «моральну ідею», положення вченого ми розвиваємо і в нашому дослідженні символічної системи українських народних дум.

Походження символу О. Потебня пояснював через закономірності розвитку мови. «Тільки з погляду мови, – писав дослідник, – можна привести символи до порядку, що відповідають уявленням народу» (Потебня 1860 : 8). Саме уявлення для вченого є основною ознакою, завдяки якій слово виражає зміст думки. У розвідці «Про зв'язок деяких уявлень в мові» О. Потебня наголошував, що значення слова повністю не показує зміст думки, а лише символічно відтворює цю думку. Зміна значень слова та утворення від нього нових слів встановлює зв'язок уявлень і вже потім усього того, що ми розуміємо під уявленнями. Тому, розробляючи методологічну основу символу, О. Потебня вказував на його багатозначність.

Про глибоко предковичну основу в потрактуванні символу писав О. Братко-Кутинський

у праці «Феномен України». Зокрема він наголошував на енергетичних, просторових, часових, психологічних, релігійних, світоглядних, етичних чинниках формування національного символу. Аналізуючи та порівнюючи наші національні символи із символами інших народів (німців, росіян та ін.), вчений вбачав у їх змісті не агресивну енергетику та ідеологію завоювання світу, а життєтворчу енергію розбудови та розвитку. Ґрунтовно досліджував О. Братко-Кутинський і символіку кольорів, зокрема символіку барв воїнів (запорозьких козаків). Вчений зазначав, що жовто-блакитно-червона енергетика кольорів для наших предків була тісно пов'язана з енергетикою національної психології. Ці та інші положення вченого ми розвиваємо у нашій роботі та на цій основі з'ясовуємо особливості творення символічної системи дум героїчного циклу.

Я. Гарасим у монографії «Національна самобутність естетики українського пісенного фольклору» поетичну систему української народнопісенної творчості розглядає крізь призму етностетичних вимірів, де основною доміантою була категорія «добро прекрасне», що виражає «оригінальний синтез морально-етичних настанов (ідея) та естетичних світовідчужень» [Гарасим : 199]. Аналізуючи, наприклад, твори колядково-щедрівкового циклу, вчений наголошує на своєрідному родичанні людини з небесними світилами: батько – місяць, мати – сонце, зорі – діти. Така поетична символізація дійсності, підкреслює Я. Гарасим, базувалася не на уявленнях про грубі надприродні фантастичні істоти та поклонінні їм, а на «тихо-мрійливому» спогляданні навколишнього світу нашими предками. Естетичну сакралізацію небесних світил, як писав вчений, «підхоплюють» весільні пісні (уявлення про щасливий шлюб, що укладається на небі, відображені у формі весільного короваю; *ясеньке сонечко, ясна зоря* символізують дівочу красу тощо). Таке відчуття краси, виплекане при спогляданні небесних світил, вплинуло також і на сприйняття природних стихій і явищ – вітру, дощу, грому, блискавки, морозу, хмар, туману. В українських народних думках також наявні символічні образи *сонця, місяця, зірок, вітру, туману*, проте вони неоднорідно представлені у різних циклах дум. Наприклад, для дум невільницького циклу характерні

більше образи *зірок, туману*, для дум героїчного циклу – *сонця, вітру*.

Питання національної самобутності світогляду українського народу присвячені й доповіді учасників щорічної Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Діалог мов – діалог культур. Україна і світ», яку організовує Інститут слов'янської філології Університету Людвіга-Максиміліана в Мюнхені. За результатами конференції, крім електронної версії щорічника, у 2018 році за редакцією О. Вертія та О. Новікової було видано й друкований збірник наукових праць «Формування національних основоположних підстав сучасного народознавства та літературознавства». У статтях, розвідках та рецензіях йдеться про українську національну ідею, національний світогляд, національний дух, а це скеровує дослідників на розвиток наукових ідей М. Костомарова, О. Потебні, І. Франка, Є. Маланюка, Олега Ольжича, Д. Донцова, Д. Чижевського, деякі положення розвідок І. Набитовича, В. Азьмова, О. Вертія, П. Іванишина, О. Гольник, Х. Катаоки, О. Тиховської, М. Набок, Ж. Янковської та ін.. Зокрема, символіку образу землі М. Набок та Ж. Янковська розглядають крізь призму психологізму його зображення і вираження в українських народних думах й творах художньої літератури [Набок : 198–217; Янковська : 296–306], а також у контексті міжкультурної комунікації [Набок : 4–8].

Символ як категорія поетики, що виражає саме героїчний характер ставлення до навколишнього світу (символічний світогляд) в українських народних думах ще належно не досліджено. Тому на матеріалі дум героїчного циклу «Козак Голота», «Іван Коновченко» та «Сірчиха і Сірченки» ми спробуємо з'ясувати змістове наповнення художнього символу, що виражає ідею спротиву та боротьби. Дослідження символічної системи цих дум нерозривно пов'язане з низкою концептуальних мотивів боротьби за свій простір, за незалежність власного Я-буття, де немає місця жалю, тузі й плачу.

Виклад основного матеріалу. Найбільш виразно вмонтованими у художньо-образну систему українських народних дум є образи *Степу, Шляху, Дому*, які поглиблюють ідейний зміст та слугують поштовхом до розвитку цілого ряду мотивів та художньо-естетичного змісту

українських народних дум. З цього приводу О. Потебня писав: «... складний художній твір є такий само розвиток одного головного образу, як складне речення – одного чуттєвого образу» [Потебня 1985 : 54]. Такими ключовими фразами в думках є «Слави, лицарства козацькому війську зазнавати!», «Слава не вмре, не поляже Отнині до віка!»: в героїв дум на генному рівні закладено «аристократію духу», виховану на спадкоємних традиціях непокори перед ворогом, захисту честі і гідності. Зокрема, у язичницьких настановах воїнові-козакові читаємо: «Честь воїна свята, бо там де вмирає честь, вмирає і воїн. Будь чесним. Чесність творить славу роду воїна. Хай життя воїнів палає як іскри. Такі воїни покликані до жертвового служіння Богам. Будь ввічливим, стримуй свою гарячковість. Пам'ятай, Орел може спуститися до мишей, але миша ніколи не підніметься до висоти польоту Орла у височині. Відвага, героїзм, жертвність, чесність – це священні якості Воїна. Пам'ятай, життя людей досягає праведності при єднанні з родом. Виховуй в собі честь воїна, твори своє цілісне нетлінне «Я», що не раз переживе тимчасове тіло. ... За честь держави і роду свого, воїн-козак повинен бути готовий покласти своє життя. ... Кожен козак воїн повинен виростити синів і дочок, і добре навчити їх військовому мистецтву, щоб могли вони оборонити себе, народ, і землю нашу» [Язичницькі настанови воїнові-козакові : 2021].

Тому, власне, *Степ* у думках мислиться як власний простір, що не терпить пасивності, рабської покори, мрійливого споглядання. *Степ* – це символ боротьби за власне незалежне Я-буття. Саме безкраї простори степу породили в українській психіці свободолюбство, соціальну рівність, нехіль до збагачення. Так, наприклад, у думі «Козак Голота» (варіант записаний П. Кулішем від лірника А. Никоценка), козак вільно гуляє *полям, битим шляхом*. Цей простір чітко окреслений як *свій*, тому він не терпить на ньому чужинця-татарина:

Ой *полямь, полямь* Килиїмським,
То *шляхомь битимь* Гординськимь,
Ой тамь гулявь козаць Голота.
Не боїця ні огня, ні меча, ні третєго болота.

...

То козаць Голота добре *козацький звичай* знає, –

Ой на Татарина скрива, якъ вовкъ, поглядае.
[Українські народні думи : 9].

Символіка *поля* та *битого шляху* нерозривно пов'язана з *козацькими звичаями* і це є традиційною формою сакралізації ідеї непокори та вкорінення її у народні маси на засадах єдності лицарського духу та основ національного світосприйняття та світорозуміння. У варіанті думи, записаної Лукашевичем від невідомого кобзаря з Полтавщини, простір *стен (поле)* поглиблено образами *долини* та *Савур-могили*:

Да на Савуръ могилъ, гулявъ козаченько,
гулявъ,
Да не якого дива не видавъ:
«Ой долино-Ялино! сколько я на тобъ гулявъ,
Да не якого дива не видавъ!»
Ой на *поль* на Килияньскомъ,
На *шляху* Ордынскомъ:
То не ясный соколь лѣтае, –
То козакъ Голота, сердечный, добрымъ конемъ гуляе.
[Українські народні думи : 8].

Тріада *Савур-могила – Долина – Стен (поле)* у думі є символічним генетичним кодом нації в якому поєднано минуле, теперішнє й майбутнє. Так, в архетипі *могила* відображені уявлення українського народу про потойбічне життя, згідно яких душа після смерті покидає тіло. Проте існували й протилежні уявлення – душа лишається в тілі померлого і продовжує жити в могилі [Братко-Кутинський : 137]. Згідно цих уявлень в українській мові є усталене слово «домовина», тобто новий дім для померлого, де продовжуватиме жити його душа, тому туди кладуть гроші, речі першої необхідності. За однією з легенд образ Савур-могили пов'язаний з предком козака Мамає, який був у ній похований та у важкі часи оживав, і разом зі своїм конем допомагав своєму народові. За іншою легендою, назву цього кургану пов'язують зі старим характерником Савуром, який колись врятував своє поселення від чужинських зайд [Войтович : 442]. У думі «Козак Голота» образ Савур-могили генетично вкорінений у вірування народу та постає як «ідеальний образ», що формує мотив спротиву та пророкує герою подальшу щасливу долю: *Савур-могила* (символ захисту з минулого, де перемагає життя, а не смерть) – *Долина (долина=доля)* – *Стен* (ідеальний простір для спротиву в теперіш-

ньому і майбутньому). У цьому просторі Голота теж постає як ідеальний герой, бо ж ідеальне завжди породжує ідеальне. *Стен* не терпить неволі, *Стен* усуває покірних. Тут не місце хліборобу і тихому, мрійливому українцю. Тому естетизація ідеального в думі вивершується у вчинку козака, його нетерпимості до ворога, який зазіхає на козака на його ж просторі. Підсилюється це емоційним темпоритмом виконання кобзарем думи, в якому відображуються ментальні сфери його світосприйняття, світорозуміння і світовираження. У кінцівці думи цей темпоритм особливо виразний, бо саме в ній виголошено ідею спротиву не лише на теперішнє, але й на майбутнє: «Ой ты Савуръ могило! Сколько я гулявъ, / Да такои добычи не добувавъ!»; «Ой поле Килиімське! / Бодай же ти літо й зиму зеленіло, / Якъ ти мене при нещасливій годині сподобало / Дай Боже, щобъ козаки пили та гуляли, / Хороші мислі мали, / Одъ мене більшу добычу брали, / И неприятеля підъ нозі топтали, / Слава не вмре, не поляже, / Отнині до віка! / Даруй, Боже, на многі літа!», варіант записаний Кулішем від лірника Никоценка [Українські народні думи : 8–10]. За цього *Стен*, як ідеальний символічний образ, що виражає ідею спротиву та боротьби, генетично пов'язаний з образом *Шляху*, який теж визначає подальшу долю героя думи, бо ж спрямовує козака Голоту не у селянську хату, а у Запорізьку Січ, що символічно є для нього *Домом*: «Бархотний шликъ издиймае, / На свою козацьку голову надіває; / Коня Татарського за поводи взявъ, / У городъ *Сичу* припав» [Українські народні думи : 10].

У думках «Іван Коновченко», «Сірчиха і Сірченки», образ *Стену* постає як чинник «селекції» [Янів : 55]. Суспільство, яке пасивно спостерігало та визискувало перед ворогом, передавало таку ж модель поведінки своїм нащадкам, активна ж частина народу чинила опір та гинула в боях. У всіх варіантах думи «Іван Коновченко», мати не хоче відпускати єдиного сина на війну, проте молодий козак вважає за честь краще воювати, ніж вирощувати хліб. Тому на заклик полковника Філоненка «Гей козаки, панове молодци! / Ще которимъ не хочецца по вынныцяхъ горилوکъ курыты, / Ще которимъ не хочецца по броварняхъ пывъ варыты, / А ще которимъ не хочецца за чарку

горилки шинкарци воза дровь порубаты, / То ходите зо мною, / До Хвильона, корсунського полковника / На Черкень-Долыну погуляты / И славного лыцарства козацького-молодецького заживаты» [Українські народні думи : 44], козак вибирає не розгульне життя, а козацьку честь і славу. Естетизація вищої ідеї у думі символічно зображена у порівнянні із життям хлібороба, яке є принизливим для молодого Коновченка. Зокрема він не хоче, щоб його бабієм, гречкосієм, а коня прибудуою називали, бо ж «Тяжко мені, мати, по боронах ходити, / Сапйанові чоботи топтати, / Закоблуки викривляти, / А честь би то мені, мати, / Піти міждо друзи панове погуляти» [Українські народні думи : 42], – говорить Іван Коновченко матері. Тож, для козака ідеальний світ – це шлях у степ, поле, бо саме там його дім. Якщо у багатьох переказах та казках наскрізним образом є образ трьох доріг (хто поїде прямо – той буде в голоді, хто поїде праворуч – той буде живий, але кінь загине, поїде ліворуч – буде вбитий, але кінь залишиться живий і т. д.), то у думках героїчного циклу дорогу (шлях) герой визначає сам: шлях в степ постає для нього як цінність буття, бо він самою своєю природою вкорінений у цю землю. Тому й мотив козака Коновченка піти «слави доставати» теж потрактовуємо як цінність, що формує «образ самого себе» й визначає подальші дії і вчинки героя думи. «Образ самого себе» має свої іманентні (властиві, притаманні) закони – культурні ідеали, культурну поведінку, родові ідеальні. У думі «Іван Коновченко» вони зображені крізь призму символічного образу Дому, але не як символу сімейного благополуччя й багатства, а як сакрального ідеального простору в якому виховується, утверджується та передається ідея боротьби від покоління до покоління. Ця ідея у думі символічно втілена у батьківській зброї, що знаходиться у кімнаті. Тому цілком природно, що тут не пахне хлібом:

Ивась Коновченко одь сна пробужає,
По двору похожає
И смутку соби превельку має.
У хату вхожає,
Кимнату видчыняє,
Батьківську шаблю зь килка здымає.
[Українські народні думи : 45].

У варіанті думи, записаної від кобзаря І. Крюковського в Лохвиці 20 травня 1876 р., Іван

Коновченко входить до *світлиці*, як сакрального родового простору, де мати попередньо заховала від сина батьківську зброю, але яку він все ж таки знаходить у запічку, і це теж символічно вказує на вкорінення та невикорінення духу воїнства у родині:

То Йвась Коновченко од сна встає,
У світлицю вхожає,
По стінах поглядає,
Що вже батьківської рушниці на стіні
ні одної немає,
Тільки в запічку семип'ядная пицаль сіяє.
То він то коло неї собі козацький звичай
добре знає,
Та до Корсунського полковника
На Черкень долину за сімсот верст поспішає.
[Українські народні думи : 59].

Дім, *світлиця* – психологічні синоніми у вираженні особливостей національного світосприйняття і світорозуміння. Поняттям світла пройнята низка фундаментальних понять українського менталітету: СВІТ, СВІТлиця, всеСВІТ, СВІТогляд, СВІТозарний, СВІТочолий і т. п. Світло символізує першотворення світу, життя, істину, джерело достатку [Войтович : 497–498]. Тому *світлиця* у думі – символічний образ зображення і вираження життєдайного простору, в якому виховуються на козацьких звичаях і традиціях. Особливим і незамінним атрибутом цього простору є зброя, яка теж випромінює світло (у варіантах дум «семип'ядная пицаль *сіяє*», «на стіні аж отечеськая шабля висить аж сяє» та ін.).

Крізь призму Роду в думі «Сірчиха і Сірченки» зображені образи *Стену, Шляху, Дому*. Двоє синів вдови Сірчихи Петро і Роман від'їжджають з дому. Бажають вони дізнатися про батька Івана Сірка, де він свою «голову козацьку поклав». Тому для них традиційний шлях пошуку – це козацький курінь, три зелені байраки. Від'їзд за такого мотиву з матиного дому в степ, долину, байраки у думі є символічним кодом вкорінення козацького волелюбного та бунтарського духу в *родові цінності*. Мотив сповідання однакових цінностей у сім'ї розширює й розуміння та потрактування образів *Стену, Шляху, Дому*. У думі вони насичені героїко-моральним імперативом відданості *ідеї родової боротьби без страху смерті*, що є ідеологічною у своїй суті.

Висновки. Таким чином, крізь призму пізнання зовнішнього через внутрішнє, образи *Стену*, *Шляху*, *Дому* в українських народних думках «Козак Голота», «Іван Коновченко», «Сірчиха і Сірченки» поглиблюються у змістовій, ідейній формі. За цього *Стен* символічно потрактовується як, а) безмежний простір для організації спротиву та боротьби за власне самовираження. Тому образи *Шляху* та *Дому* символічно вмонтовані у цю ідею й спрямовують героя на той *Шлях*, що веде у Запорізьку Січ (*Дім*); б) чин-

ник «селекції», що унеможливило знаходження у цьому просторі хлібороба чи гречкосія, тому герой цього простору – це ідеальний герой часу; в) вираження ідеї родової боротьби без страху смерті. Образ Дому тут символічно виражений сакральним ідеальним простором, у в якому виховується та передається ідея боротьби від покоління до покоління. Саме на таких національних підставах ми маємо виховувати молоде покоління, щоб не допустити морального, духовного та ідейного винародовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Братко-Кутинський О. Феномен України. К. : Вечірній Київ, 1996. 301 с.
2. Войтович В. Українська міфологія. Енциклопедія народних вірувань. К. : ФОП Стебеляк, 2014. 692 с.
3. Гарасим Я. Національна самобутність естетики українського пісенного фольклору. Львів : НВФ «Українські технології», 2010. 375 с.
4. Кононенко В. (1991). Словесні символи в семантичній структурі фраземи. *Мовознавство*. 1996. № 6. С. 30–36.
5. Костомаров Н. Историческое значение южнорусского народного песенного творчества. Словянская мифология. М. : Чарли, 1994. 688 с.
6. Набок М. Українські народні думи: національні особливості сприйняття в процесі міжкультурного спілкування. *Психолінгвістика*. 2018. 24(2). С. 198–217. DOI: <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2018-24-2-198-217>
7. Nabok M. Teaching Ukrainian folk dumas at University: analysis in context of intercultural communication. *Advanced Education*. 2020. № 16. P. 4–8. DOI: 10.20535/2410-8286.184554
8. Потебня А. О некоторых символах в славянской народной поэзии. Харьков : Университетская типография, 1860. 155 с.
9. Потебня А. О связи некоторых представлений в языке. Воронеж : Типография В. Гольдштейна, 1864. 119 с.
10. Українські народні думи. Том другий корпусу. Тексти №№ 14–33 і вступ Катерини Грушевської. Харків ; Київ : Пролетар, 1931. 304 с.
11. Формування національних основоположних підстав сучасного народознавства та літературознавства / упоряд. О. Вертій, О. Новікова. Випуск 1. К. : Українська літературна газета, 2018. 384 с.
12. Язичницькі настанови воїнови-козакові. URL: <https://spadok.org.ua/ukrayinske-kozatstvo/yazychnytski-nastanovu-voynu-ozaku>
13. Янковська Ж., Рарицький О., Марчук О. Відображення архетипного образу землі у новелах Василя Ткачука (за збіркою «Сині чічки»). *Slavica Slovaca*. 2020. № 55(2). С. 296–306.
14. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. Мюнхен : Український Вільний Університет, 1993. 93 с.

REFERENCES

1. Bratko-Kutynskyi O. (1996) Fenomen Ukrainy [The phenomenon of Ukraine]. K. : Vechirniy Kyiv. [in Ukrainian]
2. Voitovych V. (2014) Ukrainska mifolohiia. Entsyklopediia narodnykh viruvan [Ukrainian mythology. Encyclopedia of folk beliefs]. K. : FOP Stebeliak. [in Ukrainian]
3. Harasym Ya. (2010) Natsionalna samobutnist estetyky ukrainskoho pisennoho folkloru [National identity of aesthetics of Ukrainian song folklore]. Lviv : NVF «Ukrainski tekhnolohii». [in Ukrainian]
4. Kononenko V. (1991) Slovesni symvoly v semantichnii strukturi frazemy [Verbal symbols in the semantic structure of a phrase]. *Movoznavstvo*. 1996. No. 6. Pp. 30–36. [in Ukrainian]
5. Kostomarov N. (1994) Ystorycheskoe znachenye yuzhnorusskoho narodnoho pesennoho tvorchestva [Historical significance of South Russian folk songs Slovianskaia myfolohiia]. M. : Charly. [in Ukrainian]
6. Nabok M. (2018) Ukrainski narodni dumy: natsionalni osoblyvosti spryiniattia v protsesi mizhkulturnoho spilkuvannia [Ukrainian National Dumas : National Perceptions in the Process of Intercultural Communication]. No. 24(2). Pp. 198–217. DOI: <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2018-24-2-198-217>
7. Nabok M. Teaching Ukrainian folk dumas at University: analysis in context of intercultural communication. *Advanced Education*. 2020. № 16. Pp. 4–8. DOI: 10.20535/2410-8286.184554 [in English]
8. Potebnia A. O. (1860) O nekotorykh symvolakh v slavianskoii narodnoi poezyy [About some symbols in Slavic folk poetry]. Kharkov : Unyversytetskaia typohrafiya. [in Russian]
9. Potebnia A. (1864) O svyazy nekotorykh predstavlenyi v yazyke [On the connection of certain representations in the language]. Voronezh : Typohrafiya V. Holdshteina. [in Russian]

10. Ukrains'ki narodni dumy [Ukrainian national dumas]. Vol. 2. Kharkiv ; Kyiv : Proletar, 1931. [in Ukrainian]
 11. Formuvannia natsionalnykh osnovopolozhnyi pidstav suchasnoho narodoznavstva ta literaturoznavstva [Formation of national fundamental foundations of modern ethnography and literary criticism]. K. : Ukrainska literaturna hazeta, 2018. [in Ukrainian]
 12. Yazychnytski nastanovy voynovi-kozakovi [Pagan instructions to the Cossack warrior]. URL: <https://spadok.org.ua/ukrayinske-kozatstvo/yazychnytski-nastanovy-voyinu-ozaku>
 13. Yankovska Zh., Rarytskyi O., Marchuk O. (2020) Vidobrazhennia arkhetypnoho obrazu zemli u novelakh Vasylia Tkachuka (za zbirkoiu «Syni chichky») [Reflection of the archetypal image of the earth in the short stories of Vasyl Tkachuk (according to the collection «Blue Chichki»)]. *Slavica Slovaca*. No. 55(2). Pp. 296–306. [in Ukrainian]
 14. Yaniv V. (1993) Narysy do istorii ukrainskoi etnopsykholohii [Essays on the history of Ukrainian ethnopsychology]. Miunkhen : Ukrainskyi Vilnyi Universytet. [in Ukrainian]
-

M. M. NABOK

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Language Training of Foreign Citizens,
Sumy State University, Sumy, Ukraine
E-mail: m.nabok.drl.sumdu.edu.ua
<https://orcid.org/orcid.org/0000-0001-9422-730X>*

NOMINATIVE AND IDENTIFICATION FUNCTIONS OF SYMBOLISM IN UKRAINIAN FOLK DUMAS

The report deals the sources, features of creation, expression of the content of images-symbols in various verbal and artistic structures of Ukrainian folk dumas. Based on the genre features of the dumas, emphasis is placed on the content of the artistic image, which are as a kind of explanation of the idea that is a symbol, and the image – a symbol of the idea. On The material of the heroic series of dumas «Kozak Golota», «Ivan Konovchenko» and «Sirchykha and Sirchenko» clarifies the content of the artistic symbol, which expresses the idea of resistance to the struggle of Ukrainians for their freedom and independence.

The most expressive in the artistic and figurative system of folk dumas are the images of the *Steppe*, *Way*, *House*, which deepen the ideological and artistic content and reflect a number of motives, artistic and aesthetic content of Ukrainian folk dumas. The article emphasizes that the images of the *Steppe* and the *Way* in the дума epoch are expanded by the semantic triad *Savur- grave – Valley – Steppe (field)*, which is a symbolic genetic code of the nation which combines past, present and future existence. The *Steppe* in dumas is a symbol of the struggle for one's own independent self-being. It is noted that the boundless expanses of the *Steppe* gave rise in the Ukrainian psyche to freedom of life, social equality, reluctance to get rich.

In the article we consider the symbolic image of the *House (room)* not as a symbol of family well-being and wealth, but as a sacred ideal space. In this space the idea of struggle for the native land from generation to generation is brought up, affirmed, transferred. The *House* is an archetype of rooting and non-eradication of the military spirit in the family. It is the *Family (Rid)* in dumas is the basis of the images of the *Steppe*, the *Way*, the *House*. In particular, it was emphasized that the *House* in the дума is a symbolic image of expression of the life-giving space in which future warriors are brought up on Cossack customs and traditions. Therefore, the *House* and the *room* in the Ukrainian folk дума are psychological synonyms in the expression of the peculiarities of the national worldview, world affirmation and world expression.

Key words: Ukrainian folk дума, symbol, idea, worldview, national identity.

ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА

UDC 81'225.2:6

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.34>

L. V. VOROBIOVA

Candidate of Pedagogical Sciences,

*Assistant at the Department of Foreign Philology, Ukrainian Studies and Social and Legal Disciplines,
Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tuhan-Baranovskyi,
Kryvyi Rih, Dnipro region, Ukraine*

E-mail: vorobiova_lv@donnuet.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0002-1001-1016>

PROBLEM SOLVING OF ADEQUACY AND EQUIVALENCE IN SCIENTIFIC AND TECHNICAL TRANSLATION

The article attempts to study the main solutions for the adequate and equivalent translation of scientific and technical texts. It focuses on the Ukrainian-English translation and its problem solving for the texts in Industrial and Civil Engineering field. Due to the acceleration of scientific and technological progress in the modern world this type of activity is becoming increasingly important.

The findings of this study revealed the main difficulties for the adequate and equivalent translation of scientific and technical texts. The scientific and technical literature is characterized by the use of a large number of terms that reflect the specifics of the concepts. The challenges occurred in Ukrainian-English translation are defined and analyzed. A prerequisite for adequate translation is the ability to correctly analyze the grammatical basis of a foreign sentence, correctly determine the grammatical difficulties of translation, the ability to construct a sentence in translation following the rules and genre of the original.

The aim of the research is to trace the challenges occurred in Ukrainian-English translation of scientific and technical texts and try to indicate the main probable solutions for the adequate and equivalent translation. Attention is focused on a number of common cases in the texts which may cause challenges for a translator while the grammatical reading. Targeting the adequate and equivalent translation of scientific and technical texts may be considered as the challenges occurred in Ukrainian-English translation: editing the text; information distortion; level of English proficiency; semantic complexity of the text; structural complexity of the text and other. Practical recommendations for translators of scientific and technical literature in the field of Industrial and Civil Engineering are given. The using of professional terminology is considered.

Key words: adequate and equivalent translation, Industrial and Civil Engineering field, problem solving, scientific and technical translation.

Introduction. The scientific and technical sphere is one of the vital spheres in the context of the development of new super-industrial information society [Toffler 2019 : 76]. Due to the rapid development of technology and the dissemination of scientific and technical information, the importance of scientific and technical translation has grown. Translation is a rather complex communicative process used to exchange special scientific and technical information between people who speak different languages. Misunderstanding the content of scientific research or ignorance of scientific and technical terminology can lead to distorted interpretation of the entire content. Scientific and technical translation does not tolerate the duality of meaning and distortion of terms used.

By considering the fact that the translation of scientific and technical literature differs from the translation of fiction, newspaper articles, documentary and business correspondence, a translator faces some particular challenges defined in the given article. The article focuses on the Ukrainian-English translation and its problem solving for the texts in Industrial and Civil Engineering field. As usual, a translator has a number of technical dictionaries at his/her disposal. However, to find the right term with an operating characteristic in a certain field such as Industrial and Civil Engineering (Construction Engineering, Structural Engineering, Surveying etc.) and choose the semantic nuance among the few proposed ones – it is rather challenging. Literal, or tracing, translation is rarely used.

The aim of the research is to trace the challenges occurred in Ukrainian-English translation of scientific and technical texts and try to indicate the main probable solutions for the adequate and equivalent translation.

Analysis of research. Translation of texts of scientific and technical style repeatedly became in the focus of study of the scientists who tried to give different definitions of this process. L. Barkhudarov, V. Breus, V. Komissarov, V. Koptilov, A. Fedorov greatly contributed into the development of the problem of translation in general and translation of scientific and technical literature in particular. Translation strategies were the subject of research of R. Bell, I. Bik, V. Karaban, T. Kyyak, I. Revzin, I. Gladkikh, and O. Kharitonov. However, the issue of adequacy and equivalence in scientific and technical translation and its problem solving is still insufficiently covered and needs further study.

Results and discussion. The concept of "scientific and technical literature" comprises the literature which is the principal medium for communicating the results of scientific research. It comprises scholarly publications such as monographs, collections of papers, articles on various issues of science and technology; educational scientific and technical literature (tutorials, reference books, etc.); popular science literature in various fields of technology; technical and accompanying documentation; technical advertising, patents, etc. For an engineer, PhD student or researcher engaged in scientific research, a scientific article is the main source of the obtaining and dissemination of scientific and technical information. The translation of such articles may cause certain difficulties as well. Detecting the problematic areas for the translators in the field of Industrial and Civil Engineering, the following number of common cases in practice taken for problem solving will assist a translator to overcome difficulties occurred when translated.

Problem solving in scientific and technical translation is the act of defining a problem; determining the cause of the problem; identifying, prioritizing, and selecting alternatives for a solution; and implementing a solution. When translated, the considered examples of grammatical reading of scientific texts may comprise a number of common cases in practice when, for the translator, the meaning of the translated sentence or paragraph remains unclear.

One of the main requirements for scientific and technical translation is the accuracy, adequacy and equivalence in transmission of the meaning of a source-language (SL) text by means of an equivalent target-language text. The criteria for adequate scientific and technical translation are clearly stated: "It must accurately convey the content of the original containing common terminology in the language of translation and comply with the norms of scientific and technical literature, the translation of which is carried out" [Kyyak 2004 : 45]. From the other point of view, the other main adequate translation requirements may be considered as the ability to correctly analyze the grammatical structure of a foreign sentence, correctly determine the grammatical difficulties of translation, the ability to construct a sentence in translation following the rules and genre of the original [Karaban 2004 : 94].

The difficulties in translation may be also caused, while transferring the correct meaning of each sentence that very often does not correspond to the literal translation [Akbari 2017 : 17]. Scientific and technical prose is characterized by a relatively lower level of semantic redundancy of the text. As a result, usually the incomprehensibility of the meaning at a lower level (for example, a sentence) leads to the incomprehensibility of the meaning at a higher level (for example, a paragraph) [Nida 1977 :100]. The following difficulties for the adequate and equivalent translation of scientific and technical texts may be considered as the challenges occurred in Ukrainian-English translation:

- editing the text;
- information distortion;
- level of English proficiency;
- semantic complexity of the text;
- structural complexity of the text.

1. Structural complexity of the text. Structurally complex text units include those text units that contain a large number of constructions, including all sorts of combinations of compound and complex sentences that are characteristic of the so-called "German" style of scientific prose. Structural-complex difficulties may also include those text units in which, for some reason, the logical sequence of presentation of the material is violated.

2. Semantic complexity of the text. Semantically complex text units include text units containing a large number of new terms, abbreviations,

jargon, or mathematical notations known only to a narrow circle of specialists. They also include scientific texts in which the meaning of verbal formulations can be revealed only if the meaning of the given mathematical calculations is understood.

3. The complex nature of the content of the text. Modern science develops most intensively at the junctions of dissimilar scientific disciplines and trends, for example, architecture, building materials, composite materials, building structures, etc. Usually a complex scientific article is written by a team of authors, each member of which has its own individual stylistic features, uses its own terminology and notation. As a result, a scientific article sometimes acquires a “piecewise” character that makes it difficult to understand even by specialists.

4. Editing the text for the removal of certain definitions and information, the author’s desire only to stake out a technically given scientific direction, without reporting anything about the results actually obtained.

5. Distortion of information for reasons of market conditions, competition, advertising policy.

6. The level of English proficiency of the author of the article.

Scientific and technical vocabulary is much more complex than household and even business vocabulary. It requires a sufficient level of professional knowledge, clarity of thinking and skillful application. Good knowledge and proper mastery of special technical terminology opens up new opportunities for in-depth study of the subject for those who read and perceive professional literature [Bell 1991 : 84]. However, sometimes the other considerable difficulties arise in translation of special terms. It occurs due to the fact that in the linguistic aspect, terms, like other words of the language, have the phenomenon of ambiguity. In the language of science and technology, the phenomenon of ambiguity is widespread due to the fact that in the terminology of various branches of science and technology is widely used so-called semantic word formation, when the existing form of the word is assigned a meaning.

Example: “*Прогини балок армованих металевою арматурою, базальтопластиковою арматурою та з гібридним армуванням металевою та базальтопластиковою арматурою*” a translator may face the challenge with the using

the derivatives of the Ukrainian term “*арматура/армування/армувати*” and its varieties in English. The offered translation and choosing the equivalent terms may be as following: the word combination «*армовані балки*» – here it means the beams strengthened/reinforced (with); for «*арматура*» – it is usually choice between “*reinforcement, armature*” but if it is necessary to emphasize on the metal rods as the items for strengthening, the term “*armature*” is better choice; for «*армування*» – as the process of concrete strengthening, the term “*reinforcement*” is better choice. So, the final option of the translation may be chosen as “*Beam deflections reinforced with metal armature, basalt plastic armature and hybridreinforcement using metal and basalt plastic armature*”.

Scientific and technical literature is a field of wide use of various abbreviations – both those included in the language and recorded in dictionaries, and authorial, occasional, created only for a specific case and recorded in only one text. In some types of texts, abbreviations sometimes make up 50 percent of all word usage and 15 percent of vocabulary.

Example: “*Samples by the series differed in the following features:*

– *the BM series* – beams reinforced by metal armature (control series);

– *the BB series* – beams reinforced by BFRP armature;

– *the BMB series* – beams with hybrid reinforcement with metal and BFRP armature;

– *the BMD series* – beams reinforced by metal armature using concrete on fine wastes of MBC”.

Here, the abbreviations BM, BB, BMB, BMD were created only for a specific scientific article, naming the differences in the samples using different combination of armature for the concrete strengthening and recorded in only one text.

Some of the abbreviations tend to be changed with the language development.

Example: In recent translations “*MODC*” as the abbreviation for Mining Ore Dressing Combine tends to be changed into the abbreviation “*MBC*” which stands for Mining Beneficiary Complex. We can trace it in the following example: “*The samples were made of standard concrete with quartz sand as the fine aggregate and concrete with fine fraction wastes of a mining and beneficiation complex (MBC) used instead of the sand*”.

For a translator who has sufficient language training but does not have the appropriate knowledge in the relevant field of science and technology, the main difficulties will be related to understanding those parts of the text, in which the specialized issues or processing equipment are set out.

Example: “*Випробування дослідних зразків балок виконувалося на гідравлічному пресі П-125 за схемою однопрогової вільнолежачої балки навантаженої двома зосередженими силами в третинах прогону. При випробуванні балок були використані такі прилади: прогиномір Максимова; індикатори годинникового типу з ціною поділки 0,01 мм; мікроскоп МПБ-2 з 24 – кратним збільшенням і ціною поділки 0,05 мм для визначення ширини розкриття нормальних і похилих тріщин.* / *Testing of beams was carried out on a hydraulic press P-125 according to the scheme of a single-run free beam loaded with two lumped forces in the thirds of gear. During the testing the following devices were used: the Maximov*

deflection indicator; engineer’s dial gauge with a price of 0.01 mm readability; the MPB-2 microscope with a 24x magnification and 0.05 mm readability to determine the width of the opening of normal and inclined cracks”.

An important role in the translation of narrow technical the text is played by the professionalism of the translator, mastery of the subject, scientific vocabulary and terminology, even a certain linguistic intuition and foresight.

Conclusions and recommendations. As usual, the concept of scientific and technical literature includes such varieties as a monograph, an article from a special journal, technical description, patents, and technical directories. The translation of such literature may cause some difficulties. A prerequisite for adequate translation is the ability to correctly analyze the grammatical basis of a foreign sentence, correctly determine the grammatical difficulties of translation, the ability to construct a sentence in translation following the rules and genre of the original.

BIBLIOGRAPHY

1. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с.
2. Кияк Т. Теорія і практика перекладу. Вінниця : Нова книга, 2006. 459 с.
3. Тоффлер Е. Третя хвиля. Київ : Всесвіт, 2004. 480 с.
4. Akbari Z. Reading Scientific Texts: Some Challenges Faced and Strategies Used by EFL Readers. *Journal of Applied Linguistics and Language Research*. 2017. Vol. 4, №. 1. P. 14–28.
5. Bell R. Translation and Translating: Theory and Practice. London and New York : Longman, 1991. 322 p.
6. Longman English Dictionary Online. URL: <https://www.ldoceonline.com> (Last accessed: 05.04.2022).
7. Nida E. The Nature of Dynamic Equivalence in Translating. *Babel: International Journal of Translation*. 1977. Vol. 23. P. 99–103.
8. Previews & Premises by Alvin Toffler. An interview with the author of Future Shock and The Third Wave. Montréal : Black Rose Books. URL: <https://www.worldcat.org/title/previews-premises-an-interview-with-the-author-of-future-shock-and-the-third-wave/oclc/869238137>. (Last accessed: 06.04.2022).
9. Su C. Evaluation of reading skills applied in the first-year college English reading course. *Proceedings of the Tenth International Symposium on English Teaching*. 2006. Taipei, Crane. P. 579–587.
10. Walsh V. Reading scientific texts in English. System. *Journal of Applied Linguistics and Language Research*. 1982. Vol. 10, № 3. P. 231–239.

REFERENCES

1. Akbari, Z. (2017). Reading Scientific Texts: Some Challenges Faced and Strategies Used by EFL Readers. *Journal of Applied Linguistics and Language Research*. 4(1). 14–28.
2. Bell, R. (1991). Translation and Translating: Theory and Practice. London and New York : Longman.
3. Karaban, V. (2004). Pereklad anhliiskoi naukovoї i technichnoi literatury (Translation of English scientific and technical literature). Vinnytsya : Nova knyha [in Ukrainian].
4. Kyiak, T. (2006). Teoriya i praktyka perekladu (Theory and practice of translation). Vinnytsya: Nova knyha [in Ukrainian].
5. Longman English Dictionary Online. Retrieved from: <https://www.ldoceonline.com>
6. Nida, Eugene. (1977). The Nature of Dynamic Equivalence in Translating. *Babel: International Journal of Translation*. 23. 99–103.
7. Previews & Premises by Alvin Toffler. (2019). An interview with the author of Future Shock and The Third Wave. Montréal : Black Rose Books. Retrieved from : <https://www.worldcat.org/title/previews-premises-an-interview-with-the-author-of-future-shock-and-the-third-wave/oclc/869238137>
8. Su, C. (2006). Evaluation of reading skills applied in the first -year college English reading course. *Proceedings of the Tenth International Symposium on English Teaching*, Taipei, Crane. 579–587.

9. Toffler, E. (2004). *Tretya khvylya (The third wave)*. Kyiv : Vsesvit [in Ukrainian].

10. Walsh, V. (1982). Reading scientific texts in English. System. *Journal of Applied Linguistics and Language Research*. 10(3). 231–239.

Л. В. ВОРОБІЙОВА

кандидат педагогічних наук,

асистент кафедри іноземної філології, українознавства та соціально-правових дисциплін,

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,

м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна

Електронна пошта: vorobiova_lv@donnuet.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0002-1001-1016>

ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ АДЕКВАТНОСТІ ТА ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ У НАУКОВО-ТЕХНІЧНОМУ ПЕРЕКЛАДІ

У статті зроблена спроба дослідити основні рішення для адекватного та еквівалентного перекладу науково-технічних текстів. Увагу зосереджено на українсько-англійському перекладі та вирішенні його проблем для текстів у галузі промислового та цивільного будівництва. Завдяки прискоренню науково-технічного прогресу в сучасному світі цей вид діяльності набуває все більшого значення.

Результати цього дослідження виявили основні труднощі для адекватного та еквівалентного перекладу науково-технічних текстів. Для науково-технічної літератури характерне вживання великої кількості термінів, що відображають специфіку понять. Визначено та проаналізовано проблеми, які можуть виникати в українсько-англійському перекладі. Обов'язковою умовою адекватного перекладу є вміння правильно аналізувати граматичну основу іншомовного речення, правильно визначати граматичні труднощі перекладу, вміння побудувати речення в перекладі за правилами та жанром оригіналу.

Метою дослідження є простежити проблеми, що виникають при українсько-англійському перекладі науково-технічних текстів, та спробувати вказати основні ймовірні рішення для адекватного та еквівалентного перекладу. Зосереджено увагу на ряді поширених випадків у текстах, які можуть викликати труднощі для перекладача під час граматичного читання. Проблемами при орієнтації на адекватний та еквівалентний переклад науково-технічних текстів при українсько-англійському перекладі, можна вважати: редагування тексту; спотворення інформації; рівень володіння англійською мовою; смислова складність тексту; структурна складність тексту та інше. Наведено практичні рекомендації для перекладачів науково-технічної літератури в галузі промислового та цивільного будівництва. Розглянуто використання професійної термінології.

Ключові слова: адекватний та еквівалентний переклад, галузь промислового та цивільного будівництва, вирішення проблем, науково-технічний переклад.

УДК 81-11

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.35>

А. О. ДАВИДЕНКО

викладач кафедри іноземної філології,
Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна
Електронна пошта: alladavid@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-8499-6674>

КОНЦЕПТ *GLOBALIST*: ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТА СПЕЦИФІКА СТРУКТУРИ

Роботу присвячено дослідженню особливостей вживання концепту «GLOBALIST» в англomовних ЗМІ. Стаття включає в себе такі завдання, як: визначити сутність поняття концепту, проаналізувати основні складові концепту «GLOBALIST», сформувати концептуальне поле «GLOBALIST». Отже, в роботі було розглянуто сутність поняття концепту, проаналізовано основні складові концепту, наведено графічне зображення концептуального поля «GLOBALIST». Було встановлено, що поняття концепту розглядається з точки зору різноманітних підходів, а саме: філософського підходу, лінгво-логіко-філософського підходу, логіко-поняттєвого підходу, когнітивного підходу, лінгвокультурологічного підходу, лінгвістичного підходу. Для нашого дослідження, найбільш актуальним є лінгвістичний підхід, в рамках якого концепт розуміється як конструкт, який репрезентовано засобами слова. Він охоплює весь склад слова – денотативний, когнітивний, асоціативний.

В роботі, увагу сфокусовано на проведенні аналізу характеристик лінгвокультурного концепту «GLOBALIST». Ця тематична група присвячена розкриттю концепту «Глобаліст» саме у політичній сфері, так як концепт «GLOBALIST» має політичну конотацію. Глобаліст – це політик, людина, яка займається партійною політикою, особливо в якості професії; той, хто фокусує увагу на інтересах політичної партії. Аналіз показав, що концепт «GLOBALIST» включає в себе такі іміджеві характеристики: 1. GLOBALISTS – політики, які ігнорують власні національні інтереси; 2. GLOBALISTS – політики, у яких є своя ідеологія; 3. GLOBALISTS – ті, хто, згідно з певними думками, управляє світом; 4. GLOBALISTS – таємна група мільярдерів і сатаністських «психопатів», які доводять населення світу до стану повної тиранії; 5. GLOBALISTS – глобалістська еліта; 6. GLOBALISTS – політики, зацікавлені в домінуванні ЄС; 7. GLOBALISTS – противники демократів; 8. GLOBALISTS – противники демократів.

Ключові слова: концепт, концептуальне поле, структура концепту, концепт GLOBALISTS, глобалістський дискурс.

Вступ. В умовах глобалізації сучасного світу, перед дослідниками постає питання сутності концепту «ГЛОБАЛІЗАЦІЯ», «ГЛОБАЛІЗМ», «ГЛОБАЛІСТ».

Постановлення проблеми. Докладно, концептуальна система глобалістського дискурсу, зокрема, вживання концепту «GLOBALIST» не було проаналізовано ні у вітчизняній, ні у зарубіжній науці. Отже, цей факт достовірно підтверджує актуальність нашого дослідження.

Аналіз попередніх досліджень, дотичних до цієї праці. Концепт «ГЛОБАЛІЗМ / ГЛОБАЛІСТ» розглядається дослідниками з різних точок зору та підходів. О. В. Васильєв розглядає концепт «ГЛОБАЛІЗМ» у контексті його співставлення з концептом «ВЕСТЕРНІЗАЦІЯ» [Васильєв 2021]. М. О. Тульнова розглядає глобалістський дискурс, проте дослідниця аналізує особливості вживання концепту «ПРОГРЕСС» в цьому дискурсі [Тульнова 2010]. Ч. Шарма

аналізує концепт «ГЛОБАЛІЗМ» в контексті міжнародних відносин [Sharma URL]. О. А. Глебова розглядає концепт «ГЛОБАЛІЗАЦІЯ» в англomовних ЗМІ [Глебова 2019].

Метою статті є аналіз особливостей вживання концепту «GLOBALIST» в англomовних ЗМІ. Наявність мети обумовлює постановку таких завдань, як: визначити сутність поняття концепту, проаналізувати основні складові концепту «GLOBALIST», сформувати концептуальне поле «GLOBALIST».

Виклад основного матеріалу. Наразі, неможливо знайти чіткого тлумачення поняття концепту, що обумовлене ототожнення цього поняття зі значенням слова з одного боку та з ідеєю, не пов'язаною з мовними засобами у деяких інших лінгвістичних дослідженнях. У таких дослідженнях, поняття концепту частіше пов'язаний з етнокультурною специфікою. Значна кількість дослідників

працює над конкретизацією визначення концепту та його характеристикою. Дослідження сутності поняття концепту здійснюється за такими підходами:

Філософський підхід. Цей підхід дослідники пов'язують з ідеями концептуалізму як важливого напрямку середньовічної схоластичної філософії [Плотнікова 2020: 93]. В рамках філософського підходу, концепт розглядається як певний смисл, який закріплюється у свідомості за певним об'єктом, предметом, явищем.

Лінгво-логіко-філософський підхід, який докладно розглянуто у роботах Р. Павільоніса. Дослідник зазначає, що «інформація, яка міститься в концептуальній системі, слугує як засобом сприйняття означених об'єктів, так і для виділення мови як особливого об'єкта. Співвідношення зазначених функцій концепту, яке реалізується концептуальною системою, є кодування мовними засобами окремих фрагментів, «шматків» концептуальної системи» [Павільоніс 1983: 101].

Логіко-поняттєвий підхід, який було започатковано А. Вежбицькою. В рамках цього підходу, дослідниця розглядає концепт як «об'єкт зі світу «Ідеальне», що має ім'я та відображає певні культурно зумовлені уявлення людини про світ «Дійсність»» [Вежбицька 1993: 200]. Отже, А. Вежбицька розглядає концепти як уявні утворення, що пояснюють сутність світоустрою.

Когнітивний підхід, який отримав значну кількість прихильників. Так, у вітчизняній науці, О. О. Селіванова характеризує поняття концепту, як «інформаційну структуру свідомості, різно-субстратну, певним чином організовану одиницю пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й позасвідомого» [Селіванова 2006: 256].

Лінгвокультурологічний підхід засновано на фундаменті поєднання культурних та світоглядних категорій. В рамках цього підходу, найбільш актуальним та повним є визначення С. Воркачева, який зазначає, що «концепт є культурно позначеним вербалізованим смислом, репрезентованим у плані вираження цілою низкою мовних реалізацій, які утворюють відповідну лексико-семантичну парадигму [Воркачев 2000: 56]».

Лінгвістичний підхід, в рамках якого концепт розуміється як конструкт, який репрезентовано

засобами слова. Він охоплює весь склад слова – денотативний, когнітивний, асоціативний.

Отже, поняття концепту розглядається з точок зору різноманітних підходів. В нашій роботі, увагу буде сфокусовано на проведенні аналізу характеристик лінгвокультурного концепту «GLOBALIST». Ця тематична група присвячена розкриттю концепту «Глобаліст» саме у політичній сфері, так як концепт «GLOBALIST» має політичну конотацію. Глобаліст – це політик, людина, яка займається партійною політикою, особливо в якості професії; той, хто фокусує увагу на інтересах політичної партії. Аналіз показав, що концепт «GLOBALIST» включає в себе такі іміджеві характеристики:

GLOBALISTS – політики, які ігнорують свої власні національні інтереси:

Trump railed against globalism, which he claimed had “exerted a religious pall over past leaders causing them to ignore their own national interests”. “The future does not belong to the globalists. The future belongs to patriots,” the president said, echoing another consistent theme of the hard right [BBC].

З контексту цього фрагмента випливає, що глобалісти – це політики, які ігнорують свої власні національні інтереси. Таким чином, ця інформація розкриває іміджеві характеристики концепту «GLOBALIST».

GLOBALISTS – політики, у яких є своя власна ідеологія:

Bannon’s fierce opposition to the globalist wing comes despite the fact he himself used to work for Goldman Sachs. By April, it was clear that Kushner and Bannon were at loggerheads. There was little personal chemistry or shared ideology between them [BBC].

Глобалісти і антиглобалісти знаходяться в стані протистояння, оскільки у них протилежна ідеологія, принципи, філософія життя і парадигма мислення. Таким чином, можна зробити висновок, що глобалісти – це політики, у яких є своя ідеологія.

GLOBALISTS – ті, хто, згідно з певними думками, управляє світом:

“In QAnon world, they already believed that George Soros and the Rothschilds controlled the world. It’s not that far to go from ‘there’s a globalist cabal’ to ‘there’s a Jewish conspiracy’.” [BBC]

Як показує фрагмент, згідно з думкою світу QAnon, глобалісти Джордж Сорос і Ротшильди керують світом. Таким чином, ми можемо зробити висновок, що глобалісти – це ті, хто, згідно з певними думками, управляє світом.

4. GLOBALISTS – a secret group of billionaires and Satanist “psychopaths” who are bringing us to a state of complete tyranny.

Despite his protestations, what Icke and his movement share with Trump supporters and the far right is a belief that all events have a common cause – a secret group of globalist billionaires and Satanist “psychopaths” who are bringing us to a state of complete tyranny [BBC].

Цей фрагмент зі статті підкреслює, що прихильники Д. Трампа вважають, що глобалісти – це таємна група мільярдерів і сатаністських «психопатів», які доводять населення світу до стану повної тиранії. Таким чином, ця інформація розкриває іміджеві характеристики концепту «Глобаліст».

5. GLOBALISTS – еліта:

The movement has little time for strategies of collective resistance and even less for class

struggle, since it sees politics through the classic prism of populism – the undifferentiated “people” verses the “globalist elite.” [BBC]

According to the meaning of this sentence, globalists are the world elite – the totality of people holding high leadership positions in government, the union of states and the economy.

Згідно зі змістом цього прикладу, глобалісти – це світова еліта – сукупність людей, що займають високі керівні посади в уряді, союзи держав і економіці.

GLOBALISTS – політики, зацікавлені в домінуванні ЄС:

Labour abandoned the Brexit-voting working class, thought they could get by with the sourdough-eating, university-educated, Guardian-reading globalists who are embarrassed by the Union Jack but lick their lips at that EU flag [BBC].

Стаття медіаресурсу Thesun.co.uk розкриває іміджеві характеристики концепту «ГЛОБАЛІСТ». Таким чином, глобалісти – це політики, які зацікавлені в домінуванні ЄС, оскільки «вони у захваті від прапора ЄС», і їх бентежить “Union Jack”.

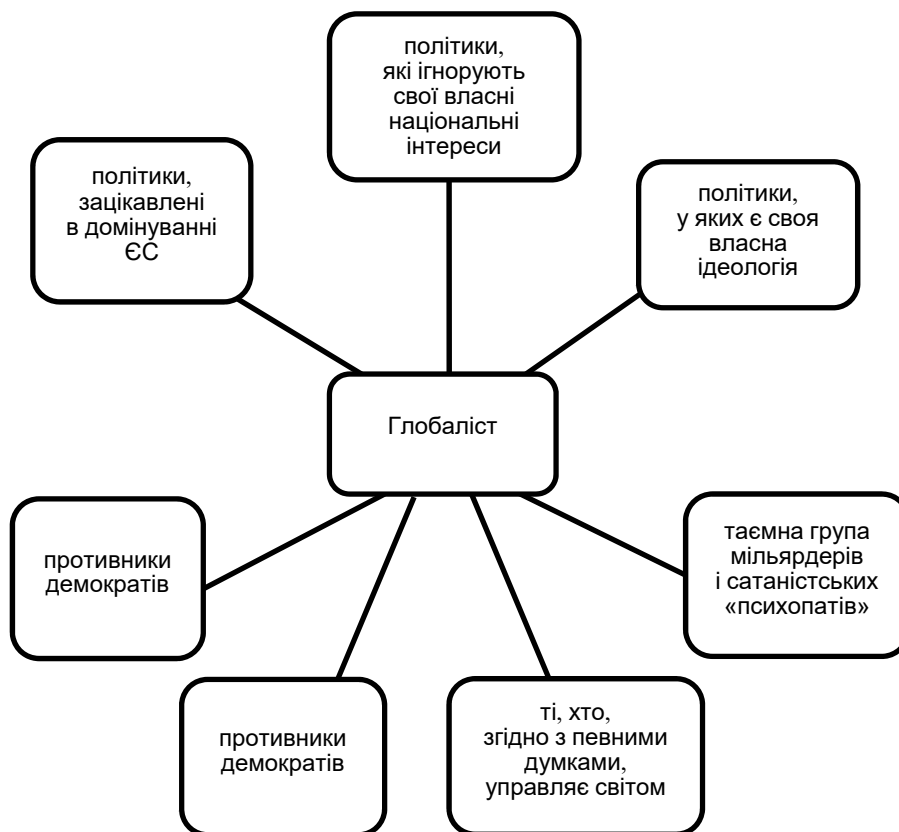

Рис. 1. Концептуальне поле концепту «GLOBALIST»

GLOBALISTS – противники демократів:

"It's one that is going to roll out across the rest of the free world." His comments referred to upcoming elections in France, the Netherlands and Germany where populist rightwing candidates are storming ahead in polls. "The nation-state democracy made a comeback against the globalists", he said summing up the political earthquakes witnessed last year [BBC].

Фрагмент статті характеризує відносини демократів і глобалістів: глобалісти є противниками демократів, оскільки демократія національної держави повернулася проти глобалістів.

GLOBALISTS – противники антиглобалістів:

The existing geography of nationhood then, at least in terms of nation-state unions, is under pressure from both globalists and anti-globalists simultaneously. Right-wing populist movements in Europe are pushing for more countries to leave the EU, while the UK wrestles with internal disputes [BBC].

Крім того, глобалісти є противниками антиглобалістів, оскільки у них протилежна ідео-

логія, принципи, філософія життя і парадигма мислення. Таким чином, ця опозиція розкриває образні характеристики концепту «globalist».

Графічно, концептуальне поле концепту «GLOBALISTS» представлено на рис. 1.

Висновки й результати. Таким чином, було встановлено, що структура концепту «GLOBALIST» включає такі складові:

1. GLOBALISTS – політики, які ігнорують власні національні інтереси;
2. GLOBALISTS – політики, у яких є своя ідеологія;
3. GLOBALISTS – ті, хто, згідно з певними думками, управляє світом;
4. GLOBALISTS – таємна група мільярдів і сатаністських «психопатів», які доводять населення світу до стану повної тиранії;
5. GLOBALISTS – глобалістська еліта;
6. GLOBALISTS – політики, зацікавлені в домінуванні ЄС;
7. GLOBALISTS – противники демократів;
8. GLOBALISTS – противники демократів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильев А. В. Соотношение концептов «Глобализм» И «Вестернизация». *Научно-образовательный журнал для студентов и преподавателей «StudNet»*, 2021. 2. С. 1–6
2. Вежбицкая, А. Семантика, культура и познание: общечеловеческие понятия в культуроспецифичных контекстах. *Thesis: Теория и история экономических и социальных систем. Альманах*. 1993. 3(1). С. 185–206.
3. Воркачев С. Г. «Две доли» – две концепции счастья. Языковая личность: проблемы креативной семантики. *К 70-летию профессора И. В. Сентенберг : сборник научных трудов*. Волгоград, 2000. С. 52–61.
4. Глебова Е. А. Концепт глобализации в англоязычных СМИ. *Modern Research of Social Problems*. 2019. Vol. 11 Issue 1. P. 109–121.
5. Павилёнис Р. И. Проблемы смысла: современный логико-философский анализ языка. Москва. 1983. 286 с.
6. Плотникова Н. В. Понятия «Концептосфера» та «Концепт» у сучасній лінгвістиці. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*, 2020. 1. С. 91–96
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава. 2006. 716 с.
8. Тульнова Т. А. Концепт «прогресс» в глобалистском дискурсе. *Вестник ИГЛУ*. 2010. С. 169–174
9. Sharma Ch. Concept of globalism. URL: https://abhikipedia.abhimanu.com /Res _page.aspx?ID=3735

ДЖЕРЕЛА

1. BBC-News. URL: <https://www.bbc.co.uk/news>

REFERENCES

1. Vasylev, A. V. (2021) Correlation of the concepts of «globalism» and «westernization». *Nauchno-obrazovatelnyy zhurnal dlia studentov y преподаvatelei «StudNet»*. 2021. 2. Pp. 1–6. [in Russian]
2. Vezhbytskaia, A. (1993) Semantics, culture and cognition: universal concepts in culture-specific contexts. *Thesis: Teoriya y ystoriya ekonomycheskykh y sotsyalnykh system. Almanakh*. 3(1). Pp 185–206. [in Russian]
3. Vorkachev, S. H. (2000) "Two shares" – two concepts of happiness. Linguistic personality: problems of creative semantics. *K 70-letiyu professora Y. V. Sentenberh: sbornyk nauchnykh trudov*. Volhohrad. Pp. 52–61. [in Russian]
4. Hlebova, E. A. (2019) The concept of globalization in English media. *Modern Research of Social Problems*. 11, issue 1. Pp. 109–121. [in Russian]
5. Pavylyonys, R. Y. (1983) *Problems of meaning: modern logical and philosophical analysis of language*. Moskva, 286 p. [in Russian]

6. Plotnikova, N. V. (2020) «Conceptosphere» and «concept» in modern linguistics. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*. 1. Pp. 91–96. [in Ukrainian]
7. Selivanova, O. O. (2006) *Modern linguistics: a terminology encyclopedia*. Poltava, 716 p. [in Ukrainian]
8. Tulnova, T. A. (2010) The concept of “progress” in the globalist discourse. *Vestnyk YHLU*. Pp. 169–174. [in Russian]
9. Sharma Ch. Concept of globalism. URL: https://abhipedia.abhimanu.com/Res_page.aspx?ID=3735 [in English]

SOURCES

1. BBC-News. URL: <https://www.bbc.co.uk/news>
-

A. O. DAVYDENKO

*Tutor of Foreign Language Department,
National Aviation University, Kyiv, Ukraine
E- mail: alladavid@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-8499-6674>*

CONCEPT “GLOBALIST”: THE FEATURES OF USING AND STRUCTURE SPECIFICS

The paper deals with the analysis of the peculiarities of using the concept of “GLOBALIST” in English media discourse. The article is focused on the following tasks: to determine the essence of the “concept”, to analyze the main components of the concept of “GLOBALIST”, to form the conceptual field “GLOBALIST”. Thus, the essence of the “concept” was considered in the paper, the main components of the concept were analyzed, as well as a graphic image of the concept field “GLOBALIST” was represented in the paper. It was found that the “concept is considered from the point of view of various approaches, namely: the philosophical approach, linguistic-logical-philosophical approach, logical-conceptual approach, cognitive approach, linguoculturological approach, linguistic approach. For our research, the most relevant is the linguistic approach, in which a concept is understood as a construct that is represented by means of a word. It covers the entire composition of the word – denotative, cognitive, associative.

In this paper, attention is focused on analyzing the characteristics of the linguistic and cultural concept “GLOBALIST”. This thematic group is devoted to the disclosure of the concept of “globalist” in the political sphere, since the concept of “GLOBALIST” has a political connotation. A globalist is a politician, a person who is engaged in party politics, especially as a profession; someone who focuses on the interests of a political party. The analysis showed that the concept of “GLOBALIST” includes the following image characteristics: 1. GLOBALISTS – politicians who ignore their own national interests; 2. GLOBALISTS – politicians who have their own ideology; 3. GLOBALISTS – those who, according to certain opinions, rule the world; 4. GLOBALISTS – a secret group of billionaires and satanic “psychopaths” who bring the world’s population to a state of complete tyranny; 5. GLOBALISTS – a globalist elite; 6. GLOBALISTS – politicians interested in EU dominance; 7. GLOBALISTS – opponents of Democrats; 8. GLOBALISTS-opponents of Democrats.

Key words: concept, conceptual field, concept structure, concept GLOBALIST, globalist discourse.

УДК 811

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.36>

Н. П. КИСЕЛЮК

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної та української філології,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: kyselyuk@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-8401-8579>*

А. М. ГУБІНА

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної та української філології,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: hubinaalla@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-8966-9581>*

А. П. МАРТИНЮК

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної та української філології,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: alla-mart@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-5979-3936>*

ЛІНГВОТОКСИЧНІСТЬ НЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню токсичних новотворів (лінгвотоксичних неологізмів) у засобах масової інформації. Лінгвотоксини розглядаються як слова та мовленнєві звороти, що шкодять мові як комунікативній системі та мовленнєвій свідомості носіїв мови аж до трансформації їхньої картини світу. До лінгвотоксичних процесів віднесені токсичне словотворення, лексичне «таврування» та використання лінгвоцинізмів. Особлива увага приділена причинам виникнення лінгвотоксинів та їхній ролі в інформаційно-психологічній війні та у маніпулюванні свідомістю мовців. Наведені приклади доводять, що політична ситуація та емоційні настрої суспільства впливають на виникнення і закріплення в мові токсичних новоутворень. Уточнено визначення та роль лінгвоцинізмів у формулюванні нових ціннісних орієнтирів на протигагу традиційним загальнолюдським цінностям. Пояснено етимологію та причини виникнення лінгвоцинізмів на конкретних прикладах з сучасних мас-медіа.

У засобах масової інформації до одиниць вираження цинізму належать новоутворення, що демонструють принизливе, глузливе ставлення до політичних опонентів. Токсичні неологізми набувають принизливо-глузливої семантики, що в межах еколінгвістики і тлумачаться як вияв токсичності в мові. Здійснено аналіз функціонування лінгвотоксинів, що ґрунтуються на дискримінації за політичними вподобаннями та переконаннями в межах мікроконтексту. З позицій еколінгвістики лінгвотоксини є надзвичайно небезпечним явищем сучасної комунікації, оскільки впливають не лише на культуру мови, а й на свідомість носіїв мови. Увагу автора зосереджено на тому, як масове вживання лінгвотоксинів у мовленні нівелює норми літературної мови, етико-естетичні принципи суспільства та впливає на трансформацію свідомості мовної особистості.

Ключові слова: лінгвотоксини, мовна агресія, токсичний словотвір, лінгвоцинізми, лексичне «таврування», формування масової свідомості.

Поставлення проблеми. Сучасний медіа-простір відіграє колосальну роль у формуванні свідомості людини. На жаль, реалії сьогодення є такими, що новітнє комунікативне середовище створює надзвичайно агресивну і токсичну атмосферу, насичену переважно негативними новинами. У сучасній лінгвістиці наразі

немає однозначного розуміння терміну «мовна агресія». Деякі науковці розглядають його лише крізь призму соціолінгвістики і виключно стосовно політичної комунікації. **Мета** нашого дослідження – проаналізувати сучасні токсичні новоутворення, що знаходять своє відображення не лише у текстах пропаганди, але

й у контенті загальних новин та виявити їх вплив на трансформацію мовної картини світу в цілому.

Результати та дискусія. Серед негативно забарвлених неологізмів виділяється група явищ, які шкодять, з одного боку, мові як комунікативній системі, а з іншого – мовній свідомості носіїв цієї мови. Така група явищ отримала назву лінгвотоксинів, а розділ лінгвоєкології, що їх вивчає, – лінгвотоксикології [Skovorodnikov].

Лінгвотоксини належать до категорії слів, що засмічують мову і мовлення, але через жахливі події, що відбуваються тут і зараз в нашій країні, через жорстоку і несправедливу війну, що розв'язала в нас росія, такими словами переповнені всі засоби масової інформації. Більше того – така лексика починає сприйматись мовцями не як емоційно забарвлена з негативною конотацією, а як емоційно нейтральна норма.

Лінгвісти неодноразово писали про недоцільний, невдалий словотвір [Сковородніков : 3], але питання шкоди, завданої цим словотвором мовній свідомості, вони окремо не розглядали. Тому пропонуємо для виділення цього аспекту термін «токсичний словотвір», під яким розуміємо слова, що впроваджують у свідомість людей деструктивні ідеї. Проведений аналіз лексичного матеріалу показав, що більшість лінгвотоксинів безпосередньо пов'язані з агресією росії проти України та із зовнішньою політикою країни-агресорки. Частина з них утворені методом телескопії. Розглянемо причини та етимологію виникнення найбільш яскравих прикладів.

Рашизм (від англ. «*Russia, Russian*», – вимовляється раша, – та італ. «*fascismo*» – фашизм, від якого взято закінчення *-изм, Ruscism in English*), або *російський фашизм* – політична ідеологія та соціальна практика владного режиму Росії кінця ХХ, початку ХХІ століття, що базується на ідеях «особливої цивілізаційної місії» росіян, «старшості братнього народу», нетерпимості до елементів культури інших народів; на тоталітаризмі й імперіалізмі радянського типу, використанні російського православ'я як моральної доктрини та на геополітичних інструментах впливу [Вікіпедія].

Путішизм – (*Путін + фашизм*), ідеологічна підтечія *російського фашизму*, що зародилася в середовищі російської політичної еліти на

початку 2000-х років і є домінуючою державною ідеологією в сучасній Росії. Ідеологічно путінізм є химерним поєднанням старіших ідеологій російського націоналізму, таких як панславізм/слов'янофільство, євразійство, націонал-більшовизм та рашизм, й базується на концепції створення та поширення руського міру на якомога більшій території, при одночасному бажанні економічного співробітництва з Заходом для збільшення статків російської олігархічної еліти [Вікіпедія].

Путлер – неологізм, утворений шляхом злиття прізвищ президента Росії *Володимира Путіна* та німецького диктатора *Адольфа Гітлера*. Часто використовується у слогані «*Путлер капут!*» опозиціонерами російського режиму. Термін є пейоративом, має негативну ідеологічну конотацію [Вікіпедія].

Окремої уваги заслуговує поняття «*руській мір*». Це фігура мови, яка позначає російську неоімперську геополітичну та ідеологічну доктрину епохи путіна [Вікіпедія]. Певний час концепт «руській мір» використовувався лише як теоретична доктрина, і вперше він був введений до суспільно-політичного дискурсу в 2006–2007 рр. президентом путіним під час його виступів до співвітчизників, що проживають за кордоном. Російський президент наголошував на їхній культурній, мовній та цивілізаційній єдності з росією. Наступні п'ять років використання концепту «руській мір» політичними елітами дещо зменшилось; він став прерогативою РПЦ, але це також можна трактувати як культурне, а радше релігійне пропагування задля подальшого введення «русского міра» як ідеології РФ. У 2010 році починаються метаморфози цього концепту від доктрини до політичного курсу, який можна було використовувати, щоб вигравати у політичній боротьбі всередині РФ [Що таке ..]. Наразі в Україні цей концепт набув дещо іншого значення. Ідеологія «русского міра», викристалізовується в ідеологію рашизму – зоологічної етнічної ксенофобії, ненависті до усього, що не вписується в концепцію «русского міра», усього «нерусского», «неправославного», до демократичного світу і його цінностей [Русській мір]. Термін «руській мір» набув особливої токсичності, оскільки тепер він являє собою форму націонал-соціалізму (нацизму) під гаслами єднання та захисту

носіїв російської мови та культури, православної віри, спільної історичної пам'яті та спільних поглядів на суспільний розвиток.

До лінгвотоксинів належить і таке явище, як навішування «ярликів», а саме – утворення слів з метою «таврування» ідеологічного супротивника. Такі слова мають послаблене денотативне значення, гіпертрофоване негативним коннотативним компонентом. Таврування активно використовується в політичній комунікації і є ефективним способом маніпулювання. Так, з легкої руки російських мас-медіа на патріотів, відданих своїй державі, було причеплено ярлик «націоналістів». Далі відбувалися маніпуляції з «ототоженням» термінів «патріотизм» та «націоналізм». Коли російський соціум звик до «націоналістів», ярлик змінили на «неофашистів». Так пропаганда Кремля діяла для дискредитації політичних сил, орієнтованих на національні інтереси. І саме такими маніпуляціями намагалася дискредитувати всю Україну в очах Криму та Донбасу в 2014 році. На сучасному етапі історичного розвитку російські пропагандисти вміло маніпулюють такими токсичними «ярликами», як «зрадник», «запроданець», «прислужник Заходу», «бандерівець», «фашист» тощо з метою виправдати військову агресію росії проти нашої держави.

Метод таврування є дієвим і активно застосовується не лише проросійськими мас-медіа. Склад лінгвотоксинів активно поповнюється і за рахунок яскравих okazіоналізмів, що вживаються українськими мас-медіа. Тож, не дивно, що влучні мовленнєві звороти мають всі шанси поповнити лексичний запас мови. Зважаючи на агресивну політику кремля та на поведінку російських загарбників на території України, спостерігаємо утворення цілої низки токсичних ярликів-неологізмів, які відображають ставлення українського народу до окупантів. Проаналізуємо утворення деяких з них.

Okazіоналізм *колора́ди* (також *колора́доси*) – зневажлива назва проросійських сепаратистів в Україні, колаборантів, бойовиків або найманців, які з часів російської інтервенції в Україну 2014 позначають себе чорно-жовтою (чорно-помаранчевою) смугастою «георгіївською стрічкою». Зовнішньо стрічка нагадує забарвлення колорадських жуків, через що отримала назву «колорадська стрічка» [Вікіпедія].

Ватник (від назви теплового одягу, куфайки – «ватника»), збірний образ – ватники, вата – інтернет-мем, який став сленговим неологізмом в українській, російській, білоруській (*ватнік*), латиській (*vatņiks*) і литовській (*vatnikas*) мовах [Вікіпедія]. Цікаво, що Словник російського сленгу *slovoново.ru* дає дещо інші визначення поняття: «Збірний образ російського патріотичного бидла. Любить тоталітарну владу (Путін, Сталін), підпорядкування, зрівнювання людей під один гребінець, горілку і все російське. Ненавидить США і все неросійське. Святе свято для ватника – 9 травня, на яке ватник любить напитися і заявити, що «діді воювали». Патріотичний, безвольний і невіправно тупий. Іронія і самоіронія відсутні як такі» [Словоново].

Фейкомет – бленд, що походить від англ. *fake* – фальшивка, підробка, та українського *метати*. Найчастіше вживається стосовно засобів масової інформації, що свідомо оприлюднюють заздалегідь недостовірні факти (переклад наш) [Что такое...].

Ботоферма (розм.) – організована група людей, які пишуть, оплачувані повідомлення, вигідні для замовника, та публікують їх в інтернеті зі спеціально створених акаунтів ((переклад наш) [Викисловарь]).

Орки – вигадані істоти, що мають варварську натуру, схильні до війни, насилля й підлості, з фентезі-саг та фантастичних творів. Їхні головні зовнішні відмінності – приземкуватість, кремезність, звірині риси. Джон Толкієн, автор «Володаря Перснів», описував їх як злих істот-ордінців, позбавлених людських рис і відчуттів, окрім злості. Саме тому армію окупантів в Україні назвали орками. Причому це прізвисько настільки прижилося, що його застосовують до ворога не лише цивільні, а й офіційні особи, відомства та структури [Vgorode.ua].

Свинособаки – образ походить з Німеччини. Означає внутрішню людську лінь, нехлюйство, небажання нічого робити, розвиватися і т. ін. Термін в наших реаліях зародився в інтернет-баталях з початку анексії Криму та війни на Донбасі. Використовується стосовно знахабнелих або дурних опонентів, задля підкреслення їх обмеженості світогляду або з метою спровокувати любителя «руського міра» на вибух емоцій [Енциклопедія].

Диванні критики. В англійській мові синонімом диванного критика є слактивіст від *слейкер* (*slacker* – нероба). Це людина, яка висловлює свою негативну думку з будь-якої проблеми, але при цьому не є фахівцем з цієї проблематики. Мета диванного критика – виразити свої емоції та заявити про свою персону [Откуда...].

Окрім навішування «ярликів», що є одним із засобів психологічної війни, до лінгвотоксичності слід віднести і лінгвоцинізми. Під лінгвоцинізмами ми, слідом за Є.А. Сущенком, розуміємо слова, що відображають негуманістичність соціального мислення і викликають негативну етичну реакцію [Сущенко :100].

Лінгвоцинізми «узаконюють» негативно марковану аксіологічну складову частину масової культури, оскільки вони демонструють зневагу до об'єкта мовлення [Тараненко: 56-60]. Ці одиниці мовної системи виражають принизливе, зверхнє, глузливе ставлення до того, що складає принаймні якусь загальноприйнятну цінність (загальнолюдську, національну, корпоративну, особистісну). Лінгвоцинізми є своєрідними показниками нових ціннісних орієнтирів, що суперечать традиційним. Найбільш насиченим лінгвоцинізмами видається жанр інтернет-новин, де повідомляється про аварії, порушення, злочини чи катастрофи, а останнім часом – про події на фронті із неприхованою іронією, цинізмом.

З початком воєнної агресії росії проти України з'явилося багато нових слів, які увійшли в жартівливий «Словник сучасної української мови» [Мащенко]. Його вигадали в мережі і постійно поповнюють у відповідь на ті чи інші події, які тут і зараз відбуваються та теренах нашої держави. Ці численні новотвори символізують силу та впевненість українців, а також іронічно, а подекуди й цинічно висміюють поведінку ворога. Деякі мовознавці переконані, що ці слова назавжди залишаться в нашій мові, нагадуючи про безсилля окупантів і звитягу українців. Наведемо приклади найяскравіших з них.

Шойгувати – робити вигляд на робочому місці, що все йде по плану [там само].

Чорнобайти – постійно робити одне і те ж саме, не отримуючи іншого результату, та дуже страждати через це. Дієслово містко передає сенс фразеологізму «наступати на граблі» –

знову й знову вчиняти безглузді дії, які мають болючі наслідки [там само].

Макронити – робити дуже стурбований вигляд щодо певної ситуації, усім це показувати, але нічого не робити по суті [там само].

На концерт до Кобзона – мем (афоризм) виник після вбивства Олександра Захарченка, ватажка так званої, незаконно утвореної, самопроголошеної ДНР, що сталося 31 серпня 2018 року. Тоді в українських соцмережах поширювалися жарти, що Захарченко відправився на «концерт Кобзона», який помер за день до того – 30 серпня. Вживався активно ще до початку російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року. Після 24 лютого 2022 року, внаслідок повномасштабного вторгнення росії в Україну, словосполученням «відправили на концерт Кобзона» позначають швидке знищення значної сили ворога українськими військовими. Одна з причин полягала у тому, що російські окупаційні війська хотіли взяти Україну блицкригом [Вікіпедія].

На одному з них показали розпорядок дня російського окупанта, який після кількох зустрічей з ЗСУ та Bayraktar, відправляється на "концерт Кобзона" [Колона].

*«Русский военный корабль, иди на х*й!»* (укр. *Російський військовий кораблю, іди на х*й*) – це фраза-відповідь українських солдатів з острова Зміїний, яку під час російського вторгнення в Україну 2022 року отримав російський окупаційний корабель на пропозицію здатись. Фраза стала одним з символів боротьби з російськими окупантами. Сміливу відповідь люди сприйняли з захопленням і фраза стала мемом. Причиною популярності цієї фрази стала категоричність відмови її автора на пропозицію здатися ворогу. Висвітлення події потрапило на сторінки видань «Reuters», «Гардіан», «Політіко», «Дейлі Мейл» і багато інших. Використовують англомовний переклад «*Russian warship, go fuck yourself*».

За офіційним роз'ясненням Національного агентства України з питань державної служби від 21 березня 2022 року, використання державними службовцями зазначеної фрази не є порушенням *Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування*: «Вимовлену українськими прикордонниками фразу на острові Зміїний українці сприйняли як заклик до

згуртування і її підхопили прихильники України по всьому світу. Фраза стала одним із символів боротьби з російськими окупантами <...> З огляду на зазначене, вказана фраза не може завдати шкоди репутації державних органів та органів місцевого самоврядування» [Zn.ua].

Більш того – на сучасному етапі виникла потреба не лише в «узаконенні» цього мему, але й у його правописі. Дискусії та суперечки навколо написання фрази – разом чи окремо – охопили всі простори, в яких ставала необхідність у текстовому написанні. Український радіожурналіст, Дмитро Хоркін зазначив, що відповідно до Правопису української мови, прислівники, утворені злиттям прийменників з іменниками пишуться разом. «Нах*й» – є прислівником, що означає напрям (обставини місця, напрямку) [Хмельницька].

"Відправили слідом за російський кораблем": українські військові збили два ворожі літаки над Одеською областю [Хмельницька].

Висновки. Токсичність лінгвоцинізмів можна пояснити тим, що вони перетворюють зневагу до морально-етичних норм спілкування

у звичне буденне явище, яке міцно закріпилось у мовленні. Наразі їх активну появу в мовленні можна пояснити лише одним фактом – так ми намагаємось звільнитись від емоцій, що нас переповнюють. А оскільки війна продукує переважно негативні емоції, то і кількість лінгвоцинізмів зростає у геометричній прогресії. Нові медіа сьогодні є рушійною силою у формуванні масової свідомості, а отже – мають колосальний вплив на соціокультурний простір. Цей простір, переломлюючись у комунікативно-візуальному середовищі засобів масової інформації, трансформуючись у цій віртуальній інформаційно-комунікаційній системі, так чи інакше регулює колективні норми і цінності суспільства, демонструє еталони і зразки для наслідування, стереотипи поведінки і способу життя. Висловлюємо припущення, що зі зміною геополітичних обставин, а саме, з перемогою українського народу над російськими загарбниками, вітчизняні мас-медіа ряснітимуть не лінгвоцинізмами, а глорифікаційними фразеологізмами, які звеличують подвиги народу України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Викисловарь. Ботоферма. URL : <https://ru.wiktionary.org/wiki/ботоферма> (дата обращения: 20.04.2022)
2. Енциклопедія Драматика. Свинособака. URL: <https://drama.kropyva.ch/Свинособака> (дата звернення: 20.04.2022)
3. Колона окупантів розлетілася на друзки: безпілотник Bayraktar ефектно знищив російський БУК. *МУ.UA*. URL: <https://my.ua/news/cluster/2022-02-27-kolona-okupantiv-rozletilasia-na-druzki-bezpilotnik-bayraktar-efektno-znishchiv-rosiiskii-buk> (дата звернення: 21.04.2022).
4. Мащенко С. Шойгувати, арестовлення, затримді: українці вигадали «Словник сучасної мови». *РБК-Україна*. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/stylar/shoyguvati-arestovlennya-zatridni-ukraintsy-1648713076.html> (дата звернення: 21.04.2022).
5. Откуда пошло и что означает выражение «диванный критик»? *Aylanta.ru*. URL: <https://aylanta.ru/25948-otkuda-poshlo-i-chto-oznachaet-vyrazhenie-laquodivannyyu-kritikraquo/> (дата обращения: 20.04.2022)
6. «Русский мир»: від концепту «Москва – третій Рим» до рашизму. *Громадський Простір / Усе для третього сектору в одному порталі*. URL: <https://www.prostir.ua/?blogs=russkij-mir-vid-kontseptu-moskva-tretij-rym-do-rashyzmu> (дата звернення: 28.04.2022).
7. Словородников А. П. К определению термина «лингвоцинизмы». *Мир русского слова*. 2014. No 3. С. 49–54.
8. Словоново. Ватник. URL : <https://slovonovo.ru/term/Ватник> (дата обращения: 21.04.2022)
9. Сущенко Е. А. Словарь-справочник лингвоэкологических терминов и понятий. СПб. : ИД «Петрополис», 2011. 424 с: https://www.researchgate.net/publication/337778550_LINGUISTIC_CYBERBULLYING_IN_INTERNET_DISCOURSE_THE_ECOLINGUISTIC_ASPECT (дата обращения: 28.03.2022).
10. Тараненко К. В. Лінгвоцинізми в інтернет-дискурсі: еколінгвістичний аспект. *Закарпатські філологічні студії* : науковий журнал. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Т. 1, вип. 11. С. 56–60.
11. Учасники проєктів Вікімедіа. Ватник – Вікіпедія. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Ватник> (дата звернення: 28.04.2022).
12. Учасники проєктів Вікімедіа. Колоради – Вікіпедія. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Колоради> (дата звернення: 28.04.2022).
13. Учасники проєктів Вікімедіа. Концерт Кобзона. – Вікіпедія. *Вікіпедія* URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Концерт_Кобзона_\(мем\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Концерт_Кобзона_(мем))
14. Учасники проєктів Вікімедіа. Рашизм – Вікіпедія. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Рашизм> (дата звернення: 28.04.2022).
15. Учасники проєктів Вікімедіа. Російський світ (геополітика) – Вікіпедія. *Вікіпедія*. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Російський_світ_\(геополітика\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Російський_світ_(геополітика)) (дата звернення: 28.04.2022).

16. Учасники проектів Вікімедіа Путішизм – Вікіпедія. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Путішизм> (дата звернення: 27.04.2022)
17. Учасники проектів Вікімедіа. Путлер – Вікіпедія. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Путлер> (дата звернення: 28.04.2022).
18. Хмельницька В. На х*й чи нах*й: пишемо правильно. *TCH.ua*. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/na-h-y-chi-nah-y-pishemo-pravilno-2002108.html> (дата звернення: 28.04.2022).
19. Хмельницька В. «Відправили слідом за російський кораблем»: українські військові збили два ворожі літаки над Одеською областю. *TCH.ua*. URL: <https://tsn.ua/ato/vidpravili-uslid-za-rosiyskiy-korablem-ukrayinski-viyskovi-zbili-dva-vorozhi-litaki-nad-odeskooyu-oblastyu-2010661.html> (дата звернення: 28.04.2022).
20. Что такое фейкомет? *Словарь современного языка*. URL: <https://myslang.ru/feikomet> (дата звернення: 27.04.2022)
21. Що таке «руський мир»? *Школа політичної аналітики НаУКМА* URL: <https://spa.ukma.edu.ua/news-and-events/shcho-take-russkyu-mir/> (дата звернення: 27.04.2022)
22. Vgorode.ua. Чому російських окупантів в Україні називають орками. *Новини Львова, афіша, довідник, карта онлайн – Львів – Vgorode.ua*. URL: <https://lviv.vgorode.ua/news/sobytyia/a1200980-chomu-rosijskikh-okupantiv-v-ukrajini-nazivajut-orkami> (дата звернення: 28.04.2022).
23. Zn.ua. Держслужбовцям офіційно дозволили використовувати фразу про «руській військовий корабель». *Зеркало недели / Дзеркало тижня / Mirror Weekly*. URL: <https://web.archive.org/web/20220323154554/https://zn.ua/ukr/UKRAINE/derzhsluzhbovtsjam-ofitsijno-dozvolili-vikoristovuvati-frazu-pro-russkij-vojennij-korabl.html> (дата звернення: 28.04.2022).
24. Skovorodnikov A. P. Терминология наука «Lingvoekologiya» URL: <https://quosub.tutkrabov.net/articles/terminologija-nauka-lingvoekologiya.html> (дата звернення: 28.03.2022)

REFERENCES

1. Wikislovar. Botoferma. [Wiktionary. Botfarm] URL: <https://ru.wiktionary.org/wiki/botoferma>. (Last accessed: 20.04.2022) [in Russian].
2. Entsyklopediia Dramatyka. Svnosobaka [Encyclopedia Dramatyka. Dogpig]. URL: <https://drama.kropyva.ch/Svnosobaka>. (Last accessed: 20.04.2022) [in Ukrainian]
3. Kolona okupantiv rozletilasia na druzky: bezpilotnyk Bayraktar efektno znyshchiv rosiiskyi BUK. [The column of occupiers flew to pieces: the Bayraktar drone effectively destroyed the Russian GADFLY] MY.UA. URL: <https://my.ua/news/cluster/2022-02-27-kolona-okupantiv-rozletilasia-na-druzki-bezpilotnik-bayraktar-efektno-znishchiv-rosiiskii-buk>. (Last accessed: 21.04.2022) [in Ukrainian].
4. Mashchenko S. Shoihuvaty, arestovlennia, zatyrdni: ukraintsi vyhadaly «Slovyk suchasnoi movy» [Shoihuvaty, arestovlennia, zatyrdni: Ukrainians invented the "Dictionary of Modern Language"]. RBK-Ukrayna. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/stylers/shoyguvaty-arestovlennya-zatridni-ukraintsy-1648713076.html>. (Last accessed: 20.04.2022) [in Ukrainian].
5. Otkuda poshlo i chto oznachaet vyrazhenie «divannyi kritik»? [Where did the expression "sofa critic" come from and what does it mean?] Aylanta.ru. URL: <https://aylanta.ru/25948-otkuda-poshlo-i-chto-oznachaet-vyrazhenie-laquodivannyi-kritikraquo>. (Last accessed: 20.04.2022) [in Russian]
6. «Russkii mir»: vid kontseptu «Moskva – tretii Rym» do rashyzmu. ["Russian World": from the concept of "Moscow – the third Rome" to racism.] Hromadskiy Prostrir / Use dlia tretoho sektoru v odnomu portali. URL: <https://www.prostrir.ua/?blogs=russkij-mir-vid-kontseptu-moskva-tretij-rym-do-rashyzmu>. (Last accessed: 28.04.2022) [in Ukrainian]
7. Skovorodnikov A. P. (2014) K opredeleniyu termina «lingvotsinizmy». *Mir russkogo slova*. [To the definition of the term "linguocinism". The world of the Russian word.]. No 3. S. 49–54. [in Russian]
8. Slovonovo. Vatnik. URL: <https://slovonovo.ru/term/Vatnik>. (Last accessed: 21.04.2022) [in Russian]
9. Sushchenko E. A. (2011) Slovar-spravochnik lingvoekologicheskikh terminov i ponyatii. [Dictionary of linguo-ecological terms and concepts.] SPb. : ID «Petropolis», 424 s: https://www.researchgate.net/publication/337778550_LINGUISTIC_CYBERBULLYING_IN_INTERNET_DISCOURSE_THE_ECولوجICAL_ASPECT. (Last accessed: 28.04.2022) [in Russian]
10. Taranenko K. V. (2019) Lihvotsynizmy v internet-dyskursi: ekolinhvistychnyi aspekt. *Zakarpatski filolohichni studii: naukovyi zhurnal*. [Linguocinisms in Internet discourse: an ecolinguistic aspect. Transcarpathian philological studies: scientific journal.] Uzhhorod : Vydavnychi dim «Helvetyka». T. 1, vyp. 11. S. 56–60. (DOI <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/32886>). (Last accessed: 28.04.2022) [in Ukrainian]
11. Uchasnyky proektiv Vikimedia. [Wikimedia project participants.] Vatnyk – Vikipediia. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Vatnyk> [in Ukrainian]
12. Uchasnyky proektiv Vikimedia. [Wikimedia project participants.] Kolorady – Vikipediia. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Kolorady> [in Ukrainian]
13. Uchasnyky proektiv Vikimedia. [Wikimedia project participants.] Kontsert Kobzona. – Vikipediia. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Kontsert_Kobzona_\(mem\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Kontsert_Kobzona_(mem)) [in Ukrainian]
14. Uchasnyky proektiv Vikimedia. [Wikimedia project participants.] Rashyzm – Vikipediia. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Rashyzm> [in Ukrainian]
15. Uchasnyky proektiv Vikimedia. [Wikimedia project participants.] Rosiiskyi svit (heopolytyka) – Vikipediia. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Rosiiskyi_svit_\(heopolytyka\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Rosiiskyi_svit_(heopolytyka)) (Last accessed: 28.04.2022) [in Ukrainian]

16. Uchasnyky proektiv Wikimedia [*Wikimedia project participants.*] Putishyym – Vikipediia. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Putishyym>. (Last accessed: 28.04.2022) [in Ukrainian]
17. Uchasnyky proektiv Wikimedia. [*Wikimedia project participants.*] Putler – Vikipediia. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Putler>. (Last accessed: 28.04.2022) [in Ukrainian]
18. Khmelnytska V. Na kh*i chy nakh*i: pyshemo pravylno. [*Go fuck yourself or fucking: we write correctly*] TSN.ua. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/na-h-y-chi-nah-y-pishemo-pravilno-2002108.html>. (Last accessed: 28.04.2022) [in Ukrainian]
19. Khmelnytska V. «Vidpravlyly slidom za rosiyskyi korablem»: ukrainski viiskovi zbyly dva vorozhi litaky nad Odeskoiu oblastiu. [*"Sent after a Russian warship": Ukrainian military shot down two enemy planes over Odessa region*] TSN.ua. URL: <https://tsn.ua/ato/vidpravili-uslid-za-rosiyskiy-korablem-ukrayinski-viyskovi-zbili-dva-vorozhi-litaki-nad-odeskoyu-oblastyu-2010661.html>. (Last accessed: 28.04.2022) [in Ukrainian]
20. Chto takoe feikomet? *Slovar sovremennogo yazyka.* [*What is a fakomet? Dictionary of the Modern Language.*] URL: <https://myslang.ru/feikomet>. (Last accessed: 27.04.2022) [in Russian]
21. Shcho take «russkyi myr»? Shkola politychnoi analyky NaUKMA [*What is the "Russian world"? School for Policy Analysis NaUKMA*] URL: <https://spa.ukma.edu.ua/news-and-events/shcho-take-russkyi-myry>. (Last accessed: 27.04.2022) [in Ukrainian]
22. Vgorode.ua. Chomu rosiiskyykh okupantiv v Ukraini nazyvaiut orkamy. Novyny Lvova, afisha, dovidnyk, karta onlain – Lviv – Vgorode.ua. [*Why are the Russian occupiers in Ukraine called orcs? Lviv news, poster, directory, map online – Lviv – Vgorode.ua*] URL: <https://lviv.vgorode.ua/news/sobytyia/a1200980-chomu-rosiiskyykh-okupantiv-v-ukrajini-nazyvaiut-orkami>. (Last accessed: 28.04.2022) [in Ukrainian]
23. Zn.ua. Derzhsluzhbovtiam ofitsiino dozvolily vykorystovuvaty frazu pro "russkii voiennyi korabl". [*Civil servants were officially allowed to use the phrase about "Russian warship"*] Zerkalo nedely / Dzerkalo tyzhnia / Mirror Weekly. URL: <https://web.archive.org/web/20220323154554/https://zn.ua/ukr/UKRAINE/derzhsluzhbovtiam-ofitsiino-dozvolili-vikorystovuvaty-frazu-pro-russkij-vojennij-korabl.html>. (Last accessed: 28.04.2022) [in Ukrainian]
24. Skovorodnikov A. P. Terminologiya nauka «Lingvoekologiya» [*Terminology science "Linguoecology"*] URL: <https://quosub.tutkrabov.net/articles/terminologija-nauka-lingvoekologiya>. Html. (Last accessed: 28.04.2022) [in Bulgarian]
-

N. P. KYSELIUK

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign and Ukrainian Philology,
Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine
E-mail: kyselyuk@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-8401-8579>*

A. M. HUBINA

*Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign and Ukrainian Philology,
Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine
E-mail: hubinaalla@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-8966-9581>*

A. P. MARTYNIUK

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign and Ukrainian Philology,
Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine
E-mail: alla-mart@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-5979-3936>*

LINGUTOXICITY OF NEOLOGISMS IN MODERN REALITIES OF MASS MEDIA

The article is devoted to the research of toxic new formations (linguotoxic neologisms) in mass media. Linguotoxines are regarded as words and turns of phrase that cause harm to the communicative system of a language and speech consciousness of native speakers up to transformation of their picture of the world.

Toxic word-formation, lexical "stamping" and use of linguocinisms belong to linguotoxic processes. Particular attention is paid to reasons of origin of linguotoxines and their role in informative-psychological war and in manipulation of speakers' consciousness.

The examples given in the article prove that political situation and emotional mood of society affect the emergence and fixing in the language new toxic forms. The definition of linguocinisms is formulated and their role in forming new values as the opposition to traditional universal values is clarified. The etymology and causes of origin of linguocinisms are explained on the basis of specific examples from modern mass media.

In mass media to units that express cynicism belong new formations that demonstrate humiliating and mocking attitude toward political opponents. Toxic neologisms acquire humiliating and mocking semantics. Ecolinguistics regards these actions as manifestation of toxicity in a language. The analysis of functioning of linguotoxins, which appeared as a result of discrimination on the basis of political preferences and persuasions is carried out.

From the standpoint of ecolinguistics, linguotoxins are an extremely dangerous phenomenon of modern communication, as they affect not only the culture of language, but also the consciousness of native speakers. The author's attention is focused on how the mass use of linguotoxins in speech depreciates norms of literary language, ethical and aesthetic principles of society and affects the transformation of consciousness of the linguistic personality.

Key words: linguotoxins, language aggression, toxic word formation, linguocinisms, lexical "stamping", formation of mass consciousness.

УДК 811.161.2'42:659.1:17.022.1

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.37>

І. В. КРАВЕЦЬ

старший викладач кафедри українознавства,

Національний університет «Одеська морська академія», м. Одеса, Україна

Електронна пошта: info@onma.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0002-3462-2882>

ІМІДЖ-СТРАТЕГІЯ РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ: ВПЛИВОВА ДОМІНАНТА

У статті розглядається така іміджева стратегія, яка реалізується в рекламному дискурсі, де увагу зосереджено на впливових характеристиках цієї стратегії. Деталізовано особливості іміджу, специфіку його актуалізації у рекламних дискурсах, зокрема наголошено на стереотипності та емоційності власне рекламного іміджу. Окреслені іміджеві характеристики дають змогу диференціювати товари чи послуги серед тотожних, однакових, привертаючи таким чином увагу споживачів.

Підкреслено специфіку загального принципу імідж-стратегії у рекламному дискурсі, що полягає у віднайденні найбільш вдалого образу для кожного товару чи фірми, який формується за допомогою реклами, а подальше закріплюється у свідомості та підсвідомості споживачів, де цей образ (імідж) перетворюється на об'єкт бажань. Наголошено на особливому статусі асоціативних сприйняттєвих можливостях рекламного іміджу, що виникають у реципієнтів при зіткненні з товаром або фірмою, й подальше набуває ознак символічності, тобто імідж створює міцні асоціативні зв'язки з товаром, що маркує певний стиль життя й поведінки, певне середовище, коло спілкування тощо. Іміджеві характеристики товару можуть створювати маркер мужності або жіночості, молодіжності або старомодності та ін. У такий спосіб проекція образу товару синтезується з його дійсним оригіналом, що подальше не викликає сумнівів з приводу його споживачьких характеристик і стає предметом віри (довіри), спонукаючи до відповідної поведінки потенційного споживача.

Окрему увагу приділено прийомам, що найчастіше й формують стратегію імідж марки чи імідж фірми: акцентування, гіперболізація, контамінація. Провідною в рекламуванні вважається саме контамінація, яка додає в образ рекламованих товарів чи послуг уявні цінності, перетворюючи їх на певні символи, часто статусного характеру.

Ключові слова: бренд, вплив, імідж, імідж-стратегія, рекламний дискурс, рекламний імідж.

Постановка проблеми. Критичне, упереджене й подекуди негативне ставлення особистості до реклами зумовлює необхідність використання таких технологій впливу, які скеровані на подолання цього негативного сприйняття рекламного повідомлення через упровадження інформації у поле актуальних ціннісних орієнтирів особистості. Однією із таких технологій є застосування імідж-стратегії у рекламному дискурсі, що надає фірмі чи товару додаткових характеристик, створюючи позитивний образ і подальше бренд у разі успішної реалізації прогнозованих результатів, формуючи бренд-імідж. Цей шлях рекламування забирає більше часу, але в перспективі забезпечує довготривале функціонування рекламного повідомлення загалом, а подальше бренд-імідж і стає власне самостійною рекламою, що й підкреслює актуальність нашого дослідження.

Аналіз попередніх досліджень. Вивченням іміджу, його впливових характеристик, а також імідж-стратегії рекламування займалися такі українські й зарубіжні дослідники, як А. Кар-

мін, Н. Кондратенко, Д. Огілві, Г. Почепцов, Е. Райс, Р. Ривс, Ч. Сендідж, Дж. Траут, Т. Смирнова, А. Ульяновський, О. Феофанов та ін., проте впливові характеристики імідж-стратегії реклами майже не ставали предметом ґрунтовних досліджень.

Об'єктом нашої розвідки став рекламний дискурс, предметом – імідж-стратегія як впливова домінанта рекламного дискурсу.

Метою дослідження є розглянути впливовий потенціал імідж-стратегії у рекламному дискурсі. Для реалізації мети потрібно розв'язати такі завдання: окреслити сутність поняття іміджу, бренд-іміджу, з'ясувати специфіку створення іміджу, виокремити впливові ознаки іміджу, імідж-стратегії, описати особливості іміджу марки та іміджу фірми.

Виклад основного матеріалу. Загалом функції реклами описують у такий спосіб: «Рекламне мовлення здійснює корегувальні процеси в інтерналіці адресата, спрямовуючи його особисті вподобання до визначених рекламодавцями референтів, що, у свою чергу,

ґрунтується на врахуванні глибинних механізмів психіки» [Ковалевська, 2020: с. 304], а саме імідж значно полегшує вибір споживача у просторі рекламних пропозицій.

Власне поняття «імідж» походить з англ. «image», що має декілька значень: образ, зображення, віддзеркалення, копія, ікона, втілення, зразок, символ [Кармин, 2004: с. 191]. Імідж також витлумачують як «такий образ, що є стійким стереотипом у масовій свідомості, і емоційно забарвленим, тобто не лише несе інформацію про об'єкт, а й викликає стосовно нього якість відчуття» [Кармин, 2004: с. 192], де емоційність відіграє вагомий роль при навіювальному впливі [Кутуза, 2019: с.]. Відзначимо, що вперше в рекламне «застосування» імідж був запроваджений 1955 р. Гарднером і Леві, які твердили, що «спосіб, за допомогою якого марка чи товар доведені до свідомості покупця, має вирішальне значення для окремої покупки. Імідж об'єкта реклами є доволі вагомим фактором купівлі-продажу»

[Іванченко, 1998: с. 62], оскільки не витрачається час на довготривале переконання в тому, що фірмі чи товару притаманні позитивні якості, тобто вони автоматично розуміються потенційним споживачем як такі при виборі тотожних пропонованих товарів чи послуг.

У рекламному аспекті імідж також пояснюється як вибудовування привабливого, позитивного образу фірми чи товару, що формує довіру потенційного споживача до цієї фірми чи товару: «Імідж – образ фірми чи товару; єдність уявлень та емоційного сприйняття в цільовій аудиторії, котрі пов'язуються з фірмою або товаром» [Ромат, 2003: с. 18]. Окрім того, рекламний імідж пропонують розглядати і як цілеспрямовано створюваний особливий образ-враження, образ-уявлення, образ-настрій, який на основі надіндивідуальних форм масової свідомості (асоціацій, стереотипів, менталітету, міфологічної свідомості) наділяє об'єкт реклами додатковими цінностями (соціально-психологічними, політичними, культурними) і завдяки саме цьому сприяє емоційному сприйняттю об'єкта реклами [Смирнова 2004: с. 37].

Тобто у випадку реклами під іміджем належить розуміти спектр усіх тих асоціацій, які виникають у споживача при згадуванні певної торговельної марки, а власне рекламне

повідомлення й створює такий образ рекламованого предмета, причому цей товар, залишаючись матеріальним об'єктом, наділяється деяким символічним смислом, а створений образ (імідж) починає існувати не лише в межах рекламного тексту, але й за його межами, стаючи елементом масової культури і, відповідно, людської свідомості [Медведева, 2004: с. 78]. У такий спосіб проекція образу товару зливається з його оригіналом, ототожнюється з ним і заміщує його [Кармин, 2004: с. 192], й подальше об'єкт рекламування не викликає сумнівів з приводу його споживацьких характеристик і стає предметом віри (довіри), що спонукає до відповідної поведінки потенційного покупця. Отже, іміджу притаманна така його властивість, як позитивна оцінка товару чи послуги, що мотивує споживача здійснити купівлю, оскільки споживач сприймає пропонований товар чи послугу як такі, що мають значні переваги порівняно з іншими тотожними, навіть якщо таких переваг або не існує, або вони не є такими ексклюзивними та оригінальними.

Таке сприйняття відбувається таким чином, що «споживач дивиться на товар, але бачить його імідж» [Кармин, 2004: с. 193], оскільки, будучи один раз навіяним, може триматися достатньо міцно довгий час за рахунок підкріплення постійною рекламою [там само], яка може бути й нагадувальною, а також реальною, справжньою якістю товарів і послуг, проте, як зазначалося, ця якість не обов'язково має бути виключною, ексклюзивною.

Відзначимо, що в такому разі вживаються поняття, імідж марки й імідж фірми. Імідж – репутація фірми, реноме, ім'я (єдність уявлень та вражень, що їх певна група осіб пов'язує з предметом, особою, торговельною маркою, упаковкою, виробництвом, установою чи громадською організацією) [Іванченко, 1998: с. 62], тобто імідж сприяє утворенню міцних асоціативних зв'язків між назвою фірми та уявленнями про ті товари, які вона пропонує

[Песоцкий, 2003: с. 221]. Імідж товару (марки) – це його образ, який склався у свідомості та підсвідомості споживачів й викликав сприятливе ставлення до нього, що приєє його придбання [Песоцкий, 2003: с. 222]. Таким чином, імідж марки та імідж фірми – це позитивні міцні асоціативні зв'язки між назвою

марки чи фірми та пропонованими товарами чи діяльністю, які мають виникати автоматично при сприйнятті, при «зіткненні» реципієнта з товарним знаками (товарними марками) чи торговельними фірмами, що характеризує вже т. зв. «якірну техніку» (див. праці Р. Бендлера, Дж. Гриндера, Т. Ю. Ковалевської, Н. В. Кутузи та ін.).

Відповідно до вищезазначеного, загальний принцип імідж-стратегії міститься у віднайденні для кожного товару найбільш вдалого (з ринкової позиції) його образу, який реклама формує та закріплює у споживачів. Цей образ (імідж) перетворюється на об'єкт їхніх бажань, який ототожнюється із рекламним товаром та під виглядом котрого вони прагнуть його придбати.

[Кармін, 2004: с. 183]. Комерційна ж реклама переважно якраз і створює потреби (переважно штучно) в рекламних товарах і послугах, впливаючи на свідомість або підсвідомість людей, зокрема й за допомогою вдало сконструйованого іміджу, що надає об'єктові додаткових характеристик, позитивних якостей і здатний впливати досить тривалий час. Як підкреслювалося вище, імідж має створювати міцні асоціативні зв'язки з товаром, що маркує певний стиль життя й поведінки, певне середовище, коло спілкування тощо, тобто стає певним символом, який є привабливим, вишуканим, відповідає власним уявленням про себе, проте найчастіше – бажаному образу. За допомогою таких товарів, які називаються ще статусними, споживач бажає підкреслити свою ідентифікацію, індивідуальність, оригінальність, належність до певного соціального середовища, високого соціального статусу, проте це формування є переважно штучним.

При виборі або купівлі товару чи послуг у такому разі на перший план висуваються не дійсні властивості, користь від придбання, утилітарні характеристики, а власне задоволення від вживання таких товарів чи послуг, створення уявного, бажаного образу себе в очах оточуючих, що підкреслює високий статус, престижність. У такий спосіб прихильність до певної марки формується завдяки тому, наскільки вдалим та привабливим був власне імідж марки чи товару і які асоціації викликати у споживача – переваги в разі придбання. Іміджеві характеристики товару можуть створювати маркер мужності / жіночості, молодіж-

ності / старомодності, аристократичності / плебейства тощо [Назайкин, 2007: с. 60].

Певні споживачькі категорії з «представницькими» функціями майже «приречені» бути полем реалізації емоцій та уявлень: це одяг, аксесуари, косметика, напої, автомобілі та ін., асоціативний позитивний ореол яких вміло створює та пропонує реклама, де психологічно важливі відмінні особливості сприяють диференціації марок [Назайкин, 2007: с. 60–61]. Й у такому разі можемо зафіксувати створення чи формування бренд-іміджу, що диференціює фірмові продукти чи послуги, які, у свою чергу, мають бути чітко скерованими на конкретну потенційну (цільову) групу з подальшим впливом на неї.

Окреслюючи поняття фірмовості марки, її престижності, наголошують на таких двох потужних факторах, які і створюють цей бренд-імідж: 1) імідж країни, місцевості, де вироблений товар (наприклад, французьке шампанське, голландський сир, швейцарський годинник та ін.); 2) авторитет, сильний торговельний знак виробника (приміром, автомобілі «Мерседес», одяг від «Діора» тощо) [Ильинский, 2006: с. 142].

А. С. Кармін підкреслює, що в рекламі використовуються декілька прийомів формування іміджу: 1) акцентування, 2) гіперболізація, 3) контамінація [Кармін, 2004: с. 196]. Розглянемо детальніше кожний з них.

1. Акцентування – це виокремлення та підкреслення виражених властивостей товару, й найпростіше це робиться за допомогою слогану.

[Кармін, 2004: с. 196], наприклад: «*WOG*». *Заправляє високоякісним, заправляє смачним, заправляє настроєм!*

2. Гіперболізація – перебільшення наявних у товару переваг, які гіпертрофують їх навіть до неправдоподібності [там само]. «*Седафітон*» – *більше, ніж просто валеріана!*

3. Контамінація – це спосіб створення іміджу, який міститься в тому, щоб приєднати до товару додаткові цінності шляхом розширення смислу, що може досягатися за рахунок включення у нього функцій, які цей товар виконує разом із іншими товарами, тобто в образ товару входить також можливі переваги та вигоди, які споживач отримає разом з цим товаром чи послугою у разі їхнього придбання. Ними можуть бути комфорт, сімейне щастя, престиж, здоров'я, краса, чарівність, захоплення з боку оточуючих, самоповага та ін.

[Кармин, 2004: с. 197], наприклад: «Lipton». *Задає дружній тон; «Алло». Твори смарт-дива; Для тих, хто знає, як бути помітним. Новий «Toyota C-HR». «Toyota C-HR» захоплює! Емоційний, яскравий, стильний дизайн. Ще більш динамічна гібридна силова установка. Мультимедійна система з підтримкою CarPlay і Android Auto. Залиште звичайне позаду.*

Власне контамінацію називають найбільш розповсюдженим прийомом імідж-стратегії, що перетворює предмети на своєрідний знак, який символізує якісь ідеали, – певний образ життя, любов, свободу, багатство, рідну природу тощо, приміром, «Mercedes» став символом матеріального благополуччя, дорогий «Паркер» – символічним атрибутом бізнесмена тощо [Кармин, 2004: с. 198]. Наприклад, у рекламному дискурсі «Lexus_Ukraine Елегантність здається несумісною з позааляховиком, але це можливо з LX! Надпотужний автомобіль, що підкорить поверхню будь-якої складності та може набрати швидкість до 210 км/год, задовольнить і ваші естетичні потреби. Його дизайн поєднує зухвалість та витонченість, а салон пропонує комфорт, що ховається в деталях. Це вдосталь простору для всіх, об'ємний звук мультимедія завдяки системі 19 динаміків, індивідуальний клімат-контроль та вишукане шкіряне оздоблення. Поєднуйте розкіш з потужністю. #Lexus #Lexus_Ukraine» пропонується не просто потужна автівка, а саме й розкіш, витонченість, комфорт, що підкреслює

статусність його власника, символізує досягнення успіху в житті тощо.

Таким чином, контамінація є найбільш частотним прийомом створення іміджу порівняно з акцентуванням та гіперболізацією, оскільки додає в образ рекламованих товарів чи послуг уявні цінності, перетворюючи їх на певні символи, часто статусного характеру.

Висновки. Однією із впливових категорій реклами є імідж-стратегія, загальний принцип якої міститься у віднайденні для кожного товару найбільш вдалого його образу, котрий реклама формує та закріплює у споживачів у свідомості й підсвідомості, тобто образ (імідж) перетворюється на об'єкт бажань, який ототожнюється із рекламованим товаром чи фірмою, і споживач надає перевагу певному товару чи фірмі на основі наявних уявлень, які й утворюють імідж. Загалом же рекламний дискурс передбачає корегування внутрішньої конфліктності споживача й скерування його особистісних уподобань до актуальних для рекламодавця з метою потенційних зрушень на рівні поведінки, тобто багаторазового придбання товару.

Перспективи дослідження. Подалі ми більш детально розглянемо характеристики бренд-іміджу, а також специфіку брендингу як особливої форми імідж-стратегії, корелятивні відношення між престижною, корпоративною та іміджевою рекламою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іванченко Р. Г. Словник термінів. Київ : Патент, 1998. 208 с.
2. Ильинский С. В. Общественные связи. Реклама. Маркетинг. Нейролингвистическое программирование. *Оперативный словарь-справочник*. Москва : АСТ ; Восток – Запад, 2006. 479 с.
3. Кармин А. С. Психология рекламы. СПб. : Питер, 2004. 512 с.
4. Ковалевська Т. Ю. Психолінгвістичні активатори сприйняття рекламних комплексів. *Одеська лінгвістична школа: кола реконструкцій* : колективна монографія. Одеса : ПолиПринт, 2020. С. 303–312.
5. Кутуза Н. В. Комунікативна сугестія в рекламному дискурсі: психолінгвістичний аспект : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 736 с.
6. Медведева Е. В. Рекламная коммуникация. Москва : Едиториал УРСС, 2004. 280 с.
7. Назайкин А. Рекламный текст в современных СМИ : практическое пособие. Москва : ЭКСМО, 2007. 352 с.
8. Песоцкий Е. Современная реклама. Теория и практика. Ростов н/Д : Изд-во «Феникс», 2003. 352 с.
9. Ромат Є. В. Словник основних рекламних і маркетингових термінів. Харків : Студцентр, 2003. 56 с.
10. Смирнова Т. В. Моделювання рекламного іміджу: навчальний посібник. Київ : Інститут журналістики, 2004. 166 с.

REFERENCES

1. Ivanchenko, R. H. (1998). Slovyk terminiv [Glossary of terms]. Kyiv : Patent. 208 p. (in Ukrainian)
2. Ylynskyi S. V. (2006). Obshchestvennye svyazy. Reklama. Marketynh. Neirolynhvystycheskoe prohrammyrovanye. *Operatyvnyi slovar-spravochnyk*. [Public relations. Advertising. Marketing. Neuro linguistic programming. Operational dictionary-reference book]. Moskva : AST ; Vostok – Zapad. 479 p. (in Russian)
3. Karmyn A. S. (2004) *Psykholohyia reklamy*. [Psychology of advertising]. SPb. : Pyter. 512 p. (in Russian)

4. Kovalevska T. Yu. (2020). Psykholinhvistychni aktyvatory spryiniattia reklamnykh kompleksiv [Psycholinguistic activators of perception of advertising complexes]. *Odeska lnhvistychna shkola: kola rekonstruktsii : kolektyvna monohrafiia*. Odesa : PolyPrynt. P. 303–312.
5. Kutuza N. V. (2018). Komunikatyvna suhestiia v reklamnomu diskursi: psykholinhvistychnyi aspekt : monohrafiia. [Communicative suggestion in advertising discourse: psycholinguistic aspect: monograph]. Kyiv : Vydavnychi dim Dmytra Buraho, 2018. 736 p.
6. Medvedeva E. V. (2004). Reklamnaia kommunykatsiia. [Advertising communication]. Moskva : Edytoryal URSS. 280 p. (in Russian)
7. Nazaikyn A. (2007). Reklamnyi tekst v sovremennykh SMY : praktycheskoe posobyie. [Advertising text in modern media: a practical guide.]. Moskva : YEKSMO, 2007. 352 p. (in Russian)
8. Pesotskyi E. (2003). Sovremennaia reklama. Teoriia y praktyka. [Modern advertising. Theory and practice]. Rostov n/D : Yzd-vo «Fenyks», 2003. 352 p.
9. Romat Ye. V. (2003). Slovyk osnovnykh reklamnykh i marketynhovykh terminiv. [Dictionary of basic advertising and marketing terms] Kharkiv : Studtsentr. 56 p. (in Ukrainian)
10. Smyrnova T. V. (2004). Modeliuvannia reklamnoho imidzhu : navchalnyi posibnyk [Advertising image modeling : a textbook]. Kyiv : Instytut zhurnalistyky. 166 p. (in Ukrainian)

I. V. KRAVETS

*Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Studies,
National University “Odesa Maritime Academy”, Odesa, Ukraine
E-mail: info@onma.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-3462-2882>*

IMAGE STRATEGY OF ADVERTISING DISCOURSE: INFLUENCE OF DOMINANT

The article considers the image (branding) strategy, which is implemented in advertising discourse, where attention is focused on the influential characteristics of this strategy. The peculiarities of the image, the specifics of its actualization in advertising discourses, the properties that allow to differentiate goods or services among identical ones. Particular attention is paid to the techniques that most often shape the strategy of the brand image or company image: accentuation, hyperbole, contamination, where the latest is leading in advertising. The article considers such an image strategy, which is implemented in advertising discourse, where attention is focused on the influential characteristics of this strategy. The peculiarities and properties of the image, the specifics of its actualization in advertising discourses are detailed, the stereotypes and emotionality of the actual advertising image are emphasized. The outlined image characteristics make it's possible to differentiate goods or services among identical to attract the attention of consumers.

The specificity of the general principle of image strategy in advertising discourse is emphasized to find the most successful image for each product or company and to form through advertising, and further enshrined in the minds and subconscious of consumers, where this image (image) becomes the object of desires. Emphasis is placed on the special status of associative perceptual opportunities of advertising image that arise in recipients in contact with the product or company, and further acquires signs of symbolism, the image creates strong associative ties with the product, which marks a certain lifestyle and behavior, environment, circle communication, etc. The image characteristics of the product can create a marker of masculinity or femininity, youth or old-fashionedness, etc. In this way, the projection of the image of the product is synthesized with its real original, which is beyond doubt about its consumer characteristics and becomes an object of faith (trust), encouraging the appropriate behavior of potential consumers.

Particular attention is paid to the techniques that most often shape the strategy of the brand image or company image: emphasis, hyperbole, contamination. Contamination is considered to be the leading one in advertising, which adds imaginary values to the image of advertised goods or services, turning them into certain symbols, often of a status nature.

Key words: brand, influence, image, image strategy, advertising discourse, advertising image.

УДК 378.147:81

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.38>

Л. Ф. ЛОЗИНСЬКА

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов професійного спілкування,
Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна
Електронна пошта: lf2902@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-3365-8525>*

Н. П. КУРАХ

*кандидат філологічних наук, доцент,
в.о. зав. кафедри німецької філології,
ВДНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна
Електронна пошта: nkurakh@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-2504-4902>*

І. А. ДЕПЧИНСЬКА

*кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри прикладної лінгвістики,
Ужгородський національний університет, м. Ужгород, Україна
Електронна пошта: ivettlegeza@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-0069-3615>*

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглянуто зміст та особливості формування іншомовної комунікативної компетентності студентів в процесі вивчення іноземної мови. Доведено, що в столітті глобалізації та інтеграції одну з важливих ролей в професійному та особистісному зростанні відіграє знання іноземних мов. Іншомовна комунікативна компетентність включає в себе не тільки використання базової лексики, але й знання професійних розмовних фраз, уявлення про культуру, закони та поведінку інших народів. Це має особливу актуальність в сучасному суспільстві, яке на даний час є значно мобільнішим та має міжнародні контакти всіх рівнів. Іноземні мови мають здатність розвивати мислення, підвищувати як освітній, так і культурний рівень студентів. В роботі проаналізовано зміст понять «компетентність» та «іншомовна комунікативна компетентність». Виокремлено три ключових компоненти іншомовної комунікативної компетентності, зокрема, гностичний, комунікативний та емоційний. Доведено, що під іншомовною комунікативною компетентністю потрібно розуміти особливий вид професійних компетентностей; здатність й готовність до набуття предметних, наукових знань в професійному спілкуванні іноземною мовою. В статті охарактеризовано підходи до формування іншомовної комунікативної компетентності студентів в процесі вивчення іноземної мови, зокрема, традиційний та когнітивно-діяльнісний. Окреслено низку особливостей формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців, що дозволяють в цілому покращити результати освітнього процесу. Доведено, що формування іншомовної комунікативної компетентності в студентів представляє собою актуальне завдання, яке має практичне значення. Вирішення даного завдання дасть можливість фахівцю в майбутньому орієнтуватись в сфері міжнародного ділового спілкування, і відповідно – з впевненістю дивитися в майбутнє.

Ключові слова: компетентність, іншомовна комунікативна компетентність, професійна компетентність, іноземна мова.

Постановка проблеми. Характерною рисою функціонування світового суспільства в ХХІ столітті є інтенсивний розвиток міжнародних відносин на економічному, політичному та культурному рівнях. Дані процеси проявились у поглибленні міжнародного поділу праці, зростанні відкри-

тості країн, розвитку та укріпленні регіональних міжнародних структур. Це свідчить про прагнення держав до політичної незалежності, укріплення національних пріоритетів, з одного боку, а з іншого – відкритості національних інститутів, поглиблення міжнародного поділу праці, що

передбачає глобалізаційні зміни, зростання масштабів розширення меж усіх міжнародних зв'язків.

Актуальним завданням сучасної вищої освіти є підготовка кваліфікованих фахівців відповідного рівня, які вільно володіють власною професією на рівні світових стандартів. З метою якісної підготовки таких фахівців до майбутньої професійної діяльності необхідно створити відповідні умови та освітній простір. В даному контексті від сучасного фахівця вимагається готовність до самоосвіти, самовдосконалення професійних якостей для того, щоб бути конкурентоспроможним фахівцем з інноваційним мисленням та універсальними знаннями. В умовах реформування освіти виникає потреба в компетентних спеціалістах, які є основою розвитку інтелектуального потенціалу своєї країни.

На даний час одним з ключових показників успішної професійної діяльності є вміння ефективно спілкуватися та налагоджувати стійкі комунікаційні зв'язки між всіма учасниками робочого процесу. Тому, комунікативна компетентність випускника закладу вищої освіти визначається рівнем володіння іноземною мовою.

Вимоги до рівня володіння іноземною мовою з боку роботодавців постійно зростають, у зв'язку з чим на викладача іноземної мови в закладі вищої освіти покладається велика відповідальність щодо підготовки кваліфікованого фахівця, який володіє сформованими іншомовними компетентностями високого рівня та навичками роботи з іноземними джерелами професійної та ділової інформації.

В сучасних умовах традиційна освіта постала перед завданням модернізації базової методології, що має зосереджуватись не тільки на засвоєнні інформації студентами, а й на формуванні ключових якостей, необхідних в майбутній професійній діяльності. В умовах реформування системи освіти та в зв'язку з процесами інтеграції України в європейський та світовий освітні простори, зростання ролі викладання іноземних мов у закладах вищої освіти є актуальним та своєчасним питанням. Тому, перед сучасною вищою освітою постає завдання сформулювати професійно конкурентоспроможного фахівця, що володіє сформованою іншомовною комунікативною компетенцією.

Аналіз попередніх досліджень. Значний внесок у дослідження питань, пов'язаних із

визначенням змісту та методичними проблемами іншомовної освіти у фаховій компетентності студентів закладів вищої освіти, здійснили такі вітчизняні науковці, як О. Вишневський, Н. Гальскова, Л. Гриневич, Г. Гринюк, С. Козак, С. Ніколаєва, О. Мисечко, О. Максименко, А. Сбруєва, В. Сафонова, О. Шерстюк та інші. Проте, враховуючи думки зазначених авторів, доводиться констатувати, що в умовах європейської інтеграції та вітчизняної університетської освіти необхідно більше уваги приділити дослідженню аспектів щодо викладання іноземних мов у майбутніх фахівців, що сприятиме вирішенню проблем формування іншомовної комунікативної компетентності студентів.

Мета статті полягає в обґрунтуванні змісту та особливостей формування іншомовної комунікативної компетентності студентів в процесі вивчення іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. Сучасний соціум вимагає всебічного розвитку особистості, в тому числі формування комунікативних навичок, що сприяють засвоєнню професійної діяльності, більше того, формують іншомовні комунікативні компетенції, які полегшують входження випускника закладу вищої освіти в світову спільноту та які дозволяють успішно та професійно функціонувати в ній. Отже, особлива увага повинна надаватися саме належному вивченню іноземних мов поруч з профільними дисциплінами.

Метою навчання іноземної мови в закладі вищої освіти виступає формування іншомовної комунікативної компетентності на рівні достатньому для виконання трудових функцій в іншомовній професійній діяльності. Іншомовна комунікативна компетентність, як одна з основних характеристик вторинної мовленнєвої особистості є складним інтегративним поєднанням компонентів, що відображають сформованість іншомовних мовленнєвих вмінь, комунікативних, соціокультурних навичок та готовність до їх застосування в професійному спілкуванні.

Згідно досліджень науковців, вивченню іноземної мови в закладі вищої освіти сприяють наступні мотиви:

Комунікативні, тобто які визначаються на основі потреб у спілкуванні. Наявність комунікативної мотивації в студентів полягає в бажанні розмовляти іноземною мовою з носіями мови,

читати спеціальну фахову літературу. Даний тип мотивації особливо виражений в студентському середовищі. Однак, в умовах рідного мовленнєвого середовища іноземна мова набуває статусу штучного засобу комунікації.

Лінгво-пізнавальні, підґрунтям яких є прагнення студентів до пізнання мовленнєвих явищ.

Країнознавчі, залежать від тематичної спрямованості, а також емоційної зацікавленості студентів в професійній або соціально-побутовій сфері спілкування.

Естетичні, тобто пов'язані з вищими почуттями людини, усвідомленням своєї значимості та цінності для суспільного розвитку [Бурковська 2015 : 31].

Формування різних компетенцій знаходиться в основі сучасної освіти. Від педагогіки передачі готових знань система освіти переходить до педагогіки творчої, що формує узагальнені навички використання теоретичних знань, отриманих в процесі навчання, спочатку в навчальній практиці, а потім і в професійній цілеспрямованій діяльності.

Сьогодні основним показником результативності вищої освіти є такі відомі поняття як «компетентність» та «компетенція». Дані дефініції найбільшим ступенем відповідають визначенню такого інтегрального соціально-особистісного феномену як результат освіти в сукупності з його мотиваційно-ціннісними та когнітивними складовими.

У світовій практиці компетентність виступає в ролі головного поняття, оскільки, вона: поєднує в собі інтелектуальну складову освіти; включає зміст освіти, що сформований «від результату»; містить низку вмінь та знань, які відносяться до сфер культури та діяльності.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту», компетентність слід розглядати як динамічну комбінацію знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, та яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти [Закон України «Про вищу освіту» : 2014].

Згідно позиції М. Удовенко, «компетентність це здатність (вміння) діяти на основі отриманих в процесі навчання знань, що передбачає

досвід самостійної діяльності на основі базової системи знань» [Ставицька 2013 : 280].

З. Бурковська подає формулювання компетентності, як вміння володіти певною компетенцією, що включає низку взаємопов'язаних якостей людини (знань, умінь, навичок), а також предметів, що стосуються процесів, необхідних для якісної професійної діяльності [Бурковська 2015 : 32].

Поняття «компетентність» Міжнародний департамент стандартів навчання, досягнення та освіти тлумачить як здатність кваліфіковано виконувати роботу чи поставлені завдання, що містить низку знань, вмінь та навичок, які дають можливість особистості ефективно виконувати свої функції, а також сприяють досягненню певних стандартів в професійній діяльності [Spector : 2].

З огляду компетентнісного підходу під компетентністю варто розуміти індикатори, що допомагають визначити та оцінити підготовку студента до подальшого життя, власного особистісного розвитку та залучення до участі в житті суспільства.

Комунікативну компетентність науковці визначають ключовою для майбутнього фахівця, оскільки саме вона допомагає успішно інтегруватися в систему суспільних відносин. Динамічні зміни сучасного світу, стрімкий розвиток інноваційних технологій, зростаючий об'єм інформації актуалізували потреби в набутті іншомовної комунікативної компетентності.

Щодо поняття іншомовної комунікативної компетентності, то на її важливості наголошено особливу увагу в «Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти: вивчення, викладання та оцінювання». Зокрема, зазначається, що в процесі використання мови відбувається розвиток низки компетентностей, серед яких особливе місце належить іншомовній комунікативній компетентності [Андрейко 2018 : 239].

Так, на думку Н. М. Бідюк, іншомовна комунікативна компетентність це сукупність здібностей, знань, умінь, навичок, ставлень, цінностей, ініціатив та комунікативного досвіду особистості, необхідних для розуміння чужих та продукування власних програм мовленнєвої поведінки, адекватних цілям, сферам, ситуаціям спілкування [Бідюк 2012 : 160].

Цікавим є визначення іншомовної комунікативної компетентності дане Н. Сурою, яка

розглядає його, як процес, у межах якого забезпечується здатність комунікантів реалізувати обмін інформацією іноземною мовою, а також самостійно здійснювати пошук, накопичення й розширення обсягу професійно значущих знань у процесі природного іншомовного спілкування в освітньому процесі [Сура 2003 : 191].

Іншомовна комунікативна компетентність виступає особливим видом професійних компетентностей та визначається як готовність і здібність до оволодіння предметними, науковими знаннями в професійному спілкуванні.

Виокремлюють три ключових компоненти іншомовної комунікативної компетентності (рис. 1).

Іншомовну комунікативну компетентність науковці розглядають як володіння певною низкою вмій та навичок міжособистісного спілкування, що є достатніми для досягнення поставленої кому-

нікативної мети. Можна стверджувати, що іншомовна комунікативна компетентність включає як мовленнєві навички та вміння, так і навички соціальні й психологічні, які допомагають забезпечити ефективну взаємодію з людьми та покращують розв'язання міжособистісних проблем.

Отже, іншомовна комунікативна компетентність майбутніх фахівців – багатоаспектний феномен, що включає: сукупність соціокультурних, лінгвістичних знань, вмій та навичок з використанням засобів іноземної мови в залежності від соціально-рольових ситуацій професійної діяльності; когнітивний та діяльнісний компоненти, забезпечуючи єдність комунікативної та професійної культури фахівця; пізнавальну, комунікативну та інтегративну функції спілкування.

В «Плані заходів щодо формування єдиного індикатора ключових компетентностей» (The European Indicator of Language Competence)

Рис. 1. Компоненти іншомовної комунікативної компетентності

Джерело: сформовано авторами на основі [Завініченко 2003 : 47]

іншомовна комунікативна компетентність включає в себе три основних елементи (рис. 2).

Дослідження та систематизація позитивного досвіду зарубіжних країн дозволили визначити низку особливостей у формуванні іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців, що дозволяють покращити результати освітнього процесу (рис. 3).

До головної особливості іншомовної комунікативної компетентності майбутнього спеціаліста можна віднести її взаємозв'язок з професійними цінностями та свідомістю, від яких залежить сформованість професійного рівня спілкування в різних соціально-побутових ситуаціях. Володіння іншомовною компетентністю дозволить майбутнім фахівцям: працювати з оригінальними джерелами інформації; оволодіти здатністю розуміти зміст прочитаного або прослуханого іноземною мовою; набути навичок діалогічного та монологічного мовлення; вміти усно та письмово перекладати з іноземної мови; знати особливості ведення ділового листування іноземною мовою; вміти стисло та чітко висловлювати думку.

Відповідно до Національної рамки кваліфікацій України, формування іншомовної кому-

нікативної компетентності характеризується як поступове поглиблення рівня володіння комунікаційною стратегією, що визначається від 0 до 9 рівня, тобто від вміння ситуативно взаємодіяти за допомогою елементарних фраз-відповідей на прості повідомлення до вільного діалогового компетентного спілкування іноземною мовою.

Формування іншомовної комунікативної компетентності студентів в процесі вивчення іноземної мови включає два підходи:

1. Традиційний підхід, що передбачає лекційне та практичне викладання іноземної мови з метою формування в майбутніх фахівців системи базових знань, які будуть підґрунтям для подальшого навчання.

2. Когнітивно-діяльнісний підхід – комунікативні навички в майбутніх фахівців формуються шляхом створення ситуацій, в яких студенти мали змогу ефективно оволодівати комунікативними та комунікативно-технологічними знаннями й сформуванню певних вміння, розвиваючи власні професійні комунікативні якості. Даний підхід ґрунтується на застосуванні таких методів, як: презентаційні навчально-наукові заходи, під час яких формуються іншомовні комунікативні навички та вміння; проведення дискусії

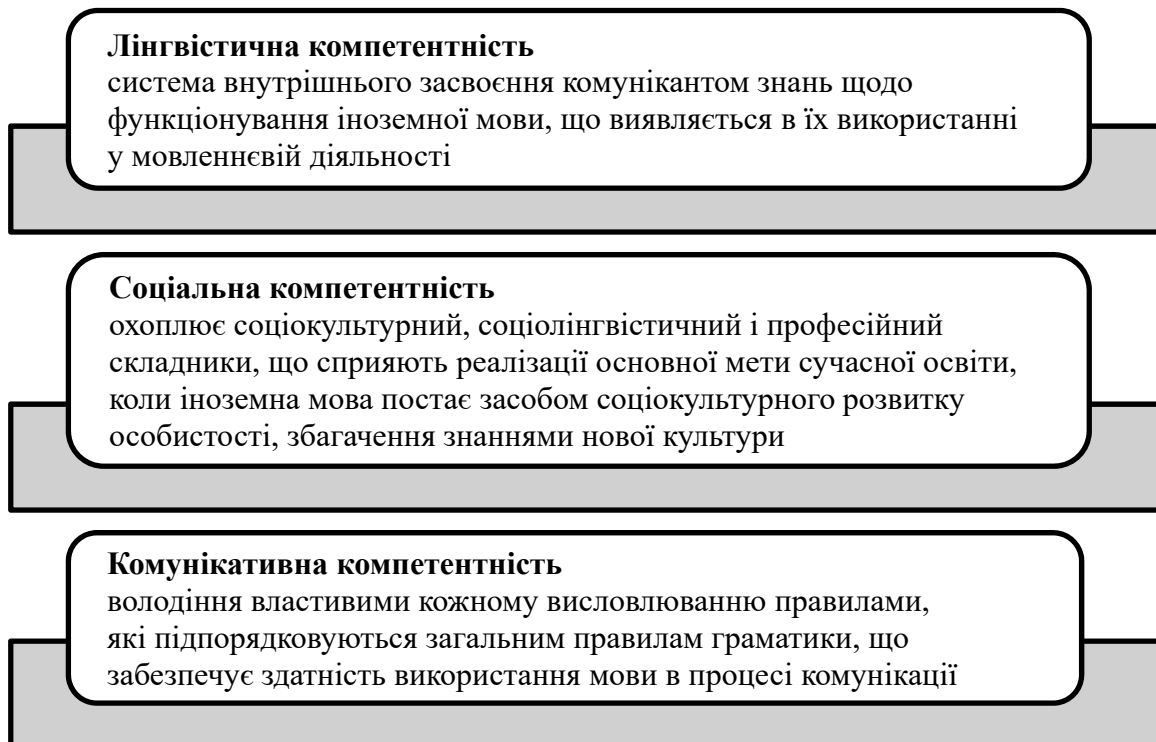

Рис. 2. Основні елементи іншомовної комунікативної компетентності

Джерело: сформовано авторами на основі [European Centre for the Development of Vocational Training]

Рис. 3. Особливості формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців

Джерело: сформовано авторами на основі [Ставицька 2013 : 282]

з певної проблеми; ситуативні та ділові ігри; методи часткового та повного «занурення»; моделювання ситуацій ділових бесід і побутового спілкування; участь у відео та телеконференціях; підготовка презентацій іноземною мовою, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю; використання інтерактивних та інноваційних методів навчання – «мозковий штурм», дискусії, робота в групах тощо; активне використання сучасних тренінгових методик; участь студентів в міжнародних програмах та проектах [Боровець 2016 : 83].

Формування іншомовної комунікативної компетентності в закладах вищої освіти полягає в поєднанні навичок іноземної мови зі змістом професійної діяльності, що сприятиме досягненню ключової мети навчання студента – формуванню його власної професійної компетентності.

Висновки. Розвиток вмінь та вдосконалення навичок практичного володіння іноземною мовою в сфері професійно-ділового спілкування допомагає студентам набутти здатності до використання іноземної мови при вирішенні практич-

них завдань в різних комунікативних ситуаціях. Інакше кажучи, студент набуває іншомовну комунікативну компетенцію, яка необхідна майбутньому амбіційному фахівцю в будь-якій галузі.

Іншомовна комунікативна компетентність є інтегральною якістю особистості, яка сприяє адаптації та адекватному функціонуванню особистості в суспільстві, включає в себе певні способи спілкування, цінності та творчий потенціал особистості. Формування іншомовної комунікативної компетентності в студентів відбувається за умови володіння ними іноземною мовою як засобом комунікації. Рівень її сформованості є пріоритетним чинником, який визначає загальну ефективність комунікативного процесу.

Отже, формування іншомовної комунікативної компетентності має включати не тільки набуття студентами базової системи знань, вмінь та навичок, що потрібні для ефективної іншомовної комунікації, але й усвідомлену комунікативно-компетентну позицію студентів, що сприятиме їх подальшому професійному розвитку та самовдосконаленню.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрейко Я. В. Іншомовна професійна комунікативна компетенція. *Педагогічні науки*. 2018. Вип. 63. С. 238–241.
2. Бідюк Н. М. Комунікативна компетентність майбутнього вчителя філолога: зміст та структура. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи* : зб. наукових праць третьої Міжнародної науково-практичної конференції (12–14 листопада 2012р, Львів). Львів, 2012. С. 158–160.
3. Боровець О. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів в процесі професійної підготовки. *Іноватика у вихованні*. 2016. № 4. С. 82–89.
4. Бурковська З. Мовні мультимедійні програми як засіб формування іншомовної комунікаційної компетенції студентів. *Молодь і ринок*. 2015. №11(130). С. 31–35.
5. Завіниченко Н. Б. Особливості розвитку комунікативної компетентності майбутнього практичного психолога системи освіти : дис. канд. психол. наук : спец. 19.00.07. Київ, 2003. 216 с.
6. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. №1556-VII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/card2#Card>
7. Ставицька І. В. Іншомовна компетентність: місце дефініції у термінологічному полі сучасних наукових суджень. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 4(30). С. 280–286.
8. Сура Н. А. Іншомовна професійна компетентність: головні принципи та компоненти процесу навчання професійно-орієнтованого спілкування. *Вісник Луганськ. держ. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка*. 2003. № 4(60). С. 190–192.
9. European Centre for the Development of Vocational Training. URL: <https://www.cedefop.europa.eu/en/news/european-indicator-language-competence>
10. Spector J. Michael la Teja, Ilena. ERIC Clearing house on Information and Technology Syracuse NY. Competencies for Online Teaching. *Eric Digest. Competence, Competencies and Certification*. P. 1–3.

REFERENCES

1. Andrejko, Ja. V. (2018). Inshomovna profesijna komunikatyvna kompetencija [Foreign language professional communicative competence]. *Pedagoghichni nauky – Pedagogical sciences*. 63. 238–241 [in Ukrainian].
2. Bidjuk, N. M. (2012). Komunikatyvna kompetentnistj majbutnjogho vchytelja filologha: zmist ta struktura [Communicative competence of the future teacher of philology: content and structure]. *Informacijno-komunikacijni tekhnologhiji v suchasnij osviti: dosvid, problemy, perspektyvy : zb. naukovykh prac tretjoi Mizhnarodnoji naukovo-praktyčnoji konferenciji (12–14 lystopada 2012r, Ljviv) – Information and communication technologies in modern education: experience, problems, prospects: coll. scientific papers of the third International scientific-practical conference (November 12–14, 2012, Lviv)*. Ljviv. 158–160 [in Ukrainian].
3. Borovec, O. V. (2016). Formuvannja komunikatyvnoji kompetentnosti majbutnikh pedagoghiv v procesi profesijnoji pidgotovky [Formation of communicative competence of future teachers in the process of professional training]. *Innovatyka u vykhovanni – Innovation in education*. 4. 82–89 [in Ukrainian].
4. Burkovsjka, Z. (2015). Movni muljtymedijni proghramy jak zasib formuvannja inshomovnoji komunikacijnoji kompetenciji studentiv [Language multimedia programs as a means of forming foreign language communication competence of students]. *Molodj i rynek – Youth and the market*. 11(130). 31–35 [in Ukrainian].
5. Zavynychenko, N. B. (2003). Osoblyvosti rozvytku komunikatyvnoji kompetentnosti majbutnjogho praktyčnogho psykologha systemy osvity : dys. kand. psyhol. nauk [Features of the development of communicative competence of the future practical psychologist of the education system: dis. Cand. psychol. Science: special]. Kyjiv, 216 [in Ukrainian].
11. Pro vyshhu osvitu: Zakon Ukrajiny vid 01.07.2014 r. №1556-VII [On higher education: Law of Ukraine of 01.07.2014 №1556-VII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/card2#Card> [in Ukrainian].
12. Stavycjka, I. V. (2013). Inshomovna kompetentnistj: misce definiciji u terminologhichnomu poli suchasnykh naukovykh sudzhenj [Foreign language competence: a place of definition in the terminological field of modern scientific judgments]. *Pedagoghichni nauky: teorija, istorija, innovacijni tekhnologhiji – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. 4(30). 280–286 [in Ukrainian].
13. Sura, N. A. (2003). Inshomovna profesijna kompetentnistj: gholovni pryncypy ta komponenty procesu navchannja profesijno-orijentovanogho spilkuvannja [Foreign language professional competence: the main principles and components of the learning process of professional-oriented communication]. *Visnyk Lughansjk. derzh. ped. un-tu im. T. Gh. Shevchenka – Bulletin of Luhansk. state ped. University named after TG Shevchenko*. 4(60). 190–192 [in Ukrainian].
14. European Centre for the Development of Vocational Training. URL: <https://www.cedefop.europa.eu/en/news/european-indicator-language-competence> [in English].
15. Spector J. Michael la Teja, Ilena. ERIC Clearing house on Information and Technology Syracuse NY. Competencies for Online Teaching. *Eric Digest. Competence, Competencies and Certification*. 1–3 [in English].

L. F. LOZYNSKA

*Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages for Specific Purpose,
Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine
E-mail: llf2902@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-3365-8525>*

N. P. KURAKH

*Ph.D. in Philology, Associate Professor,
Acting Head of the Department of German Philology,
Higher State Educational Establishment «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine
E-mail: nkurakh@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-2504-4902>*

I. A. DEPCHYNSKA

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Applied Linguistics,
Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine
E-mail: ivettlegeza@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-0069-3615>*

**FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE
OF STUDENTS IN THE PROCESS OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING**

The article considers the content and features of the formation of foreign language communicative competence of students in the process of learning a foreign language. It is proved that in the century of globalization and integration one of the important roles in professional and personal growth is played by knowledge of foreign languages. Foreign language communicative competence includes not only the use of basic vocabulary, but also knowledge of professional colloquial phrases, ideas about the culture, laws and behavior of other peoples. This is especially relevant in modern society, which is currently much more mobile and has international contacts at all levels. Foreign languages have the ability to develop thinking, raise both the educational and cultural level of students. The content of the concepts "competence" and "foreign language communicative competence" is analyzed in the work. Three key components of foreign language communicative competence have been identified, in particular, gnostic, communicative and emotional. It is proved that foreign language communicative competence should be understood as a special type of professional competences; ability and readiness to acquire subject, scientific knowledge in professional communication in a foreign language. The article describes the approaches to the formation of foreign language communicative competence of students in the process of learning a foreign language, in particular, traditional and cognitive-activity. A number of features of the formation of foreign language communicative competence of future professionals are outlined, which allow to improve the results of the educational process as a whole. It is proved that the formation of foreign language communicative competence in students is an urgent task that has practical significance. Solving this problem will allow the specialist in the future to navigate in the field of international business communication, and accordingly – to look to the future with confidence.

Key words: competence, foreign language communicative competence, professional competence, foreign language.

УДК 811.161.2'27.373

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.39>**М. Г. МАЛИШЕВА***аспірантка кафедри прикладної лінгвістики,**Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, м. Одеса, Україна**Електронна пошта: mariiamalyшева@onu.edu.ua**<https://orcid.org/0000-0002-1910-4833>*

РЕАЛІЗАЦІЯ АГРЕСИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗООСЕМІЗМІВ У ДИСКУРСІ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Розвідку присвячено дослідженню вербальної агресії в українськомовному мережевому дискурсі. Метою дослідження обрано виявлення функцій зоосемізмів (назви тварин, вжиті у переносному значенні) під час реалізації агресивної мовленнєвої поведінки користувачів соціальної мережі Facebook, що передбачало розв'язання таких завдань: простежити розгортання конфліктної взаємодії користувачів соціальних мереж, виокремити лексичні маркери вербальної агресії з зоосемантичним компонентом та проаналізувати функції зоосемізмів у ситуаціях висловлення сумнівів щодо розумових здібностей об'єкта агресії. Джерельною базою для аналізу слугував українськомовний сегмент соціальної мережі Facebook, фактичний матеріал налічує понад 200 коментарів, відібраних методом суцільного добору. Усі відібрані коментарі відповідають двом умовам: агресивний зміст та наявність зоосемізмів. Проаналізовано конфліктну взаємодію користувачів соцмережі Facebook та серед продуктивних комунікативних тактик виявлено тактику образи об'єкта агресії, зокрема через висловлення сумнівів щодо його розумових здібностей, тактику переходу на особистості та тактику провокаційного запитання. Під час розгортання цих комунікативних тактик зафіксовано інтенцію мовця продемонструвати свій інтелект та підкреслити опозицію «свій – чужий». Аргументовано, що за наявності агресивної конотації повідомлення ввічлива Ви-номінація не свідчить про повагу автора коментаря до співрозмовника та не пом'якшує деструктивний зміст висловлення. Виявлено, що об'єктом агресії може виступати співрозмовник або предмет чи особа, не задіяні в комунікативно-мову акті. В процесі дослідження з'ясовано, що зоосемізм є виявом лінгвокреативу мовців, маркують імпліцитну агресію та можуть вживатися зокрема замість ненормативної лексики та у порівняннях замість прямої образи.

Ключові слова: вербальна агресія, зоосемізм, мережевий дискурс, комунікативна тактика, імпліцитна агресія.

Поставлення проблеми. Ілюзія анонімності під час спілкування у соціальних мережах та комп'ютерна опосередкованість комунікації створюють відчуття всюдозволеності та невимушеності, внаслідок цього мережеве спілкування є більш розкріпаченим та емоційним. Мовці висловлюють свої негативні емоції, деструктивні наміри та критичне ставлення до співрозмовника за допомогою вербальної агресії. Негативне або критичне ставлення до об'єкта агресії може бути виражене у приписуванні людині певних рис тварини, що є поширеною практикою під час міжособистісного спілкування. На позначення цього явища у мовознавстві використовують термін «зоосемізм», що потрактовують як «назви тварин у переносному значенні, що характеризують людину та її контакти з фауною» [Кривенко : 3]. Порівняння може бути вмотивованим зовнішньою схожістю або подібністю поведінки, тому зоосемізми вживають зокрема з метою образити співрозмовника. Через це принципового

значення набуває дослідження функцій зоосемізмів під час реалізації агресивної мовленнєвої поведінки у комунікативному просторі соціальних мереж.

Ступінь дослідження проблеми в лінгвістиці. Проблеми потрактування терміносполуки «вербальна агресія» та окремі особливості вияву агресивної мовленнєвої поведінки висвітлено у працях багатьох науковців (Л. Білоконенко, Н. Войцехівська, Т. Воронцова, В. Жельвіс, Н. Кондратенко, Л. Ставицька, С. Форманова, Л. Швелідзе, Ю. Щербініна та ін.), зокрема наявні розвідки на матеріалі мережевого дискурсу (Т. Воронцова, Н. Кондратенко, С. Форманова, Л. Швелідзе та ін.).

Вербальну агресію визначають як вираження негативних емоцій, деструктивних намірів або критичного ставлення до об'єкта агресії у неприйнятній для поточної мовленнєвої ситуації формі (В. Апресян, Л. Закоян, Ю. Щербініна та ін.). Дослідники конфліктної взаємодії уналежнюють до маркерів вербальної агресії,

поміж іншими засобами, зоосемізмами. Т. Ніколашина зазначає, що зоосемізми широко використовуються у жаргонно-сленговій комунікації, особливо серед молодіжного соціуму [Ніколашина : 126]. Н. Войцехівська підкреслює, що використання зоосемізмів у функції інвектив під час спілкування є поширеною практикою [Войцехівська : 239]. Наявні наукові розвідки щодо функцій зоосемізмів під час розгортання конфліктної взаємодії (Л. Білоконенко, Н. Войцехівська, Н. Кондратенко, П. Смирнов) мають поодинокий характер, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета розвідки – виявити функції зоосемізмів під час реалізації агресивної мовленнєвої поведінки користувачів соціальних мереж. Для аналізу було обрано тактику висловлення сумнівів щодо розумових здібностей об'єкта агресії.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) простежити розгортання конфліктної взаємодії користувачів соціальних мереж;
- 2) виокремити лексичні маркери вербальної агресії з зоосемантичним компонентом;
- 3) проаналізувати функції зоосемізмів у ситуаціях висловлення сумнівів щодо розумових здібностей об'єкта агресії.

Об'єктом дослідження є конфліктна взаємодія користувачів соціальних мереж, а **предметом** – зоосемізми як маркери вербальної агресії в мережевому дискурсі.

Джерельною базою слугував українськомовний сегмент соціальної мережі Facebook. Фактичний матеріал налічує понад 200 коментарів, відібраних методом суцільного добору. Усі відібрані коментарі відповідають двом умовам: агресивний зміст (а саме висловлення сумнівів щодо розумових здібностей об'єкта агресії) та наявність зоосемізмів (лексеми або емодзі). До аналізу було залучено лише тексти коментарів, особові відомості авторів не було взято до уваги, окрім поодиноких випадків, коли вони безпосередньо наявні в досліджуваному матеріалі та стають складниками вербальної агресії. Матеріал подано зі збереженням авторської орфографії та пунктуації.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному мовознавстві на позначення назв тварин у прямому номінативному значенні використовують термін «зоонім», однак, під

час комунікації ці лексеми часто набувають переносного значення. Отже, зоосемізми позначають назви тварин, що використовуються не для первинної номінації, а для характеристики людини або іншого явища у переносному значенні [Курбанов : 1].

Натрапляємо на зоосемізми здебільшого під час розгортання тактики образи, зокрема через висловлення сумнівів щодо розумових здібностей об'єкта агресії. На лексичному рівні фіксуємо такі маркери вербальної агресії: *курачі мізки*, *дурна куриця* (вживають на позначення нерозумної, нетямущої людини), *тупа вівця* (про недалеку жінку), 🐑 (емодзі «вівця»), *дурне телятко* (про молоду, неосвічену людину), *з мозком уліткі*, *мозг! на р'вн! молюсок*, *розуму як у равлика* (у равлика відсутній мозок), *баран* (про нерозумну, слабодуху людину), 🐐 (емодзі «баран»), *примат*, *шемпанзе* (про нерозвинену людину).

Простежимо розгортання тактики образи об'єкта агресії через апеляцію до відсутності у нього розумових здібностей: «*І згряя псевдоінтелектуальних ховрашків як дибіли захищають цей ідіотизм*». У наведеному прикладі виявляємо такі маркери вербальної агресії: *згряя псевдоінтелектуальних ховрашків, як дибіли, ідіотизм*. Наявні два об'єкта агресії: явище, яке автор коментаря називає *ідіотизмом*, та прихильники цього явища, тобто люди, що не поділяють позицію автора, – *згряя псевдоінтелектуальних ховрашків*. Тактика образи об'єкта агресії через висловлення сумнівів щодо його розумових здібностей виражена за допомогою зоосемізму *згряя ховрашків*, оцінної лексеми *псевдоінтелектуальні*, що підсилює деструктивний потенціал висловлення та наголошує саме на розумових здібностях об'єкта агресії, та порівняння *як дибіли*. На нашу думку, у наведеному прикладі наявний імпліцитний тип агресії, автор коментаря обирає зоосемізм *ховрашки* замість ненормативної лексики та вдається до порівняння замість прямої образи. Мовець обирає зверхню модель поведінки, фіксуємо інтенцію продемонструвати свій інтелект та підкреслити опозицію «свій – чужий», тобто імплікатуру «я – розумний, вони – ні».

На нашу думку, вживання зоосемізмів є проявом лінгвокреативу мовців. У наступному при-

кладі натрапляємо на оказіональну метафору: «*Чи може вже вимкнете «режим рибки гуппи «і щось поміркуєте?»*». Об'єктом агресії виступає співрозмовник. Виявляємо імпліцитну агресію у формі провокаційного запитання з імплікатурою «ви не міркуєте» та порівняння об'єкту агресії з рибкою гуппи. Порівняння з рибкою гуппи у цьому повідомленні апелює до порівняння розуму рибки та розуму співрозмовника та до обмеженості співрозмовника: рибка живе в акваріумі, її не цікавить навколишній світ, вона нічого про нього не знає. Відсутність прямої образи, наявність ввічливої Ви-номінації та пропозиція «вимкнути “режим рибки гуппи”» та «поміркувати» (тобто, автор коментаря допускає, що загалом співрозмовник є розумною людиною) свідчать про наявність саме імпліцитного типу вербальної агресії. Зазначимо, що Ви-номінація у цьому повідомленні не свідчить про повагу автора коментаря до співрозмовника. Дейктичні елементи, напр. *чи, вже*, за наявності в тексті агресивної конотації посилюють деструктивний потенціал висловлення.

Розглянемо інший прояв лінгвокреативу: «*Раиса Барановская, Рая, прізвище вам відповідає*». У наведеному прикладі агресивна мовленнєва поведінка виражена за допомогою тактики переходу на особистості, тобто скорочення повного імені співрозмовника *Раиса* до панібратської форми *Рая* без згоди на це власника імені, та імпліцитного порівняння об'єкту агресії, тобто співрозмовника, з бараном шляхом перекручування прізвища *Барановская*. Імпліцитний зоосемізм *баран* зазвичай вживається на позначення нерозумної людини та виявляє негативне ставлення автора коментаря до розумових здібностей адресата. Зазначимо, що за наявності агресивної конотації повідомлення, ввічлива Ви-номінація не свідчить про повагу автора коментаря до співрозмовника та не пом'якшує деструктивний зміст висловлення.

Виявляємо частотним порівнянням об'єкту агресії з приматами: «*Шимпанзе розумніше, за цього неук!*». У наведеному прикладі маркерами

агресивної мовленнєвої поведінки є порівняння об'єкту агресії із шимпанзе та пряма образа *неук*. Н. Кондратенко зазначає «йдеться про те, що люди походять від мавп, але окремі представники людства ще не пройшли еволюційний шлях, тобто є нерозвиненими або не зовсім людьми» [Кондратенко : 230]. Цікавим виявляємо, що автор повідомлення висловлює критичне ставлення до розумових здібностей об'єкту агресії та називає його неосвіченою людиною, але у той же час сам припускається помилки у написанні слова *шимпанзе* та у пунктуації.

На схожу ситуацію натрапляємо у наступному прикладі: «*мозг! на р'вн! молюсок.....*». Автор повідомлення припускається помилки під час відмінювання іменника *молюск* (має бути *молюска*), та послуговується «русифікованою» лексемою *мозгі* замість укр. *мізки*. У наведеному прикладі фіксуємо імпліцитну агресію, що виражена у порівнянні розумових здібностей об'єкта агресії із розумовими здібностями молюсків, молюски не мають мозку, тому виявляємо імпліцитну образу «безмозкий».

Висновки і перспективи. Отже, було простежено функції зоосемізмів у реалізації агресивної мовленнєвої поведінки користувачів соціальних мереж. Серед продуктивних комунікативних тактик виявлено тактику образи об'єкта агресії через висловлення сумнівів щодо його розумових здібностей. Під час розгортання цієї тактики зафіксовано інтенцію мовця продемонструвати свій інтелект та підкреслити опозицію «свій – чужий». Виявлено, що за наявності агресивної конотації повідомлення, ввічлива Ви-номінація не свідчить про повагу автора коментаря до співрозмовника та не пом'якшує деструктивний зміст висловлення. Об'єктом агресії може виступати співрозмовник або предмет чи особа, не задіяні в комунікативному акті. З'ясовано, що зоосемізми є виявом лінгвокреативу мовців, маркують імпліцитну агресію та вживаються зокрема замість ненормативної лексики та у порівняннях замість прямої образи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Войцехівська Н. К. Конфліктний дискурс: структурно-семантичний і комунікативно-прагматичний аспекти : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 404 с.
2. Кондратенко Н. В. Вербальна агресія у спілкуванні в соціальних мережах: актуалізація етнічних гетеростереотипів. *Записки з українського мовознавства*. 2019. № 2(26). С. 227–233. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2019.26.181746>

3. Кривенко Г. Л. Зоосемізми в англійській та українській мовах: семантико-когнітивний і функціонально-прагматичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Київ, 2006. 24 с. URL: <https://goo.su/aDAv>
4. Курбанов И. А. Анализ зоосимволики в русском и английском языках : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Москва, 2000. URL: <https://goo.su/a7gb>
5. Ніколашина Т. Зооморфізми в жаргонно-сленговій комунікації. *Eslavistica Complutense*. 2008. № 8. С. 125–133. URL: <https://goo.su/9Cti>

REFERENCES

1. Voitsekhivska, N. K. (2018). *Conflict Discourse: Structural-Semantic and Communicative-Pragmatic Aspects* [Konfliktnyi dyskurs: struktorno-semantychnyi i komunikatyvno-prahmatychnyi aspekty] (monohrafiia). Vydavnychiy dim Dmytra Buraho. [in Ukrainian]
2. Kondratenko, N. V. (2019). Verbal Aggression in Communication on Social Networks: Actualization of Ethnic Heterostereotypes [Verbalna ahresiia u spilkuvani v sotsialnykh merezhakh: aktualizatsiia etnichnykh heterostereotypiv]. *Zapysky z ukrainskoho movoznavstva*. 2(26). 227–233. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2019.26.181746> [in Ukrainian]
3. Kryvenko, H. L. (2006). *Zoosemisms in English and Ukrainian: Semantic-Cognitive and Functional-Pragmatic Aspects* [Zoosemizmy v anhliiskii ta ukrainskii movakh: semantyko-kohnityvnyi i funktsionalno-prahmatychnyi aspekty] [Abstract for the PhD dissertation, Kyiv National Linguistic University]. URL: <https://goo.su/aDAv> [in Ukrainian]
4. Kurbanov, Y. A. (2000). Analysis of Zoosymbols in Russian and English [Analyz zoosymvolyky v russkom y anhlyiskom yazykakh] [Abstract for the PhD dissertation, Moscow]. URL: <https://goo.su/a7gb> [in Russian]
5. Nikolashyna, T. (2008). Zoomorphisms in Slang Communication [Zoomorfizmy v zhargonno-slenhovii komunikatsii]. *Eslavistica Complutense*. 8. 125–133. URL: <https://goo.su/9Cti> [in Ukrainian]

M. H. MALYSHEVA

Postgraduate Student at the Department of Applied Linguistics,
Odesa I. I. Mechnikov National University, Odesa, Ukraine

E-mail: mariiamalysheva@onu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-1910-4833>

THE REALIZATION OF THE AGGRESSIVE POTENTIAL OF ZOOSEMISMS IN THE SOCIAL MEDIA DISCOURSE

The paper is dedicated to the study of verbal aggression in the Ukrainian-speaking segment of the social media discourse. The goal of the study was to identify the functions of zoosemisms (animal names used figuratively) used in the aggressive verbal behavior of users of the social media Facebook, which included the solution of the following tasks: tracing the development of the conflict interactions of users of the given social media, highlighting the lexical markers of verbal aggression, and analyzing the functions of zoosemisms in situations of expressing doubts about the intelligence of the object of aggression. The source base was the Ukrainian-speaking segment of the social media Facebook, and the actual material includes more than 200 comments selected by the method of continuous sampling. All the comments meet two criteria: aggressive content and a zoosemism present. The conflict interactions of users of the social media Facebook were analyzed, and among the productive communicative tactics, the tactic of insulting the object of aggression was discovered, especially if expressing doubts about their intelligence, the tactic of making things personal and the tactic of provocative questions. It was recorded that by using these tactics, the intention of the speaker is to demonstrate their own intelligence and emphasize the opposition ‘friend or foe’. It was found that in the presence of the aggressive connotation of the comment, the polite ‘You’ nomination doesn’t indicate author’s respect for the interlocutor and doesn’t mitigate the destructive content of the statement. Both the interlocutor and a person (or an object) not involved in the communicative act can be objects of aggression. It was found that zoosemisms are a manifestation of linguistic creativity of the speakers; they mark implicit aggression, are used instead of profanity, and in comparisons instead of direct insults.

Key words: verbal aggression, zoosemism, social media discourse, communication tactics, implicit aggression.

УДК 81'243:378.147

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.40>

Д. А. МАРЄЄВ

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання,
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка,
м. Глухів, Сумська область, Україна
Електронна пошта: damar_dim@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-6282-8052>*

К. Л. ГЕВОРГЯН

*доктор філософії з галузі «Гуманітарні науки» Філологія,
доцент кафедри китайської філології,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна
Електронна пошта: karina.gevorgian@knlu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-1977-743X>*

Л. С. КОЛОДІНА

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології і перекладу,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна
Електронна пошта: kolodina@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0003-1857-9404>*

СУЧАСНІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ЗВО

Стратегія здобуття вищої освіти лінгвістичного профілю як основний етап отримання базових мовних навичок і професійних компетентностей повинна зазнавати перманентних реформацій, що мають бути узгодженими із змінами, які відбуваються в умовах глобалізаційних процесів. Саме цифровізація та активізація інноваційної діяльності, зокрема у напрямі створення інноваційних освітніх технологій, можуть бути детерміновані як основні передумови для оновлення педагогічних концепцій. Так, в науковій статті було визначено, що сучасні педагогічні методики викладання іноземних мов виникли саме в результаті діджитал-трансформацій, а потреба у підвищенні автономії навчального процесу студента (зокрема через карантинні обмеження, запропоновані в контексті боротьби із пандемією Covid-19, а також ведення воєнного стану в Україні) актуалізує значення електронних ресурсів, інформаційно-комунікаційних технологій, штучного інтелекту, цифрових платформ як інструментів організації процесів викладання навчального матеріалу. Відповідно, наукова стаття являє собою оригінальне дослідження сучасних, інноваційно-орієнтованих методик викладання іноземних мов у ЗВО України в контексті їх детермінування як факторів, що мають вплив на якість вищої освіти, а також на процеси формування професійних компетентностей студентів та підготовки конкурентоспроможних фахівців. Дослідження проблематики здійснювалось завдяки застосуванню методів порівняння, абстракції, аналізу та узагальнення. В ході дослідження було детерміновано зміст сучасних технологій викладання іноземних мов студентам вітчизняних ЗВО, важливість трансформації традиційної педагогічної практики в умовах пост-пандемічної нестабільності та безпрецедентного для України введення воєнного стану. Авторами було охарактеризовано основні інструменти, засоби і технології, що використовуються для ефективного навчання студентів іноземних мов, а також вдосконалення їх мовних навичок. Досліджено роль цифровізації в контексті зміни традиційних методик викладання, а також узагальнено важливість підтримки діджитал-трансформацій у вищій освіті.

Ключові слова: інноваційна педагогіка, сучасні педагогічні технології, іноземні мови, мультилінгвістичне суспільство, вища освіта, цифровізація освіти, методики навчання студентів.

Постановка проблеми. Мультилінгвізм як сучасний соціокультурний феномен актуалізує важливість процесів аналізу, вдосконалення педагогічних технологій, підходів та методів викладання студентам іноземних мов у вітчиз-

няних закладах освіти. Якщо досліджувати сутність актуальних концепцій навчання, то варто пам'ятати про те, що це категорія, яка вимагає аналізу її змісту та складових у динаміці, застосовуючи еволюційний підхід; зміна форм

організації освітнього процесу та його сутності відбуваються у взаємоузгодженні із розвитком держави і суспільства, трансформаціями у кожній із сфер життєдіяльності, перманентним підвищенням вимог до компетентностей сучасних фахівців, джерелом яких є динамічний розвиток глобального ринку праці, а також актуалізація діджиталізації. Відповідно, сучасні методики викладання іноземної мови у ЗВО потребують постійних досліджень, оскільки являють собою важливий етап стратегії навчання здобувачів знань, окремими елементами якої є підтримка комунікації між студентом і педагогом, а також між групою студентів, розвиток базових професійних компетентностей, формування мовних навичок. Детермінуючи освітній процес студентів лінгвістичних ЗВО з позиції системного підходу можна визначити, що це структура організації навчання, яка включає три автономні, але взаємоузгоджені між собою елементи, а саме етап роботи із теоретичною базою, етап формування практичних вмінь і мовних навичок, а також комплекс контрольних заходів та методів моніторингу результатів навчальної діяльності. Така стратегія може бути ефективною лише в тому випадку, якщо вона враховує фактори пост-пандемічної нестабільності, складності реалізації освітнього процесу в умовах воєнного стану, динамічні діджитал-трансформації та цифровізацію освіти як один із напрямів таких трансформацій, що, власне, і актуалізує важливість досліджень окремих проблем цієї теми.

Аналіз попередніх досліджень. Сучасні методики і концепції викладання іноземних мов студентам детально досліджуються такими науковцями, як О. Тарнопольський, М. Кабанова, В. Биков, О. Спірін, О. Пінчук, Т. Близнюк, Л. Лупаренко, Ю. Богачков та ін. Так, О. Тарнопольський присвячує свої дослідження проблематиці та напрямам вдосконалення традиційних методик викладання іноземних мов; до основних науковець відносить комунікативний підхід, культуро-спрямований та принципово-прагматичний, які розглядаються як головні парадигми викладання іноземних мов у ХХІ сторіччі [Тарнопольський 2019]. Проте, значна частка науковців детально досліджують зміну традиційної практики викладання іноземних мов під тиском діджитал-трансфор-

мацій в освіті і суспільно-культурному житті. Так, В. Биков, О. Спірін, О. Пінчук аналізують об'єктивні фактори, що впливають на зміну педагогічних методик. Зокрема, науковці визначили, що використання традиційних методик очного навчання, які передбачають лише аудиторну і самостійну роботу студента, є недостатньо раціональним в той час, коли триває діджиталізація освіти. Відповідно, осучаснення концепцій організації освітнього процесу є обов'язковим в умовах динамічної глобалізації та становлення інформаційного суспільства. До основних факторів, що зумовлюють зміну традиційних підходів викладання іноземних мов у ЗВО, науковці відносять розвиток мобільно-орієнтованих методів навчання, поширення технологій віртуалізації в освіті, становлення практики використання електронних інформаційних баз і систем, зокрема таких, як Big Data, Data Mining, Data Bases), електронних бібліотек (Electronic Libraries, Repositories) та наукометричних баз даних [Биков 2017], а також динамічний ріст ефективності вивчення іноземних мов та вдосконалення мовних навичок на базі цифрових платформ. Зокрема, особлива увага дослідженням цифрових платформ як інструментів підтримки освітнього процесу в умовах розвитку дистанційної освіти приділена у працях Б. Тарнопольського та М. Кабанової. Вони визначили, що застосування комп'ютерних технологій та віртуальних освітніх просторів у навчанні іноземної мови сприяє оптимізації та інтенсифікації вивчення базових аспектів мови, формуванню іншомовної соціолінгвістичної компетенції, надає можливості студентам і педагогам автоматизованої перевірки результатів навчання, систематизації навчального процесу; визначено, що кожен із вище зазначених аспектів спрощують прийняття управлінських рішень педагогом щодо вибору методик викладання, організації освітнього процесу, а також зберігають автономність навчального процесу студента [Тарнопольський 2019 : 77]. Окрім того, значний внесок у дослідження проблематики застосування цифрових платформ як частини стратегії викладання іноземної мови та середовища для організації процесів самонавчання і саморозвитку мовних навичок зроблено Т. Близнюком; основна увага у його працях зорієнтована на аналізі

практики використання цифрових інструментів в умовах онлайн і офлайн навчання іноземної мови (зокрема, таких прогресивних платформ і сервісів, як Kahoot, Mentimeter та Flipgrid) [Близнюк 2021].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В роботах вище зазначених дослідників проблематика розвитку методик викладання іноземних мов всебічно досліджена. Проте, окремі аспекти роботи із студентами в умовах пост-карантинної нестабільності, а також значної невизначеності, передумовою якої є воєнні події на теренах нашої держави, потребують не лише дослідження, а і вдосконалення. Зокрема, практика організації освітнього процесу у форматі онлайн досі залишається не до кінця розвинутою, що, власне, знижує ефективність вивчення іноземних мов в умовах поєднання формальних та неформальних форм навчання.

Мета – дослідження сучасних методик викладання іноземних мов у ЗВО України, зокрема їх детермінування як факторів, що впливають на якість вищої освіти, а також мають значення в контексті формування професійних компетентностей студентів та підготовки конкурентоспроможних фахівців. Для досягнення поставленої мети було сформовано та вирішено такі завдання, як:

– охарактеризувати актуальні технології викладання іноземних мов, застосування яких є необхідним в умовах сучасних трансформацій освіти;

– дослідити значення розвитку цифрових технологій в контексті вдосконалення педагогічних концепцій.

Виклад основного матеріалу. Університетська освіта є одним із головних етапів підготовки майбутніх висококваліфікованих і конкурентоспроможних фахівців. Характерним є підвищення рівня значущості мовних компетенцій працівників, до яких належать як комунікаційні, та і аналітичні, пов'язані із обробкою іншомовних інформаційних джерел, статистичної інформації чи інших матеріалів. Також, динамічними темпами росте потреба у фахівцях філологічних та лінгвістичних спеціальностей, особливо тих осіб, які зорієнтовані на роботу на теренах глобального соціально-економічного простору. Таким чином, вивчення

іноземних мов є необхідним етапом виховання професійних якостей кожного із студентів ЗВО.

Ефективність освітнього процесу, який за своєю сутністю є специфічною стратегією організації роботи між студентами та педагогом, а також групою студентів, в значній мірі залежить від вибору методики викладання. Так, сьогоденна вища освіта має ознаки зниження структурованості, усунення меж та розширення можливостей для творчих проявів студентів; характерним є наявність можливостей поєднання формальних, традиційних технік навчання, а також неформальних, які виникли в результаті існування потреби у підвищенні рівня автономності навчального процесу, динамічних діджитал-трансформацій та цифровізації освіти, яка може бути детермінована як наслідок таких трансформацій.

Аналізуючи традиційні технології викладання іноземних мов у ЗВО, можна визначити що актуальними залишаються такі методики, як комунікативний, культуро-спрямований та принципово-прагматичний; свою практичну значущість довели і такі методи, як перекладно-граматичні або прямі методи, аудіолінгвальний, аудіовізуальний. Їх ефективність перевірена досвідом багатьох поколінь, а застосування у практиці організації освітнього процесу сприяє розвитку комунікаційних, аналітичних, лінгводидактичних, а також лексичних, фонетичних і граматичних вмінь.

Беручи за основу традиційні технології викладання іноземних мов у ЗВО варто наголосити на беззаперечній перевазі комунікативної технології, що являє собою самостійну освітню парадигму і належить до класичної концепції викладання, що не може бути замінена жодною із існуючих формальних чи неформальних. Чому вона є найбільш ефективною? Відповідь полягає у тому, що мовні навички можуть бути отримані лише в результаті безперервної комунікації. Взаємодія може мати різні форми, зокрема спілкування між студентами групи, між здобувачем знань і педагогом, між особою, яка вивчає мову та особою, яка є її носієм. Проте, важливими є не форми, а сам процес. Відповідно, в контексті дослідження комунікативної методики викладання варто наголосити лише на двох аспектах:

– по-перше, вивчення мови відбувається лише через спілкування і заради спілкування,

«так, щоб у тих, хто навчається, була сформована іншомовномовленнева комунікативна компетентність, яка їй створює можливості такого іншомовного мовленнєвого спілкування» [Тарнопольський 2019 : 5];

– по-друге, процес комунікації може бути як проявом спілкування, без фокусування на конкретних цілях також взаємодії із опонентом, або ж усвідомленим, в процесі якої закладені певні мотиви. Відповідно до цих аспектів можна визначити, що комунікаційна методика вивчення мови може бути двох типів:

1) як процес навчання, який сам по собі не має формату навчання, фокус залишається лише на спілкуванні, а студент не докладає додаткових зусиль для засвоєння навчальних матеріалів у відриві від комунікації;

2) як процес навчання, який зосереджує увагу на дослідницькій і пізнавальній складових освітнього процесу. Відповідно, педагог, надаючи знання студентам, акцентує їх увагу на важливості усвідомленого сприйняття інформації, окремих мовних явищ, цілеспрямоване оволодіння якими становить важливу частину практичної складової навчання.

Щодо культури-спрямованої концепції викладання іноземної мови, то це методика, виникнення якої пов'язано із становленням феномену мультилінгвізму у світі та актуалізацією розвитку міжкультурної комунікації. Хоча вона не досягла широкого застосування у формальній освіті, проте має беззаперечну перевагу, особливо в умовах динамізації міжкультурної і міжнаціональної співпраці, характерної для сьогодення; це її ідея не оволодіння самою мовою як засобом комунікації, а культурою спілкування, що властива певній мовно-соціокультурній спільноті. Така визначна риса даної методики викладання мови у взаємоузгодженні із культурою мовлення і традиціями нації, мову якої вивчає студент, дозволяє охарактеризувати її як «пост-комунікативну» педагогічну методику [Tarnopolsky 2012; Сторожук 2019 : 205].

Ще одною методикою викладання іноземної мови у ЗВО, дискусії стосовно практичного значення і ефективності якої актуалізуються, є концепція «принципового прагматизму». Хоча у вітчизняній педагогічній практиці вона зустрічається достатньо рідко, проте у прогресивних державах (зокрема, в частині реалізації рефор-

мування системи освіти) її розвиток набирає значних темпів, які свідчать про те, що «принциповий прагматизм» у викладанні має всі перспективи для зайняття пріоритетних позицій в освітніх процесах. Сутність методики полягає у застосуванні педагогом певних макростратегій у професійній діяльності, тобто принципів організації своєї взаємодії із студентами (рис. 1).

Проте, різні періоди розвитку методик викладання іноземних мов, кожному із яких можна визначити і як окрему науку про виховання професійних якостей майбутнього фахівця, і як педагогічну практику, характеризується домінуванням того чи іншого підходу до навчання студентів, а, відповідно, витісняє інші підходи із освітньої буденності. Сьогодні передовою концепцією організації викладання іноземних мов є цифрова освіта, яка за своєю організаційною сутністю полягає у застосуванні прогресивних інформаційно-комунікаційних, цифрових технологій, інновацій, електронних ресурсів та цифрових платформ або їх комбінації в межах освітнього процесу задля оптимізації навчання студентів і стимулювання росту його результативності. Виникає питання: чому освітній процес, як важлива складова виховання майбутніх фахівців, змінюється на стільки динамічно, інколи не надаючи його учасникам адаптуватись до трансформацій? Причиною цього є соціальна потреба, яка спричиняє зміну вимог до сучасних фахівців. Конкурентоспроможним є той працівник, який може працювати без бар'єрів у соціумі, багатогранному, мультилінгвальному і різнонаціональному. Як реакція на динамічні глобалізаційні процеси набула поширення діджиталізація різних сфер життєдіяльності, в тому числі і освіти.

Сутність інноваційних методик викладання іноземної мови у ЗВО полягає в організації освітнього процесу на основі активного застосування його учасниками ІКТ та цифрових технологій. Цифровізація в контексті розвитку сучасних педагогічних концепцій є мультикомпонентним явищем, яке включає у свою структуру необхідні засоби, механізми та технології підтримки безперервного навчання студентів в умовах існування сукупності внутрішніх і зовнішніх загроз, спричинених пандемією Covid-19, воєнними подіями на теренах нашої держави, а також підвищенням вимог до професійних якостей і компетенцій майбутніх фахівців.

Макростратегії, що застосовує педагог в організації взаємодії із студентами (відповідно до концептуальних основ методики «принципового прагматизму»)	
	1. Доводити до максимуму можливості для навчання в тих студентів, які прагнуть навчатись
	2. Доводити до мінімуму проблеми, пов'язані із сприйняттям матеріалу
	3. Полегшувати комунікативну взаємодію тих студентів, які прагнуть навчатись
	4. Розвивати навчальну автономію студентів
	5. Сприяти усвідомленню мовних явищ тими студентами, які прагнуть навчатись
	6. Активувати інтуїтивні евристичні процеси студентів
	7. Контекстуалізувати введення лінгвістичної інформації
	8. Інтегрувати навички та вміння в різних видах мовленнєвої діяльності
	9. Забезпечувати соціальний аспект мовлення
	10. Підвищувати усвідомлення культурних аспектів мовлення в тих студентів, які прагнуть навчатись

Рис. 1. Макростратегії педагогічної діяльності при викладанні іноземної мови у ЗВО
(відповідно до положень концепції «принципового прагматизму»)

Джерело: складено авторами за даними [Kumaravadivelu 2003]

Вже сьогодні педагоги вітчизняних ЗВО пропонують для студентів вивчення іноземної мови шляхом комбінації різних формальних та неформальних форм навчання, зокрема:

- проведення практичних занять у форматі відео-конференції чи вебінару;
- застосування комунікаційних методик у форматі обговорення актуальних тем із студентами у форумах, а також чатах;
- інтерактивні методи взаємодії студентів, зокрема у формі самостійної чи групової роботи над завданнями із подальшим обговоренням проблематики у форматах онлайн чи офлайн;
- організація лекційних занять в онлайн форматі із подальшим обговоренням опрацьованої проблематики в аудиторії;
- проведення лекційних занять в аудиторії із подальшими консультаціями із викладачем в онлайн форматі;
- виконання індивідуальних завдань і надсилання результатів їх виконання для перевірки викладачеві, використовуючи онлайн сервіси і платформи;

– реалізація дослідницьких проектів у віртуальному середовищі у позааудиторний час або під час аудиторних занять;

- застосування комунікаційної методики викладання у форматі онлайн speaking club;
- використання матеріалів платформ масових відкритих онлайн курсів – МВОК (massive open online courses – MOOC);
- використання штучного інтелекту, зокрема чат-ботів – спеціалізованих помічників у вивченні іноземної мови або сприянні розвитку комунікативних навичок [Вікторова 2021 : 168].

В умовах безпрецедентних змін організації освітнього процесу педагоги підкреслили ефективність нововведень та перспективність актуальних трансформацій у педагогічній практиці, зокрема:

- майже 81,0% викладачів ЗВО визнало, що в умовах пост-пандемічної нестабільності методики забезпечення викладацької діяльності, побудовані на використанні ІКТ є більш ефективними і зручними (зокрема в плані організації) в порівнянні із заочними чи очними. Такого ефекту, на погляд педагогів, було досягнуто

за рахунок високого рівня розвитку в Україні інструментів онлайн комунікації, «цифрової» інфраструктури, а також віртуалізації фізичних інфраструктурних ІТ-систем та переходу до сервісних моделей шляхом використання «хмарних» технологій та програмно-визначеної архітектури (software-defined architecture) [Бабаєв 2021 : 5];

– значна частка викладачів іноземних мов визнали ефективним використання інноваційних технологій не лише як інструментів викладання навчального матеріалу для студентів, а і як засобів для організації процесів самонавчання, саморозвитку власних професійних компетенцій, вдосконалення вмінь і підвищення кваліфікації. Окрім того, серед педагогів набула широкого вжитку практика відвідування додаткових програм навчання, а саме участь у семінарах підтвердили 4,8% респондентів, відвідування практичних тренінгів – 26,0% респондентів, участь у вебінарах – 24,4% респондентів, участь у майстер-класах – 34,4% респондентів;

– педагоги стверджують, що після детального освоєння МООС планують продовжувати їх використовувати для сертифікації навчання (79,2%), а також готові рекомендувати такі навчальні курси своїм студентам для поглибленого вивчення дисциплін – 21,2% [Yakymchuk 2021 : 83].

Найбільшої прихильності з боку викладачів отримали технології викладання навчального матеріалу, побудовані на засадах використання віртуальних освітніх середовищ (рис. 2).

Основними перевагами цифрових платформ у вивченні іноземної мови є надання можливості раціонального поєднання комунікативного і культуро-спрямованого педагогічних підходів у онлайн просторі, збереження автономності освітнього процесу студентів та незалежності професійної діяльності педагогів, зручність та висока адаптивність навчання до життєдіяльності.

Таким чином, факт перспективності викладання іноземних мов застосовуючи прогресивні ІКТ, інновації і цифрові технології є беззаперечним, про що свідчить сталий ріст прихильності педагогів і студентів до тенденцій цифровізації освіти. Узагальнюючи важливість подальших досліджень, доцільно зауважити, що ефективність і перспективність розвитку цифрового навчання має своє відображення у таких фактах:

– по-перше, цифрове навчання – це концепція, яка за своєю організаційною сутністю сприяє розширенню освітніх можливостей студентів і педагогів, зокрема за рахунок збільшення доступності й гнучкості освіти, впорядкування темпу і ритму вивчення нового навчального матеріалу;

– по-друге, цифрові технології у викладацькій роботі – це дієвий, перевірений досвідом засіб переходу від трансляції педагогом матеріалів до інтерактивної взаємодії між ним і студентом чи групою студентів, за якого і викладач, і здобувач знань є рівно зацікавленими в ефективності освітнього процесу;

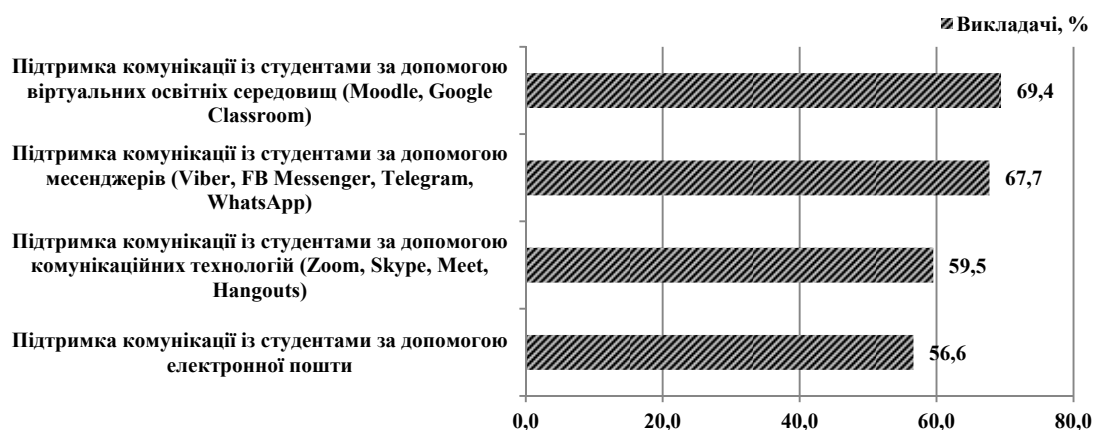

Рис. 2. Прихильність педагогів до використання ІКТ у викладанні, %

Джерело: побудовано авторами за даними [Державна служба якості освіти України 2021]

– по-третє, цифрове навчання для студента – це ефективний шлях до підвищення індивідуалізації освітнього процесу; це метод побудови стратегії навчання на засадах самостійного формулювання цілей і завдань, які визнає студент пріоритетними на шляху вивчення іноземних мов.

Висновки. В ході дослідження було визначено, що сучасна педагогічна практика в частині викладання іноземних мов – це симбіоз традиційних, але перевірених досвідом формальних концепцій навчання студентів та неформальних технологій, побудованих на широкому застосуванні ІКТ та інновацій в освітньому процесі. Серед традиційних методик було проаналізовано комунікативну, культуро-спрямовану, а також парадигму «принципового прагматизму», які визначені результативними та продовжують займати важливе значення навіть

в умовах цифровізації освіти. В свою чергу, цифрові трансформації спричинили інтеграцію технологій у формальні педагогічні методики і, як результат, сьогодні ми є свідками глобальної цифровізації освіти. В роботі було визначено, що вивчення іноземних мов на теренах віртуального простору отримало прихильність як серед педагогів, так і серед студентів, що пов'язано із високим ступенем зручності і ефективності такої організації навчання, адаптивності, одночасної автономності і взаємоузгодженості із іншими сферами життєдіяльності здобувачів знань і викладачів.

Відповідно, подальші дослідження мають бути зорієнтовані на вдосконалення практики цифрового навчання студентів, а також розробку методів збалансованого застосування традиційних і прогресивних методик викладання іноземних мов у ЗВО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Kumaravadivelu V. *Beyond methods: Macrostrategies for language teaching*. New Haven and London : Yale University Press, 2003. 339 p.
2. Tarnopolsky O. *Constructivist blended learning approach to teaching English for specific purposes*. London : Versita, 2012. 254 p.
3. Yakymchuk I., Hlazunova O. Use of massive open online courses to develop media educational competence of teachers of professional pre-higher education institutions. *Pedagogy and Psychology of Sport*. 2021. № 7(1). С. 76–84. DOI: <https://doi.org/10.12775/PPS.2021.07.01.004>
4. Бабаєв В. М., Стадник Г. В., Момот Т. В. Цифрова трансформація в сфері вищої освіти в умовах глобалізації. *Комунальне господарство міст. Соціальні та поведінкові науки*. 2019. Т. 2. Вип. 148. С. 2–9.
5. Биков В., Спірін О., Пінчук О. Проблеми та завдання сучасного етапу інформатизації освіти. Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики (до 25-річчя НАПН України) / за ред. С. В. Бартош. Київ : Видавничий дім «Сам», 2017. С. 191–198.
6. Близнюк Т. Цифрові інструменти для онлайн і офлайн навчання: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2021. 64 с.
7. Вікторова Л. В., Кочарян А. Б., Мамчур К. В., Коротун О. О. Застосування штучного інтелекту та чат-ботів під час вивчення іноземної мови. *Інноваційна педагогіка. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті*. 2021. Т. 2. Вип. 32. С. 166–173. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/32-2.33>
8. Інформаційно-аналітична довідка про результати опитування щодо стану використання технологій дистанційного навчання у закладах вищої освіти України / Державна служба якості освіти України, 2021. Available at: www.sqe.gov.ua/ (дата звернення 04.05.2022)
9. Сторожук С., Тарнопольський О., Бредбієр П. Зміни парадигм навчання в історії методики викладання іноземних мов: з ХІХ сторіччя до наших днів. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. Педагогічні науки. 2019. № 1(17). С. 200–207.
10. Тарнопольський О. Три головних парадигми у викладанні іноземних мов у ХХІ сторіччі: пролегомени до створення єдиного підходу до їх навчання. *Іноземні мови*. 2019. № 2(98). С. 3–9.
11. Тарнопольський О., Кабанова М. Впровадження комп'ютерних технологій у навчання іноземних мов: історія та перспективи. *Computer Modeling: Analysis, Control, Optimization*. 2019. № 2. С. 74–82.

REFERENCES

1. Kumaravadivelu, V. (2003). *Beyond methods: Macrostrategies for language teaching*. New Haven and London : Yale University Press.
2. Tarnopolsky, O. (2012). *Constructivist blended learning approach to teaching English for specific purposes*. London : Versita.
3. Yakymchuk, I., Hlazunova, O. (2021). Use of massive open online courses to develop media educational competence of teachers of professional pre-higher education institutions. *Pedagogy and Psychology of Sport*. 7(1). 76–84. DOI: <https://doi.org/10.12775/PPS.2021.07.01.004>

4. Babajev, V.M., Stadnyk, G.V., Momot, T.V. (2019). Digital transformation in the field of higher education in the context of globalization. *Komunal'ne gospodarstvo mist. Social'ni ta povedinkovi nauky*. 2(148). 2–9. [in Ukrainian].
5. Bykov, V., Spirin, O., Pinchuk, O. (2017). Problemy ta zavdannia suchasnoho etapu informatyzatsii osvity. In S. V. Bartosz (Ed.), *Naukove zabezpechennia rozvytku osvity v Ukrayini: aktualni problemy teorii i praktyky* (do 25-rihchia NAPN Ukrayiny) (p. 191–198). Kyiv : Vydavnychiy dim “Sam” [in Ukrainian].
6. Blyznjuk, T. (2021). Digital tools for online and offline learning. Ivano-Frankivs'k: Prykarpats'kyj nacional'nyj universytet imeni Vasylja Stefanyka [in Ukrainian].
7. Viktorova, L. V., Kocharjan, A. B., Mamchur, K. V., Korotun, O. O. (2021). The use of artificial intelligence and chatbots in learning a foreign language. *Innovacijna pedagogika. Informacijno-komunikacijni tehnologii v osviti*. 2(32), 166–173. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/32-2.33> [in Ukrainian].
8. The State Inspectorate of the Quality of Education (2021). Information and analytical report on the results of the survey on the state of use of distance learning technologies in higher education institutions of Ukraine, available at: www.sqe.gov.ua/ (Accessed 04 May 2022) [in Ukrainian].
9. Storozhuk, S., Tarnopol's'kyj, O., Bredbijer, P. (2019). Changes in teaching paradigms in the history of methods of teaching foreign languages: from the nineteenth century to the present day. *Visnyk universytetu imeni Al'freda Nobelja. Serija «Pedagogika i psihologija». Pedagogichni nauky*. 1(17). 200–207 [in Ukrainian].
10. Tarnopol's'kyj, O. (2019). Three principal paradigms in teaching foreign languages in the 21st century: prolegomena to the creation of a single approach to their learning. *Inozemni movy*. 2(98). 3–9 [in Ukrainian].
11. Tarnopol's'kyj, O., & Kabanova, M. (2019). Introduction of computer technology in foreign language teaching: history and prospects. *Computer Modeling: Analysis, Control, Optimization*. 2. 74–82 [in Ukrainian].

D. A. MARIEIEV

Ph.D. in Philology, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Language, Literature and Methods of Teaching, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, Sumy region, Ukraine

E-mail: damar_dim@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0002-6282-8052>

K. L. GEVORGIAN

Arts Doctor of Chinese Philology,

Associate Professor at the Department of Chinese Philology,

Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Ukraine

E-mail: karina.gevorgian@knhu.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0002-1977-743X>

L. S. KOLODINA

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation,

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

E-mail: kolodina@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0003-1857-9404>

MODERN METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Language-training and education strategy as the main pathway, which is required for language skills training or improvement of professional competencies of future specialists, must continuously reform and adapt to a changing environment and new challenges faced in the context of globalization proces. The digitalization and intensification of innovation activity, in particular towards the establishment of innovation educational technology, can be defined as opportunities to reform the higher education system. So, in this science paper was defined that modern pedagogical technologies of language teaching emerged as a result of digital transformation; moreover, the need to increasing autonomy of educational process (first of all, in the context of introducing quarantine measures and martial law in Ukraine) raises

the importance of electronic resources, information and communication technologies, artificial intelligence and digital platforms as a tools for organisation of educational process in Ukrainian universities. Accordingly, the article is devoted to the analysis of modern, innovation oriented methods of language teaching students in universities in the context of determined its as a factors, which have an impact of higher education quality and influenced on formation of professional competencies and level of competitiveness of future specialists. Comparison, methods of abstraction, analysis and generalization are the research methods which were used in the article. In this science paper the essence of modern pedagogical technologies, which used in teaching foreign language in Ukrainian universities by teachers, importance of transformation of traditional methods of teaching students under post-pandemic instability and martial law condition in Ukraine were determined. The key tools, resources and technologies, which used for increasing the level of effectiveness educational process, in particular foreign languages learning, as well as way for development students' language skills were described by authors. The role of digitalization as a way for support changes in modern pedagogy and methods of teaching students, first of all, the impact of digital transformation on education process, was researched in this article.

Key words: innovative pedagogy, modern pedagogical technologies, foreign languages, multilingual society, higher education, digitalization of education, methods of teaching students.

УДК 811.161.2

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.41>

Н. С. МЕДВІДЬ

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання,
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка,
м. Глухів, Сумська область, Україна
Електронна пошта: Medvedica@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-9251-3238>*

Г. Д. МАЛІНСЬКА

*доцент кафедри теорії та історії держави і права,
Національний транспортний університет, м. Київ, Україна
Електронна пошта: mal2665@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0001-8554-7926>*

О. В. ТКАЧ

*старший викладач кафедри українознавства, документознавства та інформаційної діяльності,
ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури», м. Дніпро, Україна
Електронна пошта: ovkachst@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-8494-0774>*

МЕТОДИКА CASE-STUDY У НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

У статті представлено case-study як різновид методу навчання українській мові як іноземній. Мета розвідки полягає в тому, щоб дати детальний опис тематичного дослідження – його визначення, деякі класифікації та декілька переваг і недоліків – для того, щоб забезпечити краще розуміння цього широко використовуваного типу методу навчання студентів-іноземців. У статті висвітлюється питання доцільності застосування методу case-study на заняттях з української мови для підвищення ефективності україномовної підготовки фахівців-іноземців. Авторами розглядається сутність методу case-study та практична ефективність його застосування, а також наведені приклади кейсів, що застосовуються на заняттях з української мови для студентів-іноземців. Встановлено, що метод case-study підвищує ефективність україномовної підготовки майбутніх фахівців, мотивує їх до самостійного поглиблення знань з різних дисциплін, зокрема з української мови, спонукаючи до пошуку необхідної інформації. Застосування методу case-study на заняттях української мови сприяє розвитку мовленнєвих навичок, монологічного та діалогічного мовлення, розширює словниковий запас студентів-іноземців. Важливим у застосуванні методу case-study вважаємо зміцнення та поглиблення міжпредметних зв'язків, розвиток аналітичного стратегічного мислення, здатність вирішувати проблеми й роботи раціональні висновки. З'ясовано, що робота над кейсом дає можливість майбутнім фахівцям визначити прогалини в знаннях і закрити їх шляхом пошуку.

Ключові слова: іноземні спеціалісти, кейс, навички, мовленнєві навички, українська мова.

Постановка проблеми. Розвиток сучасної системи освіти породжує багато питань щодо змісту й організації навчання української мови як іноземної, а також методичного забезпечення. Важливим питанням є пошук найкращого способу навчання студентів-іноземців, стимулювання творчості, самостійності та підвищення розумової активності. Сучасні тенденції освіти вимагають впровадження у вивчення гуманітарних дисциплін інноваційних форм, методів і прийомів навчання, спрямованих на активізацію навчально-пізнавальної діяльності, розвиток

проблемного мислення та особистісних якостей студентів як майбутніх фахівців. Вирішення цих проблем потребує пошуку нових форм і методів навчання гуманітарних дисциплін. Використання кейс-методу в навчальному процесі сприяє вирішенню цієї проблеми, яка характеризується широким спектром можливостей навчання, реалізація яких може не тільки створити умови для оволодіння знаннями, а й зміцнити, активізувати та оптимізувати навчання.

Аналіз попередніх досліджень. Теоретичне та практичне обґрунтування впровадження кей-

сового методу у процесі підготовки студентів вузів знайшло своє відображення у дослідженнях вітчизняних науковців Н. Ю. Бутенко, який розглядав професійно орієнтоване навчання іноземній мові у немовних вищих навчальних закладах; С. М. Ковальової, яка вивчала різноманітні підходи до класифікації кейсів; Ю. П. Сурміна, який досліджував становлення та розвиток кейс-методу в Україні; І. Р. Романова, який вивчав метод кейсів у перспективі використання у навчанні майбутніх правознавців англійської мови. Однак відсутні дослідження впровадження цього методу у навчанні української мови як іноземної, що пояснює актуальність нашого дослідження.

Мета статті полягає у розкритті доцільності та ефективності використання методу case study у навчанні української мови як іноземної.

Виклад основного матеріалу. Кейс-стаді (Case study) – метод навчання, в основі якого лежить аналіз, вирішення та обговорення ситуацій, як змодельованих, так і реальних. Case study не має точного перекладу українською. В основному використовується англійський термін або його українськомовні аналоги: кейс-стаді, кейс-метод, навчання на практичних прикладах, метод конкретних ситуацій, ситуаційне навчання, ситуаційні завдання. Серед дослідників немає єдиної думки щодо визначення кейсу. Його можна розглядати як опис реальної ситуації, як фрагмент реального життя.

Згідно з ширшим трактуванням, під кейсом розуміються події, що реально відбулися в тій чи іншій сфері діяльності та описані авторами з метою спровокувати дискусію в навчальній аудиторії, підштовхнути студентів до обговорення та аналізу ситуації, прийняття рішення [Yin 2009].

Основа цієї методики походить з Античності. Одним з найперших кейсологів можна вважати Сократа, який дійшов висновку, що знання, отримані людиною в готовому вигляді, становлять для неї меншу цінність і тому менш довговічні, ніж продукт її власного мислення [Stanford Encyclopedia of philosophy 2009].

Він вважав, що завдання вчителя – допомогти своїм учням «генерувати» знання, які в певному сенсі вже були закладені в їхніх головах, як дитина в утробі матері. Навчання за допомогою практичних прикладів як засіб

розвитку застосовувався й у Спарті. Виховання майбутніх воїнів Спарті полягало у використанні опису відомих битв та їх аналізі. Через тисячоліття цей метод навчання, прабатьком якого був Сократ, визнають як ментальний перелом в освіті та дадуть йому назву «метод кейс-стаді» [Baxter 2008].

Серед переваг методу сучасні дослідники відзначають: практичну спрямованість та варіативність навчання; можливість застосування під час дистанційного навчання; економічність з погляду матеріальних та тимчасових витрат; можливість адаптувати кейс до реальної організаційної ситуації; можливість створення сприятливого соціально-психологічного клімату, що мотивує учасників задіяти наявний досвід, проявити активність, задіяти креативні здібності; можливість налагодження двостороннього зв'язку між викладачем та студентом; можливість для студентів посилити свою впевненість у тому, що вони можуть впоратися в реальності з подібними завданнями або навпаки виявити свої слабкі сторони; можливість для учасників робити помилки у ситуації, наближеній до реальності, а потім проводити їх аналіз [Thomas 2011]. До прагматичних позитивних сторін застосування такого методу можна віднести вміння структурувати час, впевненість та вміння відстоювати свою думку, слухати та бути почутим, розвиток навичок презентації, а також творчий та креативний підхід [Pahre 2005].

Методисти виділяють у структурі кейсу певні компоненти. Кожен кейс містить вправи, що забезпечують активізацію чотирьох компонентів, що виділяються у змісті навчання іншомовному говорінню: мотиваційного, процесуального, результативного, рефлексивного. Вправи можуть бути представлені трьома групами: 1) спрямовані на забезпечення учнів навчально-мовленнєвою ситуацією, темою, проблемою; 2) спрямовані на підготовку дискусій, проектів, брейнстор-мінгів; 3) контрольного характеру [Simons 2009].

Професіонали методу кейс-стаді стверджують, що кожен кейс-матеріал повинен мати індивідуальну, властиву лише йому структуру. Грамотно складений кейс характеризується чітко вираженими часовою, сюжетною та роз'яснювальною структурами. Кейс-метод у методологічному контексті є складною системою, до якої інтегровані інші методи пізнання.

До нього входять моделювання, ігрові методи, "мозкова атака", дискусія [Gustafsson 2017]. У структурі кейсу виділяють такі основні компоненти: постановка задачі; імена та посади персонажів; проблема – короткий опис (з позиції різних учасників подій); матеріали для вирішення (наукові, методичні, статистичні, літературні та ін.) [Heale 2016].

Під час роботи над кейсом виділяються три етапи: ознайомчий, дослідницький, презентаційний. Робота при використанні кейсового методу включає три фази: до заняття, під час заняття, після заняття, також визначає дії викладача та студентів. На першій фазі викладач: підбирає кейс; визначає матеріали; розробляє сценарій заняття; студенти: отримують кейс та список рекомендованої літератури; самостійно готуються до заняття. На другій фазі викладач: організує попереднє обговорення кейсу; ділить групу на підгрупи; керує обговоренням кейсу у підгрупах; студенти: ставлять питання, що поглиблюють розуміння кейсу та проблеми; розробляють варіанти рішень; беруть участь у прийнятті рішень. На останній фазі викладач: оцінює роботу; оцінює прийняті рішення; студенти: складають письмовий звіт на цю тему [Flyvbjerg 2006].

Цей метод надає великі можливості формування у студентів професійної позиції, оскільки дії в кейсі даються в описі професійної ситуації. Виділяють два види кейсів: практичні (тренінг тих, хто навчається в ситуаціях, з якими вони можуть зіткнутися в майбутній професійній діяльності) та навчальні (у них переважають навчальні та виховні завдання). При навчанні української мови метод вирішення ситуаційних завдань застосовується у роботі з автентичними текстами, що містять проблемну (конфліктну) інформацію, що потребує неординарного вирішення [Thomas 2011].

Способи реалізації цього методу на заняттях української мови як іноземної різноманітні. За допомогою кейсу студенти можуть вивчати різні лексичні теми (тлумачення слів, омонімічні, синонімічні, антонімічні явища), розглядати синтаксис складного речення (знаки пунктуації у складних реченнях, відтінки значення у складнопідрядних реченнях з семантикою часу). Також кейси допомагають у вивченні такого важкого матеріалу, як система відмінків,

враховуючи те, що у деяких мовах ця система відсутня або не така розвинена.

Наприклад, система відмінків в українській мові багата на значення. Так, вивчаючи відмінки української мови, іноземці можуть отримати наступний кейс, спрямований на розвиток навичок роботи з інформацією – осмислення тексту, виявлення закономірностей у написанні закінчень відмінків. Крім того, студенти зможуть розібратися у їхніх значеннях: 1) місце, де відбувається дія; 2) час, коли відбувається дія; 3) об'єкт, про який йдеться у тексті. Підсумок цієї роботи передбачає складання правила для правильного вибору закінчення іменників у формі різних відмінків однини та множини.

Зміст Кейсу: 1. Ви – головний редактор в одному відомому інтернет-виданні. Ваші співробітники надсилають вам на електронну адресу статті для перевірки. Сьогодні ви отримали один із таких листів, але стався збій програми, через що частина тексту зникла. Вам потрібно відновити інформацію. Прочитайте текст, порівняйте його з роботами однокласників.

Розповідь одного англійця... . Я прибув до Києв... у квітні. Це була поїздка, про яку я давно мріяв, адже мої друзі багато розповідали мені про Україн... . У аеропорт... мене зустріли українські колеги... . Я взяв участь... у симпозиум..., присвяченому розвитку... економік... Україн... . В останній ден... перебуванн... в Києв... я відвідав театр, прогулявся Хрещатик... . Повернувшись додому, тепер уже я розповідав своїм колеги... про крас... столиц... Україн..., привітних українці... та чудовий український клімат.

Якщо ви не можете виконати завдання, зверніться до інших вправ цього тексту.

Студентам, які тільки починають знайомитися з відмінками у різноманітті їхніх значень, можливо, буде нелегко виконати це завдання. На його вирішення буде направлено низку інших, які допоможуть систематизувати знання, вивести правило. Одним із таких завдань може бути таке, де будуть використані відомі ним моделі та примітиви.

2. Ви, як начальник свого відділу, завжди готові допомогти своїм співробітникам, знаєте відповіді на всі їхні запитання. Дайте відповідь на деякі з них. Інсценуйте діалог, у якому будуть задіяні три питання із наведеного списку. 1. Про кого у статті розповідає новий

журналіст? (науковець, лікар) 2. Про що повідомить директор на зборах? (новий офіс, графік роботи) 3. Коли я зможу піти у відпустку? (червень, жовтень) 4. Де зараз є бухгалтер? (кабінет №7б відрядження) 5. На чому краще вирушити на конференцію? (автобус, таксі) 6. Де лежить новий випуск нашого журналу? (стіл, полиця).

Це завдання відоме студентам і зрозуміло у виконанні. На початкових етапах вони вивчають формули: куди можна піти, про що йдеться у тексті, що потрібно купити тощо. Ці конструкції є лексико-граматичними примітивами для студентів. Тепер вони аналізують ці форми, шукають відповідності.

Метод кейс-стаді пропонує широкі навчальні можливості. Різноманітність результатів, досягнутих під час використання методу, можна розділити на дві групи: навчальні результати – результати, пов’язані з освоєнням конкретних знань і навичок, і освітні результати – результати, створені учасниками під час взаємодії. Навчальні результати пов’язані з освоєнням нової інформації, методів збору даних, методів аналізу, умінням працювати з текстом, а також співвідношенням теоретичних та практичних знань [Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU]. При цьому освітні результати виражаються у створенні авторського продукту, підвищенні рівня професійної компетентності,

розвитку загального інтелектуального та комунікативного потенціалу студентів, появи досвіду прийняття рішень, дій у новій ситуації та вирішення проблем. Набуті в результаті студентами знання та навички будуть затребувані у їхній реальній професійній діяльності.

Висновки. Таким чином, самостійно виконуючи завдання, в основі яких лежать відомі мовні моделі, студенти здобувають знання, систематизують їх. Урізноманітнити це завдання можна так: запропонувати кожній групі попрацювати з одним із значень цього відмінка, а на завершення уроку акцентувати увагу на різниці цих значень. Її можна вказати через виведення примітивів, якими далі користуватимуться студенти для визначення значення відмінка. Важливо, що завдання виконуються у групі, тобто додатково здійснюється комунікація студентів, що є основою комунікативного підходу у навчанні мови. Таким чином, метод кейс-стаді сприяє розширенню способів засвоєння мовного матеріалу. Завдяки закладеному принципу використання лексико-граматичного примітиву він дозволяє розвинути у студентів вміння репродукувати матеріал, здатність до міркування, побудови моделей, притаманних українській мові. Крім того, розширює способи викладу матеріалу, тим самим роблячи заняття різноманітнішими та ефективнішими.

ЛІТЕРАТУРА

1. Baxter P., Jack S. Qualitative Case Study Methodology: Study Design and Implementation for Novice Researchers. *The Qualitative Report*. 2008. 13. Issue 4. Pp. 544–559.
2. Flyvbjerg B. Five misunderstandings about case-study research. *Qualitative Inquiry*. 2006. 12. Issue 2. Pp. 219–245.
3. Gustafsson J. Single case studies vs. multiple case studies: a comparative study (Thesis). Halmstad, Sweden : Halmstad University, 2017.
4. Heale R, James S, Garceau ML. A multiple-case study in nurse practitioner-led clinics: an exploration of the quality of care for patients with multimorbidity. *Nurs Leadersh*. 2016. № 29. С. 37–45.
5. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, laboratorij za korpus slovenskega jezika (n.d.). URL: http://bos.zrc-sazu.si/c/neva.exe?n=a_si_s&e=C_I_D_SM_MA%2020894
6. Pahre R. Formal Theory and Case-Study Methods in EU Studies. *European Union Politics*. 2005. № 6:1. Pp. 113–46.
7. Simons H. Case study research in practice. London : SAGE, 2009.
8. Stanford Encyclopedia of philosophy: Karl Popper. 2009. URL: <http://plato.stanford.edu/entries/popper/>
9. Thomas, G. A Typology for the case study in social science following a review of definition, discourse and structure. *Qualitative Inquiry*. 2011. 17. Issue 6. Pp. 511–521.
10. Yin R. K. Case study research: design and methods (4th ed.). Thousand Oaks, CA : Sage, 2009.

REFERENCES

1. Baxter, P. and Jack, S. (2008). Qualitative Case Study Methodology: Study Design and Implementation for Novice Researchers. *The Qualitative Report*. 13(4). 544–559.
2. Flyvbjerg, B. (2006). Five misunderstandings about case-study research. *Qualitative Inquiry*. 12(2). 219–245.
3. Gustafsson, J (2017). Single case studies vs. multiple case studies: a comparative study (Thesis). Halmstad, Sweden : Halmstad University.

4. Heale, R, James, S, Garceau, ML (2016). A multiple-case study in nurse practitioner-led clinics: an exploration of the quality of care for patients with multimorbidity. *Nurs Leadersh.* 29. 37–45.
5. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, laboratorij za korpus slovenskega jezika (n.d.). URL: http://bos.zrc-sazu.si/c/neva.exe?n=a_si_s&e=C_I_D_SM_MA%2020894
6. Pahre, R. (2005). Formal Theory and Case-Study Methods in EU Studies. *European Union Politics.* 6(1). 113–46.
7. Simons, H. (2009). Case study research in practice. London : SAGE.
8. Stanford Encyclopedia of philosophy: Karl Popper (2009). URL: <http://plato.stanford.edu/entries/popper/>
9. Thomas, G. (2011). A Typology for the case study in social science following a review of definition, discourse and structure. *Qualitative Inquiry.* 17(6). 511–521.
10. Yin, R. K. (2009). Case study research: design and methods (4th ed.). Thousand Oaks, CA : Sage.

N. S. MEDVID

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language, Literature and Teaching Methods,
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, Sumy region, Ukraine
E-mail: Medvedica@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-9251-3238>*

H. D. MALINSKA

*Associate Professor at the Department of Theory and History of the State and Law,
National Transport University, Kyiv, Ukraine
E-mail: mal2665@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0001-8554-7926>*

O. V. TKACH

*Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Studies, Documentary Studies and Information Activities,
Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture, Dnipro, Ukraine
E-mail: ovtkachst@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-8494-0774>*

METHODS OF CASE-STUDIES IN TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

This article presents the case-study as a type of method of teaching Ukrainian as a foreign language. Its purpose is to give a detailed description of a case study – its definition, some classifications and several advantages and disadvantages – in order to provide a better understanding of this widely used type of approach. The article deals with the issue of practical use of case-study method at the Ukrainian lessons in order to improve the effectiveness of study of the Ukrainian language among future foreign specialists. The authors define the essence of the case-study method itself and the practical value of its use, suggest the examples of cases for teaching future foreign specialists in the classes of Ukrainian. The conclusion is made that the case-study method is effective enough for improving study of Ukrainian by the future foreign specialists, their ability to add to their knowledge in professionally-oriented subjects, and independently search for relevant information. Besides, the use of case-study methods at the lessons of Ukrainian improves speaking skills and their ability to present monologues and dialogues on various topics, increases vocabulary. As a result of the abovementioned research, it is considered essential to introduce the case-study method in order to improve interdisciplinary relations of professionally-oriented subjects, to develop analytic and strategic thinking, improve the ability for problem solving and making rational conclusions in the course of training future foreign specialists. The case-study method is also able to demonstrate practical value of theoretical subjects to the future specialists, and the opportunities for their realization in various true-to-life situations. Furthermore, working at the case allows future professionals to identify gaps in knowledge and close them by search.

Key words: foreign specialists, case-study, skills, speaking skills, Ukrainian language.

UDC (81'25:81'36):821.111Roald Dahl7=030=161.2Matilda(045)

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.42>

S. A. OSTAPENKO

PhD in Pedagogy, Associate Professor,

Head of the Department of Foreign Philology, Ukrainian Studies and Social and Law Disciplines,

Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University of Economics and Trade,

Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine

E-mail: ostapenko@donnuet.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0002-3915-4854>

H. M. UDOVICHENKO

PhD in Pedagogy,

Associate Professor at the Department of Foreign Philology, Ukrainian Studies and Social and Law Disciplines,

Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University of Economics and Trade,

Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine

E-mail: udovichenko@donnuet.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0003-3731-0857>

S. K. REVUTSKA

PhD in Philology,

Associate Professor at the Department of Foreign Philology, Ukrainian Studies and Social and Law Disciplines,

Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University of Economics and Trade,

Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine

E-mail: revutska@donnuet.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0002-8969-1295>

TRANSLATION OF “MATILDA” BY ROALD DAHL INTO UKRAINIAN: GRAMMATICAL ASPECT

The authors of the article consider the translation of fiction text as one of the most effective forms of intercultural communication of a foreign author and reader, a way to convey his creative ideas by linguistic and psychological means. It is emphasized that in the process of translating a fiction text from English into Ukrainian there is a high probability of a number of difficulties due to numerous divergences, which are primarily because of the belonging of two languages to different groups and, consequently, the existence of different grammatical categories. Therefore, the need to overcome the barrier of divergences in the original language and the language of translation, to achieve adequacy and maximum reliability determines the need for translation transformations, including grammatical ones.

Analysis of the factual material makes it possible to conclude that in most cases the transformations used by V. Morozov in the process of translating Roald Dahl's "Matilda" are justified. The translator uses all kinds of grammatical transformations. Transformations of internal division, replacement, permutation and transposition are most often used; less often, there are integrations and compensations. At the same time, it can be argued that the volume of grammatical transformations aimed at achieving the adequacy and semantic equivalence of literary translation, in addition to subjective and objective factors is also significantly influenced by the norms of the Ukrainian language. Therefore, a key component of a translator's professional competence and a guarantee of quality is a thorough knowledge of the native language, its basics, features and subtleties, as well as awareness of current trends, changes and innovations.

Key words: translation, fiction text, translation transformations, grammatical transformations.

Introduction. Fiction translation is one of the most effective forms of intercultural communication between a foreign author and a reader, a way of rendering his creative ideas through

linguistic and psychological means. According to A. Shyshko and H. Lukanska, any work of art is a certain conceptual sphere that creates a corresponding artistic world [Shyshko : 125].

N. Hryshkova defines the conceptosphere as a set of concepts, which, as a musical canvas, consists of the worldview of the native speaker [Hryshkova : 187–193]. Therefore, it is extremely important to find new facets of the culture of translation of a work of art, because the translator in this case has a double responsibility to both the author and the reader for the accuracy and quality of translation of the original text. The main task in the process of working with a literary text is to reproduce the individual originality of the source text, which is manifested mainly in the lexical system and semantically significant grammatical categories of the original language.

However, in the process of fiction text translating from English into Ukrainian there is a high probability of a number of difficulties due to numerous differences, which are explained primarily by the two languages belonging to different groups and, consequently, the existence of different grammatical categories. Therefore, it is the need to overcome the barrier of differences in the source language and the target language, to achieve adequacy and maximum reliability, determines the need of translation transformations, including grammatical, application.

Many linguists have studied various aspects of literary translation, including N. Hryshkova, A. Martyniuk, V. Maslova, M. Shishkov, L. Yarova, and others. Problems of translation transformations, in turn, have been researched by numerous domestic and foreign scientists, namely: V. Karaban, I. Korunets, A. Mamrak, L. Naumenko, A. Shveytser, E. Breus, I. Retsker, and many others. However, the problem of translation transformations in general and grammatical transformations in particular remains relevant, as transformations at any level are an integral part of translation activities and any professionally performed literary translation includes certain types of transformations, features and expediency of which require constant research in order to improve the level of translation competence.

The **purpose** of the article is to study translation transformations and their combinations which allow the translator to reproduce a foreign text as accurate as possible, taking into account the principle of similarities and differences of two languages at the grammatical level, and to achieve the highest degree of adequacy while being translated into Ukrainian.

The research is based on “Matilda” by Roald Dahl and its Ukrainian translation performed by V. Morozov.

The main scientific results are obtained applying a set of general scientific and special methods of research, namely: analysis and generalization of scientific literature on the problems of translation transformations; theoretical generalization, analysis and synthesis; comparative, descriptive and analytical methods.

Results and discussions. Translation is firstly a language-based activity, and a translator works with the language. Language is the foundation and the main means of translation. The translation cannot be understood unless its ability to display and re-create the original is revealed; it is a reflection of the original. The more accurate, the more holistic this reflection, the higher the quality of the translation.

The most important task of a translator is to achieve semantic equivalence between source and target texts. To achieve it, various translation transformations connected with the grammatical structure of the utterance are required. The reason for grammatical transformations is in the fact that each language has its own peculiar structure, and the translator must take this into account. It is the differences in the structures of the source and target languages that force the translator to use different transformations. But, in addition to objective reasons for using grammatical transformations, there are also subjective ones: lack of time in terms of interpretation, the translator’s own style, whether the translator is a native speaker of the source language or the target language, etc.

To overcome the barrier of differences in the original language and the target language and achieve adequacy in translation, a number of translation transformations are applied at the grammatical level of the language.

A. Shveytser defines translation transformations as interlingual transmissions, rearrangement of elements of the source text, actions of re-expression of meaning or paraphrasing in order to achieve the translation equivalent [Shveytser : 118].

In translation studies, there are many classifications of types of translation transformations. L. Naumenko and A. Hordieieva [Naumenko] divide them into three main groups: lexico-semantic, grammatical and stylistic.

The story “Matilda” was not an object of many scientific researches. Such linguists as T. Kushnirova, O. Panko, E. Borisova and E. Kobzeva study it from the literary point of view. M. Sevastyuk, Ya. Panko and Yu. Minsys investigate lexico-semantic peculiarities of the story translations. S. Ostapenko researches emotionally expressive lexical units rendering in the process of “Matilda” translation into Ukrainian [Ostapenko].

This very research is devoted to grammatical transformations, so it is necessary to define this type of translation transformations.

According to V. Komissarov, grammatical transformations (grammatical substitutions) are a method of translation in which a grammatical unit in the original is transformed into target language unit with a different grammatical meaning. A grammatical unit of any level can be replaced: word form, part of speech, sentence member, sentence of a certain type. It is clear that when translating, the forms of source language are always replaced by the forms of target language. Grammatical substitution as a special way of translation involves not just the use of target language forms in translation, but the refusal to use forms of target language, similar to the original, replacement of such forms with others different from them in content (grammatical meaning) [Komissarov : 54].

In the process of comparative analysis of the story “Matilda” by Roald Dahl [Dahl 2016] and its Ukrainian translation performed by V. Morozov [Dahl 2018] a lot of grammatical transformation can be identified, both of syntactic and morphological nature.

The most common is the transformation of **replacement** of word order:

There are no funny bits in his books [Dahl 2016]. – *У його книжках немає смішних сцен* [Dahl 2018].

All of us are likely to come across at least one of them in a lifetime [Dahl 2016]. – *В своєму житті ми всі хоч раз наткнемося на таких* [Dahl 2018].

Three hands went up [Dahl 2016]. – *Угору злетіло три руки* [Dahl 2018].

Matilda said immediately [Dahl 2016]. – *Миттю відповіла Матильда* [Dahl 2018].

She said to the class [Dahl 2016]. – *Звернулася вона до класу* [Dahl 2018].

Matilda said truthfully [Dahl 2016]. – *Чесно зізналася Матильда* [Dahl 2018].

In all these examples, we can observe the transformation of replacement of word order that is caused

by the need to bring the sentences to the norms of the Ukrainian language syntax.

Rather often V. Morozov applies the transformation of **compensation** – a method of translation by which the loss of meaning in one part of a sentence or text is compensated in another part [Naumenko : 26]:

You have all brought your own pencils, I hope [Dahl 2016]. – *Ви всі, сподіваюся, принесли з собою олівці* [Dahl 2018].

You must have a great father then [Dahl 2016]. – *Тоді в тебе, мабуть, прекрасний батько* [Dahl 2018].

For quite a long way, I think [Dahl 2016]. – *Мабуть, довго* [Dahl 2018].

But of course multiplying by two is a lot easier than some of the biggest numbers [Dahl 2016]. – *Але множити на два, зрозуміло, значно легше, ніж на більші цифри* [Dahl 2018].

In the examples given, the translator applies the transformation of compensation, which brought the structure of translated sentences closer to the norms of the Ukrainian language. The Ukrainian language is characterized by the use of an introductory construction at the beginning or in the first part of a sentence to reinforce certain information.

Another transformation which rather often can be observed in the target text is the transformation of **inner partitioning** (rendering a simple sentence with the help of a complex one [Naumenko : 28]):

Miss Honey looked carefully at the tiny girl sitting in the second row [Dahl 2016]. – *Міс Гані уважно глянула на крихітну дівчинку, що сиділа в другому ряду* [Dahl 2018].

The class was silent, all listening [Dahl 2016]. – *У класі панувала тиша, всі прислухалися* [Dahl 2018].

Do any of you happen to have learnt the two-times table already? [Dahl 2016] – *А чи хтось із вас уже знає, як множити цифри на два?* [Dahl 2018]

As we can see, the original sentences are simple ones, expanded by a Participle, Nominative Participle Construction, and Subjective Infinitive Construction. V. Morozov translates them by complex sentences, which is typical for the Ukrainian language when translating sentences with non-finite forms of verb.

The transformation, reverse to partitioning, is **integration**. There are two types of integration: outer and inner.

Inner integration (a way of translating when a complex or compound sentence is rendered with a simple sentence [Naumenko : 30]) is also applied when translating the story into Ukrainian:

Matilda's parents, who weren't very concerned one way or the other about their daughter's education, had forgotten to make the proper arrangements in advance [Dahl 2016]. – *Матильдині батьки, не дуже переймаючись освітою своєї рідної дочки, забули заздалегідь про все домовитись* [Dahl 2018].

As we can see, the complex sentence is translated with a simple one expanded by a Participle. But, at the same time the V. Morozov applies the transformation of replacement putting the word *заздалегідь* after the verb it modifies.

She had a lovely pale oval madonna face with blue eyes and her hair was light-brown [Dahl 2016]. – *Вона мала привабливо біде овальне лице мадонни, блакитні очі та світло-каштанове волосся* [Dahl 2018].

It is the beginning of at least eleven long years of schooling that all of you are going to have to go through [Dahl 2016]. – *Попереду – одинадцять довгих років навчання* [Dahl 2018].

Was it your mother, Matilda, who taught you? [Dahl 2016] – *Матильдо, тебе навчила мама?* [Dahl 2018]

All the sentences above are rendered with the help of inner integration in order to make them easier to comprehend by a Ukrainian reader.

Outer integration (a method of translation by which two or more simple sentences are combined into one complex [Naumenko : 30]) is applied in the translation of “Matilda” only once:

'Stop!' Miss Honey said. She had been listening slightly spellbound to this smooth recital [Dahl 2016]. – *Стій! – урвала її міс Гані, що трохи приголомшено слухала цей бездоганний переказ* [Dahl 2018].

If take into account syntactic nature of the sentences, we can't but mention the fact of using colloquial (elliptical) syntactic constructions in translation which are typical for the Ukrainian language:

You'll have to have it dyed black [Dahl 2016]. – *Доведеться пофарбувати на чорне* [Dahl 2018].

What is it? [Dahl 2016] – *І скільки ж?* [Dahl 2018]

Are you sure? [Dahl 2016] – *Справді?* [Dahl 2018]

It's two hundred and sixty-six [Dahl 2016]. – *Двісті шістдесят шість* [Dahl 2018].

That's all a calculator is [Dahl 2016]. – *Тобто за калькулятор* [Dahl 2018].

That is correct [Dahl 2016]. – *Правильно* [Dahl 2018].

As it was mentioned earlier, grammatical transformations can be of morphological nature. The most common morphological transformations applied by V. Morozov are transposition and permutation.

Transposition, i.e. replacement of one part of speech by another one, is manifested in translation of “Matilda” in all its types.

In the following examples: *after going through all the names – після переключки за прізвиськом, sign of showing off – ознака хизування* – gerund is rendered with a noun (**nominatization**), which is typical for gerund translation into Ukrainian.

The **adjectivation** is observed in the following examples: *Matilda's desk – Матильдина парта, children's books – дитячі книжки, the tiny girl with dark hair – крихітна темноволоса дівчинка, pocket calculator – кишеньковий калькулятор*, where nouns are translated by adjectives. This is especially common while nouns in the Possessive Case translating.

In the expressions *with absolute amazement – вражено, in wonder – зачудовано* – English nouns are rendered into Ukrainian with the help of adverbs, which justifies such type of transposition as **adverbalszation**.

And in the example *was no doubt – не сумнівалася* – **verbalization** is applied (a noun is translated by a verb).

The transformation of **permutation** (replacement of places of tokens in a phrase or elements in a phrase [Naumenko : 19]) is exemplified by the following word combinations: *like a porcelain figure – як статуетка з порцеляни, in Miss Honey's class – в класі міс Гані, Miss Honey's face – лице міс Гані, headmistress's study – кабінет директорки, qualities of brilliance – розумові здібності*. It is one more way to render a noun in the Possessive Case alongside with Ukrainian possessive adjectives. At the same time in the last example the transformation of adjectivation is also observed.

But in most cases, as we mentioned earlier, the transformations are mostly of **complex nature**: in order to achieve adequacy – the main goal of translation – translator applies several transformations simultaneously.

Thus, in the sentence

Miss Jennifer Honey was a mild and quiet person who never raised her voice and was seldom seen to smile, but there is no doubt she possessed that rare gift for being adored by every small child under her care [Dahl 2016]. – *Міс Дженифер Гані була делікатна й тиха, вона ніколи не кричала й зрідка всміхалася, однак, поза сумнівом, мала рідкісний хист – її обожнювали всі діти, якими вона опікувалась* [Dahl 2018] V. Morozov applies inner integration (the clause *there is no doubt* is rendered with the expletive construction *поза сумнівом*), two inner partitionings (when translating gerund construction and prepositional phrase with the help of clauses), and verbalization (the noun *care* was rendered with a verb).

In the next sentence

There was an aura of menace about her even at a distance, and when she came up close you could almost feel the dangerous heat radiating from her as from a red-hot rod of metal [Dahl 2016]. – *Навіть звіддала можна було помітити навколо неї ауру жорстокості, а зблизька відчувався небезпечний жар, який вона випромінювала, мов розігртий до червоного металевий прут* [Dahl 2018] the following transformations can be mentioned: replacement in the first part of the sentence, inner integration in the second part, inner partitioning

while Participle Construction translation, and permutation when word combination *red-hot rod of metal* rendering, and adjectivation (the noun *metal* is translated by adjective *металевий*).

All these examples indicate the need for comprehensive application of different types of transformations to achieve the accuracy of source language information transfer and to give translation adequacy and specificity.

Conclusions. Summing up the analysis, we can conclude that in most cases the transformations used by V. Morozov in the process of “Matilda” by Roald Dahl translation are justified. The translator applies all kinds of grammatical transformations. Most often, the transformations of inner partitioning, replacement, permutation, and transposition are used, less often – integration and compensation.

At the same time, it can be argued that the scope of grammatical transformations aimed at achieving the adequacy and semantic equivalence of literary translation, in addition to subjective and objective factors, is also significantly influenced by the norms of the Ukrainian language. Therefore, a key component of the professional competence of the translator and the key to quality is a thorough knowledge of the native language, its basics, features and subtleties, as well as awareness of current trends, changes and innovations.

BIBLIOGRAPHY

1. Гришкова Н. В. Концепт як мовно-культурний феномен. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : «Філологічна». 2009. Вип. 11. С. 187–193.
2. Комиссаров В. Н. Теория перевода. М.: Высшая школа, 1990, 80 с.
3. Науменко Л. П., Гордєєва А. Й. Практичний курс перекладу з англійської мови на українську : навч. посібник. Вінниця : Нова книга, 2011. 136 с.
4. Шишко А. В., Луканська Г. А. Граматичні трансформації в художньому перекладі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2019. № 43. Т. 4. С. 125–128.
5. Швейцер А. Д. Перевод и лингвистика. М.: Высшая школа, 1973. 310 с.
6. Ostapenko S. A., Lysohor M. Yu. Emotionally expressive lexical units rendering in the process of fiction text translation (based on material from “Matilda” by Roald Dahl). *Інтелект. Особистість. Цивілізація: Тематичний збірник наукових праць із соціально-філософських проблем*. № 2(23). 2021. С. 61–69.

SOURCES

1. Дал, Роальд. Матильда / пер. з англ. В. Морозов. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2018. URL: <https://readli.net/chitat-online/?b=409218&pg=1>
2. Dahl, Roald. Matilda. Puffin Books. 2016. URL: https://archive.org/stream/matilda_20180915/matilda_djvu.txt

REFERENCES

1. Hryshkova, N. V. (2009). Kontsept yak movno-kulturnyi fenomen [The concept as a linguistic and cultural phenomenon]. *Scientific Notes of Ostroh Academy National University : Philology Series*. Issue 11. Pp. 187–193.
2. Komissarov, V. N. (1990). Teoriya perevoda [Theory of translation]. Moscow, Vysshaya Shkola Publ., 1990, 80 p.
3. Naumenko, L. P. & Hordieieva, A. Y. (2011). Praktychnyi kurs perekladu z anhliiskoi movy na ukrainsku : navch. posibnyk [Practical course of translation from English into Ukrainian : textbook]. Vinnytsia, Nova Knyha Publ., 136 p.

4. Shyshko, A. V., Lukanska, H. A. (2019). Hramatychni transformatsii v khudozhnomu pereklyadi [Grammatical transformations in literary translation]. *International Humanitarian University Herald. Philology*. No 43, vol. 4. Pp. 125–128.
5. Shveytser, A. D. (1973). *Perevod i lingvistika* [Translation and linguistics]. Moscow, Vysshaya Shkola Publ., 310 p.
6. Ostapenko S. A., Lysohor M. Yu. (2021). Emotionally expressive lexical units rendering in the process of fiction text translation (based on material from “Matilda” by Roald Dahl). *Intelligence. Personality. Civilization : Thematic collection of scientific works in socio-philosophical issues*. No 2(23). Pp. 61–69.

SOURCES

1. Dahl, Roald (2018). *Matylida* [Matilda] (V. Morozov trsans.). Kyiv, A-BA-BA-HA-LA-MA-HA Publ. URL: <https://readli.net/chitat-online/?b=409218&pg=1>
 2. Dahl, Roald (2016). *Matilda*. Puffin Books Publ. URL: https://archive.org/stream/matilda_20180915/matilda_djvu.txt
-

С. А. ОСТАПЕНКО

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземної філології, українознавства та соціально-правових дисциплін,
Донецький національний університет економіки та торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна
Електронна пошта: ostapenko@donnuet.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-3915-4854>*

Г. М. УДОВІЧЕНКО

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземної філології, українознавства та соціально-правових дисциплін,
Донецький національний університет економіки та торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна
Електронна пошта: udovichenko@donnuet.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0003-3731-0857>*

С. К. РЕВУЦЬКА

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології, українознавства та соціально-правових дисциплін,
Донецький національний університет економіки та торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна
Електронна пошта: revutska@donnuet.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-8969-1295>*

«МАТИЛЬДА» РОАЛДА ДАЛА В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ: ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Автори статті розглядають переклад художньої літератури як одну з найефективніших форм міжкультурної комунікації іноземного автора та читача, спосіб передачі його творчих задумів лінгвістичними та психологічними засобами. Наголошують що у процесі перекладу художнього тексту з англійської українською мовою існує велика ймовірність виникнення низки труднощів через численні відмінності, які пояснюються насамперед приналежністю двох мов до різних груп, а отже, і існуванням різних граматичних категорій. Тому саме необхідність подолання бар'єру відмінностей у мові оригіналу та мові перекладу, досягнення адекватності та максимальної надійності визначає необхідність застосування перекладацьких трансформацій, у тому числі й граматичних. У процесі порівняльного аналізу повісті «Матильда» Роальда Даля та її перекладу на українську мову у виконанні В. Морозова можна виявити чимало граматичних трансформацій як синтаксичного, так і морфологічного характеру.

Аналіз фактичного матеріалу дає можливість зробити висновок про те, що в більшості випадків трансформації, використані В. Морозовим у процесі перекладу «Матильди» Роальда Даля є виправданими. Перекладач застосовує всі види граматичних трансформацій. Найчастіше використовуються перетворення внутрішнього поділу, заміни, перестановки та транспозиції, рідше – інтеграції та компенсації. Водночас можна стверджувати, що на обсяг

граматичних трансформацій, спрямованих на досягнення адекватності та семантичної еквівалентності художнього перекладу, окрім суб'єктивних та об'єктивних факторів, істотний вплив також мають норми української мови. Тому ключовою складовою професійної компетентності перекладача і запорукою якості є ґрунтовне знання рідної мови, її основ, особливостей та тонкощів, а також усвідомлення актуальних тенденцій, змін та інновацій.

Ключові слова: переклад, художній текст, перекладацькі трансформації, граматичні трансформації.

УДК 81'255:[808.7+61]

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.43>**Р. В. ПОВОРОЗНЮК***доктор філологічних наук, доцент,**професор кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови,**Навчально-науковий інститут філології**Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна**Електронна пошта: rocksol24@i.ua**<https://orcid.org/0000-0003-3418-6651>***ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ МЕДИЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ
В ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ**

Дослідження розкриває проблеми медичної термінології в перекладеному художньому тексті, відтворення гібридних текстів, стратегії й тактики перекладу художнього тексту крізь призму медичної картини світу. Об'єктом дослідження є стратегії й тактики відтворення гібридних текстів із вкрапленнями медичної термінології з англійської на українську мову. Предметом дослідження є медична термінологія в романі *The Surgeon* Т. Геррітсен та її відтворення в українськомовному перекладі Н. Гоїн. Метою дослідження є порівняти шляхи донесення медичної інформації в художньому тексті, дослідити тактики експліцитації в українському перекладі з огляду на ідеалізоване бачення реципієнта. Термінологія довгий час вважалася ознакою науково-технічних текстів, проте наразі спостерігаємо розвиток різноманітної типології дискурсів. Так, художня література поєднує раніше розмежовані форми дискурсів, створюючи «гібридні тексти». Узагальнено можемо стверджувати, що гібридні тексти мають ознаки кількох змішаних дискурсів. Вони спрямовані на трансляції наукової інформації таким чином, щоб вона, бодай частково, відповідала рівню обізнаності реципієнтів. Невід'ємним складником популяризації, зокрема художнього тексту з медичним компонентом змісту, наразі є комерціалізація. Автори вживають медичну термінологію, аби екзотизувати текст і привернути увагу читачів. В українськомовній версії *The Surgeon* перекладачка досягає комерціалізації шляхом залучення груп читачів без медичної освіти. Загалом, проникнення медицини в художню літературу є успішним, оскільки цілительство, лікарі, медична наука асоціюється з містикою, сакральністю. Опис анатомічних аспектів, створення тривимірної картини світу й забезпечення присутності в ній читача дають змогу авторам оригінального й цільового текстів розв'язати пелену таємності, яка оточує людей у білих халатах, і їх життя, як особисте, так і професійне, стає доступнішим для стороннього реципієнта.

Ключові слова: гібридний художній текст, медична інформація, термінологічна варіативність, популяризація, експліцитація.

Вступ. Термінологія довгий час вважалася характерною ознакою наукових та технічних текстів, проте сьогодні ми спостерігаємо розвиток більш різноманітної типології дискурсу. Так, художня література об'єднує дотепер розмежовані форми дискурсу і продукує «гібридні тексти». К. Шеффнер та Б. Адаб визначають гібридний текст як «текст, що є результатом процесу перекладу. Він демонструє особливості, які можуть здаватися дивними/незвичними для культури реципієнта, тобто для цільової культури» [цит. за Поворознюк 2017; Поворознюк 2019]. Їхня мета полягає у тому, щоб прокомунікувати наукову інформацію таким чином, щоб вона, хоча б частково, збігалась зі знаннями реципієнтів. Гібридний текст – це текст, що став результатом процесу інтра- або інтермовної медіації. Він виказує особливості джерельного тексту, які можуть здаватися незвичними

для аудиторії. Л. Ільїнська та ін. вважають, що для передачі певної ідеї у науковому чи технічному тексті необхідно використовувати визначені коди, які регулюють дискурс певної сфери, наукової чи технічної дисципліни та навіть професійної комунікації. Для перекладу гібридних текстів потрібна методологія, яка не обмежується дослівним перекладом [цит. за Поворознюк 2017; Поворознюк 2019].

Постановка проблеми. Оскільки особливості гібридного тексту найкраще проглядають крізь призму цільової мови, то його переклад супроводжуватиметься збиранням, збереженням та утилізацією інформації. Для перекладу такого типу текстів та відтворення медичної термінології потрібна певна стратегія відтворення, не просто застосування трансформацій, а швидше ретрансляція змісту. Це пояснюється тим, що перекладач свідомо змінює мету тексту.

Перекладачі у таких випадках надають перевагу непрямій відповідності медичних термінів, що сигналізує про те, що переклад зорієнтований на прийнятність, а не на адекватність.

Аналіз попередніх досліджень, дотичних до цієї праці. Як стверджують Ф. Фарахзад та Б. Монфаред, гібридність є головною особливістю перекладених текстів. Рівень гібридності залежить від перекладацьких рішень, наприклад, наскільки перекладач хоче зберегти іноземні елементи в цільовому тексті. На основі таких рішень і формується конкретна перекладацька стратегія [цит. за Поворознюк 2017; Поворознюк 2019].

У постколоніальних студіях гібридний текст визначали як «текст, написаний ексcolonізованим мовою ексcolonізатора» [Чрділелі]. Постколоніальні тексти доклалися до створення нової мови, яка ставить під сумнів поняття перекладу іноземного тексту. Для таких текстів більше підходить термін «транскультурація», аніж «мультикультурація», тому що процес перекладу гібридних текстів асоціюється не лише з культурним набуттям, а з певними втратами попередньої культури, частковою декультурацією і, як наслідок, зі створенням нового культурного феномену, який можна назвати «неокультурацією». У сучасній літературі термін «гібридний текст» пов'язується не з колонізацією, а з глобалізацією. Наприклад, щоб досягти певної політичної єдності, терміни спрощують, намагаються зробити їх універсальними через обмежені комунікативні функції текстів. Гібридизація тексту може відбуватись як в процесі створення оригіналу, так і в процесі перекладу. Деякі дослідники (А. Даф) розглядають будь-який переклад як гібридний текст, оскільки перекладач є посередником між двома мовами та культурами. Такий підхід висуває певні вимоги до гібридного тексту. Якщо ми беремо до уваги культурну (національну) гібридність, то вона повинна зберегти свою суть, разом дозволивши читачеві розмежувати гібридність, яку заклав автор, та гібридність самого перекладу. Професійна (фахова) ж гібридність дає перекладачеві ширше поле для діяльності, оскільки, залежно від реципієнтів, термінологію, притаманну певній професії, можна як пояснювати в деталях, тобто орієнтуватися на ширшу аудиторію, так

і просто ретранслювати у перекладі й не змінювати фокус-групу автора [Сухачова].

На думку Альбрехта Нойберта, перекладач може спеціально намагатися не віддалятися від оригінального тексту, щоб показати різницю між мовою оригіналу й перекладу, і таким чином «протистояти» нормам цільової культури. Гібридність на сьогодні є важливим елементом сучасного художнього дискурсу; аналіз гібридних текстів неможливий без урахування соціокультурного контексту і вихідної, і цільової полісистем, оскільки саме соціокультурний контекст визначатиме перекладацькі стратегії та способи передачі головних текстових елементів [Демецька].

Злиття медичного дискурсу та художньої літератури – це присутність медичних компонентів у літературному тексті, за умови, що медична термінологія використовується з певною метою, а не хаотично. У такій літературі побутують інтерлінгвальні та інтердисциплінарні омоніми, структурована термінологічна система, різні за етимологією та функцією одиниці. Рівень гібридності текстів залежить від перекладацьких рішень, наскільки перекладач хоче зберегти іноземні елементи у цільовому тексті. Таким чином формується стратегія, до якої він схиляється, – репродуктивна чи адаптивна, доместикаційна чи фореїнізаційна. У випадку перекладу прагматичного або культурно-значущого тексту для вузької аудиторії спеціалістів доцільно використовувати репродуктивний метод перекладу, оскільки для таких реципієнтів поняття складова тексту становитиме професійну значущість. Смыслова навантаженість тексту у такій ситуації сприймається не як культурно обумовлена інформація, а як технологія. Якщо ж текст орієнтовано на ширше коло реципієнтів (неспеціалістів), варто використовувати адаптивний метод. Адаптивний потенціал дискурсу – це його спроможність до адаптації, що залежить від близькості мов і культур, та за умови необхідності прагматичного підходу під час перекладу [English literary genres: grammar and interpretation aspects].

Що ж до методів доместикації/фореїнізації, то їх краще розглядати крізь призму культури. Доместикацію часто використовують для адаптації культурного контексту або

реалій, притаманних певній культурі. Форейнізація зберігає оригінальний культурний контекст – в термінах, іменах, топонімах. Природа, мета та функція тексту оригіналу і тексту перекладу у відповідних культурах також можуть бути визначним для методології фактором. У медичній сфері особливості міжкультурної комунікації сприяють використанню трьох основних груп стратегій: адаптивних, репродуктивних та адаптивно-репродуктивних. Оскільки для реалізації перекладацьких стратегій потрібні систематизовані перекладацькі операції, у перекладі застосовуються наступні тактики медичного перекладу – вживання повних відповідників медичних термінів оригінального тексту, а також різних перекладацьких трансформацій, таких як додавання, вилучення, заміна [Basics of medical terminology].

Виклад основного матеріалу дослідження.

До перекладу будь-якого художнього тексту медичної тематики потрібен комплексний підхід, щоб відтворити його жанрово-стильовий аспект. При перекладі таких текстів перекладач може до певної міри змінювати аудиторію-реципієнта, наприклад спрямовувати медичні тексти на «ідеалізовану» аудиторію, яка має високу (порівняно із оригінальною) медичну обізнаність. Таку стратегію може обирати й сам автор. У випадку «Хірурга» Тесс Геррітсен спрямовує свій текст на рівну собі аудиторію, не надаючи пояснень чи тлумачень. Наталія Гоїн, своєю чергою, диверсифікує текст, оскільки реципієнтом перекладу можуть стати різні групи читачів: і медичні фахівці, і нефаківці, для останніх перекладачка і надає пояснення.

Популяризація наукового знання виявляється у зростанні попиту на художню літературу з елементами науки [Baker; Montalt, González Davies]. Повсюдне використання термінології водночас ніби й відчужує текст, але й приваблює читача до нього, захоплюючи чимось невідомим і таємничим. У випадку перекладу таких творів, оригінал долучає ще один пласт популяризації; він може особливо не відрізнятися від цільового тексту, а може посилювати задум автора, залежно від методів та стратегій перекладача. У перекладі «Хірурга» Наталія Гоїн створює додатковий пласт інформації для популяризації наукового (у цьому випадку медичного) знання. Вона розширює аудито-

рію у порівнянні з намірами автора, роблячи твір доступним для читачів, що не мають безпосереднього стосунку до медичної сфери. Повсюдні пояснення до термінів у вигляді описів, розшифрувань, зносок – так перекладачка популяризує медицину в художній літературі.

Наприклад, речення «First the skin, then the *superficial fascia*, then the muscle, and finally the *pelvic peritoneum*» [Gerritsen: 21]/ «Спершу шкіру, тоді *поверхневу фасцію*, м'язи і нарешті *очеревину*» [Геррітсен: 15] у перекладі отримує два роз'яснення до виділених термінів у вигляді виноска: «Спершу шкіру, тоді поверхневу фасцію, м'язи і нарешті очеревину». «Поверхнева фасція – оболонка м'язів, судин, нервів, внутрішніх органів, утворені волокнистою сполучною тканиною», «Очеревина – серозна оболонка, що вистеляє стінки черевної порожнини й огортає розміщені в ній органи». Важливо розуміти, що власне українське слово «очеревина» створює доместикаційний ефект, воно нагадує лексему-терміноід народної медицини, в той час як *peritoneum* – це приклад медичного езотеризму, анатомічний термін латинського походження, не відомий людині без медичної освіти.

Неодмінним фактором популяризації романів з медичною складовою в наш час є комерціалізація таких творів. Автори використовують медичну термінологію для екзотизації та підвищення привабливості тексту. У випадку українськомовної версії «Хірурга» перекладачка ще більше комерціалізує текст, роблячи його доступнішим групам читачів без медичної обізнаності. Дуже часто Наталія Гоїн використовує власне українські слова для перекладу вузькоспеціалізованих медичних термінів. Наприклад, наступні терміни у реченнях:

«There were similar bruises around both ankles, and a band of *petechiae* – pinpoint skin hemorrhages – stretched across her hips» [Gerritsen: 16].

«Схожі синці вкривали її щиколотки, а на стегнах – смужка маленьких підшкірних *крововиливів*» [Геррітсен: 23].

«I did a *paracentesis*. He's got blood in his belly» [Gerritsen: 24].

«Я зробив *проколвання*. Його живіт заповнений кров'ю» [Геррітсен: 43].

Етимологічно-чужинні терміни *petechiae*, *paracentesis* перекладачка передає за допо-

могою питомих українських слів «смужка маленьких підшкірних крововиливів», «проколювання», відповідно. Навряд чи український читач без медичної освіти зрозумів би суть терміну лапароцентез чи петехії, якби пані Гоїн обрала стратегію наслідування оригіналу (фореїнізацію).

Загалом переплетення медичної сфери з художньою літературою є дуже вдалим поєднанням, оскільки медицина, лікарі, процес лікування несуть в собі щось таємне, навіть сакральне. Опис анатомічних аспектів, створення відчуття тривимірності ситуації та присутності читача у ній відхиляє завісу таємничості, люди в білих халатах та їхнє життя, як особисте, так і робоче, стають доступнішими.

Наталія Гоїн розширює аудиторію своїм перекладом – тепер реципієнтами є не лише групи, ознайомлені з медичною сферою, а й нефаківці, яким достатньо пояснень, які подає перекладачка. Відбувається певний зсув – частково змінюється жанрово-стильова домінанта, розширюється демографія аудиторії-реципієнта, професії читачів вже не обмежуються медичною сферою. Важливим аспектом для дослідження є той факт, що авторка практично не надає пояснень до термінів, на відміну від перекладачки. Наталія Гоїн часто вдається до виносок, щоб розтлумачити суть термінів, ба навіть символічну значущість локацій, невідомих українському читачеві.

Результати дослідження. Зі 120 аналізованих термінів, взятих з оригіналу, **24 (20%)** терміни – технічна лексика, наприклад *rohypnol* [Gerritsen: 23], *hematocrit* [Gerritsen: 26], *hepatic pedicle* [Gerritsen: 28], *disseminated intravascular coagulation* [Gerritsen: 29], *Maylard incision* [Gerritsen: 15], *lesser omentum* [Gerritsen: 16], *sternum* [Gerritsen: 30]. **73 (60,8%)** терміни належать до групи напівтехнічної лексики – вона має універсальне, не вузькоспеціальне значення, проте зрозуміла виключно людині з медичною освітою: *heparin infusion* [Gerritsen: 29], *scrub nurse* [Gerritsen: 106], *coag studies* [Gerritsen: 29], *o neg and fresh frozen* [Gerritsen: 22], *hit-and-run* [Gerritsen: 24], *let's shock him* [Gerritsen: 30], *bowel sounds* [Gerritsen: 24], *write the orders* [Gerritsen: 31]. Лише **23 (19,2%)** терміни підпадають під визначення нетехнічної лексики: *nausea* [Gerritsen: 33], *corpse* [Gerritsen: 13], *muscle* [Gerritsen: 15], *head injury*

[Gerritsen: 26], *gurney* [Gerritsen: 30], *body fluids* [Gerritsen: 11], *bruising* [Gerritsen: 14], *odor* [Gerritsen: 11], *wounds* [Gerritsen: 13], *slash* [Gerritsen: 13]. З такого підрахунку можна зробити висновок, що цільова аудиторія авторки залишається в межах спеціалістів або людей, знайомих з медичною сферою.

Якщо розглянути вибрану лексику у перекладі Наталії Гоїн, то з 24 термінів в межах **першої групи** залишається лише **9 (7,5%)**, при чому ще до двох додано пояснення у вигляді зноски. Терміни *hepatic pedicle*, *carotid artery*, *laryngeal cartilage*, *lesser omentum*, *sternum* у перекладі подано відповідно: «гліссонова ніжка», «сонна артерія», «гортанний хрящ», «малий сальник», «груди». Можемо зробити висновок, що Наталія Гоїн вирішила якнайдоступніше передати суть оригінальних термінів та або замінила їх на власне українські відповідники, або додала до них пояснення у вигляді виносок. У другій групі (**напівтехнічної лексики**) з 73 термінів залишилось **60–50%**. Терміни *coag studies*, *hit-and-run*, *STAT results*, *lower abdomen*, *transverse cut*, *abdomen's distended* у перекладі втрачають свою загадковість через зникнення термінологічного компоненту: «результати», «збила машина», «результати аналізів», «нижня частина живота», «поперечний розріз», «живіт роздутий». І знову розуміємо, що перекладачка розширює діапазон цільової аудиторії, пояснюючи терміни, які авторка вирішила залишити без тлумачення. Таким чином, порівняно з оригіналом, третя група – нетехнічної лексики – збільшується аж до **51 (42,5%)**; помітне зростання на **18 термінів (23,3%)**.

Серед 120 термінів в оригіналі присутні 3 медичні епоніми: *Maylard incision*, *Ringer lactate*, *Pringle maneuver*; «розріз Майларда», «лактат Рінгера», «прийом Прінгла». Усі три епоніми збережено в перекладі, важливо зазначити лише, що до двох останніх додано тлумачення у вигляді зноски. 37 медичних термінів, поданих у вигляді аббревіатури в оригіналі, жоден не відтворений так само у перекладі: *O.R.*, *PVC*, *STAT*, *CPR*; «операційна», «екстрасистолія», «негайно», «серцево-легенева реанімація» відповідно. Примітно, що аббревіатура *DIC* [Gerritsen: 29] у перекладі відтворена як «ДВС-синдром» Геррітсен [Геррітсен: 53]. Тут важливо зазначити, що оригінальна аббревіатура розшифровується як

disseminated intravascular coagulation, українською ж – «дисеміноване внутрішньосудинне згортання крові» або ж «ДВЗ-синдром», аж ніяк не «ДВС-синдром», бо останній термін – це російський варіант його написання.

Висновки. Отже, з огляду на перекладацькі рішення Наталії Гоїн, стає цілком зрозумілим її намагання донести інформаційну складову роману Тесс Геррітсен до більшої аудиторії шляхом роз'яснення термінів або в самому

тексті, або поза ним (шляхом виноска). Перекладачка розширює аудиторію своїм перекладом – тепер реципієнтами є не лише групи, ознайомлені з медичною сферою, а й нефармацевти, яким достатньо пояснень, які подає перекладачка. Відбувається певний зсув – частково змінюється жанрово-стильова домінанта, розширюється демографія аудиторії-реципієнта, професії читачів вже не обмежуються медичною сферою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Демецька В. В. Теорія адаптації: крос-культурні та перекладознавчі проблеми : монографія. Херсон : ТИТАН, 2006. 343 с.
2. Навчати вчитися перекладу : монографія / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. С. О. Швачко ; Сум. держ. ун-т. Суми : Сум. держ. ун-т, 2015. 214 с.
3. Поворознюк Р. В. Медичний переклад: теорія та практика : монографія / Р. В. Поворознюк : у 2 т. К. : Заславський О. Ю., 2019. Т. 1 : *Теоретико-методологічні засади діяльності медичного перекладача*. 2019. 367 с.
4. Поворознюк Р. В. Медичний переклад: теорія та практика : монографія / Р. В. Поворознюк : у 2 т. К. : Заславський О. Ю., 2019. Т. 2 : *Стратегії й тактики письмового та усного перекладу медичних текстів*. 2019. 463 с.
5. Поворознюк Р. В. Переклад медичних текстів: теорія та практика : монографія. К. : Видавець Заславський О. Ю., 2017. 223 с.
6. Сухачова Н. С. Науковий концепт як складник концептуальної картини світу. *Мова і міжкультурна комунікація*. 2017. Вип. 1. С. 74–83. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/movmk_2017_1_10.
7. Чрдилелі Т. В. Роль аналізу концепту у перекладацькому процесі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія "Філологія. Соціальні комунікації"*. 2019. Т. 30(69). № 1. Ч. 1. С. 162–167.
8. Baker M. Translation and Conflict: A narrative account / M. Baker. Routledge, 2018. 225 p.
9. Basics of medical terminology : підручник / Sodomora Pavlo et al. Vinnytsia : Nova Knyha, 2020. 261 p.
10. English literary genres: grammar and interpretation aspects : навч. посіб. для студ.-філологів вищ. закл. освіти / Demetska V. V., Glavatska U. L. Херсон : ХДУ, 2013. 392 с.
11. Montalt V., González Davies M. Medical Translation Step by Step: Learning by Drafting (Translation Practices Explained) / V. Montalt, M. González Davies. Routledge, 2014. 300 p.

ДЖЕРЕЛА

1. Геррітсен Т. Хірург : роман / Тесс Геррітсен ; пер. з англ. Н. Гоїн. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 352 с.
2. Gerritsen T. The Surgeon / Tess Gerritsen. Random House, 2001. 309 p.

REFERENCES

1. Demetska, V. V. (2006). *Teoriya adaptatsiyi: kros-kul'turni ta perekladoznavchi problemy* [Theory of adaptation: cross-cultural and translation problems] : monograph. Kherson : [TYTAN]. [in Ukrainian]
2. Shvachko, S. O. (Ed.) (2015). *Navchaty vchytysya perekladu* [To teach translation learning] : monograph. Sumy : Sumy State University. [in Ukrainian]
3. Povoroznyuk, R. V. (2019). *Medychnyy pereklad: teoriya ta praktyka* [Medical translation: theory and practice]: monograph. Kyiv : Editor Zaslavskyy O. Yu. Vol. 1: *Teoretyko-metodolohichni zasady diyal'nosti medychnoho perekladacha* [Theoretical and methodological principles of medical translator] [in Ukrainian].
4. Povoroznyuk, R. V. (2019). *Medychnyy pereklad: teoriya ta praktyka* [Medical translation: theory and practice] : monograph. Kyiv : Editor Zaslavskyy O. Yu. Vol. 2: *Stratehiyi y taktiky pys'movoho ta usnoho perekladu medychnykh tekstiv* [Strategies and tactics of translation and interpretation of medical texts] [in Ukrainian].
5. Povoroznyuk, R. V. (2017). *Pereklad medychnykh tekstiv: teoriya ta praktyka* [Translation of medical texts: theory and practice] : monograph. Kyiv : Editor Zaslavskyy O. Yu. [in Ukrainian].
6. Sukhachova, N. S. (2017). Naukovyy kontsept yak skladnyk kontseptual'noyi kartyny svitu [Scientific concept as a component of conceptual world picture]. *Language and intercultural communication*. 1. Pp. 74–83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/movmk_2017_1_10. [in Ukrainian].
7. Chrdileli, T. V. (2019). Rol' analizu kontseptsiyi u perekladats'komu protsesi [The role of concept analysis in translation process]. *"Scientific notes of Taurida National V.I. Vernadsky University". Series: Linguistics. Social communications*. Vol. 30(69). № 1. Part. 1. Pp. 162–167.

8. Baker, M. (2018). *Translation and Conflict: A narrative account*. Routledge.
9. Sodomora, P. et al. (2020). *Basics of medical terminology : textbook*. Vinnytsia : Nova Knyha.
10. Demetska, V. V., Glavatska, U. L. (2013). *English literary genres: grammar and interpretation aspects: manual for the HEI students*. Kherson : Kherson State University.
11. Montalt, V., González Davies, M. (2014). *Medical Translation Step by Step: Learning by Drafting (Translation Practices Explained)*. Routledge.

SOURCES

1. Gerritsen, T. (2016). *Surgeon [Khirurg]* (Trans. by N. Hoin). Kharkiv : Knyzhkovyy Klub «Klub Simeynoho Dozvillya» [in Ukrainian].
2. Gerritsen, T. (2001). *The Surgeon*. Random House.

R. V. POVOROZNYUK

*Doctor Habilitatus in Translation Studies, Associate Professor,
Professor at the Department of Theory and Practice of Translation from English,
Educational and Scientific Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine*

E-mail: rocksol24@i.ua

<https://orcid.org/0000-0003-3418-6651>

ASPECTS OF RENDERING MEDICAL WORLDVIEW IN FICTION

This study covers the issues of medical terminology in translated fiction, rendering hybrid texts, strategies and tactics of translating fiction through the prism of medical worldview. The object of the research is strategies and tactics of translating hybrid fictional texts with an embedded medical terminological component in the English-Ukrainian direction. The subject of the research addresses the medical terminology in the novel “The Surgeon” by Tess Gerritsen and its reproduction in the Ukrainian translation by Natalia Hoin. The aim of the study is to compare how medical information is transmitted in fiction, reveal the tactics of terminology explicitation in the Ukrainian translation with an account of an idealized nature of the recipient. Terminology has long been considered a hallmark of scientific and technical texts, but today we are witnessing the development of a more diverse discourse typology. Thus, fiction combines hitherto demarcated forms of discourse and produces “hybrid texts.” In a broader sense, we can also state that hybrid texts are those texts that present features of various mixed discourses. Their goal is to communicate scientific information which is a part of the text in such a way that it matches, at least partially, the knowledge scope of the recipients. Nowadays, an indispensable factor of the popularization, as far as the fictional texts with a medical component are concerned, is the commercialization of such works. The authors use medical terminology to exoticize the text and engage the reader’s interest. In case of the Ukrainian-language version of *The Surgeon*, the translator further commercializes the text, making it more accessible to groups of readers without medical knowledge. In general, the intertwining of the medical field with fiction is a very successful combination because medicine, doctors, the healing process hold something mysterious, even sacred. Describing the anatomical aspects of medicine, creating a sense of three-dimensional worldview and the presence of the reader in it, the source and target text authors open the veil of mystery shrouding people in white coats and their lives, both personal and work, become more accessible.

Key words: hybrid fictional text, medical information, terminological variation, popularization, explicitation.

УДК 809.1

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.44>**В. Б. ПРИХОДЬКО***кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри іноземної та української філології,**Луцький національний технічний університету, м. Луцьк, Україна**Електронна пошта: prykhodko_vika@ukr.net**<https://orcid.org/0000-0001-8171-9823>***ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД ТА ЛІТЕРАТУРНА КОМПАРАТИВІСТИКА**

У статті йдеться про роль художнього перекладу в колі компаративістських досліджень. Зауважується, що саме процес взаємодії художніх літератур є межею дотику порівняльного літературознавства та перекладознавства. Стверджується, що значний вплив на подальший розвиток теорії художнього перекладу та літературної компаративістики мало вчення про семіотику. Питання художнього перекладу як проблеми порівняльного літературознавства активно розглядаються також українськими вченими. Сьогодні українська компаративістика бачить переклад в світлі інтерпретативного бачення, як взаємодію світобачень митця і перекладача. В статті досліджується поняття культурного трансферу, яке поповнило парадигму *міжкультурний діалог – художній переклад*. Зауважується, що на відміну від художнього перекладу в культурному трансфері відхилення від оригіналу слід сприймати не як помилку, а як пристосування до нового контексту, при цьому зміщення функцій чи змісту нового елементу можна сприйняти як відкриття його нових функціональних можливостей. Зазначається, що спільним у порівняльному літературознавстві, де виявляються контактено-генетичні зв'язки, типологічні сходження, відмінності та впливи різних літератур, та теорії перекладу, де порівнюються текст-оригінал з текстом-перекладом, або різні переклади одного твору між собою, є *порівняльний метод*. Обґрунтовується теза про те, що переклад в компаративістиці – це не що інше, як діалектична єдність оригіналу та перекладного тексту, яка виявляється у взаємовпливі двох мовних картин світу, двох художніх систем, двох концепцій дійсності – авторів оригіналу та перекладу, а також в намаганні повністю передати естетичне враження, водночас зберігши всі стилістичні риси оригіналу.

Ключові слова: переклад, компаративістика, діалог, текст, культурний трансфер, мовна картина світу, рецепція, інтерпретація.

Вступ. Незважаючи на те, що художній переклад має власну теорію та практику як самостійна дисципліна, проблеми художнього перекладу складають широке коло досліджень і для компаративістів. Як відомо, основною функцією перекладу є сприяння встановленню та розвитку міжлітературних та міжкультурних комунікацій. Саме активна участь порівняльного літературознавства та перекладознавства в процесі взаємодії літератур є найважливішою межею дотику.

Мета цієї розвідки – розглянути місце і роль художнього перекладу в літературній компаративістиці.

Виклад основного матеріалу. Зарубіжні дослідники не відносять перекладацьку діяльність лише до міжмовного посередництва, вважаючи процес перекладу і міжкультурним посередництвом також. [Vermeer]. Думку про те, що перекладацька діяльність – не лише взаємодія мов, але й контакт культур, висловила болгарська дослідниця, теоретик перекладу А. Лілова: «Переклад

є тим потужним і постійно діючим фактором, за допомогою якого здійснюється широкий обмін духовними цінностями, виникає творча взаємодія між національними культурами... Світовий культурний розвиток неможливий без перекладної літератури» [Лілова : 174–175].

Відомий словацький теоретик перекладу А. Попович слушно стверджує, що «теорія перекладу зародилась і в своїй початковій фазі розвивалась як емпіричний порівняльний метод на ґрунті традиційної літературної компаративістики... Суперечка про статус теорії перекладу – компаративістська вона чи ні – виявилась зовсім безплідною, оскільки вже сама практика включає теорію перекладу та компаративістику» [Попович : 33].

Один з найавторитетніших світових вчених в галузі художнього перекладу Дьєрдь Радо в своїй книзі «Теорія перекладу з точки зору перекладача» відзначає, що численні праці теоретиків перекладу, безумовно, «гарні, важливі, корисні для лінгвістики та компаративістики...» [Теория :13].

Д. Дюришин також виступив за включення перекладу в систему теорії літературної компаративістики: «...Ми не хочемо казати, що переклад евфемістично обходить в компаративній практиці. Навпаки, будь-яка ґрунтовна систематична робота порівняльного характеру включає в себе і розгляд перекладу, хоча подекуди доволі спрощений та прямолінійний. Подібні спрощення більшою мірою викликані як відсутністю єдності поглядів на питання конкретної методики розбору, так і не меншою мірою дискусійністю, різноплановістю включення перекладу в систему літературної компаративістики, визначення його місця в ієрархії міжлітературних зв'язків» [Дюришин : 126].

Румунський літературознавець А. Діма також вважає, що переклад, як один із «посланців компаративізму», є безпосереднім об'єктом вивчення компаративістики [Діма : 122].

Значний вплив на подальший розвиток теорії художнього перекладу та літературної компаративістики мало вчення про семіотику, адже багато вчених бачили тісний зв'язок перекладознавства з лінгвістикою та семіотикою [Steiner; Bassnett-McGuire S.; Швейцер]. Так, розвиваючи певні положення семіотики, Р. Якобсон пов'язав деякі поняття з художнім перекладом. Зокрема, він увів поняття «переклад» як одне з основних в семіотику, використовуючи його за межами мовних процесів і розглядаючи переклад з однієї мови на іншу як окремий випадок функціонування знакових систем взагалі [Якобсон].

Погоджується з цим і французький компаративіст Анрі Даніель Пажо, який зауважує, що «переклад – це досить дивний вид діяльності, коли в результаті прочитання іншомовного тексту створюється інший текст, дублікат першого. Продовження читання породжує письмовий текст, який подібний до в'язня через різні вимоги: з одного боку, необхідна повага до тексту-оригіналу, тексту-джерела, а з іншого – неминуче виробництво іншого, перекладного, знову створеного тексту. Перекладний текст є певною утопією... яка зовсім не адекватна тексту-джерелу і абсолютно не аналогічна текстам, безпосередньо написаним на мові перекладу. Перекладацька діяльність призводить до трансформації перекладного тексту в своєрідний інтертекст» [Pageaux : 18].

У колективній монографії «Інструкція до компаративістики: теорії, дослідницькі області, наукова практика», виданої під редакцією Р. Цимнера та А. Хьольтера [Handbuch], і яка має за мету окреслити контури літературознавчої компаративістики, у розділі «Порівняння» два параграфи присвячені поняттям перекладу та світової літератури.

Російські науковці також вважають переклад однією з найважливіших форм зв'язку різномовних літератур. Так, М.І. Конрад виділив безпосередній зв'язок з чужою літературою «в її власному вигляді» та опосередкований – у формі перекладу. До того ж переклад, на думку автора, вже є частиною літератури, що перекладає, «літературний твір починає жити вже незалежно від своєї початкової мовної форми» [Конрад : 321]. В. І. Кулешов також відносить до області компаративістики і конкретні зв'язки (переклад, наслідування, запозичення), і типологічні сходження. Хоча іноді ці зв'язки «художнього результату» в певну епоху не дають [Кулешов : 9]. Д. Ф. Марков слушно відносить до загального поняття «порівняльне вивчення літератур» літературний вплив, переклад, історико-типологічні сходження тощо [Марков : 97].

Українська літературно-критична думка теж не залишилась осторонь питання художнього перекладу як проблеми порівняльного літературознавства. Перекладознавчі розвідки П. Куліша, М. Драгоманова, І. Франка, Лесі Українки, де переклад постає вагомим явищем національного літературного розвитку в контексті найважливіших літературознавчих проблем, продовжили і сучасні вітчизняні науковці: О. Білецький, В. Коптілов, М. Лукаш, Д. Наливайко, М. Новикова, Г. Сиваченко, Л. Коломієць, М. Лановик, І. Лімборський, М. Іваницька та ін. Сьогодні українська компаративістика розглядає переклад в світлі інтерпретативного бачення, як взаємодію «світобачень» митця і перекладача, як погляд «з певної часової та екзистенційної (у сенсі досвіду та індивідуальної ситуації) перспективи» [Лановик : 308].

Нещодавно, в гуманітарному компаративному просторі з'явилося поняття культурного трансферу, яке поповнило парадигму *міжкультурний діалог – художній переклад*. Цей термін, основоположником якого є сучасний французький

дослідник Мішель Еспань [Espagne], стрімко входить в науковий дискурс і покликаний значною мірою «переглянути традиційний інструментарій світової компаративістики» [Лімборський]. Так, Відомий сучасний компаративіст Б. Франко в своїй монографії «Порівняльне літературознавство: історія, області застосування, методи» [Franco] зауважує, що сьогодні активно досліджуються переклади, як форми культурного трансферу, що вписуються в загальну історію літератури та культури. Ф. Тудуар-Сюрлап'єр, відома французька вчена-компаративіст, також відводить важливу роль перекладу в порівняльному літературознавстві, як акту літературного трансферу. Дослідниця вважає, що переклад актуалізує бажання зробити «інше» (інший текст, культуру) зрозумілим. Парадокс перекладного тексту в компаративістиці є в тому, що такий текст – форма репродукції іншого тексту, і кожен з них має свою систему культурно-історичних взаємозв'язків [Toudoire-Surlapierre].

Сьогодні все більше науковців, в тому числі і компаративістів, виявляють інтерес до теорії культурного трансферу, де головний акцент робиться не стільки на національній складовій концептів, скільки на їхньому «культурному переміщенні» – на тих семантичних зсувах, які виникають при їх «імпортуванні» з однієї культури в іншу [Дмитрієва]. Тому більшість дослідників вважає культурний трансфер динамічним процесом (з акцентом на процесуальності самого феномену) [Лобачова; Дмитрієва], який є невід'ємним від процесу перекладу [Сиваченко; Іваницька], або додатковим до нього [Бочавер, Фещенко]. Засвоєння будь-якого культурного феномену вже саме по собі є перекладом на свою ментальну культуру, в процесі якого щось змінюється і в приймаючій культурі, але неодмінно щось змінюється і у вихідній культурі [Дмитрієва]. Переклад виступає своєрідним комунікативним полем і водночас умовою трансформації «Я» перекладача, створюючи ефект «художнього дзеркала» через проектування «Іншого» (чужа культура) на самого себе [Павленко]. Літературний переклад виступає потужним посередником при культурному трансфері, і «він же є “відображенням” – рухомим і суб'єктивним – образу автора в очах перекладача. Саме завдяки перекладу іншомовний текст входить у культуру-приймач і дістає

можливість бути сприйнятим у зарубіжному читацькому середовищі» [Сиваченко]. Однак, на відміну від художнього перекладу в культурному трансфері відхилення від оригіналу слід сприймати не як помилку, а як пристосування до нового контексту [Лобачова : 16], при цьому зміщення функцій чи змісту нового елементу можна сприйняти як відкриття його нових функціональних можливостей [Лобачова : 17].

Спільним в порівняльному літературознавстві, де виявляються контактено-генетичні зв'язки, типологічні сходження, відмінності та впливи різних літератур, та теорії перекладу, де порівнюються текст-оригінал з текстом-перекладом, або різні переклади одного твору між собою, є *порівняльний метод*. Тому, можемо стверджувати, що переклад є об'єктом досліджень порівняльного літературознавства не лише тому, що будь-який переклад повинен співставлятися з оригінальним твором на всіх рівнях (а співставлення неможливе без порівняльного аналізу), але й тому, що перекладні твори як одна з форм літературних зв'язків різних національних культур є невіддільною частиною світового літературного процесу. Переклад в компаративістиці – це не що інше, як діалектична єдність оригіналу та перекладного тексту, яка виявляється в «боротьбі та взаємовпливі двох мовних картин світу, двох мовних та художніх систем, двох концепцій дійсності – авторів оригіналу та перекладу – та її художнього втілення» [Топер : 23], а також в намаганні повністю передати естетичне враження, водночас зберігши всі стилістичні риси оригіналу.

Шляхом творчої інтерпретації перекладач відкриває нову реальність, тобто, за Ю. Лотманом, створюється новий текст [Лотман : 608]. Однак в цій реальності можуть бути як «відхилення і огріхи», що проявляються у неминучих втратах з боку форми та змісту, так і «надбаня» – у вигляді пояснень реалій, фактів та історичних подій. Тобто постає ще одна проблема перекладу – неперекладність, яку розглядають і в компаративістиці, зокрема в контексті порівняльної поетики. Перекладач обмежений в своїй творчості смисловими та художньо-естетичними параметрами, які задані першотвором. Однак його таланти дозволяє розсунути межі перекладу та змінити співвідношення перекладного та неперекладного в тексті.

Проблема відтворення національно-культурної специфіки твору, настроїв та налаштування перекладача, який намагається її відтворити, однак часто не здатний вирватись за межі свого національного менталітету, належить до проблеми неперекладності та потребує наукового висвітлення. Перекладач, як носій мови та культури, має власні усталені та звичні погляди, враження, спостереження, від яких йому важко повністю відмовитись та розчинитись в іншій національній культурі. Зрештою, нищити власну індивідуальність немає потреби. «Творче розуміння не відмовляється від себе, від свого місця у часі, від своєї культури і нічого не забуває» [Бахтин]. Однак очевидним є те, що перекладач мусить осягнути інонаціональну культуру, зануритись в її образний світ, зрозуміти відмінні риси іншого письменника, що складають

його естетичні смаки та вподобання, його тезаурус. Рецепція та інтерпретація іншомовних творів, їхніх національних колоритів збагачує і перекладача, і читача.

Результати і висновки. Як бачимо, порівняльне літературознавство не може існувати без аналізу мови оригіналу і перекладу, так як у творі кожна граматична чи синтаксична конструкції є складовими частинами художнього образу. Тому погоджуємось з підходом до вивчення художнього перекладу, як надзвичайно плідного різновиду міжлітературної та міжкультурної взаємодії-діалогу, в рамках порівняльного літературознавства, що враховує національну специфіку художньої творчості і образного освоєння іншомовного дискурсу, але використовує при цьому безперечні досягнення лінгвістики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. Смелее пользоваться возможностями. *Новый мир*. № 11. 1970. С. 14–24.
2. Бочавер С., Фещенко В. Концептуализация трансфера и перевода в современной лингвистике. *Слово.ру: балтийский акцент*. 2017. Т. 8, № 3. С. 7–29.
3. Дима А. Принципы сравнительного литературоведения. М. : Прогресс, 1977. С. 122
4. Дмитриева Е. Теория культурного трансфера и компаративный метод в гуманитарных исследованиях: оппозиция или преемственность? *Вопросы литературы*. 2011. № 4.
5. Дюришин Д. Теория сравнительного изучения литературы. М. : Прогресс, 1979. С. 126.
6. Іваницька М. Культурний трансфер та «чуже» як проблема перекладу. *Нова філологія*. 2012. № 50. С. 131–134.
7. Конрад Н. И. Запад и Восток: Статьи. М. : Глав. ред. восточн. лит., 1972. С. 321.
8. Кулешов В. И. Литературные связи России и Западной Европы в XIX (первая половина). М. : Изд. МГУ, 1977. С. 9.
9. Лановик М. Б. Теорія відносності художнього перекладу: Літературознавчі проєкції. Т., 2006. С. 308.
10. Лилова А. Введение в общую теорию перевода : монография. М. : Высшая школа, 1985. С. 174–175.
11. Лімборський І. Культурний трансфер філософської естетики Гегеля в українській літературно-критичній думці першої половини XIX століття. *Слово і час*. 2016. № 9. С. 3–12.
12. Лобачева Д. Культурный трансфер: определение, структура, роль в системе литературных взаимодействий. *Вестник ТПУ*. 2010. Вып. 8. С. 27–38.
13. Лотман Ю. М. К построению теории взаимодействия культур. Семиосфера: культура и взрыв. Внутри мыслящих миров: статьи, исследования, заметки. СПб.: Искусство, 2000. С. 608.
14. Марков Д. Ф. Сравнительно-исторические и комплексные исследования в общественных науках. М. : Наука, 1983. С. 97.
15. Попович А. Проблемы художественного перевода. М. : Высшая школа, 1980. С. 33.
16. Сиваченко Г. Культурний трансфер – нова компаративістична методологія вивчення взаємодії культур. *Слово і час*. 2019. № 3. С. 70–81.
17. Теория и практика перевода. К., 1998. Вып. 15. С. 13.
18. Топер П. М. Перевод в системе сравнительного литературоведения. М. : Наследие, 2000. С. 23.
19. Швейцер А. Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты. М. : Наука, 1988.
20. Якобсон Р. О лингвистических аспектах перевода. Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. М., 1978.
21. Bassnett-McGuire S. Translation Studies. London ; New-York, 1980.
22. Espagne M. Les transferts culturels franco-allemands. Paris, 1999.
23. Franco B. La littérature comparée: Histoire, domaines, méthodes. Paris : Armand Colin, 2016. 391 p.
24. Handbuch Komparatistik: Theorien, Arbeitsfelder, Wissenspraxis. Hrsg. von Zymner R., Hölter A. Stuttgart: Verlag J. B. Metzler, 2013. 405 s.
25. Pageaux D.-H. La literature generale et compare. Paris : Colin, 1994. P. 18.
26. Steiner G. After Babel. Aspects of Language and Translation. New-York ; London, 1975.
27. Toudoire-Surlapierre F. Notre besoin de comparaison. P. : Orizons, 2013. 187 p.
28. Vermeer H. J. Translation today: Old and new problems. Translation studies. An Interdiscipline. Ed. by M. Shell-Hornby, F. Poehhacker, K. Kaindi, John Benjamin's Publishing Company, 1994.

REFERENCES

1. Bakhtin M. (1970) Smeleye polzovatsya vozmozhnostyami [Take advantage of opportunities]. *Novyy mir*. Vol. 11. Pp. 14–24.
2. Bochaver S., Feshchenko V. (2017) Kontseptualizatsiya transfera i perevoda v sovremennoi lingvistike [Conceptualization of transfer and translation in modern linguistics]. *Slovo.ru: baltiyskiy aktsent*. Vol. 8. No. 3. Pp. 7–29.
3. Dima A. (1977) Printsipy sravnitel'nogo literaturovedeniya [Principles of Comparative Literature]. M. : Progress, 122 p.
4. Dmitrieva Ye. (2011) Teoriya kul'turnogo transfera i komparativnyy metod v gumanitarnykh issledovaniyakh: oppozitsiya ili preyemstvennost'? [The theory of cultural transfer and the comparative method in the humanities: opposition or continuity?]. *Voprosy literatury*. Vol. 4.
5. Diuryshyn D. (1979) Teoriya sravnitel'nogo izucheniya literatury [Comparative Literature Theory]. M. : Progress, 126 p.
6. Ivanytska M. (2012) Kulturnyi transfer ta "chuzhe" yak problema perekladu [Cultural transfer and "foreign" as a problem of translation]. *New philology*. Vol. 50. Pp. 131–134.
7. Konrad N. I. (1972) Zapad i Vostok: Stat'i [West and East: Articles]. M. : Glav.red.vostochn.lit., 321 p.
8. Kuleshov V. I. (1977) Literaturnyye svyazi Rossii i Zapadnoy Yevropy v XIX veke (pervaya polovina) [Literary connections between Russia and Western Europe in the 19th (first half)]. M. : Izd.MGU. Pp. 9–15.
9. Lanovyk M. B. (2006) Teoriia vidnosnosti khudozhniogo perekladu: Literaturoznavchi proektsii [Theory of Relativity of Literary Translation: Literary Studies Projections]. Ternopil, 308 p.
10. Lilova A. (1985) Vvedeniye v obshchuyu teoriyu perevoda. Monografiya [Introduction to the general theory of translation. Monograph]. M. : Vysshaya shkola. Pp. 174–175.
11. Limborskyi I. (2016) Kulturnyi transfer filosofskoi estetyky Hehelia v ukrainskii literaturno-krytychnii dumtsi pershoi polovyny XIX stolittia [Cultural Transfer of Hegel's Philosophical Aesthetics in Ukrainian Literary and Critical Thought of the First Half of the 19th Century]. *Slovo i chas*. Vol. 9. Pp. 3–12.
12. Lobacheva D. (2010) Kul'turnyy transfer: opredeleniye, struktura, rol' v sisteme literaturnykh vzaimodeystviy [Cultural transfer: definition, structure, role in the system of literary interactions]. *Vestnik TPGU*. Vol. 8. Pp. 27–38.
13. Lotman Yu. M. (2000) K postroyeniyu teorii vzaimodeystviya kul'tur. Semiosfera: kul'tura i vzryv. Vnutri mysl'yashchikh mirov: stat'i, issledovaniya, zametki [To the theory of interaction of cultures construction. Semiosphere: culture and explosion. Inside thinking worlds: articles, research, notes]. St. Petersburg : Iskusstvo. P. 608.
14. Markov D. F. (1983) Sravnitel'no-istoricheskiye i kompleksnyye issledovaniya v obshchestvennykh naukakh [Comparative Historical and Complex Studies in Social Sciences]. M. : Nauka. 97 p.
15. Popovich A. (1980) Problemy khudozhestvennogo perevoda [Problems of literary translation]. M. : Vysshaya shkola. 33 p.
16. Syvachenko H. (2019) Kulturnyi transfer – nova komparatyvistychna metodolohiia vyvchennia vzaiemodii kultur [Cultural transfer – a new comparative methodology for studying cultural interactions]. *Slovo i chas*. Vol. 3. Pp. 70–81.
17. Teoriya i praktika perevoda [Theory and practice of translation]. (1998). K. Vol. 15. Pp. 13–14.
18. Toper T. M. (2000) Perevod v sisteme sravnitel'nogo literaturovedeniya [Translation in the system of comparative literature]. M. : Naslediye. Pp. 23–24.
19. Shveytser A. D. (1988) Teoriya perevoda: status, problemy, aspekty [Translation theory: status, problems, aspects]. M. : Nauka.
20. Yakobson R. (1978) O lingvisticheskikh aspektakh perevoda. Voprosy teorii perevoda v zarubezhnoy lingvistike [On the linguistic aspects of translation. Questions of the theory of translation in foreign linguistics]. M. : Nauka.
21. Bassnett-McGuire S. (1980) Translation Studies. London ; New-York.
22. Espagne M. (1999) Les transferts culturels franco-allemands. Paris.
23. Franco B. (2016) La littérature comparée: Histoire, domaines, méthodes. Paris : Armand Colin. 391 p.
24. Handbuch Komparatistik: Theorien, Arbeitsfelder, Wissenspraxis (2013). Hrsg. von Zymner R., Hölter A. Stuttgart: Verlag J. B. Metzler, 405 s.
25. Pageaux D.-H. (1994) La littérature générale et comparée. Paris : Colin. P. 18.
26. Steiner G. (1975) After Babel. Aspects of Language and Translation. New-York ; London.
27. Toudoire-Surlapierre F. (2013) Notre besoin de comparaison. P. : Orizons. 187 p.
28. Vermeer H. J. (1994) Translation today: Old and new problems. Translation studies. An Interdiscipline. Ed. by M. Shell-Hornby, F. Poehhacker, K. Kaindi, John Benjamin's Publishing Company.

V. B. PRYKHODKO

PhD (Philology), Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Foreign and Ukrainian Philology,

Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine

E-mail: prykhodko_yika@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-8171-9823>

LITERARY TRANSLATION AND LITERARY COMPARATIVE STUDIES

The article deals with the role of literary translation in the field of comparative studies. It is noted that the process of interaction of fiction is the touch limit between comparative literature and translation studies. It is argued that the doctrine of semiotics had a significant impact on the further development of the theory of literary translation and literary comparative studies. The issue of literary translation as a problem of comparative literature is also actively considered by Ukrainian scholars. Today, Ukrainian comparative studies consider translation in the light of interpretive vision, as the interaction of the worldviews of the writer and the translator. The article examines the concept of cultural transfer, which added to the paradigm of intercultural dialogue – literary translation. It is noted that in contrast to literary translation in cultural transfer deviations from the original should be examined not as a mistake but as an adaptation to a new context, and shifting functions or content of a new element can be examined as opening up new functionalities. It is noted that common in comparative literature, where contact and genetic connections, typological similarities, differences and influences of different literatures, and translation theory, where the original text is compared with the translated one, or different translations of one work, is comparative method. The thesis is substantiated that translation in comparative studies is nothing but a dialectical unity of the original and the translated text, which is manifested in the interaction of two linguistic pictures of the world, two literary systems, two concepts of reality – the authors of original and translation, to convey an aesthetic impression, while preserving all the stylistic features of the original.

Key words: translation, comparative studies, dialogue, text, cultural transfer, linguistic picture of the world, reception, interpretation.

УДК 81.25

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.45>

А. І. ЯНОВЕЦЬ

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної та української філології,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: angelikayanovets@lutsk-ntu.com.ua
<https://orcid.org/0000-0002-1626-5244>*

Ю. В. ЛІТКОВИЧ

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: litkovych@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4962-0617>*

А. В. ШЕВЧУК

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної та української філології,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: a.shevchuk@lutsk-ntu.com.ua
<https://orcid.org/0000-0002-5005-3800>*

ДОСЯГНЕННЯ РЕЛЕВАНТНОСТІ В ПРАГМАТИЧНОМУ ПЕРЕКЛАДІ ІМПЛІКАТУР ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ ЯК ТРІАДНА КОГНІТИВНА ВЗАЄМОДІЯ МІЖ КОМУНІКАНТОМ, ПЕРЕКЛАДАЧЕМ ТА РЕЦИПІЄНТОМ

У статті досліджено імплікатури в прагматичному перекладі політичного дискурсу. Передусім актуалізовано поняття політичного дискурсу та політичної мови, адже прагматика політичної мови – це вивчення трьох типів імплікативних відношень у політичному дискурсі: вторинного значення, імплікатури та припущення. Особливу увагу приділено політичному дискурсу як середовищу комунікації, де проявляються різні стратегії і тактики впливу, переконання, маніпуляції, що спонукає до дослідження мовних і мовленнєвих засобів реалізації цих стратегій та випрацювання способів їх перекладу.

На основі теорії мовних імплікатур Грайса проаналізовано окремі слова, фрази та речення в промовах Обама з метою виявлення неоднозначних натяків, трактування яких залежить від рівня культурно-соціальної обізнаності адресата. Зауважено, що перекладачі повинні вирішувати, наскільки релевантним є переклад імплікатур для реципієнтів перекладу. З урахуванням емпіричного рівня, взятого за основу у пропонованому дослідженні, з'ясовано, що ін-текстова експлікація в тексті перекладу може бути використана для інтерпретації деяких імплікатур, які використовував Обама у своїх політичних промовах для досягнення релевантності при перекладі для носіїв інших мов.

Аналіз політичних промов засвідчує, що ін-текстова пояснення імплікатур, якщо воно заповнює соціальні, культурні, історичні прогалини у представників іншомовного середовища, значно підвищує ступінь релевантності перекладу для цільової аудиторії в контексті перекладу політичного виступу. Зі свого боку, ін-текстова експлікація імплікатур до певної міри знижує когнітивні зусилля реципієнтів перекладу, а отже, також підвищує релевантність політичного перекладу. Акцентовано на вирішальній ролі пізнання в прагматичному перекладі політичного дискурсу і доведено, що переклад є тріадною когнітивною взаємодією між комунікатором, перекладачем і реципієнтом.

Ключові слова: імплікатура, експлікація, політичний дискурс, прагматичний переклад, релевантність перекладу, когнітивна діяльність.

Постановка проблеми. Інтерпретація різних типів дискурсу, які містять імплікатури, зокрема політичного дискурсу, вимагає від адресатів більше пізнавальних зусиль, ніж інші типи дискурсів. Проблема посилюється при перекладі, оскільки рецепієнти перекладу

належить до різних когнітивних середовищ і можуть потребувати додаткових знань для релевантного сприйняття інформації.

Імплікація – це означальна риса політичного дискурсу, яка, як правило, навмисно використовується політиками, особливо у політичних

промовах. Розуміння політичних імплікацій часто вимагає від адресатів широкого кола контекстних та енциклопедичних знань. Ситуація ускладнюється, коли промова політика перекладається для представників інших культур та/або для носіїв мови, де аудиторія перекладу має менше спільного з аудиторією мови оригіналу, через те що вони є членами іншої спільноти, для якої характерний інший стиль спілкування. У таких випадках перекладач – це той, хто, за припущенням, що цільовій аудиторії бракує необхідної контекстуальної інформації для розуміння наслідків промови, повинен внести корективи, щоб компенсувати розуміння значення, яке імплікується, щоб зменшити розумові зусилля та зробити переклад більш зрозумілим для носіїв іншої мови та культури. Це ті процеси, які викладено у теорії релевантності перекладу. Однак такий підхід піддається критиці з огляду на те, що більший обсяг контекстної інформації може вимагати додаткових розумових зусиль від адресатів перекладу, оскільки їм доведеться обробляти більше мовних кодів.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Основні підходи до вивчення політичної мови окреслено в працях А. Бирда «The language of Politics», Т. Карвера, Й. Пікалов «Political language and Metaphors», М. Едельмана «Political language: Words that succeed and Policies that fail», Дж. Джозефа «Language and Politics», Е. Робінсон «The language of progressive politics in Modern Britain», проте найчастіше цитують есе Дж. Оруелла «Politics and the English language».

Дослідження політичної мови, на думку В. В. Петренко, охоплює досить широке коло проблем, а саме: співвідношення мови і влади, взаємовідношення мови та ідеології, функціонування мови в тоталітарному та демократичному суспільствах, особливості соціально-політичної лексики, дослідження мови як інструменту впливу на масову свідомість, маніпулятивний потенціал політичної мови, специфіку мовного впливу в політичній пропаганді, рекламі, засобах масової інформації, публічному мовленні політичних діячів, особливості індивідуальної мовної поведінки політиків [Петренко 2003 :5]. Вивченню особливостей політичної мови присвятили свої праці А. Н. Баранов, Б. Ю. Норман, А. П. Чудінов, Л. П. Нагорна та ін.

Е. Шейгал, Н. Герасименко, А. Белова отожднюють поняття «політична мова» і «політичний дискурс», інші науковці розмежовують ці терміни, але вживають їх синонімічно.

Політична промова є жанром політичного дискурсу і є частиною публічного дискурсу. Політичний дискурс в першу чергу вирізняється не темою чи стилем, а скоріше тим хто говорить, до кого, з якої нагоди і з якою метою. Іншими словами, політичний дискурс є «політичним» через свої функції в політичному процесі. Суб'єкти політичної комунікації іноді спілкуються в незрозумілій, семантично щільній, неоднозначній та досить «обережній» спосіб. Фактично вони спілкуються опосередковано.

Дискурс можна проаналізувати за допомогою прагматичних інструментів, оскільки, і дискурс і прагматика використовують контекст як фокус дослідження. Контекст аналізує значення, яке можна пояснити знаннями фізичного та соціального світу, соціально-психологічними факторами, що впливають на спілкування, а також усвідомленням часу і місця, в якому промовляються слова. Другою спільною рисою прагматики та аналізу дискурсу є використання контексту для інтерпретації значення висловлювання.

Мабуть, один з найвагоміших внесків до теорії аналізу дискурсу загалом і до політичного дискурсу зокрема, зробив Пол Грайс. Згідно з кооперативним принципом Грайса, наше респілкування характеризуються, в певній мірі, спільними зусиллями з боку мовця та рецепієнта. Розмовні імплікатури коротко описуються як пропозиції або припущення, які не передаються у вигляді мовних кодів [Grice 1981 : 183–198].

Грайс розрізняє два типи мовних імплікатур: 1) часткова імплікатура; щоб розшифрувати її, ми маємо знати «певні особливості контексту». 2) узагальнена імплікатура; коли відсутнє знання контексту необхідного для трактування повідомлення. Для детального пояснення кооперативного принципу Грайс наводить чотири категорії норм для ведення розмови або загальні принципи, що лежать в основі ефективного використання мови для спілкування: (1) Максима якості: намагайтеся говорити те, що, є правдою, і не робити і не казати того, що, на вашу думку, є неправдивим або для чого вам не вистачає доказів. Максима кількості: висловлювання

має бути таким інформативним, як це необхідно для забезпечення цілей дискурсу. (3) Максима релевантності: будьте релевантними. (4) Максима манери: зробіть своє повідомлення чітким, зрозумілим, коротким, впорядкованим і однозначним. Зрозуміло, що люди не дотримуються всіх цих нормативних сентенцій весь час, але якби не було розуміння поняття норми, не було б потреби брехати, говорити напівправду, ухилитися від питання, свідомо приховувати правду [Grice 1981 : 183–198].

Політичний дискурс може бути певним контекстом у якому важко реалізувати принцип кооперації. Проте Грайс стверджує, що коли норми «зневажаються», принцип співпраці, як правило, залишається і функціонує таким чином, що слухачі самі роблять висновок про деякі пропозиції або припущення. Ці неявні значення відомі як імплікатури. Політичні імплікатури – це специфічні політичні висновки, які учасники комунікативної ситуації можуть зробити на основі промови та її контексту. Такі висновки не є семантичними, а прагматичними чи контекстуальними. Більше того, політики свідомо використовують імплікатури, можливо, тому, що вони воліють уникати прямих повідомлень у своїх промовах [Grice 1981 : 183–198].

Мета статті – проаналізувати дослідницькі підходи до визначення лінгвопрагматичних властивостей висловлювань із імплікатурами та описати особливості реалізації когнітивних імплікацій для досягнення релевантності при перекладі політичного дискурсу. Завданням дослідження є аналіз висловлювань з імплікатурами в промовах Барака Обама; встановлення їхніх лінгвопрагматичних властивостей для досягнення релевантної інтерпретації. У цьому дослідженні використовуються якісний та описовий методи. Слова, фрази та речення в промовах Обама аналізуються на основі теорії мовних імплікатур Грайса.

Виклад основного матеріалу. В 90-х роках 20 століття в перекладознавстві, особливо західному, з'явилося досить багато робіт, присвячених вивченню перекладу з соціальної, психологічної, ідеологічної, культурологічної та інших сторін (D. Bruce, B. Hatim, J. Munday, I. Mason, C. Nord, C. Schäffner, M. Tymoczko, H. Basil, M. Beaton, P. Chilton, D. Kelly, M. Edelman, P. Fawcett та інші.). Дослідники піднімають

питання про переклад як інструменті маніпуляції, про способи реалізації ідеології в процесі перекладу. Ідеологія – це систему ідей і поглядів, яка становить значні силові блоки в нашому суспільстві і керує ними. Мова відіграє посередницьку роль, оскільки служить для узаконення взаємин між організованими ідеологічними силами. Ф. Сіржан справедливо зазначає, що ідеологія мови може бути «правильною» концептуалізацією мови або відступати від фактів і ставати помилковою, невірною інтерпретацією мови [Seargeant 2009 : 345–359].

Ідеології формують основи систем поглядів або суспільних уявлень окремих груп. Ідеологія перекладу являє собою з'єднання змісту тексту оригіналу і різних мовних актів, представлених у вихідному тексті, який відповідає початковому контексту, накладеному на уявлення про зміст, його важливість і значущість для сприйняття аудиторією, і різних мовних актів самого перекладу, що відповідають запитам цільового контексту, а також резонансу і розбіжностей, неточностей в цих двох «висловлюваннях» [Snell-Hornby 2006 : 142]. Іншими словами, ідеологія перекладу проявляється не тільки в перекладеному тексті, але також у висловлюваннях, мовленнєвих конструкціях, установці перекладача і значущості цього тексту для сприйняття аудиторією.

На наш погляд, аналіз перекладу з різних сторін відображає полісистемний підхід, про який говорить Е. Честерман: «Переклад, як вид інтелектуальної діяльності, ставлять в один ряд з такими видами компіляційної і перетворювальної діяльності, як складання антологій і історіографія. У зв'язку з цим порушуються питання про владу і ідеології, а в сучасний науковий обіг увійшло поняття маніпуляції ... Що б там не говорили прихильники теорії еквівалентності, «будь-який переклад передбачає певні маніпуляції з оригіналом, які зумовлені тією чи іншою метою», а тексти перекладу, в свою чергу, мають маніпулятивний вплив на культуру мови, тощо, формуючи інше сприйняття цією культурою культури мови оригіналу» [Chesterman 1997 : 65].

Політичний дискурс також цікавий лінгвістам як середовище комунікації де використовуються різноманітні стратегії і тактики впливу, переконання, маніпуляцій, що спонукає до

вивчення мовних і мовленнєвих засобів реалізації цих стратегій. До мовленнєвих засобів реалізації стратегій і тактик політичного дискурсу належать висловлювання з імплікатурами, оскільки мовлення людини, а особливо людини-політика, сповнене імпліцитних смислів, тобто не виражених буквально, але таких, які можна припустити – з різним ступенем усвідомленості – на основі сказаного буквально. Основним наміром політиків є розширення електорату та задоволення потреби слухачів у позитивній інформації. Однак ці мотиви є прихованими, а реалізація локальних стратегій і тактик є завуальованою. Метою мовця-політика є передача більшого смислу, ніж передбачає буквально значення висловлювання. Ця обставина зумовлює наявність у політичних промовах широкого кола імпліцитних смислів, серед яких велика частка належить імплікатурам [Хамаршех 2020 : 14–20].

За Г. П. Грайсом, висловлення містить імплікатуру, якщо в процесі мовлення адресант дає можливість адресатові зробити висновок про стан деяких речей, хоча й не говорить прямо, якою є ситуація насправді [Grice 1981 : 183–198] тож інтендованість (навмисність) і імплікативність (те, що припускається), як основні характеристики імплікатур, безпосередньо стосуються стратегій впливу на електорат [Мартинюк 2011 : 45].

Л. Р. Безугла звертає увагу на те, що терміни Г. П. Грайса *implicature* (імпліцитна пропозиція) й *implicate* (імплікувати) не є тотожними термінам *implication* (імплікація) та *imply* (імплікувати) і вводяться саме для того, щоб «підкреслити відмінність імплікатури від відповідних логічних понять, які передбачають аналіз об'єктивних суджень, а не ментальних операцій» [Безугла 2007 : 44–45]. Проте у сучасній україномовній лінгвістичній літературі не спостерігається такого розмежування. Значно ширше вживаються терміни «імплікація» та «імплікувати» [Мартинюк 2011 : 55].

Отже, що повинен зробити перекладач, щоб його переклад був більш релевантним для цільової аудиторії? Іншими словами, невідомо, чи додавання перекладачем додаткової контекстної інформації зробить переклад більш доречним для реципієнтів, і чи це рекомендується, або ж – це вимагатиме додаткових зусиль для обробки мовних кодів, і тому – не рекомендується.

Подальший огляд літератури щодо перекладу імплікатур відображає, що перекладачі часто застосовували більш традиційний підхід до буквального перекладу, щоб правильно передати початковий задум тексту-оригіналу та зробити релевантну інтерпретацію для реципієнтів. Однак, використовуючи буквальный переклад, перекладач просто звертає увагу на текстовий зміст, а когнітивне середовище цільових читачів при цьому майже нехтується. У всі періоди перекладачі стикалися з цією проблемою і прагнули вирішити її, навіть теоретизували її. Прикладами є сенсорний переклад св. Ієроніма, комунікативна комунікація Ньюмарка або динамічна еквівалентність Ніди. Проте, проблема нехтування пізнавальним середовищем реципієнтів все ще не вирішена. Це пояснюється тим, що в таких теоріях навряд чи існує когнітивний слід адресатів, і вони опрацьовували лише текстове значення. Таким чином, у нашій розвідці ми намагатимемося дослідити, чи ін-текстова експлікація зробить імплікатуру в політичній промові більш доречними для реципієнта при перекладі і в якій мірі.

Поширена в лінгвістиці теза про те, що ми говоримо не все, що хочемо сказати, а говоримо натяками, сама по собі надзвичайно важлива. Д. Гордон і Дж. Лакофф висунули навіть «постулат пом'якшення комунікативного наміру» як загальний принцип мовної комунікації. Більше того, існує думка, що адресати можуть почуватися ображеними, якщо їм повідомляти занадто велику кількість вербальної інформації. Основне ж завдання комунікативної лінгвістики полягає саме в тому, щоб з'ясувати, про що і як ми «натякаємо», щоб передати те чи інше комунікативне повідомлення максимально релевантно при перекладі.

Прагматика та вивчення імплікатури, зокрема, завжди були важливими для вивчення політичного дискурсу. Поль Чілтон стверджує, що «імплікації мають вирішальне значення для політичної мови, оскільки вони дозволяють політику неявно передавати повідомлення, не беручи на себе відповідальності за те, що він має на увазі». Коротше кажучи, імплікатури передбачають використання слухачами неявних ментальних рамок і таким чином спрямовують їх до висновку про інформацію, яка не була прямо вербалізована, та прийняття певного набору цінностей, запропонованих оратором [Chilton 2004 : 58].

Однією з центральних проблем перекладознавства є досягнення еквівалентності та адекватності вихідного та перекладеного текстів, тобто досягнення інваріантності змісту оригіналу та перекладу. Концепція еквівалентності та адекватності пов'язана з максимами мовної кооперації Грайса, зокрема, з максимами релевантності та кількості. Порушення однієї з цих максим призводить до того, що адресат, крім умовних імплікатур – прагматичних висновків, пов'язаних із мовною традицією, – отримує ще й комунікативні імплікатури.

Для англійської мови правильне сприйняття перекладачем імпліцитної інформації особливо актуальне, оскільки саме для цієї мови характерна тенденція до імпліцитності, коли значна частина інформації залишається поза самим повідомленням [Мадрига 2017 : 37–38].

Переклад імплікатури вивчається і обговорюється з різних точок зору. Мова – це набір комунікативних підказок із відновлюваними імплікатурами, які варто перекладати адресатам мови перекладу, щоб мінімізувати будь-які неправильні тлумачення. Іншими словами, для реципієнтів перекладу слід надати достатньо комунікативних підказок, щоб максимізувати свої контекстуальні ефекти за рахунок мінімізації їх зусиль на когнітивне тлумачення. Головним завданням для перекладача має бути досягнення максимальної інтерпретаційної схожості між вихідними та текстами перекладу та створення оптимальної відповідності для реципієнта перекладу. При прямому перекладі це може бути досягнуто шляхом додавання до основної частини тексту таких паратекстуальних інструментів, як виноска, вступ, передмова чи поля, а при непрямому перекладі це може бути досягнуто шляхом проектування додаткових контекстних матеріалів, в цьому випадку це називається роз'яснення в тексті (*in-text explication*) до основної частини тексту, що можна передати терміном контекстне збагачення.

Варто зауважити, що у термінах теорії релевантності, імплікований зміст зазвичай не може бути передано без певного спотворення, оскільки експлікація часто звужує діапазон передбачуваних значень. Вважається, що пояснення буде корисним до тих пір, поки читачам бракує контекстуальних знань; як тільки вони набувають більше контекстуальних знань,

пояснення стає все менш затребуваним. Може трапитися, що невірне трактування імплікатур перекладачем заважає читачам глибше зрозуміти оригінальне значення. Іншими словами, пояснення контекстних імплікатур може зробити контекст оригіналу та перекладений текст більш або менш релевантним. Це вимагає від перекладача вбудовування перекладів у ширші рамки спілкування, щоб належним чином заповнити прогалини у відповідності; інакше – переклад залишиться невірною інтерпретованим адресатом.

За допомогою експлікації перекладач може пов'язати припущення реципієнта з оригінальними намірами політика. Це пояснюється когнітивним обґрунтуванням при застосуванні теорії релевантності. В теорії релевантності оратор (або політик-мовець) повинен надати більше комунікативних підказок для слухача, щоб він мав змогу зробити найвідповіднішу інтерпретацію. З тієї ж точки зору, перекладач повинен забезпечити більше комунікативних підказок, ніж мовець, оскільки адресати перекладу мають менше спільних культурних/контекстних припущень, ніж адресати вихідного текст (оригіналу).

Ще одним важливим критерієм має бути облік наявності чи відсутності в адресата перекладу необхідних фонових знань, тобто критерій успішного функціонування перекладеного тексту в культурі мови перекладу. Деякі культурно-асоціативні імплікатури не будуть зрозумілі реципієнту без пояснень або коментарів перекладача.

З усього сказаного випливає, що аналіз політичного тексту, що перекладається, повинен бути комплексним. Подібний інтегрований підхід до текстового аналізу запропонувала Мері Снелл-Хорнбі. Вона вважає, що вивчати текст потрібно «зверху вниз», що дозволяє бачити текст не як суто лінгвістичний феномен, а як продукт певної ситуації та ширшого соціокультурного фону. Перекладацький аналіз потрібно починати з ідентифікації тексту з точки зору культури та ситуації. Потім – вивчати його структуру, починаючи з комунікативної організації та закінчуючи рівнем лексичної зв'язності, і, нарешті, виробляти стратегії перекладу [Tymoczko 2018 : 185]

Як пояснювалося раніше, пояснення експлікації в тексті (*in-text explication*), як спосіб підвищення релевантності перекладу, обра-

ний для кращого розуміння виявлених імплікатур у перекладі. Для відповіді на ці дослідницькі питання, пропонуємо проаналізувати три уривки промов без пояснення імплікацій (прямий переклад) та з додаванням пояснення (непрямий переклад) у модулі вибраних виступів. У першому модулі виявлені імплікації залишилися незмінними, а в другому модулі було вбудовано деяку контекстну інформацію.

Пропонуємо проаналізувати переклад уривків промов Барака Обама: модуль А – оригінальний текст, модуль Б – текст, у який добавлено ін-текстові експлікації.

а) Non-explicated (A1)

If there is anyone out there who still doubts the point that America is a place where everything is possible, who still doubts that the dream of our founder fathers is still alive in our time, who still questions the power of our democracy, tonight is your answer (1)

б) Explicated (B1)

[Obama introduces himself as a national hero like Martin Luther King – one of the forefathers and activists against racism in America – and finds his victory the realization of Martin Luther King’s dream and realization of the one day that this nation will rise up and see the realization of human innate equality. So,] if there is anyone out there who still doubts that America is a place where all things are possible, who still wonders if the dream of our founders is alive in our time, who still questions the power of our democracy, tonight is your answer. (Ін-текстові експлікації автора)

Обама вважає себе національним героєм, таким як Мартін Лютер Кінг – один із предків і активістів проти расизму в Америці – і вважає свою перемогу здійсненням мрії Мартіна Лютера Кінга та здійсненням того дня, коли ця нація підніметься і побачить реалізацію вродженої рівності людини. Отже, [якщо є хтось, хто все ще сумнівається, що Америка – це місце, де все можливо, хто все ще задасться питанням, чи мрія наших засновників все ще жива у наш час, хто все ще сумнівається в силі нашої демократії, сьогодні ваша можливість відповісти] (Переклад автора).

У модулі 1, без ін-текстових експлікацій (А), перекладач припускає, що його цільові читачі володіють необхідною контекстною інформацією для розуміння підтекстів та повідомлень, що лежать в їх основі, наприклад, чого стосуються слова мрії (dream) чи засновники (found-

ers) у модулі 1. Таким чином, перекладач зберігає прихований текст, як у вихідному тексті, і не надає жодної контекстної інформації чи комунікативних підказок всередині або поза текстом. Насправді, перекладач залишає інтерпретацію імплікатур для адресатів перекладу.

а) Non-explicated (A2)

Thank you very much. Good afternoon. ... We meet at a time of great tension between the United States and Muslims around the world – tension rooted in historical forces that go beyond any current policy debate (2)

б) Explicated (B2)

Thank you very much. Good afternoon. ... We meet at a time of great tension between the United States and Muslims around the world – tension rooted in historical forces that go beyond any current policy debate. [Disparity between the world of Islam and the United States is born by the inappropriate policies of the previous governing authorities against Muslims and has nothing to do with Obama’s current policies and government] (Ін-текстові експлікації автора)

Велике спасибі. Доброго дня. ... Ми зустрічаємося в часи великої напруги між Сполученими Штатами та мусульманами в усьому світі – напруги, що вкорінена в історичних силах, які виходять за рамки будь-яких поточних політичних дебатів. [Невідповідність між світом ісламу та Сполученими Штатами породжується неадекватною політикою попередніх керівників щодо мусульман і не має нічого спільного з поточною політикою та урядом Обама] (Переклад автора).

а) Non-explicated (A3)

Forty-four Americans have now taken the presidential oath. The words have been spoken during rising tides of prosperity and the still waters of peace. Yet, sometimes the oath is fulfilled in the middle of gathering clouds and raging storms. At these moments, America has carried on not simply because of the skill or vision of those in high office, but because We the People have remained faithful to the ideals of our forbearers, and true to our founding documents. So it has been. So it must be with this generation of Americans (3).

б) Explicated (B3)

Forty-four Americans have now taken the presidential oath. The words have been spoken during rising tides of prosperity and the still waters of peace. Yet, sometimes the oath is fulfilled in

the middle of gathering clouds and raging storms. At these moments, America has carried on not simply because of the skill or vision of those in high office, but because We the People have remained faithful to the ideals of our forbearers, and true to our founding documents. So it has been. [Obama is trying to portray the current situation in America – when he is taking the oath and stepping into the office – inappropriate]. So it must be with this generation of Americans (Ін-текстові експлікації автора).

Сорок чотири американці склали присягу президента. Слова присяги були сказані під час наростання хвиль процвітання та часів спокою. Однак, іноді присяга складається посеред насунання хмар і лютих штормів. У ці моменти Америка продовжувала розвиватися не просто завдяки майстерності чи баченню тих, хто займає високі посади, а тому, що ми, люди, залишилися вірними ідеалам наших предків і вірними нашим установчим документам. Так воно було. [Обама намагається зобразити нинішню ситуацію в Америці – коли він приймає присягу і вступає в офіс – як недоречно]. І так має бути з цим поколінням американців (Переклад автора).

Отже, модулі А (без ін-текстових експлікацій) рідко допомагають рецепієнтам досягти передбачуваної інтерпретації імплікацій через відсутність будь-яких контекстних підказок, базуючись на критерії «зусилля на обробку» та дотримуючись принципу релевантності. Модулі А вимагають додаткових зусиль рецепієнта для досягнення передбачуваної інтерпретацією наслідків. У теоретично релевантному відношенні модулі А не узгоджуються з принципом відповідності, отже, не можуть допомогти адресатам зробити очікуване трактування для інтерпретації наслідків, що робить переклад менш релевантним для них.

На відміну від модулів А, в модулях Б (з ін-текстовими експлікаціями) перекладач – як член однієї соціальної спільноти з рецепієнтами – припускає, що адресати перекладу не володіють контекстуальною інформацією про прогнозовані імплікатури. Наприклад, перекладач припускає, що адресати мало або зовсім не знають, що має на увазі Обама, коли він вживає слова мрія або засновники. З огляду на це, перекладач додав найбільш релевантну інтерпретацію повідомлення в основну частину тексту і, таким чином, зробив його більш зрозумілим для адре-

сатів перекладу, надавши достатньо контекстної інформації. Теоретично, перекладач пов'язав переклад із когнітивним рівнем рецепієнтів, що дозволить їм досягти очікуваної релевантності та зрозуміти намір мовця. Таким чином, такий переклад вважається більш релевантним.

Можливим поясненням наведених вище результатів є когнітивний тип інтерпретації дискурсу. Отримані дані підтверджують роль пояснення імплікацій в контекстному збагаченні як фактор, що сприяє підвищенню релевантності перекладених текстів для адресатів. Оскільки, експлікація є когнітивним механізмом і отримує свою достовірність завдяки застосуванню теорії релевантності, дослідження показує, що перекладачі повинні посилювати когнітивну здатність адресатів (надавати їм достатньо комунікативних підказок у перекладі), оскільки вони мають менше спільних культурних та/або контекстуальних припущень, ніж рецепієнти оригіналу.

Експлікація сприймається як «когнітивна норма», особливо при перекладі імплікатур. Такий висновок базується на логічному визначенні того, що експлікація може розглядатися як норма спілкування, оскільки вона допомагає оптимізувати спілкування, включаючи переклад. Відомо, що норми спілкування мають прагматичний характер і мають багато спільного з кооперативністю та релевантністю максимум Грайса; тому експлікацію можна розглядати як прагматичну норму. З іншого боку, вважається, що прагматичні сентенції Грайса мають когнітивну природу, оскільки є правилами розмови у свідомості рецепієнта. В результаті експлікація розглядається як когнітивна, а точніше когнітивно-прагматична норма при перекладі імплікатур. У світлі когнітивного аналізу політичного дискурсу це дослідження моделює когнітивну модель аудиторії при перекладі. Іншими словами, вважається, що таке моделювання заповнює прогалину в сучасних концепціях та моделях перекладу.

Висновки. Оскільки когнітивне поняття політичної релевантності замінює текстове поняття еквівалентності в політичному перекладі, пропонується, щоб перекладачі, які перекладають політичні тексти/бесіди, шукали «політичну еквівалентність» для рецепієнтів перекладу. Як свідчать висновки, ін-текстові

експлікації є однією із стратегій досягнення цієї мети. Отже, політичні знання повинні бути частиною компетенції будь-якого перекладача політичних текстів/переговорів, і потрібно, щоб такі тексти/переговори перекладав перекладач, який має досвід у політиці, або політичний експерт, який навчався перекладу в академічній галузі. Переклад політичної мови є одним із найбільш провокуючих аспектів перекладу, оскільки політики вживають безліч імплікацій у своєму мовленні. Перекладачі не можуть з упевненістю вирішити, чи зробить переклад цих значень більш релевантним чи

менш релевантним для адресатів. Це питання емпірично досліджується в цій статті з когнітивної точки зору. Ін-текстова експлікація була використана для інтерпретації деяких натяків, які Обама зробив у своїх політичних промовах. Аналіз даних і результатів показує, що експлікація, якщо вона виконується належним чином і особливо політичними експертами, значно підвищує ступінь релевантності перекладу для адресатів у контексті політичного перекладу. Перспективи подальших розвідок вбачаємо в дослідженні експлікації імплікатур при перекладі інших видів дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранов А. Н. Казакевич Е. Г. Парламентские дебаты : традиции и новации. Москва : Знание, 1991. 42 с.
2. Безугла Л. Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : монографія. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. 332 с.
3. Мадрига Т. Б. Маніпулятивний потенціал політичної мови. Політичні процеси сучасності : глобальний та регіональні виміри : зб. матеріалів науково-практичної конференції. Івано-Франківськ, 2017. С. 37–38.
4. Петренко В. В. Політична мова як засіб маніпулятивного впливу : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2003. 17 с.
5. Хамаршех А. Ш. Імплікатури як мовленнєві засоби реалізації стратегій політичного дискурсу. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. Харків, 2020. № 91. С 14–20.
6. Chesterman A. *Memes of Translation: the Spread of Ideas in Translation Theory*. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing, 1997. 219 p.
7. Chilton P. *Analysing Political Discourse: Theory and Practice*. London / New York : Routledge, 2004. 226 p.
8. Grice H. P. Presuppositions and conversational implicature. *Radical Pragmatics*. New York : Academic Press. 1981. P. 183–198.
9. Seargeant P. Language ideology, language theory and the regulation of linguistic behavior. *Language Sciences*. 2009. Vol. 31, № 4, P. 345–359.
10. Snell-Hornby M. *The turns of translation studies. New paradigms or shifting viewpoints?* Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins publishing company, 2006. 205 p
11. Tymoczko M. Ideology and the position of the translator : in what sense is a translator «In Between». *Calzada-Pérez M. Apropos of Ideology: Translation Studies on Ideology – Ideologies in Translation Studies*. Manchester : St. Jerome. 2018. P. 181–202.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

1. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. 196 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Obama, Victory Speech, 5 October 2008, Speeches From The Democratic Convention, URL: <https://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=94087570>
2. Obama, A New Beginning, 4 June 2009, Speeches From The Democratic Convention, URL: <https://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=94087570>
3. Obama, Inaugural Speech, 20 January 2009, Speeches From The Democratic Convention, URL: <https://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=94087570>

REFERENCES

1. Baranov, A. N. Kazakevich, E. G. (1991). *Parlamentskye debaty: tradytsyy i novatsyy* [Parliamentary debate: traditions and innovations]. Moskva : Knowledge [in Russian].
2. Bezuhla, L. R. (2017). *Verbalizatsiia implitsytnykh smysliv u nimetskomovnomu dialohichnomu dyskursi* [Verbalization of implicit meanings in German-language dialogic discourse]: monohrafiia. Kharkiv : KhNU imeni V. N. Karazina [in Ukrainian].
3. Madryha, T. B. (2017). *Manipuliatyvnyi potentsial politychnoi movy. Politychni protsesy suchasnosti: hlobalnyi ta rehionalni vymiry* [Manipulative potential of political language. Modern political processes: global and regional dimensions]: zb. materialiv naukovo-praktychnoi konferentsii. IvanoFrankivsk, 37–38 [in Ukrainian]

4. Petrenko, V. V. (2003). Politychna mova yak zasib manipulyatyvnoho vplyvu [Political language as a means of manipulative influence]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata politychnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].
5. Khamarshekh, A. Sh. (2020). Implikatury yak movlenniivi zasoby realizatsii stratehii politychnoho dyskursu [Implicatures as speech means of realization of strategies of political discourse]. *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. Seriya: Inozemna filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov.* 91. 14–20. [in Ukrainian].
6. Chesterman, A. (1997). *Memes of Translation: the Spread of Ideas in Translation Theory.* Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing.
7. Chilton P. (2004). *Analysing Political Discourse: Theory and Practice.* London / New York: Routledge.
8. Grice, H. P. (1981). Presuppositions and conversational implicature. *Radical Pragmatics.* New York. Academic Press. 183–198.
9. Seargeant, P. (2009). Language ideology, language theory and the regulation of linguistic behavior. *Language Sciences.* 31(4). 345–359.
10. Snell-Hornby, M. (2006). The turns of translation studies. New paradigms or shifting viewpoints? Amsterdam / Philadelphia John Benjamins publishing company.
11. Tymoczko, M. (2018). Ideology and the position of the translator: in what sense is a translator «In Between». *Calzada-Pérez M. Apropos of Ideology: Translation Studies on Ideology – Ideologies in Translation Studies.* Manchester: St. Jerome. 181–202.

DICTIONARIES

1. Martyniuk, A. P. (2011). *Slovnnyk osnovnykh terminiv kohnityvno-dyskursyvnoi linhvistyky* [Dictionary of basic terms of cognitive-discursive linguistics]. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Obama, Victory Speech, 5 October 2008, Speeches From The Democratic Convention, URL: <https://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=94087570>
 2. Obama, A New Beginning, 4 June 2009, Speeches From The Democratic Convention, URL: <https://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=94087570>
 3. Obama, Inaugural Speech, 20 January 2009, Speeches From The Democratic Convention, URL: <https://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=94087570>
-

A. I. YANOVETS

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign and Ukrainian Philology,
Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine
E-mail: angelikayanovec@lutsk-ntu.com.ua
<https://orcid.org/0000-0002-1626-5244>*

YU. V. LITKOVYCH

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Philology,
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
E-mail: litkovych@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4962-0617>*

A. V. SHEVCHUK

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign and Ukrainian Philology,
Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine
E-mail: a.shevchuk@lutsk-ntu.com.ua
<https://orcid.org/0000-0002-5005-3800>*

**ACHIEVEMENT OF RELEVANCE IN PRAGMATIC TRANSLATION
OF IMPLICATURES IN POLITICAL DISCOURSE AS A TRIADE COGNITIVE
INTERACTION BETWEEN COMMUNICATOR, TRANSLATOR AND RECIPIENT**

The article studies the interpretation of implicatures in the pragmatic translation of political discourse. The notion of political discourse and political language has been actualized, because the pragmatics of political language is the study of three types of implicative relations in political discourse: secondary meaning, implicature and assumption. Particular attention is paid to political discourse as a sphere of communication where various strategies and tactics of influence, persuasion, manipulation are manifested. This fact encourages the study of language and speech means of implementing these strategies and developing ways to translate them. Based on the theory of Grice's language implicatures, words, phrases and sentences in Obama's speeches were analyzed in order to identify ambiguous hints, the interpretation of which depends on the level of cultural and social awareness of the addressee. It is determined that translators must decide how relevant the implicit translation is for the recipients of the translation. This issue is empirically explored in this article from a cognitive point of view. It is analyzed that in-text explication in the translated texts can be used to interpret some of the implicatures used by Obama in his political speeches to achieve relevance in translation for speakers of other languages. The analysis of political speeches shows that the in-text explanation of implicatures, if it fills social, cultural, historical gaps in the foreign language environment, significantly increases the relevance of translation for the target audience in the context of political speech translation. The results of the study show that in-text explication of implicatures to some extent reduces the cognitive efforts of the recipients of translation, and thus increases the relevance of political translation. In general, this paper highlights the crucial role of cognition in the pragmatic translation of political discourse, and proves that translation is a triad of cognitive interactions between the communicator, the translator, and the recipient.

Key words: implicature, explication, political discourse, pragmatic translation, relevance of translation, cognitive activity.

ЗМІСТ

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

Т. П. Білоусова ФРАЗЕОЛОГІЧНА УНІВЕРБАЦІЯ ЯК МОВНЕ ЯВИЩЕ.....	3
Н. В. Герасименко АРХЕТИП ДОМУ В РОМАНІ С. ЖАДАНА «ІНТЕРНАТ».....	9
А. О. Гудима ОБРАЗ ВЕРСТОВОГО СТОПЦА У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ Т. ШЕВЧЕНКА.....	17
І. Ф. Джочка СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМПОНЕНТІВ ОМОКОМПЛЕКСУ «ЩЕ (ЩЕ)» В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	24
А. В. Колесник НАТУРАЛІЗМ В ОПОВІДАННІ ДМИТРА МАРКОВИЧА «ІВАН З БУДЖАКА».....	32
С. В. Лазаренко ГІПЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ГАЗЕТНОГО ТЕКСТУ: СЕМАНТИЧНИЙ І СТРУКТУРНО-КОМПОЗИЦІЙНИЙ РІВНІ.....	39
І. П. Мамчич МОВНОСВІТОГЛЯДНА СПЕЦИФІКА СИСТЕМИ ХУДОЖНІХ ЗАСОБІВ У ПОЕЗІЇ СЕРГІЯ ЖАДАНА.....	48
Л. М. Марчук, Я. В. Журенко НЕГАТИВНА ОЦІНКА ЯК ЗАСІБ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ.....	55
Ю. В. Осінчук ДЕРИВАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНІЗМІВ В УКРАЇНСЬКИХ ПАМ'ЯТКАХ XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.....	61
Л. М. Приблуда ПЕРВИННА ТА ВТОРИННА НОМІНАЦІЯ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ СТАТУС.....	68
І. Л. Приліпко «НЕОФІТИ» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В КРИТИЧНІЙ РЕЦЕПЦІЇ ЄВГЕНА ЗГАРСЬКОГО.....	74
О. П. Савенко АНАЛОГІЯ ЯК ПРИЙОМ ТА ПРИНЦИП МОДЕЛЮВАННЯ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ У «СКАЗАНІІ І СТРАСТІ, І ПОХВАЛІ СВЯТИМ МУЧЕНИКАМ БОРИСУ ТА ГЛІБУ».....	82
Ж. А. Тернова ЛІНГВОМЕНТАЛЬНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЖІНОЧОГО ОБРАЗУ «УСПІШНА ЖІНКА» НА МАТЕРІАЛІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «ПРОФЕСІЯ» В УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ КІНЦЯ XX – ПОЧАТКУ XXI СТ.....	87
Л. М. Шуст, О. М. Гончарук, О. М. Столярчук СЛОВОТВІРНА СПЕЦИФІКА ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИХ НОВОТВОРІВ В. СТУСА: АФІКСАЦІЯ.....	95

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Н. А. Гайдук, А. О. Харачура МОВНІ ЗАСОБИ ВПЛИВУ ПОЛІТИЧНОГО ПОЛЬСЬКОМОВНОГО ДИСКУРСУ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	102
--	-----

КЛАСИЧНІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Л. В. Водяна

СИМВОЛІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ СОМАТИЗМІВ У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ

ЛАТИНСЬКОЇ, НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ108

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Т. Й Бандура

НАРАТИВНА СТРАТЕГІЯ В РОМАНІ ПЕРА ПЕТТЕРСОНА

«ВЕРХИ НА КРАДЕНИХ КОНЯХ».....114

Г. А. Бевзо, А. Д. Алиєва, О. С. Поліщук

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....120

V. M. Voichuk, N. V. Yefremova

NON-VERBAL PECULIARITIES OF PESSIMISTIC UTTERANCES

(A STUDY OF THE 20TH–21ST CENTURY ENGLISH PROSE).....126

І. В. Войтанік, І. З. Терсіна

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖАНРОВО-КОМПОЗИЦІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

АНЛОМОВНОЇ НАУКОВОЇ СТАТТІ У ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ.....133

В. В. Громовенко, О. О. Одінцева, Л. В. Сологуб

СУЧАСНІ СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОГО ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ.....140

Ye. O. Kondrashova

GETTING AROUND OBSTACLES IN TRANSLATION: D. THOMAS “THE HAND”147

М. О. Kuts, L. V. Vorobiova

COMPARATIVE ANALYSIS OF BORROWINGS IN ENGLISH

AND UKRAINIAN LANGUAGES.....154

А. Я. Максимова

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

СФЕРИ ЕКОНОМІКИ ТА БІЗНЕСУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.....160

А. А. Марчишина, Т. В. Мітроусова

ПАРАДИГМА ЖІНОЧОСТІ У КУЛІНАРНИХ КНИГАХ ХХ СТОЛІТТЯ:

ЛІНГВОСОЦІАЛЬНЕ ДЗЕРКАЛО.....165

А. І. Покулевська, Н. В. Рибалка

АНАЛІЗ ГРАМАТИЧНИХ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ НОВЕЛИ СТЕФАНА ЦВАЙГА «ГУВЕРНАНТКА».....173

А. Д. Решитько

МАГІЧНИЙ ДИСКУРС ЯК СУГЕСТИВНИЙ ТИП КОМУНІКАЦІЇ.....178

I. A. Svider, N. I. Frasyuk

CATEGORIES OF GENDER IN INTERACTION.....185

О. В. Харченко

КОГНІТИВНИЙ ПАТЕРН ЧІТКОГО КОНТРАСТУ І ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ

ЧЕРЕЗ РІЗНОВИДИ СТИЛІСТИЧНОЇ ФІГУРИ NON SEQUITUR.....191

О. В. Шапочкіна

ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КАТЕГОРІЇ СТАНУ ГЕРМАНСЬКИХ МОВ

(НА МАТЕРІАЛАХ НІМЕЦЬКОЇ, ДАНСЬКОЇ, ФРИЗЬКОЇ, ШВЕДСЬКОЇ ТА ІСЛАНДСЬКОЇ МОВ).....197

D. S. Shchupachova

ENGLISH TRANSLATION DISCOURSE AS A RESULT

OF THE IMPLEMENTATION OF TRANSLATION STRATEGIES.....203

РОМАНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Л. М. Сипа

КОНЦЕПЦІЯ МИТЦЯ У ХУДОЖНЬОМУ БАЧЕННІ ЖОРЖ САНД
(НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ «ЗАМОК САМОТНОСТІ»).....209

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

М. М. Набок

НОМІНАТИВНА ТА ІДЕНТИФІКАЦІЙНА ФУНКЦІЇ СИМВОЛІКИ
В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ДУМАХ.....215

ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА

L. V. Vorobiova

PROBLEM SOLVING OF ADEQUACY AND EQUIVALENCE IN SCIENTIFIC
AND TECHNICAL TRANSLATION.....222

А. О. Давиденко

КОНЦЕПТ *GLOBALIST*: ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ
ТА СПЕЦИФІКА СТРУКТУРИ..... 227

Н. П. Киселюк, А. М. Губіна, А. П. Мартинюк

ЛІНГВОТОКСИЧНІСТЬ НЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ
ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....232

І. В. Кравець

ІМІДЖ-СТРАТЕГІЯ РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ: ВПЛИВОВА ДОМІНАНТА.....240

Л. Ф. Лозинська, Н. П. Курах, І. А. Дегчинська

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ
У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ..... 245

М. Г. Малишева

РЕАЛІЗАЦІЯ АГРЕСИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗООСЕМІЗМІВ
У ДИСКУРСІ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ.....253

Д. А. Марєєв, К. Л. Геворгян, Л. С. Колодіна

СУЧАСНІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ЗВО.....257

Н. С. Медвідь, Г. Д. Малінська, О. В. Ткач

МЕТОДИКА CASE-STUDY У НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ.....266

S. A. Ostapenko, H. M. Udovichenko, S. K. Revutska

TRANSLATION OF "MATILDA" BY ROALD DAHL INTO UKRAINIAN: GRAMMATICAL ASPECT.....271

Р. В. Поворознюк

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ МЕДИЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ
В ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ.....278

В. Б. Приходько

ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД ТА ЛІТЕРАТУРНА КОМПАРАТИВІСТИКА.....284

А. І. Яновець, Ю. В. Літкович, А. В. Шевчук

ДОСЯГНЕННЯ РЕЛЕВАНТНОСТІ В ПРАГМАТИЧНОМУ ПЕРЕКЛАДІ ІМПЛІКАТУР
ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ ЯК ТРІАДНА КОГНІТИВНА ВЗАЄМОДІЯ
МІЖ КОМУНІКАНТОМ, ПЕРЕКЛАДАЧЕМ ТА РЕЦІПІЄНТОМ.....290

CONTENTS

UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE

T. P. Bilousova PHRASEOLOGICAL UNIVERBATION AS A LANGUAGE PHENOMENON.....	3
N. V. Herasymenko ARCHETYPE OF THE HOUSE IN S. ZHADAN'S NOVEL «BOARDING HOUSE».....	9
A. O. Hudyma THE IMAGE OF THE VERST PILLAR IN THE CREATIVE WORK OF T. SHEVCHENKO.....	17
I. F. Dzhochka SEMANTIC AND GRAMMATICAL FEATURES OF THE COMPONENTS OF OMOKOMPLEX "STILL" IN THE UKRAINIAN LANGUAGE.....	24
A. V. Kolesnyk NATURALISM IN THE WORK OF DMYTRIY MARKOVYCH "IVAN FROM THE BUDZHAK".....	32
S. V. Lazarenko HYPERTEXTUALITY OF NEWSPAPER TEXT: SEMANTICAL AND STRUCTURAL-COMPOSITIONAL LEVELS.....	39
I. P. Mamchych THE LINGUISTIC WORLDVIEW SPECIFICS OF THE SYSTEM OF ARTISTIC MEANS IN THE POETRY BY SERGEI ZHADAN.....	48
L. M. Marchuk, Ya. V. Zhurenko NEGATIVE ASSESSMENT AS A MEANS OF INTERPRETATION OF GENDER STEREOTYPES.....	55
Yu. V. Osinchuk DERIVATIVE FEATURES OF CHURCH SLAVONIC IN UKRAINIAN MONUMENTS OF THE 16TH – FIRST HALF OF THE 17TH CENTURY.....	61
L. M. Prybluda PRIMARY AND SECONDARY NOMINATION: LINGUISTIC STATUS.....	68
I. L. Prylipko "NEOPHYTES" OF TARAS SHEVCHENKO IN THE CRITICAL RECEPTION OF EVHEN ZHARSKY.....	74
O. P. Savenko ANALOGY AS A RECEPTION AND PRINCIPLE OF MODELING THE ART WORLD IN "STORIES AND PASSION, AND PRAISE TO THE HOLY MARTYRS OF BORIS AND DEEP".....	82
Zh. A. Ternova LINGUOMENTAL INTERPRETATION OF THE FEMALE IMAGE «SUCCESSFUL WOMAN» ON THE BASIS OF THE LEXICO-SEMANTIC FIELD «PROFESSION» IN UKRAINIAN PROSE OF THE END OF THE XX – BEGINNING OF THE XXI CENTURIES.....	87
L. M. Shust, O. M. Honcharuk, O. M. Stoliarchuk WORD-FORMING SPECIFICITY OF AUTHOR – INDIVIDUAL INNOVATIONS BY V. STUS: AFFIXATION.....	95

SLAVIC LANGUAGES AND LITERATURES

N. A. Haiduk, A. O. Kharachura LINGUISTIC MEANS OF IMPACT IN POLISH POLITICAL DISCOURSE AND THEIR TRANSLATION INTO UKRAINIAN	102
---	-----

CLASSICAL LANGUAGES AND LITERATURES

L. V. Vodyana

SYMBOLIC MEANING OF SOMATISMS

IN LATIN, GERMAN AND UKRAINIAN LANGUAGES.....108

GERMANIC LANGUAGES AND LITERATURES

T. Y. Bandura

NARRATIVE STRATEGY IN PER PETERSON'S NOVEL

«OUT STEALING HORSES».....114

H. A. Bevzo, A. D. Aliyeva, O. S. Polishchuk

LEXICO-SEMANTIC FEATURES OF ENGLISH MILITARY TERMINOLOGY.....120

V. M. Boichuk, N. V. Yefremova

NON-VERBAL PECULIARITIES OF PESSIMISTIC UTTERANCES

(A STUDY OF THE 20TH–21ST CENTURY ENGLISH PROSE).....126

I. V. Voitaniuk, I. Z. Tersina

STRUCTURAL AND SEMANTIC CHARACTERISTICS OF GENRE DESIGN

OF ENGLISH SCIENTIFIC ARTICLE IN ECONOMIC DISCOURSE.....133

V. V. Hromovenko, O. O. Odintsova, L. V. Solohub

CURRENT STRATEGIES FOR TRANSLATION OF ENGLISH LEGAL DISCOURSE.....140

Ye. O. Kondrashova

GETTING AROUND OBSTACLES IN TRANSLATION: D. THOMAS "THE HAND".....147

M. O. Kuts, L. V. Vorobiova

COMPARATIVE ANALYSIS OF BORROWINGS IN ENGLISH

AND UKRAINIAN LANGUAGES.....154

A. Ya. Maksymova

EVOLUTION OF THE CONCEPT OF INNOVATIVE PHRASEOLOGY

IN THE FIELD OF ECONOMICS AND BUSINESS: THEORETICAL ASPECT.....160

A. A. Marchyshyna, T. V. Mitrousova

PARADIGM OF FEMININITY IN COOKBOOKS OF THE 20TH CENTURY:

LINGVO-SOCIAL MIRROR.....165

A. I. Pokulevska, N. V. Rybalka

GRAMMATICAL TRANSLATION TRANSFORMATIONS' ANALYSIS

IN THE UKRAINIAN TRANSLATION OF STEVAN ZWYAG'S NOVELS "GOVERNOR".....173

A. D. Reshytko

MAGICAL DISCOURSE AS A SUGGESTIVE TYPE OF COMMUNICATION.....178

I. A. Svider, N. I. Frasyuk

CATEGORIES OF GENDER IN INTERACTION.....185

O. V. Kharchenko

COGNITIVE PATTERN OF DISTINCT CONTRAST AND ITS REALIZATION THROUGH

THE VARIETIES OF THE STYLISTIC FIGURE NON SEQUITUR.....191

O. V. Shapochkina

TYPOLICAL FEATURES OF THE CATEGORY OF VOICE

IN THE GERMANIC LANGUAGES (BASED ON GERMAN, DANISH, FRISIAN, SWEDISH

AND ICELANDIC).....197

D. S. Shchypachova

ENGLISH TRANSLATION DISCOURSE AS A RESULT

OF THE IMPLEMENTATION OF TRANSLATION STRATEGIES.....203

ROMANCE LANGUAGES AND LITERATURES

L. M. Sypa

THE CONCEPT OF THE ARTIST IN THE ARTISTIC VISION OF GEORGE SAND

(ON THE EXAMPLE OF THE NOVEL «THE CASTLE OF DESERTES»)..... 209

FOLKLORE

M. M. Nabok

NOMINATIVE AND IDENTIFICATION FUNCTIONS

OF SYMBOLISM IN UKRAINIAN FOLK DUMAS..... 215

APPLIED LINGUISTICS

L. V. Vorobiova

PROBLEM SOLVING OF ADEQUACY AND EQUIVALENCE IN SCIENTIFIC

AND TECHNICAL TRANSLATION..... 222

A. O. Davydenko

CONCEPT “GLOBALIST”: THE FEATURES OF USING AND STRUCTURE SPECIFICS..... 227

N. P. Kyseliuk, A. M. Hubina, A. P. Martyniuk

LINGUOTOXICITY OF NEOLOGISMS IN MODERN REALITIES OF MASS MEDIA..... 232

I. V. Kravets

IMAGE STRATEGY OF ADVERTISING DISCOURSE: INFLUENCE OF DOMINANT..... 240

L. F. Lozynska, N. P. Kurakh, I. A. Depchynska

FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE

OF STUDENTS IN THE PROCESS OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING..... 245

M. H. Malysheva

THE REALIZATION OF THE AGGRESSIVE POTENTIAL OF ZOOSEMISMS

IN THE SOCIAL MEDIA DISCOURSE..... 253

D. A. Marieiev, K. L. Gevorgian, L. S. Kolodina

MODERN METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES

IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS..... 257

N. S. Medvid, H. D. Malinska, O. V. Tkach

METHODS OF CASE-STUDIES IN TEACHING UKRAINIAN

AS A FOREIGN LANGUAGE..... 266

S. A. Ostapenko, H. M. Udovichenko, S. K. Revutska

TRANSLATION OF “MATILDA” BY ROALD DAHL INTO UKRAINIAN: GRAMMATICAL ASPECT..... 271

R. V. Povoroznyuk

ASPECTS OF RENDERING MEDICAL WORLDVIEW IN FICTION..... 278

V. B. Prykhodko

LITERARY TRANSLATION AND LITERARY COMPARATIVE STUDIES..... 284

A. I. Yanovets, Yu. V. Litkovych, A. V. Shevchuk

ACHIEVEMENT OF RELEVANCE IN PRAGMATIC TRANSLATION

OF IMPLICATURES IN POLITICAL DISCOURSE AS A TRIADE COGNITIVE INTERACTION

BETWEEN COMMUNICATOR, TRANSLATOR AND RECIPIENT..... 290

АКАДЕМІЧНІ СТУДІЇ

СЕРІЯ «ГУМАНІТАРНІ НАУКИ»

Випуск 1

Коректура • Ірина Миколаївна Чудеснова

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 35,57. Замов. № 0622/255. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (048) 709 38 69,
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.